

e-ISSN: 2564-6834

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

FEN-EDEBİYAT FAKÜLTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences

YIL / YEAR: 24 CİLT / VOLUME: 23 SAYI / ISSUE: 42

2022/1

Uludağ Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Cilt: 23 / Sayı: 42 / 2022-1

DERGİ HAKKINDA

Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi (UÜFEFSBD); sosyal, beşeri ve idari bilimler temel alanı başta olmak üzere filoloji, eğitim bilimleri ve öğretmen yetiştirme, güzel sanatlar ve ilahiyat temel alanlarında yazılmış özgün araştırma makaleleri yayımlanmaktadır. Yerelden evrensele doğru yayılan bir doğrultuda insan faktörünü temel unsur olarak kabul eden dergimiz, konusu çerçevesinde en geniş sınırlarda bilimsel araştırmaları yayımlamayı amaç edinmiştir.

Uluslararası hakemli bilimsel bir dergi olup yayın hayatına 1999 yılında başlamıştır. Ocak ve Temmuz aylarında olmak üzere yılda iki kez yayımlanan dergi; *ULAKBİM TR DİZİN*, *CiteFactor*, *DRJI*, *Scilit*, *Index Copernicus*, *EBSCO*, *MLA (Modern Language Association) International Bibliography*, *Research Bible*, *Google Akademik* ve *Sosyal Bilimler Atıf Dizini (SOBİAD)* tarafından taranmaktadır.

Dergi'nin Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi adına sahibi, Fakülte dekanıdır. Dergi'nin yayın kurulu; editörler, Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesinin ilgili sosyal bölümlerinin (Arkeoloji, Coğrafya, Felsefe, Psikoloji, Sanat Tarihi, Sosyoloji, Tarih, Türk Dili ve Edebiyatı) başkanlarından ve alanlarında uzman akademisyenlerden oluşmaktadır.

Ocak 2017'den itibaren derginin tüm makale gönderme ve değerlendirme işlemleri çevrimiçi olarak DergiPark üzerinden yapılmaktadır. Ayrıca, 2014 yılından sonra yayımlanan her bir makaleye DergiPark üzerinden DOI numarası verilmektedir.

Yazışma Adresi

Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi PK: 16059
Görükle / Nilüfer / BURSA
0224 294 18 12
sbd@uludag.edu.tr
<http://dergipark.org.tr/sosbilder>

e-ISSN: 2564-6834

Uludağ University
Faculty of Arts and Sciences
Journal of Social Sciences
Volume: 23 / Issue: 42 / 2022-1

ABOUT THE JOURNAL

Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences (UUFASJSS) publishes original research articles in the fields of philology, educational science, teacher's training, fine arts, and theology etc. with a priority given to social sciences, humanities, administrative sciences. Our journal accepts the human factor in a direction from the local to the universal and aims to publish scientific researches in the broadest boundary within its subjects.

This journal is an international, peer-reviewed journal that began its publication in 1999.

Two issues, one in January and one in July is published each year. The journal is currently indexed by *ULAKBİM TR DİZİN*, *CiteFactor*, *DRJI*, *Scilit*, *Index Copernicus*, *EBSCO*, *MLA (Modern Language Association) International Bibliography*, *Research Bible*, *Google Scholar* and *SOBIAD*.

The owner of the journal in the name of the Bursa Uludağ University, the Faculty of Arts and Sciences is the dean of the faculty. The editorial board consists of the editors, heads of the departments of Archeology, Geography, Philosophy, Psychology, Art History, Sociology, History, Turkish Language and Literature, and academicians who are experts in their fields.

From 2017 on, all the submission and review works of the papers that are sending to our journal are processed online via DergiPark. Also, every paper published by the journal has received a DOI number by DergiPark since 2014.

Correspondence Address

Bursa Uludağ University Faculty of Arts and Sciences 16059
Görükle / Nilüfer / BURSA
0224 294 18 12
sbd@uludag.edu.tr
<http://dergipark.org.tr/sosbilder>

e-ISSN: 2564-6834

Uludağ Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Cilt: 23 / Sayı: 42 / 2022-1

Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Adına Sahibi

Prof. Dr. Cafer ÇİFTÇİ

(Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dekanı)

EDİTÖRLER

Prof. Dr. Hatice ŞAHİN
(Bursa Uludağ Üniversitesi)

Prof. Dr. Özlem ERCAN
(Bursa Uludağ Üniversitesi)

Öğr. Gör. Dr. İbrahim KARAHANCI
(Bursa Uludağ Üniversitesi)

YAYIN KURULU

Yayın Kurulu Başkanı

Prof. Dr. Hatice ŞAHİN
(Bursa Uludağ Üniversitesi)

Prof. Dr. Alev SİNAR UĞURLU
(Bursa Uludağ Üniversitesi)

Prof. Dr. Bengül GÜNGÖRMEZ AKOSMAN
(Bursa Uludağ Üniversitesi)

Prof. Dr. Cafer ÇİFTÇİ
(Bursa Uludağ Üniversitesi)

Prof. Dr. Derya ŞAHİN
(Bursa Uludağ Üniversitesi)

Prof. Dr. Işık ÖZGÜNDOĞDU EREN
(Bursa Uludağ Üniversitesi)

Prof. Dr. İsmail Hakkı AKSOYAK
(Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN
(Bursa Uludağ Üniversitesi)

Prof. Dr. Muzaffer DOĞAN
(Anadolu Üniversitesi)

Prof. Dr. Serhat ZAMAN
(Bursa Uludağ Üniversitesi)

Prof. Dr. Seyfettin ERŞAHİN
(Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Tevfik ALICI
(Bursa Uludağ Üniversitesi)

Doç. Dr. Hakan BOZ
(Uşak Üniversitesi)

Doç. Dr. Hasan Hakan OKAY
(Balıkesir Üniversitesi)

Doç. Dr. Nigar İPEK EĞİLMEZ
(Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)

Uludağ Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Ölt: 23 / Sayı: 42 / 2022-1

ALAN EDITÖRLERİ

Prof. Dr. Ayhan HELVACI

(Bursa Uludağ Üniversitesi, Güzel Sanatlar Alanı)

Prof. Dr. Çağatan TAŞKIN

(Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Alanı)

Prof. Dr. Hasan Basri ÖCALAN

(Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Alanı)

Prof. Dr. Kelime ERDAL

(Bursa Uludağ Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Alanı)

Prof. Dr. Mustafa Asım YEDİYILDIZ

(Bursa Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Alanı)

Doç. Dr. Gülay DURMAZ

(Bursa Uludağ Üniversitesi, Filoloji Alanı)

YAZIM VE DİL EDITÖRLERİ

Arş. Gör. Dr. Kadriye HOCAOĞLU ALAGÖZ

(Bursa Uludağ Üniversitesi)

Arş. Gör. Burcu KAYA ÇAKI

(Bursa Uludağ Üniversitesi)

Arş. Gör. Ebru KUYBU DURMAZ

(Bursa Uludağ Üniversitesi)

YABANCI DİL VE DİZİN EDITÖRLERİ

Arş. Gör. Fırat Ender KOÇYİĞİT

(Bursa Uludağ Üniversitesi)

Arş. Gör. Zehra ÖZTÜRK

(Bursa Uludağ Üniversitesi)

Uludağ University
Faculty of Arts and Sciences
Journal of Social Sciences
Volume: 23 / Issue: 42 / 2022-1

Owner on behalf of Bursa Uludağ University Faculty of Arts and Science

Prof. Dr. Cafer ÇİFTÇİ

(Bursa Uludağ University Faculty of Science and Letters Dean)

EDITORS

Prof. Dr. Hatice ŞAHİN

(Bursa Uludağ University)

Prof. Dr. Özlem ERCAN

(Bursa Uludağ University)

Öğr. Gör. Dr. İbrahim KARAHANCI

(Bursa Uludağ University)

PUBLICATION BOARD

Head of Publication Board

Prof. Dr. Hatice ŞAHİN

(Bursa Uludağ University)

Prof. Dr. Alev SİNAR UĞURLU

(Bursa Uludağ University)

Prof. Dr. Bengül GÜNGÖRMEZ AKOSMAN

(Bursa Uludağ University)

Prof. Dr. Cafer ÇİFTÇİ

(Bursa Uludağ University)

Prof. Dr. Derya ŞAHİN

(Bursa Uludağ University)

Prof. Dr. Işık ÖZGÜNDOĞDU EREN

(Bursa Uludağ University)

Prof. Dr. İsmail Hakkı AKSOYAK

(Ankara Hacı Bayram Veli University)

Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN

(Bursa Uludağ University)

Prof. Dr. Muzaffer DOĞAN

(Anadolu University)

Prof. Dr. Serhat ZAMAN

(Bursa Uludağ University)

Prof. Dr. Seyfettin ERŞAHİN

(Ankara University)

Prof. Dr. Tevfik ALICI

(Bursa Uludağ University)

Assoc. Prof. Dr. Hakan BOZ

(Uşak University)

Assoc. Prof. Dr. Hasan Hakan OKAY

(Balıkesir University)

Assoc. Prof. Dr. Nigar İPEK EĞİLMEZ

(Muğla Sıtkı Koçman University)

Uludağ University
Faculty of Arts and Sciences
Journal of Social Sciences
Volume: 23 / Issue: 42 / 2022-1

FIELD EDITORS

Prof. Dr. Ayhan HELVACI

(Bursa Uludağ University, Fine Arts Field)

Prof. Dr. Çağatan TAŞKIN

(Bursa Uludağ University, Social, Human and Administrative Sciences Field)

Prof. Dr. Hasan Basri ÖCALAN

(Bursa Uludağ University, Social, Human and Administrative Sciences Field)

Prof. Dr. Kelime ERDAL

(Bursa Uludağ University, Educational Sciences Field)

Prof. Dr. Mustafa Asım YEDİYILDIZ

(Bursa Uludağ University, Theology Field)

Assoc. Prof. Dr. Gülay DURMAZ

(Bursa Uludağ University, Philology Field)

SPELLING AND LANGUAGE EDITORS

Res. Assist. Dr. Kadriye HOCAOĞLU ALAGÖZ

(Bursa Uludağ University)

Res. Assist. Burcu KAYA ÇAKI

(Bursa Uludağ University)

Res. Assist. Ebru KUYBU DURMAZ

(Bursa Uludağ University)

FOREIGN LANGUAGE AND INDEX EDITORS

Res. Assist. Firat Ender KOÇYİĞİT

(Bursa Uludağ University)

Res. Assist. Zehra ÖZTÜRK

(Bursa Uludağ University)

Uludağ Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Cilt: 23 / Sayı: 42 / 2022-1

BİLİM VE DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Asiye Mevhibe COŞAR
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Abdülkadir ÇUÇEN
(Bursa Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet KANKAL
(Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali AKAR
(Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali DUYMAZ
(Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Osman GÜNDOĞAN
(Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali TİLBE
(Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi)
Prof. Dr. Arslan TOPAKKAYA
(Erciyes Üniversitesi)
Prof. Dr. Aytekin ALBUZ
(Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Bayram ÇETİN
(Bursa Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Behçet Kemal YEŞİLBURSA
(Bursa Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Birol CAN
(Uşak Üniversitesi)
Prof. Dr. Cengiz ALYILMAZ
(Bursa Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Ercan ALKAYA
(Fırat Üniversitesi)
Prof. Dr. Erdoğan BOZ
(Eskişehir Osmangazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Ersin GÜLSOY
(Bursa Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Ersin KUŞDİL
(Bursa Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Evangelia BALTA
(Ulusal Yunan Araştırmaları Vakfı)
Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN
(Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Hacer HARLAK
(Aydın Adnan Menderes Üniversitesi)

Prof. Dr. Hakkı YAZICI
(Afyon Kocatepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Harun TEPE
(Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Hasan ÖZDEMİR
(Bursa Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Hülya TAŞ
(Bursa Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Hıdır İlyas GÖZ
(Üsküdar Üniversitesi)
Prof. Dr. İbrahim GÜNER
(Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Prof. Dr. İbrahim Hakan MERT
(Bursa Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. İbrahim KESKİN
(Bursa Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. İnci KUYULU ERSOY
(Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Kazım YOLDAŞ
(Bursa Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Kenan Ziya TAŞ
(Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Kerime ÜSTÜNOVA
(Bursa Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Leman Pınar TOSUN
(Bursa Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet ESKİN
(Koç Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet TEZCAN
(Bursa Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Metin BECERMEN
(Bursa Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Muhsin YILMAZ
(Bursa Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Nahla MATTAR
(Helwan Üniversitesi)
Prof. Dr. Nesrin KARACA
(Bursa Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Nurcan ABACI
(Bursa Uludağ Üniversitesi)

Uludağ Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Cilt: 23 / Sayı: 42 / 2022-1

Prof. Dr. Nurşen ÖZKUL FINDIK
(Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Prof. Dr. Oğün ÜREK
(Bursa Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Osman DOĞANAY
(Aksaray Üniversitesi)

Prof. Dr. Saime YÜCEER
(Bursa Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Salim ÇONOĞLU
(Balıkesir Üniversitesi)

Prof. Dr. Sedat YAZICI
(Bartın Üniversitesi)
Prof. Dr. Semra ALYILMAZ
(Bursa Uludağ Üniversitesi)

Prof. Dr. Zekiye KUTLUSOY
(Maltepe Üniversitesi)

Prof. Dr. Zeynep DÖRTOK ABACI
(Bursa Uludağ Üniversitesi)

Doç. Dr. Aybeniz AKDENİZ AR
(Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi)
Doç. Dr. Matthew RASHOTTE
(Güney Carolina Üniversitesi)

Doç. Dr. Namık Tanfer ALTAŞ
(Atatürk Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet BİLİR
(Düzce Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Nilay ÇAĞLAYAN DİLBER
(Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

Dr. Lale JAVANSHIR
(Toronto Üniversitesi)

Dr. Shuntu KUANG
(Toronto Üniversitesi)

Uludağ University
Faculty of Arts and Sciences
Journal of Social Sciences
Volume: 23 / Issue: 42 / 2022-1

SCIENCE AND ADVISORY BOARD

- Prof. Dr. Asiye Mevhibe COŞAR
(Karadeniz Technical University)
- Prof. Dr. Abdülkadir ÇÜÇEN
(Bursa Uludağ University)
- Prof. Dr. Ahmet KANKAL
(Ankara Yıldırım Beyazıt University)
- Prof. Dr. Ali AKAR
(Muğla Sıtkı Koçman University)
- Prof. Dr. Ali DUYMAZ
(Balıkesir University)
- Prof. Dr. Ali Osman GÜNDOĞAN
(Muğla Sıtkı Koçman University)
- Prof. Dr. Ali TİLBE
(Tekirdağ Namık Kemal University)
- Prof. Dr. Arslan TOPAKKAYA
(Erciyes University)
- Prof. Dr. Aytekin ALBUZ
(Gazi University)
- Prof. Dr. Bayram ÇETİN
(Bursa Uludağ University)
- Prof. Dr. Behçet Kemal YEŞİLBURSA
(Bursa Uludağ University)
- Prof. Dr. Birol CAN
(Uşak University)
- Prof. Dr. Cengiz ALYILMAZ
(Bursa Uludağ University)
- Prof. Dr. Ercan ALKAYA
(Fırat University)
- Prof. Dr. Erdoğan BOZ
(Eskişehir Osmangazi University)
- Prof. Dr. Ersin GÜLSOY
(Bursa Uludağ University)
- Prof. Dr. Ersin KUŞDİL
(Bursa Uludağ University)
- Prof. Dr. Evangelia BALTA
(National Hellenic Research Foundation)
- Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN
(Ege University)
- Prof. Dr. Hacer HARLAK
(Aydın Adnan Menderes University)
- Prof. Dr. Hakkı YAZICI
(Afyon Kocatepe University)
- Prof. Dr. Harun TEPE
(Hacettepe University)
- Prof. Dr. Hasan ÖZDEMİR
(Bursa Uludağ University)
- Prof. Dr. Hülya TAŞ
(Bursa Uludağ University)
- Prof. Dr. Hıdır İlyas GÖZ
(Üsküdar University)
- Prof. Dr. İbrahim GÜNER
(Muğla Sıtkı Koçman University)
- Prof. Dr. İbrahim Hakan MERT
(Bursa Uludağ University)
- Prof. Dr. İbrahim KESKİN
(Bursa Uludağ University)
- Prof. Dr. İnci KUYULU ERSOY
(Ege University)
- Prof. Dr. Kazım YOLDAŞ
(Bursa Uludağ University)
- Prof. Dr. Kenan Ziya TAŞ
(Balıkesir University)
- Prof. Dr. Kerime ÜSTÜNOVA
(Bursa Uludağ University)
- Prof. Dr. Leman Pınar TOSUN
(Bursa Uludağ University)
- Prof. Dr. Mehmet ESKİN
(Koç University)
- Prof. Dr. Mehmet TEZCAN
(Bursa Uludağ University)
- Prof. Dr. Metin BECERMEN
(Bursa Uludağ University)
- Prof. Dr. Muhsin YILMAZ
(Bursa Uludağ University)
- Prof. Dr. Nahla MATTAR
(Helwan University)
- Prof. Dr. Nesrin KARACA
(Bursa Uludağ University)
- Prof. Dr. Nurcan ABACI
(Bursa Uludağ University)

Uludağ University
Faculty of Arts and Sciences
Journal of Social Sciences
Volume: 23 / Issue: 42 / 2022-1

Prof. Dr. Nurşen ÖZKUL FINDIK
(Ankara Hacı Bayram Veli University)

Prof. Dr. Oğün ÜREK

(Bursa Uludağ University)

Prof. Dr. Osman DOĞANAY

(Aksaray University)

Prof. Dr. Saime YÜCEER

(Bursa Uludağ University)

Prof. Dr. Salim ÇONOĞLU

(Balıkesir University)

Prof. Dr. Sedat YAZICI

(Bartın University)

Prof. Dr. Semra ALYILMAZ

(Bursa Uludağ University)

Prof. Dr. Zekiye KUTLUSOY

(Maltepe University)

Prof. Dr. Zeynep DÖRTOK ABACI

(Bursa Uludağ University)

Assoc. Prof. Dr. Aybeniz AKDENİZ AR

(Bandırma Onyeddi Eylül University)

Assoc. Prof. Dr. Matthew RASHOTTE

(University of South Carolina)

Assoc. Prof. Dr. Namık Tanfer ALTAŞ

(Atatürk University)

Assist. Prof. Dr. Ahmet BİLİR

(Düzce University)

Assist. Prof. Dr. Nilay ÇAĞLAYAN DİLBER

(Kırşehir Ahi Evran University)

Dr. Lale JAVANSHIR

(University of Toronto)

Dr. Shuntu KUANG

(University of Toronto)

Uludağ Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Cilt: 23 / Sayı: 42 / 2022-1

AMAÇ VE KAPSAM

Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi (UÜFEFSBD); sosyal, beşeri ve idari bilimler temel alanı başta olmak üzere filoloji, eğitim bilimleri ve öğretmen yetiştirme, güzel sanatlar, hukuk ve ilahiyat temel alanlarında yazılmış özgün araştırma makaleleri yayımlamaktadır. Yerelden evrensele doğru yayılan bir doğrultuda insan faktörünü temel unsur olarak kabul eden dergimiz, konusu çerçevesinde en geniş sınırlarda bilimsel araştırmaları yayımlamayı amaç edinmiştir.

YAYIN ETİĞİ İLKELERİ

Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisinde uygulanan yayın süreçleri, bilginin tarafsız ve saygın bir şekilde gelişimine ve dağıtımına temel teşkil etmektedir. Bu doğrultuda uygulanan süreçler, yazarların ve yazarları destekleyen kurumların çalışmalarının kalitesine doğrudan yansımaktadır. Hakemli çalışmalar bilimsel yöntemi somutlaştıran ve destekleyen çalışmalardır. Bu noktada sürecin bütün paydaşlarının (yazarlar, okuyucular ve araştırmacılar, yayıncı, hakemler ve editörler) etik ilkelere yönelik standartlara uyması önem taşımaktadır. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* yayın etiği kapsamında tüm paydaşların aşağıdaki etik sorumlulukları taşımasını beklenmektedir.

Aşağıda yer alan etik görev ve sorumluluklar, açık erişim olarak [Committee on Publication Ethics](#) (COPE) tarafından yayınlanan rehberler ve politikalar dikkate alınarak hazırlanmıştır ([COPE Yönerge Türkçe](#)).

Hakemli dergide bir makalenin yayımlanması, uyumlu ve saygı duyulan bilgi ağının gelişmesinde gerekli bir temel yapı taşıdır. Bu, yazarların ve onları destekleyen kurumlarının çalışmalarının kalitesinin doğrudan yansımasıdır. Hakemli makaleler bilimsel metotları destekler ve şekillendirir. Bu yüzden beklenen etik davranışların standartlarında anlaşmaya varmak yayımlama ile ilgili tüm taraflar, yazar, dergi editörü, hakem ve yayımcı kuruluşlar için önemlidir.

1. Yazarlık

- Kaynakça listesi eksiksiz olmalıdır.
- İntihal ve sahte veriye yer verilmemelidir.
- Aynı araştırmanın birden fazla dergide yayımlanmasına teşebbüs edilmemeli, bilim araştırma ve yayın etiğine uymalıdır.

Uludağ Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Cilt: 23 / Sayı: 42 / 2022-1

Bilim araştırma ve yayın etiğine aykırı eylemler şunlardır:

a) İntihal: Başkalarının fikirlerini, metotlarını, verilerini, uygulamalarını, yazılarını, şekillerini veya eserlerini sahiplerine bilimsel kurallara uygun biçimde atıf yapmadan kısmen veya tamamen kendi eseriymiş gibi sunmak,

b) Sahtecilik: Araştırmaya dayanmayan veriler üretmek, sunulan veya yayınlanan eseri gerçek olmayan verilere dayandırarak düzenlemek veya değiştirmek, bunları rapor etmek veya yayımlamak, yapılmamış bir araştırmayı yapılmış gibi göstermek,

c) Çarpıtma: Araştırma kayıtları ve elde edilen verileri tahrif etmek, araştırmada kullanılan yöntem, cihaz ve materyalleri kullanılmış gibi göstermek, araştırma hipotezine uygun olmayan verileri değerlendirmeye almamak, ilgili teori veya varsayımlara uydurmak için veriler ve/veya sonuçlarla oynamak, destek alınan kişi ve kuruluşların çıkarları doğrultusunda araştırma sonuçlarını tahrif etmek veya şekillendirmek,

ç) Tekrar yayım: Bir araştırmacının aynı sonuçlarını içeren birden fazla eseri akademik yükselmelerde ayrı eserler olarak sunmak,

d) Dilimleme: Bir araştırmacının sonuçlarını araştırmacının bütünlüğünü bozacak şekilde, uygun olmayan biçimde parçalara ayırarak ve birbirine atıf yapmadan çok sayıda yayın yaparak akademik yükselmelerde ayrı eserler olarak sunmak,

e) Haksız yazarlık: Aktif katkısı olmayan kişileri yazarlar arasına dâhil etmek, aktif katkısı olan kişileri yazarlar arasına dâhil etmemek, yazar sıralamasını gereksiz ve uygun olmayan bir biçimde değiştirmek, aktif katkısı olanların isimlerini yayım sırasında veya sonraki baskılarda eserden çıkarmak, aktif katkısı olmadığı halde nüfuzunu kullanarak ismini yazarlar arasına dâhil ettirmek,

f) Diğer etik ihlali türleri: Destek alınarak yürütülen araştırmaların yayınlarında destek veren kişi, kurum veya kuruluşlar ile onların araştırmadaki katkılarını açık bir biçimde belirtmemek, insan ve hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalarda etik kurallara uymamak, yayınlarında hasta haklarına saygı göstermemek, hakem olarak incelemek üzere görevlendirildiği bir eserde yer alan bilgileri yayınlanmadan önce başkalarıyla paylaşmak, bilimsel araştırma için sağlanan veya ayrılan kaynakları, mekânları, imkânları ve cihazları amaç dışı kullanmak, tamamen dayanaksız, yersiz ve kasıtlı etik ihlali suçlamasında bulunmak (*YÖK Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi, Madde 8*).

2. Yazarın Sorumlulukları

- Tüm yazarlar önemli oranda araştırmaya katkıda bulunmalıdır.
- Makaledeki tüm verilerin gerçek ve özgün olduğu beyanı gerekir.
- Tüm yazarlar geri çekmeyi ve hataların düzeltilmesini sağlamak zorundadır.

Uludağ Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Ölt: 23 / Sayı: 42 / 2022-1

3. Hakemliklerin Sorumlulukları

- Değerlendirmeler tarafsız olmalıdır.
- Hakemler araştırmayla, yazarlarla ve/veya araştırma fon sağlayıcılar ile çıkar atışması içerisinde olmamalıdır.
- Hakemler ilgili yayımlanmış ancak atıfta bulunulmamış eserleri belirtmelidirler.
- Kontrol edilmiş makaleler gizli tutulmalıdır.

4. Editöryal Sorumluluklar

- Editörler bir makaleyi kabul etmek ya da reddetmek için tüm sorumluluğa ve yetkiye sahiptir.
- Editörler kabul ettiği ya da reddettiği makaleler ile ilgili çıkar atışması içerisinde olmamalıdır.
- Sadece alana katkı sağlayacak makaleler kabul edilmelidir.
- Hatalar bulunduğu zaman düzeltmenin yayımlanmasını ya da geri çekilmesini desteklemelidir.
- Hakemlerin ismini saklı tutmalıdır ve intihal/sahte veriye engel olmalıdır.

Hakemlik süreci bilimsel yayımlamanın başarısının merkezinde bulunmaktadır. Hakemlik sürecinin korunması ve iyileştirilmesi taahhüdümüzün bir parçasıdır ve *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisinin* bilim camiasına yayıncılık etiği ile ilgili her durumda özellikle şüpheli, yinelenen yayınlar olması durumunda ya da intihal durumlarında yardım etme zorunluluğu vardır.

Okuyucu *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisinde* yayınlanan bir makalede önemli bir hata ya da yanlışlık fark ettiğinde ya da editöryal içerik ile ilgili herhangi bir şikâyeti (intihal, yinelenen makaleler vb.) olduğu zaman sbd@uludag.edu.tr adresine e-posta göndererek şikâyette bulunabilir. şikâyetler gelişmemiz için fırsat sağlayacağından şikâyetleri memnuniyetle karşılarız, hızlı ve yapıcı bir şekilde geri dönüş yapmayı amaçlarız.

İntihali Ortaya ıkarma

Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisinde yayınlanmak üzere gönderilen makaleler, ez iki hakem tarafından çift taraflı kör hakemlik değerlendirmesine tabi tutulur. Ayrıca intihal tespitinde kullanılan özel bir program (iThenticate) aracılığıyla makalelerin daha önce yayımlanmamış olduğu ve intihal içermediği teyit edilir.

Uludağ Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Cilt: 23 / Sayı: 42 / 2022-1

Etik Kurul ve Diğer İzinler

Yazarların, aşağıdaki araştırmalar için etik kurul izni alması ve bunu makalede belirtmesi gerekir:

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütölen her türlü araştırmalar,
- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dâhil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
- Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
- Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar,

Ayrıca;

- Başkalarına ait ölçek, anket, fotoğrafların kullanımı için sahiplerinden izin alınması ve belirtilmesi,
- Kullanılan fikir ve sanat eserleri için telif hakları düzenlemelerine uyulduğunun belirtilmesi.

YAYIN POLİTİKASI

1. Yayın kuruluna ulaşan yazılar, önce *iThenticate* intihal yazılım programı aracılığıyla orijinallik testine tabi tutulur. Kaynakça, alıntılar ve 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç tutularak filtreler uygulanır ve sonucun % 20'nin üzerinde olmaması gerekir. Ardından yayının etiği ve makale yazım kurallarına uygunluk açısından incelenir. Bu ön değerlendirme sonucunda uygun görölmeyen yazılar, düzeltilmesi için yazara iade edilir ya da gerekçelendirilerek doğrudan reddedilir. **Dergimiz kör hakem uygulaması yapmaktadır. Değerlendirme için uygun bulunanlar, isimsiz olarak alanla ilgili iki hakeme gönderilir. Hakemlerin isimleri gizli tutulur.** Hakem raporlarından biri olumlu, diğeri olumsuz olursa, yazı üçüncü bir hakeme gönderilebilir veya Yayın Kurulu, hakem raporlarını inceleyerek nihai kararı verebilir. Yazarlar; hakemler ve Yayın Kurulunun eleştiri ve önerilerini dikkate alırlar. Düzeltme istenen yazılar, yazar tarafından en geç bir hafta içinde Yayın Kuruluna ulaştırılmalıdır.

2. Yılın her dönemi makale kabul edilebilmekle birlikte talep yoğunluğundan ötürü zaman zaman sistem makale gönderimine kapatılabilmektedir. Bu durumda bir sonraki sayı için değerlendirilmek üzere yazılarını göndermek isteyenler, kurumsal e-posta adresimiz sbd@uludag.edu.tr adresine isteklerini bildirebilirler.

Uludağ Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Cilt: 23 / Sayı: 42 / 2022-1

3. Yazar, araştırma ve yayın etiğine uymak zorundadır. Dergi'ye gönderilecek yazıların daha önce bir başka yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere kabul edilmemiş olması gerekir. Dergimizde yayımlanan yazıların bir başka bilimsel ortamda yayımlanmasının etik ve hukuki sorumluluğu kesinlikle yazara aittir. Daha önce bilimsel bir toplantıda sunulmuş bildiriler, bu durum açıkça belirtilmek ve tam metni basılı ya da elektronik ortamda yayımlanmamış olmak şartıyla kabul edilebilir.

4. Makale yazım kurallarında belirtilen kurallara uygun olarak hazırlanan yazılar, <http://dergipark.org.tr/> adresinden DergiPark sistemine üye olunduktan sonra gerekli yönlendirmeler doğrultusunda çevrim içi (online) olarak gönderilir.

MAKALE YAZIM KURALLARI

1. Makaleler, Türkçe veya İngilizce yazılabilir. İçerikle uyumlu olması gereken makalenin başlığı; 12 punto, büyük ve koyu harflerle yazılıp ortalanmalıdır. Başlığın altında 100-150 kelimedenden oluşan, 10 punto, italik, tek satır aralığıyla yazılmış Türkçe ve İngilizce özet (abstract) ve bunların hemen altında beş anahtar kelime (key words) yer almalıdır. Anahtar kelimeler makale içeriğiyle uyumlu ve kapsayıcı olmalıdır. İngilizce özeti üzerinde mutlaka İngilizce başlığa yer verilmelidir. Ayrıca makalenin sonunda kısaca çalışmanın amacını, sorununu, yöntemini, bulgularını ve sonuçlarını içeren genişletilmiş İngilizce özet (extended abstract) bulunmalıdır. Bu bölüm, *Kaynakça* sayfasından sonra yeni bir sayfadan başlayarak paragraflar halinde yapılandırılarak yazılmalı ve 500-750 kelimedenden oluşmalıdır.

2. Makalenin başlığının hemen altına sağa yaslı olarak yazarın adı ve soyadı yazılmalı; görev unvanı, kurumu (Üniversite-Fakülte-Bölüm), şehir, ülke, e-posta bilgileri ve ORCID numarası bir yıldızla soyadına ilintilendirilerek ilk sayfanın altında verilmelidir.

3. Makalenin adı hariç makaledeki tüm başlıklardaki kelimelerin sadece ilk harfleri büyük yazılmalıdır.

4. Makale sonunda; araştırmacıların katkı oranı beyanı, varsa destek ve teşekkür beyanı, çatışma beyanına yer verilmelidir.

5. Makaleler, Microsoft Word programında yazılmalı, farklı bir yazı fontu kullanıldıysa font mutlaka ekte gönderilmelidir. Sayfa yapıları aşağıdaki gibi düzenlenmelidir:

Kâğıt Boyutu: A4 Dikey

Tüm Kenarlardan Boşluk: 2,5 cm

Yazı Tipi: Times News Roman

Yazı Tipi Stili: Normal

Yazı Boyutu (normal metin): 12 punto

Yazı Boyutu (dipnot metni): 10 punto

Tablo-Grafikte Yazı Boyutu: 10 punto

Paragraf Hizalama: İki Yana Yasla

Paragraf Girintisi: İlk Satır (1,25)

Paragraf Aralığı: önce 6 nk, sonra 0 nk

Satır Aralığı: Tek (1)

Uludağ Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Cilt: 23 / Sayı: 42 / 2022-1

6. Kaynaklara göndermeler metin içinde verilir, gerektiğinde kullanılacak dipnotlar sayfa altında 10 punto ile yazılır. Metin içinde sözü edilen kaynaklara başvurulurken yazar / yazarların soyadları, yayın tarihi ve sayfa numarası ilgili yerde belirtilir. Özetleme biçiminde yapılan alıntı ve aktarmalarda sayfa numarası belirtilmez. Metin içinde belirtilen yayınların tümü makalenin sonunda ayrı bir sayfadan başlayarak, “Kaynakça” başlığı altında alfabetik sırayla ve eksiksiz olarak listelenir. Bu liste, yazarın yararlandığı kaynakların listesi olarak hazırlanır, metinde yazarın doğrudan kullanmadığı kaynakları içermez.

Kaynakça, uluslararası kaynak yazım biçimlerinden APA'nın 7. baskısına uygun olarak hazırlanmalıdır.

Metin içinde göndermeler, parantez içinde şu şekilde yazılmalıdır: (Şahin, 2012: 6).

İki yazarlı yayınlarda her iki yazarın da soyadları yazılıp aralarına “&” konmalıdır: (Yılmaz & Öztürk, 2010: 86)

İkiden fazla yazarlı yayınlarda, metin içinde sadece ilk yazarın soyadı ve ‘vd.’ yazılmalıdır: (Gülsevin vd., 2006: 23).

Metin içinde, gönderme yapılan yazarın adı veriliyorsa kaynağın sadece yayın tarihi ve sayfa numarası yazılmalıdır: Korkmaz (2009: 419), bu konuda ...

Bir yazarın birden fazla aynı tarihli yayını olması halinde yayın yılının yanına a, b, c vb. şeklinde harfler konmalıdır: (Çiftçi, 2006a; Çiftçi, 2006b).

İkinci kaynaktan yapılan alıntılarda, asıl kaynak da belirtilmelidir: Köprülü (1926, Çelik, 1998'den).

7. Makale Sonundaki Kaynak Listesi (Kaynakça)

Metnin sonunda, yazarların soyadına göre alfabetik olarak düzenlenmelidir. Yararlanılan kaynağın yazarı, soyadı önce belirtilecek şekilde gösterilmelidir.

Kitap

Tek Yazarlı Kitap:

Tanpınar, A. H. (1997). *19'uncu asır Türk edebiyatı tarihi*. Çağlayan Kitabevi.

İki Yazarlı Kitap:

Altun, Ş. & Sarıoğlu, C. (2006). *Türk popüler tarihinde ilkler*. Alfa Yayınları.

Üç ve Daha Çok Yazarlı Kitap:

İmer, K., Kocaman, A., Özsoy, A. S. (2011). *Dilbilim sözlüğü*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Uludağ Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Cilt: 23 / Sayı: 42 / 2022-1

Makale

Tek Yazarlı Makale:

Şahin, H. (2016). Bursa'da yazılmış tıp metinlerinde ağız özelliklerine dair. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(31), 291-298.

İki Yazarlı Makale:

Şahin, D. & Ünsal N. D. (2018). Ontario Kraliyet Müzesi'nde sergilenen Edessa kökenli bir grup mozaik pano. *Journal of Mosaic Research*, (11), 239-256.

Üç ve Daha Çok Yazarlı Makale:

Alıcı, T., Kayır, H., Aygören, M. O., Sağlam, E, Uzbay, İ. T. (2005). Discriminative stimulus properties of tianeptine. *Psychopharmacology*, (185), 446-451.

Bildiri

Üstünova, K. (2014). Birleşik ekler üzerine. H. Şahin, İ. Karahancı (Ed.), *VI. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildirileri II* içinde (889-906. ss.), Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları.

Kitap Çevirisi

Barthes, R. (2016). *Göstergebilimsel serüven.* (Çev: M. Rifat, S. Rifat), Yapı Kredi Yayınları.

Kitap Bölümü

Sınar Uğurlu, A. (2020). Mahcupluk İmtihanı adlı oyunda geleneksel Türk tiyatrosunun etkileri. N. Karaca, M. Başpınar (Ed.), *Vefatının 100. Yılında Ömer Seyfettin Kitabı* içinde (49-70. ss.), Osmangazi Belediyesi Yayınları.

Ansiklopedi Maddesi

Uzunçarşılı, İ. H. (1997). Mehmed I. *İslâm Ansiklopedisi* içinde (496-506. ss.), 7, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Tez

Aydın, H. (2016). *Türkiye Türkçesinde dilbilgisel zaman - Oktay Akbal öyküleri örneği.* (Yayımlanmamış doktora tezi). Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yazma

Âsım. *Zey-i zübdetü'l-eş'âr.* Millet Kütüphanesi. A. Emirî Efendi. No. 1326. vr. 45a.

Uludağ Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Cilt: 23 / Sayı: 42 / 2022-1

Web Kaynağı

Kılavuz, A. S. (2020, Aralık 20). Rektör'ün mesajı.

<http://www.uludag.edu.tr/konu/view/6/RektorMesaji>

Geçinme endeksi (ücretliler) elektronik veri dağıtım sistemi. (2009, Şubat 2).

<http://evds.tcmb.gov.tr/>

Yayımlanacak Makale

Ercan, Ö. (2014). Divan şiirini hukukî bakış açısı ile değerlendirmek: suç ve ceza. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Makale yayımlanacaktır.

8. Yazım (imlâ) ve noktalama açısından, makalenin ya da konunun gerektirdiği özel durumlar dışında, Türk Dil Kurumunun Yazım (İmlâ) Kılavuzu esas alınmalıdır.

TELİF HAKLARI POLİTİKASI

Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, yayımladığı makaleler için herhangi bir yayın telif hakkı sözleşmesi istemez, yazarlardan herhangi bir telif ücreti almaz yahut yazarlara herhangi bir telif ücreti ödemez. Dergide yayımlanmış yazılar, makalenin künyesi verildiği takdirde başka kaynaklarda da yayımlanabilir. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, **Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı** ile lisanslanmıştır.

AÇIK ERİŞİM POLİTİKASI

Dergi; bilimsel araştırmaları halka ücretsiz sunmanın bilginin küresel paylaşımını artıracak ilkesini benimseyerek, içeriğine **anında açık erişim** sağlamaktadır. Açık Erişim konusunda [Budapest Open - Access Girişimi \(BOAI\)](#) tarafından belirtilen ilkelere uyulmaktadır.

YAYIN ÜCRETİ

Hakem incelemeleri sonucunda kabul edilen ve yayımlanan makaleler için yazarlarından ya da okuyucularından hiçbir şekilde **ücret talep edilmez**.

YAYIN SIKLIĞI

Ocak ve Temmuz aylarında olmak üzere yılda iki kez yayımlanmaktadır.

ARŞİVLEME

Dergimizin basılı hâli çeşitli kütüphanelerde, elektronik hâli ise indekslerde arşivlenmektedir. Derginin herhangi bir nedenle yayın hayatına veda etmesi durumunda geçmişte yayımlanan yazılara buralardan ulaşılabilir.

Uludağ University
Faculty of Arts and Sciences
Journal of Social Sciences
Volume: 23 / Issue: 42 / 2022-1

THE PURPOSE AND THE SCOPE

Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences (UUFASJSS) publishes original research articles in the fields of philology, educational science, teacher's training, fine arts, law and theology etc. with a priority given to social sciences, humanities, administrative sciences. Our journal accepts the human factor in a direction from the local to the universal and aims to publish scientific researches in the broadest boundary within its subjects.

PUBLICATION ETHICS

The publication process at *Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences* is the basis of the improvement and dissemination of information objectively and respectfully. Therefore, the procedures in this process improve the quality of the studies. Peer-reviewed studies are the ones that support and materialize the scientific method. At this point, it is of utmost importance that all parties included in the publication process (authors, readers and researchers, publisher, reviewers and editors) comply with the standards of ethical considerations. *Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences* expects all parties to hold the following ethical responsibilities. The following ethical duties and responsibilities are written in the light of the guide and policies made by [Committee on Publication Ethics](#) (COPE).

The publication of an article in a peer-reviewed journal is an essential building block in the development of a coherent and respected network of knowledge. It is a direct reflection of the quality of the work of the authors and the institutions that support them. Peer-reviewed articles support and embody the scientific method. It is therefore important to agree upon standards of expected ethical behavior for all parties involved in the act of publishing: the author, the journal editor, the peer reviewer, and the publisher.

1. Publication and authorship:

- List of references, financial support;
- No plagiarism, no fraudulent data;
- Forbidden to publish same research in more than one journal.

2. Author's responsibilities:

- Authors obliged to participate in peer review process;
- All authors have significantly contributed to the research;

Uludağ University
Faculty of Arts and Sciences
Journal of Social Sciences
Volume: 23 / Issue: 42 / 2022-1

- Statement that all data in article are real and authentic;
- All authors are obliged to provide retractions or corrections of mistakes.

3. Peer review / responsibility for the reviewers:

- Judgments should be objective;
- Reviewers should have no conflict of interest with respect to the research, the authors and/or the research funders;
- Reviewers should point out relevant published work which is not yet cited;
- Reviewed articles should be treated confidentially.

4. Editorial responsibilities:

- Editors have complete responsibility and authority to reject/accept an article;
- Editors should have no conflict of interest with respect to articles they reject/accept;
- Only accept a paper when reasonably certain;
- When errors are found, promote publication of correction or retraction;
- Preserve anonymity of reviewers.
- No plagiarism, no fraudulent data.

5. Publishing ethics issues

- Monitoring/safeguarding publishing ethics by editorial board;
- Guidelines for retracting articles;
- Maintain the integrity of the academic record;
- Preclude business needs from compromising intellectual and ethical standards;
- Always be willing to publish corrections, clarifications, retractions and apologies when needed.

Uludağ University
Faculty of Arts and Sciences
Journal of Social Sciences
Volume: 23 / Issue: 42 / 2022-1

Duties of the Publisher

Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences is committed to ensuring that commercial revenue has no impact or influence on editorial decisions. In addition, UUFASJSS will assist in communications with other journals and/or publishers where this is useful to editors. Finally, we are working closely with other publishers and industry associations to set standards for best practices on ethical matters, errors and retractions—and are prepared to provide specialized legal review and counsel if necessary.

Plagiarism Detection

Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences uses double-blind review fulfilled by at least two reviewers. In addition, all articles are checked by means of a program (iThenticate) in order to confirm they are not published before and avoid plagiarism.

The peer review process is at the heart of the success of scientific publishing. As part of our commitment to the protection and enhancement of the peer review process, UUFASJSS has an obligation to assist the scientific community in all aspects of publishing ethics, especially in cases of (suspected) duplicate submission or plagiarism.

When a reader discovers a significant error or inaccuracy in a paper published in *Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences* or have any other complaint about editorial content (plagiarism, duplicate papers, etc.), he/she should make a complaint by e-mail to: sbd@uludag.edu.tr We welcome complaints as they provide an opportunity for improvement, and we aim to respond quickly and constructively.

Ethical Committee and Other Permissions

Authors must have permission from the ethical committee and indicate it in their papers in these cases:

- All kinds of research conducted with qualitative or quantitative approaches that require data collection from participants using questionnaires, interviews, focus group work, observation, experimentation, interview techniques,
- The use of humans or other animals (including material and data) for experiments or any other scientific ends,
- Clinical researches on human bodies,
- Researches on animals,

Uludağ University
Faculty of Arts and Sciences
Journal of Social Sciences
Volume: 23 / Issue: 42 / 2022-1

- Retrospective studies that deals about personal data.

In addition:

- The author must have permission from the owner if he uses photographs, polls or scales from another person and indicate it in his paper,

- The author must state that he conforms to the copyright regulations in his use of artistic material.

PUBLICATION POLICY

1. First, the papers submitted to the editorial board are subjected to the authenticity test via *iThenticate*. The text should have less than %20 similarities to the other texts excluding the references and sources, quotes and the sentences that have less than five words. Then, they are reviewed for their suitability to the article writing rules and publication ethics. Those considered unsuitable are returned to the author(s) for revision or rejected outright with a written justification. **Our journal uses double blind peer review process. The papers that are found suitable for further review are sent to peer reviewers of the respectable fields without the name(s) of the author(s). The names of the reviewers are also kept hidden.** If one of the reviews is positive whereas the other is negative, the paper may be sent to a third reviewer or the editorial board with considering the reviews can make the final decision. Authors should take the criticisms or the advices of the reviewers and the editorial board. Authors must edit and resend their articles in a week.

2. The journal accepts papers during the whole year; however the submission system could be locked due to the excessive numbers of submissions. In that case, authors can write an e-mail to sbd@uludag.edu.tr and state their request for participation in the next issue.

3. The author has to comply with his research and publication. The articles must not have been published or accepted to be published elsewhere. Proceedings that were presented at scientific meetings but not yet published can be accepted as long as the author states this situation. The legal and ethical responsibilities solely belong to the author. Oral presentations could be published as long as it is stated, they are in full text and they were not published in any other medium.

4. The articles that are written according to the rules must be submitted online via <http://dergipark.org.tr/>.

Uludağ University
Faculty of Arts and Sciences
Journal of Social Sciences
Volume: 23 / Issue: 42 / 2022-1

ARTICLE WRITING RULES

1. Articles can be written in Turkish or English. The topic must be suited to the content, written with bold and capital letters in 12 font size and be centered. Under the topic, there must be an abstract written in both Turkish and English with 10 font size, italic and single row pitch, consisting of 100-150 words. Five key words must be placed right below the abstract. These key words must be inclusive and coherent with the content. An English title must be with the English abstract. In addition, an extended abstract of the work that is 500-750 words long, written in English and covering the purpose, problem, method, findings and conclusion of the work must be written. This extended abstract must be structured with paragraphs and placed to the page after the source section.
2. The name and the surname of the author should be written as right aligned under the topic of the article. Title, affiliation (University, Faculty, and Department, city and country), e-mail address and ORCID number of the author should be written below the first page with a correlated asterisk near the surname.
3. Except the title of the article, only the first letters of the words should be written with capital letters in in-text topics.
4. At the end of the paper a statement of contribution rate, conflicts of interests, a statement of contribution (if there is one) must be included.
5. Articles must be written by using Microsoft Office Word. Any extra font type must be sent with appendix. The specifications of the page setup must be the following:

Paper Size: A4, Vertical
Margins: 2,5 cm
Font Type: Times New Roman
Font Size (text): 12
Font Size (foot note): 10
Font Size (in tables and graphics): 10
Paragraph Alignment: justified alignment
Indent: first row
Paragraph Margins: first 6 nk, then 0 nk
Row Pitch: Single (1)

6. References to the sources must be given within the text, and footnotes, if necessary, must be put below the page with font size 10. References in the text must include the surname(s) of the author(s), publication date and page number. Page numbers are not necessary for paraphrasing. All the references given in the text must be listed in a separate page at the end of the article under the "Source" topic. They should be listed precisely in alphabetical order. This list cannot include any work that the author does not used in the text.

Uludağ University
Faculty of Arts and Sciences
Journal of Social Sciences
Volume: 23 / Issue: 42 / 2022-1

Source must be prepared according to APA 7 standard.

In-text references should be written between parentheses: (Şahin, 2012: 6).

In papers with two authors, surnames of the two authors must be written with a “&” between: (Yılmaz & Öztürk, 2010: 86)

While referencing works with multiple authors, only the name of the first author should be written: (Gülsevin et al., 2006: 23).

If the author’s name is used within the text, only the publication date and page number should be provided in parenthesis: (2009: 419)

If an author has multiple publications on the same year; a, b, c etc should be used after the publication date: (Çiftçi, 2006a; Çiftçi, 2006b).

References from secondary sources should be cited as well. Köprülü (1926, from Çelik 1998)

7. References

References must be listed at the end of the work, according to alphabetical order of the surnames of their writers. Surnames must be written before the names.

Book

Single Author:

Tanpınar, A. H. (1997). *19’uncu asır Türk edebiyatı tarihi*. Çağlayan Kitabevi.

Double Author:

Altun, Ş. & Sarioğlu, C. (2006). *Türk popüler tarihinde ilkler*. Alfa Yayınları.

Multiple Author:

İmer, K., Kocaman, A., Özsoy, A. S. (2011). *Dilbilim sözlüğü*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Article

Single Author:

Şahin, H. (2016). Bursa’da yazılmış tıp metinlerinde ağız özelliklerine dair. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(31), 291-298.

Double Author:

Şahin, D. & Ünsal N. D. (2018). Ontario Kraliyet Müzesi’nde sergilenen Edessa kökenli bir grup mozaik pano. *Journal of Mosaic Research*, (11), 239-256.

Uludağ University
Faculty of Arts and Sciences
Journal of Social Sciences
Volume: 23 / Issue: 42 / 2022-1

Multiple Author:

Alıcı, T., Kayır, H., Aygören, M. O., Sağlam, E, Uzbay, İ. T. (2005). Discriminative stimulus properties of tianeptine. *Psychopharmacology*, (185), 446-451.

Presentation

Üstünova, K. (2014). Birleşik ekler üzerine. In H. Şahin, İ. Karahancı (Eds.), *VI. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildirileri II* (pp. 889-906), Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları.

Translated Book

Barthes, R. (2016). *Göstergebilimsel serüven*. (Trans: M. Rifat, S. Rifat), Yapı Kredi Yayınları.

Book Chapter

Sınar Uğurlu, A. (2020). Mahcupluk İmtihanı adlı oyunda geleneksel Türk tiyatrosunun etkileri. In N. Karaca, M. Başpınar (Eds.), *Vefatının 100. Yılında Ömer Seyfettin Kitabı* (pp. 49-70), Osmangazi Belediyesi Yayınları.

Encyclopedic Entry

Uzunçarşılı, İ. H. (1997). Mehmed I. in *İslâm Ansiklopedisi* (pp. 496-506), 7, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Thesis

Aydın, H. (2016). *Türkiye Türkçesinde dilbilgisel zaman - Oktay Akbal öyküleri örneği*. (Unpublished Doctoral thesis). Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Manuscript

Âsım. *Zeyl-i zübdetü'l-eş'âr*. Millet Kütüphanesi. A. Emirî Efendi. No. 1326. vr. 45a.

Online Source

Kılavuz, A. S. (2020, Aralık 20). Rektör'ün mesajı.
<http://www.uludag.edu.tr/konu/view/6/RektorMesaji>

Geçinme endeksi (ücretliler) elektronik veri dağıtım sistemi. (2009, May 2).
<http://evds.tcmb.gov.tr/>

Paper Due To Publication

Ercan, Ö. (2014). Divan şiirini hukukî bakış açısı ile değerlendirmek: suç ve ceza. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. The paper is due to publication.

Uludağ University
Faculty of Arts and Sciences
Journal of Social Sciences
Volume: 23 / Issue: 42 / 2022-1

COPYRIGHT POLICY

Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences does not demand any kind of copyright contract from its authors. The journal neither demands nor pays any kind of copyright fees. The articles published in the journal can be published in any other medium, as long as the main source is fully stated. *Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences* is licensed under **Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)**.

OPEN ACCESS POLICY

Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences publishes original research articles, review papers, and technical notes without any fee or charge.

All articles accepted and published by UUFESBD are freely available, openly accessible. We follow the guidelines presented by [Budapest Open - Access Initiative \(BOAI\)](#) regarding the Open-Access.

PUBLICATION FEES

No fees are charged from the authors or readers for the articles accepted and published as a result of referee reviews.

PUBLISHING SCHEDULE

Two issues, one in January and one in July is published each year.

ARCHIVING

The printed version of our journal is archived in various libraries and the electronic version in indexes. In case the journal says goodbye to publishing life for any reason, articles published in the past can be accessed here.

Uludağ Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Ölt: 23 / Sayı: 42 / 2022-1

BU SAYININ HAKEMLERİ

Prof. Dr. Adem CEYHAN
(Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet GÜNŞEN
(Trakya Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet Serkan ECE
(Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
Prof. Dr. Alev SINAR UĞURLU
(Bursa Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali BULUT
(İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Aysel KÖKSAL AKYOL
(Ankara Üniversitesi)
Prof. Bige Bediz KINIKLI
(Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Aytekin ALBUZ
(Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Engin YILMAZ
(Sakarya Üniversitesi)
Prof. Dr. Erdal KARAKAŞ
(Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi)
Prof. Dr. Esmâ REYHAN
(Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Gamze ÖKSÜZ
(Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Hakan TEMİZTÜRK
(Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Hande ŞAHİN
(Kırıkkale Üniversitesi)
Prof. Dr. Hatice Derya CAN
(Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Kenan ERDOĞAN
(Manisa Celâl Bayar Üniversitesi)
Prof. Dr. Levent DENİZ
(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet Emre GÜLER
(İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet ÜNLÜ
(Marmara Üniversitesi)

Prof. Dr. Müjdat AVCI
(Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)
Prof. Dr. Ramazan Pars ŞAHBAZ
(Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Reyhan KÖRPE
(Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Prof. Dr. Salim ÇONOĞLU
(Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Sevim CESUR
(İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Turgut YİĞİT
(Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Zeki NACAĞCI
(Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet KARATAŞ
(Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Anıl ÇELİK
(Bartın Üniversitesi)
Doç. Dr. Aslihan AKPINAR
(Kocaeli Üniversitesi)
Doç. Dr. Aykut KİŞMİR
(Ankara Üniversitesi)
Doç. Dr. Barış Kerem BAHAR
(Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi)
Doç. Dr. Berna KÖSEÖĞLU
(Kocaeli Üniversitesi)
Doç. Dr. Cemal SEZER
(Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
Doç. Dr. Çağatay TOPAL
(Orta Doğu Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Deniz KARAGÖZ
(Anadolu Üniversitesi)
Doç. Dr. Ekmel GEÇER
(Sağlık Bilimleri Üniversitesi)
Doç. Dr. Elif YÖYEN
(Sakarya Üniversitesi)
Doç. Dr. Emrah KONURALP
(Iğdır Üniversitesi)

Uludağ Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Cilt: 23 / Sayı: 42 / 2022-1

Doç. Dr. Emriye Hilal YAYAN
(İnönü Üniversitesi)
Doç. Dr. Ender DURUALP
(Ankara Üniversitesi)
Doç. Dr. Fatih BAKIRCI
(Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi)
Doç. Dr. Ferhat BERBER
(Manisa Celâl Bayar Üniversitesi)
Doç. Dr. Hasan KAYA
(Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi)
Doç. Dr. Hatice Harika DURGUN
(Manisa Celâl Bayar Üniversitesi)
Doç. Dr. Mesut KINACI
(Süleyman Demirel Üniversitesi)
Doç. Dr. Miraç Burak GÖNÜLTAŞ
(Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)
Doç. Dr. Mustafa IRMAK
(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)
Doç. Dr. Özlem NEMUTLU
(Manisa Celâl Bayar Üniversitesi)
Doç. Dr. Şenay ATAM
(Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)
Doç. Dr. Timuçin Buğra EDMAN
(Düzce Üniversitesi)

Doç. Dr. Yasemin YAYLALI
(Atatürk Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Abdulmuttalip İŞİDAN
(Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Eda ÇELİK
(Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Beyza TEPE
(Bahçeşehir Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Emel UZUN AVCI
(Hacettepe Üniversitesi Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Esra ELMACIOĞLU
(Yozgat Bozok Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ÖZDEMİR
(Sakarya Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Özlem ŞENYILDIZ
(İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Rumeysa AKGÜN
(Kırıkkale Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Yakup YAŞAR
(Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Ziyaettin TURAN
(Uşak Üniversitesi)

Uludağ University
Faculty of Arts and Sciences
Journal of Social Sciences
Volume: 23 / Issue: 42 / 2022-1

REFEREES of THIS ISSUE

Prof. Dr. Adem CEYHAN
(Sivas Cumhuriyet University)
Prof. Dr. Ahmet GÜNŞEN
(Trakya University)
Prof. Dr. Ahmet Serkan ECE
(Bolu Abant İzzet Baysal University)
Prof. Dr. Alev SINAR UĞURLU
(Bursa Uludağ University)
Prof. Dr. Ali BULUT
(İstanbul University)
Prof. Dr. Aysel KÖKSAL AKYOL
(Ankara University)
Prof. Bige Bediz KINIKLI
(Hacettepe University)
Prof. Dr. Aytekin ALBUZ
(Gazi University)
Prof. Dr. Engin YILMAZ
(Sakarya University)
Prof. Dr. Erdal KARAKAŞ
(Bilecik Şeyh Edebali University)
Prof. Dr. Esmâ REYHAN
(Ankara Hacı Bayram Veli University)
Prof. Dr. Gamze ÖKSÜZ
(Ankara Hacı Bayram Veli University)
Prof. Dr. Hakan TEMİZTÜRK
(Atatürk University)
Prof. Dr. Hande ŞAHİN
(Kırıkkale University)
Prof. Dr. Hatice Derya CAN
(Ankara University)
Prof. Dr. Kenan ERDOĞAN
(Manisa Celâl Bayar University)
Prof. Dr. Levent DENİZ
(Marmara University)
Prof. Dr. Mehmet Emre GÜLER
(İzmir Kâtip Çelebi University)
Prof. Dr. Mehmet ÜNLÜ
(Marmara University)

Prof. Dr. Müjdat AVCI
(Osmaniye Korkut Ata University)
Prof. Dr. Ramazan Pars ŞAHBAZ
(Ankara Hacı Bayram Veli University)
Prof. Dr. Reyhan KÖRPE
(Çanakkale Onsekiz Mart University)
Prof. Dr. Salim ÇONOĞLU
(Balıkesir University)
Prof. Dr. Sevim CESUR
(İstanbul University)
Prof. Dr. Turgut YİĞİT
(Ankara University)
Prof. Dr. Zeki NACAĞCI
(Burdur Mehmet Akif Ersoy University)
Assoc. Prof. Dr. Ahmet KARATAŞ
(Marmara University)
Assoc. Prof. Dr. Anıl ÇELİK
(Bartın University)
Assoc. Prof. Dr. Aslıhan AKPINAR
(Kocaeli University)
Assoc. Prof. Dr. Aykut KİŞMİR
(Ankara University)
Assoc. Prof. Dr. Barış Kerem BAHAR
(Ankara Music and Fine Arts University)
Assoc. Prof. Dr. Berna KÖSEOĞLU
(Kocaeli University)
Assoc. Prof. Dr. Cemal SEZER
(Bolu Abant İzzet Baysal University)
Assoc. Prof. Dr. Çağatay TOPAL
(Middle East Technical University)
Assoc. Prof. Dr. Deniz KARAGÖZ
(Anadolu University)
Assoc. Prof. Dr. Ekmel GEÇER
(University of Health Sciences)
Assoc. Prof. Dr. Elif YÖYEN
(Sakarya University)
Assoc. Prof. Dr. Emrah KONURALP
(İğdır University)

Uludağ University
Faculty of Arts and Sciences
Journal of Social Sciences
Volume: 23 / Issue: 42 / 2022-1

Assoc. Prof. Dr. Emriye Hilal YAYAN
(İnönü University)
Assoc. Prof. Dr. Ender DURUALP
(Ankara University)
Assoc. Prof. Dr. Fatih BAKIRCI
(Mimar Sinan Fine Arts University)
Assoc. Prof. Dr. Ferhat BERBER
(Manisa Celâl Bayar University)
Assoc. Prof. Dr. Hasan KAYA
(Tekirdağ Namık Kemal University)
Assoc. Prof. Dr. Hatice Harika DURGUN
(Manisa Celâl Bayar University)
Assoc. Prof. Dr. Mesut KINACI
(Süleyman Demirel University)
Assoc. Prof. Dr. Miraç Burak GÖNÜLTAŞ
(Sivas Cumhuriyet University)
Assoc. Prof. Dr. Mustafa IRMAK
(Recep Tayyip Erdoğan University)
Assoc. Prof. Dr. Özlem NEMUTLU
(Manisa Celâl Bayar University)
Assoc. Prof. Dr. Şenay ATAM
(Osmaniye Korkut Ata University)
Assoc. Prof. Dr. Timuçin Buğra EDMAN
(Düzce University)

Assoc. Prof. Dr. Yasemin YAYLALI
(Atatürk University)
Assist. Prof. Dr. Abdulmuttalip İŞİDAN
(Ankara Yıldırım Beyazıt University)
Assist. Prof. Dr. Ayşe Eda ÇELİK
(Necmettin Erbakan University)
Assist. Prof. Dr. Beyza TEPE
(Bahçeşehir University)
Assist. Prof. Dr. Emel UZUN AVCI
(Hacettepe University)
Assist. Prof. Dr. Esra ELMACIOĞLU
(Yozgat Bozok University)
Assist. Prof. Dr. Mehmet ÖZDEMİR
(Sakarya University)
Assist. Prof. Dr. Özlem ŞENYILDIZ
(İstanbul Medeniyet University)
Assist. Prof. Dr. Rumeysa AKGÜN
(Kırıkkale University)
Assist. Prof. Dr. Yakup YAŞAR
(Karamanoğlu Mehmetbey University)
Assist. Prof. Dr. Yusuf Ziyaettin TURAN
(Uşak University)

Uludağ Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Cilt: 23 / Sayı: 42 / 2022-1

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALELERİ / RESEARCH ARTICLES

A Structuralist Approach to Harold Pinter's *The Dumb Waiter* / Harold Pinter'in *Gitgel Dolap* Eserine Yapısalcı Bir Yaklaşım

Halit ALKAN

ss. 1-15

Ali Behcet Dede: Cana Şifa Kahvesi ve Gönüllere Deva Manzumesi / Ali Behcet Dede: Healing Coffee for The Soul and A Cure for The Hearts

Sadettin EĞRİ

ss. 17-43

Anneleri İle Ceza İnfaz Kurumlarında Kalan 0-3 Yaş Çocuklarının Bağlanma Süreçlerinin Desteklenmesi ve Sağlıklı Gelişimleri İçin Bir Pilot Çalışma: Duygu Salıncağı / A Pilot Study for Enhancing Attachment Processes and Healthy Development of 0-3 Years Old Children Staying at Penal Institutions with Their Mother: Emotion Swing

Gülçin KARADENİZ - Neslihan ZABCI - Sinem GEZGİN - Ceren KATİP

ss. 45-89

Çevrimiçi Veri Tabanında Yer Alan 21. Yüzyılda Bestelenmiş Viyola Eserlerinin Tespitine ve İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma (IMSLP Örneği) / A Research on the Detection and Examination of 21st Century Viola Works in Online Database (IMSLP Example)

Esengül KARADEMİR

ss. 91-116

Demokrasiye Geçiş Sürecinde İspanya Solu / The Spanish Left During the Transition to Democracy

Uğur SERÇE

ss. 117-168

Uludağ Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Cilt: 23 / Sayı: 42 / 2022-1

Ergenlerin Sosyal Medya Kullanım Amaçları ile Sosyal Destek Algıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi / Investigation of the Relationship between Social Media Usage Purposes of Adolescents and Their Perceptions of Social Support

Alev ÜSTÜNDAĞ
ss. 169-190

Ermeni Basınında 20. Yüzyıl Başında Çankırı ve Amasya Panayırları / Çankırı and Amasya Fairs in The Armenian Press in The Early Twentieth Century

Yaşar Tolga CORA
ss. 191-223

Halit Ziya Uşaklıgil'in *Sanata Dair*'inde Tercüme Üzerine Fikirleri / Halit Ziya Uşaklıgil's Ideas about Translation in *Sanata Dair [On Art]*

Nurtaç ERGÜN ATBAŞI - Koray ÜSTÜN
ss. 225-256

İç Savaşın Çemberinde Serafimoviç'in Mücadeleci Kadınları: *Demir Tufanı* / Serafimovich's Warrior Women in The Circle of the Civil War: *The Iron Flood*

Gülhanım Bihter YETKİN
ss. 257-279

İki Dilli Halklardan Bursa Pomaklarının Kullandığı Türkçe Üzerine / A Study on the Turkish Used by Bursa Pomaks, One of The Bi-Language People

Hatice ŞAHİN - Şükrü BAŞTÜRK - Gülay DURMAZ
ss. 281-307

Karesi Gazetesinde Bandırma (1886-1888) / Bandırma in Karesi Newspaper (1886-1888)

Mustafa POLAT
ss. 309-372

Uludağ Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Cilt: 23 / Sayı: 42 / 2022-1

Mountain Destination Innovativeness Model (MDIM) for Babadağ-Turkey / Dağ
Destinasyonu Yenilikçilik Modeli (DDYM) Babadağ-Türkiye

Onur AKBULUT - Yakın EKİN
ss. 373-400

Mustafa Kutlu'nun "Ya Tahammül Ya Sefer" Adlı Hikâyesinin Arapçaya
Çevirisindeki Deyimlerin Eşdeğerlik Bağlamında İncelenmesi / An Analysis of the
Idioms in The Arabic Translation of Mustafa Kutlu's Story Book "Ya Tahammül Ya
Sefer" in the Context of Equivalence

Yusuf BİLDİK
ss. 401-436

Müellifi ve Telif Tarihi Bilinmeyen Arapça-Türkçe Bir Manzum Sözlük / An Arabic-
Turkish Verse Dictionary of Unknown Author and Date of Writing

Ebru KUYBU DURMAZ - Zehra ÖZTÜRK
ss. 437-465

Oruç Aruoba Şiirinde Dilin Merkezinin Parçalanması: Dil Sapmaları ve
Epistemolojik Temelleri / Partitioning the Centre of the Language in Oruç Aruoba's
Poems: Linguistic Deviations and Epistemological Foundations

Hasan Çağrı ÖLÇÜCÜ - Onur TINKİR
ss. 467-493

Politics of National Eulogies: Obama and Dr. King's Legacy / Ulusal Anma
Konuşmaları ve Politika: Obama ve Dr. King'in Mirası

Arda GÜÇLER
ss. 495-519

Rus Viyola Okulunun Kuruluşu ve Gelişimi: Vadim Borisovski / Establishment and
Development of Russian Viola School: Vadim Borisovsky

Elena ÜNALDI
ss. 521-546

Uludağ Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Cilt: 23 / Sayı: 42 / 2022-1

Son Hitit Kralı II. Şuppiluliuma İçin Düzenlenen Büyü Ritüelleri / Magical Rituals for
Šuppiluliuma II the Last King of the Hittites

Kurtuluş KIYMET
ss. 547-582

The Female Monsters or The Monstrous Others: George Eliot and Her Hetty Sorrel
in *Adam Bede* / Kadın Canavarlar veya Canavar Ötekiler: George Eliot ve *Adam*
Bede'deki Karakteri Hetty Sorrel

Nazan YILDIZ
ss. 583-607

Türk Asıllı Şair Emir Hüsrev-i Dihlevî'nin Hint Kültürüne ve Edebiyatına Tesirleri /
Turkish Poet Amir Khusrau Dihlavi and His Influences on Indian Culture and
Literature

Mehmet Enes TEMİZ - Mehmet Kemal ÇAKMAKÇI
ss. 609-624

Türkiye'de Suç Coğrafyası Araştırmaları: Bir Literatür Değerlendirmesi /
Researches on the Geography of Crime in Turkey: A Literature Review

Erkin BAŞARAN
ss. 625-667

Alkan, H. (2022). A structuralist approach to Harold Pinter's *The Dumb Waiter*. *Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences*, 23(42), 1-15.

DOI: 10.21550/sosbilder.1034570

Research Article

A STRUCTURALIST APPROACH TO HAROLD PINTER'S *THE DUMB WAITER*

Halit ALKAN*

Sending Date / Gönderim Tarihi: 9 December / Aralık 2021

Acceptance Date / Kabul Tarihi: 2 January / Ocak 2022

ABSTRACT

Structuralism is an approach that seeks to decode the encoded whole consisting of a system to explore a textual work's deep structure from the surface structure. This study analyses Harold Pinter's "The Dumb Waiter" (1960) according to the structuralist approach. The harmony of the play's deep structure performs on binary opposition between Ben and Gus who repeat mechanical behaviours and conversations since they are imprisoned for a while in a narrow space. Concrete mechanical elements such as the lavatory and the dumb waiter also repeat the same activities. Although the play is over, the melody continues since Ben and Gus are given no role other than being hitmen and victims. As for the deep meaning, individuals who appear as a functional part of the mechanism show the possibility that the oppressive mechanism may become inoperable as a result of questioning the mechanism.

Key Words: *structuralism, mechanism, Harold Pinter, The Dumb Waiter*

Harold Pinter'in *Gitgel Dolap* Eserine Yapısalcı Bir Yaklaşım

ÖZET

Yapısalcılık, bir metnin yüzey yapısından derin yapısına ulaşmak için bir sistemin kodlanmış bütünü kodunu çözmeye çalışan bir yaklaşımdır. Bu çalışma, Harold Pinter'in "Gitgel Dolap" (1960) adlı oyununu yapısalcı yaklaşımla inceler. Derin yapıda oyunun uyumu Ben ve Gus arasında ikili karşıtlık üzerine kurulu olup, dar bir uzamda belli bir süreliğine hapsedildikleri için mekanik davranışlar ve konuşmalar tekrarlar. Sifon ve gitgel dolap gibi somut mekanik öğeler de aynı faaliyetleri tekrarlar.

* Assist. Prof. Dr., Mardin Artuklu University Faculty of Letters Department of English Language and Literature, Mardin / TÜRKİYE, alkan.halit@yahoo.com

Oyun bitmesine rağmen oyunun ezgisi devam eder çünkü Ben ve Gus'a tetikçi ve kurban olmaktan başka bir rol verilmez. Oyunun derin anlamına gelince, mekanizmanın işlevsel bir parçası olarak görünen bireyler mekanizmayı sorgulamaları sonucunda baskıcı mekanizmanın işleyemez duruma gelebileceğini gösterir.

Anahtar Kelimeler: *yapısalcılık, mekanizma, Harold Pinter, Gitgel Dolap*

Introduction

Structuralism¹ is an approach that seeks to decode the encoded whole consisting of a system to explore a textual work's deep structure from the surface structure (Lane, 1970: 14-15). Ferdinand de Saussure handles language as self-sufficient, consistent and understandable (1976: 106). Saussure argues that language should be considered as a system consisting of paradigmatic and syntagmatic relations and that it should be examined with a synchronic approach (Vardar, 2001: 43).² Russian formalism is a reaction to the symbolic and social perspective in literature. As a phenomenon, 'form' in Russian formalism can be studied by itself as integrity and the envelope of content (Eichenbaum, 1965: 112). In any act of verbal communication, Roman Jakobson, a Russian formalist, expresses the following six functions: sender, message, context, contact, code, and receiver (1971: 95). Claude Levi-Strauss analyses women and men as interrelated elements to establish a general system of unconnected incidents (1963: 87). Each myth is regarded as a word revealing the structure of language.

Researchers focus on the narrative analysis of folk tale, myth, epic, short story or novel in order to take up subject of the story, the theme, characters and actions. Being a meaningful whole, the text that expresses the mood of an author consists of the events that make up the

¹ The theory of structuralism is retrieved from the article by Alkan, 2016.

² Quotations from Turkish references were translated into English by the author of this study.

story in order to present characters in action. The meaning of the text depends on the meaning of its parts. And the meaning of each part is formed by the events happening in its place in relation to the whole (Pettit, 1975: 42-3). The text's meaning is revealed by syntagmatic constraints in relation to paradigmatic contrasts.

Scholars such as Vladimir Propp, Algirdas Julien Greimas, Noam Chomsky, and Roland Barthes have made important contributions to structuralism. After examining the content of Russian folk tales, Vladimir Propp classifies the action's seven spheres as follows; villain, donor, helper, princess, dispatcher, hero, and false hero (Alkan, 2016: 65). Propp also speaks of thirty-one functions whose order is always the same for the characters' actions in Russian folk tales because all fairy tales are of one type structure (2005: 22-3). According to Algirdas Julien Greimas, it is necessary to perceive differences in order to understand the world, universe, people and objects. Perceiving the differences between two object-terms means comprehending these two object-terms and the relations between them. The structure also arises from the relationship between these two terms. One cannot understand white without black, light without darkness, small without great (Uçan, 2020: 73). For the action in the narrative plot, Greimas determines six actants on three oppositions axis such as wish, communication, and force as follows: subject/object, sender/receiver, and helper/opponent (1983: 207). Noam Chomsky suggests surface structure and a deep structure for each sentence. The surface structure provides explanations for the meaning in the deep structure which is the main form of the meaning of the sentence. Surface structure provides surface meaning, and deep structure provides deep meaning (Chomsky, 1965: 16). Roland Barthes regards structuralist action as an intellectual process which is applied in a systematic way. In order to find an object's laws that are not obvious, he disintegrates the object and reconstructs it; however, that object turns into an intellectual object (Barthes, 1972: 214-5). The invisible system can perform as

wholeness on itself in which each part has a connection both with the next part and the whole.

In order to understand the structuralist analysis of the play in this study, it would be helpful to explain the following main terms of structuralism. Saussure defines the linguistic sign as a complex whole formed by the auditory image, which is called the signifier, and the concept, which is called the signified. “When we call ‘tree’, the concept of ‘tree’ appears in the mind of listeners, and these two together create the sign. The complete sign is established when the correct signifier meets the correct signified” (Saussure, 1976: 61). A language, which is a social system and provides communication between people, is also a set of signs (Rifat, 2000: 10). Binary opposition means two theoretical opposites in relation to differences such as cooked/raw, and man/woman (Leach, 1973: 36-7). Homology refers to binary opposition between both two object or people and two relationships (Hawkes, 1989: 53). Synchronic linguistics refers to a language’s position in a certain time (Culler, 1973: 8). Paradigmatic relation refers to the relation among language units that can substitute one another on the vertical axis, but cannot meet in the same sentence (Aksan, 1977: 116). Harmony is the vertical or paradigmatic axis of music. Syntagmatic relation refers to the horizontal relationships among language units in which every unit is in appropriate relation with not only the following part but also the whole. In order to establish a sentence, words are put in order from left to right. Melody refers to linear musical tones which are on the horizontal or syntagmatic aspect (Levi-Strauss, 1963: 212). In short, on vertical axis, there is word item of synchronic linguistics in paradigmatic relation which has harmony of music. On horizontal axis, there is word order of diachronic linguistics in syntagmatic relation which has linear musical tones.

In terms of the structuralist approach, this study tries to analyse Harold Pinter’s *The Dumb Waiter* (1960) in a synchronic manner. In

other words, it focuses only on the text, namely the play, disregarding the writer's biography and the period in which it was written. It deals with the relationships among the elements in the text's structure which looking at it as a closed system, and identifies closed signs' paradigmatic and syntagmatic relations relying upon binary oppositions in the text's surface structure. It tries to make them explicit signs in order to get the deep structure. Thus, the surface structure provides the deep structure. Based on two hitmen living in England in the twentieth century, the aforementioned play expresses the helplessness of the individual in the system in which s/he is forced to live (Yüksel, 2011: 119). The play reflects hierarchical domination in which those who threaten are threatened, murderers are slaughtered and potential rebels are destroyed (Gordon, 1990: 100). Thus, the play is about power, obedience and threat.

A Structuralist Analysis of *The Dumb Waiter*

In the surface structure of the play, there is a plot focusing on two men, Ben and Gus who are in shirts, trousers and suspenders, waiting for something or someone in the basement. The play takes place in a room in the basement, completely isolated from the outside world, with nothing but two beds and a chair. There are two doors in the room. The door on the left opens to the kitchen and the sink, that is, the inner space, while the door on the right opens to the outer space. In terms of syntagmatic relation, while Ben reads the newspaper, Gus is busy with going in and out of the kitchen and lavatory. Gus keeps asking questions while Ben remains silent. In terms of paradigmatic relation, there is homology of relationship between Ben and Gus as follows:

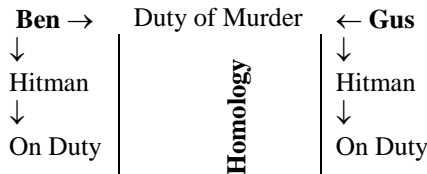

Figure 1: Homology of Relationship Between Ben and Gus

Ben and Gus are two hitmen working for the same organization and are at the bottom of the strict organizational hierarchy in order to fulfil the assigned duty of murder. Therefore, they are waiting in a room in the basement for a message to kill a victim, but this is a job they cannot control and are manipulated by other forces. Their duty requires a great deal of secrecy because they have to carry out the orders without being seen or heard by anyone. As Ben is Gus's superior, the organization contacts Ben. While Ben is content with as much information as the organization wants him to know, Gus wants to reach information that goes beyond his own borders. The on-going conflict between the two throughout the play stems from this difference.

The play is based on both behavioural and verbal repetitions between Ben and Gus. The most important repetition of Gus, who is bored of waiting for the victim in the first part of the play, is to go to the lavatory many times by leaving from the door on the left. Although Gus pulls the lavatory chain many times off, the lavatory does not flush. However, throughout the play, the lavatory, which did not flush before despite the intervention by Gus, suddenly flushes off left. The repetition of Ben is to read newspaper. In the newspaper, he reads that a 30-year-old man crawled under a lorry while he wanted to cross the road. Gus, who has a sceptical personality, does not believe in the news. On the other hand, Ben says "*it's down here in black and white*" (Pinter, 1990: 130). Ben does not question what might be right and what might be wrong. Gus, who wants to reach knowledge that goes beyond his limits, repeats the same questions throughout the play: "*I want to ask you something*" and "*what time is he getting in touch?*" (Pinter, 1990: 130, 132). The moment Gus starts asking questions, Ben keeps silent and continues reading the newspaper, changing the subject, or giving evasive answers. The 'newspaper' is a tool Ben uses to escape Gus's questions, complaints, and communication efforts.

Ben and Gus wait for their victims in a room at the 'basement' that does not even have a 'window'. They spend the night in 'uncomfortable beds', on 'dirty sheets', 'without blankets'. Gus complains about their condition: "*He doesn't seem to bother much about our comfort these days*" (Pinter, 1990: 137). This sentence, which shows that the current condition is getting worse, takes the reader to the existence of a third person. The organization is not mentioned directly in the play, but reveals itself through Wilson, who does not appear in the play. It is Ben who represents the organization and the rules of organization in the play. The course of conflict between Ben and Gus in the first part of the play is as follows: Gus asks questions, complains, tries to communicate with Ben while Ben ignores these efforts by dealing with his newspaper, staying quiet, urging Gus to make tea, giving evasive answers, or telling him to at least shut up (Önder, 2005: 61). Gus does not have matches to make tea. The organization deprives the individual, but Ben obeys while Gus reacts to this condition.

In the second part of the play in order to end the conflict between Ben and Gus, the organization shows its existence with its external interventions. When an envelope including matches is sent under the door, Gus does not question its reasons because he can now make the tea he wants to drink. There is a meaningless discussion between Ben and Gus about the phrase of putting on the kettle or lighting the kettle. Ben reminds him that he is Gus's superior: "*Who's the senior partner here, me or you?*" (Pinter, 1990: 142). Ben does not question the organization's authority and does not want its own authority to be questioned by Gus. In this sense, Gus not only poses a threat to the organizational hierarchy with his questions, but also undermines Ben's authority by continuing to ask questions. This ongoing conflict between Ben and Gus stems from Ben's attempt to preserve his authority, consequently organizational hierarchy. The preservation of this hierarchy, which forms the basis of the organization, means the continuation of the organization, thus the continuation of Ben's authority. The existence of one means the existence

of the other. Gus, on the other hand, endangers this relationship. The organization gives order to Wilson who relays to Ben who is superior to Gus. In this sense, there is a symbiotic relationship between the organization and Ben: Organization → Wilson → Ben → Gus

Even though the matches they need are sent under the door in an envelope, their situation of 'deprivation' continues because the gas has gone out. Ben and Gus do not have a shilling for the gas meter. Therefore, they cannot light the stove. Gus, who wants to drink tea, complains about the situation. This time the organization sends the dumb waiter to intervene in this situation. A dumb waiter, a serving-hatch, is an automatic device used in some restaurants to deliver the orders to the kitchen section below and the prepared meals to the top. While Ben and Gus are waiting for the message about the victim, Gus brings a piece of paper about food out of the dumb waiter. Ben sends up all the food Gus brought with him so that they are not revealed, but the demands of the above continue. Ben automatically chooses the way to fulfil orders. Ben is a 'dumb waiter' programmed to carry out an order, no matter where it comes from. Just as the dictionary meaning of the word 'dumb' reflects, he remains silent. Just as Gus cannot control the lavatory's flushing, Ben cannot control the dumb waiter. Ben just follows orders and do not ask any questions. Therefore, there is binary opposition between Ben and Gus as follows:

Ben	Gus
Superior	Subordinate
First-hand Information	Second-hand Information
Accepting	Complaining
Submissive	Rebellious
Passive	Active

Figure 2: Binary Opposition between Ben and Gus

The organization tells their complaints through the tube into Ben's ear. Gus wants to know the truth about the dumb waiter, complains about their poor conditions, and asks questions. However, Ben accepts

the situation and obeys the command regarding orders, remains silent against Gus's communication efforts. Gus crumples up the order list by the dumb waiter saying, "*WE'VE GOT NOTHING LEFT! NOTHING! DO YOU UNDERSTAND?*" (Pinter, 1990: 162). Despite the organization's rules, Gus finds the answers he searches for. Gus also realizes that the matches were sent by the organization because they have even been listened. The dumb waiter is sent to prevent Gus from thinking and from finding the answers to his questions. Gus has acted against the rules and hierarchy of the organization. When Gus goes to drink water by leaving the door on the left one last time, Ben is informed through the tube of the dumb waiter that the victim will soon enter through the door on the right that opens to outer space. The door on the right opens to the outer space and Gus comes in. Gus goes out by leaving the door on the left as the murderer and re-enters the door on the right door as the victim because he is not wearing his jacket, tie and gun. It is not understood how Gus reaches the outer space from the kitchen, which has no exit, and how he has entered through the door on the right to outer space, that is, the street door. Ben and Gus come face to face. The final stage of gradual deprivation that the organization is pursuing is Gus's death sentence. This duty is given to Ben because he is the one who obeys the rules of the organization and therefore deserves to live. However, the play ends before it is found out whether Ben will fulfil this duty.

Ambiguity is essential in Harold Pinter's plays, and this ambiguity is often left unresolved. Pinter always keeps the reader's or audience's curiosity alive, and presents the incredible instead of the inevitable by breaking these expectations (Misra, 1992: 28-9). Pinter is against the play having a definite form because it goes against the principle of ambiguity, which is the basis of his view of life and art (Knowles, 1995: 16-7). The conflict in this play appears when the outer force breaks in the room and threatens the security of the dwellers. This intervention results in a reversal of the balance of power displayed at the beginning of the play (Gordon, 1990: 96-7). In the outer world, there are

only foreign forces, but there is warmth inside and people feel safe in the room.

In the surface structure lavatory, dumb waiter, inside and outside are closed signs. In the deep structure, they become explicit signs as follows: While the signifier is lavatory, the signified is an uncontrollable mechanism. While the signifier is dumb waiter, the signified is social system. While the signifier is inside, the signified is illusion and safety, and while the signifier is outside, the signified is reality and danger:

Inside is a room standing for the familiar, illusion, safety and light.	Door is a bridge between outside and inside.	Outside is intruder standing for the unknown, reality, danger and darkness.
---	--	---

Figure 3: Explicit Signs in the Deep Structure

Ben and Gus are in a room in the basement, completely isolated from the outside world. Ben has the illusion that the situation is satisfactory because they are safe in the room; however, Gus does not share the same illusion but pretends to. Behind the door to reality in outer space, there are 'unknown' events, and if this door opens, the danger from the outside will come to the inner space and shatters the illusion inside.

Conclusion

The signs in reaching the deep structure are the repetitions that continue throughout the play. Since Ben and Gus are imprisoned in a narrow space for a certain period of time, they repeat limited movements and discuss the same issues over and over. In other words, Ben and Gus repeat the mechanical behaviours and reactions. Ben constantly reads the newspaper while Gus goes constantly in and out of the kitchen. They are always alert for instructions from Wilson. Concrete mechanical elements such as the lavatory and the dumb waiter repeat the same activities. However, Ben and Gus cannot control these mechanical devices. Here, the dumb waiter refers to the social system which is used for all

organizations in the world referring to profit through destruction that Ben defends while Gus criticizes. Just like automatic devices, Ben and Gus have based their existence on being parts of a mechanism that they cannot understand and control. Ben and Gus, who function as compatible parts of the automatic mechanism, are negatively affected by factors they cannot control and are increasingly deprived of their right of a humane life. There are binary oppositions in the personality traits of Ben and Gus. Reacting to deprivation, Gus begins to question the mechanism by disrupting the automation, but Ben continues to function as a compatible part of the mechanism. In order to intervene in the situation, the organization first sends an envelope including matches under the door in and then runs the dumb waiter. As a result, the part that causes the malfunction of the mechanism must be deactivated. Since Gus opposes the mechanism he is a part of, the organization decides to kill him. The organization orders Ben, who is compatible in the mechanism, to kill Gus, who is incompatible, and Ben is expected to do it automatically.

The harmony of the play's deep structure operates on binary opposition between Ben and Gus. Ben will have to live with the suspicion that if he kills Gus, the new hitman who will replace Gus may also kill him. If Ben does not kill Gus, the mechanism will kill them both. For the first time, by stepping out of automation, Ben starts to think for himself as a human being, not a piece of machinery. Although the play ends, its melody continues since Ben and Gus are allowed only to become a hitman or a victim. Whatever the hitman, Ben, decides, he is now in Gus's position as the victim. As for the deep meaning of the play, the organization or mechanism represents all systems that lead people to reluctant adaptation. The mechanism deprives both compatible and incompatible people. For this reason, the play reveals how these systems alienate, exploit and destroy human values. Individuals, who appear as functional parts of the mechanism and under control, show the possibility that the oppressive mechanism may become inoperable as a result of questioning the mechanism. In other words, a person who thinks and

questions may one day put an end to exploitation, oppression and violence.

Information Note

The article has been prepared in accordance with research and publication ethics. This study does not require ethics committee approval.

References

- Aksan, D. (1977). *Her yönüyle dil (Ana çizgileriyle dilbilim) II*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Alkan, H. (2016). A structuralist analysis of Jean-Paul Sartre's *The Flies*. *Artuklu Human and Social Science Journal*, 1(1), 64-71.
- Barthes, R. (1972). *Critical essays*. (Trans: R. Howard), Northwestern University Press.
- Chomsky, N. (1965). *Aspects of the theory of syntax*. The MIT Press.
- Culler, J. (1973). *Structuralist poetics*. Routledge & Kegan Paul Ltd.
- Eichenbaum, B. (1965). *Russian formalist criticism: Four essays*. (Trans: L. T. Lemon, M. J. Reis), University of Nebraska Press.
- Gordon, L. (1990). *Harold Pinter - A casebook*. Garland Publishing.
- Greimas, A. J. (1983). *Structural semantics: An attempt at a method*. (Trans: D. McDowell, R. Schleifer, A. Velie), University of Nebraska Press.
- Hawkes, T. (1989). *Structuralism and semiotics*. Routledge.
- Jakobson, R. (1971). *Fundamentals of language*. Mouton.
- Knowles, R. (1995). *Understanding Harold Pinter*. University of South Carolina Press.
- Lane, M. (1970). *Structuralism: A reader*. Basic Books.

- Leach, E. (1973). *Claude Levi-Strauss*. The Viking Press.
- Levi-Strauss, C. (1963). *Structural anthropology*. (Trans: C. Jacobson, B. G. Schoepf), Basic Books Inc.
- Mısra, C. (1992). *Harold Pinter - The dramatist*. Creative Publishers.
- Önder, M. (2005). *Oyun metni çevirisi ve Harold Pinter'in Gitgel Dolap adlı oyununun çevirilerinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Pettit, P. (1975). *The concept of structuralism: A critical analysis*. Gill and Macmillan.
- Pinter, H. (1990). *The Dumb Waiter*. In *Complete Works* (127-165), Grove Press.
- Propp, V. (2005). *Morphology of the folk tale*. (Trans: L. Scott), University of Texas Press.
- Rifat, M. (2000). *XX. Yüzyılda dilbilim ve göstergebilim kuramları*. Om Yayınevi.
- Saussure, F. (1976). *Genel dilbilim dersleri-I*. (Trans: B. Vardar), Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Uçan, H. (2002). *Yazınsal eleştiri ve göstergebilim*. Perşembe Kitapları.
- Vardar, B. (2001). *Dilbilim yazıları*. Multilingual Yayınları.
- Yüksel, A. (2011). *Dram sanatında ezgi ve uyum*. Mitos-Boyut Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

Structuralism is an approach that seeks to decode the encoded whole consisting of a system to explore a textual work's deep structure from the surface structure. In terms of the structuralist approach, this study tries to analyse Harold Pinter's "The Dumb Waiter" (1960) in a synchronic manner, focusing only on the play. It deals with the relationships among the elements in the text's structure which looking at it as a closed system, and identifies closed signs' paradigmatic and syntagmatic relations relying upon binary oppositions in the text's surface structure. It tries to make them explicit signs in order to get the deep structure. The aforementioned play expresses the helplessness of the individual in the system in which s/he is forced to live. It is also about power, obedience and threat. The play reflects hierarchical domination in which those who threaten are threatened, murderers are slaughtered and potential rebels are destroyed.

The most important signs in reaching the deep structure are the repetitions that continue throughout the play. Since Ben and Gus are imprisoned in a narrow space for a certain period of time, they repeat the mechanical behaviours and reactions. Ben constantly reads the newspaper while Gus goes constantly in and out of the kitchen. They are always alert for instructions from Wilson. Concrete mechanical elements such as the lavatory and the dumb waiter repeat the same activities. However, Ben and Gus cannot control these mechanical devices.

Lavatory, dumb waiter, outside and inside in the surface structure are closed signs. In the deep structure, they become explicit signs as follows: While the signifier is lavatory, the signified is an uncontrollable mechanism. While the signifier is dumb waiter, the signified is social system. While the signifier is inside, the signified is illusion and safety. While the signifier is outside, the signified is reality and danger. When the door which is a bridge between outside and inside opens, outside comes inside through the door and shatters the illusion inside.

Ben and Gus, who function as compatible parts of the automatic mechanism, are negatively affected by factors they cannot control and are increasingly deprived of their right of a humane life. There are binary oppositions in the personality traits of Ben and Gus. Reacting to deprivation, Gus begins to question the mechanism by disrupting the automation, but Ben continues to function as a compatible part of the mechanism. In order to intervene in the situation, the organization first sends an envelope including matches under the door in and then runs the dumb waiter. As a result, the part that causes the malfunction of the mechanism must be deactivated. Since Gus opposes the mechanism he is a part of, the organization decides to kill him. The

organization orders Ben, who is compatible in the mechanism, to kill Gus, who is incompatible, and Ben is expected to do it automatically.

The harmony of the deep structure operates on binary opposition between Ben and Gus. Although the play ends, its melody continues since Ben and Gus are allowed only to become a hitman or a victim. Whatever the hitman, Ben, decides, he is now in Gus's position as the victim. As for the deep meaning of the play, the organization or mechanism represents all systems that lead people to reluctant adaptation. The mechanism deprives both compatible and incompatible people. For this reason, the play reveals how these systems alienate, exploit and destroy human values. Individuals, who appear as functional parts of the mechanism and under control, show the possibility that the oppressive mechanism may become inoperable as a result of questioning the mechanism. In other words, a person who thinks and questions may one day put an end to exploitation, oppression and violence.

Eğri, S. (2022). Ali Behcet Dede: Cana şıfa kahvesi ve gönüllere deva manzumesi. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakóltesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(42), 17-43.

DOI: 10.21550/sosbilder.1000215
Araştırma Makalesi / Research Article

ALİ BEHCET DEDE: CANA şİFA KAHVESİ VE GÖNÜLLERE DEVA MANZUMESİ

Sadettin EĞRİ*

Gönderim Tarihi / Sending Date: 24 Eylül / September 2021

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 28 Ekim / October 2021

ÖZET

Türk edebiyat tarihinde pek çok şair ve müellif geride bıraktığı eserleriyle anılır. Kimi zaman şair ve mutasavvıflar arasında latif nükteler ortaya çıkar. Sohbet esnasında bir şairin sözü veya hareketi neticesinde mecliste bulunan bir şair o durumu mısralarıyla ebedileştirir. Nitekim ünlü mutasavvıf ve şair Ali Behcet Dede'nin böylesi bir ortamda elleriyle kahve yapıp, ikram etmesi sebebiyle bu hâlden etkilenen Hüseyin Vassâf ve Rızâ Bey, muhabbet ve saygı duydukları Ali Behcet'e birer mısra söylerler. Şiirde onun kahvesinin canlara şıfa, şiirlerinin de gönüllere deva olduğunu ifade ederler. Bunun üzerine beş farklı tarikattan manevi eğitim alan Ali Behcet Efendi, bu mısralara irticâlen kendi beyitlerini ekler. Birçok esere sahip olan Ali Behcet Efendi'nin şiirleri dağınık hâldedir. Bu çalışmada şairin -bir divan oluşturacak hacimde ve özelliikte olmayan- şiirleri ve bu latif olay ele alınıp, bir araya getirilmiş ve incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Ali Behcet, kahve, Hüseyin Vassâf, Mehmed şemseddin, latife*

Ali Behcet Dede: Healing Coffee for The Soul and A Cure for The Hearts

ABSTRACT

In the history of Turkish literature, many poets and authors are remembered for the works they left behind. Sometimes, pleasant wit appears between poets and mystics. As a result of a poet's word or action during the conversation, a poet who is in the assembly eternalizes that situation with his verses. As a matter of fact, Huseyin Vassaf

* Doç. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakóltesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Bursa / TÜRKİYE, sadettin@uludag.edu.tr

and Rıza Bey, who were affected by the famous sufi and poet Ali Behcet Dede's making and serving coffee in such an environment, sing a verse each to Ali Behcet, whom they love and respect. In poetry, they express that his coffee is healing for souls and his poems are a cure for hearts. Thereupon, Ali Behcet Efendi, who received spiritual training from five different sects, adds his own couplets to these verses. The poems of Ali Behcet Efendi, who has many works, are scattered. In this study, the poet's poems that are not in the volume and feature to form a divan and this beautiful event are discussed, brought together and examined.

Key words: *Ali Behcet, coffee, Huseyin Vassaf, Mehmed Semseddin, joke*

Giriş

Türk edebiyatında şairlerin eserleri dışında yaşantıları esnasında aralarında hoş latifeler, nükteler ve müşâarelerle dolu hatıralar ve tebessüm ettirecek edebî hâller de meydana gelirdi. Bir sohbet esnasında veya bir şiir vesilesiyle edebiyat tarihinde iz bırakabilecek muhabbetler ile konuyla bağlantılı manzumeler ortaya çıkardı. Okuyucuyu veya dinleyicileri tebessüm ettiren latif ve nükteli söyleyişler, tasavvuf kültürünün ilginç sayfaları olarak günümüze kadar gelmiştir. İnsan ruhunun en önemli özelliklerinden hatta ihtiyaçlarından biri de; gülmek, şakalaşmaktır. Günlük hayatta yaşanan olayların, hiç olmazsa, tebessümle karşılanması, adeta, hayatın bir gereği olarak düşünülebilir. Bu gereklilik, aslında, hayata bakış açısının bir tezahürüdür. Bu tezahürün diğer cephesinde ise üzüntü, sabır, tevekkül gibi başka unsurlar da vardır. İşte bunların tamamı, insanın hayat felsefesini ortaya koyar. Olayları tebessüm ile karşılayabilmenin yolu, mizahtan geçer. Mizah, bir mizaç işidir, aynı zamanda insandan zekâ da ister. Mizah kavramının yanı sıra bu gün “şaka, eğlence, latife, nükte, fıkra” kavramlarının da dilimizde kullanıldığını görüyoruz. “Alay etme, dalga geçme, istihza ve hicvin” yanı sıra Fransızcadan alınan *espri de* günlük dilde bu anlamda kullanılan kelimeler arasına girmiştir. Eski edebiyat da denilen klasik edebiyatta bu anlama gelen Klasik Türk Edebiyatında söz konusu mizahi anlatılar için “hezl, mutâyeye,

mülâtafe, ta’riz, nekre” gibi kelimelerin kullanıldığı bilinmektedir (Solmaz, 2011: 17-18).

Gelişen bir olay neticesinde olayın kahramanları ve sohbetle dâhil olan kişilerin yüzünde hoş bir tebessüm bırakan latife, nükte, gülmeceler özellikle edebiyat tarihimizin ele alınması gereken sayfalarıdır. Bu konuları ele alan müstakil eserlerin yanı sıra divanlardaki farklı biçim ve içerikte yazılmış latife ya da hezl şiirlerinin de bu türün özelliklerinin daha iyi belirlenebilmesi için incelemeye değer olduklarını söyleyebiliriz (Batislam, 2013: 238). Bir güldürü ve yerme şairinin küçük bir kıt’ası, yoğunlaştırılmış özlü anlamı, sert ve keskin deyişle, sayfaların anlatamayacağı oranda etki yapar (Levend, 1971: 37).

Ali Behcet Efendi’nin bir sohbet esnasında dostlarına kahve yapıp ikram etmesi sırasında söylenen “Behcet Dede’nin kahvesi bin cânâ bedeldir” mısraı, dikkatimizi çekince, şahsiyetini ve dağınık hâldeki şiirlerini incelemeye karar verdik. Bu mısra, bazı kaynaklarda Hüseyin Vassâf’a atfen “Behcet Dede’nin kahvesi pek tatlı imiş” şeklinde geçmektedir. Hayatı ve hoş kişiliği yanında nükteli şiirleri ile de kendinden bahsettiren Ali Behcet Efendi’nin dağınık vaziyette şiirleri mevcuttur. Pek çok ünlü mutasavvıf ve şairle dostluk kuran Behcet Efendi; âlim, mutasavvıf ve şair kimliğiyle kültür tarihimizde yerini almıştır. İstanbul Üniversitesi Marmara İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi no. 250’de bulunan ve Hafız Ali Üsküdarlı tarafından vakfedilen yazma bir risalede Ali Behcet Efendi’nin 12 şiiri bulunmaktadır. Ayrıca Nûreddîn Cerrâhî Âsitânesi son postnişini Fahreddîn Efendi’nin kişisel evrakı arasında bulunan Hazret-i Pîr Muhammed Nûreddîn Cerrâhî hakkında yazılmış olan bir şiiri incelenmiştir. Ali Behcet Efendi’nin kendi el yazısıyla 3 adet mektubu vardır.

اسم وانبار علیکم السلام
سبحان من خلقنا من نوره
بسم نجاتیو نخلیو روحم اندی قشربدی
بعد الدعاء والنشانه و الفاضله و الفاضله
الحمد لله بالامن والسلامه و الفاضله
قشربدی و الفاضله و الفاضله
خرف قشربدی و الفاضله و الفاضله
السلام علیکم ورحمة الله وبرکاته
محبوب صحن اغایه و ضمیمه و بالمناسبه
فصلا صفا قشربدی و الفاضله و الفاضله
فصلا صفا قشربدی و الفاضله و الفاضله
سلام و فیضه علیکم السلام
بسم نجاتیو نخلیو روحم اندی قشربدی
بعد الدعاء والنشانه و الفاضله و الفاضله
الحمد لله بالامن والسلامه و الفاضله
قشربدی و الفاضله و الفاضله
خرف قشربدی و الفاضله و الفاضله
السلام علیکم ورحمة الله وبرکاته
محبوب صحن اغایه و ضمیمه و بالمناسبه
فصلا صفا قشربدی و الفاضله و الفاضله
فصلا صفا قشربدی و الفاضله و الفاضله
سلام و فیضه علیکم السلام

Ali Behcet Efendi'nin Mektubu

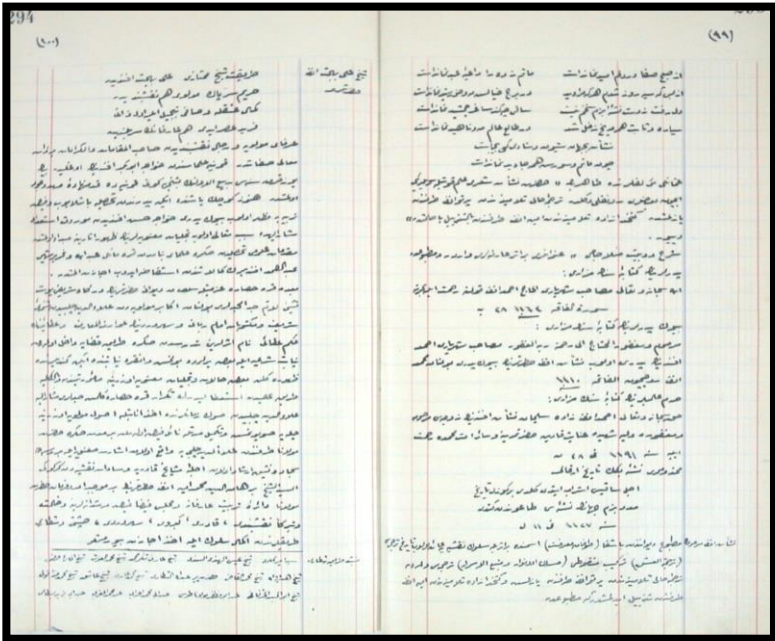
Ali Behcet Efendi (1727-1822/1823)

Ali Behcet Efendi, önemli sûfi ve şairlerinden biridir. Ali Behcet bin Ebî Bekr bin Hasan bin Hüseyin künyesiyle bilinen şair, h.1140/22 Ekim 1727 tarihinde Konya'da dünyaya gelmiştir. Babasının adı Ebu Bekir, dedesi ise Hasan Efendi'dir. Ali Behcet Efendi, ilk eğitimini devrin âlimlerinden olan Dedesi Hasan Efendi'den almıştır. Daha sonra Karamanlı Abdullah ve Abdussamed Efendi'den ders almıştır. Bu eğitimlerini tamamlayan Behcet Dede, Afyonkarahisar'a gidip Divane

Mehmed Çelebi Dergâhı postnişini Mehmed Alâaddîn Çelebi'den tasavvufa ait eserleri okumuştur.

Ali Behcet Efendi'nin kişiliği ve hayatı hakkında en ayrıntılı bilgiyi Hüseyin Vassâf *Sefîne-i Evliyâ* adlı eserinde vermiştir (Hüseyin Vassâf, 2000: 208). Ali Behcet Efendi önce kadılık göreviyle farklı şehirlerde görev yapmış, daha sonra Ankara niyabetinde iken kendisinde zuhur eden manevi bir hâl üzerine memuriyetten ayrılıp tekrar Afyon'daki Alâaddîn Çelebi'ye intisap etmiştir. "Çile"sini tamamlayıp, sikke giyen Ali Behcet Efendi; Bursa'da Abdulkâdir Geylânî soyundan olan Kerküklü Seyyid Burhâneddîn Mehmed Emin Efendi'ye (1719?-1813?) intisap ederek Nakşibendiyye, Kâdiriyye, Kübreviyye, Sühreverdiyye, Çeştiyye ve Şüttâriyye icazetleri almıştır. Şeyh Mehmed Emin Efendi, sağlığında herhangi bir eser yazmamıştır ancak yetiştirmiş olduğu talebe ve müridleri, eserleriyle ve görüşleriyle bir döneme damga vurmuşlardır. Şeyhin, müridlerinden tespit edilenlerin biri de Selimiye Tekkesi Şeyhi Ali Behcet Efendi'dir (öl. 1238/1822) (Öcalan, 2018: 219).

Ali Behcet Efendi, Bursa'da sürgün hayatı yaşayan ve daha sonra affedilen Sadrazam Burdurlu Derviş Mehmed Paşa'nın tavsiyesiyle II. Mahmud tarafından İstanbul'a davet edildi ve III. Selim'in yaptırdığı Üsküdar'daki Selimiye Nakşibendi Dergâhı şeyhliğine tayin olundu (1816). Tasavvuf tarihinde birbirine zıt temayüllere sahip Nakşibendiyye'den Müceddidiyye ile Mevleviyye tarikatlarına mensup olmakla birlikte Nakşibendi şeyhi olarak faaliyet gösterdi. II. Mahmud devrinin önemli devlet adamları, âlim ve aydınları katında büyük bir nüfuza sahip oldu. Kendisine intisap eden Mehmed İffet, Mehmed Rıfkı, Halet Efendi, Pertev Paşa, Kethüdazade Arif, Şeyhülislam Turşucuzade Ahmed Muhtar bunlar arasında sayılabilir (Fatîn Davud, 2017: 189, 316).

Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, s. 294.

XIX. yüzyılda Mevlevî-Nakşî yakınlaşmasında önemli bir yeri olan Şeyh Ali Behcet Efendi, ölümüne kadar irşad faaliyetinde bulunarak tâliplere tefsir, hadis, fıkıh, Mesnevi ve Mektûbât okuttu (Günaydın, 2012: 9-15). Sadece dört kişiye (İbrahim Hayrânî, Mülkiye Nazırî Pertev Paşa, Ahmed Buharî Dergâhı şeyhi Rıfkı Efendi ve Hacı Ahmed) hilafet verdi. Büyük oğlu yetişinceye kadar halife olarak yerine İbrahim Hayrânî Efendi'yi bıraktı. Kabri Selimiye Camii haziresindedir (Azamat, 1989: 382-383; Mehmed Süreyya, 1999: 33; Hüseyin Vassâf, 2006: 193).

Ali Behcet Dede'nin vefatına halifelerinden olan Mülkiye Nâzırî Muhammed Saîd Pertev Paşa şu manzum tarihî yazmıştır:

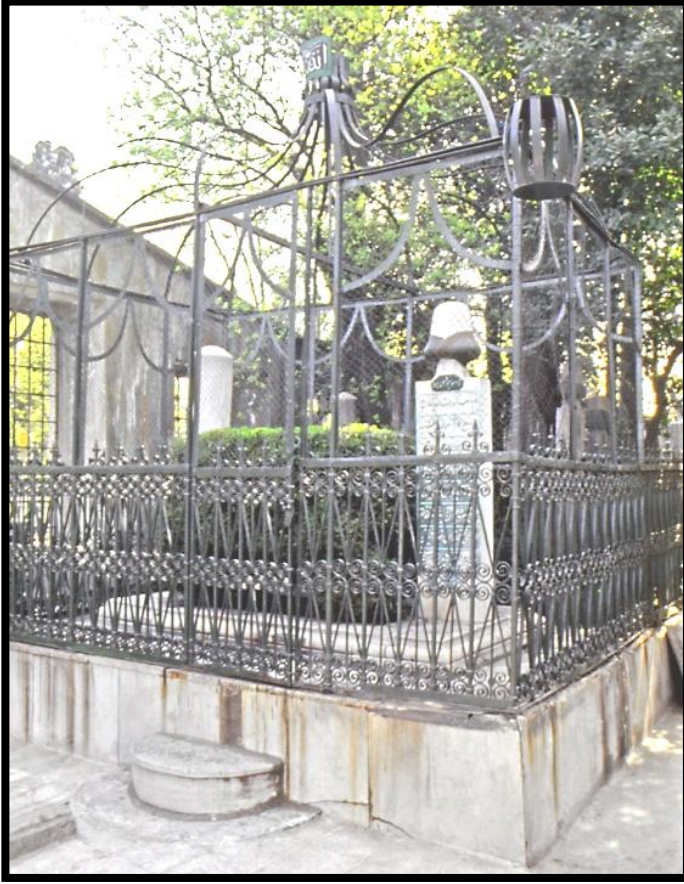
Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi
 Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences
 Cilt: 23 Sayı: 42 / Volume: 23 Issue: 42

*Ey olan muntazır-ı feth-i kilid-i esrâr
Dîde-i cânını kıl halka-i bâb-ı Behcet
Hâk-i dergâhı idüp sürme-i çeşm-i hak-bîn
Göresin nidüğünü feyz-i Cenâb-ı Behcet*

2 Cemaziye'l-Evvel 1238 (15 Ocak 1823)

(Çiçekçi Küçük) Selimiye Tekkesi Camii'nin avlu cümle kapısının hemen solunda, diğerlerinden daha büyük olan pencere Şeyh Ali Behçet Efendi'nin kabrine açılan bir niyaz penceresidir. Bu açıklığın üzerinde ta'lik hattı yine Yesârizâde'ye ait, adı geçen şeyhe ithaf edilmiş manzum bir kitâbe yer alır. Bu pencerenin solundaki ilk iki pencere, farklı boyutları ve mermer söveleriyle Ali Behçet Efendi'nin haleflerine ait mezarlara açılan tâli niyaz pencereleridir (Tarihi Eserleriyle Üsküdar, 2017: 167-169).

Beyaz benizli, uzun boylu, seyrek ve beyaz sakallı, sık kaşlı, gözleri ela diye tarif edilen Ali Behcet Efendi, daima sikke-i Mevlevî giyerler idi.

Ali Behcet Efendi'nin Üsküdar'daki Mezarı

Hüseyin Vassâf ve Bursalı Mehmed Tahir, Ali Behcet Efendi'nin *Risale-i Ubeydiyye-i Nakşibendiyye*, *Behcetü's-Sülûk*, *Sırrü'l- Mîâd*, *Terceme-i Hâl-i Ricâl-i Çiştîyye*, *Risâle-i Hâliyye ve Ruhâniyye*, *Divançe* ve *Vâridât-ı Kalbiyye* adlı eserleri olduğunu kaydetmektedir (Hüseyin Vassâf, İstanbul 1333/1915, c. 1, s. 47; Bursalı Mehmed Tahir, 1972: 63-64). Bunlardan, Nakşibendiyye'nin

sülûk usulünden bahseden ve kendisinin Nakşibendî-Mevlevî silsilesini veren *Risâle-i Ubeydiyye-i Nakşibendiyye* basılmıştır (İstanbul, 1260). Günümüz harfleriyle *Ubeydiye Risalesi* ismiyle yayımlanmıştır (Günaydın, 2012). Kendi el yazısıyla üç mektubu ve bir manzumesi İstanbul Üniversitesi Kütüphanesindedir.

Hüseyin Vassâf'ın gerek *Dîvân*'ında gerekse *Sefîne-i Evliyâ* adlı eserinde çok sevdiği ve şeyhim dediği Ali Behcet Efendi için muhabbetleri ve hüsn-i nazarları vardı. Onunla ilgili pek çok nükteli ifadeler kullanmış ve şiirler yazmıştır. Osmanzâde Hüseyin Vassâf'ın *Sefîne-i Evliyâ* adlı eserinde yer alan aşağıdaki dörtlük o şiirlere bir örnektir:

Tarîkat Şeyh-i mümtâzı Ali Behcet Efendi'dir
Harîm-i sırr-ı pâk-i Mevlevî hem Nakşibendî'dir
Kemâl-i aşkla Vassâf'ı tebcîl eyler ol zâtı
Ferîd-i asr idi hem ârifânın ser-bülendidir (2006: II, 193)

Hüseyin Vassâf, aralarında kırk seneden fazla hukuk ve muhabbet bulunan Şeyh Hacı Ali Behçet Efendi ile Tâhir Ağa Dergâhı'nda sohbetinde bulunmuştur. Özellikle burada medfûn bulunan Şeyh Selahaddîn-i Uşşâkî nâmına âşıklara hizmet etmiştir. Kendisi Behçet Efendiyle aralarındaki muhabbeti “Tâhir Ağa Dergâhı Şeyhi el-Hâc Ali Behcet Efendi Hazretlerine” başlığıyla ithâf ettiği bir gazelinde şöyle dile getirmiştir:

Nakşibendî gülüdür Hazret-i şeyhim Behcet
Reh-i aşk bülbülüdür Hazret-i şeyhim Behcet
Bezm-i tevhîde verir neş'eyi hâlâtı ile
Aşk-ı Hak'la doludur Hazret-i şeyhim Behcet
Mazhar-ı zevk-i hakîkî olarak feyz-âver
Kâdirî Sünbülüdür Hazret-i şeyhim Behcet
Revnak-efzâ-yı dil ü cân-ı mürîdandır o
Gitdiği Hak yoludur Hazret-i şeyhim Behcet
Çok sever muhlisi Vassâf'ı ona meftûndur
Nakşibendî gülüdür Hazret-i şeyhim Behcet (Hüseyin Vassâf, 2012: 2-3, 38)

Ali Behcet Dede'nin neşesi ve muhabbetinin Hüseyin Vassâf'a yönelmesi vesilesiyle şair, *Dîvân*'ına onun şiirlerini de dâhil etmiş ve onları kendisine bir mükâfat olarak görmüştür:

*Vasf eder dil-dâr-ı aşkı bizlere Vassâf'ımız
Bildirir esrâr-ı aşkı bizlere Vassâf'ımız
Mest eder uşşâkı dâim cân-fezâ eş'âr ile
Gösterir ezhâr-ı aşkı bizlere Vassâf'ımız
Şems-i sâfti-i ilâhîden kılıp ahz-ı ziyâ
Neşr eder envâr-ı aşkı bizlere Vassâf'ımız
Bende olmuş pîr Hüsâmeddîn'e Behcet sıdk ile
Medh eder hünkâr-ı aşkı bizlere Vassâf'ımız*

Behcet Dede'nin Bin Cana Bedel Kahvesi

Bu konunun ele alınmasına vesile olan sohbet, muhabbet ve nükte sebebi olarak unutulmaz sahnelere ışık tutan olay şöyle gerçekleşmiştir: “Bir gün Âsitâne-i Uşşâkîye’de hâl-i istirâhatda idik. İhvânımızdan ve şuarâdan Behcet Dede kahve pişirdi. Bizlere tevzî’ etdi. Pek güzel pişirilen kahvenin husûle getirdiği te’sîr üzerine: ‘Behcet Dede’nin kahvesi bin câna bedeldir’ dedim. Hoşuna gitdi. Ebyât-ı âtiyeyi irticâlen söyleyiverdi. Bir hâtıra olarak yazıyorum” (Hüseyin Vassâf, 2012: 76).

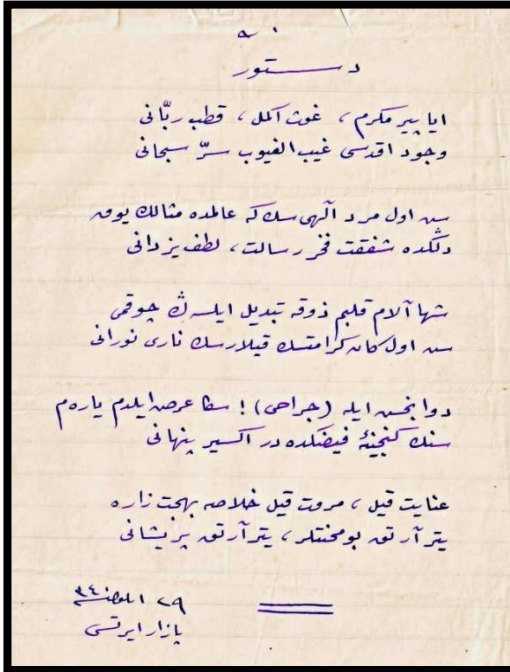
*“Behcet Dede'nin kahvesi bin câna bedeldir” Hüseyin Vassâf
Her katre-i feyz-âveri ummâna bedeldir
Erbâb-ı dile sor ne büyük kıymeti vardır
Üstünde köpük dürr ile mercâna bedeldir
Olmaz mı leziz pişmededir pîr ocağında
Vermez mi safâ bâde-i irfâna bedeldir
Vermezler ânın katresini âb-ı hayâta
Âşıklar için şerbet-i cânâna bedeldir
Vassâf ki bizim kahvemizi medh ede dâim
Behcet Dede bu en büyük ihsâna bedeldir*

Ali Behcet Dede'nin farklı tarikat ve meşreplerdeki kişilerle ünsiyet kurduğu, onlarla latif ve nükteli sohbetlere daldığı görülmektedir. Zarif kişiliği yanında izzet ve ikramı seven karaktere

sahiptir. Kendisinden yaşça büyük veya küçük her kimseye elleriyle kahve yapıp, dostlarına takdim etmesi şahsiyetinin hayata geçirilmiş hâlidir.

Hüseyin Vassâf Bey'in pek sevdiği Mehmed Şemseddîn Mısrî Hazretleri *Dildâr-ı Şemsî*'de Tâhir Ağa Dergâhı'ndaki bir hatırasını şu cümlelerle nakleder:

“(Fatih) Âşık Paşa’daki Tâhir Ağa Tekyesi’ne geldik. Meşâyih-ı Uşşâkiye’nin ser-bülendi Salâhî Efendi orada medfündür. Şeyhi Hacı Behçet Efendi ile evvelce Bursa’da görüşmüş idik. Kendisi Millet Kütübhânesinde hâfız-ı kütübdür. Fâzıl, ârif bir zâtdır. O gece cemiyetli idi. İstanbul’un en meşhûr zâkirleri geldi, neyzenler geldi, öyle bir muhabbet oldu ki tahatturu hâlâ zevkimi mucibdir. Âkıbet orada da semâ’a çıkmağa mecbûr oldum. Urefâ-yı Uşşâkiyye’den ve Uşşâk-ı Mısrîyye’den Hüseyin Vassâf Bey’in o geceki hâli hâlâ gözümün önündedir. O’nun o geceki semâ’ı cübbe yırtık, kendinden geçmiş bir acâyib hâldi. Ne olmaz ki, zâkirler İstanbul’un fatihi, neyzenler öyle, sesler güzel, okunan nuût ve ilâhiyyât güzel. Şeyh Efendi’nin o tehâfütüyle birer birer urbâlarını çıkarıp tedricî tedricî ilerleyerek halka-i zikre girişi, -hiç yorgunluk ârız olmayarak gençleri çok geride bırakan harekâtıyla ‘Hayy Allah Hayy’ zikr-i şerifinde husûle gelen tecelliyât-ı âşıkâne hâlâ beni müteessir etmektedir. Şu satırları yazarken bile o aşkın semeresi gözlerimden çıkıyor, ağlıyorum. Hepimizi bir aşk istilâ edti. (Sene 1919)” (Mehmed Şemseddîn, 2010: 173)

Ali Behcet Efendi'nin Nûreddîn Cerrâhî'ye Yazdığı Şiiri

Ali Behcet Dede'nin şiirleri ne yazık ki farklı yerlerde ve dağınık olarak bulunmaktadır. Kendi el yazısıyla kaleme aldığı şiirlerinden birisi de Nûreddîn Cerrâhî için yazılmış olan bir manzumesidir. Şair, onun ruhaniyetinden inayet ve mürüvvet dilemektedir. Elimizde ne yazık ki, *Sefîne-i Evliyâ* ve *Son Asır Osmanlı Şairleri* adlı eserlerde kaydedilenlerin dışında tek eseri, Nûreddîn Cerrâhî Âsitânesi son postnişini Fahreddîn Efendi'nin kişisel evrakı arasında bulduğumuz Hazret-i Pîr Muhammed Nûreddîn Cerrâhî hakkında yazılmış olan kasideleridir. Hüseyin Vassâf Uşşâkî Hazretleri, Behçet Dede'nin pek çok manzumesini mahlas kaydetmeden söylediğini ve bu sebeple eş'ârının karmaşık ve perişan bir hâlde çeşitli ellerde bulunduğunu kaydediyor. Bu şiirlerinden birisi de Hazret-i Pîr'e

bağlılığı satırlarında buram buram kokan bir nutk-ı şerifidir (Nûreddîn el-Cerrâhî, 2012: 107).

*Eyâ pîr-i mükerrem gavs-i ekmele kutb-ı Rabbânî
Vücûd-ı akdesi gaybe'l-guyûb-ı sırr-ı Sübhânî
Sen ol merd-i ilâhîsin ki âlemde misâlin yok
Dilinde şefkat-i fahr-i risâlet lutf-ı Yezdânî
Şehâ âlâm-ı kalbim zevke tebdîl eylesen çok mu
Sen ol kân-ı kerâmetsin kıarsın nârı nûrânî
Devâ bahşeyle Cerrâhî sana arzyledim yârem
Senin gencîne-i feyzindedir iksîr-i pinhânî
Înâyet kıl müriüvvet kıl hülsâ Behçet-i zâre
Yeter artık bu mihnetler yeter artık perîşânî*

Behcet Dede'nin Canlara Şifa Manzumesi

Ali Behcet Dede'nin pek çok tarikatın şartlarını yerine getirip, icazet alması ve kişiliğindeki güzellik, yaşadığı dönemde çok sevilip sayılmasına vesile olmuştur. Aslında ondaki tasavvufî coşku ve vahdet-i vücud anlayışındaki samimiyetin tezahürü olarak şiirlerindeki ilahî aşk bir parıltı gibi dikkatleri üzerine çeker. Zaman zaman rind ve zahid tiplerinin çekişmesi şiirlerinde hissedilir. Tabii ki aşktan habersiz vaiz ve zahidlere ağır eleştirisi vardır. Ali Behcet Efendi şiirlerinde “Behcet” ve “Behcet Dede” mahlaslarını kullanmıştır.

Dağınık bir hâlde farklı belge ve kaynaklarda bahsi geçen şiirlerinin önemli bir kısmının toplandığı bu incelemede *Dîvân-ı Vassâf*'ta geçen Ali Behcet Efendi ile ilgili şiirlerin tamamı buraya dâhil edilmemiştir.¹

¹ Ali Behcet Efendi, *Eş'âr*, İstanbul Üniversitesi Marmara İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi no. 250.

1- Destûr yâ Hazret-i Pîr:

*Yâ Rab nedir bu âlem
Âsâr içinde âsâr
Hayrân hüsn-i âdem
Gülzâr içinde gülzâr*

*

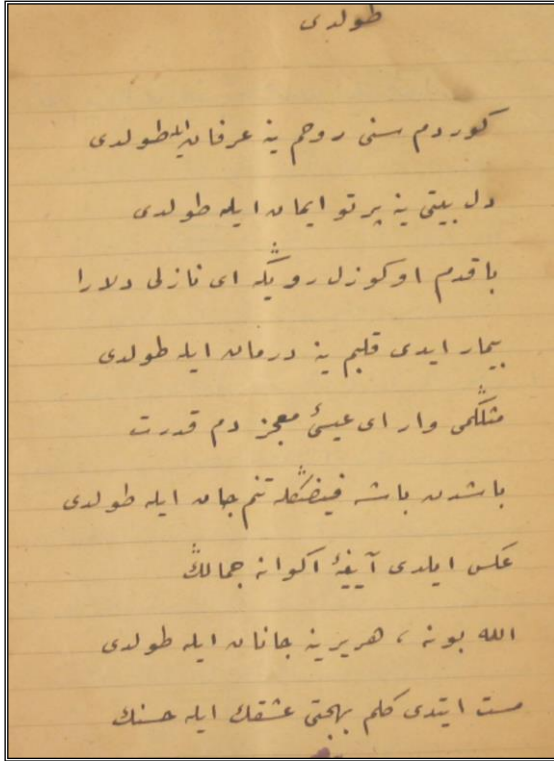
*Kılmakda kalbi hayrân
Her zerre mihr-i tâbân
Mir'ât-i pâk-i cânân
Envâr içinde envâr*

*

*Giymiş ser-â-ser eşyâ
Hep [ol] câma tecellâ
Her katre ayn-ı deryâ
Ebhâr içinde ebhâr*

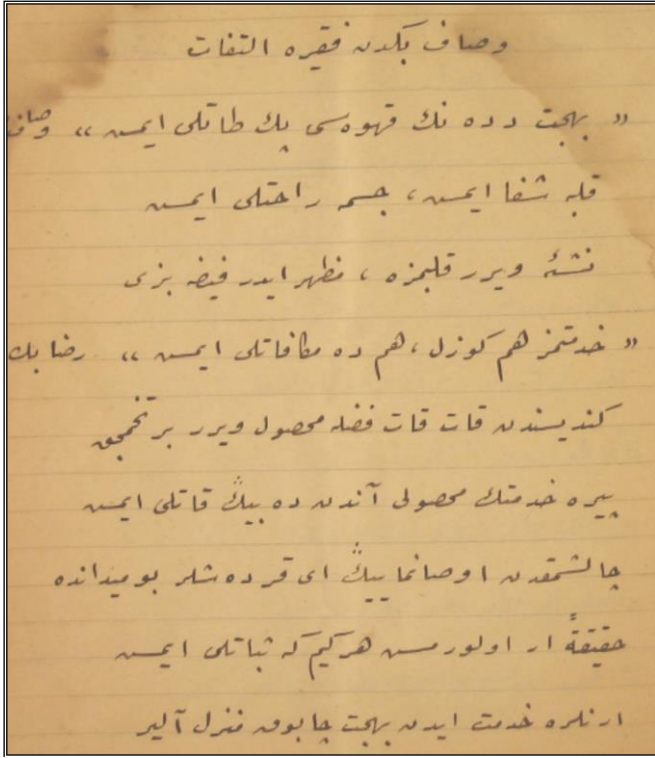
*

*Bezm-i fenâ-yı kesret
Olmuş diyâr-ı vahdet
Behcet bu ne hakîkat
Esrâr içinde esrâr*

2- Toldı (Doldu)

Gördüm seni rûhum yine irfân toldı
Dil beyti yine pertev-i îmân ile toldı
Bakdum o güzel rûyuna ey nazlı dilârâ
Bîmâr idi kalbim yine dermân ile toldı
Mislün mi var ey İsî-i mu'ciz-dem-i kudret
Başdan başa feyzünle tenüm cân ile toldı
Aks eyledi âyîne-i ekvâna cemâlün
Allah bu ne her yerine cânân ile toldı
Mest itdi gülüm **Behcet**'i aşkın ile hüsnün
Kalbim yine bak cezbe-i Rahmân ile toldı

3- Vassâf Beğ'den Fakîre İltifât

“Behcet dedenin kahvesi pek tatlı imiş” Vassâf Beğ

Kalbe şifâ imiş cisme râhâtlı imiş

Neş'e virür kalbimize mazhar ider feyze bizi

“Hidmetimiz hem güzel hem de mükâfâtlı imiş” Rızâ Beğ

Kendisinden kat kat fazla mahsûl virür tohumcuk

Pîre hidmetün mahsûli andan da bin katlı imiş

Çalışmaktan usanmayın ey kardeşler bu meydânda

Hakîkaten er olurmuş her kim ki sebâtlı imiş

Erenlere hidmet iden **Behcet** çabuk menzil alır

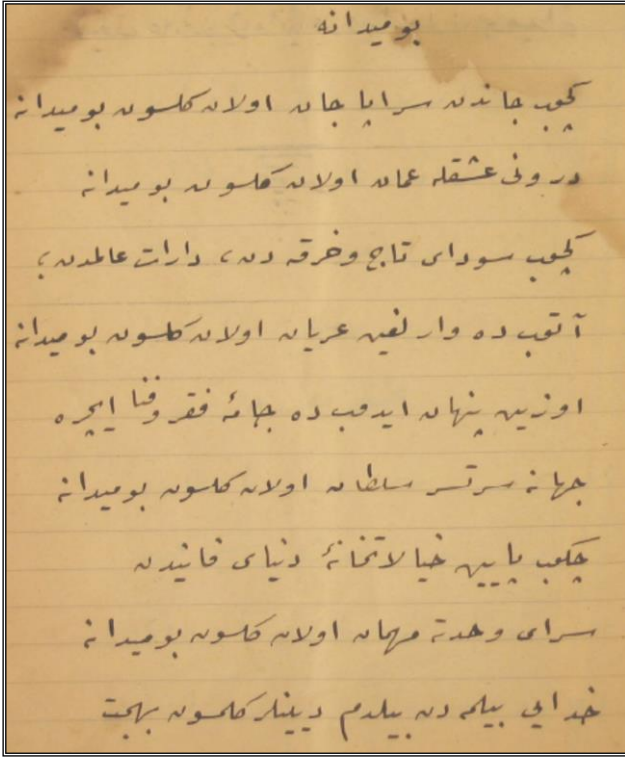
Hidmetsizler yaya gider hidmet iden atlı imiş

4- Cevâb

Nûş idenler kahvemiz bulsun şifâ
Dest-i gamdan içmesün zehr-i cefâ
Gelmesün hiç keyfine bir dem halel
Kalbi bulsun zevk-i vahdetle safâ
Dâimâ tutsun erenler destini
Her iki âlemde görsün vefâ
Hâsılı her lutfâ mazhar kıl sun Hak
Şâfi' i olsun Muhammed Mustafâ
Dâimâ eyle duâ **Behcet Dede**
Şimdilik bu nutkıla kıl iktifâ

5-Yâdigâr-ı Vassâf'a Karşı Arz-ı Teşekkür

Hazret-i Vassâf bize bir hâme ihsân eyledi
Kıldı memnûn kalbimi lebrîz-i şükrân eyledi
Yâdigâr'ı bî-bahâdur bence kim sorsa derim
Ol kerem-kârın fakîri mâlik-i kân eyledi
Vâridât-ı tab'im artar sâyesinde dem-be-dem
Kıldı teşvîk katre-i nâ-çîzi ummân eyledi
Her ne yazdımsa anundur medhe şâyân ancak o
Ol güneşdir kim beni bir mâh-ı irfân eyledi
Öyle âlî şârin **Behcet** gibi bir kemtere
İltifâtı doğrusu dünyâyı hayrân eyledi

6-Bu Meydâna

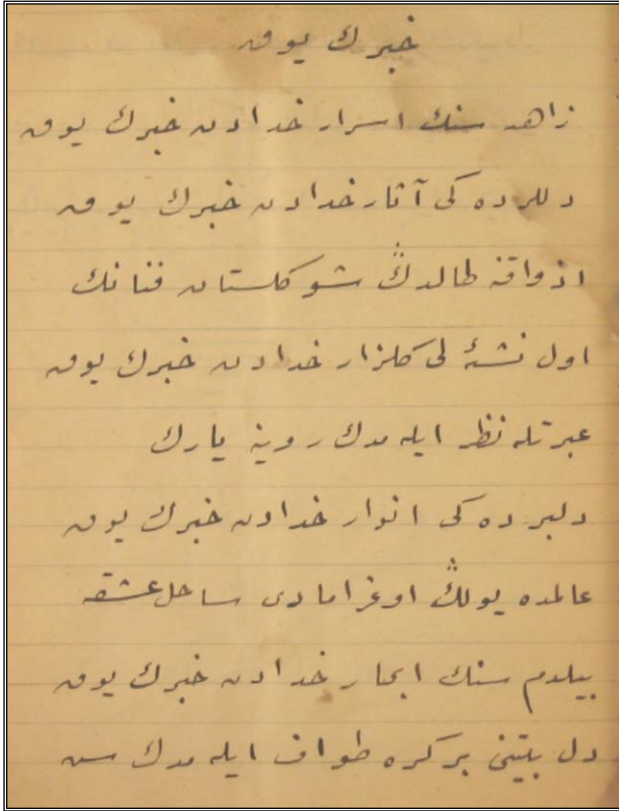
Geçüp cândan ser-â-pâ cân olan gelsün bu meydâna
Derûnî aşkla ummân olan gelsün bu meydâna
Geçüp sevdâ-yı tâc u hırkadan dârât-ı âlemde
Atup da varlığın uryân olan gelsün bu meydâna
Özin pinhân idüp de câme-i fakr u fenâ içre
Cihâna ser-te-ser sultân olan gelsün bu meydâna
Çeküp pâyn hayâlât-nümâne-i dünyâ-yı fânîden
Serây-ı vahdete mihmân olan gelsün bu meydâna
Hudâyı bilmeden bildüm diyenler gelsün **Behcet**
Hakikat ârif-i Yezdân olan gelsün bu meydâna

7- Mü'min Tapar, Kâfir Tapar

*Ol büt-i nâzânıma mü'min tapar kâfir tapar
Düşmen-i îmânıma mü'min tapar kâfir tapar
Seyr idenler zülfini bağlar turur zünnâr-ı aşk
[Esrâr]-ı devrânıma mü'min tapar kâfir tapar
[Âlemi] âteş-perest-i aşkı kılmış ol perî
Âteş-i sûzânıma mü'min tapar kâfir tapar
[Hürî] Yûsuf hüsnüne nisbetle bir şey mi aceb
[Âteş]-i hûbânıma mü'min tapar kâfir tapar
[Öyle] Fir'avn-ı letâfet kim gören hayrân olur
Ol güzel sultânıma mü'min tapar kâfir tapar
Behcetâ zâhid bu sırrı anlamaz hiddetlenir
Hâsılı cânânıma mü'min tapar kâfir tapar*

8- Değişmez

*Üftâdelerin derdini dermâna değişmez
Dildâdelerin vaslını bin cânâna değişmez
Ey nazlı perî küfr-i siyâh olsa da zülfün
Âşıkların ânı pertev-i îmâna değişmez
Ruhsâr-ı latîfnde olan nokta-i hâli
Erbâb-ı kemâl nüsha-i Kur'âna değişmez
Her kim ki olur mâil-i envâr-ı cemâlin
Zill-ı tenini şems-i dırâhşâna değişmez
Âlemde bu **Behcet** kulun ey nazlı dilârâ
Benden olalı kendini sultâna değişmez*

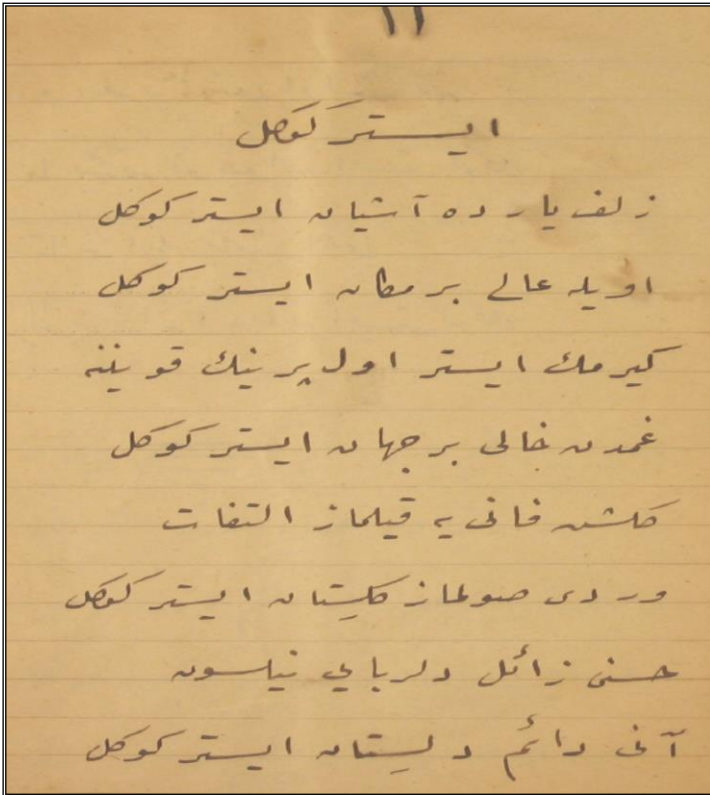
9- *Haberin Yok*

*Zâhid senin esrâr-ı Hudâdan haberin yok
Dillerdeki âsâr-ı Hudâdan haberin yok
Ezvâkına taldın şu gülistân-ı fenânın
Ol neş'eli gülzâr-ı Hudâdan haberin yok
İbretle nazar eylemedin rûyına yârin
Dilberdeki envâr-ı Hudâdan haberin yok
Âlemde yolun uğramadı sâhil-i aşka
Bildim senin ebhâr-ı Hudâdan haberin yok*

*Dil beytini bir kerre tavâf eylemedin sen
Zâhid senin ol dâr-ı Hudâdan haberin yok
Behcet Dede dir sanma geçer nakd-i ibâdet
Bil kim bunu bâzâr-ı Hudâdan haberin yok*

10- İmiş

*Derd-i aşkın derdlere dermân imiş
Terk-i cân uğrunda kesb-i cân imiş
Kaldı nâdân bildiğinden geçmeyen
Virdiğin ilme bedel irfân imiş
Târik-i mâl-ı cihânın bulduğu
Ser-te-ser cevher tolu bir kân imiş
Katresinden geçmeyen itdi zarar
Katreye çünkü bedel ummân imiş
Bilmeyen **Behcet** bizi vîrân sanır
Zâhiren ma'mûr olan vîrân imiş*

11- İster Gönül

Zülf-i yârda âşiyân ister gönül
Öyle âlî bir mekân ister gönül
Girmek ister ol perînin koynuna
Gamdan hâlî bir cihân ister ister gönül
Gülşen-i fânîye kılmaz iltifât
Verdi solmaz gülistân ister gönül
Hüsni zâil dil-rubâyı neylesün
Ânı dâim dil-sitân ister gönül
Cân u dilden âşık olmuş Hâlika

*Sanma başka nev-civân ister gönül
Âsitâne eyle **Behcet** ilticâ
Öyle bir dâru'l-emân ister gönül*

12- [Dîvânedir]

*Bak şu vâiz ehl-i aşka saldıran dîvânedir
Yokdur hiç nutkunda ma'nâ sözleri efsânedir
Her ne yapsa ehl-i dil bî-çâreyi ma'zûr görür
Kendini bilmez şarâb-ı zühhd ile mestânedir
Medh ider hem cenneti hem gitme dir meyhâneye
Var ise dünyâda cennet şübhesiz meyhânedir
Vasf ider hûrânı hem de sevme dir [ol] dilberi
Var ise dünyâda hûrî dilber-i şûhânedir
Zâhid-i hod-bîn bizi bilmem neden ahkar görür
Hâke de düşse yine dürdâneler dürdânedir
Mürşid-i kâmilden almış mâye-i feyz-i kemâl
Öyle şâirdir ki **Behcet** [her] sözi şâhânedir*

Netice itibarıyla Ali Behcet Dede, tasavvuf ve edebiyat tarihimizde zarafet, letafet, nükte ve derin bir muhabbetle yâd edilen, çok sevilen kişilerinden birisidir. Özellikle Mehmed Şemseddin ve Hüseyin Vassâf onu samimi ve içli duygularla anmış, eserlerinde bu sevgiyi belirtmişlerdir. Erenlere hizmet etmeyi seyr ü sülûkta vahdete ulaşmanın, menzile hızlı kavuşmanın bir yolu olarak kabul eden Ali Behcet, şiirleri ile de gönüllere deva olmuştur.

O dönemlerde yaşayan “Behcet” ismini ve mahlasını taşıyan şair, mutasavvıf, tabib sayısı çok olduğu için bunların hayatı bazı kaynaklarda karışık bir şekilde verilmiştir.

Bilgi Notu

Makale, araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Yapılan bu çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir.

Kaynakça

Ali Behcet Efendi. *Eş'âr*. İstanbul Üniversitesi Marmara İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi. Yazmalar. No. 250.

Azamat, N. (1989). Ali Behcet Efendi. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* içinde (382-383. ss.), 2, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Batıslam, H. D. (2013). Divan Edebiyatında latife ve hezl. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1), 229-242.

Bursalı Mehmed Tahir (1972). *Osmanlı Müellifleri I*. Meral Yayınevi.

Fatîn Davud (2017). *Hâtimetü'l-eş'âr (Fatin Tezkiresi)*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Nüreddîn el-Cerrâhî (2012). *Güldeste-i Hazret-i Nüreddîn el-Cerrâhî*. Meşk Derneği Yayınları.

Günaydın, Y. T. (2012). *Ubeydiye risalesi*. Büyüyenay Yayınları.

Hüseyin Vassâf (2012). *Dîvân-ı Vassâf*. Kitabevi.

Hüseyin Vassâf. *Sefîne-i evliyâ*. Süleymaniye Kütüphanesi. Yazma Bağışlar. No. 2306, 294.

Hüseyin Vassâf (2000). *Sefîne-i evliyâ II*. (Çev: M. Akkuş, Ali Yılmaz), Kitabevi.

Levend, A. S. (1971). Divan Edebiyatında gülmece ve yergi (hezl ve hecv). *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten* içinde (37-45. ss.). Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Mehmed Süreyya (1999). *Sicill-i Osmanî II*. Sebil Neşriyat.

Mehmed Şemseddîn (2010). *Niyâzî-i Mısrî'nin izinde bir ömür seyahat (Dildâr-ı Şemsî)*. Dergâh Yayınları.

Öcalan, H. B. (2018). Mehmed Emin Kerkükî ve Emîniye Dergâhı Vakfîyesi. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(34), 215-231.

Solmaz, S. (2011). 16. asır şu'arâ tezkirelerinde nükte. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6(2), 17-32.

Tarihi Eserleriyle Üsküdar (2017). Üsküdar Belediyesi Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

In Turkish literature, apart from the works of the poets, there were also memories full of pleasant jokes, jokes and consultations and literary situations that would make them smile during their lives. During a conversation or on the occasion of a poem, he created conversations that could leave a mark in the history of literature and poems related to the subject. Gentle and witty utterances that make the reader or listener smile have survived to the present day as interesting pages of Sufi culture. Meeting the events in daily life, at least with a smile, can be considered as a necessity of life. This requirement is, in fact, a manifestation of his outlook on life. On the other side of this manifestation, there are other elements such as sadness, patience and trust. All of these reveal the philosophy of life of man. The way to meet the events with a smile is through humor.

Ali Behcet Efendi is one of the important sufis and poets. Ali Behcet bin Ebî Bekr bin Hasan bin Huseyn, the poet, who is known by his tagline, was born in 1140/ 22 October 1727 in Konya. His father's name is Abu Bakr and his grandfather is Hasan Efendi. Ali Behcet Efendi received his first education from his grandfather Hasan Efendi, who was one of the scholars of the time. Later, he took lessons from Karamanlı Abdullah and Abdussamed Efendi. Behcet Dede, who completed these trainings, went to Afyonkarahisar and read the works of Sufism from Mehmed Alaaddin Çelebi, who was the head of the Divane Mehmed Çelebi Lodge.

It is seen that Ali Behcet Dede established contact with people from different sects and dispositions and engaged in pleasant and witty conversations with them. In addition to his elegant personality, he has a character that loves honor and hospitality. Making coffee with his hands to anyone older or younger than him and presenting it to his friends is the realization of his personality.

Ali Behcet Dede's fulfillment of the conditions of many sects, getting ratification and the beauty in his personality; He was loved and respected during his lifetime. In fact, as a manifestation of his mystical enthusiasm and sincerity in his understanding of unity of existence, the divine love in his poems draws attention like a glow. From time to time, the conflict between rind and zahid types is felt in his poems. Of course, he has a heavy criticism of preachers and ascetics who are unaware of love. Ali Behcet Efendi used the pseudonyms "Behcet" and "Behcet Dede" in his poems.

In this study, in which a significant part of his poems, which are mentioned in different documents and sources in a scattered form, are collected; All of the poems about Ali Behcet Efendi in Divan-ı Vassaf are not included here.

As a result, Ali Behcet Dede; He is one of the most loved people in our history of mysticism and literature, who is remembered with grace, grace, wit and deep affection. Especially Mehmed Semseddin and Huseyin Vassaf; they commemorated him with sincere and sincere feelings and wrote this love in their works. Ali Behcet, who accepted serving the saints as a way to reach unity in cruising and to reach the distance quickly, also became a cure for hearts with his poems.

Karadeniz, G., Zabcı, N., Gezgin, S., Katip, C. (2022). Anneleri ile ceza infaz kurumlarında kalan 0-3 yaş çocuklarının bağlanma süreçlerinin desteklenmesi ve sağlıklı gelişimleri için bir pilot çalışma: Duygu Salıncağı. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(42), 45-89.

DOI: 10.21550/sosbilder.978943
Araştırma Makalesi / Research Article

ANNELERİ İLE CEZA İNFAZ KURUMLARINDA KALAN 0-3 YAŞ ÇOCUKLARININ BAĞLANMA SÜREÇLERİNİN DESTEKLENMESİ VE SAĞLIKLI GELİŞİMLERİ İÇİN BİR PİLOT ÇALIŞMA: DUYGU SALINCAĞI*

Gülçin KARADENİZ**
Neslihan ZABCI***
Sinem GEZGİN****
Ceren KATİP*****

Gönderim Tarihi / Sending Date: 5 Ağustos / August 2021
Kabul Tarihi / Acceptance Date: 2 Kasım / November 2021

ÖZET

Önleyici/müdahale edici ya da destekleyici projeler üretmek, sosyal politikalar geliştirilmesi açısından önem taşımaktadır. Kadın kapalı ceza infaz kurumunda annesi ile kalan çocuklar için geliştirilen bu önleyici projenin amacı; 0-3 yaş arası çocukların tüm gelişim alanlarını annelere verilecek eğitim ile birlikte desteklemek, anne ve çocuk arasındaki duygusal bağı güçlendirmek ve etkileşimi arttırmaktır. Proje

* Duygu Salıncağı, Maltepe Üniversitesi BAP Projesi olarak hayata geçirilmiştir. Proje Yöneticisi: Gülçin KARADENİZ, Araştırmacı: Neslihan ZABCI, Araştırmacı Yüksek Lisans Öğrencileri: Ceren KATİP ve Sinem GEZGİN, Uzman: Derya ALTINAY.

** Dr. Öğr. Üyesi, Maltepe Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Psikoloji Bölümü, İstanbul / TÜRKİYE, gulcinkaradeniz@maltepe.edu.tr

*** Dr. Öğr. Üyesi, Yeditepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü, İstanbul / TÜRKİYE, neslihanzabci@gmail.com

**** Uzman Psikolog, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Psikoterapi Merkezi, İstanbul / TÜRKİYE, snmgazez@gmail.com

***** Yüksek Lisans Öğrencisi / Psikolog, Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Klinik Psikoloji Ana Bilim Dalı, İstanbul / TÜRKİYE, cerenkatip@hotmail.com

Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi
Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences
Cilt: 23 Sayı: 42 / Volume: 23 Issue: 42

çalışmasının diğer bir amacı da çocuklar için kullanılan oyun alanını geliştirmek ve düzenli kullanılmasını sağlamaktır. Bu noktalardan hareketle gelişimsel değerlendirmeler yapılmış ve ihtiyacı olan çocuklara sağlanan bireysel psikoterapi sürecinin ruhsal gelişimi nasıl etkilediği incelenmiştir. Çalışma kapsamında, 0-3 yaş grubu 31 çocuk ve anneleri ile çalışılmıştır. Bu doğrultuda eğitim öncesi ve sonrasında annelere; Demografik bilgi formu, Ebeveyn-Çocuk Kapsayıcı İşlevler Ölçeği, ACE Travma Ölçeği, Çocukluk Çağı Travmaları Soru Listesi, Marschack Etkileşim Değerlendirmesi uygulanmıştır. Çocuklara ise proje başlangıç ve bitiminde AGTE Gelişim Testi, 1-3 Yaş Sosyal Duygusal Değerlendirme Ölçeği kullanılmıştır. Araştırma sonucunda ön test ve son test ölçümleri arasında anlamlı farklar olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: cezaevi, çocuk, bağlanma, oyun, kapsayıcı işlev

A Pilot Study for Enhancing Attachment Processes and Healthy Development of 0-3 Years Old Children Staying at Penal Institutions with Their Mother: Emotion Swing

ABSTRACT

It is important in terms of developing social policies by producing preventive/interfering or supportive projects for changes in the context. The aim of this preventive project, which was developed for children staying with their mothers in a closed women's penal institution, is to support all developmental areas of children aged 0-3, together with the education to be given to mothers, to strengthen the emotional bond between mother and child and to increase interaction. Another aim of the research is to develop the playground used for children and to ensure that it is used regularly. From this point of view, developmental evaluations were made and how therapy processes affected this interaction was examined. Within the scope of the study, 31 children aged 0-3 and their mothers were studied. In this context; Demographic information form, Parental Child Containing Functions Scale, ACE Trauma Scale, Childhood Trauma Questionnaire, Marschack Interaction Method Assessment were applied to the mothers before and after the training. For children aged 0-3, the AGTE Developmental Test and the 1-3 Age Social Emotional Evaluation Scale were used at the beginning and the end of the project. As a result of the research, it is seen that there are significant differences between the pretest and posttest measurements.

Key words: penitentiary, child, attachment, play, containing function

Giriş

Yaşamın sihirli yılları olarak adlandırılan erken çocukluk dönemi ve bu dönemde sunulan imkânlar çocukların gelişimi açısından büyük önem taşımaktadır (AÇEV,1996, 2003, 2016, 2017; Oktay, 2004). Bu sihrin kaynağının, bakım verenin bebek ile kurduğu ilişki sırasında sergilediği duyarlılık, tutarlılık ve erişilebilirlik olduğu düşünülmektedir. Ayrıca bebeğin kendisi ve diğer kişilere yönelik bilişleri, bakım vereninin bu tepkileri ile ilişkilendirilmektedir (Bowlby, 1973; Biringen, 2000; Mahler vd., 1975; Schore, 1994). Yine hayatın ilk üç yılında ortaya çıkan birçok psikopatolojik durumun da temel nedeni olarak bebek ile bakım vereni arasındaki ilişki gösterilmektedir. 0-3 yaş beyin gelişimi açısından daha da kritik bir noktayı temsil etmektedir. Anne ve bebeğin, dokunarak ve göz göze bakışarak iletişim kurduğu bu dönem, çocuk için en değerli beyin gelişiminin gerçekleştiği dönemdir. Bu dönemde yeni nörolojik ağlar kurulur ve bu ağlar, “ileriye yönelik plan yapma, empati kurma, problem çözme, dürtülerin kontrolü, duyguları tanıma” gibi işlevleri içeren beyin bölgesinin gelişimi için hayati önem taşır. Çünkü bilişsel süreçleri yönlendiren bellek, duygusal süreçlere de etki etmektedir. Bir olayın kodlanması, depolanması ve iyi ya da kötü olarak anımsanması da bu sürecin bir parçasıdır (Fischer & Bidell, 1998; LeDoux, 1996; Pezdek & Taylor, 2002). Bu aşamada kurulan beyin bağlantıları sayesinde, bebek gelecek ilişkilerini anlamlandırır ve karşısındakinin düşünceleri ve ihtiyaçları hakkında akıl yürütebilir. Ayrıca içten çalışan modeller duygu durum düzenleme, stresle başetme ve bilgi işleme süreçlerini de etkilemektedir. Anne ve bebek arasındaki etkileşimin, yaşamın sonraki dönemlerinde, bireyin duygu, düşünce, davranışlarında ve kurulacak olan ilişkilerinde belirleyici olduğunu saptanmıştır (Bowlby, 1973; Biringen & Robinson, 1991; Cashdan, 1988; Cooper vd., 1998; Engels vd., 2001; Shaver & Mikulincer, 2002). Birçok ülkede, anne ile bebeği arasındaki etkileşimi/bağı korumak amacıyla tutuklu veya hükümlü

annelerin çocuklarının yanlarında kalmalarına izin verilmektedir. İngiltere bir buçuk, Fillandiya iki, Danimarka üç, Kenya dört, Avusturalya beş, Türkiye ise altı yaşına dek çocuğun annesi ile kalmasına izin vermektedir (Artar, 2012; Baradon vd., 2008; Brett & Bastick, 2005; Makau vd., 2017).

Çocukların kapasitesini ve fonksiyonlarını geliştirmek için onlara ulaşmanın en etkili yöntemlerinden birisinin oyun olduğu bilinmektedir (Uluğ Ormancıoğlu, 1997). Çocukla iletişimi güçlendiren, onu hayata hazırlayan ve en etkin öğretim yolu olan oyun; bilgi edinme, deneyim kazanma, küçük ve büyük kasların gelişimini, duygusal ve sosyal gelişimi etkilediği gibi zihin ve dil gelişimini de etkiler. Yetişkinler oyunu eğlenceli ve oyalayıcı bir durum olarak görseler de oyun, çocuk için ciddi bir iştir ve onun en doğal ihtiyacıdır. Çocuk oyun sayesinde deneyimler kazanır, becerileri artar, yetenekleri gelişir ve çevresini keşfeder. Aslında keşfetme davranışının temeli güvenli bağlanma sürecidir. Bağlanma kuramına göre destekleyici ve tutarlı davranışlar ortaya koyan ebeveynler/bakım verenler çocuk için güvenli üst oluştururlar. Güvenli üst, çocukların keşfetme ve araştırma davranışını ortaya koymalarında kritik bir öneme sahiptir. Eğer bağlanma figürü bebeğin konfor ve korunma ihtiyaçlarını - aynı zamanda bebeğin çevreyi bağımsız bir şekilde keşfine saygı duyarak-kabul etmişse çocuğun değer verilme ve kendine güven içeren bir içsel çalışma modeli geliştirme olasılığı yüksektir. Buna karşın, eğer ebeveyn bebeğin konfor ve keşif için olan talebini sıkça reddederse çocuğun değersizlik veya yetersizlik içeren bir içsel çalışma modeli geliştirme olasılığı yüksektir.

Anne ve çocuk arasında sağlıklı bir ilişkiden söz edebilmek için annenin ruhsal yapılanmasının niteliği de çok önemlidir. Bakım verenin; çocukluk öyküsü, kendi ebeveynleri ile olan bağlanma ilişkileri, gelişim, eğitim düzeyi ve mizaç yapısı kadar yaşadığı çevre de

çocuğu ile kuracağı ilişkinin niteliğini etkilemektedir (Hazan & Shaver 1987; Biller 1993). Özellikle sosyal destek kaynaklarından uzak ve stresli yaşam koşulları ebeveynlik becerilerini ve çocuk ile iletişimi olumsuz yönde etkilemektedir (Irvine vd., 1997; Letourneau vd., 2004). Eşlik eden güvensiz ebeveyn-çocuk bağlanma ilişkisi de çocukta fiziksel rahatsızlıkları tetikleyebilir ve somatik belirtilerin ortaya çıkmasına yol açabilir (Fritz & Campo, 2002; Gregory & Rimm-Kaufman, 2008).

Bowlby'e göre (1969) bağlanma sistemi, stres ve tehdit algılandığı durumlarda aktif olmaktadır. Ebeveyn bağlanmasının çocuğun stresi ve bellek performansı üzerindeki etkisi özellikle tehdit içeren yasantılar için geçerli olmaktadır (Alexander vd., 2002). Yine bakım verenin kapsayıcı işlevinin zayıf olması, yani ebeveynin çocuğun ihtiyaçlarını hissedememesi, anlamlandırılmaması ve dönüştürememesi, çocuğun kaygı düzeyini artırır. Bu durum da bebeğin bağlanma örüntülerine yansır ve bazı psikopatolojik belirtiler ortaya çıkabilir (Bion, 1962; Symington & Symington, 1996). Ceza infaz kurumunda bulunan tutuklu ve hükümlü annelerin toplum örneklemindeki annelere oranla daha stresli oldukları ve sosyal destek kaynaklarının sınırlı olduğu bilinmektedir (Boğa, 2016; Çörtü Başar, 2006; Zeytinoglu, 2012).

Allen (2011) yaptığı çalışmanın sonucunda, toplumda yaşanan birçok sosyal sorunun bu kritik yıllarda giderilmemesinden kaynaklandığına ve sonuçların (davranış problemleri, okul terki, suç eğilim vb.) çok ciddi olduğuna vurgu yapmaktadır. Ülkemizde hem okul öncesi çocukların güçlenmesini hem de ebeveynlerin bilinçlenmesini sağlayacak destekleyici programlar ve çeşitli eğitimlerin etkililiğini sınavan projeler geliştirilmiş ve geliştirilmektedir. Bu programlar, kuşkusuz çevreye de müdahale etmektedirler (AÇEV, 1997, 1998, 2002, 2003, 2017; Kağıtçıbaşı vd.,

2001; KEDV, 1995, 1996, 2008). Bu öncü çalışmalar, daha ziyade okul öncesine katılımı arttırmaya, okul öncesi eğitimin önemine, bu eğitimden yararlanan çocukları ve eğitim içeriklerini güçlendirmeye yöneliktir. Müdahale programları yardımıyla ebeveyn çocuk etkileşimini güçlendirmek için 0-3 yaşa odaklanılmasının önemli ve büyük bir yatırım olduğu bir gerçektir. Orta Metin ve Sümer'e göre (2016) müdahale programları, anne çocuk etkileşimini güçlendirmenin ötesinde, *“toplumun ve ülkenin refahını da dolaylı olarak etkileyen, özkaynakları ve sosyal kapitalini güçlendiren temel araçlar”* olarak nitelendirilmektedir.

Kültürümüzde, dezavantajlı gruplara yönelik çocuklar ve ebeveynler için geliştirilen programlar mevcut olsa da cezaevlerinde anneleri ile kalan çocukları içeren çalışmalara nadiren rastlanmaktadır. Bilgiler çok net olmamakla birlikte seksenli yılların başında F tipi cezaevlerinde oyun köşelerinin açılması ebeveyn-çocuk etkileşimini sağlamaya yönelik ilk girişimler olarak kabul edilebilir. Literatürde, cezaevinde anneleri ile kalan 3-6 yaş çocuklarının gelişimsel taramalarının ve psikolojik durumlarının ele alındığı değişkenlerden oluşan araştırmalar yer almaktadır (Can, 2016; Çörtü Başar, 2006; Eryiğit, 2018) ancak 0-3 yaşa ait bir araştırmaya rastlanmamıştır.

Bu proje, tutuklu ve hükümlü anneleri çocuk gelişimi konusunda bilgilendirmek ve desteklemek, anne çocuk arasındaki duygusal bağı güçlendirmek, etkileşimi arttırmak, ebeveyn tutumlarının niteliğini değerlendirmek, çocuktaki ilişkisel sorunların kaynaklarını anlayabilmek, ruhsal sorunsal belirtileri gösteren ve terapötik müdahaleye ihtiyacı olduğu tespit edilen çocuklarla yürütülecek olan psikoterapi çalışmasının bu süreci nasıl etkilediğini araştırmak ve gelişim alanlarına destek vermek olarak kurgulanmıştır. Kısaca, planlanan bu müdahale programı ile annenin psikososyal işlevselliğini ve annelik stilini desteklemek ve böylece kapsayıcılığını genişleterek

çocukların güvenli bağlanma düzeylerini artırmak hedeflenmiştir. Bunlara ek olarak, çocukların oyun odasına gelmesine ve zamanı en etkili şekilde kullanmalarına rehberlik etmek hedeflenmiştir.

Bu doğrultuda araştırma “*Anneler ve çocukları arasındaki bağlanma ilişkilerini arttırmak amacıyla hazırlanan duygu salıncağı projesi pilot çalışmasında, ön test ve son test fark puanları arasında son testler lehine anlamlı bir fark vardır.*” kurgusu üzerine tasarlanmıştır. Bu bağlamda belirlenen hipotezler şu şekildedir:

1. *Hipotez:* Duygu Salıncağı projesine katılan çocukların sosyal-duygusal gelişim tarama sonuçlarına ait son test puanları ön test puanlarından yüksektir.

2. *Hipotez:* Duygu Salıncağı projesi kapsamında annelere verilen eğitim sonrasında, annelerin kapsayıcı işlev son test puanları ön test puanlarından anlamlı şekilde yüksektir.

3. *Hipotez:* Duygu Salıncağı projesine katılan çocukların gelişimsel değerlendirme son test puanları ön test puanlarından istendik yönde farklıdır.

Ayrıca araştırma kapsamında özel gereksinimleri olan (travmatik yaşantıları yüksek) grupta (n=7) yürütülen Theraplay temelli oyun terapisi çalışmaları da değerlendirilmiştir. Bu bağlamda ele alınan problemler ise şu şekilde sıralanmıştır:

4. *Hipotez:* Theraplay oyunları, katılan annelerin çocuk gelişimi konusunda farkındalıklarını arttırmıştır.

Bu bağlamda ele alınan alt problemler:

- Theraplay oyunları, katılan annelerin olumlu modelleme yapabilmelerine yardımcı oldu mu?

- Theraplay oyunları, katılan annelerin çocuklarını travmatize edecek dokunuşları değiştirmelerine yardımcı oldu mu?
- Theraplay oyunları, katılan annelerin başa çıkabilme becerileri için gerekli rahatlama yöntemlerini öğrenmesine yardımcı oldu mu?
- Theraplay oyunları, katılan annelerin çocukları ile etkileşimlerinde yapı kurmalarına yardımcı oldu mu?
- Theraplay oyunlarına katılan annelerle yürütülen göz teması ve ses tonu ayarlamalarına yönelik çalışmalar, ebeveynin çocuğun ihtiyaçları ile ilgili farkındalık kazanmasına yardımcı oldu mu?
- Theraplay oyunları, katılan annelerin çocuklarına sınırları öğretme çabalarında yardımcı oldu mu?

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Var olan çalışmaları desteklemek için hazırlanan bilimsel araştırma projesi, deneysel desene göre tasarlanmıştır. Ancak tüm çocukların oyun odasından ve etkinliklerden faydalanması amacıyla deney ve kontrol grupları oluşturulmamıştır. Araştırmada yarı deneysel desenlerden biri olan Tek Gruplu Ön Test-Son Test Deseni tercih edilmiştir. Alanyazında, annelerin müdahale programı sonrasındaki duyarlılık düzeyinin, SED'i düşük annelere benzerlik gösterdiğine vurgu yapılmaktadır (Cassidy ve ark., 2010).

Araştırma, Adalet Bakanlığı olurları (çalışılabilir izinleri 8 Nisan 2019 ve makale basılabilir izinleri 14 Nisan 2021) ve Maltepe Üniversitesi Etik Kurul izinleri (16 Mayıs 2019 tarih ve 2019/03-3 nolu karar) alınarak başlatılmış ve bu izinler doğrultusunda sürdürülmüştür.

Çalışma Grubu

Proje başlangıcında, Bakırköy Kapalı Kadın Ceza İnfaz Kurumunda anneleri ile kalan 0-3 yaşında çocukların sayısı 51 olarak bildirilmiştir. Ancak bu çocuklardan 20 tanesinin, ayda sadece iki hafta anneleri ile birlikte ceza infaz kurumunda kaldıktan sonraki iki haftayı diğer aile fertlerinin yanında geçirdikleri saptanmıştır. Bu nedenle araştırmaya, anneleri ile devamlı ceza infaz kurumunda kalan çocuklar dâhil edilmiştir (n=31). Diğer çocuklar da kurumda oldukları günlerde oyun odasına davet edilmişler ve etkinliklere katılmışlardır ancak annelerine bir ölçek uygulanmamıştır.

Anneleriyle ceza infaz kurumunda yaşayan ve pilot çalışmaya katılan çocuklar ortalama 18 aylıktır. Çalışmaya katılan annelerin yaş ortalaması 30,22'dir. Diğer sosyo demografik değişkenler ise Tablo 1'de belirtildiği üzeredir:

Tablo 1: Çocuğa Ait Bilgilerin Dağılımı

<i>Değişkenler</i>	<i>Alt Boyutlar</i>	<i>Frekans</i>	<i>Yüzde</i>
Cinsiyet	Kız	16	61,5
	Erkek	10	38,5
	Toplam	26	100,0
Doğum Yeri	Ceza İnfaz Kurumunda	2	7,7
	Kurum Dışında	24	92,3
	Toplam	26	100,0
Anne Sütü	Aldı	24	92,3
	Almadı	2	7,7
	Toplam	26	100,0
Sütten Kesilme Deneyimi	Babaanne desteği alıp tatile çıktık o sıra sütü bıraktı	1	3,8
	Ben yine cezaevine girince oda dışarda kaldı kesmek zorunda kaldım	1	3,8
	Cezaevine girince kendiliğinden kesildi	1	3,8
	Cezaevine ilk girdiğim gün kesildi	1	3,8

Anneleri İle Ceza İnfaz Kurumlarında Kalan 0-3 Yaş Çocuklarının Bağlanma Süreçlerinin Desteklenmesi ve Sağlıklı Gelişimleri İçin Bir Pilot Çalışma: Duygu Salıncağı

	Dışarıda aileme verdim 1 haftalığına geldiğinde unutmamıştı.	1	3,8
	Hamile Kalınca	1	3,8
	İş olduğu için mama vermeye başladım	1	3,8
	Kendi bıraktı, emmedi doymuyordu mamayla destek verince emmedi	1	3,8
	Kendi kendine yemek yemeye başlayınca	1	3,8
	Kendiliğinden süt gitti stresten	1	3,8
	Kızım anneannesinin yanına gidip gelince bir daha emmedi	1	3,8
	Ruj ile kestim, göğsüme ruj sürüp kan geliyor dedim	1	3,8
	Sarılık oldu	1	3,8
	Sütüm azaldıkça doymadı, biberona hemen alıştı.	1	3,8
	Vermedim kesildi	1	3,8
	Yoğun bakımda yattı, süttten kesildi.	1	3,8
	Hatırlamayan / belirtmek istemeyen	10	38,5
	Toplam	26	100,0
Ek	Gıdaya		
Başlama	Süttten kesildiği gibi	1	3,8
Deneyimi	40. gün	1	3,8
	3. Aydan sonra	2	7,7
	4. Aydan sonra	3	11,5
	5. Aydan sonra	1	3,8
	6 Aydan sonra	10	38,5
	8. Aydan sonra	1	3,8
	9. Aydan sonra	1	3,8
	Hatırlamayan	6	23,1
	Toplam	26	100,0
Bağlı	Olduğu		
Eşyası	Yok	12	46,2
	Var	14	53,8
	Toplam	26	100,0
Beslenme Tarzı	Az yiyor	7	26,9
	Normal	13	50,0
	Çok yiyor	3	11,5
	Değişken	3	11,5
	Toplam	26	100,0

Aktivite Düzeyi	Düşük	7	26,9
	Yüksek	19	73,1
	Toplam	26	100,0
Ağlama	Düşük	15	57,7
	Yüksek	11	42,3
	Belli Değil	1	3,8
	Toplam	26	100,0
Sosyalleşme Düzeyi	Güçlü	20	76,9
	Zayıf	6	23,1
	Toplam	26	100,0
Uyum Sağlama	Düşük	5	19,2
	Zayıf	21	80,8
	Toplam	26	100,0
Israrcılık	Israrcı Değil	2	7,7
	Az	3	11,5
	Orta	7	26,9
	Israrcı	7	26,9
	Çok ısrarcı	7	26,9
	Toplam	26	100,0
Saldırgan Davranışları	Var	11	42,3
	Yok	20	64,5
	Toplam	26	100,0
Konuşma Bozukluğu	Var	4	15,4
	Yok, henüz belli olmuyor	17	65,4
	Henüz konuşmuyor	5	19,2
	Toplam	26	100,0

Veri Toplama Araçları

Çocukların gelişimlerini takip etmek açısından çocuklara AGTE ön ve son testleri uygulanmıştır. Proje çalışmaları yürütülmeye 31 çocuk ile başlanmıştır ancak tahliyeler nedeniyle çalışmaya 26 çocukla devam edilmiştir. Annelere ise demografik bilgi formu, Ebeveyn-Çocuk Kapsayıcı İşlevler Ölçeği (ön test ve son testleri), 1-3 yaş sosyal duygusal değerlendirme ölçeği (ön test ve son testleri), ACE Travma

Ölçeği, Çocukluk Çağı Travmaları Soru Listesi ve Marschack Etkileşim Değerlendirmesi uygulanmıştır. Ayrıca ceza infaz kurumu psikolog ve de sosyal çalışmacılarının görüşleri alınarak bireysel ihtiyaçlar belirlenmiştir.

Ankara Gelişim Tarama Envanteri (AGTE)

0-6 yaş arası çocukların gelişimini değerlendirmek amacıyla 1998 yılında Işık Savaş, Nilhan Sezgin ve Neşe Erol tarafından geliştirilmiştir. Gelişimsel gerilik ve gerilik durumunda, AGTE bunu tanımlar ve gelişimsel risk altında olduğu düşünülen bebeklerin ve çocukların erken tespitini ve erken önlenmesini sağlar. Envanter, annelerin çocuk gelişimi ile ilgili sorduğu 154 sorudan oluşmaktadır. Her yaş grubu için ayrı gelişimsel sorular vardır. Çocuğun yaşı ve ayı hesaplandıktan sonra annelere bu yaş ve aya göre sorular sorulur. Anneler bu soruları “Evet, Hayır, bilmiyorum” olarak yanıtlar. Envanterin geçerlilik puanları 0-12 ay boyunca .99, 13-44 ay için .98, 45-72 ay için .88, bilişsel gelişim alanında 0-12 ay için .93, 45-99 ay arasında 72 ay, ince motor gelişim alanında 0-12 ay boyunca .84, yaklaşık .80 için .80, 13-44 ay için .40, 45-72 ay için .64, aylar için 0-12 .91, 13-44 aylar, 45-72 aylar için .16, sosyal becerilerin gelişmesi için 0-12 aylar için .92, 13-44 aylar için .85, 45-72 aylar ve .37’dir (Savaşır vd., 1998).

Çocukluk Çağı Ruhsal Travmaları Ölçeği

1994 yılında David P. Bernstein tarafından 70 maddelik bir ölçek olarak geliştirilmiştir (Bernstein vd., 1994). Daha sonra ölçek, kişilerin çocukluk dönemlerinde maruz kaldıkları fiziksel, duygusal ve cinsel olarak kötüye kullanım ile fiziksel ve duygusal ihmale yönelik 28 soru içeren bir ölçek hâline getirilmiştir. Çağı Ruhsal Travmaları Ölçeği 5’li likert tipindedir (1=Hiçbir zaman ve 5=Çok Sık) ve 5 alt boyuttan oluşmaktadır. Bu alt boyutlar; fiziksel istismar, cinsel istismar,

duygusal istismar, fiziksel ihmal ve duygusal ihmal olup Şar tarafından Türkçeye uyarlanmıştır (Şar, 1996, 2012). Ölçeğin iç tutarlılığını gösteren Cronbach alfa değeri bütün deneklerden oluşan grup için .93 olarak bulunmuştur. Bu çalışma için elde edilen Cronbach alfa değeri inkar boyutu için .77, istismar boyutu için .74, fiziksel istismar boyutu için .74, fiziksel ihmal alt boyutu için .75, duygusal ihmal alt boyutu için .74, cinsel istismar alt boyutu için .76 ve toplam puan üzerinden .74 olarak bulunmuştur.

Ebeveyn-Çocuk Kapsayıcı İşlev Ölçeği (KIÖ)

Ölçek, Neslihan Zabcı, Elif Erol ve Ömer Faruk Şimşek tarafından geliştirilmiştir ve 1 ile 5 puan arasında değerlendirilen 36 maddeden oluşmaktadır. Ebeveyn-Çocuk Kapsayıcı İşlev Ölçeği, anne-çocuk arasındaki ilişkide anneden çocuğa doğru aktarılan duygusal kapsayıcılık işlevlerinin niteliğinin anlaşılmasına olanak tanımaktadır. Ölçeğin endişe-ayrılığa hassasiyet, kapsanamayan ilişki, eş ile ilişki, doyum odaklılık, katı kuralcı ilişki olmak üzere toplam 5 alt boyutu bulunmaktadır. Yapılan geçerlilik ve güvenilirlik çalışmasında Ebeveyn-Çocuk Kapsayıcı İşlev Ölçeği'nin Cronbach's alpha güvenilirlik katsayısının .81 olduğu tespit edilmiştir (Zabcı vd., 2018). Bu çalışma için elde edilen Cronbach alfa değeri .76'dır.

Kısa 1-3 Yaş Sosyal-Duygusal Değerlendirme Ölçeği (BITSEA)

Briggs-Govan ve Carter (2002) tarafından çocukların psikiyatrik belirtilerini ve psiko-sosyal gelişim düzeylerini tarama amaçlı olarak geliştirilmiştir. Ölçek toplam 42 maddeden oluşmaktadır. Psikiyatrik tanı ve psiko-sosyal gelişim olmak üzere 2 alt boyutu vardır. Ölçeğin Cronbach α değeri .82 ve .72 olarak bulunmuştur (Karabekiroğlu vd., 2009). Bu çalışma için elde edilen Cronbach alfa değeri .76'dır.

Olumsuz Çocukluk Deneyimi (ACE) Anketi

Çocuğun yaşayabileceği, strese neden olan ve travma ve kronik stres tepkileriyle sonuçlanabilecek bir dizi olayı ifade eder. Ölçek, Bernstein ve arkadaşları tarafından 1994 yılında geliştirilmiştir. İçerdiği yaşantılar; fiziksel, duygusal ve cinsel istismar, fiziksel/ duygusal ihmal ve zihinsel hastalığı olan aile bireyleri ile yaşama, aile içi şiddet, ebeveyn boşanması veya ayrılması, madde bağımlılığı veya hapsedilmedir. Ölçeğin yönergesinde, ölçekte yer alan yaşantıların 18 yaşına kadarki dönemi kapsadığı açıklanmıştır. Ölçekteki maddeler “Ben çocukken,” diye başlamakta ve o yaşantının başına geliş sıklığına bağlı olarak “hiçbir zaman”, “nadiren”, “bazen”, “sıklıkla”, ve “çok sık” şeklinde 5’li likert tipinde puanlanmaktadır. Yüksek puanlar, o tür bir kötüye kullanımın çocukluk ya da ergenlikte daha sık yaşandığına işaret etmektedir. Adverse Childhood Experience Turkish Form (ACE-TR) Aslan ve Alparslan (1999) tarafından geliştirilmiştir. Türkçe formda, “duygusal kötüye kullanım ve duygusal ihmal”, “fiziksel kötüye kullanım” ve “cinsel kötüye kullanım” olmak üzere üç alt boyut belirlenmiştir. Ölçeğin bu örneklem için Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı .94 olarak hesaplanmıştır. Fiziksel kötüye kullanım alt ölçeği için cronbach alfa iç tutarlık katsayısı .86, duygusal kötüye kullanım ve ihmal alt ölçeği için .93, cinsel kötüye kullanım alt ölçeği için ise .77 olarak hesaplanmıştır. Bu çalışma için elde edilen Cronbach alfa değeri .76’dır.

Theraplay Oyun Terapisi

Oyun terapisiyle birlikte geliştirilen “etkileşim değerlendirme metodudur”. Anne-bebek etkileşiminin nasıl olduğu ve neye ihtiyaçları olduğu konusunda terapistin değerlendirme yapması için kullanılan etkili bir yöntemdir. Theraplay seansları belirlenmeden önce ebeveyninden çocuğun gelişim öyküsü alınır. İkinci kısımda, MIM kullanılarak ebeveyn ve çocuk etkileşimi gözlenir. Theraplay’ın dört

boyutundan (yapı, bağlılık, besleme, mücadele) oluşan görevlerdir. MIM seansı aileden izin alınarak, video çekimi yapılarak, daha sonra çocuğun bakımverenleriyle (gerek duyulursa uzman başka bir terapistle) birlikte izlenir ve değerlendirilir. MIM, ilişkinin sürdürülmediği noktaları anlama fırsatı sunar. Aynı zamanda, yetişkinle çocuğun kişisel ve güçlü yönlerini ve etkileşimlerindeki olumlu ilişkileri gözlemleme imkânı sağlar. Sonuçlar değerlendirildikten sonra güçlü ve zayıf örüntüler belirlenir, Theraplay seanslarının hangi boyutlar üzerine odaklanması gerektiği düşünülür ve buna paralel olarak seans içerikleri oluşur (Booth & Jernberg, 2009). Marschack Interaction Method (MIM), dört alt madde ile değerlendirilmektedir: Yapı; sınır belirleyebilme ve güvenli ortam yaratabilmeyi, bağlılık; çocuğu, onun duygu durumu ve tepkilerine kendini doğru şekilde uyumlandırarak keyifli bir etkileşimi, besleme; çocuğun rahatlatma, sakinleşme ve bakım ihtiyaçlarını karşılayabilmeyi, mücadele ise çocuğun gelişim düzeyine uygun başarı çabasını desteklemeyi içerir (Booth & Jernberg, 2014).

İşlem

Bu araştırmada, var olan programların kullanılması tercih edilmiştir. Orta Metin ve Sümer de (2016) yeni program geliştirip etkisini test etmenin hem ekonomik hem de kaynaklar açısından yüksek masraflı olduğuna vurgu yapmışlardır. Poortinga da (2013) programların hedef kitleye uyacak biçimde kullanılabileceğinden bahsetmiştir.

Çocuk ve bebeklerle yapılan araştırma oyun tekniği kullanılarak hazırlanmıştır. Her seanstan sonra çocukların katıldıkları etkinlikler dosyalarına işlenerek ay sonunda değerlendirilmiştir.

Proje, onsekiz ay boyunca haftada üç gün Annenin Kapsayıcı İşlevi Eğitimi, Haydi Oynayalım Etkinliği, Diyadik Travma Çalışması başlıkları altında sürdürülmüştür.

Annenin Kapsayıcı İşlevi Eğitimi

Ceza infaz kurumunda tutuklu bulunan kişilerin özgürlük alanlarının kısıtlı olması, ait oldukları sosyal çevreden uzaklaşmış olmaları, suçluluk duyguları ve belki de onları işledikleri suça sürükleyen olumsuz çocukluk çağı deneyimleri gibi nedenler, kaçınılmaz olarak onların ruhsal gerilimlerini artırmakta ve çeşitli ruhsal belirtileri meydana getirmektedir. Proje kapsamında çalışma grubunun, 0-3 yaş aralığında çocuğu ile birlikte ceza infaz kurumunda bulunan anneler ve çocuklarından oluştuğu göz önünde bulundurulduğunda, annelerin yaşadığı ruhsal-duygusal hassasiyetlerinden çocuklarının da kritik seviyede etkileneceği düşünülmektedir.

Granot ve Mayslees'e (2001) göre bağlanmanın niteliği bozuldukça sosyal-duygusal ve davranışsal problemlerin oluşma olasılığının artmaktadır (akt. Özhan, 2018). Ceza infaz kurumunda kalan küçük bir çocuk için çevresel uyarıcılar oldukça sınırlıdır, ortam koşulları (vakit geçirdiği yerler ve kişiler) farklılık göstermez, dolayısıyla gelişimi için çok kritik olan bir dönemde destek alabileceği tek dayanak annesidir (Bowlby, 1973). Kurum koşullarında, annelerin yükü bu anlamda çok daha zordur çünkü kurum çocuk için sosyalleşmeye ve şefkate açılan tek kapıdır. Bu bağlamda, hükümlü annelerin çocuklarının ruhsal gelişimine nasıl destek olabilecekleri konusunda bilgilendirilmelerinin çok önemli bir yere sahip olduğu düşünülmektedir. Buradan hareketle planlanan proje kapsamında, çocukların yaş dönemlerine bağlı olarak annelere, çocuğun 0-3 yaş dönemindeki gelişim özellikleri, en temel ruhsal ihtiyaçları ve annenin kapsayıcı işlevleri ile ilgili bir eğitim verilmesinin, anne-çocuk arasında sağlıklı bir duygusal bağ gelişmesi yönünde faydalı olacağı düşünülmüştür. Verilen eğitimlerin amacı, annelere, çocuklarının içinde

buldukları koşulların ve gelişim dönemlerinin kritik sorunsalları ile ne şekilde baş edebilecekleri konusunda yol göstermektedir.

Bir anne, çocuğun ruhsal gerilimi sonucu ortaya çıkabilecek olumsuz tepkilerine ve saldırganlığına uygun tepkiler vererek, bu negatif tepkileri onu sakinleştirerek dönüştürebiliyorsa kapsayıcı bir annelik işlevi yapmaktadır (Bion, 1962). Böylece çocuk kendi olumsuz duygularının anneyi yok etmediğini görecektir ve iç dünyasında güvenilir/sağlam içsel bir anne imgesi oluşturabilecektir ki bu, güçlü ve sağlam bir kimlik duygusunun temelidir. Ancak anne, saldırılar karşısında çöküyor, terk ediyor (kayıtsızlık) veya misillemede bulunuyor ise, çocuk annesini kaybedeceğine dair bir kaygı taşıyacak ve sağlam bir anne imgesini içselleştiremeyecektir. İşte bu durum, depresyonun özünü oluşturan kayıp endişesine neden olmakta ve çocuğu, kişilik gelişiminde, bağımlı veya oldukça saldırgan tutumlara yönlendirmektedir. Bu perspektiften bakıldığında depresyon, kalıcı bir şekilde içselleştirilmiş yardım ve dayanaktan yoksun kalma durumunda, bireyin çaresizliği olarak tanımlanmaktadır (Klein, 1935). Kurumda bulunan çocukların diğer yaşlıtlarına göre daha fazla ruhsal gerilim içinde olacakları ve bu gerilim sonucunda olumsuz duygu dışavurumlarının ve saldırgan tutumlarının daha üst düzeyde olacağı düşünülmektedir. Bu nedenle, yukarıda bahsedilen endişeleri ve ruhsal bozulmaları deneyimlememesi adına, çocuklarının olumsuz duygulanımlarına yönelik kapsayıcı işlevler konusunda, annelerin bilgilendirilmesi ve desteklenmesi önemli görülmüştür.

Bu bağlamda, proje sürecince her hafta çarşamba günü 1,5 saatlik zaman diliminde, annelere “Kapsayıcı İşlev Eğitimi” verilmiştir. Eğitimde yer alan konu başlıkları annelerin talepleri de dikkate alınarak belirlenmiştir. Eğitim şu konuları içermektedir:

- Çocuğun 0-3 yaş gelişim dönemi özellikleri ve ruhsal gereksinimleri

- Anne tutumları ve bu tutumların sebep olduğu duygusal-davranışsal sonuçlar
 - Kayıtsızlık, ödül, ceza gibi davranışsal yöntemlerin yol açtığı ruhsal sorunlar
 - Çocuğun olası saldırgan tutumlarının anne tarafından nasıl olumlu duygulanıma dönüştürülüp kapsanabileceği
 - Çocuğun içe dönük, korku ve ketlenme durumlarını aşmasına yardımcı olacak anne tutumları
 - Tuvalet eğitiminin çocuk gelişimindeki önemi ve bu kritik konuyla ilgili doğru davranış yöntemleri
 - Çocuğun benliğinin güçlenmesi için bireyselleşmesinin desteklenmesi
 - Uykunun önemi ve destekleyici anne tutumları

Eğitimler, hem yazılı duyurular şeklinde asılmış hem de infaz ve koruma memurları tarafından duyurulmuştur. Verilen eğitimlere ait notlar yazılı hâle getirilmiş, eğitim sonunda annelere dağıtılmıştır. Ayrıca sunular, uygulamayı devir alacak stajyerlere verilmek üzere dosyalanmıştır.

Uzmanlar, çarşamba sabahları eğitimleri vermiş, öğleden sonra da oyun terapisine ihtiyaç duyan çocuklarla bireysel olarak çalışmışlardır.

Haydi Oynayalım Etkinliği

Oyun, çocuğun ilişki kurmasında en önemli araçlardan biridir (Booth & Lindeman 2010). Bu çalışma, Adalet Bakanlığı Bakırköy Kadın Kapalı Ceza İnfaz Kurumu yönetimi tarafından belirlenen saatler (10.00-16.00) doğrultusunda ve planlanan grupların katılımı ile yürütülmüştür. Planlama esasına uygun olarak anneler ve çocuklar, iki

grup hâlinde oyun odasına gelmişlerdir. Çocuklar, serbest oyun ve hikâyeler aracılığı ile tüm gelişim alanları olmak üzere duygu düzenleme becerilerini destekleyecek oyunlar oynamışlardır. Çalışmalarda, tüm çocukların birlikte dinleyeceği hikâye zamanları ile sağlıklı bir gelişim için gerekli sosyal- duygusal ve diğer alanlardaki girdilerin gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir.

Ayrıca çocukların daha fazla oyuncakları olması adına bir ceza infaz kurumunda ilk defa Oyuncak Kütüphanesi kurulmuş ve çocukların daha çok oyuncak ve kitapla temas etmesi sağlanmıştır.

Diyadik Bağlanma Kaynağı Oluşturma ve Stabilizasyon

Müdahale programlarından biri olarak kullanılan Theraplay, ileriye dönük, yoğun ve ilişki odaklı bir ebeveyn-çocuk tedavi modelidir. Ebeveyn ve çocuk arasındaki sağlıklı etkileşimin doğal ilişkilerini model almıştır. Bu uygulamada ebeveynler, çocuk ile yeni etkileşim yollarını öğrenmeleri ve uygulamaları için sürece aktif olarak katılırlar. Theraplay saygılı, duygusal olarak uyumlanmış, etkileşimli fiziksel oyunu içerir. Bowlby (1988) Theraplay'ın bağlanma teorisinin klinik uygulamasını şu sözleriyle desteklemektedir: “*Güvenli bağlanmış bir bebeğin annesinin sahip olduğu etkileşim örüntüsü, terapötik müdahale örüntüsü için mükemmel bir model sağlar*”. Theraplay boyutları dört alt alandan oluşmaktadır. Bunlar: bağlılık, yapı, besleme ve mücadeledir. Marschack (1960, 1967, 1980) tarafından geliştirilen Marschack Etkileşim Metodu (MIM) ikili arasındaki ilişkiyi gözlemlemek ve değerlendirmek için kullanılan yapılandırılmış bir teknik olup Theraplay'e özgü bir ölçüm aracıdır. Bakım veren kişi ile çocuğun bu dört alt alanda gösterdikleri yeti değerlendirilmektedir. Cuma günleri gerçekleştirilen bu çalışmaya, önceki çalışmalara katılıp destek ihtiyacı belirlenen anneler ve çocukları dâhil edilmişlerdir. Bu anneler ve çocuklar oyun odasına dört grup şeklinde alınmıştır.

Cuma günleri; etkileşimin alt boyutları ile ilgili psiko-eğitim çalışmaları, EMDR Terapisinin 2. fazı olarak hazırlık çalışmaları, diyadik bağlanma kaynaklarının oluşturulması ve stabilizasyon olarak planlanmıştır. Beyin araştırmaları, duygulanım düzenlenmesini sağlıklı gelişmenin merkezine yerleştirir (Schore, 1994). İnsanın duyguları beynin işlevlerini düzenlemesini sağlar. Bu yüzden, duygusal regülasyon kişilik yapısının özüdür. Ebeveyn/ çocuk arasındaki duygusal ilişki, çocuğun kendiliğini kolayca düzenlemesini doğrudan etkilemektedir. Ancak annenin kendi duygularını düzenleyememesi, ne yapacağını bilmeyen hâli, bebeğin (çocuğun) ayna nöronlarıyla eşlenerek stres seviyesini artırmaktadır. Bu durum annenin bebeğinin duygularını düzenlemesi ve en temel ihtiyaçlarını karşılması konusunda yetersiz kalmasına neden olabilmekte ve güvenli bağın oluşumunu engellemektedir (Seigel, 2007). Bu yüzden, ilk yıllardaki kritik gelişimsel evreler boyunca, dışarıdan gelen duyusal girdinin niteliği ve niceliği temel bir öneme sahiptir (Perry, 2006). Cezaevlerinde kalan kişiler, stres seviyelerini artıracak şekilde tehdit ya da kişisel risk durumları için aşırı uyanıklık, kişilerarası güvensizlik ve kuşku içinde olabilmektedirler. Bunun yanı sıra güçlü görünerek, kendilerini koruma amacıyla nötr bir “tutukevi” maskesi geliştirerek duygusal ve davranışsal olarak geri çekilme ile aşırı duygusal denetim, yabancılaşma ve psikolojik uzaklık sergileyebilmektedirler (Canter, 2004, 2011). Cezaevlerinde diğer ebeveynlerinden ayrı olmalarının dezavantajına sahip çocukların, sadece anneleri ile kurdukları bağ üzerinden içsel çalışma modellerinin belirlenmesi nedeniyle tüm alanlardaki gelişmelerinin olabildiğince desteklenmesinin önemli olduğu düşünülmektedir. Bu doğrultuda Theraplay ve EMDR Stratejileri kullanılarak, stabilizasyon ve diyadik kaynak geliştirme programı ile cuma günleri yapılacak olan çalışmalar şu şekilde düzenlenmiştir:

1. Aşama: Öykü Alma- Değerlendirme (0-3 ay)

Anne-çocuk etkileşimini arttırmak için ihtiyaçların anlaşılması (Marschack Etkileşim Metodu); çocukların gelişimsel değerlendirmesinin yapılması (AGTE) ve annenin bağlanma stili; duygu regülasyonu ve erken dönem travmalarına ilişkin bilgilerin toplanması (ÇÇTSL- ACE- Duygu Düzenleme Ölçeği)

2. Aşama: Hazırlık (3-5. aylar arası)

Annelere bağlanma ve etkileşimin 4 temel boyutu ile ilgili kapsamlı psiko-eğitim; anneler ile rol-play çalışmaları; Marschack videolarının izlenmesi; ikiliye özgü ihtiyaçların belirlenmesi ve planlanması,

3. Aşama: Stabilizasyon ve Kaynak (6-11. aylar)

Annenin stabilizasyon ve duygu regülasyon çalışmalarının yapılması; koregülasyon stratejilerinin öğretilmesi ve kaynak olarak oluşturulması; anne-çocuk diydik kaynak yükleme; annelere çocukların ihtiyacını görmede anında koçluk ile destek

4. Aşama: Son Değerlendirmelerin Yapılması ve Vedalaşma (11- 12. aylar)

Vedalaşma ve son testlerin uygulanması

Çalışmaya anneler ve çocuklarla tanışma ile başlanmıştır. Tanışma oturumunda yapılacak çalışma hakkında bilgi verilmiş, tanışma oyunları oynanmış ve odanın kuralları oluşturulmuştur. İlk olarak annelere etkileşimin alt alanları ile ilgili psikoeğitim verilmiştir.

Eğitim içeriği 4 alt alan ile hazırlanmıştır: Yapı Kurmak (güvenlik, organizasyon, düzenleme); bağlılık (anne-çocuk beraberliğinin verdiği keyif, uyumlu olmak ve şimdi anları); besleme

(güven, öz-değer, stresin azalması); mücadele (yetkinlik, uzmanlık, oyun).

Dört alt alan ile ilgili annelere bilgi verilmiş ve uygulamalı (dramatize edilerek) olarak gösterilmiştir. Bu dört alan ile ilgili anne-çocuk etkileşimini değerlendirmek için Marschack Etkileşim metodu uygulanmıştır. Bu dört yapıda verilen 0-3 yaşa uygun görevleri yerine getiren anne kayda alınmış ve geribildirim verilmiştir. Birebir yapılan bu uygulamanın amacı, annenin çocuğu ile bağını bozan alanları fark etmesidir. Geribildirimlerde anneler, birebir bu alanlar ile ilgili başa çıkma ve stabilizasyon becerileri ile ilgili oluşturulan kaynakları kullanmayı öğrenebilmişlerdir.

Bulgular

Hipotez testlerinin analizi bağlamında ilk olarak araştırma değişkenlerine ait tanımlayıcı analiz bulguları hazırlanmıştır (Tablo 2).

Tablo 2: Kullanılan Ölçeklere Ait Tanımlayıcı Analiz Bulguları

Ölçekler	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
ÇRTÖ ¹ TRAVMA İNKÂRI MİNİMİZASYON	26	,00	2,00	,4615	,64689
ÇRTÖ DUYGUSAL İSTİSMAR ALT BOYUTU	26	5,00	23,00	10,7015	5,70559
ÇRTÖ FİZİKSEL İSTİSMAR ALT BOYUTU	26	5,00	25,00	8,6923	6,42351
ÇRTÖ FİZİKSEL İHMAL ALT BOYUTU	26	5,00	18,00	9,3462	3,97937
ÇRTÖ DUYGUSAL	26	5,00	24,00	12,9492	6,34383

¹ ÇRTÖ: Çocukluk Çağı Ruhsal Travma Ölçeği

İHMAL ALT BOYUTU					
ÇRTÖ CİNSEL İSTİSMAR ALT BOYUTU	26	5,00	20,00	6,7631	4,21087
ÇRTÖ TOPLAM PUANI	26	25,00	96,00	48,4523	21,36714
ACE ² TRAVMA ÖLÇEĞİ TOPLAM PUAN	26	,00	10,00	4,0000	3,85746
BITSEA ³ PROBLEM ALT BOYUTU	26	9,00	37,00	21,3093	8,15311
BITSEA YETERLİLİK ALT BOYUTU	26	3,13	22,00	15,4510	4,29875
KİÖ ⁴ ENDİŞE AYRILIĞA HASSASİYET	26	15,00	55,00	46,7090	8,81751
KİÖ EŞ İLE İLİŞKİ BOYUTU PUANLARI	26	6,00	30,00	19,0195	5,86745
KİÖ KAPSANAMAYAN İLİŞKİ ALT BOYUTU	26	6,00	26,00	15,6929	6,23066
KİÖ DOYUM ODAKLILIK ALT BOYUTU	26	6,00	30,00	20,6322	5,70317
KİÖ KATI KURALCI İLİŞKİ ALT BOYUTU	26	11,00	35,00	18,9725	6,62362

1. Hipotez: Çocukların sosyal-duygusal gelişim tarama sonuçlarına ait son test puanları ön test puanlarından yüksektir.

² ACE: Olumsuz Çocukluk Deneyimi

³ BITSEA: Kısa 1-3 Yaş Sosyal-Duygusal Değerlendirme Ölçeği

⁴ KİÖ: Ebeveyn Kapsayıcılığı Ölçeği

Tablo 3: Çocukların Sosyal-Duygusal Gelişim Tarama Sonuçlarına Ait Ön Test Son Test Puan Karşılaştırmaları

Gruplar	N	Sıra ort.	Sd	x2
Çalışma Grubu ⁵	26	Ön test	4,29875	15,4510
	25	Son test	17,62460	27,7200
İzleme testleri koronavirüs pandemisi nedeniyle yapılamamıştır.				

Tablo 3'te de belirtildiği üzere BITSEA Sosyal duygusal gelişim alt boyutu'na ilişkin ön test ve son test ölçümleri arasında anlamlı farklar olduğu görülmektedir. Bu farkların kaynağını belirlemek için ikili gruplar, Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi ile karşılaştırılmıştır. Karşılaştırmalarda çalışma grubunun YDÖ ön test puanları ile son test puanları arasında ($z = -3,331$; $p < .001$) anlamlı bir fark olduğu, fark puanlarının sıra ortalaması ve sıra toplamlarına bakıldığında da grubun son test puanlarının ön test puanlarına göre daha yüksek olduğu saptanmıştır.

2. *Hipotez: Verilen eğitim sonrası annelerin kapsayıcı işlevler son test puanları ön test puanlarından anlamlı şekilde farklıdır.*

Tablo 4'te de belirtildiği üzere Anne Kapsayıcılığı (KİÖ) alt boyutları'na ilişkin ön test, son test ve izleme ölçümleri arasında sadece KİÖ endişe ve ayrılığa hassasiyet alt boyutunda anlamlı bir farklılaşma saptanmıştır. Bu farkın kaynağını belirlemek için ikili gruplar, Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi ile karşılaştırılmıştır. Karşılaştırmalarda

⁵ Bu çalışmaya ceza infaz kurumunda kalan tüm çocuklar dâhil edildiği için deney ve kontrol grubu oluşturulmamıştır.

çalışma grubunun KİÖ endişe ve ayrılığa hassasiyet alt boyutu ön test puanları ile son test puanları arasında ($z = -2,601$; $p < .01$) ve ön test puanları anlamlı bir fark olduğu saptanmıştır. Alınan eğitimlerle anne kapsayıcılığı artmıştır.

Tablo 4: Anne Kapsayıcılığına Dair Ön Test Son Test Puanlarının Değerlendirmesi

Gruplar	N	Sıra ort.	Sd	x2
Çalışma Grubu	26	Ön test	8,81751	46,7090
	25	Son test	8,45813	41,9600
		İzleme koronavirüs pandemisi nedeniyle yapılamamıştır.		

3. Hipotez: Çocukların gelişimsel değerlendirme son test puanları ön test puanlarından anlamlı şekilde farklıdır.

Tablo 5’de de belirtildiği üzere AGTE ön test, son test ve izleme ölçümleri arasında anlamlı bir farklılaşma saptanmıştır. Bu farkın kaynağını belirlemek için ikili gruplar, Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi ile karşılaştırılmıştır. Karşılaştırmalarda çalışma grubunun AGTE ön test puanları ile son test puanları arasında ($z = -4,460$; $p < .001$) anlamlı bir fark olduğu saptanmıştır.

Tablo 5: Çocukların Gelişimsel Tarama Sonuçlarına Dair Ön Test Son Test Puanlarının Değerlendirmesi

Gruplar	N	Sıra ort.	Sd	x2
Çalışma Grubu	26	Ön test	27,94379	89,1538
	25	Son test	27,87356	116,1538
İzleme testi karantina süreci nedeniyle yapılamamıştır.				

Araştırmaya başlanırken ele alınan diğer hipotezlere ait yapılan analizlerde anlamlılık düzeyinde sonuçlar saptanmamıştır.

4. Hipotez: Theraplay oyunları, katılan annelerin çocuk gelişimi konusunda farkındalıklarını arttırmıştır.

Araştırma kapsamında özel gereksinimleri olan (travmatik yaşantıları yüksek) grupla (n=7) yürütülen Theraplay çalışmalarına ait saptamalar şu şekildedir:

“Theraplay oyunları, katılan annelerin (n=7) olumlu modelleme yapabilmelerine yardımcı oldu mu?” sorusuna anneler olumlu geribildirim vererek, cezaevi yaşantısı sonrasında da yaşamlarına oyunları entegre edeceklerini belirtmişlerdir.

“Theraplay oyunları, katılan annelerin (n=7) çocuklarını travmatize edebilecek dokunuşları değiştirmelerine yardımcı oldu mu?” sorusuna anneler olumlu geribildirim vermiş ve kazandıkları farkındalıkları ifade etmişlerdir.

“Theraplay oyunları, katılan annelerin (n=7) başa çıkabilme becerileri için gerekli rahatlatma yöntemlerini öğrenmelerine yardımcı oldu mu?” sorusuna anneler aynı şekilde olumlu geribildirim vermiş,

kazandıkları becerilerin farkındalıkları ile birleştirici yönde olduğunu ifade etmişlerdir.

“Theraplay oyunları, katılan annelerin (n=7) çocukları ile etkileşimlerinde yapı kurmalarına yardımcı oldu mu?” sorusuna anneler olumlu geribildirim vermişler, kazandıkları deneyimlerin yaşamlarındaki kolaylaştırıcılığından söz etmişlerdir.

“Theraplay oyunları katılan annelerin (n=7) göz teması ve ses tonu ayarlamalarına yönelik çalışmalar çocuğun ihtiyacını görmesine yardımcı oldu mu?” sorusuna annelerin verdiği cevaplar şu şekildedir: “%50 fakat bağımız hep vardı”, “başaramadım yaptım göz temasını ama başarılı olamadım”, “evet birazcık yaptım başarılı olamadım.”, “evet göz teması kurmayı öğrendim”, “göz hareketlerimle ve göz temasıyla ne yapılması ve yapılmaması gerektiğini öğrendi”, “göz teması bizde çok güçlü değil, arada kızdığımı anlıyor.”, “ses tonumu ayarlayamıyorum hâlâ ama çocuğumun neye ihtiyacı olduğunu farkındayım, empati yapabiliyorum”.

“Theraplay oyunları katılan annelerin (n=7) mücadelelerini teşvik etmede yardımcı oldu mu?” sorusuna anneler olumlu geribildirimde bulunmuşlar, aynı zamanda kendilerini daha sabırlı, daha moralli ve daha yararlanılabilir bulduklarını belirtmişlerdir.

Duygu Salıncağı pilot çalışma sonrasında annelere “*Oyun Odası Projesini nasıl değerlendiriyorsunuz?*” sorusu yöneltilmiş ve genel geribildirimleri alınmıştır. Anneler çalışmayı faydalı bulduklarını, çocuklarının ve kendilerinin becerilerinde artışa sebep olduğunu, çocuklarında istenmeyen davranışların söndüğünü (ortadan kalktığını) belirtmişler ve süreci şu şekilde değerlendirmişlerdir: Kendilerinin sağlıklı ve yararlı davranışlar öğrendiklerini (kitap okumak, sigarayı bırakmak vs), çocuklarının ve kendilerinin daha sakin ve daha mutlu olduklarını, annelik becerilerinin arttığını ve sorunlarla başa çıkabilme

inançlarının yükseldiğini, sözel iletişimlerinin çoğaldığını ve sorunları konuşarak çözme yönünde ilerlediklerini, anne olarak kızmak, bağırarak, korkutmak şeklinde istenmeyen davranışlarını bıraktıklarını ve çocuklarının sosyalleşme becerilerini arttığını ifade etmişlerdir.

Duygu Salıncağı pilot çalışması sonrasında annelere; “Çocuğunuzda daha önce gördüğünüz sorunlarda hafifleme ve tamamen ortadan kalkma gözlediniz mi?” sorusu yöneltilerek, çalışmayı bir de bu yönüyle değerlendirmeleri istenmiştir. Annelerin verdikleri yanıtlar içeriklerine göre kategorilere ayrılarak analize alınmıştır. Araştırmaya katılan annelerin %3.8’i (n=1) “çok televizyon izlerdi, artık TV dışında bir eğlencesi oldu” yanıtını vermiştir. Annelerin %50’si (n=13) çocuğundaki davranış problemlerinin azaldığını ya da tamamen ortadan kalktığını, %34,6’sı (n=9) ise anne-çocuk ilişkilerinin boyutunun değiştiğine vurgu yapmıştır (Tablo 6).

Tablo 6: Eğitim Sonrası Annelerin Çocuklar Üzerindeki Farklılaşmalara Dair Gözlemleri

<i>Cevaplar:</i>	<i>n</i>	<i>%</i>
Bişisel gelişime dair gözlemleri olanlar	3	11,5
Sosyal Duygusal gelişime anne-çocuk ilişkisinin değiştiğine dair gözlemleri olanlar	9	34,6
Sosyal gelişime/ davranış problemlerinin çözüldüğüne dair gözlemleri olanlar	13	50,0
TV dışında bir eğlencesi oldu diye düşünenler	1	3,8
<i>Cevapsız</i>	26	100,0

Çocuklarının davranış problemlerinin çözüldüğünü düşünen anneler; “Saç yolma durumu azaldı. Babasına, dışarı gitme isteği oldu. Oyuncaklardan, nesnelere, erkeklerden korkmuyor artık. Artık

çocuğum saç çekmiyor.”, “Artık enerjisini attığı için daha rahat. Eskiden oyuncakla oynamazdı, artık oynamıyor. Çocuklara karşı paylaşımcı hale geldi.”, “Bezi bıraktı. Buraya geldiğimizde beri daha hızlı büyüdüğünü fark ediyorum. Oyun alanını kullanmaya başladığından beri daha az sinirli, daha sakin.”, “Enerjisini atabildiği için daha sakin. Eskiden çocuklarla oynamıyordu, sosyalleşti. Paylaşımcı oldu. Artık daha aktif.”, “Eskiden hiç oyun oynamayı bilmezdi. Buraya gelince oyun oynamayı öğrendi. Artık çocukları görünce mutlu oluyor. Eskiden oturamazdı artık oturup oynamayı biliyor”, “O inatçılığını bıraktı. Daha kolay ikna edebiliyorum”, “Tuvalet ve yemek alışkanlığını kazandı. Hocaların bize çok faydası oldu.” ifadelerini kullanmışlardır.

Çalışma sırasında kurum infaz ve koruma memurları da çok büyük destek olmuşlar, uyku düzensizliği yaşayan anneleri oyun odasına getirme konusunda büyük hassasiyet göstermişlerdir. Aynı zamanda süreç içinde tuvalet eğitimini tamamlayan ve okula başlayan çocuklar olmuştur. İnfaz ve koruma memurları, proje çalışanları ile birlikte çocukların okula uyum döneminde de destek vermişler, kurum Psiko-Sosyal Yardım Servisi çalışanları ile işbirliği içinde çalışmışlardır. Birlikte çalışılan infaz ve koruma memurlarının çalışmaya ilişkin geribildirimleri olumludur: Annelerin çocukları ile daha iyi ve olumlu bir iletişim ve etkileşim kurduklarını, çocuklarına davranışlarının olumlu olduğunu, annelerin çalışma grubuna güven duyduklarını, kendilerinin de öğrendiklerini çocuklarıyla iletişimlerine taşıdıklarını ve faydalarını gördüklerini ifade etmişlerdir.

Projenin devamlılığı, öğrenci stajları ile sağlanmaya başlamıştır. Staja başlayacak öğrenciler, staj öncesinde bir önceki stajyerlerden ve uzmanlardan eğitim alarak ceza infaz kurumlarına gitmektedirler. Çocukların oyun odasından en fazla gün ve saat faydalanmaları esas alınarak, stajyerlerin haftanın üç gününde oyun odasında bulunmaları

sağlanmıştır. Yine stajyerlerin süpervizyonları projede yer alan öğretim üyeleri ve uzmanlar tarafından üstlenilmiştir.

Tartışma

Anneleri ile ceza infaz kurumda kalan 0-3 yaş çocukların bağlanma süreçleri ve sağlıklı gelişimleri için hazırlanan Duygu Salıncağı projesi kapsamında ele alınan “*Annelerin kaçınmacı bağlanma puanları arttıkça çocukların davranışsal ve psikolojik sorunları da artmaktadır*” hipotezi doğrulanmıştır. Sümer ve Kağıtçıbaşı (2010), annenin yüksek düzeyde kaçınmacı bağlanmaya sahip olduğu durumlarda çocukların iki ebeveyne de güvenli bağlanmalarının olumsuz etkilendiğine vurgu yapmışlardır. Yine araştırmalar (Sümer, 2010; Sümer vd., 2008) ebeveynlerin kaçınma ve kaygılı bağlanma boyutlarını çocukların algıladıklarını, özellikle reddedici, müdahaleci ve suçluluk yaratmaya yönelik ebeveynlik davranışlarının çocuğun genel kaygısı, içselleştirme ve dışsallaştırma davranışlarıyla sistematik olarak ilişkili olduğu saptamışlardır. Ayrıca ebeveynlerin kaygı düzeylerinin yüksek olmasının veya ebeveynle çocuk arasındaki bağlanma ilişkisinin, çocukta hastalık davranışını tetikleyebileceği ve somatik belirtilerin ortaya çıkmasına yol açabileceği de yine çeşitli araştırmalarca bildirilmektedir (Fritz & Campo, 2002; Kaufman vd., 1997). Bu sonuç, araştırmacılara kaçınmacı annenin kapsayıcı işlevlerinin zayıf olacağını da düşündürmüştür. Uzaklaşmak, ilgilenmemek, cevap vermemek, yok saymak. Annenin bebeğin ihtiyaçlarını hissedememesi ve duygusal ihtiyaçlarına yeterince karşılık vermemesi, bebeğin kaygılarının yatışmamasına neden olmaktadır (Bion, 1962). Bu hüsrans durumu ve çocuğun anneden ruhsal geribildirim almaya yönelik umutsuzluğun, onu kaçınmacı bir bağlanma stiline itebileceği düşünülmektedir. Oyun odasında, anne-çocuk bağlanma süreçlerine ilişkin etkinliklerin hem

annelere hem çocukların gelişimine olumlu katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

Çocukların sosyal-duygusal gelişim tarama sonuçlarına ait son test puanları ön test puanlarından yüksektir. Çocuğun duygusal gelişiminin temeli bakım vereni ile olan ilişkilere bağlı olarak şekillenmektedir; saldırgan, itaatkâr ve hayal kırıklığı davranışlarının genetik olarak kodlanabileceği saptanmıştır (Kraemer, 1992). Çocuk, bu ilişkilerle temellendirdiği bilişsel yapılara sahip olur ve bu doğrultuda duygu ve davranışları düzenlemeyi öğrenir. İlişkilerin istendik olmadığı durumlarda ise bilişsel düzenleyici yapıların olgunlaşmadığı, çocuğun duygularını kontrol etmek için bilişsel yeteneği tam olarak geliştiremediği ve/veya diğerinin duyguları hakkında bir farkındalık kazanmadığı bilinmektedir (Kraemer, 1992). Bu bilgilerden hareketle ilk deneyimlerin hayat boyu izler bırakabileceği düşünülmektedir. Bu bağlamda, proje kapsamında hem çocuklarla hem de annelerle çalışılmasının çocuklarının gelişim süreçlerini çok olumlu yönde etkilediği ve kazanımlar sağladığı fark edilmektedir. Araştırmalar (Belsky, 1984; Cox vd., 1989; Greenberg vd., 1999; Whittaker vd., 2011) dezavantajlı gruplardaki annelerin çocuk gelişimi konusunda aldıkları sosyal desteğin stres düzeyinlerini azaltarak, çocuğun psikososyal işlevselliğini arttırdığını göstermektedir. Bu ve benzeri çalışmaların temelinde anne duyarlılığının ve kapsayıcılığının temel alınmasının önemi bir kez daha gündeme gelmiştir. Özellikle projede bağlanma odaklı çalışmaların yapılmasının etkili olduğu düşünülmektedir. Fedock (2017) annenin psikososyal uyumunun, duyarlılık düzeyi ve çocuğun bağlanma güvenliği arasındaki ilişkide önemli bir rol oynadığına vurgu yapmaktadır.

Verilen eğitim sonrası annelerin kapsayıcı işlevler son test puanları ön test puanlarından anlamlı şekilde farklıdır. Bu sonuç bize yürütülen çalışmaların annelerin kapsayıcılığına olumlu yönde etki

ettiğini göstermektedir. Özellikle endişe ve ayrılığa hassasiyet puanlarında düşüş olması, annenin kapsayıcılık işlevlerinin olumlu yönde değişim gösterdiğini göstermektedir. Oster'e göre (2007) anne babalar çocuklarıyla rekabet etmek, onlara bir şeyler öğretmeye çalışmak, onları düzeltmek ve denetlemek yerine aralarındaki ilişkiyi yeniden yapılandırmaya çalışmak için yönlendirilmelidirler. Destek programlarının ebeveynlerin yaşadıkları güçlüklerle daha kolay baş edebilmelerine yardımcı olduğu, olumsuz duygularının azalttığı, sosyal desteklerini arttırdığı ve kaygılarının azalttığı belirtilmektedir (Chien 2008, Chien vd., 2004a, Schenk vd., 2008, Schenk vd., 2006a, Young, 2001). Proje ile çocukların bireyselleşmesinin anneden kopmak, anneyi bırakmak ile aynı anlamı taşımadığının altı çizilmiştir. Özellikle eğitimi verilen konularda ayrışma, bireyselleşme temalarının vurgulanmasının annelerdeki ayrılık endişelerini hafifletmiş olabileceği düşünülmektedir. Elbette bu sadece psiko-eğitimlerle değil oyunlarla da desteklenen bir sürece işaret etmektedir. Oyun ve çeşitli sosyal etkinlikleri devreye sokmak, bozulmuş olan anne-baba-çocuk ilişkilerini onarıp aralarında sevgi ve sıcaklığın gelişmesine yardımcı olabilecek bir yoldur. Bu durum, bir kez daha dikkatleri “kadın suçluluğu ve sosyal destek” kavramına çekmektedir. Ceza infaz kurumlarında kalan tutuklu ve hükümlüler için bu ve benzeri projeler bir sosyal destek olarak düşünülebilir. Projede, annelere grup hâlinde verilen eğitim desteğinin önemli bir sosyal destek işlevi gördüğü ve annelerin endişe seviyesinin önemli ölçüde azalmasını sağladığı sonucuna varılabilir.

Çocukların gelişimsel değerlendirme son test puanları ön test puanlarından anlamlı şekilde yüksektir. Ön test son test puanlarının arasındaki istenlik farklılaşma projenin bir katkısı olarak düşünülse de hiçbir ceza infaz kurumu çocuk için uygun bir ortam değildir ve olumlu sonuçlar bir başarı olarak değerlendirilmemlidir. Ülkemizde yürütülen çok değerli katkılar sağlayan farklı çalışmalarda da benzer sonuçlar saptanmıştır (Bağ ve Bıçakçı, 2016). Bu projenin diğerlerinden farkı

sürdürülebilirliğin sağlanması olsa da pandemi döneminin başlaması ile süreç zarar görmüştür. Alanyazın, kaynak yetersizliğinin dezavantajlı çocuklar için olumsuz etkilerinden bahsetmektedir. Ceza infaz kurumları da etkileşimin kısıtlanması gerekçesi ile çocuk gelişimini olumsuz etkileyebilmektedir (Dallaire vd., 2015; Stallard & Stewart-Brown, 2006). Bakırköy Kadın Kapalı Ceza İnfaz Kurumu'nun kurduğu oyun odası ve proje ekibinin davet edilmesi ile odanın aktif kullanımının yanı sıra tüm kurum çalışanlarının projeye destek vermesi ile bu dezavantajın olabildiğince pozitif yöne çekildiği gözlenmiştir. Ölçme araçlarındaki istendik sonuç, projeye herkesin sahip çıkmasının bir ürünü olarak değerlendirilmektedir. Önceki araştırmalarda, özellikle kapalı cezaevlerinde bebeklerin yürümesi, emeklemesi, tuvalet alışkanlığı kazanması konularında güçlükler yaşandığına ve bu alanlarda sorun olduğuna dikkat çekilmiştir (Xu & Filler, 2005; Sola & Diken, 2008). Projenin önceki çalışmaların ışığında hazırlanması, bu konuda da büyük ilerlemeler sağlanmasına yardımcı olmuştur. Zenginleştirilmiş bir çevre erken dönem çocuklar için çok önemlidir (Ammen 2000; Artar, 2012; Özata, 2015). Hem oyun odasının hem de oyuncak kütüphanesinin kurulması ile ceza infaz kurumlarında anneleri ile yaşayan çocukların ihtiyaçlarının karşılanması daha sistematik ve uzmanlar tarafından düzenlenir hâle getirilmiştir. Tüm bunların yanı sıra, tutuklu ve hükümlülerin proje çalışanlarına güvenmeleri ve onları sosyal destek kaynağı olarak görmeleri, kurum çalışanları ile söylem birliği ve aynı davranışların sergilenmesinin de büyük önem taşıdığı düşünülmektedir.

Bir risk faktörü olarak çocukların babalarından uzak olmaları da düşünülmektedir (Pedersen vd., 1979). Demografik bilgiler incelendiğinde çocukların babalarının bir kısmı da farklı cezaevlerindedir. Bu noktadan hareketle erkek cezaevlerinde açılacak oyun odalarının ziyaretçi çocuklar için önemli bir eksikliğe hizmet edeceği düşünülmektedir. Çünkü baba çocuğun sadece bilişsel,

duygusal ve sosyal gelişiminde değil aynı zamanda cinsel özdeşiminde de önemli bir roledir.

Annelere eğitimi verilen çocuğun gelişim basamakları ve bu süreçteki psiko-sosyal ihtiyaçlarını kapsayan program, psikanalitik kuramın bakış açısıyla düzenlenmiştir. Freud'un (1905) oral-anal-ödüpal dönem olarak adlandırdığı dönemler ve bu dönemlere özgü ortaya çıkan gelişimsel süreçler ayrıntısıyla ele alınmıştır. Çocukta döneme bağlı olarak ortaya çıkabilecek bazı duygulanımsal ve davranışsal tepkiler anlatılmış ve buna denk gelen yapılandırıcı ebeveyn tutumları ifade edilmiştir. Alınan sonuçlar, annelere uygulanan eğitim modelinin de işlevselliğini ortaya koymuştur. Çocukların gelişimsel olarak ilerlemesi, verilen eğitimin annelerin kapsayıcı işlevini arttırdığına ilişkin bir gösterge olduğu düşünülmektedir. Anlamlı farklılık gösteren bulgular, çocuğun psiko-sosyal gelişiminin çeşitli basamaklarında, o döneme özgü ruhsal ihtiyaçlarını iyi tanımanın ve ebeveyn tarafından sağlanan uygun duygulanımsal geribildirimlerin önemine işaret etmektedir. Buna paralel olarak, anneler çocuklarının davranışsal sorunlarında büyük ölçüde azalma ifade etmişlerdir. Hem anne hem de çocuktaki bilişsel ve ruhsal dönüşümler, karşılıklı bir etkileşime girerek çocukların gelişimsel uyum düzeyini arttırmışlardır.

Araştırmada çalışma grubunda kontrol grubunun yer almaması büyük bir sınırlılık oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra bu tür çalışmalarda annelerin tahliyeleri nedeni ile veri kayıpları da yaşanabilmektedir.

Bu bulgulardan hareketle proje ekibinin önerileri şu şekildedir:

1. Kadın kapalı ceza infaz kurumlarında oyun odalarının çoğaltılmasının, anneleri ile ceza infaz kurumunda kalan çocuklar için büyük katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ceza infaz kurumu yönetimlerinin, bu konuda öncülük eden Bakırköy Kadın Kapalı Ceza İnfaz Kurumu'ndan mentörlük alabileceği ve

kendi illerinde bulunan üniversitelerin Psikoloji, Çocuk Gelişimi ve Sosyal Hizmet Bölümleri ile işbirliği yaparak projeler geliştirmeleri önerilmektedir.

2. 0-2 yaş dönemi çocukların temel güven duygusu kazanmalarında ve içsel çalışan modellerinin gelişiminde çok önemli bir süreci temsil etmektedir (Bowlby, 1979; Erikson, 1975). Bu bağlamda çocukların bu yaş döneminde ceza infaz kurumunda anneleri ile kalmaları ancak sonrasında ceza infaz kurumlarında bulunmalarının uygun olmadığı düşünülmektedir. Elbette bu noktada Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ile yapılacak çalışmaların büyük önem taşıdığı ortaya çıkmaktadır. Yeni sosyal politikalara ihtiyaç olduğu düşünülmektedir.
3. Kadın kapalı ceza infaz kurumunda anaokulu olması, ekonomik ve pratik sebeplerle uygun görünse de çocukların çevre okullara gitmesinin daha uygun olabileceği düşünülmektedir. Bu anaokuluna devam eden çocukların eğitimlerinin takipleri, okul yönetimi tarafından ve üniversitelerin Okul Öncesi Öğretmenliği bölümünden yardım alarak geliştirilmelidir. Çocukların anaokulundaki gelişimlerinin aylık periyodlar hâlinde anneler ile paylaşılmasının, çocukların ilerleme ve iyileşmelerine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.
4. Şimdiye dek ceza infaz kurumlarında nitelikleri tartışılmayacak kadar verimli projeler yürütülmüştür. Ancak yapılacak çalışmalarda seçici davranılması çok önemli bir husustur. Ceza infaz kurumlarında yürütülecek çalışmaların daha ziyade uzun süreli müdahale edici ya da destekleyici projeler şeklinde yapılmasının faydalı olabileceği, çalışma grubunun 15 ay aralıksız takibinden sonra net bir şekilde anlaşılmıştır. Sadece veri toplamak için yapılan çalışmaların çocukları desteklemesine

- ya da sosyal politika oluşturulmasına katkı sağlaması pek de mümkün görünmemektedir.
5. Ceza infaz kurumlarında özellikle çocuklarla yürütülecek çalışmaların, 0-3 yaş anne-çocuk sosyal, duygusal ve bilişsel gelişimine birlikte destek vermek üzere bütünsel olarak planlanması faydalı olacaktır.
 6. Yapılacak araştırmalarda, çocukların okul hayatına ve okul öncesi eğitime ait değişkenlerle çalışılacağı durumlarda, bu çocukların dezavantajlı diğer gruplar gibi görülmesi örneklemin “cezaevi çocukları” diye etiketlenmemesi önemli bir noktaya temas etmektedir. Bu tür çalışma izinlerinin çocukların okullarından alınması ve denetimin Milli Eğitim Bakanlığına bırakılması önerilmektedir.
 7. Ceza infaz kurumlarında istihdam edilecek psikologların mutlaka uzmanlıklarını almış ve en azından travma eğitimi görmüş olmalarının elzem olduğu düşünülmektedir. Ayrıca kadın ceza infaz kurumundaki Psiko-Sosyal Yardım Servisine çocuk gelişimi uzmanı personel atanması önerilmektedir.
 8. Ceza infaz kurumunda, uzun süre geçirerek dış uyaranlardan görece uzun bir süre ayrı kalmış ve ayrıca eğitim seviyesi düşük kişilerin de olabileceği dikkate alınarak, ileride yürütülecek olan araştırmalarda kullanılacak ölçek ve/veya envanterlerin kolay anlaşılır olmasına dikkat edilmesi önerilmektedir. Yine kısa sorulardan oluşan ve az ölçek kullanılarak hazırlanan formların, araştırmacının kendisi tarafından doldurtulması büyük önem taşımaktadır. Özellikle açık uçlu soruların yer almasının daha gerçekçi cevaplar sağlayacağı düşünülmektedir.
 9. Yapılacak araştırmalarda ölçme aracı olarak yapılandırılmış ölçekler yerine yapılandırılmamış testlerin kullanılması

(Rorschach, TAT testi vb.) annelerin ruhsal işleyişlerinin daha derinlemesine anlaşılmasının ve bunun çocuklara olan yansımalarının anlamlandırılmasının önünü açacaktır.

Bu araştırmanın en büyük sınırlılıklarından birisi, kontrol grubunun olmaması olarak düşünülebilir. Bu durum elbette bulguların geçerliğini etkileyecektir. Bundan sonra yürütülecek çalışmalarda farklı ceza infaz kurumlarından seçilecek aynı yaşta bir kontrol grubu ile çalışılması önerilmektedir. Bu durum, çocukların 0-3 yaş arasında olması nedeniyle (muhtemel bozucu değişkenlerin az olması-benzerliğin yüksek olması beklenir) iki grubun karşılaştırılabilme olasılığını arttırarak geçerliği yükseltecektir.

Bilgi Notu

Makale, araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Bu çalışma için gerekli etik kurulu izni, Maltepe Üniversitesi Etik Kurulunun 16.05.2019 tarihinde gerçekleştirdiği 2019/03 sayılı toplantıda alınmıştır. Ayrıca Adalet Bakanlığı tarafından 08.04.2019 tarihinde çalışılabilir izinleri, 14.04.2021 tarihinde makale basılabilir olurları alınmıştır. Yazarların katkı beyanları şu şekildedir: Fikir: Gülçin Karadeniz; Tasarım: Gülçin Karadeniz ve Neslihan Zabcı; Denetleme: Gülçin Karadeniz ve Neslihan Zabcı; Veri Toplama ve İşleme: Ceren Katip, Sinem Gezgin, Gülçin Karadeniz; Analiz: Gülçin Karadeniz; Yorum: Gülçin Karadeniz, Neslihan Zabcı, Sinem Gezgin; Literatür Tarama: Gülçin Karadeniz ve Neslihan Zabcı; Eleştirel İnceleme: Neslihan Zabcı ve Sinem Gezgin. Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

AÇEV (2003, Eylül 18). *Erken çocukluk eğitim politikaları: Yaygınlaşma, yönetim ve yapılar toplantısı raporu.*

<https://www.acev.org/directory/erken-cocukluk-egitim-politikalari-yayginlasma-yonetisim-ve-yapilar-toplantisi-raporu>

AÇEV (2016, Eylül 18). *AÇEV faaliyet raporu*. https://acev.org/wp-content/uploads/2017/11/2016_acev-faaliyet-raporu.pdf

AÇEV (2017, Eylül 18). *Türkiye’de erken çocukluk bakımı ve okul öncesi eğitime katılım*.

https://acev.org/wp-content/uploads/2017/11/OkulOncesiEgitimRapor.31.10.17.web_.pdf

Allen, G. (2011, Eylül 18). *Early intervention: The next steps*. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/284086/early-intervention-next-steps2.pdf.

Bademli, K. & Çetinkaya Duman, Z. (2011). Şizofreni hastalarının bakım verenlerine uygulanan aileden aileye destek programları: Sistematik Derleme. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 22(4), 255-265.

Belsky, J. (1984). The determinants of parenting: A process model. *Child Development*, 83-96.

Bernstein, D. P., Fink, L., Handelsman, L., Foote, J., Lovejoy, M., Wenzel, K., Ruggiero, J. (1994). Initial reliability and validity of a new retrospective measure of child abuse and neglect. *The American journal of psychiatry*, 151(8), 1132-1136.

Biller, H. B. (1993). *Fathers and families: Paternal Factors in Child Development*. Auburn House.

Bion, W. R. (1962). *Learning from experience*. (Çev: L. İşcanlı Ekin, T. Güvenir), Bağlam Yayıncılık.

Biringen, Z. (2000). Emotional availability: Conceptualization and research findings. *American Journal of Orthopsychiatry*, (70), 104-114.

Biringen, Z. & Robinson, J. (1991). Emotional availability in mother-child interactions: A conceptualization for research. *American Journal of Orthopsychiatry*, (61), 258-271.

Boğa, S. (2016). *Cezaevi hükümlülerinin ruhsal belirtileri ve stresle başa çıkma tarzlarının incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Mersin: Toros Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bowlby, J. (1969). *Attachment: Attachment and loss. 1*, Hogarth Press.

Bowlby, J. (1973). *Attachment and loss: Separation: Anxiety and anger. 2*, Basic Books.

Briggs-Gowan, M. J., Carter, A. S., Irwin, J. R., Wachtel, K., Cicchetti, D. V. (2004). The brief infant-toddler social and emotional assessment: Screening for social-emotional problems and delays in competence. *Journal of Pediatric Psychology*, 29(2), 143-155.

Cashdan, S. (1988). *Object relations therapy*. WW Norton & Company.

Cooper, M. L., Shaver, P. R., Collins, N. L. (1998). Attachment styles, emotion regulation, and adjustment in adolescence. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74(5), 1380-1397.

Cox, M. J., Owen, M. T., Lewis, J. M., Henderson, V. K. (1989). Marriage, adult adjustment, and early parenting. *Child Development*, 1015-1024.

Çörtü Başar, F. (2006). *Cezaevinde anneleriyle yaşayan okul öncesi dönem çocuklarının gelişim özellikleriyle, S.H.Ç.E.K. yetiştirme yurtlarında yaşayan aynı dönem çocukların gelişim özelliklerinin karşılaştırılması*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Engels, R. C. M. E., Finkenauer, C., Meeus, W., Dekovic, M. (2001). Effects of parental attachment on adolescents' emotional adjustment:

The effects of social skills and relational competence. *Journal of Counseling Psychology*, 48(4), 428-439.

Fedock, G. L. (2017). Women's psychological adjustment to prison: A review for future social work directions. *Social Work Research*, 41(1), 31-42.

Fischer, K. W. & Bidell, T. R. (1998). Dynamic development of psychological structures in action and thought. W. Damon, R. M. Lerner (Ed.), *Handbook of Child Psychology Vol. 1: Theoretical models of human development* içinde (467-561. ss.), Willey.

Freud, S. (1905). Three Essays on the Theory of Sexuality. The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud, (7), 1901-1905: A case of hysteria, three essays on sexuality and other works, Hogarth Press and The Institute of Psycho- Analysis, 1974, London, 123-246.

Fritz, G. K. & Campo, J. V. (2002). Somatoform disorders. M. Lewis (Ed), *Child and adolescent psychiatry: A comprehensive textbook* içinde (847-858. ss.), Lippincot Williams and Wilkins.

Greenberg, M. T., Lengua, L. J., Coie, J. D., Pinderhughes, E. E., Bierman, K., Dodge, K. A., McMahon, R. J. (1999). Predicting developmental outcomes at school entry using a multiple-risk model: Four American communities. *Developmental Psychology*, 35(2), 403-417.

Gregory, A. & Rimm-Kaufman, S. (2008). Positive mother-child interactions in kindergarten: Predictors of school success in high school. *School Psychology Review*, (37), 499-515.

Hazan, C. & Shaver, P. R. (1987). Romantic love conceptualized as an attachment process. *Journal of Personality and Social Psychology*, (52), 511-524.

Irvine, H., Bradley, T., Cupples, M., Boohan, M. (1997). The implication of teenage pregnancy and motherhood for primary health care: Unresolved issues. *British Journal of General Practice*, (47), 323-326.

Klein, M. (1935). A contribution to the psychogenesis of Manic-Depressive States, *International Journal of Psychoanalysis*, (16), 145-174.

Karabekiroğlu, K., Rodopman-Arman, A., Ay, P., Özkesen, M., Akbaş, S., Taşdemir, G. N. (2009). Kısa 1-3 yaş sosyal duygusal değerlendirme ölçeği (K-1/3-SDD-TR) Türkçe versiyonunun geçerlilik ve güvenilirliği. *17. Ulusal Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Kongresi, Kongre Dergisi*, 19-22.

Kraemer, G. W. (1992). A psychobiological theory of attachment. *Behavioral and Brain Sciences*, 15(3), 493-511.

Letourneau, N. L., Stewart, M. J., Barnfather, A. K. (2004). Adolescent mothers: Support needs, resources, and support-education, services. *Journal of Adolescent Health*, (35), 509-535.

Mahler, M. S., Pine, F., Bergman, A. (1975). *The psychological birth of the human infant*. Basic Books.

Marschak, M. (1960). A method for evaluating child-parent interaction under controlled conditions. *Journal of Genetic Psychology*, (97), 3-22.

Marschak, M. (1967). Imitation and participation in normal and disturbed young boys in interaction with their parents. *Journal of Clinical Psychology*, 23(4), 421-427.

Marschak, M. (1980). Parent-child interaction and youth rebellion. *The Journal of Genetic Psychology*, (97), 3-22.

- Mijolla, A. (2009). *Anne baba zamanının izinde*. Psikanaliz Buluşmaları 4: Kuşaklararası İletim. (Çev: Ceylin Özcan), Bağlam Yayınları.
- Oates, K. (1999). Çocukların cinsel istismarının kalıcı etkileri. E. Konanç, İ. Gürkaynak, A. Egemen (Ed.), *Çocuk İstismarı ve İhmali içinde* (101-110. ss.), Gözde Yayıncılık.
- Oktay, A. (2004). *Yaşamın sihirli yılları: Okul öncesi dönem*. Epsilon Yayıncılık.
- Orta Metin, İ. & Sümer, N. (2016). Anne duyarlılığı ve erken dönem bağlanma-temelli ebeveynlik destek ve müdahale programları. *Türk Psikoloji Yazıları*, 19(38), 54-73.
- Özhan, S. (2018). *Üstün ve normal zekâ tanılı çocukların bağlanma davranışının sosyal-duygusal ve davranışsal sorunlarla ilişkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Parman, T. (2009). *Kökenlerin utancı: Tenten ve sırları*. Psikanaliz Buluşmaları 4: Kuşaklararası İletim, Bağlam Yayınları.
- Pezdek, K. & Taylor, J. (2002). Memories of traumatic events. M. Eisen, J. A. Quas, G. S. Goodman (Ed.), *Memory and Suggestibility in the Forensic Interview içinde* (165-183. ss.). Erbaum.
- Schore, A. N. (1994). *Affect regulation and the origin of the self: the neurobiology of emotional development*. Erlbaum.
- Shaver, P. R. & Mikulincer, M. (2002). Dialogue on adult attachment: Diversity and integration. *Attachment and Human Development*, (4), 243-257.
- Sümer, N., Sayıl, M., Kazak Berument, S. (2016). *Anne duyarlılığı ve çocuklarda bağlanma: Anne davranışları sınıflandırma seti-ADSS ve*

bağlanma davranışları sınıflandırma seti-BDSS Türkçe uyarlama çalışması: Araştırmacılar için el-kitabı. Koç Üniversitesi Yayınları.

Symington, J. & Symington, N. (1996). *The clinical thinking of Wilfred Bion.* Routledge.

Şar, V., Öztürk, P. E., İkikardeş, E. (2012). Çocukluk Çağı ruhsal travma ölçeğinin Türkçe uyarlamasının geçerlilik ve güvenilirliği. *Journal of Medical Sciences*, 32(4), 1054-1063.

Uluğ Ormancıoğlu, M. (1997). *Oyun psikolojisi: Niçin oyun?*. Göçebe Yayınları.

Whittaker, J. E. V., Harden, B. J., See, H. M., Meisch, A. D., T'Pring, R. W. (2011). Family risks and protective factors: Pathways to Early Head Start toddlers' social-emotional functioning. *Early childhood research quarterly*, 26(1), 74-86.

Zabcı, N., Erol, E., Şimşek, Ö. F. (2018). Ebeveyn çocuk kapsayıcı işlev ölçeği geliştirme. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 8(51), 190-212.

Zeytinoğlu, D. (2012). *Cezaevindeki kadınların "annelik" deneyimleri: Ankara Kadın Kapalı Ceza İnfaz Kurumu örneği* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

EXTENDED ABSTRACT

The aim of this preventive project developed for children staying with their mothers in a closed women's penitentiary, is to support all developmental areas of children aged 0-3 with the education to be given to mothers, to strengthen the emotional bond between mother and child and to increase interaction. Children (n=96) staying with their mothers in Bakırköy Women's Closed Penitentiary Institution affiliated to the Ministry of Justice can go to pre-school education institution after the age of 3 when they complete toilet training. However, enriching the life of children aged 0-3 living with their mother and ward friends is important and represents a critical point in terms of spiritual/cognitive development. At this point, the "Game Room" opened by the Bakırköy Women's Closed Penitentiary Institution in order to support babies and children developmentally is of great importance. The other aims of the research are to ensure the regular use of the playground for children, to provide education to mothers about the developmental processes of children aged 0-3, and to provide individual psychotherapy support to children who show symptoms that indicate the intensity of their mental regression. Based on these points, developmental evaluations were made and how education/psychotherapy processes affected the mother-child relationship was examined.

One Group Pretest-Posttest Design, which is one of the weak experimental designs, was preferred in the research. When the literature is examined, it is emphasized that the level of sensitivity of mothers after the intervention program is similar to mothers with low socio-economic status (Cassidy ve ark., 2010). Within the scope of the project, 31 children in the 0-3 age group who stayed with their mothers in the penitentiary institution and could not benefit from the pre-school institution and their mothers were studied. In this context; Demographic information form, Parental Child Containing Functions, ACE Trauma Scale, Childhood Trauma Questionnaire and Marschack Interaction Assessment were administered to the mothers before the training. For children aged 0-3; Information was collected with the AGTE Developmental Test, 1-3 Age Social Emotional Evaluation Scale. Emotion Swing, which is a Maltepe University Scientific Research Project, was carried out every week and three times a week under the guidance of researchers for 18 months. At the end of the project, the scales were re-applied and pre-test and post-test evaluations were made. When the results of the scales applied and the research hypotheses are examined, the hypothesis of "As the mothers' avoidant attachment scores increase, the behavioral and psychological problems of the children increase", which was

addressed within the scope of the Emotion Swing project prepared for the attachment processes and healthy development of 0-3 years old children who are in prison with their mothers, has been confirmed. In addition, the results of the mothers' inclusive functions post-test scores after the training given were significantly different from the pre-test scores, indicating that the studies carried out had a positive effect on the inclusiveness of the mothers. The fact that children's developmental assessment post-test scores are higher than their first test scores is also thought to be one of the positive results of this project. Due to the pandemic period, monitoring tests could not be applied. At the end of the pilot study, the continuity of the project started to be ensured by the internship processes of Maltepe University Clinical Psychology Master's students and Developmental Psychology Master's students. However, due to the onset of the coronavirus pandemic and the closure process, the work was suspended.

The findings of the research support the contributions of the Emotion Swing project, which is prepared for the attachment processes and healthy development of 0-3 years old children staying in the penitentiary with their mothers. It is thought that the increase of playrooms in women's closed prisons will make a great contribution to their mothers and the children staying in the penitentiary institution. It is recommended that penitentiary administrations can get mentorship from Bakırköy Women's Closed Penitentiary Institution, which leads in this regard, and that they develop projects in cooperation with the Psychology, Child Development and Social Services Departments of universities in their own provinces. In addition, it was concluded that it would be beneficial to carry out studies to be carried out in penitentiary institutions in the form of long-term intervention or supportive projects. Finally, it is recommended that a control group be formed by choosing a different prison in future studies.

Karademir, E. (2022). Çevrimiçi veri tabanında yer alan 21. yüzyılda bestelenmiş viyola eserlerinin tespitine ve incelenmesine yönelik bir araştırma (IMSLP örneği). *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(42), 91-116.

DOI: 10.21550/sosbilder.1004461
Araştırma Makalesi / Research Article

ÇEVİRİMİÇİ VERİ TABANINDA YER ALAN 21. YÜZYILDA BESTELENMİŞ VİYOLA ESERLERİNİN TESPİTİNE VE İNCELENMESİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA (IMSLP ÖRNEĞİ)

Esengül KARADEMİR*

Gönderim Tarihi / Sending Date: 4 Ekim / October 2021

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 13 Aralık / December 2021

ÖZET

Makalenin konusunu, çevrimiçi veri tabanında yer alan 21. yüzyılda bestelenmiş viyola eserlerinin tespiti ve incelenmesi oluşturmaktadır. Bilindiği üzere 21. yüzyılda internet, müzik alanına ait tarihi ve güncel bilgilerin, notalı ve ses kayıtlı müzik eserlerinin yayımlanmasına olanak sunarak çeşitli çevrimiçi veri tabanlarının kaynak niteliği taşımasını sağlamıştır. Araştırmada 21. yüzyılda bestelenmiş ve yayımlanmış viyola eserlerinin durumu tespit edilmek üzere örneklem olarak seçilen çevrimiçi veri tabanı, IMSLP (Uluslararası Müzik Notaları Kütüphanesi Projesi) internet sitesi ile sınırlandırılmış; veri toplama yönteminde genel tarama modeli esas alınmıştır. Araştırmanın tarama ve inceleme çalışmaları sonucunda viyola eserlerinin bestecisine, eser adına, biçimine, türüne ve kompozisyon tarihine ait bilgilere ulaşılarak açıklamalara yer verilmiştir. Araştırma sonucuna göre 21. yüzyılda bestecilerin viyola eserlerinde çoğunlukla solo biçimini, 15. yüzyıldan itibaren kullanılan müzik türlerini tercih ettikleri ve eklektizm yaklaşımını benimsedikleri tespit edilmiş; viyolanın müzikal kimliğine ilişkin gelişmelerin neler olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: viyola, 21. yüzyıl, çağdaş müzik, internet, çevrimiçi veri tabanı

* Sanatta Yeterlik Öğrencisi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar / TÜRKİYE, esengulk.8891@gmail.com

A Research on the Detection and Examination of 21st Century Viola Works in Online Database (IMSLP Example)

ABSTRACT

The subject of the article is the determination and examination of the viola works composed in the 21st century in online database. As known; in the 21st century, the internet has enabled various online databases to source by enabling the publication of historical and current information on the field of music, musical works with notes and sound recordings. In the research, the online database selected as a sample to determine the status of viola works composed and published in the 21st century was limited to the IMSLP (International Musical Notes Library Project) website; the data collection method was based on the general scanning model. As a result of the scanning and examination studies of the research, information about the composer of the viola works, the name of the work, its type, the date of composition was reached and explanations were given. According to the results of the research; it has been determined that in the 21st century, composers mostly preferred the solo form, advanced performance techniques, musical genres used since the 15th century and adopted the eclecticism approach in their viola works; it has been tried to reveal the developments regarding the musical identity of the viola.

Key Words: *viola, 21st century, contemporary music, internet, online database*

Giriş

21. yüzyılda internet teknolojisi, tarihi ve güncel olmak üzere birçok konuda bilgiye erişimi kolaylaştıran ve kaynak sağlayan önemli veri araçlarından biri olarak görülmektedir. İnternetin sağladığı kolaylıklar ve ayrıcalıklardan müzik alanı da yararlanmaktadır. Müziğe ait ses, nota, görsel ve işitsel kayıtlar gibi çeşitli öğelerin sanal ortamlarda varlığını sürdürebildiği ve internet teknolojisindeki gelişmelerle kolaylıkla adapte edildiği görülmektedir.

İnternet ile müzik kaynaklarına erişimin olmadığı zamanlarda eserlerin notasına, bestecisine ve müziğin geldiği aşamalara dair bilgilere ulaşılması için ciddi zaman harcanması ve maddi kaynak oluşturulması

gerektiği bilinmektedir. İnternet aracılığıyla çevrimiçi veri tabanlarından müzikle ilgili genel ve özel alanlarda olmak üzere, tarihi ve güncel bilgilere, özgün çalışmalara, solo ve eşlikli eserlerin notasına, çalgılara yönelik teknik çalışmaları içeren etütlere, metotlara, görsel ve işitsel kaynaklara kolaylıkla erişim sağlanabilmektedir.

Makalede internet aracılığıyla çevrimiçi veri tabanlarından erişim sağlanabilen müzik eserleri kapsamında örneklem olarak yaylı çalgılar ailesinin bir üyesi olan viyolaya ait eserler araştırılmaktadır. Viyola, Orta Çağ'da yaylı çalgıların atası olarak kabul edilen "rebec" çalgısı ve onun soyundan gelen çeşitli yaylı çalgılardan türemiştir. Fiziksel ve tınısal değişimler geçiren bu yaylı çalgılardan bazıları omuz ve bacak viyolu (yaylı çalgı) olarak adlandırılmıştır (Kaygısız, 2004: 121). Bu viyoller *Viola Da Braccio* ve *Viola Da Gamba* olarak iki gruba ayrılarak zamanla çalgı yapımcılarının etkisiyle fiziksel değişimlerine göre şu isimleri almışlardır: *Viola Pomposa*, *Lira Viola*, *Division Viola*, *Viola D'amore*, *Bas Viol*, *Solo Bas Viol* ve *Viola Di Bardone* (Özkarar, 2017: 17). 19. yüzyılda bestecilerin viyolayı çoğunlukla orkestra ve oda müziği eserlerinde eşlik çalgı olarak değerlendirmeleriyle çalgısal kimliği belirginleşmeye başlamış ancak bu durum viyolayı solo çalgı kimliğinden uzaklaştıran etkenlerden biri olmuştur. Bir diğer etkenin de 16. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar geçen sürede viyolanın fiziksel, tınısal ve çalma tekniklerinin kemanla benzerlik taşımasından dolayı ses ve tını özelliklerinin önemsenmemiş olduğu düşünülmektedir. 20. yüzyıla gelindiğinde ise çağdaş müzik akımlarının etkisiyle farklı ses ve tını arayışında olan bestecilerin, ürettikleri eserlerde viyolaya özgü tınılara dikkat çektikleri görülmektedir. 20. yüzyılda viyola hem solo hem de eşlik enstrümanı olarak değerlendirilerek müzikal kimliği genişletilmiş ancak repertuarında orijinal eserlerin azınlıkta olduğu, çoğunlukla keman ve viyolonsel tınısal özelliklerine göre üretilen eserlerin uyarlamalarının yer aldığı bilinmektedir. Viyolanın tınısal özelliklerine göre üretilen eserlerin çağdaş müzik döneminin başlangıcı olan 20.

yüzyıldan itibaren artış gösterdiği ve 21. yüzyılda ise çoğunlukla viyola eserlerinin solo olarak üretilmesine ilginin arttığı düşünölmektedir. Bu anlamda makalede internet aracılığıyla çevrimiçi veri tabanı olan ve müzik eserlerinin yer aldığı IMSLP sitesinden 21. yüzyılda bestelenmiş viyola eserlerine erişim sağlanarak eserlerin durumuna ilişkin tespitler ile viyolanın müzikal kimliğindeki gelişmelerin neler olduğuna dair genel bir görüş ortaya koymak amacıyla bu araştırma yapılmıştır.

Araştırma, çevrimiçi veri tabanlarında yer alan 21. yüzyılda bestelenmiş ve yayımlanmış viyola eserlerinin nitel araştırma yöntemlerinden biri olan genel tarama modeli esas alınarak incelenmesiyle viyola eserlerinin durumuna ve müzikal kimliğine ilişkin gelişmelerin neler olduğuna dair durum tespiti içeren betimsel bir çalışmadır.

Araştırmanın ilk aşamasında müzik eserlerinin yayımlandığı çevrimiçi veri tabanları taranmış; elyazmaları, notalar, ses kayıtları ve süreli yayımlara erişim sağlayan çeşitli çevrimiçi veri tabanlarına ulaşılmıştır. Örneğın çevrimiçi veri tabanlarından biri olan EBSCO Information Services'ın sunmuş olduğu EBSCO-host <http://www.ebscohost.com> arayüzü kullanılarak müzik içerikli veri tabanlarına erişim sağlanabilmektedir. EBSCO-host ile erişim sağlanan sekiz farklı veri tabanı şunlardır:

1. Index to Printed Music (IPM)
2. Music Index
3. RILM Abstracts of Music Literature
4. RILM Retrospective Abstracts of Music Literature
5. RIPM Online Archive of Music Periodicals
6. RIPM Retrospective Index to Music Periodicals

7. RISM Series A//II: Music Manuscripts after 1600

8. Musical Periodicals 1781-1879 (Karahasanoğlu & Yavuz, 2016: 26).

Çevrimiçi veri tabanlarına diğer bir örnek ise müzik eserlerinin notası, bestecileri ve çalışmaları hakkındaki bilgilere kapsamlı erişim sağlayan, Amerika Birleşik Devletleri'nin Durham, Kuzey Karolina bölgesinde yer alan Duke Üniversitesine ait çevrimiçi müzik kütüphanesidir. Kütüphaneye çevrimiçi erişim <https://library.duke.edu/> sitesinden sağlanmaktadır¹.

Duke Üniversitesinin Müzik Kütüphanesinde müzik eserlerinin yayımlandığı çevrimiçi veri tabanlarının isimleri şunlardır:

Tablo 1: Çevrimiçi Müzik Kütüphaneleri

Classical Scores Library	Contemporary Music Score Collection (UCLA Music Library)
Sibley Music Library Musical Scores,	Choral Public Domain Library
Classical String Quartets at Duke University,	DIAMM (Digital Image Archive of Medieval Music)
Cambini Quintets at the Library of Congress,	Measuring Polyphony: Digital Encodings of Late Medieval Music
WLSCM (Web Library of Seventeenth-Century Music),	Archive of Seventeenth-Century Italian Madrigals and Arias (ASCIMA)
New York Philharmonic Leon Levy Digital Archives,	Mutopia Project
Contemporary Music Score Collection (UCLA Music Library),	Indiana University Variations Online Musical Scores
Sibley Music Library Musical Scores,	Music Treasures Consortium at the Library of Congress

¹ <https://library.duke.edu/music/resources/online-scores-sheet-music> (2021, Eylül 20)

Classical String Quartets at Duke University,	Pre-1700 Musical Treasures at the Library of Congress
Cambini Quintets at the Library of Congress,	Moldenhauer Archives
WLSCM (Web Library of Seventeenth-Century Music),	American Choral Music at the Library of Congress
New York Philharmonic Leon Levy Digital Archives,	Morgan Library & Museum Music Manuscripts Online
Gallica (Bibliothèque nationale de France)	New Mozart Digital Edition
Opera & Ballet Primary Sources	Aaron Copland Collection at the Library of Congress
British Library Online Gallery	Elliott Carter Collection at the Library of Congress
Danish Royal Library Digital Music Archive	Ernest Bloch Collection at the Library of Congress
University of North Texas Virtual Music Rare Book Room	Samuel Barber at the Library of Congress
Chopin Early Editions	The Austen Family Music Books
Felix Mendelssohn at the Library of Congress	Silent Film Sound & Music Archive
Marenzio Online Digital Edition (MODE)	Historic American Sheet Music
Tasso in Music Project	African-American Band Music & Recordings at the Library of Congress
Schubert Online	New Mozart Digital Edition
Schumann Autographs	African American Sheet Music at Brown University
Aaron Copland Collection at the Library of Congress	Sheet Music Consortium
Elliott Carter Collection at the Library of Congress	19th-Century American Sheet Music
Sounding Spirit Digital Library	

Araştırmada 21. yüzyılda bestelenmiş viyola eserleri ise incelenmek üzere örneklem olarak seçilen Uluslararası Müzik Notaları Kütüphanesi Projesi “IMSLP” (International Music Score Library Project) çevrimiçi veri tabanı ile sınırlandırılmıştır.

IMSLP internet sitesi 16 Şubat 2016’dan beri müzik eserlerini yayımlayan bir kamu malı beste kütüphanesidir. Sitenin amacı, bestecilerin çalışmalarını içeren bir kütüphane ile bütün kamu malı müzik notalarını ve bestecilerini dünyayla paylaşmaktır. Sitede 28 farklı dilde kaynaklara erişim sağlanabilmektedir. Aynı zamanda “Tartışma” bağlantısı üzerinden müzikle ilgili düşünce paylaşımını ve besteler hakkında analizler yapılmasını desteklemektedir. Yayımlanan eserlerin kullanımı ve telif hakları dolayısıyla paylaşımları hakkında açıklamalara da yer verilmiştir. IMSLP sitesinde son verilere göre 192,550 çalışma, 23,861 besteci, 1,182 performans, 620,337 müzik notası, 11,975,650 + sayfa ve 71,779 ses kaydı bulunmaktadır. Sitede yayımlanan kaynaklara “Gezinti, Notalar, Kayıtlar, Katılım ve Diğer” şeklinde beş farklı kategoride erişim bulunmaktadır².

Araştırmada IMSLP sitesinin “Notalar” ve “Kayıtlar” kategorilerinde bestecinin adına, yaşadığı döneme, çalışmalarının tarzına ve enstrümanlara göre eserlerin yer aldığı diğer alt kategoriler incelenmiş, viyola kategorisinde 21. yüzyılda bestelenmiş olanlar tespit edilmek üzere taranmıştır. Eserler telif hakları dolayısıyla nota ve içerik analizi yapılarak paylaşılamamış ancak veri tabanında açık erişim sağlandığından eserlere yönelik genel bir inceleme yapılabilmektedir. IMSLP internet sitesinde yapılan taramalar ve incelemeler sonucunda 21. yüzyılda bestelenmiş viyola eserlerinin bestecisi, eser adı, biçimi, türü ve kompozisyon tarihi ile ilgili bilgiler bir tabloda açıklanmıştır. Araştırmada toplanan veriler doğrultusunda bestecilerin viyolaya

² https://imslp.org/wiki/Ana_Sayfa (2021, Eylül 20)

yaklaşımlarının neler olduğu ve viyolanın müzikal kimliğine nasıl katkıda buldukları sorularına yanıtlar aranacak ve açıklamalar yapılacaktır. Bu durumda “IMSLP’de yer alan 21. yüzyılda bestelenmiş viyola eserleri nelerdir?” sorusu araştırmanın ana problem cümlesini oluşturmaktadır.

Makalede 21. yüzyılda bestelenmiş viyola eserlerine çevrimiçi veri tabanından nasıl erişim sağlandığının ve eserlerin viyola repertuarına katkılarının neler olduğunun belirlenmesiyle bu çalışmanın, viyola eğitimi, öğretimi ve performans çalışmalarına katkı sağlaması hedeflenmektedir. Araştırma, 21. yüzyılda viyolanın müzikal kimliğindeki gelişmelere dair açıklamaların viyola literatürüne katkı sağlaması ve bu alanda yapılacak çalışmalara kaynak olması açısından önemli bulunmaktadır.

1. 21. Yüzyılda Çağdaş Müzik Yaklaşımları

20. yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkan ve 21. yüzyılda da devam eden çağdaş yaklaşımlar arasında *postmodernizm*, *polistilizm* ve *eklektizm* yaklaşımlarının sıklıkla ele alındığı müzik yapıtlarının olduğu görülmektedir. Bu yaklaşımlar klasik müzik unsurlarının korunmasına önem vermekte ve tüm müzik tarzlarının birlikte kullanılmasına yönelik bir tutum sergilemektedir.

Postmodernizm, modern çağın sonu, moderne karşı çıkış veya modernliğin aşılması olarak tanımlanmaktadır. Müzik açısından bakıldığında postmodernist yaklaşım, modern müzik bestecilerinin yeni müzik yaratımlarında modern öncesi müzik unsurlarından kopmalarına karşı çıkan, eski müziğin tekrar dinleyiciye sunulmasını savunan bir yaklaşımdır. *Polistilizm*, politonalite (çoklu tonalite) ve poliritim (çoklu ritim) gibi çeşitli müzik öğelerinin ilişkilendirilmesiyle birden fazla stilin ve tekniğin bir arada kullanılması anlamını taşımaktadır. Çağdaş polistilist bestecilere Charles Ives ve Erik Satie örnek verilebilir. Müzikte

eklektizm ise bestecinin bulunduğu döneme veya geçmiş dönemlere yabancı olan stilleri kullanması olarak tanımlanmaktadır (Chevassus, 2011).

Modernizmin karşılaştığı ilk yeni yüzyıla (21. yüzyıl) geçilirken müzik yaklaşımlarının hemen bir kesintiye veya değişime uğramadığı görülmektedir. 1970'lerde bilgisayar ses sentezi, gürültü kompozisyonu, yeni karmaşıklık, spektral müzik ve minimalizmdeki gelişmelerden bu yana büyük bir yenilik olmadığı ve bu durumun yeni müziğin kararlılığında avangardın grileşmesiyle de alakalı olabileceği düşünülmektedir (Griffiths, 2010: 409-412).

21. yüzyılda yaşanan çağın etkisiyle her fikir ve yaratımda çağdaş yaklaşımların esas alındığı, aynı zamanda bu yaklaşımlara karşı fikirlerinde olduğu ve bu durumun müzik alanına da etki ettiği bilinmektedir. Çağdaş müziğin geçen tüm yüzyıllara ait müzikal tür ve çeşitliliğini içinde barındırdığı ve 21. yüzyılda da yeni yaklaşımlar kazanarak varlığını sürdürdüğü görülmektedir.

2. 20. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Viyoladaki Gelişmeler

Tarihsel gelişim sürecinde viyola, 16. yüzyıldan 19. yüzyılın ortalarına kadar orkestra ve oda müziği eserlerinde eşlik çalgı konumunda uzun süre değerlendirilmiştir. Viyolanın solo repertuarında kendi ses rengine ve çalgısal yapısına uygun orijinal eserlerin azınlıkta olduğu, daha çok keman ve viyolonsel gibi yaylı çalgılara ait eserlerin uyarlamaları olduğu bilinmektedir. 19. yüzyılın sonlarına doğru bestecilerin viyolanın tınısal özelliğine dikkat çeken melodiler yazmasıyla müzikal kimliğinin değer kazandığı ve çeşitli müzik türlerinde sıklıkla tercih edilerek 20. yüzyıla yeni bir tarz ile geçiş yaptığı görülmektedir.

20. yüzyıl öncesinde viyola, çeşitli oda müziği gruplarında önemli bir ses olarak ele alınırken yeni müzik anlayışına kapı açan besteci C.

Debussy viyolayı *Yaylı Çalgılar Dörtlüsü'nde* (1893) ve daha sonra Trio Sonatı'nda flüt ve arp ile birlikte (1915) önemli bir ses olarak kullanmıştır. Maurice Ravel de *Yaylı Çalgılar Dörtlüsü'nde* (1902-1903) viyolayı önemli melodik pasajlarda öne çıkarmıştır. Albert Roussel, *Serenade* op. 30 (1925) eserinde flüt, arp, keman, viyola ve çello, *Trio* op. 40 (1929) eserinde flüt, viyola ve çello enstrümanlarını kullanmıştır. *Trio* op.40'ta, çift durma, harmonikler ve parça boyunca hızlı geçiş çalışmaları ile viyola için teknik açıdan zor pasajları içermektedir (Uscher, 1980: 53).

20. yüzyılın başlarında Hermann Ritter ve Lionel Tertis gibi solistler viyolanın repertuar zenginliğine kavuşmasında öncü olmuş ve ardından bu yolu Paul Hindemith ve Vadim Borissowsky gibi önemli besteci ve solistler izlemiştir. P. Hindemith viyola için 21 yapıt besteleyerek viyola için sanatsal değeri yüksek bir repertuar kazandırmıştır (Tıknaz, 2010: 29).

20. yüzyılda viyolaya en çok ilgi gösteren ülkeler Fransa, İskandinavya, A.B.D., Sovyetler Birliği olmuştur. İngiliz bestecilerden Arthur Bliss, Benjamin Dale, Ralph Vaughan Williams, William Walton ile aynı zamanda solistlerden York Bowen ve Rebeca Clark viyola repertuarına zengin eserler üreterek önemli katkılarda bulunmuşlardır. Bohuslav Martinu ve Bela Bartok'un viyola konçertoları repertuvardaki en bilinen konçertolardandır. Morton Feldamn "The Viola in My Life" başlığı altında bestelediği bir seri konser parçası bulunmaktadır. 20. yüzyılın son dönemlerinde bestecilerden A.Schinittke, S. Gubaidulina, G. Kancheli ve K. Pendrecki viyola repertuarına konçertolarını eklemişlerdir (Tıknaz, 2010: 29).

Alman besteci Max Reger solo viyola için 3 süit, keman ve viyola için 2 serenat, Ernest Bloch orkestra ile viyola için süit (veya piyano eşliğinde) (1918-1919) ve Bach solo sonatları, partitalarıyla

karşılaştırılan eşiksiz bir viyola süiti (1958) yazarak viyola repertuarına önemli bir katkıda bulunmuşlardır (Uscher, 1980: 55-60).

20. yüzyılda çağdaş müzik dönemine geçişle beraber bestecilerin özel ilgi ve alakaları ile viyolanın hem solo hem de eşlik çalgı durumunda repertuarı zenginleşmeye başlamış, çağdaş eserler repertuarında yer alan yapıtlar içerisinde orijinal eserlere sahip olmuştur. 20. yüzyılda viyola virtüözü, besteci ve eğitimci kimlikleriyle Lionel Tertis, Paul Hindemith ve William Primrose viyolanın kendine özgü ses rengine özel ilgi ve alaka göstererek ön plana çıkmasını sağlamış, hem besteleri hem de eğitim metotlarıyla önemli katkılarda bulunmuşlardır.

Tarihsel gelişim sürecinde viyolanın kendine özgü ses rengine olan ilginin yanı sıra özel olarak bestecilerin ve virtüözlerin istediği ses ve tınılara göre çalgı yapımcılarının elinde fiziksel olarak değişime uğradığı bilinmektedir. Örneğin Viola Alta, 1876'da Alman viyolacı Hermann Ritter tarafından tanıtılan büyük bir viyoladır. Daha küçük viyolaların karakteristik olarak örtülü ve hafif nazal ses kalitesinin aksine, rezonansı ve tonal parlaklığı iyileştirmeyi amaçlayan 48 cm uzunluğunda geniş bir gövdeye sahiptir³. Hiroshima Iizuka'nın 78 adet viola d'amore modeli, 26 adet rubenesque model ve 42 adet geleneksel model viyolalar ürettiği bilinmektedir. Iizuka viyolaları, Michael Tree, Kim Kaskashian, Nabuko Imai, Roberto Diaz, Emmanuel Vardi gibi ünlü viyolacılar tarafından çalınmaktadır (Tıknaç, 2010: 20). Viyolanın çağdaş döneme kadar klasik dönem çalgısı olarak varlığını sürdürdüğü, 21. yüzyılda ise elektronik ve karbon fiber çalgı üretimleri ile fiziksel yapısında bazı değişiklikler geçirdiği görülmektedir. Karbon fiber viyola, ısı değişkenliğinden etkilenmeyen özelliğiyle önemli bir buluş olarak görülmektedir.

³ <https://www.oxfordmusiconline.com/> (2021, Haziran 3)

21. yüzyılda viyolaya özgü müzikal gelişmelerin neler olduğu çağdaş bestecilerin yapıtları incelenerek açıklanabilir. Bestecilerin yeni tını yaratma ve ses arayışları doğrultusunda viyolanın standart çalma teknikleri ile ileri seviye teknik zorlukları içeren yapıtlar ürettiği görülmektedir. Bu duruma viyola virtüözü ve besteci Garth Knox'un eserlerindeki yaratım fikirleri örnek verilebilir.

“Klasik müzik yorumcuları, teknik çalışmaları (gamlar, arpejler, parmak etütleri vb.) yaparken, faydalı olacağı bilgisinden emin olarak çalışabilirler. Ancak günümüzde yeni müzikteki tarzların aşırı çeşitliliği nedeniyle artık yeni bir parçanın üretilmesi ilişkin taleplere cevap vermek için yeni bir çalma tekniğini inşa etme durumu daha sık görülmektedir. Bununla birlikte incelenebilecek teknikler vardır, bunlara “genişletilmiş teknikler” (genellikle biraz daha ileri seviye klasik teknikler anlamına gelir) denir. Aklıma bu teknikleri gösteren bir dizi eser yazma fikri geldi”⁴.

Knox'un viyola eserlerinden biri olan “Viola Spaces”, yay kullanımı, sol el ve sağ el olmak üzere parmakla tel çekme (pizzicato) teknikleri, gam, arpej, akor ve diğer parmak tekniklerini içeren ileri seviye icra gerektiren solo eserlerden biridir. 21. yüzyıl viyola eserleri repertuarına önemli bir katkı olarak görülmektedir. Knox'un ifade ettiği gibi yeni müzik arayışı ile bestecilerin eserlerinde tarz çeşitliliği artmaktadır. 21. Yüzyıl bestecilerinin eserlerinde tarz çeşitliliğinin yanı sıra 15. yüzyıldan beri kullanılan müzik biçimleri ve türlerin sıklıkla tercih edildiği de görülmektedir. Örneğin Salvador Torre'nin 2006'da solo biçiminde bestelediği “Rugg”, Marshall Fine'in 2007'de solo ve sonat türünde bestelediği “Memphis” ve Trevor M. Morris'in 2010'da solo ve süit türünde “Suite No.1 for Solo Viola, Op.4” müzikal ifade ve çalma teknikleri açısından ileri seviye ve farklı tarzlarda işlenen eserlerdendir.

⁴ <http://www.garthknox.org/compositions/viola-spaces/> (2021, Eylül 18)

21. yüzyıl bestecilerinin viyola eserlerine genel olarak bakıldığında çoğunlukla müzik biçimlerinden solo ve oda müziğini; etüt, metot, sonat, sonatin, fantezi, süit, canon (kanon), prelüd, romans ve partita gibi müzik türlerini tercih ettikleri görülmektedir. **Solo**, yalnız bir kişi tarafından bir çalgının seslendirilmesi olarak tanımlanır. **Oda müziği** biçimi, az sayıda müzisyenin bulunduğu küçük topluluklar için yazılmış müzik türlerini kapsar. 16. yüzyıldan itibaren kullanılan, üçlü, dörtlü, beşli, altılı ve daha çok çalgı için bestelenmiş oda müziği eserleri bulunmaktadır (Sözer, 2012: 173). **Etüt**, müziksel öğeler ve teknik çalışmaları içeren seslendirme öğretimidir. Etüt çalışmaları ilk olarak 15. yüzyılda kullanılmıştır. **Metot**, müzik öğelerinin teknik ses çalışmalarını içeren kitaplara denilmektedir (Hodeir, 2007: 33-79). **Sonat** terimi bir ya da iki çalgı için yazılmış, temposunun hızlı, yavaş ve hızlı olmak üzere üç veya yavaş, hızlı, yavaş, hızlı olmak üzere dört bölümden oluşan müzik türüdür. **Sonatin** terimi ilk olarak 17. yüzyılda kullanılmaya başlanmıştır. Kısa ve küçük sonat anlamına gelmektedir. **Fantezi** eserler ilk olarak 16. yüzyılda kullanılmaya başlanmış biçim ve içerik bakımından özgür eserlerdir. **Süit** 16. yüzyılda ortaya çıkmış değişik formlarda fakat aynı tonalitede işlenmiş dans müziklerinden oluşmaktadır. 19. yüzyıla kadar besteciler kendi ülkelerinin dans müziklerini bu türde işlemişlerdir (Sözer, 2012: 89-225). **Canon** (Kanon), bir besteleme tekniğidir ve iki ya da daha çok sesin farklı zamanlarda başlayarak birbiri ardına gelmesiyle melodileri ve armonileri oluşturmaktadır. **Prelüd** türü, 16. yüzyılda kullanılmaya başlanan genellikle bir füğ veya dans süitinin başında çalınan parçalardır. **Romans** türü ise Romantik dönemde sıklıkla kullanılan, duygusal şarkı anlamındadır (Hodeir, 2007: 33-79). **Partita** türü, peş peşe çalınan dans parçalarından oluşan ve tek çalgı için yazılan süit anlamına gelmektedir (Uluç, 2006: 115-155).

20. yüzyılda çağdaş müzik akımlarının ortaya çıkmasıyla müzikte yeni ses ve tını arayışları çalgıların çalma tekniklerinde değişimlere ve

yeniliklere yol açmıştır. Çağdaş müzik döneminde bestecilerin ve virtüözlerin viyolanın solo çalgı kimliğinin ön plana çıkarılmasında önemli katkıları olmuştur. 21. yüzyılda da viyolada yeni ses ve tını arayışlarının devam ettiği, standart çalışma egzersizlerinin yanı sıra ileri seviye icra içeren eserlere yönelik egzersizlerin ve metotların oluşturulması gerektiği düşünülmektedir.

Viyolanın 16. yüzyıldan 21. yüzyıla kadar geçirdiği değişimler ile müzikal yapısındaki gelişmelerin neler olduğuna dair bilgilere her dönemin koşullara bağlı olarak çeşitli yollarla erişim sağlandığı ve özellikle viyola eserlerine erişimin zor olduğu bilinmektedir. İnternetin sunduğu kolaylıklar ve ayrıcalıkların henüz müzik alanı için değerlendirilmediği 20. yüzyılda yaşanan çağın koşullarına göre bestecilerin ve virtüözlerin oluşturduğu bir takım faaliyetlerle (uluslararası viyola toplulukları, dernekler, yarışmalar vb.) dönemin bestecilerine, viyola eserlerine ve virtüözlere dair bilgilere erişim sağlandığı bilinmektedir. Örneğin William Primrose, viyola repertuarına ait orijinal eserlerin bulunduğu bir arşiv oluşturarak viyola sanatçıları, eğitimciler ve öğrencilerin bu arşivden faydalanmalarını sağlamak adına uluslararası ilk viyola topluluğunu kurarak dünyanın her yerinden viyola ile ilgili çalışmaların paylaşılmasında öncü isim olmuştur⁵. İnternet çağının yaşandığı 21. yüzyılda ise uluslararası viyola topluluklarının bulunduğu internet sitelerinin sayısı artmış ve topluluklara üye olunması, faaliyetlere katılım sağlanması ve viyola eserlerine ulaşılması adına çevrimiçi erişimden yararlanılmıştır. Bu durumda internet aracılığıyla viyolayla ilgili gelişmelere ve eserlere eş zamanlı erişim sağlayan çevrimiçi veri tabanlarının, viyola eğitimi, öğretimi, performans çalışmalarına kaynak olarak katkı sağladığı ve

⁵ <https://viola.lib.byu.edu/viola/> (2021, Haziran, 15)

viyola müziğine ait kültürü yaşanan çağın koşullarına uygun bir biçimde aktardığı düşünülmektedir.

3. IMSLP’de Yayımlanan 21. Yüzyılda Bestelenmiş Viyola Eserleri

Müziğin tarihi dönemlerinden güncel durumuna ilişkin bilgiler ile müzik eserlerine ait el yazmalı, notalı ve ses kayıtlı yayımlar “IMSLP” International Music Score Library Project (Uluslararası Müzik Notaları Kütüphanesi Projesi) adlı internet sitesinde yer almaktadır. Sitede viyola kategorisinde yer alan eser sayısı 204 -çoğunlukla eşliksiz, solo eserlerden oluşmaktadır-, viyolanın solo ve eşlik çalgı konumunda yer aldığı oda müziği ve orkestra eserlerinin sayısı 8.431’dir⁶.

Araştırmanın problem cümlesine ilişkin olarak IMSLP’de yer alan viyola kategorisindeki 204 eser içerisinden 21. yüzyılda bestelenmiş 70 adet viyola eserine ulaşılmıştır. Eserlerin künyelerine ilişkin tespitler bir tablo içerisinde belirtilmiştir. Bu tabloda yer verilen eserler, 2000 yılı ve sonrasında çağdaş müzik döneminde bestelenen viyola eserleri evreninde bir örneklem olarak değerlendirilmektedir. Tablo 2’de viyola eserlerinin, bestecisi, eserin adı, biçimi, türü ve kompozisyon yılı hakkında bilgilere yer verilmiştir.

⁶ https://imslp.org/wiki/Category:For_viola (2021, Eylül 20)

Tablo 2: 21. Yüzyılda Bestelenen ve IMSLP’de Yayınlanan Viyola Eserleri

	Besteci	Eser Adı	Bıçım	Tür	Kompo- zisyon Yılı
1	Robert Davidson	Spiral 1	Solo	Canon	2000
2	Vahram Babayan	Sonata for Viola solo, Op.127	Solo	Sonata	2000
3	Mark Petering	Solos and Duos Volume 1	Solo	Duo	2003
4	Hasan Hüseyin Yılmaz	Contemporary String Education	Solo	Etüt	2003
5	Alex Ness	Shruti	Solo	-	2006
6	Tui St. George Tucker	Cassation for Viola	Solo	-	2006
7	Salvador Torre	Rugg	Solo	-	2006
8	Tamás-Beischer Matyó	Eternal Knot	Solo	-	2007
9	Jonathan Crosmer	Lullaby in C	Solo	-	2007
10	Zoltan Paulinyi	Oblação	Solo	-	2007
11	Marshall Fine	Rock Etudes for Solo Viola, Op.114	Solo	Etüt	2007
12	Marshall Fine	Viola Sonata No.1, Op.110 ‘Memphis’	Solo	Sonata	2007
13	Vazel Merenzeine	Viola Sonatina, PVM 27	Solo	Sonatin	2007

Çevrimiçi Veri Tabanında Yer Alan 21. Yüzyılda Bestelenmiş Viyola Eserlerinin Tespitine ve İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma (IMSLP Örneği)

14	Vazel Merenzeine	Viola Sonatina, PVM 33	Solo	Sonatin	2008
15	Vazel Merenzeine	Viola Sonatina, PVM 34	Solo	Sonatin	2008
16	Vazel Merenzeine	Viola Sonatina, PVM 35	Solo	Sonatin	2008
17	Christophe Queval	Poème saturnien, Op.37	Solo	-	2009
18	Hugo Bouma	Duo for Solo Viola	Solo	-	2010
19	Timur Ismagilov	Novella, Op.23	Solo	-	2010
20	Gwendolyn Staheli	Viola Sonata, Op.6	Solo	Sonata	2010
21	Marshall Fine	Viola Sonata No.2, Op.117	Solo	-	2010
22	Trevor M. Morris	Suite No.1 for Solo Viola, Op.4	Solo	-	2010
23	Trevor M. Morris	Puteshestvie for Solo Viola, Op.14	Solo	-	2011
24	Trevor M. Morris	Carpe Noctem, Op.8	Oda müziği	Kuartet	2011
25	Joel Barbosa	Da Capo Instrumentos De Arco	Solo	Metot	2011
26	João Pedro Delgado	Improviso para Viola Solo	Solo	-	2011
27	Sadiel Cuentas	Metáforas	Solo	-	2011

Çevrimiçi Veri Tabanında Yer Alan 21. Yüzyılda Bestelenmiş Viyola Eserlerinin Tespitine ve İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma (IMSLP Örneği)

28	João Pedro Delgado	Combray	Solo	-	2011
29	Demetrio Bonvecchio	La pazzia di Don Quixote della Mancha	Solo	-	2011
30	Mark Ingerman	Fantasy for Solo Viola	Solo	Fantezi	2011
31	Frederic Rzewski	16 Sneakers	Solo	-	2012
32	Jonathan Crosmer	Autumn Suite	Solo	Süit	2012
33	Stephen W. Beatty	Articulations for Viola, Op.152	Solo	-	2012
34	Jailton de Oliveira	Semplissances No.1	Solo	-	2013
35	Ehsan Saboohi	Suddenly the Fall of Which Star?	Solo	-	2013
36	Vazel Merenzeine	Viola Sonatina No.1, PVM 6	Solo	Sonatin	2014
37	Vazel Merenzeine	Viola Sonatina No.2, PVM 9	Solo	Sonatin	2014
38	Vazel Merenzeine	Viola Partita No.1, PVM 11	Solo	Partita	2014
39	Craig Bakalian	Labor of Loves	Solo	-	2014
40	Raymond Weiss	Suite No.1, Op.4	Solo	Süit	2014
41	Kristof J. Weber	Viola Story	Solo	-	2015

Çevrimiçi Veri Tabanında Yer Alan 21. Yüzyılda Bestelenmiş Viyola Eserlerinin Tespitine ve İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma (IMSLP Örneği)

42	Ashlin Tyler Gibson	Viola Solo in G-sharp minor	Solo	-	2015
43	Colin Peter Snuggs	Prelude in C minor for Viola	Solo	Prelude	2015
44	Evan Isaac Magidovitch	Love to love - in love	Solo	-	2015
45	Stephen W. Beatty	Viola Sonata, Op.634	Solo	Sonat	2015
46	Vazel Merenzeine	Viola Sonatina No.3, PVM 17	Solo	Sonatin	2015
47	Cyril Plante	Solo Viola Sonata No.1, Op.219	Solo	-	2016
48	Vazel Merenzeine	Viola Partita No.2, PVM 48	Solo	-	2016
49	Ellie Mäkelä	Viola Partita No.1	Solo	-	2016
50	Jan Willem Menkveld	Gespentisch, Op.21 No.4	Solo	-	2017
51	Pedram Babaiee	Miniature Etude No.57 for Viola	Solo	Etüt	2017
52	Stephen W. Beatty	Viola Sonata, Op.1597	Solo	Sonat	2019
53	Stephen W. Beatty	Viola Sonata, Op.1602	Solo	Sonat	2019
54	Stephen W. Beatty	Viola Sonata, Op.1606	Solo	Sonat	2019

Çevrimiçi Veri Tabanında Yer Alan 21. Yüzyılda Bestelenmiş Viyola Eserlerinin Tespitine ve İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma (IMSLP Örneği)

55	Stephen W. Beatty	3 Solos for Viola, Op.2084	Solo	-	2020
56	Marshall Tuttle	Sonettino No.1,No.2...No.14 for Viola Solo	Solo	-	2020
57	Michael Pogudin	Etude for 4th Finger	Solo	Etüt	2020
58	Stephen W. Beatty	Solo for Viola, Op.1930	Solo	-	2020
59	Stephen W. Beatty	Solo for Viola, Op.1931	Solo	-	2020
60	Stephen W. Beatty	Solo for Viola, Op.1932	Solo	-	2020
61	Stephen W. Beatty	Solo for Viola, Op.1933	Solo	-	2020
62	Stephen W. Beatty	Solo for Viola Op.1934	Solo	-	2020
63	Stephen W. Beatty	Solo for Viola, Op.1935	Solo	-	2020
64	Stephen W. Beatty	Solo for Viola, Op.1936	Solo	-	2020
65	Stephen W. Beatty	Solo for Viola, Op.1937	Solo	-	2020
66	David M. Sampson	Romance for Viola	Solo	Romans	2020
67	Michael Pogudin	Gigue No.1	Solo	-	2020
68	Elaine Fine	Ferdinand	Solo	-	2020
69	Rictor Noren	Unvarnished Thoughts	Solo	-	2021
70	Aryan Omid	Viola Sonata No.1	Solo	Sonat	2021

Bu tabloya göre yayımlanan eserlerin yılı ve sayısına ilişkin veriler şunlardır: 2000 yılında iki, 2003'te iki, 2006'da üç, 2007'de altı, 2008'de üç, 2009'da bir, 2010'da beş, 2011'de sekiz, 2012'de üç, 2013'te iki, 2014'te beş, 2015'te altı, 2016'da üç, 2017'de iki, 2019'da üç, 2020'de 14, 2021'de iki olmak üzere en çok yayımlanan eser sayısı 2020'de 14, en az yayımlanan eser sayısı ise 2009'da bir adettir.

Tabloya göre

- Viyola eserleri, 69 solo ve bir adet oda müziği biçiminde bestelenmiştir.
- Viyola eserleri; sekiz sonat, yedi sonatin, bir canon, bir romans, bir fantezi, iki süit, bir partita, bir prelüd, dört etüt, bir metot, bir kuartet ve bir duo türünde bestelenmiştir.
- IMSLP internet sitesinde yer alan 70 eser içinde 29 eserin türleri açıklanmış olup türü belirtilmeyen eser sayısının 41 adet olduğu tespit edilmiştir. 41 eserin künyesinde herhangi bir açıklama yapılmamış ve sadece solo olarak kaydedildikleri tespit edilmiştir.

Sonuç

21. yüzyılda internet ve dijital araçlar, insan yaşamında bilgiye ve ihtiyaç duyulan araçlara erişimi kolaylaştırmıştır. Çağın getirilerinden biri olan çevrimiçi erişim, müzik dünyasındaki aşılabilir engelleri çoğunlukla kaldırmıştır. Müzik ile ilgili görsel, işitsel ve yazınsal materyallere ve bilgiye erişimin kolay olmasıyla müzik yaratımında ve paylaşımında internet sıklıkla kullanılmaktadır. İnternet aracılığıyla çevrimiçi erişim sağlanabilen müzik veri tabanları, müzik alanında güncel bilgiye ulaşmakta bir kolaylık sağlamaktadır.

Araştırmada 21. yüzyılda bestelenmiş viyola eserlerinin durumuna ilişkin bilgilere çevrimiçi veri tabanı olan IMSLP internet

sitesinden kolaylıkla erişim sağlanabildiği ve eserlerin künyelerine ilişkin verilerin yer aldığı tespit edilmiştir. Bu doğrultuda incelemeler sonucunda veri tabanında 21. yüzyıla ait 70 adet viyola eserine ulaşılmıştır. Çevrimiçi müzik notalarının paylaşıldığı birçok veri tabanının olduğu düşünüldüğünde sadece bir veri tabanında yayımlanmış bu 70 eser çağdaş viyola repertuarı için önemli bulunmaktadır.

Araştırmada tespit edilen ve incelenen viyola eserleri, 21. yüzyıldaki bestecilerin viyolaya yaklaşımlarının neler olduğu konusunda genel bir görüşle açıklık getirmek adına bilgi edinilmesini sağlamaktadır. IMSLP’de incelenen 21. yüzyıla ait 70 viyola eserinde bestecilerin eserlerini en çok solo biçiminde ve 16. yüzyıldan itibaren kullanılan sonat türünde işlemleri ile postmodern ve eklektizm müzik yaklaşımlarını taşıdıkları düşünülmektedir. Bestecilerin önceki yüzyıllara göre viyolayı özellikle solo çalgı kimliğinde daha çok değerlendirdikleri ve 21. yüzyılda viyolaya çağdaş repertuar kazandırmakta oldukça ilgili oldukları düşünülmektedir. IMSLP’de yayımlanan eserlerin künyeleri tanımlanırken türü bakımından açıklanmayan eserlerin sadece solo biçiminde kaydedildiği tespit edilmiş ve bu eserlerin ayrıca tür analizi yapılmamıştır.

Sonuç olarak çevrimiçi veri tabanı IMSLP internet sitesinde 21. yüzyılda bestelenmiş 70 viyola eserine yer verildiği, bestelenen viyola eserlerinin durumuna ilişkin olarak çoğunlukla solo biçiminde üretildiği ve bu veriler doğrultusunda çağdaş bestecilerin viyola repertuarına çağdaş eserler kazandırdıkları tespit edilmiştir.

Çağdaş bestecilerin viyola müziğine yönelik yaklaşımlarının postmodernizm ve eklektizm yaklaşımlarında olmasının viyolanın müzikal kimliğine değer kattığı ve bu araştırmanın viyola alanında yapılacak çalışmalara kaynak olarak katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bilgi Notu

Makale araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Yapılan bu çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir.

Kaynakça

Chevassus, B. R. (2002). *Müzikte postmodernlik*. (Çev: İ. Usmanbaş), Pan Yayıncılık.

Duke Üniversitesi Müzik Kütüphanesi (2021, Eylül 20).

<https://library.duke.edu/music/resources/online-scores-sheet-music> .

Griffiths, P. (2010). *Modern music and after*. Oxford University Press.

Hodeir, A. (2002). *Müzikte türler ve biçimler*. (Çev: İ. Usmanbaş), Pan Yayıncılık.

IMSLP (International Music Score Library Project) Category for Viola (2021, Eylül 20)

https://imslp.org/wiki/Ana_Sayfa

https://imslp.org/wiki/Category:For_viola

Karahasanoğlu, S. & Yavuz, D. E. (2016). *Müzikte araştırma yöntemleri*. İstanbul Teknik Üniversitesi Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı Yayınları.

Kaygısız, M. (2004). *Müzik tarihi - Başlangıcından günümüze müziğin evrimi*. Kaynak Yayınları.

Knox, G. (2021, Eylül 18). Viola spaces.

<http://www.garthknox.org/compositions/viola-spaces/>

Oxford Music Online, Grove Music Online (2021, Haziran 3). Herman Ritter, Viola Alta. <https://www.oxfordmusiconline.com/>

Özkarar, G. (2017). *Tarihsel süreçte gelişen viyola ekolleri*. Hiperyayın.

Primrose International Viola Archive (2021, Haziran 15). William Primrose. <https://viola.lib.byu.edu/viola/>

Sözer, V. (2018). *Müzik terimleri sözlüğü*. Remzi Kitabevi.

Tıknaç, B. (2010). *William Primrose'un hayatı ve viyola tekniğine getirdiği yenilikler*. (Yayımlanmış sanatta yeterlik tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Uluç, M. Ö. (2006). *Müzik sözlüğü*. Yurtrenkleri Yayınevi.

Uscher, N. J. (1980) *Performance problems in selected twentieth century music for viola*. New York University.

EXTENDED ABSTRACT

In the 21st century, internet and digital tools are important technological developments that facilitate human life and become one of the necessities of the age. As in every field, it is very important to provide easy access to all kinds of information and documents with online access in the field of music. Access to musical works became faster and easier than in the 20th century. This quick and easy access is provided from online databases.

The subject of the article is the examination of the viola works composed in the 21st century and published in online database. In the research, access to viola works composed in the 21st century will be provided on the IMSLP website, which is an online database. The aim of the research is, to determine the situation of viola works and to present a general view about the developments regarding the musical identity of the viola.

The article is a descriptive study that includes due diligence on the musical developments and achievements of viola works composed in the 21st century and published in internet databases. In the research, scanning model, one of the qualitative research methods, was used.

In line with the data collected in the research; answers will be sought to the questions of what the composers' approaches to the viola are and how it contributes to the viola's musical identity, and explanations will be made. Reviews in the research are limited to the IMSLP website. In this direction, "What are the Viola Works Composed in the 21st Century in IMSLP?" the question constitutes the main problem statement of the research.

As a result of the research, 70 viola works composed in the 21st century were reached and the composers, names, forms, genres and dates of composition of the works were collected in a table. Examples of viola works were not shared due to copyright reasons, and an idea about the status of the works was obtained with a general review.

It has been determined that these 70 viola works in the database were mostly composed in solo form and sonata type between 2000-2021. Other types of works are canon, prelude, etude, method, partita, duo, quartet, suite, fantasy, romance, sonata and sonatina. It is thought that the composers reflect the postmodernist and eclectic approaches to their works in the forms and genres they deal with. Postmodern and eclectic approaches mean that composers produce new musical works by using musical expressions from past periods in contemporary music forms.

In conclusion, considering that there are many online databases that publish musical works such as IMSLP, publishing seventy contemporary viola works in a database is considered important in terms of viola repertoire. Regarding the situation

of viola works; it was determined that more solo works were produced and the viola was valued as a solo instrument compared to previous centuries. In line with these data; it is thought that the viola has important contributions to its musical identity and that the research will contribute to the studies to be made in the field of viola.

Serçe, U. (2022). Demokrasiye geçiş sürecinde İspanya solu. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(42), 117-168.

DOI: 10.21550/sosbilder.979424
Araştırma Makalesi / Research Article

DEMOKRASİYE GEÇİŞ SÜRECİNDE İSPANYA SOLU

Uğur SERÇE*

Gönderim Tarihi / Sending Date: 5 Ağustos / August 2021

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 2 Kasım / November 2021

ÖZET

Bu çalışmada, Francisco Franco'nun 1975 yılında ölümünün ardından demokrasiye geçiş sürecinde İspanya solunun takip ettiği politikalar incelenmektedir. İnceleme, ülkede solu temsil eden iki büyük parti olan İspanyol Sosyalist İşçi Partisi (PSOE) ve İspanya Komünist Partisi (PCE) tarafından izlenen politikalardan yola çıkılarak gerçekleştirilmektedir. İspanya'da, 1975 ile 1982 yılları arasında demokratik bir yönetim kurulurken, PSOE ve PCE'nin kritik konularda ne tarz bir tutum içerisinde oldukları ve demokratikleşme sürecine ne şekilde katkı sundukları, çalışmanın odak noktalarını teşkil etmektedir. Benimsemiş oldukları tutumların sözü edilen partiler üzerinde yaratmış olduğu etki de bu kapsamda değerlendirmeye tabi tutulmaktadır. Yapılan değerlendirmelerde, Nicos Poulantzas'ın, diktatörlük rejimlerinin yıkılmasına ilişkin olarak yapmış olduğu analizlerden yararlanılmaktadır. Belirtilenlere ilaveten ele alınan dönemde ülkenin içerisinde bulunduğu siyasi ve ekonomik koşullar da çalışma içerisinde önemli yer tutmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İspanya solu, Franco, demokrasiye geçiş, PCE, PSOE

The Spanish Left During the Transition to Democracy

ABSTRACT

In this study, the policies followed by the Spanish left during the transition to democracy after the death of Franco in Spain are analysed. The analysis is based on the policies followed by the two major parties representing the left in the country, Spanish Socialist Workers' Party (PSOE) and Communist Party of Spain (PCE). The attitude of the PSOE and the PCE on critical issues and how they contributed to the democratization process, while the democratic administration was established between 1975-1982 in Spain, are

* Öğr. Gör. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Rektörlüğe Bağlı Bölümler, Çanakkale / TÜRKİYE, ugurserce@comu.edu.tr

Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi
Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences
Cilt: 23 Sayı: 42 / Volume: 23 Issue: 42

the focal points of the study. The impact of the adopted attitudes on the mentioned parties is also evaluated within this scope. The analyses of Nicos Poulantzas on the overthrow of dictatorships are used in the evaluations. In addition to the aforementioned, the political and economic conditions of the country in the examined period also occupy an important place in the study.

Key words: *Spanish left, Franco, transition to democracy, PCE, PSOE*

Giriş

İspanya'ya, iç savaşın sona erdiği 1939'dan itibaren 36 yıl boyunca dikta rejimi hâkimdi. Rejimin başındaki Francisco Franco'nun çok geniş yetkilere sahip olduğu bu düzen içerisinde, siyasi ve toplumsal alana tek seslilik egemendi. 1960'ların ikinci yarısından itibaren ise rejim eski gücünü yitirirken, ülkenin geleceğine dair çeşitli tartişmalar yürütölmeye başlandı. Franco 1975 yılında hayatını kaybettiğinde, bu tartişmalar hız kazandı ve bazı senaryolar öne çıktı. Bunlardan biri de demokrasiye geçişti. Ülkede 1960'lı yıllarda yaşanan sosyal ve ekonomik dönüşüm, toplumun çehresini epeyce değiştirmiş, rejimin baskıcı yapısına karşın hak ve özgürlük mücadelelerin güç kazandığı görölmüştü. Bu bakımdan toplumda demokrasiye geçiş yönünde bir irade mevcuttu. Ancak Franco döneminde inşa edilmiş olan yeni devletin ayrıcalıklı kesimlerinin, sahip buldukları konumları kolayca terk etmeleri beklenemezdi. Ayrıca ülkede iç savaş hatıraları da hâlen canlılığını sürdürmekteydi; bu durum, demokrasiye geçiş konusunda fikir birliği içerisinde olsalar da farklı toplumsal kesimlerin ve bunların temsilcilerinin birbirlerine derin bir şüphe ile yaklaşmalarını beraberinde getirmekteydi. Dolayısıyla dönüşüm yönünde bir talep ve irade mevcut olsa da içerisinde bulunulan şartlar bunun kolay gerçeleştirilemeyeceğini ortaya koymaktaydı.

İspanya İç Savaşı'ndan mağlup ayrılan ve Franco dönemi boyunca büyük bir baskı altında tutulan sol açaşından da demokrasiye geçiş yılları önemli bir fırsatı temsil ediyordu. İspanya solu, diktatörlük

yıllarının özellikle ilk aşamasında ÷lke dışında örgütlenmek durumunda kalmış, ÷lke içerisindeki faaliyetlerini ise gizli bir şekilde yürütmüştü. Bu bakımdan, rejimin çözümlenmesi, İspanya solunun yeniden kuvvet kazanmasına olanak sağlamıştı. Süreç içerisinde ise solun köklü partilerinden İspanyol Sosyalist İşçi Partisi'nin (PSOE) öne çıktığı görülecekti. Bu çalışmanın inceleme konusunu da demokratikleşme sürecinde PSOE'nin ve İspanya solunun bir diğer köklü partisi olan İspanya Komünist Partisi'nin (PCE) takip ettiği politikalar teşkil etmektedir. Bu noktada, politikaları incelenecek olan iki partinin kuruluş yıllarına dair bazı bilgiler vermek de yerinde olacaktır. 1879 yılında, sonrasında Genel İşçi Sendikası'nı (UGT) da kuracak olan Pablo Iglesias Posse tarafından kurulan PSOE, başlangıçta tamamen işçi sınıfının çıkarları doğrultusunda hareket etme kararlılığı içerisinde olan bir partidir. Parti içerisinde, bu tarihlerde, “burjuva partileri” ile ortak hareket etmeme yönünde kuvvetli bir irade mevcuttur. Ancak söz konusu irade, sanayileşmenin zayıf, kuvvetli bir işçi sınıfı hareketinin ortaya çıkmasının ise hayli güç olduğu bir ortamda, henüz 1900'lerin başlarında büyük oranda kırılmıştır. Parti'nin Cumhuriyetçilerle birlikte hareket etmeye başlamasının ardından ise Pablo Iglesias Posse 1910 yılında parlamentoya girmiş, PSOE bu tarihlerden itibaren demokratikleşmeyi önceleyen bir tutum içerisine girmiştir (Aguiar, 2006: 5-6). PSOE'ye hâkim olan bu yeni yaklaşım, bir süre sonra parti içerisinde ciddi derecede rahatsızlıkların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Parti'nin Komünist Enternasyonal'e katılmama kararı alması ile birlikte PSOE içerisindeki rahatsızlık daha da şiddetlenmiştir. Bu durum, 1919 ve 1921 yıllarında, partiden ayrılan gruplarca oluşturulan iki ayrı komünist partinin¹ ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir. Bu iki partinin 1921 yılının Kasım ayına geldiğinde bir araya gelmesi ile birlikte ise PCE kurulmuştur (Nicastro, 1979: 42-43). Proleterya diktatörlüğü kurma

¹ Bu partiler, İspanyol Komünist Partisi (*Partido Comunista Español*) ve İspanyol Komünist İşçi Partisi (*Partido Comunista Obrero Español*) idi.

hedefindeki PCE, ilerleyen yıllar boyunca İspanya’da komünistlerin siyasal alandaki en kuvvetli temsilcisi olmuştur. PSOE’nin ise zaman zaman radikal bir söylemi benimsemekle birlikte genel olarak Cumhuriyetçi bir çizgide hareket ettiği ve çoğunlukla esnek bir tutum içerisinde olduğu görölmüştür.

İspanya’daki demokratikleşme süreci ve anılan iki partinin süreç içerisinde aldığı pozisyonlar, diktatörlüklerin çözölüşüne ve demokratik dönüşümlere ilişkin olarak Nicos Poulantzas’ın geliştirdiği kuramsal çözümlemelerden yararlanılarak incelenmektedir. Portekiz, Yunanistan ve İspanya’da 1970’lerde yaşanan dönüşümlerin karşılaştırmalı bir analizini yaptığı *The Crisis of the Dictatorships* adlı çalışmasında Poulantzas (1976: 58), bu ölkelerde özellikle 1960’lı yıllardan itibaren yaşanan sanayileşme sürecinde burjuvazi içerisinde güç kazanan “iç burjuvazi”nin varlığına dikkat çekmiş, burjuvazinin yeni fraksiyonu ile işçi sınıfı ve halk kitleleri arasında, zaman içerisinde, “konjonktürel ve taktiksel bir çıkar çakışması”nın ortaya çıktığını ve bunun demokratik dönüşümün önünü açtığını savunmuştur. Düşünür, sanayileşme politikaları neticesinde öne çıkan ve etkinliğini artırması bu politikaların devamına bağlı olan iç burjuvazi ile yabancı sermaye ile olan işbirliğinden beslenen ve esas olarak ticaret ve finans alanlarında faaliyet yürüten komprador burjuvazi (comprador bourgeoisie) arasındaki çıkar farklılığına da dikkat çekmiştir. Poulantzas’ın tarif ettiği biçimiyle iç burjuvazi (1976: 42-44), artı değerin önemli bir kısmını yabancı sermayeye ve onunla işbirliği içerisindeki komprador burjuvaziye kaptırdığından, sermayenin bu kesimlerinden farklı çıkarları temsil etmektedir. Bu bakımdan, temel olarak ölkedeki sanayi sektörünün gelişimine odaklanmış olan iç burjuvazi açısından, yabancı sermayeyle ve onun ortakları ile yürüttüğu rekabette, kendisine daha avantajlı koşullar yaratacak olan müdahaleci bir politika faydalı olacaktır. şunu da önemle belirtmek gerekir ki, Poulantzas’a göre iç burjuvazi, bazı noktalarda geniş toplumsal kesimlerle çıkar ortaklıklarına sahip olsa da

yabancı sermayeden gerçek anlamda bağımsız ve anti-emperyalist bir mücadele içerisinde yer alabilecek bir sınıf olma özelliği taşımaz. Sermayenin bu fraksiyonunun gelişimi de diğer fraksiyonlarda olduğu gibi üretimin ve emek süreçlerinin uluslararasılaşmasıyla örtüşmektedir.

Poulantzas, İspanya özelinde, demokratikleşme süreci içerisinde toplumsal hareketlerin, özellikle de solun yerine ilişkin değerlendirmelere oldukça sınırlı bir biçimde yer vermiş olsa da yazarın değerlendirmeleri İspanya demokrasisinin ulusal ve uluslararası boyuttaki hangi koşullar çerçevesinde şekillendiğini anlamlandırmak açısından önemlidir. Bu yönüyle Poulantzas'ın *The Crisis of the Dictatorships* adlı çalışması, İspanya'da sol partileri esnek bir tutum almaya zorlayan koşulları daha geniş bir perspektiften değerlendirmeye de olanak sağlamaktadır. Politik yapıdaki dönüşümün sosyoekonomik gelişim olgusundan hareketle izah edildiği, bu yapılırken egemen sınıflar içerisindeki çelişkilerin ve sanayileşmiş kapitalist ülkelerle diğerleri arasındaki bağımlılık ilişkisinin de yok sayılmadıđı² bu yaklaşım biçimi, demokratikleşme sürecinin aktörleri arasındaki PSOE ve PCE'nin gerçekleştirmek durumunda kaldığı kritik hamleleri anlamlandırmayı kolaylaştırıcı bir teorik çerçeve sunmaktadır. Sözü edilen çerçevenin katkısıyla bu çalışmada, İspanya'da PSOE'nin 1982 yılında iktidarı elde etmesine giden yolun analizi de gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır.

² Siyasi yapıdaki kapsamlı dönüşümlerin ekonomik alandaki gelişmelere bağımlı olduğu, modernleşme teorisinin de temel iddiaları arasındadır. Örneğin modernleşme kuramının öncüleri arasında yer alan Seymour Martin Lipset, demokrasiyi ekonomik kalkınmanın bir neticesi olarak ele almış; refah seviyesinin, sanayileşme derecesinin, şehirleşmenin ve eğitimli nüfus oranına ilişkin verilerin demokrasiler için kritik olduğunu savunmuştur (Lipset, 1959). Bu yaklaşım, demokratikleşme süreçlerini inceleyen pek çok araştırmacı tarafından da benimsenmiştir. Ancak gerek merkez ülkelerle diğerleri arasındaki bağımlılık ilişkilerini yok saymaları, gerekse de egemen sınıfların temsil ettiği çıkarlara ve bunların devletle olan ilişkilerine oldukça sınırlı bir biçimde yer vermeleri nedeniyle, bu çalışmada bu tip incelemelerin sunduğu teorik çerçeveden hareket etmek tercih edilmemiştir.

İlaveten, çalışmanın bir hedefi de PSOE'nin ne tür koşullar çerçevesinde ve attığı hangi adımlar sayesinde PCE'ye kıyasla demokratikleşmenin daha etkili bir aktörü olmayı başardığıdır. Bu amaçlarla çalışmada ilk olarak, Franco döneminde ülkeye nasıl bir siyasal ve ekonomik yapının hâkim olduğuna dair genel bilgi verilmiştir. Ardından, demokratikleşme yılları, önemli kırılma anları baz alınarak bölümlendirilmiş; süreç içerisindeki kritik gelişmeler, PSOE ve PCE'nin izlemiş oldukları politikalara odaklanılarak ele alınmıştır. Sonuç bölümünde ise solun iki büyük partisinin demokrasiye geçişteki rollerine ve süreçten nasıl etkilendiklerine dair genel bir değerlendirme yapılmıştır.

1. Franco Döneminde İspanya

1.1. Otarşı Yılları (1939-1958)

Franco'nun 1939 yılında İspanya İç Savaşı'ndan zaferle çıkması, ülke yönetiminin ilerleyen yıllardaki seyrini belirleyecek iki önemli gelişmeyi beraberinde getirdi. Bunlardan birincisi, solun ve liberalizmin tümünden tasfiyesiydi. İç savaş öncesinde, 1931 ile 1936 yılları arasında İspanya'ya demokratik bir cumhuriyet rejimi hâkim olmuş, savaş yıllarında ise rejim devrimci bir karakter kazanmıştı. Yeni düzen kurulduğunda, iç savaşta karşı cephede yer alanlar büyük bir baskı altına alınarak, cumhuriyet döneminin sol ve liberal unsurları tamamen etkisiz hâle getirilecekti. İkinci önemli gelişme, Franco'nun ülkede hızlı bir biçimde geniş bir otorite tesis etmesiydi. Franco, bunu, 9 Ağustos 1939 tarihli liderlik yasası ile çok büyük oranda gerçekleştirdi. Yasa, parlamentonun bütün yetkililerinin kalıcı olarak Franco'ya devrini içeriyordu. Bu yasanın birkaç gün sonrasında, ülkenin tek partisi olan Falange'm³ statüsü de Franco'nun parti üzerindeki hâkimiyeti daha da genişletilecek bir biçimde revize edilecekti. (Payne, 1999: 310).

³ Partinin tam adı, *Falange Española Tradicionalista y de las Juntas de Ofensiva Nacional Sindicalista* idi.

Böylece Franco, zaferini ilan etmesinin hemen ardından, ülke yönetiminde tam bir kontrol sağlamıştı. Ancak iç savaşın meydana getirdiği yıkım düşünöldüğünde, “Yeni Devlet”in hızla el atması gereken pek çok sorun varlığını sürdürmekteydi. Bunların başında, kıtlık düzeyine varan yoksulluk geliyordu. Hayat pahalılığı, savaş öncesine kıyasla ciddi derecede artmış durumdaydı. Yoksul kesimin nüfus içerisindeki oranı gitgide artıyordu. Ücretlerdeki düşüş ve temel besin maddelerine erişememe sorunu, bu kesimi salgın hastalıklara da açık hâle getirmekteydi. Ekonomik koşulların ağırlığının toplum üzerinde yarattığı olumsuz etkiler, yeni rejimin otoritelerince de takip ediliyor, zaman zaman Franco’ya rapor ediliyordu (Blanco, 2020: 9-14). Franco’nun ekonomi alanına yönelik olarak takip ettiği politikalar ise esas olarak, büyük toprak sahiplerinin çıkarlarını temsil eder bir içeriğe sahipti. Ülkedeki iktidar blokunun komprador burjuvazi ile beraber asli bileşeni olan ve rejim üzerinde son derece kuvvetli bir politik etkisi bulunan büyük toprak sahiplerinin (Poulantzas, 1976: 12) desteğini yitirmek, Franco’nun ülkedeki kontrolü kaybetmesine yol açabilirdi. İç savaş yıllarında Kilise ile beraber Francocu güçlerin en büyük destekçileri arasında yer alan bu sınıfın sahip olduğu güç, rejimin tarım alanındaki mevcut yapıyı muhafaza etmesinin temel nedeniydi. Bu koşullarda rejim, ekonomiye yeni kaynaklar sağlamanın esas yolu olarak sanayileşmeyi benimsedi. Mevcut düzeni bozmadan ve büyük toprak sahiplerinin çıkarlarını zedelemeyen yürütölen bir sanayileşme politikası, 1940’lı yıllar boyunca takip edildi (Kaya, 2019: 65-66). Amaç, kısa zamanda kendi kendine yeten bir ülke hâline gelmekti. Otarşi politikası, dış yardımların tamamen kesilmiş olduğu bir ortamda, içine düşölen çaresizliğin de bir neticesiydi. İkinci Dünya Savaşı’nın meydana getirmiş olduğu belirsizlik ortamında pek çok Avrupa ülkesi de pazar ekonomisinin risklerini göze alamaz vaziyetteydi. İspanya’nın,

Avrupa'nın geri kalanından izole edilerek⁴ ekonomik desteklerden mahrum bırakılması, ÷lke için “kendine yeterliliği” bir anlamda zorunlu kılıyordu. Aynı koşullar, Franco'nun otarşiyi vatanseverliğin bir gereği olarak sunmasını da olanaklı kıldı. Bu vurgu, ‘40’ların kemer sıkma politikalarına da düzenli olarak eşlik etti (Carr, 1982: 739-740). İç savaş yıllarındaki ve öncesindeki kitlesel hareketlerin tamamen ortadan kaldırıldığı bu süreçte, toplumsal barışın, korporatist bir ideoloji etrafında ör÷lmeye çalışıldığı gör÷ldü. Temelinde ailenin, tepesinde ise devletin yer aldığı piramidal bir yapı olarak tarif edilen İspanya toplumunda, sendikalar da korporatif sisteme uygun bir biçimde devletin kontrolü altına alındı (Foweraker, 1987: 59).

İspanya’da 1950’ler ise ekonomik sorunların varlığını sürdürdüğü ancak ÷lkeye yönelik izolasyonun bir ölçüde kırıldığı yıllar oldu. Batı’nın, özellikle de Amerika Birleşik Devletleri’nin (ABD) İspanya’ya karşı tutumu, 1950’li yılların başlarından itibaren değişim göstermeye başladı. Bu süreçte İspanya, ilk olarak Fransa, İtalya ve İngiltere ile ticari ilişkilerini normalleştirdi; ardından da ABD ile yakın ilişkiler kurarak 1950 yılında bu ÷lkeden ciddi bir ekonomik yardım elde etmeyi başardı. Ertesi yıl, aralarında ABD, İngiltere ve Fransa’nın da yer aldığı 18 ÷lke, Madrid’e büyükelçilerini yeniden gönderdi. Böylece, ticari ilişkilerin ardından diplomatik ilişkilerde de normalleşme içerisine girildi. İlerleyen yıllarda ise ÷lke, uluslararası kuruluşlarda da yerini almaya başladı.

⁴ İspanya’nın izole edilmesinde, Franco’nun İspanya İç Savaşı’nda Almanya’dan ve İtalya’dan almış olduğu yoğun destek etkili olmuştu. İzolasyonun bu durumla da bağlantılı olan bir diğer nedeni, İkinci Dünya Savaşı döneminde Franco rejiminin takip ettiği politikalarıdır. Rejim, savaşa doğrudan katılmamış ancak Mihver devletleri yanlısı bir politika izlemişti. Franco, savaşın sonlarına doğru “tarafsızlık” vurgusunu artırsa da ÷lkesinin imajını toparlayamamış, savaşın galipleri 1945’in Temmuz ayında Potsdam’da bir araya geldiklerinde de Avrupa’nın tarafsızları arasında Birleşmiş Milletler’in kuruluşu için davet etmedikleri tek devlet İspanya olmuştu (Bowen, 2006: 59).

1955'te Birleşmiş Milletler'in, 1959 yılında ise Avrupa İktisadi İşbirliği Örgütü'nün (OECC)⁵ tam üyesi olan İspanya, bu süreçte Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası kapsamındaki ülkeler arasında yerini aldı (Rodríguez 2006: 324). Tüm bu gelişmeler, esasen doğrudan Soğuk Savaş'ın yaratmış olduğu atmosferin birer neticesiydi. Soğuk Savaş faktörü, ABD'nin İspanya ile kurduğu ilişkilerde, diğer ülkelerinkine kıyasla çok daha fazla belirleyiciydi. Özellikle 1950 yılının Haziran ayında başlayan Kore Savaş'ının ardından, ABD İspanya ile ilişkilerini düzeltme yoluna gitmiş, iki ülke arasında stratejik bir işbirliği kurulmuştu. Bu yıllarda, ABD açısından İspanya, Orta Avrupa'nın Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) tarafından işgal edilmesi hâlinde savunma hattı vazifesi görebilecek bir ülke olarak görülüyordu. Franco'nun Kore'ye asker göndermek için sunduğu ancak Truman tarafından reddedilen teklif ise bu dönemde İspanya'nın Batı ile ilişkilerini geliştirme yönündeki hevesini göstermek bakımından önemli bir girişimi temsil ediyordu (Bowen, 2017: 89, 120). 1950'lere dair ilave edilmesi gereken bir husus da tüm çabalarına karşım İspanya'nın bu yıllarda Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'ne (NATO) ve Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) kabul edilmemiş olmasıydı. Batı dünyası ile kurmuş olduğu ilişkilere karşım ülkedeki rejimin karakteri, İspanya'nın söz konusu örgütlere kabul edilmesini engelliyordu (Rodríguez, 2006: 324).

İç savaşın devamında gelen kabaca ilk on yıllık süreç, İspanya solu açısından ise büyük bir belirsizliği temsil ediyordu. Savaşın sonunda pek çok cumhuriyet taraftarı, ülkeyi terk etti. Sınır komşusu olan Fransa, en fazla göçün yaşandığı ülkelerden biriydi. 1944 yılında PSOE'nin yeniden kurulduğu yer de Fransa'nın Toulouse şehri oldu. Bu dönemde partinin sürgündeki liderlerinin gayretleri esas olarak Batılı güçleri

⁵ Örgütün adı, 1961 yılında Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) olarak değiştirilecektir.

Franco karşıtı bir müdahaleye zorlamak yönündeydi (Preston, 1988: 208). İspanya'da kalan sosyalistler ise bir anlamda hayatta kalma mücadelesi vermekteydi. İçerisinde bulunulan koşullarda sol, mücadelesini açıktan sürdürme imkânına sahip değildi. Ancak PSOE, bu dönemde yeraltı muhalefeti organize etme konusunda da başarılı olamadı. 1945 ile 1953 yılları arasında, partinin 6 yöneticisi tutuklandı (Heywood, 1987: 198). 1950'lerde ise Toulouse'a yönelik tepkiler artarken, sürgündeki liderlerin parti üzerindeki eski ağırlığı ortadan kalkmaya başladı. Tepkilerin temel nedenini, parti merkezinin kontrolü tamamen kendi elinde tutma yönündeki tutumu oluşturuyordu. Bu yıllarda, İspanya'nın çeşitli şehirlerinde, partiyle ilişiği olmayan sosyalist grupların yavaş yavaş güç kazanmaya başladığı da görülyordu (Preston, 1988: 208-209).

PCE cephesine geçtiğimizde de karşımıza çıkan manzara benzerdi. Parti, iç savaşın ardından sürgündeki örgütlenme ile içerideki gizli hareket arasında ikiye bölünmüştü. Partinin üst kademelerindeki yöneticilerinin bir bölümü, ilk önce Fransa'ya, ardından da SSCB'ye geçti. Parti üyeleri arasında Güney Amerika ve Orta Amerika ülkelerine sığınanlar da çoktu (Nicastro, 1979: 51). Ancak parti üyelerinin zorunlu göçünün esas adresi, sınır komşusu olan Fransa idi. Bu sırada İkinci Dünya Savaşı devam etmekteydi ve faşizme karşı özellikle Paris çevresinde verilen mücadeleye, İspanya'dan sürülen komünistler de aktif bir biçimde dâhil olmuştu. Şehir, 1944'te Nazi işgalinden kurtarıldığında PCE yeni hedefi, İspanya'nın Franco'dan kurtarılması olarak belirledi. Bu hedefe ulaşmak için ilk etapta sınırda bir bölge elde edilerek burada geçici bir hükümet kurulacak, ardından da içeride bir isyan dalgası başlatılarak Mihver karşıtı devletlerin desteğıyle İspanya geri kazanılacaktı. Gerilla mücadelesi 1949 yılına değin aktif bir biçimde sürdürüldü ancak başarıya ulaşamadı. Bu politika 1951'e kadar fikri düzeyde de varlığını sürdürse de sonradan tamamen terk edildi (Anson, 2002: 37-42). PCE'nin Franco karşıtı mücadelesi, 1950'lerde esas olarak

içerideki gizli örgütlenmeler üzerinden devam etti. Bunların çoğunluğunu, işçi örgütlenmeleri teşkil etmekteydi. Parti, ayrıca üniversitelerdeki öğrenci grupları ile de yakın temas hâlindeydi. 1951 yılında Barselona’da tramvay ücretlerine yapılan zammın ardından başlatılan grevin kısa zamanda kitlesel bir karakter kazanması ve başarıyla sonuçlanması, partinin ‘50’lerdeki yeni yönelimini şekillendirmekte etkili oldu. 1960’lara doğru sendikal hareketlerin ivme kazanması ile birlikte PCE’nin akseni de netleşecek, partinin rejim karşıtı mücadelesinde şiddet hareketleri, yerini, işçi örgütlenmelerine sızma yoluyla yürütülen faaliyetlere bırakacaktı (Nicastro, 1979: 53; Anson, 2002: 66-68).

1.2. Otarşinin Sonu ve Kalkınmacılık (1959-1975)

1950’lerde İspanya’ya yönelik tecridin bir ölçüde kırılmış olması, ülkede ekonomik sorunların derinleşmesinin dış borçlar yoluyla bir süreliğine ötelenebilmesini sağlamıştı. Ancak “50”lerin sonuna gelindiğinde, bu politikanın çok uzun süre devam ettirilemeyeceği görüldü. Yüksek enflasyon, işsizlik, dış ticaret açığı gibi sorunlar kronikleşmiş, ülke, dış borçlarının faizlerini dahi ödeyemeyecek hâle gelmişti. Franco rejimi, çıkışı, ithal ikameci politikaları terk ederek ihracat odaklı bir sanayileşme politikasını takip etmekte buldu. 1959-1975 yılları arasını kapsayan “desarrolismo” (kalkınmacılık) döneminin başında, ilk olarak ülkenin ulusal para birimi olan “peseta”nın değeri düşürülerek, hem ülkeye yabancı yatırımcıları çekmek hem de ihracatı artırmak hedeflendi. Maaş ve ücretlere getirilen sınırlamaların da katkısıyla kısa zamanda bu hedeflere ulaşıldı (Kaya, 2019: 69-71). 1959 yılında açıklanan “İstikrar ve Serbestleşme Planı” ile başlatılan süreç içerisinde, daha önceleri büyük oranda dışa kapalı olan İspanya ekonomisi, pek çok yeni gelir kaynağı ile tanıştı. Bunlar arasında, uluslararası ticaret, yabancı yatırımlar, Avrupa ülkelerine göç eden işçilerin gönderdiği dövizler ve turizm gelirleri öne çıkmaktaydı. 1960’lı yıllar, bu bakımdan, Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ilerleyen yıllarda

devam edecek yakınlaşmanın başlangıcını da sağladı (Harrison ve Corkill, 2004: 2). İktidar blokunun bileşenlerinden özellikle komprador burjuvazinin çıkarlarıyla da son derece uyumlu olan bu büyüme modeli, Poulantzas'ın bağımlı ölkelerdeki sanayileşmenin ortak özellikleri arasında saydığı, sınırlı teknolojinin kullanıldığı bir sanayi üretiminin ve düşük seviyede tutulan bir emek verimliliğinin İspanya'daki sanayileşme sürecine de damgasını vurmasına yol açtı. Bu yapı içerisinde artı değer de büyük oranda merkez ölkelere aktarılmaktaydı (Poulantzas, 1976: 14). Öte yandan, kalkınma hamlesine paralel olarak ölkedeki sınıfsal yapı da farklılaşmakta, etkilerini özellikle 1960'ların sonlarından itibaren göstermeye başlayacak bir toplumsal dönüşüm hızlı bir biçimde gerçekleşmekteydi. 1960-1974 arasında yıllık ortalama yüzde 6,9'luk büyümeye tanıklık edilen bu dönemde, kişi başına düşen gelirin 300 dolar seviyesinden 3260 dolara ulaştığı görüldü. Hızlı sanayileşme, şehir nüfusunun artışını da beraberinde getirdi. 1950'lerde yüzde 48 civarında olan tarımsal alandaki iş gücünün oranı, 1975 yılına gelindiğinde yüzde 22'ye kadar inecekti. Eş zamanlı olarak, hizmet sektöründeki çalışanların oranında kayda değer bir artış meydana geldi (Powell, 2016: 42).

Ekonomik liberalleşme süreci ile ölkede 1950'lerin sonlarına değin varlığını sürdüren korporatist yapıya son verilirken, bu yapıdan artakalan "grev yasağı" gibi kısıtlamalara dokunulmadığı; aksine verimliliği ve etkililiği artırmayı sağlamak gibi gerekçelerle işten çıkarmaların kolaylaştırıldığı da görölmekteydi. 1970'li yılların ortalarına değin sürecek olan liberalleşme, yalnızca ekonomiyi kapsamakta, siyasi ve toplumsal alanda gerçekleştirilebilecek birtakım demokratik reformları içermemekteydi. (Kaya, 2009: 73). Örneğin "İstikrar ve Serbestleşme Planı"nın devreye sokulmasının birkaç yıl sonrasında, işçilerin konfederasyon düzeyindeki örgütlenmelerinden biri olan, PCE ile ilişkili İşçi Komisyonları Sendikal Konfederasyonu'nun (CC.OO) resmi olarak kuruluğu gerçekleştirilmiş; ancak konfederasyon, çok geçmeden 1967 yılında yasa dışı ilan edilmişti. şu da var ki, yasal

kabul edilmemelerine karşın sendikaların faaliyetlerinde özellikle 1960'lı yılların sonlarından itibaren kayda değer bir artış gözlenecekti. Bu dönemde rejim açasından rahatsızlık verici bir başka durum da sosyoekonomik dönüşümle beraber artış gösteren üniversite eğitiminin, Franco aleyhtarı bir öğrenci hareketinin de önünü açmış olmasıydı (Powell, 2016: 43).

Öğrenci muhalefetinin ve işçi hareketlerinin etkinliği, ekonomik büyümenin de hız kesmesiyle 1970'lere gelindiğinde daha arttı. Bu dönemde, toplumsal dönüşümün ve şehirleşmenin, mücadele alanlarını da eskiye kıyasla epeyce genişlettiğine tanıklık edildi. Şehirli orta sınıfın yükselişi ile beraber, iş koşullarının dışında, önceleri gündemde olmayan çeşitli sosyal haklara yönelik talepler de öne çıkmaya başlamıştı. Kadın mücadelesi kuvvetlenmekteydi. Hızlı sanayileşme ve şehirleşme, köylülerin de harekete geçmesine yol açacak koşulları ortaya çıkarmıştı. Gerek tarım arazilerine yönelik uygulamalar gerekse de endüstriyel ürünlerin fiyatları ile tarımsal ürünlerin fiyatları arasında giderek açılan makas, kırsal alanda ciddi bir hoşnutsuzluğu ortaya çıkarmıştı. Sayılan bu kesimlere ilaveten, entelektüeller de etkinliklerini artırmaktaydı. Poulantzas'ın, ideolojik hegemonya konusunda faşist rejimler ile askeri diktatörlükler arasında yaptığı ayırım, İspanya için de geçerliydi⁶. Rejimin geniş kitlelerle ideolojik bağ kurma konusundaki yetersizliği, entelektüel kesim açasından, İç savaş sonrası süreçte halk ile aralarında giderek açılmış olan mesafeyi kapatmak bakımından ciddi bir fırsat teşkil ediyordu (Poulantzas, 1976: 7). Bu yıllarda, geniş toplumsal kesimlerin ekonomik koşullarının daha da ağırlaşmasına ve ülke genelindeki hoşnutsuzlukların artmasına yol açan gelişme ise 1973 Petrol Krizi oldu.

⁶ Poulantzas, İspanya'yı faşizmin dışında görmese de bu ülkedeki rejimin faşizmden ziyade askeri diktatörlük özellikleriyle malül olduğunu ileri sürmüştür (Poulantzas, 2019: 24). Bu nedenle de düşünür, Nazizmi ve İtalyan faşizmini *Faşizm ve Diktatörlük* başlıklı çalışmasında incelerken; Portekiz, Yunanistan ve İspanya'daki diktatörlüklerin analizini ayrı bir çalışmada gerçekleştirmiştir.

İspanya, enerji konusunda yüksek oranda dışarıya bağımlı bir ülkeydi, bu nedenle artan petrol fiyatları ülke ekonomisini hayli olumsuz bir biçimde etkiledi. Ülkede, çok kısa bir süre içerisinde, çalışan kesimlerin alım gücünde keskin bir düşüş meydana geldi. Ayrıca 1960'lı yıllardaki ekonomik atılımda kayda değer etkisi olan turizm gelirlerinde ve göçmenler tarafından gönderilen dövizlerde de krize bağlı olarak düşüş meydana geldi (Preston, 1987: 41). Bu gelişmelerle eş zamanlı olarak farklı şehirlerdeki grevlerin sayısı ise yıldan yıla dikkat çekici bir biçimde artmaktaydı. Ülke genelinde 1969 yılında 500, 1973'te ise 931 adet grev meydana gelmişti. Ekonomik krizin derinleştiği 1974 yılında, bu sayı 2290'a sızradı (Powell, 2016: 42). Rejimin, krize ve tabandan gelen baskıya karşı tepkisi ise ücretleri enflasyon seviyesinde, zaman zaman da bu seviyenin üstünde tutmak şeklinde gerçekleşti. Toplumdaki rahatsızlığı daha da artıracığı endişesiyle kemer sıkma politikalarından uzak durulan bu dönemde, krizin yakın bir tarihte sona ereceği umuduyla ekonomik sorunları mümkün olduğunca ötelemeye gayret gösterildi (Kaya, 2019: 88). Bu sırada ülkenin bir başka gündem maddesini de giderek daha radikal bir karakter kazanan Bask milliyetçiliği teşkil etmekte idi. Bask Yurdu ve Özgürlük (ETA) örgütü militanlarınca gerçekleştirilen şiddet hareketleri, özellikle 1968 yılından itibaren artış göstermişti. Örgütün Franco rejimi üzerinde büyük bir hasar bırakan eylemi, 1973 yılının sonlarındaki Ogro Operasyonu oldu. Operasyonda, rejimin ikinci adamı konumunda olan Amiral Carrero Blanco, içerisinde olduğu zırhlı araç havaya uçurularak öldürüldü. ETA'nın bu saldırısı, ülkede şok etkisi yarattı. İspanya toplumu açısından bu suikastın bir anlamı da rejimin oldukça zayıflamış bir vaziyette olduğu ve kısa zamanda devrilebileceği idi (Özçer, 2006: 84-85). 1975 yılının Kasım ayında Franco hayatını kaybettiğinde, rejim hem ekonomik sorunlarla cebelleşmekte hem de şiddet eylemleri konusunda zayıf bir görüntü vermekteydi. Ülkenin 1960'lı yıllar boyunca yaşadığı sosyoekonomik dönüşümün beraberinde getirdiği hak ve özgürlük talepleri de rejim

açısından önceki dönemlere kıyasla çok daha ciddi bir problem hâline gelmiş vaziyettedir.

Otarşinin sona erip ekonomide liberalleşme politikalarının takip edildiği 1959-1975 arasındaki yıllarda, ülkedeki dönüşüm, sol üzerinde de etkili oldu. PSOE üyelerinin, partinin Toulouse'daki merkezi ile görüş ayrılıklarının daha da arttığı ve merkezin etkisinin epeyce sınırlandırıldığı bu dönemde, İspanya'da yasal statüye sahip olmayan çok sayıda sosyalist oluşumun kuruluşuna tanıklık edildi. Bu topluluklar, PSOE merkezinin, ülkedeki dönüşümü kavramaktan uzak bir politika takip ettiğini ileri sürmekteydi. Söz konusu oluşumlar, parti ile aralarında bir bağ olmamasına rağmen bu süreçte rahatsızlıklarını ortaya koymaktan geri durmadılar (Heywood, 1987: 198-199). Toulouse'un içeride olan bitenlere kayıtsızlığından kaynaklı endişeler, 1960'ların sonu itibarıyla da sosyalist çevrelerde varlığını devam ettirdi. Bunun neticesinde, 1970 ve 1971 yılında gerçekleştirilen iki büyük toplantının ardından, ülke içerisinde merkezden bağımsız bir yönetim tesis edildi. Yeni oluşumun Sosyalist Enternasyonal nezdinde de kabul görmesiyle parti bir süre sonra tamamen içerideki temsilcilerin kontrolü altına girdi (Preston, 1988: 219-221). Sosyalistler açısından bu döneme dair kayda değer bir başka gelişme de sağda yer almakla beraber rejimle mesafeli bir ilişki içerisinde olan kesimlerle ilişki kurma yönünde ortaya konan iradeydi. Bunun somut neticelerinden biri, çalışmanın ilerleyen kısımlarında değinilecek olan *Cuadernos para el diálogo* dergisi aracılığıyla sağ ile kurulan işbirliği oldu. Sosyalistlerle Katoliklerin rejim karşıtlığı etrafında 1960'ların ortalarından itibaren bir araya geldiği dergi, PSOE'nin ilerleyen yıllarda takipçisi olacağı çizginin de bir anlamda habercisiydi.

Sözü edilen yıllarda PSOE'nin İspanya sınırlarındaki bileşenleri merkezi yavaş yavaş çevreleyip neticede parti yönetimi ele geçirmeyi başarırken, PCE'de ise yönetim yapısında benzer bir dönüşüm gerçekleşmedi. Ancak Komünist Parti'de de tıpkı PSOE'de olduğu gibi içerisiyle dışarıyı arasındaki anlaşmazlıklar varlığını sürdürmekteydi.

Parti'nin İspanya'daki faaliyetlerinden sorumlu olan Jorge Semprún 1960'ların başlarından itibaren, PCE yönetiminin ülkeden kopukluğunu sık sık dile getirmekteydi. Partinin önemli isimlerinden Fernando Claudín de bu konuda Semprún ile ortak bir tutum içerisindeydi. Bu iki ismin akıbeti, 1965 yılında partiden ihraç edilmek oldu (Heywood, 1987: 196-197). Öte yandan, genel merkezin otoritesine yönelik itirazlar sert karşılık bulmakla birlikte özellikle 1960'ların ortalarından itibaren PCE'nin Sovyet sistemini sorgulamaya başladığı ve Avrupa'daki komünist partiler ile yakın ilişkiler kurmaya giriştiği de görülmekteydi. PCE Genel Sekreteri Santiago Carrillo'nun, 1967 yılında yayımladığı bir kitapçıkta, SSSB'yi, "proleterya diktatörlüğü" düşüncesini evrensel bir geçerliliğe sahipmişçesine sunmakla eleştirmesi, partinin Sovyetler Birliği ile arasındaki mesafenin zamanla daha da artacağını işaretliydi (Nicastro, 1979: 71-72). Nitekim 1968 yılında Çekoslovakya'nın SSCB tarafından işgaline PCE'nin reaksiyonu, Avrupa'daki diğer komünist partilerin tepkilerine kıyasla epeyce sert oldu. Carrillo, SSCB dışındaki komünist partilerin her birinin, ülkelerinin içerisinde bulunduğu koşullar çerçevesinde hareket edebilmelerinin önemini bu süreçte sıklıkla vurguladı. Buna göre söz konusu partilerin, Marksizmi kendi ülkelerinde uygulayabilmek için stratejilerini bağımsız bir biçimde oluşturabilmeleri gerekmekteydi. (Nicastro, 1979: 75-78). Dolayısıyla PCE, SSCB ile olan bağını tümenden koparmasa da 1970'li yıllara geldiğinde artık açık bir biçimde eski çizgisini terk etmiş durumdaydı.

2. Demokrasiye Geçiş

2.1. Franco'nun Ölümü ve Demokrasi Tartışmaları

Franco'nun 20 Kasım 1975 tarihinde ölümünün ardından Kral Juan Carlos İspanya Devlet Başkanlığı'na getirildi. Kral, Arias Navarro'nun başbakanlığını onayladığında ülkenin geleceğine dair büyük bir belirsizlik söz konusuydu. Yeniden iç savaş koşullarına dönme ihtimali zayıf değildi. Öte yandan, ülkede demokrasiye geçme yönünde

de kuvvetli bir irade mevcuttu. Fakat bunun nasıl gerçekleştirileceği konusunda bir fikir birliği yoktu. Demokrasiye ulaşma konusunda iki yaklaşım öne çıkıyordu. Bunlardan birincisi, Navarro hükümetinin, Francoculuğu, yine rejimin kurumları vasıtasıyla reforma tabi tutmasıydı. Bu öneri, yavaş yavaş gerçekleşecek aşamalı bir reform sürecini (reforma) öngörüyordu. İkinci yaklaşımı ise muhalefet tarafından gündeme getirilen ve çok daha keskin bir dönüşümün hedeflendiği bir model teşkil ediyordu. Bu model, “demokratik kopuş” olarak da adlandırılmaktaydı (Anaya, 2002: 41). “Kopuş” (ruptura) taraftarları arasında, ilerleyen yıllarda ülkenin başbakanlığına gelecek olan PSOE lideri Felipe González de vardı.

Demokrasiyi kurmaya yönelik işbirliğinin temelleri, Franco’nun ölümünden önce atılmış vaziyetteydi. Haziran 1975’te kurulan *Plataforma de Convergencia Democrática* (Demokratik İttifak Platformu); PSOE, sol eğilimli Hıristiyan Demokratlar, liberal demokrasi yanlısı Sosyal Demokratlar ve çeşitli bölgesel gruplardan oluşuyordu. Platformdan yaklaşık bir yıl önce, 1974 yılının Temmuz ayında PCE’nin öncülüğünde kurulan *Junta Democrática*’nın (Demokratik Birleřim) bileşenlerini ise *Partido Socialista Popular* (PSP) işçi sendikaları konfederasyonu CC.OO ve Valencia, Katalonya, Galiçya gibi bölgelerden çeşitli oluşumlar teşkil ediyordu. Franco rejimini kitlesel gösteriler ve grevler yoluyla yıkmaya amaçlayan Junta Democrática, PCE’nin 1950’lerden beri süregelen politikasını takip ediyordu. Ülkenin iç dinamikleri konusunda, liderleri hâlen İspanya dışında olan PCE’ye kıyasla daha hassas olan PSOE ise demokrasiye yönelik bir hamlenin rejim içerisindeki ilerici gruplarla işbirliği yoluyla mümkün olacağı inancındaydı (Heywood, 1987: 200-201). Bu nedenle PSOE, salt komünistlerden oluşan *Junta Democrática*’ya karşı oldukça mesafeli bir tutum içerisinde oldu ve *Plataforma de Convergencia Democrática* vasıtasıyla, toplumun daha geniş bir kesiminin rızasını elde etmeye yönelik bir politika izledi. Bu sırada iş burjuvazi ise her iki platformun

bileşenleri ile yakınlaşmaya başlamış vaziyetteydi. Politik ve ideolojik sınırlılıkları nedeniyle (Poulantzas, 1976: 157) hareket alanı dar olan ve komprador burjuvaziden farklı çıkarları temsil eden iç burjuvazi açısından söz konusu platformlar, geniş toplumsal kesimlerle kurulacak olan işbirliği açısından son derece kritikti. İç burjuvazi ile sermaye sınıfının komprador unsurları arasındaki çelişki ise esas olarak 1960'ların kalkınma programı ile ortaya çıkan çıkar farklılaşmasından kaynaklanmaktaydı. Söz konusu dönemde iç burjuvazi, ülkedeki endüstriyel kalkınmadan beslenen ve yabancı sermayenin çıkarları ile daha sınırlı bir ilişkiye sahip bulunan bir sermaye fraksiyonu olarak öne çıkarken, ağırlıklı olarak ticari ve finansal alanda etkinlik gösteren komprador burjuvazi ise doğrudan merkez ülkelerdeki, özellikle de ABD'deki sermaye gruplarının aracılığını yürütüyordu. Bu ilişkilerin bir neticesi olarak, komprador burjuvazinin diktatörlük rejimine kuvvetli desteğine karşılık iç burjuvazi, pastadan kendisine düşen payın sınırlı kalmasına sebep olan politikaların yürütücüsü olan rejime karşı aynı yaklaşım içerisinde olmayacaktı (Poulantzas, 1976: 42-43). şunu da belirtmek gerekir ki, sermaye kanadındaki bu ikilik, kalıcı bir eğilimi temsil etmemekte, dışa bağımlı sanayileşmenin bir neticesi olarak büyük ölçüde uluslararası konjonktüre bağlı olarak şekillenmekteydi. Bu durum, sermaye fraksiyonları arasında geçişleri de olanaklı kılmaktaydı. Örneğin dış sermayeye bağımlı bir girişim zaman içerisinde görece özerk bir pozisyon edinip iç burjuvaziye dâhil olabilirken, tam tersi yönde bir hareketlilik de ortaya çıkabilmekteydi (Poulantzas, 1976: 45). Ancak bu bağımlı modelden her türlü durumda esas olarak komprador sermaye kazançlı çıkmaktaydı; dolayısıyla iç burjuvazinin yeni ittifaklara ihtiyaç duyduğu açıktı.

İç burjuvazinin ihtiyaçını duyduğu ittifakın nüvelerinin 1960'lı yıllardan itibaren ortaya çıktığını ifade etmek de hatalı olmayacaktır. Kalkınmacılığın damgasını vurduğu bu dönemde, sermaye sınıfı içerisinde yukarıda ifade edilen türden bir dinamik mevcutken

burjuvazinin ideolojik hegemonyası da artmaktaydı. Bu süreçte, iç burjuvazinin temsil ettiği çıkarlarla uyumlu bir hareketliliğin de siyasal/toplumsal alandaki etkileri somut olarak görölmeye başlanmıştı. Bunun çarpıcı örneklerinden birini, *Cuadernos para el diálogo* dergisi çevresinde ortaya çıkan ittifak teşkil etmekteydi. Sosyalistlerle Hıristiyan Demokratlar arasındaki işbirliğinin 1960'lerden itibaren önemli bir sembolü olan ve 1963 yılında yayımlanmaya başlanan dergi, rejimin eski eğitim bakanlarından Joaquín Ruiz Giménez tarafından çıkarılmaktaydı. İlk yıllarında rejim içerisinde bir diyalogun sözcülüğüne girişen *Cuadernos para el diálogo*, birkaç yıl içerisinde vurgularını değiştirmiş ve Batı tipi bir parlamenter düzene geçişin önünü açacak reformların savunuculuğunu üstlenmişti (Soro, 2019: 116). Rejime karşı olan ılımlı sosyalistler ile Katoliklerin bir araya geldiği dergi vasıtasıyla, PSOE ile Hıristiyan Demokratlar arasında 1975-1977 yılların gerçekleşecek olan ittifakın da bir anlamda temelleri atılmıştı (Preston, 1988: 218).

1970'lerin ortalarında şekillenen ortak platform çalışmalarının önemli bir özelliği, buna büyük oranda sol partilerin öncülük etmesiydi. Ancak demokrasiye geçiş süreci ve sonrasındaki gelişmelerin, büyük oranda iç burjuvazinin çıkarlarının karşılanmasını sağlayacak bir karakter taşıdığı görülecekti. Yürütölen mücadelelerde açık bir liderlik ortaya koymasa da burjuvazinin söz konusu kanadının fikri anlamda ciddi bir hegemonya inşa etmeyi başarması, Franco'nun ölümünün üzerinden çok uzun zaman geçmeden gerçekleşmiş vaziyetteydi (Poulantzas, 1976: 60). Bu durum, salt PSOE'nin değil, daha uça ta yer alan PCE'nin pratiklerinde de gündün güne daha belirgin bir biçimde etkisini gösterecekti. İçinde bulunulan koşullarda, diktatörlük rejiminin tam anlamıyla ortadan kaldırılabilmesi için İspanya solunun burjuvazi ile işbirliği içerisine girmesi kaçınılmaz görünmekteydi. Sol, özellikle de PSOE, rejim ile olan mücadelesini, geniş toplumsal kesimleri içerecek bir hareketle gerçekleştirme hedefindeydi. Bu konuda şunu da belirtmek gerekir ki, sol partilerin ortak platform çalışmaları içerisinde öne

çıkmasında, solu tek bir çatı altında bir araya getirme arzusu da etkili olmuştu. Bu bakımdan, *Plataforma* PSOE'nin, *Junta* ise PCE'nin solu kendi etraflarında tutma gayretlerinin araçları olarak da vazife görmekteydi (Heywood, 1987: 201). Öte yandan, iç dinamikler, iki parti arasındaki bu mücadelede PSOE'yi daha avantajlı bir konuma getirmiş vaziyetteydi. Şöyle ki, Franco'nun ölümün ardından, rejim, “bunker” olarak adlandırılan ve Francoculuğu ne pahasına olursa olsun savunmaya devam edecek olanlarla “aperturistas” denilen değişim yanlıları arasında bölünmüş durumdaydı. Rejim içerisindeki değişim yanlıları, PSOE ve Hıristiyan Demokratlar tarafından kurulan ittifakla işbirliğine hazırды. Bu koşullarda, PCE'nin rejimi kitlesel gösteriler ve grevlerle yıkma yönündeki çağrıları, partiyi yalnızlığa itiyordu. Komünist Parti Genel Sekreteri Carrillo, “aperturistas”ın da içerisinde yer aldığı geniş tabanlı bir değişim hareketinin ortaya çıkması hâlinde, PCE'nin kısa zamanda zayıflayacağını gördü. Bunun neticesi ise *Junta Democrática* ile *Plataforma de Convergencia Democrática*'nın bir araya gelmesi oldu. İki hareket, 1976 yılının Mart ayında birleştiklerini duyurduğunda, yeni platformun ismi de Coordinación Democrática olarak ilan edildi (Heywood, 1987: 201).

Francó'nun ölümün ardından gündeme gelen önemli bir konu da monarşinin devam edip etmeyeceğiydi. İspanya'da henüz 1940'lı yılların başında devlet biçimi “monarşi” olarak belirlenmiş ve bu şekilde Franco'nun ardından devletin başına “Kral”ın geçeceği açıklık kazanmıştı. Kral, başbakanı ve bakanları da belirleme yetkisine sahip olacaktı (Kaya, 2019: 91). Tahtın varisi ise uzunca bir dönem boyunca belirsizdi. Söz konusu belirsizlik, 1969 yılında, Franco'nun Juan Carlos'u veliyaht olarak ilan etmesiyle son buldu. Bu gelişme, Francocu çevrelerde ve Falange'in genelinde, rejimin devamlılığının teminat altına alınmasını sağlayacak bir hamle olarak görüldü ve memnuniyetle karşılandı. Sol ise veliyaht ilanına oldukça tepkiliydi. Sosyalistler bu hamleyi “geleceğin karton kralının” ülkeye dayatılması olarak

görüyorlardı. Komünistler de bu koşullarda Franco'nun ölümünün dahi Francocu rejimin varlığının sona ermesi anlamına gelmeyeceğini savunuyorlardı (Preston, 1987: 16-17). Bu nedenle, Franco'nun yaşamını yitirmesinin ardından, 22 Kasım 1975 tarihinde Juan Carlos tahta geçtiğinde solun tepkisi sert oldu. PCE'nin yayın organı *Mundo Obrero*, Juan Carlos'a yönelik bakış açısını “empoze edilmiş krala hayır!” başlığıyla ortaya koyarken; PSOE, yeni kralın, parlamentodaki ilk konuşmasını “boş... yapıdan yoksun, rejimin farklı bileşenlerini memnun etmeye yönelik kısa paragraflardan oluşan ve siyasi kurumların demokratikleştirilmesine yönelik herhangi bir referans içermeyen” ifadeleriyle değerlendirmekteydi (Powell, 1996: 84). Juan Carlos tarafından başbakanlığa yeniden atanan Arias Navarro'nun, 11 Şubat 1976 tarihinde, politikada kaldığı müddetçe Francoculuktan taviz vermeyeceğini ve “İspanya'nın düşmanları” ile mücadelesini sürdüreceğini deklare etmesi (Preston, 1987: 60), solun monarşiye yönelik şüphelerini pekiştirecekti.

1976 yılının ilk aylarına damgasına vuran esas gelişme ise ülke genelindeki işçi protestoları oldu. Ocak ayında farklı sektörlerden 300 bin civarında çalışanın katıldığı bir grev, Madrid'i adeta kilitledi. Bu sırada ülkenin bir diğer metropolü olan Barselona'da, hizmet sektöründeki grevler yaygınlaşmaktaydı. Şehirdeki fabrikalarda da grevlerin ayak sesleri duyulmaya başlanmıştı. Şubat ayında Sabadell'de, Martta ise Vitoria'da genel grevler başlayacak, Vitoria'daki gösterilerin kanlı sonuçlanmasının yarattığı tepkinin de etkisiyle işçi hareketleri kısa zamanda ülkenin geri kalanında yaygınlaşacaktı (Sampere, 2013: 80-81). 1970'lerin ikinci yarısına dair önemli bir özellik de farklı toplumsal kesimlerin yürüttüğü hareketlerin giderek ortak bir hedef etrafında örölmeye başlanmış olmasıydı. 1960'ların hızlı büyümesi kesildiğinde, şehirlerdeki sayısı ve etkinliği epeyce artmış durumda olan orta sınıfların ve beyaz yakalıların işçi sınıfı ile ortak çıkarlar etrafında bir araya gelebildiği görölmekteydi. Bu yakınlaşmanın ivmelendirdiği harekete,

diktatörlüğün reaksiyoner milliyetçiliğinden farklı bir milliyetçilik vurgusu da eşlik etmekte, hareket, kamuda çalışan kesimlerin ve askeri personelin üzerinde de etki yaratabilmekteydi (Poulantzas, 1976: 72). Yine bu dönemde öne çıkan gelişmelerden biri ise politik mahkûmların serbest bırakılması için yapılan gösterilerdi. Juan Carlos'un tahta geçtiği tarihte bir af ilanı yayınlanmış ancak bu düzenleme, mahkûmların oldukça sınırlı bir kesiminin serbest bırakılmasını sağlamıştı. Beklentileri karşılamayan af ilanı, özellikle, ETA şiddetinin Franco rejiminin baskısına karşı ortaya çıkan meşru bir karşılık olarak görüldüğü Bask bölgesinde geniş katılımlı sokak hareketlerine yol açtı. Baskların bu tutumu, ülkenin geri kalanında da mahkûmlar için benzer çağrılarla hızla yayılmasını beraberinde getirdi (Preston, 1987: 61). Gruplar hâlinde toplanmanın ve gösteri düzenlemenin dahi yasak olduğu bir ülkede oldukça geniş katılımlı grevlerin yaşanması, hak ve özgürlükler konusunda ciddi anlamda bir toplumsal talep olduğunu da gösteriyordu. Anılan süreçteki kitlesel gösterilerde dile getirilen taleplerin, kapsamlı bir politik dönüşüm gerçekleşmeden karşılanamayacağı da görülmekteydi (Sampere, 2013: 80-81).

Bu dönemde iktidarın, muhalefetin farklı bileşenlerinden oluşan *Coordinación Democrática* hareketine yönelik tavrı da gerginliği artıran bir faktördü. Mart ayının sonlarında, İçişleri Bakanı Fraga'nın talimatıyla hareketin sol kanadına yönelik bir operasyon gerçekleştirildi ve tutuklamalar yaşandı. Fraga'ya göre bu şekilde, yaklaşan 1 Mayıs'a "huzur içerisinde" girilebilecekti. Muhalefetle ilişkiler konusunda daha ılımlı bir tutum içerisinde olan Kral Juan Carlos ise içerisinde komünistlerin de yer aldığı *Coordinación Democrática* üyeleri yerine, bağımsız figürlerle ya da Sosyal Demokrat liderlerle görüşerek, demokratikleşmeye dair fikir alışverişinde bulunuyordu (Powell, 1996: 99). Hem Navarro'nun hem de Fraga'nın katı tutumu, bu dönemde, PCE'ye kıyasla daha ılımlı bir çizgiyi temsil eden PSOE'nin dahi büyük bir tehdit olarak konumlandırılmasına yol açmaktaydı. Ancak çok

geçmeden, henüz Nisan ayının sonlarına doğru, iktidarın tutumunda bir yumuşama görüldü ve 30 Nisan 1976 tarihinde Bakan Fraga ile PSOE lideri Felipe González bir araya geldi. González'in bu görüşmeden birkaç hafta sonrasında yaptığı açıklama ise PSOE açısından ciddi bir tutum değişikliğini ifade etmekteydi. González, basına verdiği demeçte, monarşi makamının, demokratik özgürlüklerle kaçınılmaz bir uyumsuzluk içerisinde olmadığını belirtmekteydi. İçerisinde bulunulan tarihi sürece adapte olabilmesi hâlinde, Kral'ın bu sürecin devamında da varlığını sürdürmesinde mahsur yoktu. (Powell, 1996: 100-101) Önceleri İspanya'nın geleceğinde kralın yeri olamayacağına dair net bir tutum içerisinde olan PSOE, böylece, kendisi açısından kayda değer bir tavizin ilk sinyalinin veriyor, demokratikleşme sürecinde esnek bir tutum içerisinde olacağını ortaya koyuyordu.

PSOE böyle bir yönelim içerisindeyken İspanya solunun bir diğer önemli aktörü olan PCE ise proleterya diktatörlüğü fikrinden vazgeçerek, sosyalizmin demokratik esaslar çerçevesinde kurulması düşüncesine dayanan Avrupa komünizmi çizgisini benimsemekteydi. Komünist Parti, 1976 yılının Haziran ayında Doğu Berlin'de gerçekleşen ve Avrupa'daki komünist parti temsilcilerinin katıldığı konferansta, SSCB'ye açıktan cephe aldı (Nicastro, 1979: 85). Konferansta PCE adına konuşan Carrillo, ülkesinde demokratik bir rejim inşa edilirken partisini de bu sürece aktif bir biçimde dâhil etmenin peşindeydi. Bireye ve çoğulculuğa dair vurgular, Komünist Parti'ye karşı sol çevrelerde dahi mevcut olan şüpheleri ortadan kaldırmaya yarayabilirdi. Carrillo, Doğu Berlin'deki konferansın ardından, uluslararası basına yaptığı açıklamalarda da PCE'nin hiçbir konuda kişisel tercihlere müdahale edemeyeceğini ifade etti ve sistemli bir biçimde farklılıkların önemini vurguladı (Nicastro, 1979: 85-86). Carrillo bu açıklamaları yaparken PCE'nin yasa dışı statüsü devam etmekteydi. Ancak bu durumun çok uzun sürmeyeceği de belliydi. Avrupa Parlamentosu'nun 1976 Mayıs'ında yaptığı, komünist partilere yasal statü tanınması çağrısının ardından, Haziran ayında Fraga,

bunun kendi ülkesinde de er geç gerçekleşeceğini ifade etti (Powell, 1996: 102). Batı demokrasilerinde komünist partiler yasal organizasyonlardı, İspanya'nın yeni yönelimi çerçevesinde de böylesi bir esneklik kaçınılmazdı. Dolayısıyla PCE'nin Avrupa komünizmine doğru hızlı yöneliminde, en kısa zamanda yasallaşmak ve bu şekilde partinin demokratikleşme sürecindeki rolünü artırma arzusu yatıyordu. Bu nedenle PCE de PSOE gibi monarşi konusunda bir tutum değişikliğe içerisine girecek, kendisine yasal statü tanınması karşılığında Krallık karşısı söylemlerini askıya alacaktı (Powell, 1996: 102).

Monarşinin varlığının İspanya solunun geniş bir kesimi tarafından da kabul edilmiş durumda olduğu bu ortamda, Navarro iktidarının, demokrasiye geçiş konusunu ağırdan aldığı görülmekteydi. İktidarın tutumu, toplumun farklı kesimlerinde genel bir rahatsızlık yaratmaktaydı. Durumdan rahatsız olanlardan biri de Kral Juan Carlos'tu. Demokrasiye geçişte daha etkin bir rol oynayacak bir yönetimin varlığını önemseyen Kral Juan Carlos için de Navarro iktidarı bir süre sonra iyiden iyiye uzlaşmazlığı temsil eder hâle gelecekti. Toplumsal muhalefetin yaratmış olduğu baskının yanı sıra uluslararası konjonktür de Juan Carlos'u siyasal alanda istikrar sağlama yönünde hızlı adım atmaya zorluyordu. Neoliberalizmin farklı coğrafyalarda hegemonyasını kurmaya başladığı bir ortamda, sürekli olarak iç karışıklıkların yaşandığı bir ülkenin, dışarısı ile olan ekonomik ilişkilerini istikrarlı bir biçimde sürdürmesi olanaklı değildi. Nitekim bu durumu ve aynı zamanda kendi konumunu gözeten Kral, açılım niyetini ilk olarak 2 Haziran 1976 tarihinde, ABD Kongresi'nde yaptığı konuşmada açıkladı ve uluslararası beklentilerin farkında olduğunu ortaya koydu (Kaya, 2019: 95). Juan Carlos'un bu konuşmadan birkaç hafta sonraki hamlesi ise beklenen reformları gerçekleştiremeyeceği açıklık kazanan Navarro'yu istifaya çağırarak oldu. Navarro'nun 1 Temmuz 1976 tarihindeki istifasının iki gün sonrasında, Kral tarafından başbakanlık görevine, Franco döneminin tek partisi ve Falange'nin

devamı olan Movimiento Nacional Genel Sekreteri Adolfo Suárez'ın atanması ise reform beklentisi olan çevrelerde ilk etapta ciddi bir hayal kırıklığı yarattı (Azagra, 2007: 60). Solun önde gelen iki partisi de Suárez tercihinin oldukça kuşkuyla bir biçimde yaklaştı. PSOE kanadından, yeni başbakanın demokrasi yönünde anlamlı adımlar atmamasının Krallığı da alaşağı edecek bir krize yol açabileceği iddiası ileri sürüldü (Powell, 1996: 113). Kabinenin oluşturulması ile birlikte ise yeni hükümete olan bakış açısı değişmeye başladı. Bunda, bakan olarak görevlendirilen isimlerin genç ve iç savaş geçmişi ile bağlantısı olmayan kişiler arasından seçilmesi etkili oldu (Azagra, 2007: 74).

Yeni başbakanın ilk görev yılında demokratikleşme açısından kayda değer adımlar atıldı. Suárez, göreve gelmesinin hemen ardından, hükümetinin ilk 30-40 günü içerisinde, geçmişte örneğine rastlanmayan türden gelişmelerin yaşanacağını duyurdu. Gerçekten de 16 Haziran 1976 tarihinde açıklanan hükümet programının, sivil haklara ve özgürlüklere, çoğulculuğa dair vurgular içeren bir metin olduğu görüldü. Programda, parlamentonun demokratik seçimlerle meydana getirilmesinin gerekliliğine de dikkat çekilmekte, 30 Haziran 1977 tarihinden önce yapılacak bir seçimin sözü verilmekteydi. (Powell, 1996: 115). Yeni Hükümet, Haziran 1976'daki reform programını ilan etmesinin ardından, Temmuz ayında, şiddet eylemleri içerisinde doğrudan ya da suç ortağı olarak bulunmamış olan hükümlüleri kapsayan bir af düzenlemesini kabul etti (Aramberri, 1979: 183). Ancak bu gelişmelere rağmen Franco dönemi boyunca faaliyetlerini yeraltı mücadelesi yoluyla yürütmüş olan PCE'nin hâlâ yasa dışı olduğu bir ortamda bu vaatlerin ne ölçüde gerçekleşeceği sorusu da tartışmalı kalmayı sürdürmekteydi. Durumu esas olarak tartışmalı kılan, PCE'nin hafife alınmayacak bir kitlesel desteğe sahip olmasıydı. Komünist Parti'nin statüsü, çalışan sınıflar içerisindeki geniş bir kesimi ilgilendirmekteydi. Buna rağmen ordu, PCE konusundaki katı tutumunu sürdürmekteydi. İspanya yönetimini bu konuda çözüme zorlayan gelişme ise Komünist Parti'nin sürgündeki

genel sekreteri Carrillo'nun, 1976 yılının sonlarında İspanya'ya gelmesi oldu. Madrid'de olduğu iktidar tarafından da bilinen Carrillo, bir süre sonra basının davet edildiği toplantılar düzenlemeye başladı. Bu toplantılara müdahalede bulunulmasa da Carrillo 22 Aralık 1976 tarihinde gözaltına alındı. Ardından, PCE tarafından örgütlenen, Carrillo'nun serbest bırakılmasına yönelik bir kampanya başlatıldı ve reformcu imajının zedelenmesinden çekinen Suárez'in inisiyatif almasıyla Carrillo sadece sekiz gün içerisinde serbest bırakıldı. Hükümetin Carrillo konusundaki tutumu, PCE'nin yasal statüye kavuşmasının fazla zaman almayacağını göstermekteydi. Çok geçmeden, partinin yasallaşması için düzenlenen birtakım kampanyaların ardından, 9 Nisan 1977 tarihinde PCE de İspanya'nın yasal partileri arasına katıldı (Preston, 1987: 79-80; Kaya, 2019: 96).

Bu dönemde PSOE çevrelerinden ise reforma yönelik girişimlerin yetersizliğine dair değerlendirmeler gelmekteydi. PSOE, daha önce monarşi konusunda esnek bir tutum izleyebileceğini ortaya koymuş olmasına karşın Suárez yönetimin ilk aylarında, bu konudaki söylemini değiştirme yoluna gitti. Parti'nin Aralık 1976'daki kongresinde "cumhuriyetçilik" vurgusunu devam ettirdiği görülmekteydi (Powell, 1996: 113). Ayrıca aynı kongrede, Parti'nin tarihinde bir ilk gerçekleşecek, PSOE kendisini "Marksist bir parti" olarak tarif edecekti (Kennedy, 2009: 95). Dolayısıyla İspanya'da Franco sonrasındaki ilk serbest seçimlere, PSOE ve PCE birbirlerine yakın programlar ile gidiyordu. PCE, Avrupa komünizmi eksenine doğru yol alıp eskisine kıyasla daha esnek bir duruş sergilerken PSOE, çoğulculuğa ve özgürlüklere yönelik vurgularını sürdürmekle beraber PCE seçmenlerini de hedefleyen bir söylem geliştiriyordu. şunu da ilave etmek gerekir ki, PSOE, son kongresinde öne çıkan radikal retoriğe karşın kitleler nezdinde hâlen PCE'ye kıyasla daha ılımlı çizgide bir parti olarak görülmeye devam etmekteydi (Heywood, 1987: 203).

2.2. 1977 Genel Seçimleri ve Anayasa Çalışmaları

15 Haziran 1977 tarihinde gerçekleştirilen genel seçimler, 1936 yılından bu yana yapılan ilk serbest seçimler olması bakımından önemliydi. Başbakan Suárez'in başında olduğu Merkez Demokrat Birlik (UCD), henüz tam anlamıyla demokrasiye geçilmemiş olan bir ortamda, genel seçimlere oldukça avantajlı bir konumda girdi ve oyların yüzde 34,3'ünü alarak seçimden birinci parti olarak çıktı. UCD'yi takip eden PSOE yüzde 28,5'lik bir oy oranı elde etti. Seçim sonuçları sağdan ve soldan iki parti için ise hayal kırıklığı anlamı taşıdı. PCE, oyların yalnızca yüzde 9,3'ünü alabilirken, sağın UCD'den sonra gelen partisi olan Halk İttifakı (AP) da seçimlerden yüzde 8,4'lük bir oy oranı ile çıktı (Preston, 1987: 89). Bu, özellikle seçimden önceki süreçte oldukça uzlaşmacı bir tutum içerisinde girmiş olan ve sol seçmenin önemli bir kısmının oyunu alabileceğine inanan PCE açısından beklenmedik bir sonuçtu. Bu bakımdan, kullanılan oylar Kaya'nın ifade etmiş olduğu gibi seçmenlerin "ılımlı/uzlaşmacı" bir tutum içerisinde olduğunu göstermenin yanı sıra (Kaya, 2019: 97), Preston tarafından işaret edildiği üzere iç savaş hatıralarının hâlen canlı olduğunu ve PCE'nin bu yükten henüz kurtulamadığını da ortaya koyuyordu (Preston, 1987: 88).

Seçim sonuçları, Komünist Parti içerisinde de değerlendirme konusu edilmişti. PCE yetkilileri, seçimdeki başarısızlıklarını, hâlen varlığını sürdüren Sovyet taraftarı görünümüne bağlıyorlardı. Parti'nin otoriter yönelimi de seçimlerde aleyhlerine kullanılmıştı. Avrupa komünizmi eksenli yeni tutum, PCE'nin iç savaş döneminden kalma olumsuz imajını kırmaya yetmemiş gibi görünmekteydi. PCE, çözümü ise bu imajla mücadeleyi kuvvetlendirmekte bulacak ve hem söylemini hem de politik pratiklerini daha uzlaşmacı bir çizgiye çekecekti (Andrade, 2013: 170-171).

1977 Seçimleri, seçimden başarılı bir sonuçla çıkmış olsalar da PSOE yetkililerini de parti programı ve yönelimi üzerine bir kez daha

düşünmeye zorlayacaktı. Aslında PSOE'nin Aralık ayındaki kongresinde öne çıkan Marksizm vurgusu düşünüldüğünde, bu seçimlerin sonuçlarının ılımlı çizgiye destek olarak değerlendirilmesi çelişkili gibi görünebilir. Ancak seçmenlerin büyük bir çoğunluğu, ara ara öne çıkan radikal tavrılardan ziyade, genel eğilimleri ve kritik anlarda takip edilen politikaları dikkate almakta, partileri buna göre değerlendirmekteydi. Bu bakımdan, PSOE de Aguiar'ın ifadeleriyle toplumun geniş bir kesimi tarafından "Marksist olmaktan ziyade liberal-sosyalist olan, Monarşiyi kabul etmeye hazır, toplumu radikal yöntemlerden uzak durarak modernleştirecek merkez sol bir parti" olarak görülmekteydi (Aguiar, 2006: 2).

1977 Seçimlerinden birkaç ay sonra, 25 Ekim'de imzalanan Moncloa Paktı ise gerek PSOE'nin gerekse de PCE'nin ilerleyen yıllarda nasıl bir tutum içerisinde olacaklarının işaretini veren kritik ve sembolik bir gelişmeydi. Seçimlerin ardından, Başbakan Suárez tarafından Ekonomiden Sorumlu Başbakan Yardımcısı olarak görevlendirilen Enrique Fuentes Quintana tarafından hazırlanan plan, sıkı para politikasını ve buna uygun mali tedbirleri içermekteydi. Başbakan'ın dışında PSOE lideri González ve PCE lideri Carrillo'nun da katıldığı toplantılarla şekillenen tedbirler, ülkede üretilen malların uluslararası rekabet gücünün artırılması amacıyla ücretlerde yapılacak kesintileri ve ulusal paranın değerinin düşürülmesini içeriyordu. Bu şekilde, enflasyonun düşürülmesi amaçlanmaktaydı. Ayrıca anlaşmanın yüksek oranlı bir işsizliği beraberinde getireceği de baştan kabul ediliyordu. Bu tedbirler, partilerinin programlarıyla çelişki içerisinde olsa da Carrillo ve González tarafından kabul edildi. Solun önde gelen iki partisi, İspanya kapitalizmini yeniden rayına oturtacak bir anlaşmanın imzacıları olmaktan imtina etmedi. Sol, adım adım demokrasiye doğru ilerlenen bir süreçte, bir darbenin önünü açabilecek uzlaşmaz bir görüntü vermekten kaçınıyordu (Aramberri, 1979: 190-191; Harrison ve Corkill, 2004: 15-

16). Solun bu tutumu, burjuvazinin yeni kanadıyla kurulmuş olan ittifak ilişkisinin varlığını devam ettirme hedefiyle de doğrudan ilişkiliydi.

Serbest seçimlerin yapılmaya başlandığı bir ortamda İspanya solu için bölgesel sorunlara ve buralarda öne çıkan taleplere ilişkin olarak alınacak tavır da yeniden önem kazanmaktaydı. İçerisinde bulunulan koşullar bu konuda da uzlaşmacı bir tutumun öne çıkmasına yol açtı ve İspanya solu, demokrasiye geçiş sürecinde, “ulusal sorun” konusundaki tutumunda da değişikliğe gitti. Önceleri Katalonya, Bask ve Galiçya gibi bölgeler için “self determinasyon” hakkını gündemde tutan solun, 1977 yılına gelindiğinde, merkezi yönetimin gücünün belli ölçülerde sınırlandığı “adem-i merkeziyetçi” bir idareden yana durmaya başladığı görüldü (Kaya, 2019: 151). Konuya ilişkin dikkat çekici bir nokta, “ılımlı” çizginin, Bask ve Katalan bölgelerinde de rağbet görüyor olmasıydı. 1977 seçimlerinde PSOE, PCE’ye kıyasla her iki bölgede de daha başarılı bir performans ortaya koymuştu. Sosyalistler, özellikle Katalonya’da, seçimden büyük bir zaferle çıkmıştı. Parti, Katalonya’daki seçimlere, bölgenin sosyalist solunu temsil eden Katalonya Sosyalist Partisi (PSC) ile ortak olarak girmişti. Bölge açısından en kritik şehir olan Barselona’dan birinci çıkan PSOE-PSC ortaklığı, Katalonya’nın önde gelen diğer şehirlerinde de yüksek oy oranlarına ulaşmıştı. PCE ise bölgede seçimlere Katalonya’nın köklü komünist partilerinden biri olan Katalonya Birleşik Sosyalist Partisi (PSUC) ile birlikte katılmış ve yüzde 18,2 gibi kayda değer bir oy oranı elde etmişti. PCE-PSUC, bölgede yüzde 28,4’lük PSOE-PSC ittifakının ardından gelen ikinci sıradaki ittifakı teşkil ediyordu. Dolayısıyla 1977 seçimlerinin ardından Katalonya’da solun ciddi bir temsil kabiliyeti mevcuttu (Mujal-Leon, 1980/81: 303-305).

Bask bölgesindeki sonuçlar ise Katalonya’dakine kıyasla daha dikkatli bir incelemeyi gerektirmekteydi. Her şeyden önce, burada seçimlerden, özerklik yanlısı ve radikal milliyetçilikten uzak bir parti olan Bask Milliyetçi Partisi (PNV) birinci olarak çıkmıştı. Yüzde 29,8’lik

oy oranına sahip olan PNV'yi yüzde 26,48 ile PSOE takip ediyordu. Bölgede ayrılıkçılık taraftarı radikal milliyetçi partiler ise seçimden düşük bir oy oranı ile çıkmıştı. PSOE'ye göre daha radikal bir çizgide kabul edilen PCE de bölgede yüzde 5'lik bir oy oranına dahi erişememişti. Bu bakımdan, bölge halkının oylarını ılımlılık ve özerklik için kullanmış oldukları ileri sürülebilirdi (Soldevilla, 2009: 261).

PSOE ve PCE, seçimlerde elde ettikleri temsil kuvvetinden hareketle, Katalonya bölgesinde yaşayan halkın özerklik taleplerinin sözcülüğünü güçlü bir biçimde üstlenebilme olanağına sahipti. Bölgede öncelikli mesele, iç savaş sonrasında kapatılmış olan *Generalitat* adındaki bölgesel yönetimin yeniden kurulması idi. Ayrıca *Generalitat*'in sürgündeki lideri Josep Tarradellas'ın ülkeye dönüşünün sağlanması da şarttı. Barselona'da özgürlük, af ve özerklik taleplerinin dillendirildiğı pek çok gösterinin yapıldığı bu tarihlerde, sol, üstleneceğı rolle, bölgedeki etkinliğini kalıcı hâle getirme hedefindeydi. Ancak Başbakan Suárez'in hamleleri, solu bölgedeki birincil aktör olmaktan çıkaracaktı. Suárez, seçimlerin hemen ardından, önce Tarradellas'ı ülkeye davet etti, ardından da 29 Eylül 1977 tarihinde *Generalitat*'ın geçici bir statü ile açılmasına yönelik bir düzenlemeyi hayata geçirdi. Hükümetin Katalonya'ya ilişkin tasarruflarını Tarradellas aracılığıyla yürüttüğü bu ortamda, özerkliğe geçiş sürecinde sol bölgede umduğı ölçüde etkili olamadı (Mujal-Leon, 1980/81: 306-309; Conversi, 2000: 142-143).

Bu dönemde özerkliğe yönelik çalışmalar Bask bölgesinde ise Katalonya'ya kıyasla daha yavaş yürütölmekteydi. Tarradellas gibi farklı partilerin üzerinde anlaşabileceğı bir figür, Basklar arasında mevcut değıldi. Dolayısıyla Katalonya'daki pratik, burada devreye sokulamadı. Ancak Başbakan, buna rağmen *Generalitat* benzeri bir yapının Bask bölgesinde de oluşturulması yönünde çaba göstermekten geri durmadı. Bu noktada şunu da tekrar hatırlatmak gerekir ki, yönetimi bu yönde bir çabaya iten ana etken, toplumsal dinamiklerdi. Demokrasi taleplerine

eşlik eden ulusalcılık temelli hareketler, bölgesel sorunların çözümlünü İspanya’da demokrasiye geçişin olmazsa olmazı hâline getirmekteydi. 7 Şubat 1978 tarihinde Bask bölgesi için bir Genel Konsey oluşturuldu ve bölgenin otonom statüsünün ayrıntılarının belirlenmesi için vakit geçirilmeksizin çalışmalara girişildi (Ametzaga, 2011: 17-18; Preston, 1987: 100). Genel Konsey’in başına, UCD’nin de katkısıyla, PNV temsilcisinin değil de PSOE adayı Ramón Rubial’in getirilmesi ise (Preston, 1987: 100), ülke genelinde olduğu gibi Bask bölgesinin kaderinin şekillenmesinde de sosyalistlerin komünistlere kıyasla çok daha fazla söz sahibi olacağının bir göstergesi oldu.

İspanya’da 6 Aralık 1978 tarihinde referandum ile kabul edilecek yeni anayasanın hazırlanması sürecinde de esas söz sahipleri, UCD ve PSOE oldu. 15 Haziran 1977 tarihindeki seçimlerde, parlamentodaki çoğunluğun, sağın ve solun “ılımlı” partileri tarafından elde edilmiş olması, anayasa hazırlama sürecinin uzlaşı içerisinde yürütülmesi için avantajlı bir ortam oluşturmuştu (Hopkin, 2005: 15). Bu koşullarda, seçimlerin ardından, bir anayasa taslağı hazırlaması amacıyla parlamento bünyesinde kurulan “Anayasal İşler ve Kamusal Özgürlükler Komisyonu”nun 36 temsilcisinden 17’sini UCD, 13’ünü PSOE üyeleri teşkil etti. Diğer temsilcilerden ikişer tanesi muhafazakâr Alianza Popular (AP) ve komünist PCE, 1’er tanesi ise Katalan milliyetçisi CIU ile Bask milliyetçisi PNV milletvekilleri arasından belirlendi (Özçer, 2006: 103). Bununla birlikte Anayasa hazırlama sürecinin tamamen sancısız bir biçimde gerçekteşiği de söylenemezdi. Örneğin taslak metnin komisyon değerlendirmeleri başladığında, UCD’nin, ilk 25 maddenin görüşmelerini AP ile yaparak muhafazakâr bir çoğunluk oluşturma çabası içerisinde girdiği görüldü. PSOE, çalışmaların erken bir döneminde gerçekteşen bu duruma sert tepki gösterdi ve ilerleyen süreçte, taslağın şekillendirilmesinde UCD ile beraber belirleyici aktör olmayı başardı. PSOE’nin, söz konusu süreçte, nihai metne ciddi anlamda katkı sunabilmesinde, iktidar partisinden ayrı durduğu noktaları

net bir biçimde ortaya koymaktan geri durmaması etkili oldu. Anayasa çalışmalarında nasıl bir tutum takınacağı merak konusu olan PCE'nin de görüşmeler süresince uzlaşmacı bir pozisyonu korumaya gayret ettiği dikkat çekti. Bunda, seçimlerde alınan başarısız sonucun ardından partinin benimsemiş olduğu strateji etkiliydi. Franco dönemindeki örgütlenme kapasitesine karşın demokrasiye geçiş sürecinde sol içerisinde izole bir pozisyonda kalan Komünist Parti, bir sonraki seçimlere, ülkedeki genel yönelime uyumlu bir çizgide katılmaya gayret göstermekteydi (Hopkin, 2005: 15-16).

Anayasa tasarısı için 31 Ekim 1978 tarihinde parlamentoda yapılan oylamada 363 lehte, 6 aleyhte oy çıktı.⁷ Tasarı, Senato'dan da oldukça yüksek bir çoğunlukla geçti. Anayasa tasarısı aleyhinde oy kullananlar ya da oylamaya katılmayanlar ise ağırlıklı olarak PNV milletvekilleri idi. Anayasa görüşmelerinin devam ettiği yaklaşık bir buçuk yıllık süre zarfında bu çalışmalara karşı en sert tutumu benimseyen ve pek çok şiddet eylemi gerçekleştiren ETA'nın ve diğer ayrılıkçı Bask hareketlerinin gerilimi epeyce tırmandırdığı bir ortamda PNV, Bask bölgesine özerklik getiren anayasayı benimsiyor olmasına karşın hükümetle işbirliği içerisinde görünmek istemedi ve referandum için boykot çağırısı yaptı (Preston, 1987: 109). 6 Aralık 1978 tarihinde yapılan halk oylamasında, tasarı İspanya genelinde yüzde 88,5'lik bir oy oranı ile kabul edildiğinde de Bask bölgesindeki yerleşim yerlerinde oylamaya katılımın hayli düşük kaldığı görüldü (Kaya, 2019: 100).

Geniş bir mutabakat zemininde hazırlanan ve kabul edilen İspanya Anayasası'nın getirdiği yeniliklere kısaca değinmek de yerinde olacaktır. Bu yenilikler, üç temel nokta çerçevesinde ele alınabilir. Bunlardan birincisi, yeni Anayasa ile İspanya'nın evrensel ölçekte bir demokratik hukuk devleti olma yönünde kararlı bir adım atmış olmasıdır. 1978 Anayasası ile temel hak ve özgürlükler alanındaki ana ilkeler ortaya

⁷ 13 parlamenter, anayasa tasarısı oylamasına katılmamıştır.

konulmuş; kapsadığı alan oldukça geniş tutulacak bir biçimde eşitlik ve ayırım yapmama ilkesi kabul edilmiş, işkence ve aşağılayıcı muamele yasaklanmış, vicdani ret hakkının kanunla düzenlenmesi öngörülmüş, ifade ve örgütlenme özgürlüğü konusunda da demokratikleşme iradesinin net bir biçimde ortaya konulduğu hükümlere yer verilmiştir. Birbirinden çok farklı vizyonlara sahip olan kesimler arasında uzlaşmaya dayanan Anayasa’da söz konusu uzlaşının her bir tarafının kaygılarının dikkate alınmasına özen gösterilmiş, ayrılıkçı talepler içerse dahi, şiddet çağrısı ya da şiddet eylemlerine yönelik övgü içermediği müddetçe her türlü ifadenin serbestliği esas alınmıştır (Özçer, 2006: 131-136). 1978 Anayasası’na dair ikinci önemli nokta, Anayasa’nın ülkede uzunca bir zamandır devam etmekte olan bölgesel sorunların çözümüne yönelik ciddi bir iradeyi temsil etmesidir. Anayasa görüşmeleri esnasında üzerinde en fazla mesai harcanan konulardan birini, bölgelerin hangi statüde ve ne şekilde yönetileceği konusu teşkil etmiştir. Uzun tartışmaların neticesinde, İspanya toplumunun çok milliyetli ve içerisinde çok sayıda farklı anadil bulunan bir toplum olarak kabul edilmesinden hareketle, “özerlik statüsü” Anayasa’ya yerleştirilmiştir. Buna göre merkezi devletin ve özerk yönetimlerin yetkileri belirlenmiş ancak kurulacak özerk toplulukların tespiti, Anayasa’nın kabulünün ardından çıkarılacak özel yasalara bırakılmıştır. Anayasa’nın resmiyet kazanmasının ardından, kendilerine daha önce geçici özerklik statüsü tanınmış Katalonya’nın ve Bask Bölgesi’nin statüleri 1979 yılının Aralık ayında güncellenmiş, ardından 1981-1983 yılları arasında on beş bölgeye daha özerklik tanınarak, bölgesel yönetimler konusunda günümüzde mevcut olan duruma ulaşılmıştır (Kaya, 2019: 145-154). Böylece sol, uzunca bir zamandan beri savunduğu federal modelden vazgeçmek, sağ da bölgeselleşme karşıtı tutumunu terk etmek durumunda kalmıştır. 1978 Anayasası ile şekillenen “bölgeci devlet örgütlenmesi” modeli çerçevesinde ortaya çıkan yeni yapılanmada, bir yandan siyasal iktidar üniter devlet modelinde olduğu gibi tek bir merkezde toplanırken, bir yandan da bölgeler merkezden aktarılan birtakım siyasal ve idari

yetkilerle donatılmıştır (Konuralp, 2019: 379). İspanya'nın yeni anayasası, merkezi yapı ile özerk bölgeleri içeren yapılanmanın bir arada işleyişini sağlayan bölgeli devlet modeliyle kayda değer bir örnek de teşkil etmiştir (Konuralp, 2019: 372). Demokratik niteliği ve özerklikleri esas alan adem-i merkeziyetçi karakterinin dışında, İspanya Anayasası'na dair üçüncü kritik noktayı ise ülkenin yeni siyasi düzenine dair esaslar oluşturmuştur. Yeni anayasa ile birlikte İspanya'da parlamenter monarşi düzeni kurulmuştur. Kral'ın yetkilerinin, klasik parlamenter sistemde devlet başkanlarına tanınan yetkiler gibi sınırlı ölçekte olduğu bu düzen içerisinde, Temsilciler Meclisi ve Senato'dan oluşan bir yasama organı kurulmuştur. Hükümetin Temsilciler Meclisi'ndeki çoğunluğa dayalı olarak kurulması ve bu Meclis'e karşı sorumlu olması da yönetim sisteminin klasik parlamenter düzene uygun temel özellikleri arasında yer almıştır (Özçer, 2006: 145-147).

Görüldüğü üzere, özellikle ülkenin son 40 yılı düşünöldüğünde ciddi bir dönüşümün önünü açacak bir karakter taşıyan ve bu bakımdan demokrasiye geçiş süreci içerisinde son derece anlamlı bir yere sahip olan yeni Anayasa'nın, toplumun mümkün olduğunca geniş kesimlerinin ortak kaygılarını gözeterek hazırlanmasına gayret edilmiştir. Ortak hassasiyetleri azami ölçüde gözetme çabası, sol partilerin de kabulüyle yetkileri epeyce sınırlandırılmış olsa da Krallık makamının da varlığını sürdüröbilmesini berberinde getirmiştir. Aynı şekilde, bölgesel sorunlar konusunda da bir anlamda "orta yol" bulunmuş, gerek sol partiler gerekse de bölgeleri temsil eden siyasi oluşumlar, bu konudaki taleplerini ölkedeki genel eğilimi gözeterek sınırlandırmışlardır. Pek çok konudaki ortak zemin bulma çabası, demokrasi mücadelesini yürüten sınıfların farklı çıkarları temsil etmesiyle de doğrudan alakalıdır. İç burjuvazinin sınırlı bir görünürlükle ancak etkili bir destek verdiği, işçi sınıfı eylemliliklerinin dönem dönem öne çıktığı, yükselen orta sınıfın da hem ekonomik hem sosyal hayata ilişkin beklentilerinin giderek daha fazla görünürlük kazandığı bir ortamda gerçekteşen demokratikleşme, sözü

edilen toplumsal kesimler arasındaki uzlaşmazlıkların ortak hedef doğrultusunda törpülenmesini gerektirmiştir. Kaya'nın işaret ettiği üzere, uzlaşmanın pek de kolay olmadığı konularda “zaman kazandırıcı” düzenlemelerle esas çözümlerin ilerleyen zamanlara bırakıldığı da görülmüştür. Bunlardan birine, grev hakkı konusundaki anayasal düzenlemede rastlanmaktadır. Anayasa görüşmeleri sırasında PSOE ile PCE, çalışanların grev hakkına sahip olduğunun metinde açıkça yer almasını isterken; merkez ve sağ partiler, meslek vurgusunu içeren, “çalışanların mesleki çıkarlarının korunması için grev hakları vardır” şeklindeki bir ifade konusunda ısrarcı olmuşlardır. Neticede ise ilgili madde “çıkartlarının savunulmasında işçilerin grev hakkı tanınmıştır” şeklinde kabul edilmiş, grev hakkının kapsamı belirsiz bırakılarak, bir anlamda konunun ilerleyen zamanlarda siyasi mücadelelerin alacağı yöne göre netleştirilmesi karara bağlanmıştır (Kaya, 2019: 103).

2.3. 1979 ve 1982 Genel Seçimleri

Anayasa'nın kabulünün ardından, Başbakan Suárez ya yeni seçimlere gidecek ya da parlamentodan görevinin devamına dair onay isteyecekti. Suárez, birinci yolu tercih ederek 29 Aralık 1978 tarihinde, 1 Mart 1979'da yapılacak genel seçimleri duyurdu (Powell, 1996: 158). Franco döneminin sona ermesinin ardından yapılan ilk serbest seçimlerden sonra bu kez de 1978 Anayasası'nın getirmiş olduğu yeni siyasi-hukuki yapı içerisindeki ilk seçimler gerçekleştirilecek, böylece İspanya'da demokratikleşme yönünde kayda değer bir adım daha atılmış olacaktı.

Seçim öncesindeki kampanyalarda ise anayasa çalışmaları sırasında öne çıkan uzlaşmacı dil terk edilmiş vaziyetteydi. UCD, merkez oylarını başka partilere, özellikle de sola kaptırmamak için seçim öncesinde PSOE'nin “radikalliğini” vurgulayan bir söylemi sürekli gündemde tuttu. Kendisini demokratikleşmenin ana aktörü olarak konumlandıran UCD, sürecin devamının kendi iktidarına bağlı olduğu

mesajını vermekteydi. Bu söylem içerisinde UCD bir anlamda istikrarı temsil ederken, “sorumsuz politikaları ve devrimci fikirleri” ile “din karşıtı” PSOE ise güvenilir bir parti olmaktan çok uzaktı. PSOE’nin UCD’ye yönelik değerlendirmelerinin de benzer kaygılarla şekillendirildiği görölmekteydi. PSOE, seçim kampanyası boyunca, iktidar partisinin muhafazakârlığını ve Franco dönemi ile bağlarını vurgulayarak, rakibini mümkün olduğunca merkezden uzak bir parti olarak konumlandırmaya gayret etti (Maravall, 1979: 305-306).

1979 seçimleri öncesinde PSOE ile PCE arasında cereyan eden mücadele de anılmaya değerdir. Yürüttüğü kampanyada her bir “sosyalistin oyun” taşıdığı önemi sıklıkla vurgulayan PSOE, seçmenlere bu oyların küçük partiler için kullanılarak “ziyan edilmemesi” çağırısı yapmaktaydı. PSOE, PCE’nin 1977 yılında almış olduğu sınırlı miktardaki oya da göz koymuş vaziyetteydi. Solun iki büyük partisi açısından, işçi örgütlenmelerinin alacağı tavır da önem arz etmekteydi. PSOE, seçimlere, çalışanların haklarının geliştirilmesinin yanı sıra işsizlik, sosyal denge, eğitim, sağlık hizmetleri gibi konuların da merkezinde yer aldığı bir programla katıldı. PSOE’yi sosyal demokrat bir parti olarak gören PCE ise seçim kampanyasında, kendisine rakip olarak gördüğü Sosyalist Parti’nin bu yanını vurguladı. Komünist Parti mensuplarının, PSOE seçmenine, partilerini ilerleyen zamanlarda sosyalist çizgide görmek istiyorlarsa, bu seçimde oylarını PCE’den yana kullanmaları çağırısı yaptığı dahi görüldü. PCE, bir yandan da geniş ölçekli bir sol ittifakı oluşturmanın peşine düştü. Ancak İspanya solu içerisindeki Maoist ve Troçkist partiler, kendilerini solun esas temsilcisi olarak görmekte, Komünist Parti’ye şüphıyla yaklaşmaktaydılar. Bu nedenle PCE’nin solu toparlama girişimi amacına ulaşamadı (Maravall, 1979: 305-306). Bu noktada şunu da ilave etmek gerekir ki, PCE, sıkı kontrolü altında tutmaya gayret gösterdiği CC.OO’dan aldığı desteği de bu yıllarda yavaş yavaş yitirmekteydi. Sosyalistler ise ülkede işçilerin ikinci büyük sendikal örgütlenmesi olan ve öteden beri PSOE’ye

yakınlığı ile bilinen Genel İşçi Sendikası (UGT) ile olan ilişkilerinde eskiye kıyasla çok daha esnek bir tutum içerisindeydiler. İlişkinin bu karakterinin, PSOE'ya olan UGT desteğinde bir azalma meydana getirmediğı gibi birkaç yıl içerisinde UGT'yi İspanya'daki en büyük sendikal örgüt hâline getirdiğı de görülecekti (Heywood, 1987: 205).

Mart 1979 Seçimlerinin öncesindeki genel beklenti, seçimlerin parlamentodaki dağılımda ciddi değişiklikler meydana getirmesiydi; ancak beklenen olmadı ve partilerin oyları büyük oranda 1977 seçimlerindekiyle aynı seviyede kaldı. İktidardaki UCD'nin oylarında, yüzde 1'i dahi bulmayan bir düşüş meydana geldi. Ayrıca Parti, seçim yasasından kaynaklı olarak, parlamentoda üç yeni koltuk daha elde etti. 1979 seçimlerinde UCD'nin kentli nüfus arasındaki popürlüğünün de devam ettiğı görüldü. Seçimlere Tierno Galván'ın PSP'si ile birlikte katılan PSOE açısından ise sonuç hayal kırıklığıydı. Her ne kadar parlamenter sayısını 118'den 121'e çıkarmış olsa da PSP ile kurmuş olduğı ittifak düşünöldüğünde, PSOE'nin seçimlerde yüzde 3'ün üzerinde oy kaybı yaşadığı görölmekteydi. 1979 seçimlerinin sonuçları, komünist sol açısından da olumlu değildi. 1977 seçimlerine kıyasla oylarında yalnızca yüzde 1,5 civarında bir artış yaşanan PCE, seçim öncesinde takip ettiğı uzlaşmacı çizgiden beklediğı neticeyi elde edememişti. 1977'deki başarısız sonucu Franco döneminin hatıralarına bağlayan komünistlerin elinde, son iki yıldaki politikaları ve yeni vurguları düşünöldüğünde, artık böyle bir bahane de kalmamıştı (Tusell, 2000: 269-274).

Seçim sonuçlarının yarattığı hayal kırıklığı, PSOE içerisinde ciddi bir çalkantı yaratacaktı. Seçimlerin ardından reformist kanat hemen harekete geçti. Reformistlerin öncü ismi, aynı zamanda Parti'nin de genel sekreteri olan Felipe González'di. González, henüz Mayıs 1978'de gazetecilere verdiğı bir röportajda, bir sonraki kongrede parti tüzüğündeki "Marksist" ifadesinin kaldırılması yönünde bir teklif sunacağını duyurmuş, bu durum, partinin sosyal demokrat bir çizgiye

evrilmekte oluşundan rahatsızlık duyan kanattaki huzursuzluğu artırmıştı (Preston, 1987: 115). Marksizm vurgusuna dair ısrar, esasen Parti'nin daha eski üyelerinden gelmekteydi. González çevresi ise PSOE'yi, sosyalist kimliği Marksist yanını önceleyen, sosyal demokrat bir partiye dönüştürmeyi amaçlamaktaydı. Reformcu kanadın seçim sonrasındaki yoğun çabalarına karşın 1979'un Mayıs ayındaki 28. PSOE Kongresi'nde González'in teklifi kabul görmedi ve Genel Sekreter istifa ettiğini açıkladı. González'in beklenmeyen hamlesi, Parti içerisinde uzunca bir süre tartışıldı ve tartışmaların neticesinde, Eylül ayının sonlarında olağanüstü bir kongre yapılması kararlaştırıldı. Reformcu kesimin hayli güçlenmiş olduğu bir ortamda gerçekleşen kongrede González yüzde 86'lık bir destekle yeniden Genel Sekreter seçildi. Tarihi kongrede Parti programının revize edilmesi de kararlaştırıldığında PSOE'nin yeni yönelimi artık iyiden iyiye şekillenmiş oluyordu (Aguiar, 2006: 3; Preston, 1987: 116-117).

PSOE, kendisini Marksist olarak tarif etmeyi bırakıp, toplumun daha geniş kesimlerinden oy elde etmesini sağlayacağına inandığı bir söylemi benimserken, aynı dönemde PCE ise Leninizmi terk ederek (Andrade, 2013: 168) Avrupa komünizmi çizgisinde hareket etmeyi sürdürmekteydi. Parti, "resmi komünizme" karşı ilk olarak 1960'ların sonlarında dile getirmeye başladığı itirazlarını, 1970'lerin ortalarına gelindiğinde daha da keskinleştirmiş vaziyetteydi. Genel Sekreter Carrillo, "proleterya diktatörlüğü" terimini açıkça reddediyor, bu tezin İspanya gibi ölkeler için uygun olmadığını savunuyordu. Gelişmiş kapitalist ölkelerde çalışanların hegemonyasını kurmanın yolu proleterya diktatörlüğü değildi. Carrillo, İspanya'yı da dâhil ettiği bu ölkelerde, sosyalizme ancak demokrasi yoluyla varılabileceğini dile getiriyordu -ki bu bakış açısı çerçevesinde, sosyalizm aynı zamanda demokrasinin oldukça gelişmiş bir biçimini de temsil etmekteydi (Donofrio, 2013: 174-175). Bu yeni söylem, Parti içerisinde ihtilaf konusu da olmaktaydı. Avrupa komünizmi çizgisi, seçim sonuçları üzerinde olumlu anlamda bir

etki yaratmış olsa, Carrillo'nun bu süreçte gücü artabilirdi. Ancak seçim sonuçları iyi olmadığı gibi parti çalışan kesimler arasındaki desteğini de günden güne kaybediyordu. PCE'nin 1978 yılında 240.000 civarında olan üye sayısının 1979 yılı içerisinde 140.000'lere kadar düştüğü görülecekti (Baker, 2000). Parti, yakın zamanda, monarşiye evet demiş, Moncloa Paktı'na destek vermiş, Anayasa sürecinde de oldukça uzlaşmacı bir tutum sergilemişti; ancak bunların hiçbirini, PCE açısından umduğu sonucu yaratmıyordu. Komünistler, daha geniş bir kitle desteği elde etmeyi ve ülke yönetiminde daha fazla söz sahibi olmayı beklerken, önceden desteklerini aldıkları kesimleri de kaybediyorlardı. Bu koşullarda Parti içerisindeki muhalefetin etkisi gittikçe arttı ve 1981'in Temmuz ayında gerçekleştirilen 10. Kongre'de yönetim ile Parti üyeleri arasındaki çatlak iyice netlik kazandı. Bu kongre, aynı zamanda, Avrupa komünizmi çizgisinin partiye hâkim olduğu son kongre olacaktı. (Donofrio, 2013: 176-177).

1979 Seçimlerine dair önemli bir beklenti de yeni Anayasa'nın da yürürlüğe girmesiyle beraber dönüşümün hız kazanmış olduğu bir ortamda, seçimlere katılımın ciddi oranda artmasıydı. Ancak beklenen olmamış, katılım yüzde 67 ile sınırlı kalmıştı (Maravall, 1979: 307). Bu durumun önemli bir nedeni, halkın demokrasiden umduğunu bulamamış olmasıydı. Özellikle ETA militanlarının başvurduğu sokak şiddetinin dozu giderek artmakta, işsizlik ve enflasyon gibi ekonomiye ilişkin sorunlarda ise olumlu bir gidişata rastlanmamaktaydı. Ciddi bir kesim, seçim ve referandumların, yaşamlarında kayda değer bir değişiklik yaratmadığı inancındaydı. Ayrıca her ne kadar tarihi bir dönüşümün önünü açmış olsa da Anayasa görüşmelerinin yalnızca komiteler vasıtasıyla gerçekleştirilmiş olması, sürecin kitlesel bir heyecan yaratmasının ve geniş kesimlerce sahiplenilmesinin önünü almıştı (Preston, 1987: 125). Ancak bu dönemde toplumsal düzeydeki temel kaygının, ekonomik koşulların giderek ağırlaşması olduğunu da vurgulamak gerekir. Moncloa Paktı zaten ücretlerde ciddi bir düşüş

meydana getirmişti. Petrol krizinin dünya genelindeki gelişmiş ülkelere olan etkisi, İspanya'da da görülmeye devam etmekteydi. Yüksek enflasyon ve artan işsizlik, Suárez hükümetini zayıflatmakta ve UCD'ye yönelik tepkinin büyümesine yol açmaktaydı (Powell, 1996: 161). 1980 yılına gelindiğinde, halk arasında işlerin Franco dönemindekinden daha kötü gittiği düşüncesinin dahi yer yer ortaya çıkmaya başladığı görülecekti (Preston, 1987: 125).

Ülkede demokrasiye geçiş sürecine dair heyecanın gitgide azaldığı ve krizin derinleştiği bu ortamda kritik bir hamle, PSOE'den geldi. Partisindeki hâkimiyetini son kongreden sonra iyice artıran ve içerideki sorunları büyük oranda çözmüş durumda olan Felipe González, bir süredir UCD'ye karşı sert bir muhalefet yürütmekteydi. PSOE, hem başbakan ve yakın çevresindeki yetkililerin özellikle ekonomik sorunlar karşısındaki çaresizliklerini sürekli gündemde tutmakta, hem de UCD içerisindeki sosyal demokrat kanat ile yakın ilişki kurmaktaydı. UCD'deki sola yakın isimler ile kurulan temas, Suárez'in, partisi içerisindeki gücünü de azaltmaktaydı. (Preston, 1987: 125-126). PSOE'nin kritik hamlesi ise Mayıs ayında parlamentoya hükümet hakkında sunduğu gensoru önergesi oldu. UCD hükümeti, önergeyi ufak bir oy farkıyla kazasız bir biçimde atlatsa da Suárez'in düşüşü sosyalistlerin bu girişiminden sonra daha da hız kazandı (Powell, 1996: 161-162; Tusell, 2000: 401). Başbakana yönelik parti içerisinde eleştiriler, zaman geçtikçe daha da keskin bir hâl aldı. Bu dönemde Suárez'in Kral ile olan ilişkisi da eskiye oranla epeyce zayıflamış durumdaydı. Tüm bunların neticesinde, Suárez, 29 Ocak 1981 yılının Ocak ayında görevinden istifa etti (Suárez-Íñiguez, 2011: 172-173). PSOE, kendisinin de bir anlamda önünü açtığı ve şekillenmesine büyük katkı sağladığı bu sürecin esas kazananıydı. Nitekim 1980 yılının yaz aylarından itibaren, kamuoyu yoklamalarında da sosyalistlerin merkez sağın önüne geçtiği görülmeye başlanacaktı. (Tusell, 2000: 402). Bu dönemin, İspanya'daki demokratikleşmenin seyri açısından bir başka

önemli özelliği de ilerleyen yıllarda ülkedeki demokrasinin nasıl bir içeriğe sahip olacağının daha da netlik kazanmasıydı. Süreç içerisindeki rolü ve belirleyiciliği giderek artan PSOE, kendi iktidarının, kapitalizme meydan okuyan, sermaye sınıfının çıkarlarıyla uyuşmayan bir modeli esas almayacağını ortaya koymuş durumdaydı. Parti'nin mülkiyet haklarına ilişkin olarak da kuşku yaratabilecek bir tutumu söz konusu değildi. Bu, burjuvazinin yanı sıra orta sınıflar nezdinde de PSOE'nin prestijini yükselten bir durum olma anlamını taşıyordu.

Suárez'in istifasından yaklaşık bir ay sonra meydana gelen darbe girişimi esnasında parlamentonun sergilemiş olduğu tutumun da İspanya'nın demokrasiye geçiş süreci içerisinde oldukça anlamlı bir yeri vardır. 23 şubat 1981 tarihinde, yeni başbakan Calvo Sotelo'nun hükümet programının okunacağı oturumun öncesinde Yarbay Antonio Tejero öncülüğünde gerçekteşen bu girişim, hem parlamentodaki direniş hem de Kral Juan Carlos'un Tejero'ya destek vermemesi neticesinde başarısızlıkla sonuçlandı. Demokrasiye sahip çıkma konusunda ortaya konulan ortak irade, İspanya'da otoriter rejimin yeniden tesis edilmesinin kolay olmadığını gösterdi. Öte yandan bu girişim, artık geride bırakılmış olduğu düşünölen bazı anlaşmazlıkların yeniden canlanması endişesini de doğurmuştu. Bu nedenle, darbe girişiminin ardından UCD ve PSOE, yakın dönemde elde edilmiş olan kazanımların korunması için aralarındaki mesafeyi yeniden kapatma yoluna gitti ve PSOE, UCD'ye yönelik sert muhalefetini bir süreliğine askıya aldı (Kaya, 2019: 120-121; Suárez-İñiguez, 2011: 172-173).

şu da var ki, UCD'deki erime, artık kendisine yönelik etkili bir muhalefet olmaksızın da sürme eğilimindeydi. Yeni lider Calvo Sotelo, ilk başta bir heyecan yaratsa da Parti içerisindeki tartışmaların önünü almayı başaramadı. Partililerin bir kısmı UCD'nin yerinin daha sağda olması gerektiğini, bazıları da merkezden giderek uzaklaşıldığını savunuyordu. Neticede önce sosyal demokrat eğilimlilerin bir bölümü Parti'yi terk etti, ardından da çok sayıda milletvekili UCD'den ayrılarak

AP'ye katıldı. Bir süre sonra erken seçim zorunlu hâle gelecek ve demokrasinin kuruluşunun ardından gerçekleşen üçüncü genel seçimlerin galibi bu kez açık bir fark ile PSOE olacaktı (Marcus, 1983: 281-282).

Sosyalistlerin yüzde 48'in üzerinde bir oy oranı ile gerçek anlamda bir zafer elde ettikleri 1982 Genel Seçimleri öncesindeki gidişat, PSOE'nin bu zafere nasıl ulaştığını da ortaya koymaktadır. Önceki parafalarda belirtildiği üzere UCD, 1979 seçimlerinden sonra büyük bir kriz içerisine girmişti. Ekonomik sorunların bir türlü ortadan kaldırılamamasının yanı sıra şiddet olaylarının, özellikle de ETA şiddetinin önünün alınamamış olmasının beslediği bu kriz, son kongresinin ardından tek-vücut hâline gelmiş olan PSOE'nin karşısında iktidar partisini gitgide daha da etkisiz hâle getirdi. Ancak PSOE'yi bu kadar güçlendiren, salt merkez oylarını paylaştığı UCD'nin zayıflaması değil, aynı zamanda soldaki rakibi olan PCE'nin içerisinde bulunduğu çıkmaz oldu. Komünist Parti içerisinde, ciddi fikir ayrılıkları mevcuttu. Carrillo'nun ısrarla takip ettiği Avrupa komünizmi çizgisi, parti içerisinde genel bir kabul görmüş değildi. Ayrıca PCE'de parti içi demokrasi, Avrupa komünizmi çizgisinin gerektirdiği bir esnekliği taşıyamıyordu. Dolayısıyla Carrillo, dışarıya karşı uzlaşmacı bir tavır içerisindeyken, içeride katı tutumunu devam ettiriyordu. Bu tutumla da bağlantılı olarak partiden ayrılanların sayısı günden güne artmaktaydı. Bir başka önemli problem de demokrasiye geçiş sürecine kesintisiz bir biçimde eşlik eden ekonomik sorunlardı (Andrade, 2013: 188-189). Bu sorunların birinci dereceden mağdurları arasında işçiler vardı; ancak PCE, bu konuda kendisinden beklenen türden bir tutumu ortaya koyamamaktaydı. Bu durum, hem Komünist Parti içerisinde hem de çalışan sınıflar arasında ciddi bir hoşnutsuzluk yaratmaktaydı. 1982 seçimlerinde PCE'nin oylarındaki erime ile Parti'ye karşı olan tepki somutlaştı. Komünist Parti, çok büyük bir oy kaybı yaşadığı seçimlerde, oyların yalnızca yüzde 4,1'ini elde edebildi. PCE, oylarının çok önemli

bir kısmını, 1979'daki olağanüstü kongresinin ardından parti içerisindeki sorunları büyük ölçüde çözmüş olan ve bu bakımdan seçmenlere daha fazla güven veren PSOE'ye kaptırmış vaziyetteydi.

Yönetimi sosyalistlerin elde etmiş olması bakımından İspanya'da demokrasiye geçiş sürecinin de son aşaması olarak değerlendirilebilecek olan 1982 Seçimleri, katılım oranının yüksekliği bakımından da ülkenin seçim tarihi içerisinde anlamlı bir yere sahipti. Bu kez seçmenlerin yüzde 80,2'si sandıklara gitmişti (Kaya, 2019: 121). Bu durumun, geçiş sürecindeki sıkıntılara karşın değişime dair kuvvetli bir umudun toplumda varlığını sürdürmekte olduğunu gösterdiği ileri sürülebilir. Yine bu seçimlerde dikkat çeken bir nokta da uçlardaki partilerin sistemden büyük oranda tasfiye edilmesiydi. Radikal sağın Fuerza Nueva'sı, parlamentodaki tek koltuğunu da kaybedecek, seçimlerden bir süre sonra da kendisini feshedecekti. Sağın uçtaki bir başka partisi olan, Tejero liderliğindeki *Solidaridad Española* da seçimde oldukça düşük bir oy elde edebildi. Sürecin gidişatına uygun bir biçimde, merkez, ılımlı bir reformculuğu takip eden sosyalistler ile muhafazakârlar arasında⁸ bölünmüştü (Marcus, 1983: 286). Demokrasiye geçiş sürecinin başındaki uzlaşmacı eğilimler, sürecin sonunda da kendisini göstermeye devam etmekteydi. En önemlisi ise iktidarda artık, Francocu geçmiş ile belli ölçülerde bir devamlılık içerisinde olan sağ partiler değil, eski rejimin daima hedefinde olmuş bulunan sosyalistler vardı.

Sonuç

İspanya'da 1936-1939 yılları arasında gerçekleşen iç savaş arkasında yüzbinlerce kayıp bıraktı, iç savaşı takip eden Franco yılları da yoğun bir siyasi baskı ile geçti. Franco döneminin sonlarına doğru ülkede yaşanan ekonomik büyüme ise İspanya toplumunun sosyolojik yapısında

⁸ Yüzde 48'lik oy oranına sahip olan PSOE'den sonra ikinci sırada gelen parti olan AP, oyların yüzde 26,4'ünü elde etmişti.

da ciddi bir dönüşümü beraberinde getirdi. Bunun etkileri esas olarak 1960'ların sonlarında görülmeye başlandı. 1975 yılında Franco öldüğünde, İspanya'da hak ve özgürlük mücadeleleri, epeyce güç kazanmış vaziyetteydi. Ancak iç savaşın hatıraları da anılarda tazeliğini korumaktaydı. Bu nedenle İspanya'da demokrasiye geçiş, yeni bir şiddet dalgasına sebep olmamak adına, tarafların oldukça temkinli ve uzlaşmacı bir tutum içerisinde hareket etmeye gayret gösterdikleri bir süreç olarak yaşandı.

İspanya'yı demokratikleşmeye zorlayan koşullar, büyük oranda 1960'lardaki sosyoekonomik gelişmelerin bir neticesi olarak ortaya çıkmıştı. Söz konusu dönemde ülkeye yönelik yatırımlar artmış, hızlı bir ekonomik büyüme gerçekleşmiş, egemen sınıflar içerisinde bundan en kârlı çıkan kesim de komprador burjuvazi olmuştu. Bu durum, sermaye sınıfı içerisindeki çelişkileri de artırmış; sanayileşme ile birlikte gücünü artıran ancak komprador burjuvazinin aksine yabancı sermaye ile daha sınırlı bir ilişki içerisinde olan iç burjuvazi, içerisinde bulunan koşullar çerçevesinde, birbirinden farklı çıkarları temsil eden toplumsal kesimlerle ülkedeki etkisi giderek artan bir ittifak içerisinde girmişti. İspanya'daki demokratikleşme sürecine de karakterini veren bu ittifak, görünürde yukarıdan aşağıya gerçekleşmekte olan reformların, esasen 1960'ların sonlarından itibaren etkisi gitgide artan toplumsal mücadelelerin yarattığı basınçla ilişkili olarak ele alınmasını gerektiğini de ortaya koymaktaydı. Dolayısıyla, burjuvazinin yakın dönemde güçlenmiş olan bir kanadı ile aynı dönemdeki sosyoekonomik gelişmelerin neticesinde kendilerini ifade etme alanları genişlemiş olan çeşitli toplumsal kesimler, rejim karşıtlığı ekseninde bir araya gelmiş; yeni düzen, İspanya'nın güçlenen burjuvazisi ile geniş toplumsal kesimlerin temsilcilerinin birbirlerine verdikleri karşılıklı tavizler çerçevesinde şekillenmişti.

Bu süreçte solun içerisinde ise PSOE ülkenin ilerleyen yıllarına da damgasını vuracak bir aktör olarak öne çıktı. 1959 sonrasında takip

edilen ekonomi politikaları, orta sınıfın nüfus içerisindeki oranını artırmıştı. PSOE, demokratikleşme sürecinde gitgide merkeze daha fazla yakınlaşarak, genişleyen orta sınıftan aldığı desteği kademe kademe yükseltmeyi başardı. Sosyalistler, geleneksel seçmen kitlesi olan işçi sınıfı ile eskiye kıyasla daha sınırlı bir ilişki içerisinde olsalar da bu kesimden de destek almayı sürdürebildiler. Süreç içerisinde PSOE'nin zaman zaman bazı konularda birtakım "radikal" vurguları öne çıkardığı görülse de Felipe González kanadının parti içerisinde gerçek anlamda hâkimiyetini kurması ile birlikte bu eğilimlerin terk edildiği görüldü. Zaten İspanya vatandaşlarının çoğunluğunun nezdinde de Sosyalist Parti, solun ılımlı ve uzlaşmaya açık kanadını temsil etmekteydi. Bu çerçevede Parti'nin sosyalizm anlayışı, yeni bir düzen kurma hedefini değil, mevcut sistem içerisinde gerçekleştirilecek sosyal demokrasi esaslı düzenlemeleri içermekteydi. PSOE, özellikle 1979 yılının Eylül ayında gerçekleştirilen olağanüstü kongresinin ardından kendisine biçilen bu misyonu iyice benimsedi ve refah seviyelerinin Avrupa ülkelerine benzer bir ekonomik modelin tesis edilmesiyle artacağı inancında olan geniş bir kitle nezdinde Parti'nin yeni yönelimi ciddi bir karşılık buldu.

İspanya solunun bir diğer etkili partisi olan PCE açasından ise demokrasiye geçiş süreci, yoğun imaj tazeleme gayretlerine karşın ciddi bir güç kaybı ile tamamlandı. Komünist Parti, aslında pek çok konuda kendisinden beklenmeyecek ölçüde esnek bir tutum sergileyerek, sürece inkâr edilemeyecek bir katkı sundu. Uzun yıllar boyunca Krallık karşıtı bir çizgide olan Parti'nin, demokratikleşme sürecinde birtakım şartlarla monarşinin devamını kabul ettiği görüldü. PCE, bu dönemde, bölgelerin yönetimi konusunda da self determinasyon ilkesini merkeze alan söylemini terk etti. Ancak PCE'deki güç kaybında esas belirleyici etken, geleneksel tabanından elde ettiği desteğin azalmasıydı. Franco döneminde yürüttüğü gizli muhalefet çalışmaları süresince işçi sınıfı içerisinde hatırı sayılır bir desteği elde etmeyi başarmış olan Parti'den geçiş döneminde de beklenen, söz konusu kesimin sözcülüğünü

üstlenmesi ve süregelen eşitsizlikleri ortadan kaldırmayı esas alan bir politika takip etmesi idi. PCE, bunu yapamadığı gibi Moncloa Paktı örneğinde görüldüğü üzere çalışanların ücretlerinde kesintiler öngören bir düzenlemenin imzacısı olmaktan da geri durmadı. Bu süreçte PCE'yi ayrıca zayıflatan, sosyalizm adına ne SSCB'nin ne de Doğu Avrupa ülkelerinin örnek bir model teşkil edebiliyor olmasıydı. Parti, her ne kadar 1970'lerin sonlarından itibaren Avrupa komünizmi çizgisini takip etmeye başlamış olsa da sosyalizmin SSCB'deki uygulamasının temsilcilerinden biri olarak görülmeye devam etmekteydi. Bu da takip ettiği ılımlı politikalara karşın CE'nin geniş bir kitlesel destek sağlamasını neredeyse olanaksız hâle getirmekteydi. Bu duruma, yakın bir tarihe kadar arasında kuvvetli bir bağ olan işçi sınıfının desteğini büyük oranda yitirmesi de eklenince demokrasiye geçiş, PCE açısından ağır bir hasarla noktalandı.

Bilgi Notu

Makale, araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Yapılan bu çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir.

Kaynakça

Aguiar, F. (2006). The Spanish Socialist Workers Party (PSOE), 1879-1988 from Republican to Liberal Socialism. *IESA Working Paper Series*, 19.

Ametzaga, X. I. (2011). Hegoalde and the Post-Franco Spanish State. P.I. Güell, X.I. Ametzaga (Ed.), *Basque Political Systems* içinde (13-32. ss.). Center for Basque Studies.

Anaya, P. O. (2002). *European socialists and Spain: The transition to democracy*. Palgrave.

Andrade, J. (2013). El PCE y el PSOE en (la) Transición. Intelectuales, militantes y medios de comunicación ante la evolución ideológica de la izquierda. *Ayer* 89(1), 167-196.

Anson, B. (2002). *The limits of Destalinisation: The Spanish Communist Party 1956-1965*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Londra: London School of Economics and Political Science.

Aramberri, J. R. (1979). The political transition in Spain: An interpretation. *Socialist Register*, 18, 172-203.

Azagra, R. G. (2007). La prensa Española Ante la Designación de Adolfo Suárez como Presidente del Gobierno en Julio de 1976. *Doxa Comunicación*, 5, 59-76.

Baker, P. (2000). The Spanish transition to democracy - A missed opportunity for the left?

http://www.socialisthistorysociety.co.uk/?page_id=189

Blanco, M. Á. A. (2020). Famine in Spain during Franco's dictatorship (1939-52). *Journal of Contemporary History*, 56(1), 3-27.

Bowen, W. H. (2006). *Spain during World War II*. University of Missouri Press.

Bowen, W. H. (2017). *Truman, Franco's Spain, and the Cold War*. University of Missouri Press.

Carr, R. (1982). *Spain, 1808-1975*. Oxford University Press.

Conversi, D. (2000). *The Basques, the Catalans and Spain: Alternative routes to nationalist mobilisation*. Hurst & Company.

Donofrío, A. (2013). El final del eurocomunismo y el Partido Comunista de España (PCE). *Studia Histórica-Historia Contemporánea*, 31, 167-191.

Foweraker, J. (1987). Corporatist strategies and the transition to democracy in Spain. *Comparative Politics*, 20(1), 57-72.

Harrison, R. J. U. & Corkill, D. (2004). *Spain: A modern European economy*. Ashgate Publishing.

- Heywood, P. (1987). Mirror-images: The PCE and PSOE in the transition to democracy in Spain. *West European Politics*, 10(2), 193-210.
- Hopkin, J. (2005). From consensus to competition: The changing nature of democracy in the Spanish transition. S. Balfour (Ed.), *The Politics of Contemporary Spain* içinde (6-26. ss.). Routledge.
- Kaya, A. R. (2019). *İspanya: Faşızmden demokrasiye*. Ayrıntı Yayınları.
- Kennedy, P. (2009). The Spanish socialist workers' party: Continuity, innovation and renewal. J. Callaghan, N. Fishman, B. Jackson, M. Mcivor (Ed.), *In Search of Social Democracy: Responses to Crisis and Modernisation* içinde (93-111. ss.), Manchester University Press.
- Konuralp, E. (2019). İspanya'da bölgele devletle tarihsel gelişimi, yasal düzeni ve siyasal yapılanışı. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 14(1), 345-402.
- Lipset, S. M. (1959). Some social requisites of democracy: Economic development and political legitimacy. *The American Political Science Review*, 53(1), 69-105.
- Maravall, J. M. (1979). Political cleavages in Spain and the 1979 general election. *Government & Opposition*, 14(3), 299-317.
- Marcus, J. (1983). The triumph of Spanish socialism: The 1982 election. *West European Politics*, 6(3), 281-286.
- Mujal-Leon, E. (1980/81). Catalanismo, the left, and the consolidation of Centrism in Spain. *World Affairs*, 143(3), 298-317.
- Nicastro, J. A. (1979). *Eurocommunism, Spain, and the views of Santiago Carrillo*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Amherst: University of Massachusetts Amherst.
- Özçer, A. (2006). *Çoğul İspanya: Anayasal sistemi ve ayrılıkçı terörle mücadele modeli*. İmge Kitabevi.

- Payne, S. G. (1999). *Fascism in Spain*. The University of Wisconsin Press.
- Poulantzas, N. (1976). *The crisis of the dictatorships*. NLP.
- Poulantzas, N. (2019). *Faşizm ve diktatörlük*. (Çev: A. İnsel), İletişim Yayınları.
- Powell, C. (1996). *Juan Carlos of Spain: Self-made monarch*. MacMillan.
- Powell, C. (2016). Revisiting Spain's transition to democracy. S. Florensa (Ed.), *The Arab Transitions In a Changing World: Building Democracies in Light of International Experiences* içinde (38-54. ss.). Futurgrafic S.C.C.L.
- Preston, P. (1987). *The Triumph of democracy in Spain*. Routledge.
- Preston, P. (1988). The decline and resurgence of the Spanish Socialist Party during the Franco regime. *European History Quartetly*, 18, 207-224.
- Rodríguez, C. (2006). Soğuk savaş döneminde İspanya ile Türkiye'nin Batı Bloku'na katılımı. P. M. Asuero (Ed.), *İspanya-Türkiye 16. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Rekabet ve Dostluk* içinde (319-341. ss.), (Çev: P. B. Çarum), Kitap Yayınevi.
- Sampere, X. D. (2013). The Workers' movement and political change in Spain, 1956-1977. *International Labor and Working-Class History*, 83, 70-85.
- Soldevilla, G. F. (2009). De las Armas al Parlamento: Los Orígenes de Euskadiko Ezkerra (1976-1977). *Revista de Historia Contemporánea*, 8, 245-265.
- Soro, J. M. (2019). Public opinion and political culture in a post-fascist dictatorship (1957-1977). M. Á. R. Carnicer (Ed.), *From Franco to*

Freedom: The Roots of the Transition to Democracy in Spain, 1962-1982 içinde (101-136. ss.), Sussex Academic Press.

Suárez-Íñiguez, E. (2011). La transición a la democracia en España: Adolfo Suárez y la Ruptura Pactada. *Estudios Politicos*, 23, 161-177.

Tusell, J. (2000). *Historia de España en el siglo XX - IV. La transición democrática y el gobierno socialista*. JeSsE.

EXTENDED ABSTRACT

The Civil War of Spain (1936-1939) left hundreds of thousands of casualties behind, and the years of Franco, following the Civil War, passed with intense political pressure. However, the economic growth experienced in the country towards the end of the Franco period brought a serious transformation in the sociological structure of Spanish society. When Francisco Franco, the head of the dictatorial regime in Spain, died in 1975, there was a strong will to transition to democracy in Spanish society. The social and economic transformation experienced in the country in the 1960s had changed the face of the society considerably, and it was seen that the struggles for rights and freedoms gained strength despite the oppressive structure of the regime. However, it could not be expected that the privileged sections of the new state built under Franco would easily abandon their positions. Also, memories of the Civil War were still alive in the country. This situation created a deep suspicion among different social segments and their representatives, even though they agreed on the transition to democracy.

The subject of examination of this study is the policies followed by the PSOE and another rooted party of the Spanish left, the Communist Party of Spain (PCE), in the process of democratization. While doing this, the democratization process in Spain and the positions taken by the two parties in the process are examined by using the theoretical analyzes developed by Nicos Poulantzas regarding the dissolution of dictatorships. It is tried to be understood that how the PSOE managed to be a more effective actor compared to the PCE in the process of transition to democracy. For this purpose, firstly, general information was given about the political and economic structure dominated the country during the Franco period. Then, the years of democratization were divided based on the vital breaking moments. Critical developments in the process are discussed by focusing on the policies followed by the PSOE and the PCE. In the conclusion part, a general evaluation was made about the roles of the two major parties of the left in the transition to democracy and how they were affected by the process.

The most striking feature of the transformation in Spain between 1975 and 1982 was that the parties acted in a very cautious and conciliatory attitude in order not to cause a wave of violence similar to the Civil War. In this process, on the left, the PSOE stood out as an actor that would leave its mark on the country's future years. The economic policies followed after 1959 had increased the rate of the middle class in the population. By getting closer to the center in the democratization process, the PSOE was able to gradually increase the support it received from the expanding middle class. Although the socialists had a more limited relationship with the working class, which

was the traditional constituency of the party, they were able to continue to receive support from this segment as well.

Even though the PSOE tended to take a radical stance on certain issues at times, it was seen that these tendencies were abandoned with the real domination of Felipe González's wing within the party. In the eyes of the majority of the citizens of Spain, the Socialist Party represented the moderate and compromising wing of the left. In this framework, the Party's understanding of socialism did not include the goal of establishing a new order, but the social democracy-based arrangements to be realized within the existing system. The PSOE embraced this mission, especially after its extraordinary congress held in September 1979, and the new orientation of the Party was supported by large segments of the society which believed that their welfare levels would increase with the establishment of an economic model similar to those in European countries.

For the PCE, another influential party of the Spanish left, the transition to democracy was completed with a serious loss of power despite its intense efforts to refresh the image. The Communist Party made an undeniable contribution to the process by displaying an unexpectedly flexible attitude on many issues. It was seen that the Party, which had been in an anti-monarchy line for many years, accepted the continuation of the Kingdom under certain conditions during the democratization process. Throughout this period, the PCE also abandoned its discourse centering on the self-determination principle regarding the management of regions.

Üstündağ, A. (2022). Ergenlerin sosyal medya kullanım amaçları ile sosyal destek algıları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(42), 169-190.

DOI: 10.21550/sosbilder.960816
Araştırma Makalesi / Research Article

ERGENLERİN SOSYAL MEDYA KULLANIM AMAÇLARI İLE SOSYAL DESTEK ALGILARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Alev ÜSTÜNDAĞ*

Gönderim Tarihi / Sending Date: 1 Temmuz / July 2021

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 20 Eylül / September 2021

ÖZET

Sosyal medya uygulamaları ergenler arasında sıklıkla kullanılmaktadır. Ergenlerin algıladıkları sosyal desteğin benlik saygısı ve iyilik hâli ile ilişkisi bulunmaktadır. Bu nedenle yapılan araştırmada ergenlerin sosyal medya kullanım amaçları ile sosyal destek algı düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Nicel bir araştırma olarak tasarlanan çalışmada, bağıntısal yöntem kullanılmıştır. Araştırmaya 12-15 yaş arasında bulunan 152 ergen katılmıştır. Araştırma verileri; kişisel bilgi formu, Sosyal Medya Kullanım Amaçları Ölçeği ve Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği kullanılarak elde edilmiştir. Verilerin analizinde tanımlayıcı istatistik analiz testleri ve Pearson korelasyon analizi testi yapılmıştır. Araştırma sonucunda ergenlerin sosyal medya kullanım amaçları ile sosyal destek algı düzeyleri arasında anlamlı, olumlu yönde ve zayıf bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Ayrıca ergenlerin ders dışı ekran kullanım sürelerinin oldukça fazla olduğu, sosyal medyayı en fazla mesaj göndermek ve almak ve bilgiye erişim amacıyla kullandıkları ve sosyal destek algı düzeylerinin yüksek olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: sosyal medya, sosyal destek, ergen, internet, medya

* Dr. Öğr. Üyesi, Sağlık Bilimleri Üniversitesi Gülhane Sağlık Bilimleri Fakültesi Çocuk Gelişimi Bölümü, Ankara / TÜRKİYE, alev.ustundag@sbu.edu.tr

Investigation of the Relationship between Social Media Usage Purposes of Adolescents and Their Perceptions of Social Support

ABSTRACT

Social media applications are frequently used among adolescents. Adolescents' perceived social support is associated with their self-esteem and well-being. For this reason, this study, it was aimed to examine the relationship between adolescents' social media use purposes and social support perception levels. In the study, which was designed as quantitative research, the relational method was used. 152 adolescents between the ages of 12 and 15 participated in the study. Research data were obtained by using personal information form, Social Media Usage Purposes Scale and Multidimensional Perceived Social Support Scale. Descriptive statistical analysis tests and Pearson correlation analysis tests were used in the analysis of the data. As a result of the research, it was determined that there is a significant, positive, and weak relationship between adolescents' social media use purposes and social support perception levels. In addition, it has been determined that adolescents have a high extracurricular screen use time, they use social media mostly for sending and receiving messages and accessing information, and their social support perception levels are high.

Key words: *social media, social support, adolescent, internet, media*

Giriş

Sosyal medya; sanal topluluklar içinde fikirlerin, bilgilerin ve kişisel içeriklerin paylaşılmasına izin veren bilgisayar tabanlı teknolojiyi ifade etmektedir. Sosyal medya; Facebook ve Google+ gibi sosyal ağ sitelerini, Twitter gibi mikroblog sitelerini ve Instagram, Snapchat ve YouTube gibi fotoğraf ve video paylaşım sitelerini içermektedir (Smith vd., 2021).

2021 Dünya İnternet, Sosyal Medya ve Mobil Kullanım İstatistikleri değerlendirildiğinde 4,66 milyar internet kullanıcısı bulunmakta ve dünya nüfusunun yarısından fazlası (% 59) internet kullanmaktadır (We Are Social & Hootsuite, 2021). Dünya genelinde 4,20 milyar sosyal medya kullanıcısı vardır. Bu oran dünya nüfusunun

% 53'ünü ifade etmektedir (We Are Social & Hootsuite, 2021). Raporla göre sosyal medya kullanıcılarının yıllık büyüme oranı % 13,2 olarak tespit edilmiştir. İnternet kullanıcıları günde ortalama 7 saat internet kullanırken mobil İnternet kullanıcılarının günlük mobil kullanım süreleri 3,5 saat olarak belirlenmiştir. We Are Social Digital in 2021 raporuna göre dünya genelinde sosyal medya kullanıcı sayısı 4,20 milyar olup kullanıcıların neredeyse tamamı uygulamaları mobil cihazları aracılığıyla kullanmaktadır. Raporun bir diğer çarpıcı sonucu sosyal medya kullanıcı sayısının 2021 yılına gelene kadar % 82'lik bir artış göstermiş olmasıdır. Raporla göre sosyal medya kullanıcıların bu uygulamaları kullanma amaçları arasında; (a) güncel haber ve gelişmeleri takip edebilme (% 36,5), (b) eğlenceli içeriklere ulaşabilme (% 35), (c) boş vakti değerlendirebilme (% 34,4), (d) arkadaşlarla iletişim hâlinde olabilme ve yaptıklarını takip edebilme (% 33), (e) fotoğraf ya da video paylaşabilme (% 27,9), (f) ürün arayabilme (% 27,5) yer almaktadır (We Are Social & Hootsuite, 2021).

Ülkemiz açısından istatistikler incelendiğinde ise 2021 yılı itibariyle 65,80 milyon (% 77,7) internet kullanıcısı bulunmakta olup bu oran 2020 yılına göre 3,7 milyon artış göstermiştir. Ülkemizde aktif sosyal medya kullanıcısı sayısı 60 milyon olarak belirlenmiştir. Oran, toplam nüfusun % 70,8'ini ifade etmektedir. Aktif sosyal medya kullanıcısı oranı da 2020 yılına göre % 11 artış göstermiştir (We Are Social & Hootsuite, 2021). Ülkemizde internet kullanım süresi 8 saat olarak tespit edilmiştir. Yapılan incelemede 8 saatin 3'ü aktif olarak sosyal medya uygulamalarında geçirilmektedir. Ayrıca Google Play'e (2021) göre sosyal medya uygulamaları en popüler ücretsiz uygulamalar listesinde ilk sıralarda yer almaktadır. Bu sosyal medya uygulamalarının toplamda yaklaşık 4 milyar kez indirildiği belirtilmiştir. Bu internet ve sosyal medyanın temel ihtiyaçlar kadar talep gördüğünü göstermektedir.

Ergenler, teknolojik cihazları ve yenilikleri takip eden ve en fazla kullanıcıları olan grupta yer almaktadır. Genellikle internet, cep telefonları, sosyal medya ve diğer cihazlar da dâhil olmak üzere yeni teknolojileri erken benimseyebilme potansiyeline sahiptirler (Moawad & Ebrahim, 2016). Teknolojiyi kullanmayı yaşlandıkça öğrenen önceki nesillere kıyasla günümüz ergenleri teknoloji çağına doğmuştur. Bu nedenle kendilerini teknolojiden ayırmakta zorlananlar da yine ergenlerdir. Çünkü güncel değillerse ya da iyi bağlantılara sahip değillerse akranları arasında sosyal olarak olumsuz durumlar yaşayabilmektedirler. Bunun sonucunda da ergenler tüm bu yeni teknoloji biçimlerine çok zaman harcamakta ve artık bunlar giderek artan bir şekilde yaşamlarına entegre olmaktadır (Moawad & Ebrahim, 2016). Ergenler, aileleriyle olduğu kadar arkadaşlarıyla da iletişim hâlinde olmalarına yardımcı olduğu için teknolojinin günlük yaşamlarının önemli bir parçası olduğunu belirtmektedir (Richards vd., 2010).

Sosyal medya; iletişim kurma, bilgi edinme ve paylaşma gibi olanaklarıyla ergenlerin hayatını kolaylaştırmaktadır (Yellowlees & Marks, 2007). Ancak kontrol edilemediğinde ve aşırı kullanıldığında bağımlılık yapabilme potansiyeli Young (2004) tarafından ifade edilmiştir. Griffiths ve Szabo (2014) ise internette kullanılan uygulamaların da bir bağımlılık kaynağı olduğunu vurgulamaktadır. Ryan, Chester, Reece ve Xenos'un (2014) sosyal medyanın bazı kullanıcılarda bağımlılık yaptığı ileri sürmeleri, görüşü destekler niteliktedir. Yapılan araştırmalar sorunlu sosyal medya kullanımının bağımlılıkla ilişkili olduğunu ileri sürmektedir (Griffiths, 2013; van den Eijnden vd., 2016). Bu nedenle literatürde sorunlu sosyal medya kullanımı, davranışsal bir bağımlılık olarak kavramsallaştırılmaktadır.

Sosyal medya kullanımı ergenler arasında daha yaygındır (Üstündağ, 2020). Andreassen'a göre (2015) ergenler çevrimiçi ortamda daha az otorite ve ebeveyn baskısı hissettikleri için sosyal

medyayı daha sık kullanmaktadır. Ayrıca ergenlerin teknolojik yeniliklere daha açık oldukları ve yeni teknolojileri kullanmaya olan eğilimleri de sosyal medyayı daha yoğun kullanma sebepleri arasında bulunmaktadır (Prensky, 2001). Ergenler gelişimsel özellikleri ve gereksinimleri nedeniyle sorunlu sosyal medya kullanımına karşı daha savunmasız olabilmektedir (Valkenburg & Peter, 2011). Ergenlik döneminde duygusal sorunların artması ve bu sorunlarla baş etme aracı olarak internet ve sosyal medyanın kullanımı da söz konusudur (Yen vd., 2008). Dolayısıyla ergenlerin sosyal medya kullanımı ve sosyal medyanın olumsuz sonuçlarına maruz kalma konusunda daha dezavantajlı oldukları söylenebilir. Ancak değerlendirme yapılması ve etkinin hangi yönde olduğunun ifade edilebilmesi için ergenlerin sosyal medya kullanım amaçlarının belirlenebilmesi gerekmektedir.

Ergenlik döneminde yaşanan akademik baskı, ebeveynlerden bağımsızlık kazanma, akranlarla yakın ilişkiler, fiziksel olgunlaşma, romantik ilişkilere başlama, ebeveynlerin beklentileri gibi büyük yaşam değişiklikleri stresli olayların meydana gelme sıklığında ciddi bir artışa neden olabilmektedir (Pettit vd., 2010; Mezulis vd., 2010). Sosyal destek, strese karşı koruyucu faktörlerden biri olarak ifade edilmektedir (Thoits, 1986). Özellikle çocuk ve ergen araştırmalarında sosyal destek; topluluk, sosyal ağlar ve yakın ilişki kurulan kişiler tarafından verilen gerçek veya algılanan araçsal durumlar olarak tanımlanmaktadır (Lin vd., 1986). Bu tanım, sosyal destek (yapısal, işlevsel ve bağlamsal) çalışmalarının farklı bakış açılarını, farklı analiz düzeylerini (topluluk, sosyal ağlar ve yakın ilişkiler) içermekte, gerçek ve algılanan destek arasında ayırım yapılmasına imkân vermektedir (Cohen & Wills, 1985). Cohen ve Wills (1985) tarafından yapılan sosyal destek sınıflandırması ergenlerin gereksinim duyduğu farklı destek türlerine odaklanmaktadır. Örneğin en çok ihtiyaç duydukları destek türlerinden biri olan duygusal destek; dinleme, kendini ifade edebilme, sevgiyi ifade etme ve takdir etme gibi etkili davranışları kapsamaktadır. Vollmann ve arkadaşları

(2010) ergenlere sağlanan duygusal desteğin depresyon açısından önemli olduğunu ve ergenlerin benlik saygısını güçlendiren bir kabul duygusu ile desteklenmesi için en faydalı olduğunu bulmuşlardır. Ergenlerde arkadaş ve aileden gelen duygusal desteğin diğer destek türlerine göre daha üstün olduğu ortaya konmuştur (Griffiths vd., 2011).

Sosyal desteğe ilişkin destek kaynakları çevresel ve sosyal koşullara odaklanmaktadır. Ergenler için ana kaynaklar; aile, akranlar, okul arkadaşları ve öğretmenleri, spor, kültürel ve sosyal organizasyonlar ve gruplar ile çevrimiçi sosyal ağlardır (Stice vd., 2004). Araştırmalara göre sosyal desteğe sahip olmak ve kullanmak, daha düşük depresyon oranları, daha iyi akademik başarı ve daha düşük madde kullanım oranları ile doğrudan ilişkilidir (Cava vd., 2010; Somers vd., 2008). Başka bir deyişle sorunlarla karşılaştıklarında, daha fazla desteğe sahip ergenlerin daha az desteğe sahip olanlara göre depresyona girme olasılığı daha düşük olacaktır. Kessler ve arkadaşları (1985) tarafından yapılan araştırma da ergenlerde sosyal desteğin benlik saygısı üzerinde etkili olduğunu ortaya koymuştur. Ergenlerin ebeveynlerinden ya da arkadaşlardan aldıkları sosyal desteğin, ergen benlik saygısı ve iyilik hâli ile ilişkili olduğunu gösteren araştırmalar da bulunmaktadır (Siddique & D'Arcy, 1984).

Sosyal medya uygulamaları ergenler arasında sıklıkla kullanılmaktadır. Pandemi nedeniyle ekran kullanım süresinin artmış olmasının ve arkadaşlarla görüşme olanağı olarak sosyal medya uygulamalarının kullanılmasının oran üzerinde etkileri olduğu düşünülmektedir. Arkadaşlardan uzaklaşma ve sosyal ortamlarının sınırlandırılmış olması ergenlerin algıladıkları sosyal destek kaynaklarını da etkilemiş olabilir. İşte bu bağlamda çalışmanın amacı, ergenlerin (ortaokul öğrencilerinin) sosyal medya kullanım amaçlarını ve sosyal destek algı düzeylerini ölçerek belirlenen sosyal medya kullanım amaçlarının ergenlerin sosyal destek algı düzeyleri ile ilişkide

olup olmadığını tespit etmektir. Bu kapsamda aşağıdaki araştırma sorularına cevap aranmıştır:

1. Ergenler sosyal medyayı en çok hangi amaçlarla kullanmaktadır?
2. Ergenlerin sosyal destek algı düzeyleri nasıldır?
3. Ergenlerin sosyal medya kullanım amaçlarıyla sosyal destek algı düzeyleri arasında ilişki var mıdır?

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Ergenlerin sosyal medya kullanım amaçları ile sosyal destek algı düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla yapılan bu çalışmada nicel araştırma tekniğinden yararlanılmış, nicel araştırma yöntemlerinden bağıntısal yöntem kullanılmıştır (Büyüköztürk vd., 2019). Bağıntısal yöntemde değişkenler arasında ilişki olup olmadığı araştırılmaktadır. Bu çalışmalarda iki ya da daha fazla değişkene ilişkin katılımcılardan veri toplanmakta, verilerin istatistiksel analizi sonucunda da değişkenler arasında bağıntı olup olmadığı belirlenmektedir (Büyüköztürk vd., 2019).

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini; Ankara ili Etimesgut ilçesinde bulunan ve İlçe Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı özel ve resmi ortaokullara devam eden 12-15 yaş arası ergenler oluşturmaktadır.

Araştırmanın örnekleme küme örnekleme yönteminden yararlanılarak belirlenmiştir. Küme örnekleme yönteminde evren, çoğu zaman aynı amaçlı kümelerden oluşmakta ve bütün kümelerin seçilme şansı bulunmaktadır (Büyüköztürk vd., 2019). Küme örnekleme yönteminde evren, küme olarak adlandırılan gruplara ayrılmakta olup her küme de bir örneklem birimi olarak tanımlanmaktadır. Müdürlükten alınan bilgiye göre 12-15 yaş grubunun eğitimine devam ettiği 28 okul

bulunmaktadır. Örneklem grubunda % 10 seçim uygulanmış ve 3 okul küme olarak belirlenmiştir. Bu okullardan çalışmaya katılacak öğrencilerin seçiminde basit rastgele örneklem seçimi yönteminden yararlanılmıştır. Araştırmaya 12-15 yaş arasında bulunan 152 ergen gönüllü olarak katılmıştır. Çalışma grubuna ait bilgiler Tablo 1’de sunulmuştur:

Tablo 1: Örneklem Grubunda Bulunan Ergenlere İlişkin Bilgiler

Genel Bilgiler	Kız		Erkek	
	n	%	n	%
Cinsiyet	92	100	60	100
Yaş				
12	12	13	0	0
13	10	11	26	43
14	58	63	34	57
15	12	13	0	0
Toplam	92	100	60	100
Sınıf				
5. sınıf	12	13	0	0
6. sınıf	10	11	26	43
7. sınıf	54	59	34	57
8. sınıf	16	17	0	0
Toplam	92	100	60	100
Kullandıkları teknolojik araçlar				
Cep telefonu	4	4	12	20
Cep telefonu ve bilgisayar	68	74	48	80
Cep telefonu ve tablet	4	4	0	0
Cep telefonu, bilgisayar ve tablet	16	17	0	0
Toplam	92	100	60	100
Kullandıkları sosyal medya uygulamaları				
Whatsapp	24	26	8	13
Twitter	38	41	2	3
Instagram	20	22	0	0
Tiktok	10	11	50	84
Toplam	92	100	60	100
Ders dışı ekran kullanım süreleri				
1-2 saat arası	14	15	12	20
3-4 saat arası	44	48	0	0
5-6 saat arası	22	24	0	0

7-8 saat arası	8	9	48	80
9 saat ve üstü	4	4	0	0
Toplam	92	100	60	100

Araştırmaya 92'si kız, 60 tanesi erkek olmak üzere toplamda 152 ergen gönüllü olarak katılmıştır. Hem kızların (% 63) hem de erkeklerin (% 57) çoğunluğu 14 yaşındadır. Araştırmaya katılan hem kızların (% 59) hem de erkeklerin (% 57) çoğunluğu 7. sınıfa devam etmektedir. Kızların kullandıkları teknolojik araçlar cep telefonu, bilgisayar ve tablet olup en fazla cep telefonu ve bilgisayar kullanmaktadırlar (% 74). Erkeklerin kullandıkları teknolojik araçlar cep telefonu ve bilgisayar olup en fazla ikisini birlikte kullanmaktadırlar (% 80). Kızların en fazla kullandıkları sosyal medya uygulaması Twitter (% 41) olarak belirlenirken erkeklerin en fazla kullandıkları sosyal medya uygulaması Tiktok (% 84) olarak belirlenmiştir. Kızların yarıya yakını (% 48) 3-4 saat arası ders dışı etkinlikler için ekran kullanımı içindeyken erkeklerin ise oldukça yüksek bir oranı (% 80) ders dışı etkinlikler için ekran karşısında vakit geçirmektedirler.

Veri Toplama Araçları

Araştırmanın amacını gerçekleştirmek için kullanılan temel veri toplama araçları; kişisel bilgi formu, Sosyal Medya Kullanım Amaçları Ölçeği ve Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği'dir.

Kişisel bilgi formunda; araştırmaya katılan ergenlerin yaşları, devam ettikleri sınıf, kullandıkları teknolojik araçlar, kullandıkları sosyal medya uygulamaları ve ders dışı ekran kullanım süreleri gibi bilgilere yer verilmiştir.

Sosyal Medya Kullanım Amaçları Ölçeği; araştırma kapsamında Solmaz ve diğerleri (2013) tarafından 14 madde olarak geliştirilen ve bir başka araştırmada Çömlekçi ve Başol (2019) tarafından doğrulayıcı faktör analizi yapılarak 11 maddeye indirilen Sosyal Medya Kullanım

Amaçları Ölçeği kullanılmıştır. Ölçeğin amacı, bireylerin sosyal medya kullanım sebeplerini ortaya çıkarabilmektir. Ölçek, beşli Likert tipi değerlendirmeye sahip olup 11 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin standartlaştırılmış yükleri 0,57 ile 0,60 arasında olup içsel tutarlılığı (Cronbach's Alpha) 0,819 olarak tespit edilmiştir. Mevcut araştırma için ölçeğin Cronbach's Alpha katsayısının 0.787 olduğu tespit edilmiştir.

Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği; Eker, Akar ve Yıldız (2001) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek; aile, arkadaşlar ve özel biri olmak üzere üç farklı kaynaktan alınan sosyal desteğin yeterliliğini bireysel olarak değerlendirmekte ve toplam 12 maddeden oluşmaktadır. Ölçek, yedili likert tipinden oluşmaktadır. Elde edilen puanın yüksek olması algılanan sosyal desteğin yüksek olduğunu göstermektedir. Ölçek puanlarının iç tutarlılığı kabul edilebilir düzeyde (Cronbach alfa katsayıları = 0,80-0,95) bulunmuştur. Mevcut araştırma için ölçeğin Cronbach's Alpha katsayısının 0.793 olduğu tespit edilmiştir.

Verilerin Toplanması

Verilen toplanması için öncelikli olarak okullara gidilerek müdürleri ile görüşülmüştür. Araştırmanın içeriği, amacı ve uygulaması hakkında müdürler bilgilendirildikten sonra, sınıf öğretmenleri ile irtibat kurularak çevrimiçi olarak hazırlanmış ölçek formu linkinin öğretmen ve sınıf gruplarından paylaşılması talep edilmiştir. Araştırma gönüllülük esasına uygun olarak gerçekleştirilmiştir. Ergenlerden ve ebeveynlerinden çevrimiçi gönüllü katılım izni alınmıştır. Araştırma linkinin gruplardan paylaşılmasından 1 hafta sonra hatırlatma mesajı atılarak katılımın artırılması sağlanmaya çalışılmıştır.

Verilerin Analizi

Ergenlerden çevrimiçi toplanan formlar SPSS 22 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Öncelikli olarak verilerin homojen olup olmadığı analiz edilmiştir. Yapılan Kolmogorow-Smirnov Testi

sonucunda verilerin homojen olduğu belirlenmiştir. Ergenlerin ölçeklerden aldıkları puanlar arasında ilişki olup olmadığı belirleyebilmek için de Pearson korelasyon analizi testi yapılmıştır.

Araştırmanın Etik İzni

Söz konusu araştırma için Sağlık Bilimleri Üniversitesi Hamidiye Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulundan 04/06/2021 tarihli ve 21/402 kayıt numarası ile onay alınmıştır.

Bulgular

Araştırma kapsamında elde edilen bulgular, araştırmanın temel amacı ve alt amaçları doğrultusunda açıklanmaya çalışılmıştır. Ergenlerin cinsiyetlerine göre sosyal medya kullanım amaçları Tablo 2’de sunulmuştur:

Tablo 2: Ergenlerin Sosyal Medya Kullanım Amaçları

Sosyal Medya Kullanım Amaçları	Kız		Erkek	
	n	%	n	%
Arkadaşlarla iletişimde bulunmak için kullanırım.	46	50	48	80
Eğlenmek ve rahatlamak için kullanırım.	34	37	48	80
Boş zamanları değerlendirmek için kullanırım.	28	30	48	80
Müzik dinlemek için kullanırım.	30	33	0	0
Mesaj göndermek ve almak için kullanırım.	48	52	48	80
İnsanları daha iyi tanımak için kullanırım.	10	11	48	80
Olayları/gündemi takip etmek için kullanırım.	38	41	48	80
Kişisel sunum ve bilgi paylaşımı için kullanırım.	22	24	12	20
Kişi ve organizasyonlara ulaşmak için kullanırım.	16	17	12	20
Fikir alışverişinde bulunmak için kullanırım.	20	22	12	20
Bilgiye erişim amacıyla kullanırım.	44	48	60	100

Tabloda görüldüğü üzere kızlar sosyal medyayı en fazla mesaj göndermek ve almak için kullanırken (% 52) erkeklerin tamamı bilgiye erişim amacıyla kullanmaktadır (% 100). Kızların ayrıca arkadaşlarıyla iletişimde bulunmak (% 50), bilgiye erişmek (% 48) ve olayları/gündemi takip etmek amacıyla (% 41) da sosyal medyayı

yüksek oranda kullandıkları görülmektedir. Erkeklerin de % 80'inin aynı zamanda arkadaşlarla iletişimde bulunmak, eğlenmek ve rahatlamak, boş zamanları değerlendirmek, mesaj göndermek ve almak, insanları daha iyi tanımak ve olayları/gündemi takip etmek amacıyla sosyal medyayı yoğun olarak kullandıkları görülmektedir. Ergenlerin sosyal destek algı düzeyleri Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3: Ergenlerin Sosyal Destek Algı Düzeyleri

Sosyal destek algı düzeyi ortalaması	Aile	Arkadaş	Özel biri	Toplam
N	152	152	152	152
Ortalama	5,89	5,76	6,54	6,06

Yapılan analiz sonucunda ergenlerin hem ölçeğin alt boyutlarında hem de toplamında ortalama puanlarının yüksek olduğu belirlenmiştir. Ölçek ortalamasının analizi sonucunda belirlenen puanın yüksek oluşu ergenlerin aile, arkadaş, özel biri ve genel olarak algıladıkları desteğin yüksek olduğunu göstermektedir. Ergenlerin sosyal medya kullanım amaçlarıyla sosyal destek algı düzeyleri arasında ilişki Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4: Ergenlerin Sosyal Medya Kullanım Amaçlarıyla Sosyal Destek Algı Düzeyleri Arasında İlişki

Ölçekler	Analiz	Sosyal Medya	Sosyal Destek
Sosyal Medya	Pearson Correlation	1	,340**
	Sig. (2-tailed)		,000
	N	152	152
Sosyal Destek	Pearson Correlation	,340**	1
	Sig. (2-tailed)	,000	
	N	152	152

Yapılan Pearson korelasyon analizi sonucunda ergenlerin sosyal medya kullanım amaçları ile sosyal destek algı düzeyleri arasında anlamlı, olumlu yönde ve zayıf bir ilişki olduğu görülmektedir. Elde

edilen Pearson korelasyon analizi sonucunun 0,2 ile 0,4 arasında olması zayıf korelasyon olduğunu ifade etmektedir (Erilli, 2018).

Tartışma

Araştırmaya katılan ergenler, 12-15 yaş aralığında olmalarına karşın hepsinin cep telefonu bulunmaktadır. Cep telefonunun yanı sıra bilgisayar da tüm katılımcılarda mevcuttur. Eğitimin uzaktan devam etmesi nedeniyle ergenlerin tamamında bilgisayarın bulunması temel ihtiyaç kapsamında değerlendirilebilir. Cep telefonlarının bulunması sosyal medya uygulamalarını kullanmalarını da sağlamaktadır. Yapılan analizde ergenlerin genellikle Whatsapp, Twitter, Instagram ve Tiktok kullandıkları; bunun yanı sıra kızların en fazla Twitter, erkeklerin en fazla Tiktok sosyal medya uygulamalarını kullandıkları belirlenmiştir. Çerçi, Canöz ve Canöz'ün (2020) sosyal medya kullanımı ile ilgili yaptıkları güncel araştırma sonucunda katılımcıların kullandıkları sosyal medya uygulamalarının Twitter, WhatsApp, Instagram ve Tik Tok olduğu belirlenmiştir. Koçyiğit ve Koç (2021) tarafından yapılan araştırmanın sonucunda da benzer şekilde gençler arasında en fazla kullanılan sosyal medya uygulamalarının ilk üçü Instagram, WhatsApp ve Twitter olarak belirlenmiştir. Elde edilen bulgunun güncel literatür ile uyumlu olduğu görülmektedir.

Ders dışı ekran kullanım süreleri kapsamında yapılan analiz kızların 3-4, erkeklerin ise 7-8 saat arasında ekran kullanım süreleri olduğunu göstermektedir. Elde edilen bu bulgu, ergenlerin günlerinin büyük bir kısmını ekran karşısında ve hareketsiz geçirdikleri şeklinde yorumlanabilir. Araştırmaya katılan ergenlerin tamamının cep telefonuna sahip olması, ekranların taşınabilir ve kolay ulaşılabilir olması nedeniyle de ekran sürelerinde artış olduğu şeklinde yorum yapılabilir. Okumuş (2018) tarafından yapılan araştırma sonucunda da ergenlerin % 84'ünün sosyal medya uygulamalarını cep telefonları aracılığıyla kullandıkları belirlenmiştir. Kullanımının kolay olması ve

taşıma kolaylığı sosyal medya uygulamalarının ergenler arasında kullanım artışı üzerinde etkili olmuş olabilir.

Sosyal medya uygulamalarının ergenler için iletişim aracı olduğu yapılan inceleme sonucunda görülmektedir. Mesaj göndermek ve almak, arkadaşlarla iletişimde bulunmak, bilgiye erişmek, eğlenmek ve rahatlamak, boş zamanları değerlendirmek, insanları daha iyi tanımak ve olayları/gündemi takip etmek ergenlerin sosyal medyayı kullanım amaçları olduğu belirlenmiştir. Benzer şekilde araştırma sonuçlarıyla tutarlı olarak Ürkmez ve Eskicumalı (2021) kullanıcıların en fazla bilgi edinme, boş zamanları değerlendirme, sosyalleşme, eğlenme ve rahatlama amacıyla sosyal medyayı kullandıklarını belirlemiştir. Ayrıca yapılan diğer araştırmalar da sosyal medya uygulamalarının benzer amaçlarla kullanıldığı belirlenmiştir (Özata vd., 2014; Koçak, 2012). Çerçi, Canöz ve Canöz (2020) de benzer şekilde araştırmalarında ergenlerin eğlenmek, boş zamanları değerlendirmek, yalnızlıktan kurtulmak, haber almak, gündemi takip etmek gibi nedenlerle sosyal medya uygulamalarını kullandıklarını belirlemiştirlerdir.

Ergenlerin sosyal medya kullanım amaçları ile sosyal destek algı düzeyleri arasında anlamlı ve olumlu yönde bir ilişki bulunmuştur. Korelasyon analizi sonucunda hangi değişkenin hangi değişkeni etkilediği söylenemez, sadece aralarında bir ilişki olduğundan bahsedilebilir. Bu nedenle Tablo 2’de elde edilen bulgular da göz önünde bulundurulduğunda çalışma grubunda bulunan ergenlerin sosyal medyayı, sosyal destek ihtiyaçlarını giderme yolları arasında değerlendirdikleri söylenebilir. Gelişimsel açıdan değerlendirildiğinde bu yaş grubu için arkadaşlık ilişkileri oldukça önemlidir. Bu nedenle elde edilen sonuç üzerinde ergenlerin pandemi sürecinde arkadaşlarıyla daha kısıtlı vakit geçirmelerinin etkili olduğu düşünülmektedir. Okulların kapalı olması bu yaş grubunun sosyal hayatını oldukça etkilemiştir. Aileden bağımsızlaşmaya ve akran grupları arasında

olmaya olan gereksinimleri yaşanan pandemi nedeniyle olumsuz etkilenmiştir. Bunun sonucunda da hâlihazırda var olan arkadaşlık ilişkileri sosyal medya uygulamaları aracılığıyla sürdürülmeye çalışılmıştır. Arkadaşlarla iletişim hâlinde olma, mesaj gönderme ve alma gibi kullanım amaçlarının bulunmasının da sosyal destek bağlamında değerlendirilebileceği düşünülmektedir. Ergenlerin sosyal destek ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için sosyal medya uygulamalarını kullanma eğiliminde oldukları söylenebilir. McLoughlin ve Lee (2007), sosyal medya uygulamalarının sosyal destek ve bağlanabilirlik üzerinde etkili olduğunu ve ergenlerin sosyal medyada kendilerini doğru ifade edebilmelerinin kendini gerçekleştirmelerine hizmet ettiğini ve sağladığını ileri sürmektedir. Daha önce yapılan araştırmalar ergenlerin düşük sosyal desteğe sahip olduklarında sosyal medya uygulamaları ve internet bağımlılığı risklerinin yüksek olduğunu ileri sürmektedir (Köseoğlu & Erçevik, 2015; Anlı, 2018). Ancak yapılan çalışmada ergenlerin algıladıkları sosyal desteğin yüksek olduğu belirlenmiştir. Sosyal destek algıları yüksek olmasına karşın sosyal medya kullanım amaçları arasında olumlu ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu da ergenlerin sosyal ortamlarının oldukça kısıtlanması sonucunda akranlarıyla sosyal ilişkilerini uygulamalar aracılığıyla sürdürdükleri düşüncesini desteklemektedir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde olumlu bir etkiden bahsedilmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Araştırma sonucunda ergenlerin sosyal medya kullanım amaçları ile sosyal destek algı düzeyleri arasında anlamlı ve olumlu yönde bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Ergenlerin sosyal gelişimlerinin desteklenmesi gelişimleri açısından önemlidir. Bu nedenle yapılacak diğer araştırmalarda farklı yaş grupları (ilköğretim, lise ve üniversite) ve farklı okul türlerinin bulunduğu çalışmalar planlanabilir. Ayrıca farklı ilçelerde bulunan okulların dâhil edildiği araştırmalar da yapılabilir.

Sınırlılıklar

Pandemi nedeniyle yapılan araştırmanın verilerinin çevrimiçi toplanması ve uygulama yapılan okulların sayısı araştırmanın sınırlılıkları arasında yer almaktadır.

Bilgi Notu

Makale araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Bu çalışma için gerekli etik kurulu izni, Sağlık Bilimleri Üniversitesi Hamidiye Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulunun 04.06.2021 tarihinde yaptığı toplantıda 21/402 kayıt numarası ile alınmıştır.

Kaynakça

- Andreassen, C. S. (2015). Online social network site addiction: A comprehensive review. *Curr Addict Rep*, 2(2), 175-184.
- Anlı, G. (2018). Kişilerarası duyarlılık ile internet bağımlılığı arasındaki ilişkinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *MANAS Journal of Social Studies*, 7(01), 103-118.
- Büyüköztürk, Ş., Özcan Akgün, E., Karadeniz, Ş., Demirel, F., Kılıç Çakmak, E. (2019). *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Cava, M. J., Murgui, S., Musitu, G. (2008). Diferencias en factores de proteccio'n del consumo de sustancias en la adolescencia temprana y media. *Psicothema*, 20, 389-395.
- Cohen, S. & Wills, T. A. (1985). Stress, social support, and the buffering hypothesis. *Psychological Bulletin*, 98, 310-357.
- Çerçi, Ü. Ö., Canöz, N., Canöz, K. (2020). Covid-19 krizi döneminde bilgilendirme aracı olarak sosyal medya kullanımı. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (44), 184-198.

Çömlekçi, M. F. & Başol, O. (2019). Gençlerin sosyal medya kullanım amaçları ile sosyal medya bağımlılığı ilişkisinin incelenmesi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(4), 173-188.

Eker, D., Arkar, H., Yıldız, H. (2001) Çok boyutlu algılanan sosyal destek ölçeğinin gözden geçirilmiş formunun faktör yapısı, geçerlik ve güvenilirliği. *Türk Psikol Dergisi*, 12, 17-25.

Erilli, N. A. (2018). *İstatistik - 2*. Seçkin Yayıncılık.

Google Play (2021, Haziran 20). Android uygulamaları kategorisinde en popüler ücretsiz uygulamalar.

<https://play.google.com/store/apps/top?hl=tr/>

Griffiths, M. D. (2013). Social networking addiction: Emerging themes and issues. *J Addict Res Ther*, 4, 118.

Griffiths, K. M., Crisp, D. A., Barney, L., Reid, R. (2011). Seeking help for depression from family and friends: A qualitative analysis of perceived advantages and disadvantages. *BMC Psychiatry*, 11(1), 196.

Griffiths, M. D. & Szabo, A. (2014). Is excessive online usage a function of medium or activity? An empirical pilot study. *J Behav Addict*, 3, 74-77.

Kessler, R. C., Price, R. H., Wortman, C. B. (1985). Social factors in psychopathology: Stress, social support, and coping processes. *Annual Review of Psychology*, 36, 531-572.

Koçak, G. (2012). *Bireylerin sosyal medya kullanım davranışlarının ve motivasyonlarının kullanımlar ve doyumlar yaklaşımı bağlamında incelenmesi: Eskişehir’de bir uygulama*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Koçyiğit, M. & Koç, M. A. (2021). COVID-19 sürecinde medya ekolojisindeki değişimin gündem belirleme kuramı çerçevesinde incelenmesi. *Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi*, (6), 27-42.

Köseoğlu, S. A. & Erçevik, A. (2015). Lise öğrencilerinin duygusal özerklik ve sosyal destek düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(2), 198-216.

Lin, N., Dean, A., Ensel, W. M. (1986). *Social support, life events, and depression*. Academic Press.

McLoughlin, C. & Lee, M. (2007). *Social software and participatory learning: Pedagogical choices with technology affordances in the Web 2.0 era*.

<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.471.2008&rep=rep1&type=pdf>.

Mezulis, A. H., Funasaki, K. S., Charbonneau, A. M., Hyde, J. S. (2010). Gender differences in the cognitive vulnerability-stress model of depression in the transition to adolescence. *Cognitive Therapy and Research*, 34, 501-513.

Moawad, G. E. & Ebrahim, G. G. S. (2016). The relationship between use of technology and parent-adolescents social relationship. *Journal of Education and Practice*, 7(14), 168-178.

Okumuş, V. (2018). *Çocukların sosyal medya kullanımları ile ebeveyn tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özata, Z., Kılıçer, T., Ağlargöz, F. (2014). Müptelalardan mesafelilere sosyal ağ sitesi kullanıcısı gençler: Kullanma motivasyonları ve davranışları açısından profilleri. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(3), 19-38.

Pettit, J. W., Lewinsohn, P. M., Seeley, J. R., Roberts, R. E., Yaroslavsky, I. (2010). Developmental relations between depressive

symptoms, minor hassles, and major events from adolescence through age 30 years. *Journal of Abnormal Psychology*, 119, 811-824.

Prensky, M. (2001). Digital natives, digital immigrants part 1. *On the Horizon*, 9, 1-6.

Richards, R., McGee, R., Williams, S. M., Welch, D., Hancox, R. J. (2010). Adolescent screen time and attachment to parents and peers. *Archives of Pediatrics and Adolescent Medicine*, 164(3), 258-262.

Ryan, T., Chester, A., Reece, J., Xenos, S. (2014). The uses and abuses of Facebook: A review of Facebook addiction. *J Behav Addict*, 3, 133-148.

Siddique, C. M. & D'Arcy, C. (1984). Adolescence, stress, and psychological well being. *Journal of Youth and Adolescence*, 13, 459-473.

Smith, D., Leonis, T., Anandavalli, S. (2021). Belonging and loneliness in cyberspace: Impacts of social media on adolescents' well-being. *Australian Journal of Psychology*, 73(1), 12-23.

Solmaz, B., Tekin, G., Herzem, Z., Demir, M. (2013). İnternet ve sosyal medya kullanımı üzerine bir uygulama. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 7(4), 23-32.

Somers, C. L., Owens, D., Piliawsky, M. (2008). Individual and social factors related to urban African American adolescents' school performance. *High School Journal*, 91, 1-11.

Stice, E., Ragan, J., Randall, P. (2004). Prospective relations between social support and depression: Differential direction of effects for parent and peer support? *Journal of Abnormal Psychology*, 113, 155-159.

Thoits, P. A. (1986). Social support as coping assistance. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 54, 416-423.

- Ürkmez, S. & Eskicumalı, A. (2021). Kullanımlar ve doyumlar teorisi çerçevesinde COVID-19 pandemi sürecinde bireylerin sosyal medya kullanım motivasyonları: Instagram örneği. *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(2), 111-129.
- Valkenburg, P. M. & Peter, J. (2011). Online communication among adolescents: An integrated model of its attraction, opportunities, and risks. *J Adolesc Health*, 48, 121-127.
- Van den Eijnden, R. J. J. M., Lemmens, J. S., Valkenburg, P. M. (2016). The Social Media Disorder Scale: Validity and psychometric properties. *Comput Human Behav*, 61, 478-487.
- Vollmann, M., Scharloo, M., Salewski, C., Dienst, A., Schonauer, K., Renner, B. (2010). Illness representations of depression and perceptions of the helpfulness of social support: Comparing depressed and never-depressed persons. *Journal of Affective Disorders*, 125, 213-220.
- We Are Social & Hootsuite (2021, Haziran 15). Digital 2021. <https://wearesocial.com/digital-2021>.
- Yellowlees, P. M. & Marks, S. (2007). Problematic Internet use or Internet addiction? *Comput Human Behavior*, 23, 1447-1453.
- Yen, J. Y., Ko, C. H., Yen, C. F., Chen, S. H., Chung, W. L., Chen, C. C. (2008). Psychiatric symptoms in adolescents with Internet addiction: Comparison with substance use. *Psychiatry Clin Neurosci*, 62, 9-16.
- Young, K. S. (2004). Internet addiction: A new clinical phenomenon and its consequences. *Am Behav Sci*, 48, 402-415.

EXTENDED ABSTRACT

Social media refers to computer-based technology that allows sharing ideas, information and personal content within virtual communities. Considering the 2021 World Internet, Social Media and Mobile Usage Statistics, there are 4.66 billion internet users and more than half of the world's population (59%) uses the internet. According to the report, among the purposes of social media users to use these applications; (a) being able to follow current news and developments (36.5%), (b) accessing entertaining content (35%), (c) being able to spend free time (34.4%), (d) keeping in touch with friends and following what they do being able to (33%), (e) share photos or videos (27.9%), (f) search for products (27.5%).

When the statistics for our country are examined, there are 65.80 million (77.7%) internet users as of 2021, and this rate has increased by 3.7 million compared to 2020. The number of active social media users in our country has been determined as 60 million. This rate represents 70.8% of the total population. The rate of active social media users has also increased by 11% compared to 2020. Internet usage time in our country has been determined as 8 hours. In the review, 3 out of 8 hours are actively spent on social media applications. In addition, according to Google Play, social media applications are at the top of the list of the most popular free applications. It is stated that these social media applications have been downloaded approximately 4 billion times in total. This shows that the internet and social media are in demand as much as basic needs.

Adolescents are in the group that follows technological devices and innovations and has the highest number of users. They often have the potential to adopt new technologies early, including the internet, mobile phones, social media and other devices. Compared to previous generations who learned to use it as they got older, today's adolescents were born into the age of technology. For this reason, it is also adolescents who find it difficult to separate themselves from technology. Because if they are out of date or do not have good connections, they may experience socially negative situations among their peers. As a result, adolescents spend a lot of time on all these new forms of technology and are increasingly integrated into their lives. Adolescents state that technology has become an extremely important part of their daily lives. adolescents; states that technology is an important part of their daily lives as it helps them stay in touch with their friends as well as their families.

The aim of this study is to determine whether the social media use purposes of adolescents (secondary school students) are related to the social support

perception levels of adolescents by measuring their social media use purposes and social support perception levels. The sub-objectives of the research are:

- 1. For what purposes do adolescents use social media the most?*
- 2. What are the social support perception levels of adolescents?*
- 3. Is there a relationship between adolescents' social media usage purposes and social support perception levels?*

In this study, quantitative research technique was used, and the relational method, one of the quantitative research methods, was used. 152 adolescents between the ages of 12 and 15 voluntarily participated in the study. . Research data were obtained by using personal information form, Social Media Usage Purposes Scale and Multidimensional Perceived Social Support Scale. Descriptive statistical analysis tests and Pearson correlation analysis tests were used in the analysis of the data. As a result of the research, it was determined that there is a significant and positive relationship between adolescents' social media use purposes and social support perception levels. In addition, it has been determined that adolescents have a high extracurricular screen use time, they use social media mostly for sending and receiving messages and accessing information, and their social support perception levels are high.

The online collection of the data of the research conducted due to the pandemic and the number of schools where the application was made are among the limitations of the research. Supporting the social development of adolescents is important for their development. For this reason, in other studies to be conducted, different age groups, different school types and schools in different districts can be examined.

Cora, Y. T. (2022). Ermeni basınında 20. yüzyıl başında Çankırı ve Amasya panayırları. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(42), 191-223.

DOI: 10.21550/sosbilder.980913
Araştırma Makalesi / Research Article

ERMENİ BASININDA 20. YÜZYIL BAŞINDA ÇANKIRI VE AMASYA PANAYIRLARI

Yaşar Tolga CORA*

Gönderim Tarihi / Sending Date: 10 Ağustos / August 2021

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 18 Ekim / October 2021

ÖZET

Yıllık panayırlar, Osmanlı coğrafyasında iktisadî ve sosyokültürel açılardan büyük öneme sahip ticarî organizasyonlardı. Panayırların 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren canlandıkları ve hatta daha geniş bir coğrafyada kuruldukları görülmektedir. Bu çalışmanın amacı, 20. yüzyılın başında Ermenice yayımlanan basında Çankırı ve Amasya panayırları hakkındaki yazıların incelenmesidir. Makalede İstanbul'da günlük çıkan Arevelk gazetesi ile ve aylık Bivrakn dergisinde yayınlanan, panayıra katılan tüccarın ve gözlemcilerin rapor ve haberleri kullanılmaktadır. Tüccar ve panayıra katılanların görüşlerinin incelenmesi, bu panayırların farklı yönlerine, satış usullerine, tacirler arası rekabete ve yöre halkı için sosyal fonksiyonlarına dair yeni bilgiler sunmaktadır. Panayırlara katılan tüccarın görüşleri üzerinden yapılan bir inceleme, panayırların kurulduğu şehirlerin ötesinde, geniş bölge ekonomisi üzerine olan etkilerini ve 20. yüzyılın başında Anadolu ekonomisindeki rollerini anlamamızı da sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çankırı, Amasya, panayır, tekstil, iktisat politikaları

Çankırı and Amasya Fairs in The Armenian Press in The Early Twentieth Century

ABSTRACT

Annual fairs were commercial organizations with great economic and social importance in the Ottoman world. Fairs began to revitalize and even new ones were

* Dr. Öğr. Üyesi, Boğaziçi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, İstanbul / TÜRKİYE, tolga.cora@boun.edu.tr

established in a wider geography from the second half of the nineteenth century onward. This article aims to examine the information on the fairs of Çankırı and Amasya in the Armenian language press in the beginning of the twentieth century. It uses the reports and news by the merchants and other participants in the fairs which were published in the daily Arevelk newspaper and monthly Bivrakn magazine of Istanbul. Observations by merchants and other participants provide us new information on issues like the commercial aspects of the fairs, sale methods, competition among the merchants and social functions of the fairs. This will also allow us to understand their impact on the broader regions beyond the fair sites and on the economy of Anatolia in the early twentieth century.

Key words: Çankırı, Amasya, fairs, textile, economic policies

Giriş

Osmanlı coğrafyasında yıllık panayırların iktisadî ve sosyokültürel yönlerinden ötürü toplumda önemli bir yer tuttukları bilinmektedir (Özcan, 2007: 206-208; Küpeli, 1999: 490-497). Panayırılar, farklı bölgelerde Türk Müslüman hâkimiyetinin başladığı dönemden ve hatta öncesinden itibaren kurulmaktaydılar (Özcan, 2006: 205-223; Şahin, 2013, 211-212). Bu tür panayırılar belirli bölgelerde, özellikle de Rumeli’de, Suriye’de ve İstanbul çevresinde kurulmuşlardır (Erdoğan, 1999: 3-5). Panayırılarının çoğu Anadolu ve Balkanlar Osmanlı idaresine geçtikten sonra da kurulmaya devam etmişler, bazıları zaman içerisinde işlevini yitirirken, aşağıda görüleceği üzere, mevcut panayırılara yenileri de eklenmiş ve hatta cumhuriyete intikal etmişlerdir (Çalışkan, 2019: 65-80; Doğan, 2011: 12-13). Rumeli’deki panayırılarının Anadolu’dakilerden daha kapsamlı oldukları kabul edilmektedir (Faroqhi, 2006: 157-186). Bununla beraber, bu makalenin konusu olduğu üzere başta Çankırı’da olmak üzere Orta Anadolu’da birçok önemli panayır kurulmuştur.

Yılın belirli bir döneminde kurulmaları, belirli bir süre boyunca devam etmeleri ve ticarî hacimleri ile haftalık pazarlardan ayrılan

panayırılar, bölgesel ve hatta uluslararası nitelikte oldukları gibi farklı sosyal, kültürel ve dinî rolleri de olan organizasyonlardır. Panayırılar tacirleri, yerel dükkân sahiplerini ve halkı bir araya getirerek alışverişte bulunmalarını, dükkân sahiplerinin yıl boyu satacakları malları almalarını ve halkın da kendi kendilerine karşılayamadıkları ihtiyaçları edinmelerini sağlamışlardır. Merkezî idare, panayırılar bir bölgenin refah seviyesini artırması için ticareti geliştirmek, ulaşım imkânlarının eksikliğinden ötürü ihtiyacı karşılayamayan halkın mal teminine imkân vermek, köylünün malını satarak nakit gelir elde etmesiyle vergi ödemesini sağlamak gibi sebeplerle desteklemiş, sancak ya da kaza merkezi gibi idari değişikliklerin akabinde de panayırılar kurulmasını sağlamıştır (Erdoğan, 1999: 12-13). Bu yüzden panayırılar, devlet müdahalesinin iktisadî kalkınma amacıyla yapıcı olarak kullanıldığı örnekler olarak karşımıza çıkarlar (Şen, 1996: 3-4). Panayırılar, iktisadî rolleri dışında halkın toplandığı sosyal alanlar olmalarından ötürü farklı fonksiyonlara da sahip olmuşlardır (Çalışkan, 2019: 72-73). Bu araştırmanın da ortaya koyduğu üzere Amasya panayırı örneğinde olduğu gibi bazı panayırılar eğlenceler ile halkı alışveriş alanlarına çekmeye çalıştığı görülmektedir. Bazı panayırılar da dinî törenlerle iç içe olduğu bilinmektedir (Şen, 1996: 10).

Merkezî idarenin panayırılar ile farklı yönlerden ilişkileri olmuştur. Merkezî idare, öncelikle yerel idareler ve eşraf ile birlikte panayırılar organizasyonu kontrol ederek panayırılar birbirini müteakip şekilde kurulmalarına ve böylelikle çakışmalarına özen göstermiştir (Şen, 1996: 12; Küpeli, 1999: 492). Bunun yanı sıra, merkezî idare, panayırılar kurulduğu alanlardaki imar faaliyetleri, özellikle de pazarın oluşacağı alanlardaki dükkân gibi ticarî alanlar ve panayırılara ulaşımın kolaylıkla sağlanması gibi konular üzerinde dikkatini yoğunlaştırmıştır (Şen, 1996: 20-21).

Devletin panayırılara ilgisinin bir sebebi de panayırılarda çeşitli vergilerin toplamasıdır. Bu vergiler arasında gümrük vergisi, satılan

emtiadan alınan ve malın cinsine göre alınan bac vergileri, panayıra katılan gayrimüslimlerin panayırdaki bir arada olmasından ötürü toplanan cizye vergileri sayılabilir (Küpeli, 1999: 493; Kaçan Erdoğan, 2016: 138-147; Erdoğan, 1999: 14-15). Ayrıca merkezî idare panayırların kurulduğu alanlarda da vergi aldığı için panayır alanlarının mirî ya da vakıf arazisi olmasına göre bir gelir elde etmektedir (Erdoğan, 1999: 10-12). Son olarak, merkezî idarenin güvenliğinden sorumlu olduğu panayırlarda eşkıyalık ve şakiliğe karşı önlemler aldığı da bilinmektedir (Kaçan Erdoğan, 2016: 133-137).

Panayırlar üzerine yapılan çalışmalar (Şen, 1996; Küpeli, 1999; Erdoğan, 1999; Kaçan Erdoğan, 2016) büyük oranda arşiv vesikalarına dayandıklarından Süreyya Faroqhi'nin de belirttiği üzere bilginiz panayırların merkezî idarenin gözünden nasıl görüldüğü üzerinedir (Faroqhi, 2006: 159-160). Bu kaynaklardan bazıları, örneğin modern dönem öncesi bu vergilerin kaydedildiği varidat ve muhasebe defterleri gibi kaynaklar, tarihçilere panayırlardaki tacirler, satılan mallar ve geldikleri yöreler hakkında detaylı bilgi sağlamaktadır (Şen, 1996; Kaçan Erdoğan, 2016). Bu yüzden panayırları inceleyen çalışmalarda yukarıda saydığımız alanların ağırlıkla incelendiği söylenebilir.

Bununla beraber panayıra katılan tüccarın ve gözlemcilerin izlenimleri, panayırlara dair bilginizi arttıracaktır. Özellikle de panayırlardan yazılan rapor ve mektuplar, imparatorluğun dâhili ticaretine dair yeni bilgiler verirken panayırların hem yerel ve bölgesel ticaretteki hem de sosyal hayattaki rollerine dair bir perspektif sunacaktır. Bu bakımdan 20. yüzyılın başında panayır bölgelerinden yazılmış, Ermenice yayımlanan basında çıkan rapor ve mektuplar, panayırların tarihi yazılırken kullanılmamış önemli kaynaklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu makale 1900'lerin başında İstanbul'da yayınlanan *Arevelk* gazetesi ile ticarî haberler içeren *Bivrakn* dergisinde yayınlanan rapor ve mektuplar ışığında Çankırı-Yapraklı ve Amasya panayırlarına

odaklanmaktadır.¹ Bu panayırlarda gayrimüslim ve özellikle de Ermeni tacirlerin aktif oldukları bilinmektedir (Türkoğlu, 2008: 158). Bu çalışma, tacirlerin görüşleri üzerinden panayırlardaki ticarî ve iktisadî hayatı açıklarken, yerel halkın görüşlerine de yer vererek panayırların kuruldukları bölgelerdeki taşıdığı sosyal önemin altını çizmektedir.

1. 20. Yüzyılın Başıında Orta Anadolu'da Panayırlar: Çankırı ve Amasya Panayırları

Mevcut çalışmalarda ağırlıklı olarak Balkan ve Batı Anadolu kentlerinde kurulan panayırlar incelenmiştir. Bu yörelerin dışında Orta Anadolu ve Kızılırmak havzasında da birçok panayırın kurulduğu bilinmektedir. İskilip, Tosya, Amasya, Çerkeş, Merzifon, Çankırı (Karaca, 2017), Yapraklı (Türkoğlu, 2008), Zile (Girgeç, 2008), Yozgat (Özger, 2018) gibi şehirlerde bir dizi panayır kurulmuştur. Bu panayırların bir kısmı “kadimden beru” olmakla birlikte bir kısmı on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında hatta yirminci yüzyılın başlarında kurulmuşlardır. Merkezî idarenin yürüttüğü iktisadi politikalar yeni panayırların kurulmalarının temel sebeplerinden biriydi. Bu iktisadi politikaların en önemlisi ise kuşkusuz 1860'lardan itibaren uygulanmaya başlayan vergi muafiyetleridir (Şen, 1996: 94-95).

Bununla beraber, merkezî idarenin yanı sıra yerel yöneticilerin de bölgelerinin iktisadî olarak kalkınması için bayındırlık faaliyetlerine ek olarak panayırlar kurmaya yöneldikleri görülmektedir. Amasya panayırına dair yerel halk bu yönde bilgi sunmuştur. 1906'da Amasya yöresinde yazılmış ve aşağıda daha detaylı ele alınacak olan bir rapor, “yarım asır önce çalışkan bir mutasarrıfın el atmasıyla bu panayır[in] ilk kez gerçekleştiğini, sonra yılda bir kez, sonbaharda sadece üç günlüğüne” kurulduğunu söylemektedir (*Bivrakn*, 1906, 25 Kasım: 1045). Keza

¹ Osmanlı İmparatorluğu'nun iktisadi gelişimi, tarım, ticaret ve imalata dair haberler *Arevelk* gazetesinde önemli bir yer tutmaktaydı (Kostandyan, 2003: 8-16).

bölgeden yazılan başka bir raporda da yine “40 yıl önce dönemin mutasarrıfı, yöreyi ekonomik olarak ilerletmek ve çevre ile ilişkileri arttırmak için panayır fikrine sahip oldu. İlk yıl gelen azdı, sonraki yıllar ise Ankara’dan, Sivas’tan, Trabzon’dan, Halep’ten, İran’dan kervanlar panayırın başlangıcından bir ay önce geliyorlardı, mahsus yerleri kiralyorlar ve ticaret yapıyorlardı. Şimdi o kadar kalabalık yok. Bugün panayırımız sadece yerel.” denilmektedir (Soğikyan, 1904: 1). Bu bilgiler panayırların tarihinin aslında oldukça dinamik olduğunu, farklı dönemlerde büyüyüp küçüldüklerini göstermeleri açısından önemlidir.

Orta Anadolu’da çeşitli sancak ve kazalar da 20. yüzyılın başında panayır kurma çabalarına girmişlerdir. Mesela, Çorum kazasının ileri gelenleri böyle bir talebi 1904 yılında merkezî idareye ilemişlerdir. Benzer bir örnek de 1907 yılında kurulan Kırşehir panayıridir (Özger, 2018: 113). *Bivrakn*’a yansıyan bir habere göre Ankara Vilayet Meclisi “Kırşehir, Ankara, Yozgat, Kayseri, Nevşehir, Ürgüp, Aksaray ve Koçhisar’ın merkez noktasında belirli bir dönem bir panayır kurulmasının faydalı olacağını düşünerek, Yozgat panayırından sonra, Ağustos ortasına kadar, Kırşehir’in dışında, Ağzı Açık denilen yerde bir panayır gerçekleşmesine” karar vermiştir ve bu konuda bir irade-i seniyye alabilmiştir (*Bivrakn*, 1907, 3 Şubat: 277). Anadolu’da açılan bu gibi yeni panayırların İstanbul basınında haber olması hem bölgesel ticarî dinamizmi göstermesi hem de merkezî idarenin ticarî politikalarında panayırların yerini göstermesi açısından ilginçtir.

İlk bakışta Çankırı panayırları çok eski bir panayır izlenimi vermektedir. 1906 tarihinde başladığı kayıt altına alınmış olan Amasya panayırının aksine, yerel halk bu panayırın ne zaman başladığını bilmemektedir ve 1900’lerin başında bu panayırları kadim bir panayır olarak nitelendirmişlerdir (E., 1904: 1). Bununla beraber aslında Çankırı panayırları da göreceli olarak yenidir. 1906 yılında panayır hakkında bilgi veren bir yazara göre bu panayır, 15-17 yıl önce yani 1880’lerin sonu 1890’ların başında, Yapraklı denilen dağda, panayır için inşa edilmiş

aşşap dükkânlarda kurulmuş ve yaklaşık bir hafta süren bir panayırdır. Ticaretini tamamlayan tacirler şehre dönerek kalan mallarını orada satmak istemişlerdir. Sık sık yağın sağanık yağmurlar ve dükkân kiralarının artmasından ötürü şehirliiler panayırı nizami dükkânların ve hanların olduğu şehre taşımışlar, böylece satıcılar da akşamları dinlenme imkânına sahip olmuşlardır. Yapraklı dağlarında panayıır kurulmaya devam etmesine rağmen hayvan panayıırına dönüşmüş ve ikincil öneme sahip olmuştur (Aşıkıyan, 1906a: 822). Çankırı panayıır örneğinde görölen, panayıırın şehrin çeperindeki bir alandan şehir merkezine taşınmasının başka örnekleri de vardır. Benzer bir şekilde Yozgat panayıır da önce şehrin yaklaşık 6 saat doğusunda bulunan Köhne’de kurulur iken daha sonra şehir merkezine taşınmıştır (Kapamacıyan, 1909: 195). Bu bilgilerden anlaşıldığı üzere panayıırlar, Sultan İkinci Abdülhamid’in iktisadî politikalarının bir sonucu olarak kuruldukları bölgelerin, özellikle de şehirlerin piyasalarını canlandırmak amacıyla 19. yüzyılın son dönemlerinden itibaren şehirlere doğru taşınmaya başlamışlar, hayvan panayıırları ise şehrin çeperlerinde kurulmaya devam etmişlerdir.²

Panayıırların tarihleri de her yıl değişiklik göstermektedir. Çankırı panayıır, 1904 yılında 15 Eylül tarihinde başlamış iken 1905’te 25 Eylül’e alınmıştır. Fakat bir yıl sonra tekrar eski tarihi olan 15 Eylül’e dönmüştür. Amasya panayıır ise 1904 yılında 15 Ekim’de ve 1905 yılında 7 Ekim’de başlamış iken 1906’da 10 Kasım’a ertelenmiştir (*Bivrakn*, 1906, 30 Eylül: 858). Panayıırların tarihleri değişse bile birbiriyle çakışmamasına önem verildiği bilinmektedir. Bu sayede rekabetin önlenildiği düşünölmektedir (Şen, 1996: 12). İncelediğimiz dönemde, 1906 yılında Niksar’ın Jermuk panayıır 15 Mayıs’ta, Yapraklı 8, Çankırı 13 ve Çerkeş 22 Eylül tarihlerinde kurulmaktadır. Tarih

² Sultan II. Abdülhamid döneminde yerel sanayinin geliştirilmesi ile iktisadî terakki fikrinin yakından ilişkili olduğu gösterilmiştir (Kilinçoğlu, 2015: 85-126.).

değişikliklerinin panayırların ticarî yaşamıyla doğrudan ilişkili olduğu görülmektedir. Birbirlerini takip eden panayırların, tacirler için rekabet yaratmaktan çok satılmayan mallarını satmaları için yeni pazarlar ve fırsatlar olduğu gözlenmektedir. Ayrıca Çankırı panayırının bir ana panayır işlevi gördüğü dolayısıyla da birbirini takip eden panayırlar arasında piyasa hacmi açısından bir hiyerarşi olduğu anlaşılmaktadır (Faroqhi, 2006: 168).

Yeni panayırlar kurulmasına rağmen panayırların imparatorluğun son döneminde önemini kaybettiklerine dair bir görüş de mevcuttur (Doğan, 2011: 11). 20. yüzyılın başında bu görüşün dönemde yaşayanlar arasında da yaygın olduğu görünmektedir. Mesela, 1904 yılında yazılan ve panayırların iktisadî önemini konu alan bir yazıda, panayırların gerek Avrupa'da gerekse Osmanlı İmparatorluğu'nda önemini kaybettiği belirtilmektedir (*Arevelk*, 1904, 28 Haziran: s. 1). Yazar, Fransa gibi geçmişte geniş katılımlı panayırların yapıldığı bir ülkede dahi artık sadece küçük ölçekli yerel panayırlar kurulduğunu belirtmektedir. Yazara göre panayırların faydaları, tüccar ile alıcıyı aynı yerde buluşturması ve zaman kaybını engellemeleridir. Bununla beraber ticaret ağlarının gelişmesi ile birlikte emtia panayırları azalarak sadece hayvan panayırları kalmaktadır (*Arevelk*, 1904, 28 Haziran: s. 1). Yazarın Avrupa'daki panayırlar için yaptığı bu gözlem, Osmanlı İmparatorluğundakiler için de doğrudur; hayvan satışının yapıldığı panayırlar önemini korumaktadırlar. Gerek Yapraklı gerek ise Amasya panayırlarında hayvan satışı başlıca ticarî faaliyetlerdendir. Keza başka yörelerde de hayvan panayırları kurulmaktadır.

2. Amasya Panayırı ve Hayvan Pazarı

Amasya hayvan pazarı, şehrin yıllık et ihtiyacını karşıladığı gibi özellikle de Merzifon'daki deri imalathaneleri için de önemi haizdir. 1904 yılında Amasya'dan *Arevelk* gazetesine gönderilen bir mektupta panayır tasvirinin bir parçası olarak hayvan pazarındaki manzara

anlatılmaktadır. Yazar, her yerde “*hayr et/hayr ine*” sözleriyle havada düzenli biçimde sallanıp tokalaşan sağ ellerin olduğu bir manzarayı tasvir etmektedir. Yazara göre panayır sırasında Amasyalılar, zengin ya da fakir, bir inek, bir öküz ya da bir boğa alarak kış için et ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Bu dönemde Kayserililerden öğrendikleri pastırma yapımının yaygın olduğunu da eklemektedir (Soğikyan, 1904: 1). Bir yıl sonra benzer şekilde yine Amasya panayırına dair bir mektup yazan ve Sofular Mahallesi sakini olan Keçeciyan da “bütün alanda aynı söz, “var hayır olsun” sözlerinin duyulduğunu yazarak Soğikyan’ın sözlerini teyit etmekte, hayvan pazarından alınan hayvanlarla şehrin büyük kısmının yıllık sucuk, pastırma, kıyma ve kavurma ihtiyacının karşılandığını söylemektedir (Keçeciyan, 1905: 1).

Amasya panayırına dair *Bivrakn* dergisindeki bir haber de hayvan panayırları ve önemi hakkında detaylı bilgiler vermektedir. Habere göre Amasya panayırını 10 Kasım 1906 tarihli cuma günü saat 5 civarında başlamıştır. Gelenek üzerine köylüler, Mutasarrıf Bey ve yerel yöneticiler mevcut olduğu hâlde şehirden 15 dakika uzaktaki meydana, dağ eteğindeki açıklıkta, büyük bir kalabalıkla toplanmışlardır. Yazara göre bütün Amasyalılar hayvanlarını almak için ticarî hayatın biraz canlanacağı bu dönemi beklemektedirler; her ev, istisnasız bir öküz ya da inek almaktadır. Her evde, her çarşıda bir hareketlilik vardır. Sayısız atlar, öküzler, inekler, koyunlar panayır alanında hareket etmektedirler. Çevre köylerdeki köylüler de tarlalarda işlerini bitirmiş, iyi bir fiyata satmak için hayvanlarıyla panayıra gelmişlerdir. Panayırın bir iki günü kasaplar çok yoğundur, her bir kesimden 20-30 kuruş kazanmaktadırlar. En meşgul olan tacirler ise çok miktarda ucuza deri alan deri tacirleridir. Yazar çevre şehirlerden, Zile’den, Sim Hacı Köy’den, Köprü’den ve özellikle de Merzifon’dan panayıra epey deri tüccarının geldiğini

söylemektedir. Öküz derisinin okkası 5.5-6 kuruştan satılmaktadır.³ Merzifonlu tacirler bazen aynı gün içinde, deri fiyatlarının düşeceğini bildiren bir telgraf aldıklarında satın aldıkları fiyatın üzerine koyarak derileri başkalarına satmaktadırlar. Tacirler arasında Merzifonlu Kalenderyan kardeşlerin Amasya Şubesi'nin temsilcisi Martiros Efendi Kalenderyan büyük miktarda deri alışı yapmıştır. Kalenderyan kardeşlerin Merzifon'da bir debbağhaneleri vardır, yerli seçilmiş ve dayanıklı deriler hazırlayıp İstanbul'a ve çevreye yollamaktadırlar. Benzer şekilde Amasyalı Sahakyan kardeşler de deri almışlardır. Bunlardan başka alım yapan bir grup Türk tüccar da vardır ve onlar arasında Merzifonlu Hacı Mustafa Ağa diğer tacirlerden daha büyük miktarda bir alım yapmıştır. Yazar yaklaşık hesapla 1200 adet öküz ve inek, 100 adet sığır, 50 tane at, 100 adet katır satıldığını yazmaktadır. Her bir sığırın derisinin yaklaşık 1.5 altın olduğunu ve 1905 yılındaki panayırda karşılaştırıldığında hayvanların ve diğer emtianın fiyatının artmış olduğunu belirtmiştir (*Bivrakn*, 1906, 25 Kasım: 1045).

Bu haberden Amasya panayırında satılan hayvanların sadece şehrin et ihtiyacını değil daha geniş bir bölgedeki üreticilerin deri ihtiyacını da karşıladığı ve debbağlık zanaatının devamını sağladığı anlaşılmaktadır. Benzer bir şekilde Yozgat panayırının da Kayserili pastırma tacirlerinin et ihtiyaçlarını karşıladığı bilinmektedir (Kapamacıyan, 1909: 194). Bu bilgiler ışığında hayvan panayırının hayvan temelli üretim kolları için hammadde sağladıkları ve belirli bölgelerde bu alanların gelişmelerine dolaysız olarak katkıda buldukları düşünülebilir.

³ Bir okkannın ağırlığı şehirlere göre değişiklik gösterse de yaygın olarak 1282 gramdır. (Pakalın, 1993: 723).

3. Çankırı Panayır

Çankırı panayırının oldukça canlı bir emtia pazarı olduğunu panayıra katılan tüccarın ve yerel halkın gazetelere yolladıkları mektup ve yazılar ispat etmektedir. İstanbul'da Ermenice yayınlanan ve imparatorluğun ticaret hayatına dair bilgiler veren *Bivrakn* dergisinin 1906 yılının sonbahar aylarında çıkan sayılarında Çankırı panayırını üzerine bir dizi makale yayınlanır. Bunlar derginin Tokat temsilcisi Keork Aşıkyan'ın panayırın ve bölgenin ticarî hayatından izlenimlerini içerdiği gibi bu yazılara tüccarın verdiği cevapları kapsamaktadır.

Aşıkyan'a göre eskiden Çankırı-Yapraklı panayırına daha geniş bir coğrafyadan, Halep, Şam, Diyarbakır ve Mardin'den tüccar katılmaktaydı ve her tüccar grubunun kendi han ve pazarları vardı. 20. yüzyılın başında artık gelmiyor olsalar bile Haleplilerin hanı, Diyarbakırlıların pazarı şehirde hâlâ hatırlanmaktadır. Fakat son yıllarda bu şekilde uzun mesafeli ticaret yürüten tacirlerin sayısı azalmış, sadece çevre sancak ve vilayetlerden gelen alıcılar kalmıştır. Tokat'tan eski vakitte Çankırı panayırına bakır, yazma, bez, aba denen hazır kıyafetler, ipekliler ve kaytan tacirleri gelirken, bazılarının zanaatları kötüye giderek, Çankırı panayırına gitmeyi sonlandırmışlar ve sadece yazma, bez ve son zamanlarda kuşak tüccarı kalmıştır.

Aşıkyan da panayırların eski vaziyetlerini kaybettiklerine inanmaktadır. Yazara göre eskiden tüccar bir yıllık ihtiyaçlarını bir seferde alıyor ve bütün yıl o malı satmakla uğraşıyordu. Artık ticaret ve nakliye olanaklarının gelişmesiyle uzak yerlerden sipariş ve komisyonlar tüccara ulaşmaktaydı. Tacirler siparişlerini yazışmalar ile tamamlayabildikleri için bu şartlarda panayırların gerekliliği azalmaktaydı (Aşıkyan, 1906: 822).

Panayırlar arasındaki ilişki çok önemlidir. Mevcut çalışmalarda merkezî idarenin panayırların birbiri ile çakışmaması için gösterdiği özene vurgu yapılmaktadır. Bunun yanında Aşıkyan'dan öğrendiğimize

göre panayırlar piyasanın canlılığını gösterdikleri için canlı bir panayırdan sonraki panayırın da canlı geçeceği varsayılarak tüccar da bir sonraki panayıra dair hazırlıklarını ona göre yapmaktadır. 15 Mayıs 1906'da başlayan Jermuk panayırı çok iyi geçtiği için Tokatlı tüccar Çankırı panayırına da toptan mal getirmiştir (*Bivrakn*, 1906, 16 Eylül: 794). Fakat bu durum da aynı şekilde başarı bekleyenlerin sayısının da artmasıyla sonuçlanmıştır.

Panayırların üretim yapılan ve panayıra katılan şehirlerin de ekonomilerine çeşitli etkileri bulunmaktadır. Mesela Tokat'ta beyaz tabir edilen kumaşların fiyatı talebin çokluğundan dolayı artarken, çalışanların azlığından dolayı işçi günlükleri iki katına çıkmakta, panayır zamanı malların fiyatları da % 5-6 arttığından, tüccar beklediği kâra ulaşamamaktaydı.

Aşıkyan'a göre Çankırı panayırı için mal hazırlığı nedeniyle Tokatlı tacirlerin durumu çok daralmış ve borçlar üst üste binmiştir. Alıcılardan gelen paralar, malların üretimine ve işçilerin ücretlerine gitmiştir. Birçok tüccarın ümidi, hazır malların bolluğunu görerek, istemeyerek de olsa panayırdaki temerküz ederek, burada yıllık işlerinin büyüklüğüne ulaşmaktır. Nakit para geleceği ümidiyle piyasadaki işlerini kapatıp, yeni kredi ile çalışmaya başlamışlardır. Sadece beyaz olarak adlandırılan kumaş, iplik ve boya tacirleri değil kadın ve erkek işçilerin büyük kısmı da büyük bir dikkatle panayırın başarısına odaklanırlar çünkü yıllık gelirlerinin büyük kısmını panayır için satılan mallar ve siparişler oluşturacaktır. Başarısızlık hâlinde ise tüccar borçlarını bir şekilde kapatmak zorunda olduğu için düşük fiyatla mallarını satacaktır. Başkaları ise bir miktar bekleyip başka piyasalara yöneleceklerdi, ama burada bir belirsizlik içinde kârlarının yüzde kaçını kaybedeceklerini bilmeyeceklerdir. Aşıkyan'a göre tüccar birkaç ay için piyasaların durgun olduğunu, ellerindeki malın azalacağını ve alıcıların birkaç ay sonra tekrar sipariş vereceklerini düşünmektedir (Aşıkyan, 1906a: 824). Bu bilgiler, panayırların sadece kuruldukları şehrin değil panayıra mal

getiren bölgelerin ekonomilerine, özellikle de imalat sektörleri üzerine olan etkisini göstermesi açısından önemlidir.

Başka bir deyişle panayırlar, geniş bir bölgenin ekonomisi için önemleri sebebiyle küçülseler dahi cazibelerini korumaya devam etmektedirler. Zira yüzlerce liralık mal birkaç hafta içinde satılmaktadır ve tüccara nakit sağlamaktadır, oysa sipariş ile bunların elden çıkması aylar sürmektedir ve daha zahmetlidir. Tüccar panayırdaki nakit satarak borcunu kapatmayı ve daha fazla kredi faizi ödememeyi planlamaktadır, ayrıca alıcıları bir arada ve doğrudan göreceği için de alıcıların zevkine ve piyasadaki arz talep değişikliklerine de vâkıf olacaktırlar. Bunlar panayırların 20. yüzyılın başında ticarî önemlerini korumalarının başlıca sebepleridir.

3.1. Çankırı Panayırında Ticarî Faaliyetler

Tokat gibi diğer çevre illerden gelen tüccarın hazırlıkları, Jermuk panayırının bitmesinden hemen sonra yani Çankırı panayırı başlamadan 2-3 ay öncesinden başlamaktadır. Aşıkyan'ın yazısında sıraladığı bu hazırlıklar eylül ayı başında tamamlanmış, tüccar Tokat'tan ayın 6'sında yola çıkmıştır (Aşıkyan, 1906a: 826). Merzifonlu bir tüccar olan M.E.'nin 1904 Çankırı panayırına gidiş yolculuğuna dair anlattıkları bu konuda aydınlatıcıdır.

M.E.'ye göre Ağustos ayı geldiğinde, belki 30 şehir ve kasabadan gelen tüccar yerel mallarını naklederler ve daha önceden belirlenen bir vakitte Çankırı'ya varır. Merzifonlu tüccar da yerel mamulleri olan manusa kumaşlarını peşin parayla satmak amacıyla panayırdan birkaç hafta önce yola koyulur. Kervanı yöneten kervanbaşı belinde büyük deriden kemer, kafasında uzun bir fes ile tüccarla nakliye ücreti pazarlığı yaptıktan sonra atlarına malları yükleyerek yola çıkar.

9 Eylül sabahı Merzifon'dan yola çıkan tacirler, şehirden yarım saat uzaklıkta bir yerde 8-10 araba arka arkaya sıralanırlar. Tacirler arabalarda şarkı ve türkülerle yola devam ederlerken bir yandan da “nasıl

ve ne kadarını satabilirim” diye düşünmektedirler. Kervan dört gün sonra Çankırı’ya varır. Yol yorgunluğu üzerine malları bir dükkâna koyan tüccar orada geceler, zira kalacak bir oda bulmak çok zordur. Tüccar, daha sonra bir dükkân ayarlayarak malları çeşitlerine göre dizer ve panayır hazırlıkları böylece tamamlanır (E., 1904: 1).

Eylül’ün 10 ile 12’si arası bütün tüccar Çankırı’ya varmıştır ve M.E.’nin de belirttiği gibi her şeyden önemlisi ilk iş olarak bir dükkân kiralamaktır. Her şehrin tüccarının kendi pazarını kurduğu yukarıda belirtilmişti. Panayıra katılan tüccarın geldikleri şehirlerin isimleriyle anılan bu pazarlarda tüccar ortak kararlar dükkânları bölüşür. Kiraların yüksekliği yahut dükkânların boş olmaması bazen pazarların taşınmasına sebep olmaktadır. Örneğin Tokatlılara ayrılan çarşı panayıra katılan tüccarın sayısının çok olmasından ötürü yetmemiş ve kiralar da yüksek olduğu için tüccar daha önce kullandıkları hanlarına gitmişlerdir. Han sahibi de kazanacağı gelirden ötürü bu karardan memnun olmuştur. Bu han Tokatlıların pazarı olarak adlandırılır.

Kiraların da yıldan yıla değiştiği görülmektedir. Mesela 1906 yılında panayır yerindeki dükkân fiyatları önceki seneye göre daha ucuzdur, 2-2.5 altın yerine 40-90 kuruşa bir dükkân tutmak mümkün olmaktadır. Tokatlı tüccar gibi Kastamonu ve Gürünlü tüccar da pazar yerlerini değiştirmişlerdir. Aşıkyan’a göre böyle yer değiştirmeler toplu olarak yapıldığı için tüccara büyük bir zararı bulunmamaktadır (Aşıkyan, 1906b: 920-921).

1906 panayırı zayıf başlamıştır. Dükkânlar panayır için kararlaştırılan resmi açılış gününden önceki akşam açılmışlardır. Çankırlı dükkân sahipleri yiğitbaşının önderliğinde pazarları doldurmuştur. Adet üzerine sadece yiğitbaşının pazarlık yapması ve alım kararı vermesi uygundur, ondan sonra her bir dükkân sahibi ayrı pazarlık

yapmadan alışveriş yapabilmektedir.⁴ 1906 yılı yiğitbaşısı Aşıkyan'ın sözleriyle “dürüst ve sempatik bir karakteri olan” Çankırı dükkân sahiplerinden Mahmutzade Hacı Mehmet Efendidir (Aşıkyan, 1906b: 921).

Her yıl panayırın açılışından önceki gece yiğitbaşının yaptığı pazarlıklarla toptan alışveriş olmaktadır ve o akşamki alışverişler panayırın ilk birkaç günü için fikir vermektedir. 1906 yılında ise Jermuk panayırının yükselttiği ümitlerin aksine zayıf bir başlangıç olmuştur. Aşıkyan'a göre panayırın zayıflığının sebebi, genel bir nakit darlığı ve Çankırı tüccarı ile panayıra gelen tüccar arasındaki rekabettir. Ayrıca panayır 1905 yılında 25 Eylül tarihinde kurulduğu için köylülerin tarlalarda işleri bitmiştir, ihtiyaçlarını karşılamak için şehre gelecek ve alışveriş edecek paraları vardır (Aşıkyan, 1906b: 922). Köylüler, panayırdan özellikle de Kastamonu mallarını almayı tercih etmektedir. Çankırlı tüccar panayırdan erken açtırma isteklerini kabul ettirmeyi başarmıştır. Böylelikle köylülerin daha sonra kendilerinden alışveriş etmek zorunda kalacaklarını ümit etmektedir. Panayırın zayıf başlamasının başka bir sebebi ise Çankırı'da 1906 yazında ticaretin az olması, dükkân sahiplerinin ellerinde nakdin olmaması ve alışveriş güçlerinin düşük olmasıdır. Çankırlı tüccar panayır sırasında almayacaklarından emin olarak sonradan ve düşük fiyatla mal alabileceklerini planlıyordu (Aşıkyan, 1906b: 923). İmparatorluğun genel mali durumunun da panayırın canlılığına direk etkisi vardı. Mesela Merzifonlu tacir M.E. 1904 yılındaki panayırın önceki yıllardan daha canlı geçtiğini ve arzın az, talebin çok olduğunu söylemektedir. İstanbul'da da aynı dönemde epey iyi miktarda ticaret olduğu haberinin

⁴ Yiğitbaşının dükkân sahiplerinin temsilcisi olarak hareket etmesi ve tüccarla pazarlık yapması kadim bir kurum olan yiğitbaşılığın 20. yüzyılın başındaki konumunu göstermesi açısından ilginçtir. Ahilik teşkilatından gelen bir kurum olan yiğitbaşılık için bakınız: Şahin, 2013: 549-550.

ulaşmasının panayırdaki alışverişe olumlu katkıda bulunduğunu eklemiştir (E., 1904: 1).

3.2. Tacirler Arasındaki Rekabet

Yerel tüccar ile panayır tüccarı arasındaki rekabet kadar panayıra farklı yerlerden gelen tacirler arasında da rekabet bulunmaktaydı. Buna 1906 yılında *Bivrakn*'ın sayfalarına yansıyan Zile ve Merzifon tüccarı arasındaki rekabet örnek olarak verilebilir.

Panayırın başlangıcındaki durgunluk birkaç gün daha sürmüştü. Aşıkyan'a göre özellikle Merzifonlu tüccarın çarşısı bundan etkilenmişti. Merzifonlu tüccar kâr oranlarını korumak amacıyla aralarında anlaşarak alacanın fiyatını 7.5 kuruştan aşağı vermemeye karar vermişti. Bu da yerel dükkân sahipleri arasında bir tepki doğurmuş ve onlar da Merzifonlu tüccardan mal almamaya karar vermişlerdi. Merzifonlu tüccar fiyat kırmadığı için malları ellerinde kalmıştı. Zileli tüccar ise bundan faydalanmak amacıyla yiğitbaşına giderek Merzifonlulardan daha uygun fiyata mal vereceklerini söylemişti. Çankırlı dükkân sahipleri de bunu uygun bulmuşlar ve Zilelilerin malları bir gecede bitmişti.

Aşıkyan'ın belirttiğine göre geçmiş yıllarda Zilelilerin alacaklarının satışı panayırdaki sona kalır ve böyle fiyatlarla satılmazken bu sene Merzifonlu tüccarın yüksek fiyatlarından ötürü erken ve iyi fiyata satılmıştı. Bunun üzerine de Merzifonlu tüccar da tek başlarına hareket etmeye ve mallarını 6.5 kuruşa kadar düşürerek satmaya başlamıştı. Böylece hem fiyatları düşürmüşler hem de nakit yerine vadeli satış yapmak zorunda kalmışlardı. Aşıkyan, Merzifonlu tüccarın malının daha iyi olmasından ötürü daha sabırlı oldukları takdirde istedikleri fiyata satabileceklerini iddia etmektedir. Çünkü iyi mallar dükkân sahipleri için yıl boyunca bir satış imkânı sunmaktadır.

Merzifonlu tüccar, Aşıkyan'ın eleştirilerine yine *Bivrakn*'da cevap verirler. Merzifon'un tanınmış tüccarından Deark Bedros

Şahbenderyan, Hovsep Dudyany, Aram Çizmeciyany, M. Haçadur Daldapanyany, Misak Elbekyany ve Hovannes Keçeciyany, Çankırı panayırlarındaki Merzifon mallarıyla ilgili olarak dergiye ayrı ayrı mektuplar yazmışlar ve derginin Misak Elbekyany Efendi'nin gözlemlerini yayınlamasını talep etmişlerdi. Elbekyany Efendi'nin Aşıkany'ın yazısına dair maddeler hâlinde sıraladığı eleştirileri ve düzeltmeleri şu yöndedir:

1. Merzifon'un tüm malları 650 balya olup, bunlardan 300 balyası iyi fiyata peşin, 300 balyası da ortalama fiyata vade ile satılırken 50 balyası da düşük fiyata satılmışlardır.

2. Merzifonlu tüccarın zararı ileri görüş eksikliğinden değil panayırların genel olarak zayıflığından kaynaklanmıştır. Malların fiyatlarını yükseltmek için şehirli tüccardan sipariş gelmemiştir.

3. Bu zarardan en az şekilde etkilenmek için Merzifon tüccarı mallarını 9 gün boyunca sabit fiyattan satmıştır. Sadece son 2 gün daha düşük fiyatla vadeli satarlarken son gün az miktarda, noksan fiyatla ve bağımsız olarak satmıştır.

Merzifonlu tüccar hiçbir zaman Zilelilerin sattıkları düşük fiyatlar karşısında fiyat indirmemiştir. Zileli tüccarın mallarını panayırların bitiminden 4-5 gün öncesinde düşük fiyatla ve vade ile satmaları Merzifonlu tacirlerinin Zileli tüccara göre fiyat kırmadığını göstermektedir. Eğer Zileli tüccara göre hareket etselerdi Merzifonlu tüccar da son günü beklemeden fiyat kırardı.

4. Merzifonlu tüccar "başkaları gibi malı sağda solda gezdireceklerine" 31, 61 ve 91 gün vade ile satmıştır çünkü "Merzifon manusa fabrikası gibidir, sipariş geldiğinde hızlıca üretir."

5. Panayırlarda alıcı ile satıcılar arasında birçok problem görülmesine rağmen birbirlerine dair saygılarında bir bozulma, hile, başka malı aynı fiyata satma gibi bir şey görülmemiştir.

6. Merzifon mallarının fiyatları Zilelilere yardımcı olmamıştır. Zileliler panayırın ilk günlerinde Merzifon mallarının yüksek fiyatlarından faydalanarak çok küçük farkla bütün mallarını peşin fiyatına satıp stoklarını bitirebilirlerdi. Fakat mallarını bitirmek için son günlerinde % 7-8 indirim ve vadeli satış yapmak zorunda kalmışlardır (*Bivrakn*, 1906, 25 Kasım: 1039-1041).

Aşıkyan ise Elbekyan'ın bu eleştirilerine, yayınladığı raporlardaki bilgileri Çankırlı dükkân sahiplerinden aldığını ve Merzifonlu tüccarın kendisine bilgi vermediğini belirterek cevap vermiştir. Kendisinin bir ayırım gözetmediğini, tek amacının imparatorlukta imalat ve ticaretin artırılması olduğunu eklemiştir (Aşıkyan, 1906d: 1192).

Diğer raporların ve Elbekyan ile Aşıkyan'ın karşılıklı mektuplarının gösterdiği üzere bir yörenin tüccarı, panayıra seyahat, beraber dükkân kiralama ve malların fiyat ve satış şekillerini (peşin veya vadeli) belirlemede büyük oranda birlikte hareket etmekteydi. Ancak panayırın sonunda mallarını ucuza ya da vadeyle satarak bitirmek ile başka bir panayıra götürmek konusunda kararı kendileri veriyorlardı. Bunun sebebi de belirli bir yörede üretilen malların kalitesinin ve müşteriye cezbeden desen gibi unsurlarının büyük oranda birbirine yakın olması dolayısıyla satış konusunda büyük farklar oluşturmamalarıydı. Bu yüzden rekabet farklı şehirlerin tüccarı arasında yaşanıyordu.

3.3. Panayırda Alıcılar

Panayırın ilk başındaki durgunluk bir süre sonra çevre şehirlerden gelen tüccarın toptan alım siparişleriyle canlanır. Siparişler arasında en önemlileri Safranbolulu 12-14 tüccardan gelenlerdir. Bu tüccar, Tokat, Merzifon, Halep, Zile, Gürün ve diğer yerlerin ipek mallarına vadeli sipariş vermişlerdir. Kastamonu'dan gelen birkaç tüccar, İbranosyan kardeşler, Karabacakyan ve başka tacirler, Çerkeş panayırında satmak ve kalanını Kastamonu'ya götürmek için Tokat mallarına özellikle de

yazmaya rağbet ederler. Bu da Çankırı panayırından sonra gerçekleşen Çerkeş panayırında satılan malların da bir kısmının Çankırı'dan alındığını ya da Kastamonu'ya dönen tüccarın malının bir kısmını yol üzerinde satmak için aldığını göstermektedir. Bu ayrıca panayırlar arasındaki hiyerarşiye de işaret eder. Mal almak için bölge dışından da tüccarın Çankırı panayırına geldiğini biliyoruz. Bunlar arasında İstanbul'dan Gızzade Efendi "âdeti olduğu üzere Tokat ve Merzifon mallarından büyük miktar almıştı" (Aşıkyan, 1906b: 924). Tosya, Çerkeş, Koçhisar ve Karaca Viran'dan gelen dükkân sahipleri de Tokat, Merzifon, Kastamonu ve Halep mallarını toplu olarak panayırın canlanmasına katkıda bulunmuşlardır. Ankara'dan da bir grup tüccar gelerek Tokat kuşağı ve bezi ve Kastamonu malı almıştır. Bartın'dan da Deark Tovmasyan ve Stambulyan da Tokat ve Kayseri ve diğer mallardan epey alım yapmışlardı (Aşıkyan, 1906b: 924-925). Bu örnekler Çankırı panayırının geniş bir coğrafyaya hizmet ettiğini göstermektedir.

Çevre şehirlerden gelen ve toptan mal alan tüccar ve dükkâncılardan sonra Çankırlı dükkân sahipleri de alışveriş yaparak canlılığa katkıda bulunmuştur. Bu şekilde 17 Eylül'e kadar ortalama fiyatlarla malların genel kısmı satılmıştır. Panayırın resmi olarak kapanmasına kadar olan 3 günde de epey satış gerçekleşmiştir. Yine de tüccar panayırın zayıflığından ötürü rahatsızlık duymaktadır çünkü mallarının ancak yarısını satmış durumdadır. Son üç gün fiyat kırarak bir kısım mal daha satılır fakat alıcıların da dönmeleriyle durgunluk tekrar başlar. Çankırlı dükkân sahipleri de nakit açısından darda oldukları için panayır tüccarı fiyat kırmak yerine vadeli satışa başlamıştır. Bu yolla dükkân sahipleri 61 gün vade ile Tokat kuşakları ve bezleri, Merzifon ve Halep malları, Gürün kuşakları, bir parça da Kastamonu malları almışlardır. Bundan sonra da malların yaklaşık 1/6'sı başka pazarlarda satılmak için kalmıştır (Aşıkyan, 1906b: 925).

Aşıkyan, panayırdaki sayış fiyatlarının malların geldiği şehirlerdeki fiyatlardan % 7-10 daha aşağıya olduğunu, bunun da ciddi bir kâr anlamına gelmediğini iddia eder. Aşıkyan ciro tahmini yapmadığı için 1906 yılındaki panayırdaki ekonomik faaliyeti, 1904 yılında M.E.’nin iddia ettiği gibi yıllık ortalama hesapla 60 bin altınlık faaliyetle (ki 1904 yılında fazlası olduğunu da ekler) karşılaştırma imkânı yoktur (E., 1904: 1; Aşıkyan, 1906b: 1926). Yalnızca M.E. 1904 yılında her şeyin nakit satıldığını söylerken 1906 yılında ciddi miktarda vadeli satışların olduğu görülmektedir. Bu bilgiler yıllara göre panayırların hacminin ve emtia fiyatlarının değişikliklere açık olduğunu göstermektedir.

Aşıkyan, 1906 yılı panayırının zayıflığı konusunda tacirleri de eleştirir. Yazar “panayırdan ümit edilen başarılarla ve her yıl tacirlerin çoğunun katılıp büyük kazançlar elde etmelerinin hayalini kurmalarına karşı, tacirler getirdikleri malların çeşidinin alıcıların zevklerine uygun olması gerektiği üzerine düşünmüyorlar. Dost alıcıları olmalı ve buralarda tanınır olmalı ki mallarına talep olsun. Bu noktaları göz önüne alsınlar” demektedir (Aşıkyan, 1906b: 1926). Bu da panayırların başarısının genel iktisadî şartlar kadar tüccarın satış ilişkileri ve alıcılarla olan münasebetleri gibi birçok farklı etkene bağlı olduğunu göstermektedir.

3.4. Çankırı Panayırına Katılan Tüccar ve Malları

Aşıkyan, 1906 yılında Çankırı panayırına katılan tüccar, geldikleri şehirler, mallarının çeşit ve miktarına dair şu bilgileri sunmaktadır. [Tablo 1]

Tablo 1: 1906 Yılında Çankırı Panayırına Katılan Tüccar ve Mallar

Geldiği Şehir	Tacir	Miktar	Çeşit
	M. G. Asdavatzaduryan Kardeşler	34 Balya	yazma
		25 balya	kuşak

Tokat		8 balya	yazma
	İbranosyan Kardeşler	34 Balya	yazma
		8 balya	kuşak
	K. Ölçücüyan ve Oğulları	20 balya	yazma
		8 balya	kuşak
		8 balya	bez
	Parsegyan Kardeşler	30 balya	yazma
	Setenciyan ve Şerikleri	20 balya	yazma
		8 balya	kuşak
		10 balya	bez
	Lazariti ve Şerikleri	20 balya	yazma
	Tarakçıyan, Poladyan ve Buynuzyan	15-20 balya	kâğıt içi yazma, kadınlara mahsus
	D. Ferhadyan	15 balya	yazma
	Köylüyan ve Oğulları	14 balya	yazma
Cilvoğlu İlia	20 balya	bez	
Tirityan Kardeşler	36 balya	bez	
H. Karagözyan	26 balya	bez	
Merzifon	İbranosyan Kardeşler, Kh. Daldabanyan, H. Keşişyan, B. Şahbenderyan, Elbekyan ve diğerleri	500-550 balya*	alaca
	S. Mikaelyan ve Cihanyan Şirketi	50-60 balya	bakırışı
Sim Hacı Köyü	B. Keşişyan ve Tuysüzyan Kardeşler	80-100 balya	havlu, futa, banyo takımı vs.
Kastamonu	Movses Keorkyan, Cancikyan, Pilavoğlu, Pavlidis, Hacı Yorgi ve diğerleri	150 balya	kuşak, çarşaf, gömleklik kumaş, havlu vb.
	İbranosyan Kardeşler (Kastamonu şubesi)		manifatura çeşitleri

* Elbekyan yukarıda incelenen mektubunda bu sayının 650 balya olduğunu belirtmiştir. *Bivrakn*, 1906, 25 Kasım: 1039.

Zile	İbranosyan Kardeşler ve Bağdasar Harikyan	120-150 balya	Alaca
	Pol Gazel		Halep işi
Kayseri	Deark Avşaryan, Tahtaburunyan, Diar Mamas Camuzyan (aslend Kayserili, Kastamonu'dan gelmiş)	70-80 balya	Yazma
Gürün	Deark Afaryan, Khaçer Semerciyan, Hovhan Dedeyan, Avdıkzade Mehmet Ef., Nahabed Keşişyan, Apkar Çokkaryan	80-100 balya	şal, kuşak
Ankara	Deark Levi Alfons ve Hacı Anton		Halep işi
Ankara	Deark Stephan Manavyan ve Kghemes Uğacyan		Hazır giyim
Kırşehirden	Diar Bayramyan ve Apas Ağa		Seccade, kilim
Sivrihisar	Boghos Ağa İzmiryan ve birkaç Türk tüccar		Kimyon, çorap ve at eğeri için özel keçe
Tosya	Türk tüccar	30-40 balya	Yün kuşak

Kaynak: Aşıkyan, 1906c: 958-959; Aşıkyan, 1906ç: 993-995.

Bu tüccar arasında bazılarının yaptıkları satışlara ve satış yollarına dair bilgilerimiz de mevcuttur. Yukarıda Merzifonlu ve Zileli tacirlerin satışlarına dair bilgiler paylaşılmıştı. Onlar dışında Kayserili yazma tüccarına ve mallarına dair de bilgi mevcuttur. Kayserili tüccarların getirdiği mallar arasında 70-80 balya yazma sadece üç cinsten oluşmaktaydı. Kayseri yazmalarının fiyatları 1905 ile kıyaslandığında epey düşmüş ve piyasa küçülmüştü. Aşıkyan'a göre bunun bir sebebi Tokat yazmasının epey ilerlemiş olmasıydı. Kayseri yazmasının ucuz olmasının en büyük sebebi, Kayseri'de günlük amele ücretlerinin çok düşük olmasıydı ki bu sayede Tokat yazmasıyla ürünleri daha düşük kalitede ve düzensiz olmasına rağmen rekabet edebiliyordu. Tokat

yazması ise zevkinin inceliği ve kalite bakımından bir standardı olması bakımından Kayseri yazmasından üstündü. Bu yüzden de Kayseri yazması gerilemiş, üretildiği yerde yani Kayseri’de dahi Tokat yazması kullanılır olmuştu. Bu sebeplerden ötürü 1906’daki Çankırı panayırında düşük fiyatlarına rağmen Kayseri yazmalarında büyük satış gerçekleşmemişti. Sadece Camuzyan Efendi getirdiği malların tamamını satabilmişken Avşaryan ve Tahtaburunyan Efendiler Çerkeş panayırına gidip kalan malı orada satmak zorunda kalmışlardı.

Gürün’den gelen şal ve kuşaklara da talep azdı, bu yüzden fiyatlar da yüksek olmadı. Kalan mallar, Ankara, Çerkeş ve diğer pazarlara gönderilmişti. Benzer şekilde Ankara’dan panayıra katılan Dearth Stephan Manavyan ve Kghemes Uğacyan da hazır kıyafetlerin ancak yarısını satabilmişler ve kalan malları Çerkeş panayırına göndermişlerdi. Bunun en büyük sebebi ise köylülerin alım gücünün dar olmasıydı. Halep işi mallar satan ve Ankara’dan gelen Dearth Levi Alfons ve Hacı Anton ortalama fiyatlarla ve vadeli olarak satış yapırlarken Zile’den gelen Pol Gazel ise Çankırı piyasasına uygun mal getirmediği için çok az mal satabildi.

Kırşehir’den gelen Diar Bayramyan ve Apas Ağa az miktarda seccade ve kilim getirmiş ve yüksek fiyatla satmışlardı. İçeriği bilinmese de Aşıkyan mallarını satarken bin bir ilginç hareketle sattıklarını söylemektedir ki bu bize panayırlarda satış için pazarlama yöntemlerinin geliştirildiğini düşündürür. Önemli bir ham madde olan yün 1906’da çok fiyatlandığı için birçok tüccarın büyük miktarda malla katılmaya gücü yoktu, sadece birkaç tüccar satışta başarılı olabilmişti. Sivrihisar’dan gelen Boghos Ağa İzmiryen, çorap talebi çok olduğu için birkaç balya çorap siparişi daha almış ve onu da tatmin edici fiyata satmayı başarmıştır. Tosya’dan gelen tüccarlar kuşakların büyük kısmını yüksek fiyattan satmış ve ellerinde az mal kalmıştı (Aşıkyan, 1906ç: 994).

Tacirlerin panayırdaki başarıları, müşterilerin alım gücü ve Çankırı piyasasını bilmek gibi unsurlarla da ilişkiliydi. Müşteri zevkine yönelik mal sunmak, satış yapmanın birincil şartlarından biriydi. 1904 yılında Çankırı panayırında bulunan Merzifonlu tacir M.E. bu perakende satışları yöre halkının gözünden şu şekilde anlatıyordu:

10-15 saat uzaklıktan köylüler de [panayıra] geliyor. Birkaç çift Tokat yazması, birkaç tane Merzifon manusası -burada alaca- diyorlar ve birkaç tane de Kastamonu çarşafıyla köylü kızlarına epey değerli ve güzel bir çeyiz hazırlıyorlar. Sahip hizmetçisine, anne kızına, kayınpederi gelinine bir tane alaca hediye alıyor. Bütün pazar dolu. Tellalların bağırışları, kalabalığın uğultusu kulağı rahatsız ediyor... Köylüler bütün basitliğin içinde sıcak duygularla alaca ve diğer yerel mamullerini dayanıklılığı üzerine konuşuyorlar. Biz ne derece ipek mamullerini seviyorsak onlar da yerel mamulleri seviyorlar (E., 1904: 1).

M.E.'nin sözlerinden panayırdaki kadınların da alışveriş yaptıkları anlaşılmaktadır. Bunu Aşıkyan da iki cinsiyetten de alıcıların panayırdaki doldurduklarını söyleyerek teyit eder (Aşıkyan, 1906b: 922).

4. Amasya Panayırının Sosyal ve Kültürel Yanları

Çankırı ve Amasya panayırları, ticarî önemlerinin yanında sosyal fonksiyonlara da sahip açık hava buluşma alanlarıydı. Panayırlarda çeşitli eğlence ve spor faaliyetleri düzenlenirdi (Türkoğlu, 2008: 159). Bu açıdan panayırlar, sosyal yaşama büyük bir canlılık katarak kuruldukları şehirlerin kısa süreliğine de olsa sosyal merkezleri konuma gelmekteydiler. 20. yüzyıl başlarında Amasya'da öğretmenlik yapan Soğıkyan'ın yazısı bu canlılığı ve panayırdaki sosyal ve eğlence faaliyetlerini ifade etmektedir. Şehre yeni gelmiş olan Soğıkyan, okulun bahçesinde öğrencilerin panayır ile ilgili heyecanlı konuşmalarını duyar ve panayıra ilgi duymaya başlar. Panayır, şehrin sosyal yaşamında o kadar merkezîdir ki okullar panayır dönemi kapalı olurlar. 15 Ekim'de başlayan panayır sırasında, o yıl her zamankinden farklı olarak okullar kapanmamasına rağmen öğrencilerin yarısı da okula gelmeyip panayıra gitmişlerdir. Panayır cuma günü mutasarrıfın ve diğer erkânın katıldığı

büyük bir tören ile açılmış, tören sırasında okul öğrencileri Sultan II. Abdülhamid'in sağlığı için dua etmişlerdir (Erdoğan, 1999: 6-7).

Soğıkyan, panayırın ikinci günü insan ve hayvanlardan oluşan büyük bir kalabalıkla beraber şehirden 45 dakika uzaklıktaki panayır yerine ulaşır. Ulaştığındaki ilk manzara ilgisini çeker, bir tiyatro oyununa benzettiği manzarada reji kolcusuna rastlayan “bir adam acı içinde düşmüş, son nefesini veriyor gibi”dir (Soğıkyan, 1904: 1). Kolcuların genel olarak panayırların güvenliklerinden sorumlu oldukları bilinmektedir (Şen, 1996: 96). Panayırların tütün ticaretinin yoğun olarak yapıldığı ve vergilendirildiği düşünüldüğünde Amasya panayırında da tütün tacirleri olduğu ve Reji'nin kuruluşundan sonra da panayırlardaki tütün satışı denetimini reji kolcularının üstlendiğini anlaşılmaktadır (Şen, 1996: 93; Kaçan Erdoğan, 2016: 143 vd.).

Gerek Soğıkyan gerekse ondan bir sene sonra panayır hakkındaki izlenimlerini yazan Keçeciyan için panayırın birincil önemi ticarî değil sosyaldır. Soğıkyan, hayvan pazarından sonra at pazarına giderek oradaki ciddi kalabalıktan bahseder. Kalabalık merakla cirit oyununu beklemektedir. Bir at kümesi, süslenmiş, iki sıra hâlinde düzenlenmiştir. Soğıkyan'a göre bunlar çevre köylerden gelmiş Kürtlerdir. Bu manzarayı ve akabindeki oyunu çok etkileyici olarak niteler. Pazar günü ise güreş ve at yarışı ile panayırın eğlencesinin en yoğun yapıldığı gündür.

Bu eğlencelerin panayırın en merkezî faaliyetleri olduğu düşünülebilir. Hayvan tacirleri hayvanları bırakmış, oyunların etrafında toplanmışlar, pazarlıklar ve satışlar durmuştur. Meydanda değişik cemaatlerin kalabalığı mutasarrıfı çevrelemektedir. İlk önce bir grup pehlivan meydana çıkar, tellal, galipleri sevgi dolu sözler ve ödül vaatleriyle teşvik etmektedir. Pehlivanlar üç gruba bölünürler ve sonra da tek tek karşı karşıya gelirler. Soğıkyan'a göre herkesin sempati duyduğu bir pehlivan vardır. Mutasarrıf da galiplere hediyeleri kendi eliyle vermiştir.

Daha sonra kalabalık at yarışı meydanına gider. Çember hâlinde bayraklar dizilmiş, en büyük bayrak valinin önündekidir. İlk olarak yarışa hazırlananlar üçe bölünürler, bayraklarla sınırlandırılmış çemberin içinde 9-8-7 tur atacaklardır. Büyük bayrağa ilk ulaşan hediyeler alacaktır. Tellalların hep birden bağırmaya başlamasıyla yarış başlar. Binicilerin hepsi 16-20 yaşlarında gençlerdir. Kazananlar kuvvetli bir alkıştan sonra atlarından inerler ve mutasarrıf onları da överek hediyelerini verir. Panayırdan çok etkilenen Soğikyan'a göre bu yarışlar antikçağdaki olimpiyatları hatırlatmaktadır (Soğikyan, 1904: 1).

Soğikyan'dan bir yıl sonra Keçeciyan da Amasya panayırına dair anlatisında at yarışlarına odaklanır. Panayır 1905 yılında, 7-11 Ekim tarihlerinde, Cuma-Pazartesi günleri arasında kurulmuştu. Keçeciyan'a göre ticaret dışındaki vakitleri ziyaretçiler eğlence ile geçirmektedirler. İlk iki gün hava yağmurlu olmasına rağmen güreş ve cirit müsabakaları gerçekleşmiştir. Bütün müsabakalar boyunca davul zurna devam ederek yarışmalara katılanlara şevk, izleyicilere de mutluluk vermektedir. İlk at yarışı pazar günü, ezanî saatle 7'de davulların ritmiyle başlamıştır. Birinci olan Amasyalı bir yerli, ödül olarak bir buzağıyı almış, binlerce kişinin alkışı altında ova inlemiştir. İkinci yarış ise 9'da başlamış, bu yarış da bir yerli kazanmış ve ödül olarak bir kamçı almıştır (Soğikyan, 1904: 1).

Panayırların dinî törenlerle birleştirildiği ve farklı kültürel özellikler kazandığı da bilinmektedir. Bunların bir örneği Tekfurdağı'nda (Tekirdağ) Ermenilerin panayırıyla ayinlerinin birleştirilmesidir (Şen, 1996: 1). Makalenin ana temasını oluşturan Çankırı ve Amasya panayırlarında dinî öğelerin yerine dair bir bilgimiz yoktur. Bununla beraber sosyal ve kültürel fonksiyonlarına dair bir örnek için eylül ayının başında açılan ve üç gün süren İspir panayırına değinilebilir. Panayır, Hz. İsa'nın gerildiği haçın İran'dan Bizans topraklarına dönüşünün anıldığı Kutsal Haç (*Khaçverats*) yortusuna denk gelmektedir. 1904 yılında *Arevelk* gazetesine bölgeden gönderilen bir mektup, panayırın ticareti ve

dinî-sosyal yanlarının iç içe geçmişliğini ortaya koymaktadır. O yıl yaklaşık yirmi bin kişinin geldiği panayıra, çevre illerden başta Rize, Erzincan, Bayburt ve Erzurum olmak üzere tacirler gelmiştir. Tüccarın her biri yaklaşık 200-300 altınlık mal getirmiş ve yaklaşık olarak 8000-9000 altınlık bir ticaret gerçekleştirmiştir. Muhabire göre en çok katır tüccarı satış yaparken, kitap taciri ise hiç iş yapamamış, getirdiği kitapları geri götürmüştür (Arelk, 1904, 21 Ekim: 1).

İspir panayırının dinî yanı ise panayırın Surb Hovhan manastırını ziyaret ile başlamasıdır. Burası Ermeniler için eski bir kutsal haç yeridir. Muhabire göre eski bir dinî adet artık ticarî bir faaliyetin etrafında şekillenmektedir (Arelk, 1904, 21 Ekim: 1).

Sonuç

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren farklı yörelerde eski panayırların tekrar canlandıkları ve yeni panayırların kuruldukları gözlemlenmiştir. Bu panayırların bir kısmı da Orta Anadolu ve Kızılırmak havzasındaki şehir ve kasabalarda kurulmaktaydılar. Bunlar arasında Çankırı ve Amasya panayırları ticarî ölçekleri, katılan tüccarın ve malların geldikleri şehirlerin çeşitliliği gibi unsurlarla o bölgenin en önemli panayırları konumundaydılar. Panayırlar, gerek kuruldukları şehrin gerekse tüccarın geldikleri şehrin imalat ve ticarî hayatları için büyük önem arz etmekteydiler, Çankırı panayırında tekstil ürünleri ve Amasya panayırındaki hayvan pazarı şehrin ihtiyaçlarının karşılanması kadar çevre şehirlerdeki imalat sanayileri üzerinde de doğrudan etkiye sahiptir. Ayrıca Amasya panayırının çeşitli spor müsabakalarıyla eğlence yönü kuvvetlidir; dolayısıyla ticarî olduğu kadar sosyal yönleri olan bir organizasyondur.

Panayırlar hakkındaki mevcut çalışmalar, ağırlıklı olarak Rumeli ve Batı Anadolu'daki fuarlara odaklanmakta ve kullandıkları arşiv malzemelerinin doğası gereği panayırlardaki vergiler, güvenlik, imar faaliyetleri gibi merkezî devletin sorumluluk alanına giren konulara

ağırlık vermektedirler. Panayırlar hakkında dönemin gazete ve dergilerinde yayınlanan tüccar ve katılanların rapor ve gözlemleri ise panayırların aslı unsuru olan tüccarın da panayırlardaki önemine dikkat çekmekte, panayırların ticarî olarak nasıl işlediklerine dair bilgiler sunmaktadır. Bu farklı perspektiflerin ileride arşiv belgeleri ışığında yapılacak olan farklı çalışmalara da katkıda bulunacağı düşünülebilir.

Bilgi Notu

Makale, araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Yapılan bu çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir.

Kaynakça

Arevtragan Kronig: Amasioy Donavacarı [Ticaret Haberleri: Amasya Panayırı]. (1906, 30 Eylül). *Bivrakn*, 23(36), 858.

Arevturi Geyankı Kavarneru Mej: Amasioy Panayırı [Taşrada Ticaret Hayatı: Amasya Panayırı]. (1906, 25 Kasım). *Bivrakn* 23(44), 1045-1047.

Aşıkyan, K. H. (1906a). Çankırı donavacarı Arevduri zarkatsman desagedov [Ticaretin terakkisi bakış açısından Çankırı Panayırı]. *Bivrakn*, 1(35), 821-826.

Aşıkyan, K. H. (1906b) Çankirii Donavacarı: Marzovantsi Vacaragannerun Voroşumu yev Ziletsinerun Şahı [Çankırı Panayırı: Merzifonlu Tüccarın Kararı ve Zilelerin Kazancı]. *Bivrakn*, 23(39), 920-926.

Aşıkyan, K. H. (1906c). Çankirii Donavacarı [Çankırı Panayırı]. *Bivrakn*, 23(40), 958-959.

Aşıkyan, K. H. (1906ç). Osm[anyan] Pnik Abrankner: Kayseri Yazman-Gurini Şalı [Osmanlı Yerli Mamülleri: Kayseri Yazması-Gürün Şalı]. *Bivrakn*, 23(42), 993-995.

Aşıkyan, K. H. (1906d). Badaskhan Marzovani Vacaragannerun [Merzifon Tüccarına Cevap]. *Bivrakn*, 23(49-50), 1192.

Çalışkan, V. (2019). Modern fuarlar ve festivaller arasında giderek kaybolan organizasyonlar: Geleneksel ilçe ve köy panayırları. *Millî Folklor*, 31(121), 65-80.

Çankırılı Donavacarı [Çankırı Panayırı] (1906, Eylül). *Bivrakn*, 23(34), 793-794.

Dndesagan Nivter: Donavacarı [İktisadi Konular: Panayırlar] (1904, 28 Haziran). *Arevelk*, no. 5592, s. 1.

Doğan, M. (2011). *İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e panayırlar*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

E., M.M. Vicagakragan Noter: Çankırı yev ir donavacarı [İstatistik notları: Çankırı ve Panayırı]. *Arevelk*, no. 5708, 10 Kasım 1904, s. 1.

Erdoğan, M. A. (1999). *Ondokuzuncu yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda hafta pazarları ve panayırlar*. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Faroqhi, S. (2006). Balkan panayırlarının eski tarihi. (Çev: E. S. Özcan), *Osmanlı Şehirleri ve Kırsal Hayatı* içinde (157-186. ss.). Doğu Batı.

Girgeç, N. (2008). *Zile panayırı üzerine halkbilimsel bir inceleme*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kaçan Erdoğan, M. (2016). Balkanlarda uluslararası bir organizasyon: İslimye panayırı. *Belleten*, 80(287), 123-155.

Kapamacyan, S. (1909). *Kamer: Pokrig Cambordı Arevelki Mej* [Kamer: Küçük Seyyah Doğu'da]. Sakayan.

Karaca, M. (2017). *Türkiye’de panayır kültürü ve Çankırı panayırları*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kavari Gyanken: Zhoghovrtagan Sovorutyunner [Taşra hayatından: Halk Gelenekleri]. (1904, 21 Ekim). *Arevelk*, no. 5691, s. 1.

Keçeciyan, M. Donavacarn u Tsiarşavı Amasiyo Mej [Amasya’da Panayır ve At Yarışları]. (1905, 2 Kasım). *Arevelk*, no. 6009, s. 1.

Kilinçoglu, D. T. (2015). *Economics and capitalism in the Ottoman Empire*. Routledge.

Kostandyan, E. (2003). *Konstantinupolsi ‘Arevelk’ Oraterti* [Konstantinopolis’in Arevelk Gazetesi]. HHGAA Gitutyun Hratarakçutyun.

Küpelı, Ö. (1999). Osmanlı Devleti’de panayır organizasyonları ve Gönen Hacı İsa Panayırının tarihine dair. G. Eren, K. Çiçek, C. Oğuz (Ed.), *Osmanlı içinde* (490-497. ss.), 3, Yeni Türkiye Yayınları.

Marzovantsi Vacaragannerun Badaskhanı [Merzifonlu Tüccarın Cevabı] (1906, 25 Kasım). *Bivrakn*, 23(44), 1039-1041.

Nor Panayır [Yeni Panayır]. (1907, 3 Şubat). *Bivrakn*, 24(11-12), 277.

Özcan, K. (2006). Anadolu’da Selçuklu Dönemi yerleşme tipolojileri-I-Pazar ya da panayır yerleşmeler. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 205-223.

Özcan, T. (2007). Pazar (Osmanlı Dönemi). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (206-208. ss.), 34, Türkiye Diyanet Vakfı.

Özger, Y. (2018). Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Yozgat yöresinde kurulan haftalık pazarlar ve panayırlar. *International Journal of Humanities and Education*, 4(9), 103-121.

Pakalın, M. Z. (1993). Okka. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* içinde (723. ss.), II, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Soğıkıyan, M. Amasioy Donavacı [Amasya Panayırları]. (1904, 25 Kasım). *Arevelk* no. 5721, s. 1.

Şahin, İ. (2013). Yiğitbaşı. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (549-550. ss.), 43, Türkiye Diyanet Vakfı.

Şahin, M. (2013). İlk ve Ortaçağlarda Zile. *History Studies*, 5(3), 207-222.

Şen, Ö. (1996). *Osmanlı panayırları (18.-19. yüzyıl)*. Eren.

Türkoğlu, Ö. (2008). Tarihi Yapraklı panayırları hakkında bazı notlar. *Çankırı Araştırmaları Dergisi*, (3), 157-160.

EXTENDED ABSTRACT

Annual fairs played significant economic and social roles in the Ottoman world. Although some fairs lost their former size and importance, many new fairs were established from the second half of the nineteenth century onward. The scholarship has mainly focused on the fairs in the Balkans which were of greater size and international significance than those in Anatolia. However, there were a series of fairs in Central Anatolia and the Kızılırmak basin, and the fairs in Çankırı and Amasya were among the most important yet understudied ones among them. The scholarship heavily uses state archives and therefore reflect the concerns and priorities of the Ottoman central administration. The available studies concentrate on certain aspects of the fairs such as organization of the fairs by the central authorities, customs and other taxes extracted from goods, rents of the fairs sites and security of the fairs.

Armenian language press of Istanbul, particularly the daily Arevelk newspaper and the commercial magazine Bivrakn showed special interests in the Çankırı and Amasya fairs. The reports and observations by the merchants and other participants in the fairs provide details about their economic activities and social functions. The fairs hosted a significant number of merchants, particularly textile merchants who came from different towns in the broader region. The reports and observations underline substantial commercial activities in the fairs as well as in the towns where goods were produced. For instance, the Çankırı fair had an impact on the markets in Tokat and Merzifon as the fair served as the main outlet for the producers and merchants in those towns. Likewise, the observations and the reports show that the Çankırı fair was the main market for textile goods in the region which attracted buyers from a wider geography. On the other hand, Amasya fair served both as the main animal market and essential for the needs of the city. Moreover, the fair also provided hide which was used in the leather industry in the surrounding regions. The reports also show that competition between local shop keepers and merchants and between merchants of different towns were quite common in the fairs. The reports also discuss various sale strategies and different external and internal factors in the success and failure of the merchants in the fairs. Among the reasons were general contraction of the market, lack of cash, and wrong sale policies including failure to comprehend the needs and taste of the local population. In addition to the commercial aspects, the fairs also had social functions particularly sport games, which included wrestling competitions, cirit game, and horse races. These brought a large number of visitors together in the fairs, and aimed to bolster the commerce at the fairs.

This study of the Çankırı and Amasya annual fairs based on newspapers and periodicals show the lively commercial and the social life from the perspective of the

merchants and visitors. Therefore, it highlights the vibrant economic and social world of annual fairs and their importance for the communities in Anatolia in the early twentieth century.

Ergün Atbaşı, N. & Üstün, K. (2022). Halit Ziya Uşaklıgil'in *Sanata Dair*'inde tercüme üzerine fikirleri. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(42), 225-256.

DOI: 10.21550/sosbilder.993280
Araştırma Makalesi / Research Article

HALİT ZİYA UŞAKLIĞIL'IN *SANATA DAİR*'İNDE TERCÜME ÜZERİNE FİKİRLERİ

Nurtaç ERGÜN ATBAŞI*
Koray ÜSTÜN**

Gönderim Tarihi / Sending Date: 9 Eylül / September 2021

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 23 Eylül / September 2021

ÖZET

Halit Ziya Uşaklıgil, küçük yaşlarında Batı edebiyatlarından Türkçeye edebi eserleri tercüme etmeye başlar ve hayatının sonuna kadar bunu sürdürür. Tercüme hakkında çok sayıda yazı da kaleme alır. Yazılarının toplandığı Sanata Dair'deki tercüme üzerine yazdıkları değerlendirildiğinde onun hem tercümenin nasıl olması gerektiği ile ilgilendiği hem Türkçeye yapılan tercümelemleri değerlendirdiği hem de Türkçede yürütülen tercüme faaliyetlerinin durumuna dair çıkarımlarda bulunduğu görülür. Halit Ziya, tercüme meselesine yer verdiği yazılarında soruları, tespitleri, eleştirileri, takdirleri, önerileriyle eleştirel bir yaklaşıma sahiptir. Dilin, kültürün, edebiyatın gelişiminde kritik bir yere sahip olan tercüme faaliyetleri üzerinde, bir zirve şahsiyet tarafından, dikkatle durulması Türk dilinin ve edebiyatının gelişiminde tercümenin rolüne ışık tutmaktadır. Halit Ziya'nın ömrü boyunca süren çeviri faaliyetleri ile ilgisi sanatını beslediği gibi bu alandaki tecrübesinden hareketle paylaştığı fikirleriyle Türkçedeki çeviri faaliyetleri için bir kazançtır. Aynı zamanda verdiği bilgilerle de Türkiye'deki çeviri tarihine de önemli katkılar sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Halit Ziya Uşaklıgil, Sanata Dair, modern Türk edebiyatı, Batı edebiyatı, tercüme*

* Dr. Öğr. Üyesi, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Ankara / TÜRKİYE, nurtac@hacettepe.edu.tr

** Dr. Öğr. Üyesi, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara / TÜRKİYE, korayustun@hacettepe.edu.tr

Halit Ziya Uşaklıgil's Ideas about Translation in *Sanata Dair [On Art]*

ABSTRACT

Halit Ziya Uşaklıgil have begun translating into Turkish from various Western languages at a young age, and continued doing so until the end of his life. He has also penned a large number of articles about translation. A reading of Sanata Dair [On Art], a collection of his articles, shows that he was interested in how a translation should be done, evaluated specific translations into Turkish, and made observations about the general state of translations into Turkish. Halit Ziya adopted a critical approach in his articles on the issue of translation, offering questions, insights, criticism, praise, and recommendations. That a giant of Turkish literature paid close attention to translation activity, which is critical for the development of language, culture, and literature, sheds light on the role played by translation in the development of Turkish language and literature. Halit Ziya's lifelong interest in translation nourished his art, and his ideas based on personal experience in the field constitute an important contribution to translations into Turkish. Moreover, he makes an important contribution to the history of translation in Turkey with the information he reports.

Key words: *Halit Ziya Uşaklıgil, Sanata Dair, modern Turkish literature, Western literature, translation*

Giriş

Tercümeleler, farklı dilleri konuşan toplumlar arasında bir iletişim aracıdır ve bu iletişim sayesinde kültürel bilgi aktarımı sağlanır. Böylece tercümeleler aracılığıyla kültürler ve düşünce dünyası arasında önemli bir bağ kurulmuş olmasıyla kurulan bağın sonuçları kültürel bir zenginlik olarak ortaya çıkar. Bu zenginliğin içinde yeni fikirler, yeni sanatsal yaratılar ve yeni üretimler yer almaktadır. Toplumların ve medeniyetlerin gelişmesinde ve varlıklarını sürdürmelerinde diğer medeniyetlerle kurulan bağ ile girilen ilişki ise hayati önem taşımaktadır. Bunu sağlayacak en önemli vasıtalarından biri de tercümelelerdir. “(...) kendi içine kapanmış, başkalarından habersiz ve

kendi kendine doğup büyüyen, devresini tamamlayan medeniyetler yektur. Eski Sümer ve Mısır Yunan'a, Yunan Latin'e ve İslam'a, İslam ve Latin dünyaları Rönesans vasıtasıyla Avrupa medeniyetine ulaşır" (Ülken, 2011: VII). Uygurlıkların geçmişten bugüne süregelen değışimleri ve gelişimlerinde çok önemli bir güce sahip olan tercümeleer Türk kültürünün, dilinin ve edebiyatının gelişiminde de aynı öneme sahiptir.

"Ayrı ayrı medeniyetleri açar gibi görünen büyük uyanışlar, hakikatte, gittikçe genişleyen sürekli tefekkürle birbirine bağlıdır. Bu sürekli tefekkürü temin eden ise bilhassa 'tercüme'dir. Ülkemizde bu fikre ilk önce Tanzimat müteferrikleri dikkat ettiler" (Ülken, 2011: VII). Türk dilinde, edebiyatında ve düşünce hayatında tercümelerin varlığı eski devirlere dayanıyor olsa da on dokuzuncu yüzyılda yaşanan "uyanış" devrinin yeri bu bağlamda çok özeldir. Yenileşme devri Türk edebiyatı özelinde tercüme faaliyetleri üzerine bir değerlendirmede bulunulduğunda akla gelen ilk nokta, bu faaliyetlerin yüzyıllardır devam eden klasik edebiyat geleneğinin dışına çıkma çabalarında birincil olarak rol oynadığıdır. Yeni edebiyatın doğuşunda özellikle Batı edebiyatlarından Türkçeye yapılan tercümeleer mevcut edebi geleneğin kırılmasında rol aldığı gibi yeni edebi türlerin edebiyat alanında kendini göstermesini, edebi dilin sadeleşmesini ve yeni temaların edebiyata girmesini de sağlar. Mevcut geleneğin değışiminde, yeni fikirlerin ve türlerin doğuşu ve gelişmesinde tercümelerin doğrudan etkisi söz konusudur. Tanzimat'tan önce de var olan ve sonra da devam eden Batı'dan tercümelerin içinde özellikle on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından sonra devrin yazarları ve şairleri tarafından -ürettikleri telif eserlerin yanında- Türkçeye kazandırılan eserler önemli bir yer tutmaktadır.¹ Bu eserlerin çoğunluğu kaynak dilde birinci derecede eserler kategorisinde yer almasalar ve zirve şahsiyetler tarafından

¹ 19. yüzyılda yapılan çeviriler hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Bay, 2013.

yazılmamış olsalar da Türk edebiyatında edebi türlerin gelişimi için fikir ve duygu dünyasında açtıkları yeni ufuklar için değerlidir.

Tercüme faaliyetlerinin içinde sadece eserlerin tercümeleri değil tercüme faaliyeti üzerine yürütülen fikirler, tartışmalar ve değerlendirmeler de kendini göstermektedir. Edebi tenkit türünün yaygınlık kazandığı Servet-i Fünun devriyle birlikte ve elbette sonrasında kaleme alınan yazılar içinde tercümenin ne olduğuna, tercüme değerlendirmelerine, nasıl tercüme yapılması gerektiğine dair bilgileri tartışan yazılar yazarlar, şairler ve tercümanlar tarafından yazılır.

Bir yandan Batı'dan tercüme yaparken diğer yandan da tercüme üzerine fikir yazıları kaleme alan sanatçılar arasında, Türk edebiyatına farklı edebi türler ile farklı zaman dilimlerinde katkıda bulunmuş Halit Ziya Uşaklıgil ayrıcalıklı bir yer tutar. İyi bir eğitim alan, Batı'yı çok iyi tanıyan Halit Ziya, gençlik yıllarında İzmir'de başlayan ve verimli geçen edebi hayatını İstanbul'da devam ettirmekle kalmamış, Servet-i Fünun devri ile özellikle roman türünde zirve şahsiyetlerden biri olarak anılmaya başlamıştır. Cumhuriyet devrinde de eser vermeye devam eden Uşaklıgil'in sadece Servet-i Fünun'da değil sonrasında da süren edebi etkinliği göz önünde bulundurulduğunda önemli veriler açığa çıkmaktadır. Halit Ziya'nın kaleme aldığı eserler arasında mensur şiirler, romanlar, hikâyeler, küçük hikâyeler, hatıralar, gezi yazısı, tiyatrolar, teorik eserler, Batı edebiyatından çeviriler, edebiyat tarihleri ve makaleler yer alırken geniş bir zaman dilimine yayılan bu üretim, yazarın eser verdiği türlerin çeşitliliğini de göstermektedir. Türk edebiyatındaki konumu göz önünde bulundurulduğunda, bunun nedenleri arasında çok sayıda unsurun etkili olduğu görülür.² Yazarın çocuk yaşta aldığı eğitim, okuma sevgisi ile büyümesi, hayatını sürdürürken hangi alanda çalışırsa çalışsın

² Ayrıntılı bilgi için bk. Huyugüzel, 2010; Kaplan, 1950; Kerman, 2012.

edebiyatın hayatında daima öncelikli oluşu, hayatının İzmir devresindeki süreli yayın faaliyetleri ile ilk yayınları ve İstanbul'da olgunluğa erişen yazarlığı Halit Ziya'nın bir sanatçı olarak değerini ortaya çıkaran veriler içerir. Halit Ziya'nın eser verdiği türlerin içinde teorik eserleri ile makalelerinin -en az kurgusal eserleri kadar- Türk yazınının gelişim seyrini olumlu yönde etkilediği görülür. Çevresindeki genç nesle de örnek oluşu, fikirlerini onlarla paylaşması ve gençlere desteği bu etkiyi kuvvetlendiren unsurlar arasında sayılabilir.

Halit Ziya “Türk edebiyatındaki tenkid anlayışını birçok noktalarda kusurlu bularak edebiyatımızda yeni bir tenkid görüşü yaratmak isteyen”, Batılı yazarların eserlerini inceleyerek ve tanınmış tenkidçilerin fikirlerinden faydalanan Servet-i Fünuncuların içinde yer alır (Ercilasun, 1998). Servet-i Fünun devrinde ve sonraki devirlerde yazdığı yazılarla dil ve edebiyat üzerine fikirlerini³ açıklayan sanatçı hem yaşadığı devirde hem de kendinden sonraki devirlerde diğer sanatçılar üzerinde etkili olmuştur. Halit Ziya'nın sanat ve edebiyat görüşlerini belirttiği eserleri arasında *Hikâye*, 1896-1901 *Servet-i Fünun* dergisindeki makaleleri, *Mai ve Siyah* romanı, Ruşen Eşref'in 1917'de “Diyorlar ki” adıyla kendisiyle yaptığı mülakat, sanatçının anılarını içeren *Kırk Yıl* ve farklı dergi ve gazetelerde yayımlanmış yazılarının toplandığı *Sanata Dair* başlıklı kitapları vardır. Batı edebiyatını çok iyi tanıyan Halit Ziya'nın *Sanata Dair*'de topladığı yazıların arasında tercüme üzerine yazdıklarını, nazari (teorik) ve tatbiki yazılar olarak tasnif etmek mümkündür.⁴ Halit Ziya farklı yazılarında hem tercüme

³ *Servet-i Fünun*'daki eleştiri yazıları için bk. Ercilasun, 1998: 252. Batı edebiyatını çok iyi bilen Halit Ziya'nın dergide yayımlanan yazıları da bunu göstermektedir. Ayrıca bk. Ercilasun, 2013a, 2013b.

⁴ Ercilasun (1998), değişen tenkit anlayışı doğrultusunda bunun ilk örneği olarak *Servet-i Fünun* dergisinde yayımlanan yazıları nazari ve tatbiki tenkit örnekleri olarak sınıflandırır. Tenkit, estetik ve sanat, edebi eser, edebiyat başlıkları altında toplanan teorik konuların içinde edebi türler de yer alır. Tenkidin tatbiki kısmında ise Batı

fikri ve faaliyeti üzerinde durmuş hem de yabancı dillerden Türkçeye yapılan tercümeleri değerlendirmiştir. Tercüme hakkında yazdığı yazıları, öğrenim hayatı ve edebi hayatı boyunca tecrübe ettiği, yakından ilgilendiği tercüme çalışmalarıyla ve dünya edebiyatları üzerine edindiği bilgi birikimiyle ilişkilendirmek ve bu tecrübelerinden ayrı tutmamak gerektiği düşünülmektedir.

1. Halit Ziya'nın Tercüme Faaliyetleri İle İlişkisi

Halit Ziya'nın tercüme üzerine fikirleri yaşadığı ve yazılarını yayımladığı dönemde oldukça etkilidir; çünkü Batı edebiyatını yakından tanıyan ve Türkçeye hem edebi hem de fennî eserler tercüme eden, tecrübeli bir yazardır. Halit Ziya'nın tercüme ile ilişkisiyse ilk gençlik yıllarına dayanmaktadır. İzmir Rüştüyesi'ne devam ettiği yıllarda iyi bir yabancı dil bilgisine sahip olması için dedesi tarafından desteklenerek özel bir öğretmenden ders alır. Türkçe, Farsça, Fransızca, Almanca, İtalyanca ve Rumca bilen avukat Auguste de Jaba ve Ermeni kâtabi Antuan'dan Fransızca öğrenir. Dil öğreniminin bir parçası olarak tamamladığı ilk tercümesi Ponson du Terrail'in *Les nuts de la Maison Dorée* eseridir. Halit Ziya, Ermeni Katolik rahiplerinin açtığı Mechitariste adlı okula giderek yabancı dil ağırlıklı eğitimine burada devam eder. Jaba'nın yönlendirmesiyle -ve okuldaki derslerin ve öğretmenlerin de katkısıyla- merakla tanımaya çalıştığı Batı edebiyatından eser tercümesi denemelerinden vazgeçmez. Yabancı dil bilgisini pekiştirmek için başladığı tercüme sanatçının önünde başka bir ufuk açar. Bu süreçte yabancı dil bilgisi geliştikçe Batı edebiyatından eserleri orijinal dillerinden okur ve Batı edebiyatını daha yakından tanımaya başlar. Eugène Sue, Paul Féval, Alexandre Dumas tanıdığı ilk yazarlar arasındadır. Başlangıçta Jaba'nın yönlendirmesiyle başlayan tercüme faaliyetini bir süre sonra kendisi devam ettirir; çünkü

edebiyatında ve Türk edebiyatında üretilmiş edebi metinler üzerine eleştirel yazılar yer alır.

zevkle okuduğu eserlerin yaşadığı topraklarda kalabalık kitleler tarafından tanınmasını arzu eder, bunun için çabalar. Sadece roman çevirileri ile değil farklı türlerde de çevirileri ile varlık gösterir. Fennî içerikli ilk tercüme, 1883'ten itibaren *Hazine-i Evrak* ve *Nevruz* dergilerinde; ilk edebi tercümesi ise yine 1883'te *Tercüman-ı Hakikat*'te yayımlanır. Bu tarihten sonra *Nevruz*, *Hizmet*, *Mektep*, *Servet-i Fünun* gibi süreli yayınlarda şiirler ve çoğunlukla da hikâyeler tercüme etmiştir (Huyugüzel, 2010: 130-131). İzmir devresinden başlamak üzere ömrü boyunca tercüme ettiği eserlerle tercüme faaliyetlerinde savunduğu fikri uygulama yolunu seçmiştir. Metnin aslına, üslubuna, noktalamasına sadık kalarak metinleri tercüme etme fikrine uygun eserler tercüme etmenin yanında on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında eser vermiş çok sayıda yazarı ve onların eserlerini tanıtmak, bu tanıtımla hikâye türünün çeşitliliğini göstermek isteği yer almaktadır (Huyugüzel, 2010: 24).

Halit Ziya, sadece eser tercüme ile yetinmez tercümesini yaptığı kaynak dilin edebiyatı hakkında da bilgilendirici yazılar yazar. İlk tecrübesi *Garptan Şarka Seyyale-i Edebiye: Fransız Edebiyatının Numune ve Tarihi* adlı yarım kalmış eserdir. Bunun ardından İzmir devresinde *Hizmet* gazetesinde yayımladığı Finlandiya, İbrani, İsveç, Rus ve Sanskrit edebiyatına dair edebiyat tarihi yazıları gelir.⁵ Servet-i Fünun ve Meşrutiyet devirlerinde de dünya edebiyatlarından zirve şahsiyetler üzerine yazılarını yayımlamaya devam eder. II. Meşrutiyet devrinde Darülfünun'da verdiği edebiyat tarihi derslerinin notları öğrencileri tarafından derlenerek 1913-1915 yılları arasında basılır. Bunlar Alman, Yunan, Latin, İspanyol, Fransız edebiyatları tarihidir. Halit Ziya Cumhuriyet devrinde de kaleme aldığı yazılar arasında dünya

⁵ Bunların içinde Rus edebiyatından tercüme ve Rus edebiyatı ile ilgili yazıları hakkında bir değerlendirme için bk. Gariper, 2006.

edebiyatlarının tarihine, yazarlarına dair bilgiler içeren yazılarını yazmayı sürdürür (Huyugüzel, 2010: 123-129).

Halit Ziya'nın *Kırk Yıl*'da toplanan anılarında tercüme faaliyetlerine dair çok sayıda anısı mevcuttur. *Kırk Yıl*'daki anıları yaşadığı devrideki tercüme faaliyetlerine dair verdiği bilgilerin yanında kendi yazarlık serüveninin de tercümeler ile nasıl iç içe geçtiğini, yazarlığını tercümelerin nasıl beslediğini yani tercümelerle ilişkisini gösterir. Tercümenin hayatındaki yerini anılarında anlatmasının yanında ürettiği kurgusal metinde de bu konuda hassas davranarak tercüme üzerine fikirlerine yer verir. *Mai ve Siyah*'ta Ahmet Cemil'in tercüme ile uğraşması, tercüme hakkındaki fikirleri yazarın tercüme üzerine fikirleri ve deneyimleri ile örtüşmektedir.⁶

Halit Ziya'nın Türkçeye eser tercüme etmesi ve tercüme üzerine düşünmesi kendi yazarlık serüveni için de önem taşımaktadır. Dil, üslup, biçim gibi unsurlara daima büyük bir hassasiyetle bakan sanatçının Batı'yı okuması ve tercüme üzerinde durması, onun edebiyata yaklaşımına, ürettiği metinler aracılığıyla yakaladığı başarıya dikkatleri çekmektedir. Sanatçının sadece edebi metin üretmemesi; sanat dallarına, estetiğe dair pek çok farklı mesele üzerinde fikir yürütmesi sonucunda oluşan çok yönlü bakış açısının içinde tercüme meselesi de ayrıcalıklı bir yer tutmaktadır.

Eser vermeye başladığı ilk yıllarda tercüme ile yakın bir ilişki içinde olan ve tercümeyle hayatından asla çıkarmayan Halit Ziya'nın, yazılarında -özellikle de sanatının olgunluk dönemine ulaştıktan sonra- tercüme, tercüme faaliyetleri, kendi tercüme denemeleri hakkında fikirlerini daima açıkladığı görülür. *Sanata Dair*'de toplanan fikir yazılarının içinde tercümeyle ilgili olanlar çoğunlukla ilk iki kitapta yer almaktadır. Buna ek olarak *Sanata Dair*'in dördüncü cildindeki Batı

⁶ Ayrıntılı bilgi için bk. Kerman, 1985.

edebiyatından yazar ve şairler üzerine yazdığı yazılarında da kimi zaman tercüme meselesine değinir. Halit Ziya'nın tercüme ile ilgili fikirleri bu yazılarda, odak noktasını tercümenin oluşturduğu yazılarla paralellik göstermektedir.

Tercüme konusunda fikirlerini dile getirirken zaman zaman kendisinin tercümelemleri iyi olduğu ya da kendisi bu konuda en mükemmel örnek olduğu için değil sadece meselenin kendisi ile ilgilenmek arzusunun duyduğundan bu fikirlerini yazdığını açıklamayı uygun görür.

Halit Ziya'nın *Sanata Dair*'deki yazılarına dayanarak tercüme faaliyeti hakkında açıkladığı fikirlerini tercüme hakkında ileri sürdüğü genel bilgiler, Türkçede tercüme faaliyetlerine bakışı ve tercüme eserler hakkında yorumları olmak üzere üç başlık altında değerlendirmek mümkündür.

2. Tercüme Hakkında İleri Sürdüğü Genel Bilgiler

Halit Ziya çevirmenlik tecrübesinin yanında edebiyat, dil ve sanat konularında duyarlılık gösteren bir sanatçı olarak da tercümenin ne olduğu, tercüme yaparken nasıl bir yol izlenmesi gerektiği, tercümenin önemi ve faydaları gibi daha çoğaltılabilecek belli başlı temel meseleler üzerinde dikkatle durur. Üzerinde durduğu ve okuyucuyla paylaştığı temel bilgiler tercüme ile alakalı, tercümenin anlamını, işlevini, yöntemini irdeleyen ve bir sonuca ulaşmaya çalışma çabasının ürünüdür. Sanatçı farklı yazılarında, tercüme hakkında genel geçer bilgileri, bir çevirmen olarak kendi kabullerini okurla paylaşır. Tercümelemler hakkında yazmasının, düşüncelerini paylaşmasının sebebini de “resmi ve edebi hayatımda tercüme işleriyle pek uzun bir devre geçirdiğimden ve halen memleketimin irfanı namına tercümeyle büyük bir ehemmiyet vererek bu sahada kalem ve lisan erbabının ciddi mesai sahasına geçmelerini pek ziyade özlediğimden buna dair mütalaalarımı söylemek ihtiyacını duyuyorum” (s. 48) diyerek açıklar.

“Yabancı dilden naklolunacak eseri hiçbir değişikliğe uğratmadan, bütün tertibat ve teşkilatıyla hatta üslubuna mahsus vasıflarla, hususiyetlerle Türkçeye çevirmekten ibaret” (s. 509) olarak tanımladığı tercüme kelimesinin telaffuzu ve yazımında bir karmaşa olduğundan bahseden Halit Ziya, çocukluğundan itibaren alıştığı “terceme” kelimesini kullanmayı tercih ettiğini belirterek tercüme yazıcılık dünyasının en zor işlerinden biri olarak gördüğünü ve bunun sadece kendisi için geçerli olmadığını tercüme ile uğraşan herkes için geçerli olduğunu söyler.

“İş sahasında olsun, ilim ve fen, hele edebiyat sahasında olsun terceme işinin zorluklarına bununla iştigal eden erbabi pek iyi vakıftırlar. Ve onun içindir ki ne zaman her türlü sıhhat ve mutabakat kayıtlarına tâbi bir terceme lüzumu karşısında bulunurlarsa irkilirler ve ekseriyet üzere sendelerler. Ben kendi hesabıma bir sayfa tercemeye mukabil kendi karihamdan on sayfa çıkarmaya çok daha kolay nazarıyla bakarım.” (s. 47).

Halit Ziya yazılarında, tercümenin temelinde yer alan en önemli şartın çeviri yapılacak iki dile de hâkim olmaktan ve çevrilen metnin çevrildiği dile sadık olmasından ibaret olduğunu belirtir. Bunun yanında değindiği bir diğer nokta, tercümede aslına sadık kalmanın aynen ve harfiyen bir tercüme anlamına gelmediğidir. Halit Ziya bilimsel eserlerin tercümesini böyle bir duruma örnek olarak gösterir. Bilimsel eserlerin tercümesinde olması gereken sadakat kelimelerle ya da üslupla değil konu ile alakalıdır. Çevirmenin çevireceği eserin konusuna hâkim olması, o alana hâkim olması gerekliliğinin de önemini vurgular. Fakat burada da bir istisnanın söz konusu olduğuna değinir. Çevrilen bilimsel eser edebi yönden de bir kıymete sahipse o zaman elbette edebi eserlerin tercümesinde dikkat edilmesi gereken şartlara uygun olarak çevirinin yapılması gerekir. Bahsettiği konuyu örneklerle açıklar:

“Mesela Buffon'dan yahut Bernardin de St. Pierre'den tabiiyata dair tercüme edilecek sayfalar herhangi bir tabiiyata dair eser tercümesiyle kıyas kabul etmez. Bu ikincisinde gözetilecek gaye, mevzunun sadıkane

çevrilmesinden ibaretken fennî kıymetini bu zamana kadar muhafaza edememiş fakat edebî kıymetine bir noksan gelmemiş olan birincileri tercüme ederken yalnız esasa değil, onun kıymet-i edebiyesini de tamamıyla çevrilen lisanda temine muvaffak olmak icap eder.” (s. 49)

Halit Ziya, -her bir eserin tercümesinde şart olmasa da- tercüme edilen esere sadık kalınmasının bir yolu olan “aynen ve harfiyen tercümenin” ne demek olduğu üzerinde durur. Edebi yönden kuvvetli olan eserlerde yazarın fikirlerinin, şahsi yorumlarının yanında kendine özgü bir üsluba da sahip olduğuna işaret eden Halit Ziya, “şu halde bir tercüme tamamıyla sadık sayılabilmek için eser Türkçeye çevrilirken her neviden hususiyetini, üsluba ait hususiyeti de dâhil olarak, beraber getirmelidir” (s. 60) der. Bu durumda tercüme edilen eserin üslubu ön planda yer alır. Eser başka bir dile tercüme edilmiş olsa bile, tercüme edildiği dilde de kendine has özelliklerini, üslubunu koruyabilmelidir. Türkçenin nahvinin buna müsait olduğuna inanan Halit Ziya, bunda başarılı olabilmek için “tercümenin lüzum gösterdiği esas şartlardan başka, mütercimın metni fıkra fıkra alması, her fıkranın eczasının tenazurunu muhafaza etmesi, velhasıl her uzvun yerini en münasip mukabil noktada tespit ederek hatta tenkit tafsilatına kadar aslına mutabık kalması kabilinden büyük bir sabır sermayesine malikiyeti lazımdır” (s. 61) sözleriyle bir yol çizer. Böylece okur kendi diline tercüme edilmiş bir eserin üslup özelliklerine vakıf olur ve yazarları üsluplarından tanıyabilir. Halit Ziya'ya göre aynen ve harfiyen tercümedeki mükemmeliyet bu şekilde sağlanır.

Her eserde olmasa da bazı eserlerde yazarı tarafından yakalanmaya çalışılan kusursuzluk, eserin tercümesinde büyük bir tehlike ile karşı karşıya kalınmasına sebep olur. Bu durumda tercümesi yapılacak eserin yazıldığı kaynak dilde, yazarının üslubunu ve dil hassasiyetini yakalayabilmek sadece çeviri yapacak kişinin vazifesi olarak görülmemelidir. Halit Ziya, eseri çevirisinden okuyacak olan okurun da üzerine düşen sorumluluktan bahseder: “Biri aslının güzelliğine yetişmeye çalışırken öteki bir çevirme ameliyesinde, aynıyla

yüzü tersine döndürülen bir kumaş gibi, neler kaybedilmiş olmasını düşünerek ziyanları hayalinde tazmin etmelidir” (s. 67).

Halit Ziya'nın tercüme meselesinde özellikle değindiği noktalardan biri de manzum eserler çevrilmeli mi çevrilmemeli mi; çevrilecekse nasıl bir yol izlenmeli sorularına hangi yanıtların verilebileceğidir. Halit Ziya, manzum bir eserin çevirisinin mutlaka yapılması gerektiğine inanırken dünyada da her dilden farklı farklı dillere manzum eser çevirilerinin daima yapılmış olduğunu ve yapılan tek bir çeviri ile yetinilmeyerek -her defasında daha iyi bir anlama ulaşmak üzere- aynı eserin birden fazla kez çevrilmiş olduğu gerçeğini hatırlatır. Gösterilen çabanın amacı, metnin güzelliğine biraz daha fazla yaklaşmayı ummak olsa da Halit Ziya “yalnız manzum eserler için değil, mensur eserler için de bir çevirmede asla ait güzelliklerin bulunabileceğine inanılmamalıdır” der (s. 73). Bu güzelliği yakalamak uğruna manzum eserleri yine manzum olarak çevirmeyi seçenlerin doğru bir yolda olduklarını düşünmez. Ona göre “büyük küçük manzum bir eseri alıp başka bir dile gene manzum çevirmek demek metnin esasını alarak, belki mümkün oldukça asla yaklaşılarak, onu yeniden yazmak demektir; böylelikle vücuda gelecek eser onu yaratan şairin olmaktan ziyade onu taklit eden kalemdir” (s. 73). Halit Ziya, manzum eserin bir başka dile yine manzum olarak çevrilmeye çalışılması çeviriden beklenen sadakati ister istemez azaltacağı için manzum bir eserin en iyi çevirisinin mensur olarak yapılması gerektiği sonucuna varır.

Uşaklıgil'e göre manzum eserlerin çevirisinde sadece çevirmene sorumluluk düşmez, okurun da bir çaba içinde olması gerekir. Halit Fahri'nin Dante'den, Yaşar Nabi'nin Homeros'tan çevirileri gibi daha önce de dünya klasiklerinden manzum parça çevirilerinin yapılmış olduğunu fakat bunlara okurların yaklaşımının asıl değerlerini belirlediğini belirtir: “Bunları okuyanlar okudukları Türkçe metnin üzerine o dâhi şairlerin dillerinden, sanatlarından, nazımlarından

haşmetleri, ziynetleri kendi hayallerinde bulup da bir yandan okurken bir yandan da bir levha üzerine bol bol ışık akıtan bir fener tutumamışlarsa o abidelerden pek fena bir duygu ile ayrılmışlardır” (s. 74). Halit Ziya'ya göre çeviriler hangi dilden ve hangi şekilde yapılırsa yapılsın okurun bilinçli çabası ile daha anlamlı bir hâl alacaktır.

Çeviri faaliyetlerinin artmasının yanında süreli yayınlarda tefrika usulü ile yayımlanan çevirilerin kitap olarak da basılmasını temenni eden Halit Ziya'nın bir de eser çevirilerinde nelere dikkat edilmesi gerektiği ile ilgili temennileri vardır. Bunlardan biri geçmişte büyük faydalar sağlamış olmasına rağmen artık uyarlama ya da özet çevirilerden vazgeçilmesi gerekliliği diğeri ise kişi adlarının Türkçeye çevrilmesinin gereksizliğidir: “Artık tatbik yahut hülâsaten çevirme hatta aşırma tarikiyle her gün görülen yazılardan vazgeçilmesi ve bunların yerine seçme eserlerin bulunup tercüme edilmesidir. Hele doğrudan doğruya Fransızcadan tercüme bir hikâyede aslındaki eşas isimlerinin Türk adlarına çevrilerek nakledilmesine niçin lüzum görüldüğünü anlayamıyorum” (s. 144). Halit Ziya, Türk yazarlarının içinde Ahmet Vefik Paşa, İbnürrefik Ahmet Nuri gibi çok sayıda ismin uyarlama konusunda çok başarılı olduklarını kabul etmesine rağmen yabancı dillerden çeviri yapmak yerine uyarlamanın tercih edilmesini sakıncalı bulur.⁷ Hatta uyarlamaya karşı olmasına rağmen kendisinin de Cenap Şahabettin'in ısrarıyla *Firuzan* ve *Fare* adlarıyla Türkçeye iki uyarlama kazandırırken duyduğu hassasiyeti uyarlama yöntemini anlatırken görmek mümkündür. Aleksandre Dumas Fils'den *Francillon*'u ve Edouard Pailleron'dan *La Souris*'yi Türkçeye uyarlarken Türklüğe uymayan kısımları değiştirdiğini fakat bunun dışında geri kalan kısmı “noktası noktasına, kelimesi kelimesine tam bir sadakatle” çevirdiğini söyler. Halit Ziya, “Kendi kendime, ‘Değişen

⁷ 1860-1923 arası Türk tiyatrosunda uyarlama tartışmaları ve uyarlama eserler hakkında değerlendirmede bulunan çalışmaya ayrıntılı bilgi için bk. Bulut, 2017.

yerlerde müelliflere karşı yapılan ihaneti hiç olmazsa tercüme edilen yerlerde telafi edeyim.' diyordum.” (s. 510) cümleleri ile uyarlama konusunda büyük bir hassasiyete ve kesin kabullere sahip olduğunu gösterir.

Halit Ziya'nın tercüme ve uyarlama ilişkisini irdelemesinin temelinde, hangisinin tercih edilmesinin toplum için daha faydalı olacağı sorusu yatmaktadır. Tercümenin tanımını, inceliklerini anlattığı gibi uyarlama için de aynısını yapar. Bir uyarlama nasıl yapılır sorusunun yanıtını içeren belli başlı aşamaları sıralayarak öncelikle uyarlamayı tanıtır.

“Bu, ya Fransızların yaptıkları gibi mesela Shakespeare için, kendi zevklerine uymayacak yerleri tâdil, fazla addettikleri uzunlukları taksir suretinde olur yahut geniş bir mikyasta vukua gelir. Bu ikinci surette eseri çeviren muharrir, onun esasını hatta muhaverelerin cereyan tarzını, vakaların teselsülünü, yani tabir caizse, teşekkül cihazını alır ve yeniden eşhasa mahalli ve milli isimler, kıyafetler, tavırlar ve sözler vererek eseri müellifinin bile tanıyamayacağı istihalelerden geçirerek kendisine göre büsbütün başka bir kılığa koyar. Artık bu şartlar içinde vücuda gelen eser aslından ayrı bir şeydir ve asıl müellifinden ziyade tatbik edene aittir.” (s. 509)

Çoğunlukla sahnede gösterilecek oyunlar için söz konusu edilen uyarlama etkinliğinin şiir ve hikâye türleri için de konuşulabileceğine de dikkati çeken Halit Ziya uyarlamayı, bir eseri aslına ait güzelliklerden, anlamından soyutlayarak başka bir şekle dönüştürmek olarak görür ve bu etkinliği sakıncalı bulur. Ona göre, tahrip olmuş şekilleri ile uyarlama metinler iyi bir örnek olmaktan çok uzaktır. Halit Ziya, uyarlama yoluyla anlamı, biçimi, üslubu değişen ve başka bir yapıta dönüşen eserin bu dönüşümünü, yazarına ihanet olarak değerlendirir; uyarlama yöntemi ile ulaşılmak istenen iyi örneklerden de uzak düşüldüğü gerçeğini sık sık tekrarlar. Sanatçı, sahnede gösterilecek eserler için de uyarlama değil tercüme yolunun seçilmesi gerektiğini savunur ve “bu sayededir ki bir yandan halkın irfanına, sanat

zevkine hizmet edilmiş olur bir yandan da telif teşebbüsünde bulunacak olanlara müfid örnekler gösterilir” (s. 514) diyerek tercüme yönteminin seçilmesi ile nasıl bir kazanç elde edileceğine işaret eder.

Yabancı dillerden eserleri Türkçeye uyarlamak yerine tercüme etmenin daha isabetli bir karar olduğuna inanan Halit Ziya bu kararı uygulamak için nasıl bir yol izlenmesi gerektiğine dair de “Tercüme? Evet, bu gayet musip fakat nasıl? Ve ne lisanla? Ne yolda eserler, nerelerden ve kimlerden?” (s. 519) sorularının yanıtlarına ihtiyaç duyulduğunu belirtir ve bu sorulara kendisinin verdiği yanıtları okurla paylaşır. Bir tercümenin aslına sadakatle yapılması gerektiğini tekrar vurguladıktan hemen sonra tercümede kullanılacak dil meselesine eğilir. Tercüme edilen eserin dili nasılsa, Türkçede de ona yakın bir dilin yakalanması gerektiğini ileri sürer. Sahneye konacak eserlerin çevirisinde dilin önemli bir vazifesi olduğuna inanır. Tercümelerde - halkın seviyesine inerek- halkın anlayacağı bir dili değil de halkı yetiştirecek, duygularını ve fikirlerini geliştirecek bir dilin kullanılması gerektiğini savunur.

3. Türkçede Tercüme Faaliyetlerine Bakışı

Halit Ziya, bir dilden başka bir dile tercüme yaparken nelere dikkat edilmesi gerektiğine odaklandığı gibi tercüme faaliyetlerinin Türkiye'deki konumunu da sık sık yazılarında işler. O, ülkedeki tercüme faaliyetleri konusunda tespitlerde ve eleştirilerde bulunduğu gibi kimi zaman öneriler de getirir. Tercüme konusuna bütüncül bakışı ile hem daha geniş bir devir aralığını göz önünde bulundurarak hem de tek bir alandan ziyade birbirinden farklı alanlardaki tercümeler üzerinden durum tespitinde bulunur.

“İrfan hayatında tercemeye en ziyade muhtaç olan milletlerin başında bulunmamıza rağmen bu ihtiyacı temin hususunda en geri kalan da biziz. Gariptir ki bir vakitler Arapçadan, Farsçadan yığın yığın tercemeler yapılır ve bunlar okuyucular tarafından kapışılırken fikirlerin istikamet veçhesi değiştikten ve Garp lisanlarına vakıf kalem

erbabının sayısı daha çoğaldıktan sonra tercemede rehavet başlamış ve okuyucularda da gündün güne rağbet azalmıştır.” (s. 45)

Hilmi Ziya Ülken, Türklerin çeviri faaliyetlerini incelediği *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü* kitabında yüzlerin Batı medeniyetine döndüğü, yenileşmenin çok hızlı bir şekilde yaşandığı on dokuzuncu yüzyılda sanılanın aksine Batı'dan çok az sayıda eserin tercüme edilmiş olduğunu yazar. Halit Ziya da tercüme konusunda deneyimli bir yazar olarak kendi gözlemini dile getirir. Tespitte bulunmakla kalmaz sebeplerini de irdeler. Bu durumu öncelikle tercüme işinin, telif eser vermekten daha zor bir iş olmasına bağlar. Türkçeye kolaylıkla tercüme edilen edebi ve fikri yönden zayıf olan eserlerin dışında kalan “yüksek bir kıymet ve ehemmiyette bir eserin Türkçeye” tercümesi sırasında yaşanan yetersizliklere ve başarısızlıklara dikkati çeker. Ders kitapları da dâhil olmak üzere “ilmin, fennin her şubesinde hele edebiyat zemininde” tercüme işinin ihmal edildiğini, tercümenin çok ihtiyaç duyulan bir mesele olduğunun unutulduğunu iddia eder. Burada Cumhuriyet'in kuruluşunun ardından yürütülen tercüme faaliyetlerini bu eleştirisinin dışında tutar. Üstelik Türkçede tercüme işinin hangi seviyede olduğunun anlaşılması için “Bulgarlara ve Yunanlılara bakmaya lüzum görmeden kendi fakir kütüphanemize göz gezdirmenin” yeterli olacağını belirtir. Tespitlerini sıralarken edebiyat sahasında tercüme faaliyetlerinin azlığını da özellikle vurgular. Bir zamanlar Maarif Vekâletinin Batı'dan çok sayıda eseri tercüme etme düşüncesinde olduğunu fakat bunların sonuçsuz kaldığını ve tercüme işinde fark ettiği aksaklığı “şunun bunun ferdi gayret ve teşebbüsüyle kısmen olsun vücuda getirilmek mümkün iken, gözlerimi kapayarak bu vadide ne yapıldığını arıyorum ve tatmin edecek hiç, hiçbir şeyler bulamıyorum” (s. 46) cümlesiyle dile getirir. Halit Ziya'nın bu konuda fikirlerinin sabit kalmadığı, zamanla değiştiği ve farklı yazılarda Maarif Vekâleti'nin çeviri faaliyetlerinde gösterdiği çabaları takdir ettiği, önemseydiği görülür. Fakat bu kurumsal çabanın şahsi teşebbüslerle de mutlaka desteklenmesi gerektiği görüşünden hiç vazgeçmez. Nurullah

Ataç'ın babası Ata Bey'in *Hammer Tarihi*'ni ve Hüseyin Cahit Yalçın'ın *Oğlumun Kütüphanesi* adı altında çok sayıda tercüme yayımlamasını bu bağlamda önemli çalışmalar olarak sayar. Edebi eser tercümesinin dışında diğer alanlarda da tercümelerin artmasını “Her şeyden evvel kaydetmeye lüzum görüyorum ki fennî, ilmî, felsefî, tarihî olsun teliften ziyade tercüme tarafını iltizam ediyorum. Bugün artık terim meselesi de halledilmiş demek olduğundan tercüme hususunda en büyük müşkül ortadan kalkmış demektir. Hatta iddia edilebilir ki bu neviden eserlerin tercümesinde asıl matlup olan aslına sadakat temin edilince bir edebî eser tercümesi için sarf edilecek emeğe nispetle iş çok daha kolay olacaktır” (s. 454) cümleleriyle desteklediğini ifade eder.

Halit Ziya, Türkçede eser tercümesinin zorluğuna işaret edenlere karşılık böyle bir zorluğun olmadığını anlatmak ister. Türkçe tercümelere bulunan hataların ya da sorunların sebebi olarak Türkçenin gösterilmesini hatalı bulur. Çevrilecek kelimenin Türkçede tam bir karşılığı yoksa da bunun çaresizlik göstergesi olmadığını söyler, kelimenin karşılığı olmadığına birden fazla kelime ile açıklayıcı bir ifade kullanılmasının tercümenin kötü olduğu manasına gelmeyeceğini belirtir. Türkçenin nahvinin Arapça ve Farsçanın nahvinden farklı olduğunu savunur. On beşinci yüzyılda yazılmış metinlerden başlayarak on dokuzuncu yüzyılda yazılmış metinlere gelene değin Türkçenin geçirdiği değişimi örnek gösterir: “Bütün bu tahavvüller Türkçe nahvinin her nevi kalıba girebilecek bir yumuşaklığa malik olduğuna, inkârı mümkün olmayan, burhanlardır” (s. 57). Halit Ziya, Türkçenin zaman içinde kıvraklık kazanmasıyla kendi yaşadığı devirde eserler veren Yunus Nadi, Peyami Safa ve Sadri Ertem gibi yazarların hikâyelerinin rahatlıkla yabancı dillere tercüme edilebileceği gibi yabancı dillerden de Türkçeye tercümenin yine rahatlıkla yapılabileceğini savunur. Böylece ne Türkçeye ne de Türkçeden yabancı dile eser tercümesi konusunda herhangi bir sorunla

karşılaşmanın mümkün olamayacağı ve Türkçenin de tercüme için çok uygun bir dil olduğu fikirlerini savunmuş olur.

Roman çevirisi söz konusu olduğunda Türkçede iyi roman çevirilerini anmaktan geri durmaz. Çocukluk yıllarında okuduğu *Manon Lescaut*, Alphonse Karr'ın *Ihlamur Altı*, Ahmet Mithat Efendi'nin Octave Feuillet'den, Aleksandre Dumas Fils'den yaptığı tercüme, Andre Theuriet, Paul Bourget, Roland Dorgeles gibi Fransız yazarlar gibi daha pek çok yazarın romanlarını çeviren Ahmet İhsan'ın tercüme Halit Ziya'nın tercüme romanlar içinde önem atfettikleridir. Türkçeye yapılan tüm çevirileri sıralamasa da bazılarının adını anarak bu alandaki birikime dair düşüncelerini belirtmiş olur. Bu tercüme aynen ya da harfiyen değil mealen tercüme olduğunu yazar; fakat bunu bir eleştiri olarak yöneltmediğini çevirmenlerin tercihlerine ve başardıkları işe saygı duyulması gerektiğini de sözlerine ekler. Çünkü bu çevirileri de önemli bir hizmet olarak görür. Türkçede aynen ve harfiyen tercümenin ilk örneğini Şemsettin Sami'nin Victor Hugo'dan *Sefiller* tercümesi ile verdiğini, ardından da İsmail Müştak'ın Emile Zola'dan *Assommoir*, Hüseyin Cahit'in Anatole France'tan *Allahlar Susamışlardı*, Yaşar Nabi'nin Balzac'tan *Miralay Chabert* tercüme yanarda *Ulus*'ta Nasuhi Baydar'ın tefrikalarını örnek olarak sıralar.

Halit Ziya tercüme konusunda fikirlerini açıklarken çok yapıcı ve ilerleme fikrine sıkı sıkıya bağlı bir tavra sahiptir. Batı'nın gelişmişliği karşısında yapılacak hareketin -hangi alanda olursa olsun- üretilmiş olan en iyiyi örnek alarak kendine katmak olacağını vurgulayan sanatçı bu durumun edebiyat için de roman için de geçerli olduğunu vurgular.

“Her şeyde olduğu gibi edebiyatta ve edebiyatın bu çıkırında da gene kendi kendimize emeklemekte devam etmekle beraber, bir yandan bize örnek olsun bir yandan da halkın bu neviden eserler okuyucularında zevk tekâmülüne hizmet edilmiş olsun diye Garp'ın binlerce romanları

arasında yaşayan ve yaşamaya namzet olan romanlarını Türkçeye çevirmeliyiz.” (s. 63)

Batı'nın yaşayan ve yaşamaya aday romanlarının tercüme edilmesi gerekliliği Türk romanının gelişimine katkı sağlaması, telif romanlara örnek oluşturacak olması fikrine dayanmaktadır. Halit Ziya, Türkçeye eser tercüme konusunda önemli teşebbüslerin, tecrübelerin varlığı söz konusu olsa da yapılanları yeterli bulmaz. Yarım ve kötü yapılan tercüme faydadan çok zarar vereceğine inanan sanatçı, bu durumu kimi zaman gazete sayfalarında Batı'nın kıymetli edebi eserlerinin özetlenmek ve uyarlanmak suretiyle tahribata uğradığını anlatarak örneklendirir. Elinin altında bulunan tercüme eserlerin ve eserlerin mütercimlerinin kimi zaman sadece adını anarak kimi zaman eserleri tanıtarak yazılarında ufak boyutta listeler oluşturacak isimleri de paylaştığı görülür. Haydar Rıfat, Samizade Süreyya, İsmail Hakkı Alişan, Peyami Safa, Mehmet Enis, Mehmet Fuat, İbrahim Hoyi çevirdikleri eserlerle birlikte adları anılan mütercimlerdir. Halit Ziya'nın tercüme bahsettiği yazılarında ayrıntılı bir yorum olsun olmasın, her bir mütercim adı mutlaka çevirdiği yazar ve eser ile verilmiştir. Vakıf Matbaası'nda “Dün ve Yarın” başlıklı çeviri dizisi içinde Haydar Rıfat Alphonse Daudet'den *Sapho*'yu, Balzac'dan *Goriot Baba*'yı, Lenin'den birkaç kitabı, Dostoyevski'den *Cinayet ve Ceza*'yı; Peyami Safa Mauriac'dan *Engerek Düğümü*'nü, Pierre Loti'den *İsfahan'a Doğru*'yu; Samizade Süreyya Turgenyev'den *İlkbahar Selleri*'ni çevirmiş olmalarıyla başarılı örnekler olarak sıralanır. Hilmi Kitaphanesi'nin yayımladığı hikâye serisi içinde ise Samizade Süreyya'nın Turgenyev'den *Düello* ile *Yahudi Hikâyeleri*'ni, Çehov'dan *Hayat Yolcu*'sını, Puşkin'den *Kar Fırtınası*'nı, Mehmet Enis'in Byron'dan *Sardanapal*'i çevirdiği bilgisini yine başarılı bulduğu için paylaşır. Halit Ziya adını andığı çevirileri, “Önümde bir küme kitap var, küçük küçük şeyler ama delaleti itibarıyla büyük bir ehemmiyette... Hemen hepsi Türkçeye çevrilmiş olmak zahmetine değer, hepsi Türk gençlerinin sanat görgüsünde yeni yeni ufuklar

açmaya yarayacak olan şeyler” (s. 140) olarak nitelendirir. Böylelikle çevirileri yapılan eserlerin edebi yönden kıymetlerine de değinmiş olur. Halit Ziya diğer taraftan mütercimlerin başarısına dair de cümleler kurar: “Edebiyat meraklılarına Rus edebiyatının bu yüksek örneklerini pek güzel bir Türkçe ile armağan etmiş olan Samizade Süreyya’yı tebrik etmek kifayet etmez, kendisinden bu yolda hizmetlere devam etmesini dilemek de lazımdır” (s. 141). Adını andığı çoğu mütercimin işini benzeri ifadelerle öven ve tercümelerine devam etmelerini teşvik eden Halit Ziya’nın, Türkçedeki -özellikle edebi eser değerlendirmeleriyle- tercüme faaliyetlerine sunduğu katkı önemlidir.

Halit Ziya’nın edebi eser çevirilerini çok önemsemesinin ve desteklemesinin yanında Türkiye’deki tercüme faaliyetlerinin tamamını göz önünde bulundurduğunda çevrilen eserlerin onda dokuzunun hikâye türünde oluşunu bir eksiklik olarak görür ve eleştirir. Çeviride çoğunlukla hikâyenin tercih edilmesini birkaç sebebe dayandırır. Bunlardan ilki gazete ve dergilere rağbeti arttırması sonucu gazete ve dergi sayfalarında hikâye çevirilerine büyük bir yer ayrılması, diğeri basım evlerinin yine satış kaygısıyla daha çok rağbet gören hikâye çevirilerini yayımlamak istemesi bir diğeri ise hikâye çevirisinde çevirmenin herhangi bir uzmanlık bilgisi gerekmeden iki dili de bilmesinin çeviriyi yapabilmek için yeterli olmasıdır. Halit Ziya’nın eleştirisi hikâye çevirilerinin sayıca fazlalığına kıyasla az sayıda bilimsel eserin çevriliyor oluşudur.

Tespit ettiği sorunlara getirdiği eleştirilerin yanında iyi ve güzel gelişmelere de mutlaka yer veren Halit Ziya, tercüme konusunda çok kıymetli bulduğu başarılı şahsi teşebbüslerden bahseder. Başta Vakıf Matbaası’nın ve Hilmi Kütüphanesi’nin adını tercüme faaliyetlerine verdikleri emekten dolayı anar. Halit Ziya özellikle Falih Rıfkı’nın kaleme aldığı makalelerle tercüme üzerine fikirlerini insanlara ulaştırmak istemesini, *Ulus* gazetesini bu yolda eserleri yayımlamak üzere kullanmasını, mütercim Nasuhi Baydar’la iş birliği içinde olması

sonrasında kendini, somut olarak değerli eserlerin başarılı bir şekilde tercüme edilmesiyle ve önce tefrika sonra kitap olarak basılmasıyla gösterdiğini anlatır.

Halit Ziya Türkiye'deki tercüme faaliyetlerine tam anlamıyla hâkim olamamaktan şikâyetçidir. “Neşriyat âleminde cereyan eden şeylere hiç vâkıf değiliz. Hemen her işte olduğu gibi matbuat âleminde de öyle teşkilattan mahrum bir haldeyiz ki ne yazılıyor, ne çıkıyor, hele ne tercüme ediliyor, bunu sırasıyla, günü gününe takip etmek imkânı yoktur” (s. 64) sözleriyle tercüme edilen eserlerin varlığı konusunda tam olarak bilgi sahibi olamamanın verdiği sıkıntıyı belirtir. Sanatçı, bahsi geçen durumu anlatan, bizzat şahit olduğu iki olayı anlatır. Bu olaylar bir mütercimim çevirmek için seçtiği eserlerin bir başkası tarafından ya daha önce çevrildiğine ya da çevrilmekte olduğuna dair bilgileri tesadüfen öğrenilmiş olmasına dairdir. Tesadüfen öğrenilir çünkü çevrilen eserleri sıralayan bir liste mevcut değildir. Çevrilmiş ya da çevrilmekte olan eserlerin hangileri olduğunu bulabilmek bu geniş alanda pek mümkün görünmemektedir (s. 64-65). Halit Ziya bu belirsizlikten duyduğu sıkıntıyı dile getirir. “Genç olsaydım da karışık işlere girişecek kadar kendimde bir güç bulsaydım şu işi başarmaya savaşırdım: Bizde en aşağı elli altmış yıldan beri yabancı dillerden ne eserler çevrilmiş, kimler tarafından yapılmış ve basılmış, bunlardan bugünün nesli tarafından hala okunup tanınmaya değer hangileridir, bunları arar bulur ve meraklılara bir armağan olarak verirdim” (s. 139) sözlerinin ardından Türkçeye tercüme edilen eserlerin bir fihristinin olmayışının okurlara ve tercümanlara verdiği zarara değinir. Halit Ziya, defalarca üzerinde durduğu bu meselede “memleketin irfan ihtiyacına göre mantikî bir usul takip edilmemekte” olduğunu bir de çevrilecek eserlerin seçilme sebebi bağlamında değerlendirir. Sanatçının tespitine göre Batı edebiyatından çevrilmek üzere tercih edilen eserler çoğunlukla yeni eserlerdir. Normal koşullarda bir sakınca görülmeyen durumu Türk kütüphanesini çeviri eserler bakımından göz önünde

bulundurduğunda “Öyle zannediyorum ki Türk kütüphanesi için yeni ve eski diye ayrılacak bir tasnif yoktur. Garp edebiyatında mühim bir yer tutmuş olan her eser Türk için yeni demektir ve onu Türkçeye çevirme Türk kütüphanesinin bir boşluğunu doldurmak için bir vazifedir” (s. 448) sözleriyle değerlendirir. Halit Ziya hükmünü daha açık anlatabilmek adına Türkçeye Batı dillerinden yapılan çeviri eserleri örneklendirir. Sanatçının yazılarını kaleme aldığı dönemdeki yazınsal hareketlilik üzerinden verdiği örneklerle Andre Gide'in eserinin birkaç kez Türkçeye çevrilmiş olmasına karşılık Flaubert'in önemli eserlerinin ya kısa bir vakit önce çevrilmiş olması ya da henüz çevrilmemiş olmasını; Goncourt Kardeşler'den ve İngiliz yazınından yeteri kadar eser tercümesinin bulunmamasını eleştirir. Sadece durumu tespit etmekle kalmayıp sorunun çözümüne dair de öneride bulunan sanatçı hem çevirmenlerin hem de yayınevlerinin tercüme faaliyetlerini bir düzene koyabilmek adına atabilecekleri adımlara işaret eder.

“Öyle zannediyorum ki tercüme işleriyle meşgul olan mühim kitabevleri aralarında bir uzlaşma, vukuf erbabından teşekkül edecek bir heyet vücuda getirselere ve bu heyet tarafından tensip ve tavsiye olunacak eserleri tespit ederek aralarında paylaşılsalar, seçecekleri mütercimlere tevdi etseler -kendilerince ayrıca intihap ettikleri kitaplar için serbest kalmak üzere- bu işe daha makul bir cereyan vermiş olmazlar mı?” (s. 449)

Sanatçının bir başka önemli tespiti de çevrilen eserlerin çoğunlukla aynı kaynak dilden, Fransızcadan seçiliyor oluşudur. Batı edebiyatı söz konusu olduğunda neden sadece Fransa'nın akla geldiğini sorgular. Özellikle roman türünde Alman, İtalyan, Rus, İspanyol, İngiliz edebiyatında üretilen eserlerin Türkiye'de yeteri kadar bilinmeyişi şaşırır. Bir taraftan bu edebiyatların dillerini yeteri kadar bilen olmadığı için bu durumu normal bulur. Fakat fazlasıyla güçlü olan İngiliz romanının da Türkçeye çok az sayıda çevrilmiş olması bu kabulünü de sorgulamasına neden olur. Sanatçıya göre İngilizceyi çok iyi bilenler

olmasına rağmen ya bu kişilerin edebiyatla bir ilgileri yoktur ya da Türkçe bilgileri çok zayıftır (s. 65).

Tercümenin telif eser üretmekten daha zor olduğunu dile getirirken geçmişte şahit olduğu bir olaydan hareketle bunu örneklendirir. Eğer iyi bir tercüme yapılmazsa başa iş açabileceğini kurumları zor durumda bırakabileceği uyarısında bulunur. Tercümenin zorluğunu iyi bilen insanların “sıhhat ve mutabakat kayıtlarına tâbi bir terceme lüzumu” karşısında kaygı duyduklarını söyleyerek kendisinin de itiraflıyla tercüme karşısında telif eser vermeyi daha kolay bulduğu görülür. “Beş on istisnayı zikretmeye lüzum görmeyerek” diyerek pek çok alan sayar, bu alanlarda yeterli eser tercümesinin olmadığını söyler.

4. Tercüme Eserler Hakkında Yorumları

Halit Ziya kendisi de Türkçeye çok sayıda eser tercüme eden bir yazar, bir tercüman olarak kendi tercüme anlayışı doğrultusunda tercüme edilen eserler hakkında bazı yorumlarda bulunur. Tercüme yapmak kadar kıymetli olan bu tavır tercüme faaliyetlerini teşvik etmek ve yapılan tercümelerin eksiklerini ya da iyi yönlerini değerlendirmek olarak okurlara sunulur. Değerlendirmeler yol gösterici olduğu gibi tercüme konusunda yürütülen çalışmalara da kaynaklık edecek bilgileri içerir.

Halit Ziya, tercüme dolayısıyla ismini andığı isimlerden biri olan Bilecik valisi Ali Kemali Bey'in *Terceme Hakkında Düşünceler ve Tatbikata Ait Bazı Numuneler* başlıklı eserini hem tanıtır hem de içindeki parçaların nasıl tercümeler olduğunu inceleyerek eserle ilgili bazı yorumlarda bulunur. Halit Ziya'ya göre bu eser dersi ve eğlenceyi bir arada barındırmaktadır. Ali Kemali Bey, Fransızcadan tercüme edilmiş çok sayıda parçayı toplayıp bu topladığı parçaların asıllarını da esere yerleştirmiştir. Halit Ziya, “Bu suretle bize topluca olarak muhtelif usullere tevfikan yapılmış tercüme metinleriyle beraber karşılaştırarak ders olacak bir eğlence bulmak fırsatını vermiştir” (s. 50)

diyerek buradaki tercümelerde dikkatini çeken meselelere değinir. Ali Kemali Bey'in seçtiği parçaların içinde kaynak metne sadık kalmayan çevirilere çok nadir olarak rastlandığını söyler, bunu da çok iyi tercümanlardan parçalar seçmiş olmasına bağlar. Fakat asıl dikkatini çeken ve üzerinde durmak istediği konu manzum eserlerin nazım ile tercümesinin sakıncalıdır. Bahsi geçen eserde manzum parçaların çevirilerini Recaizade, Muallim Naci, Tevfik Fikret, Ebubekir Hazım, Halil Nihat, Abdullah Cevdet gibi usta kalemlerin elinden de çıkmış olsa "aslının her suretle sadık ve aynı kıymeti haiz birer nüshası olarak değil, asıllarından mülhem fakat münhasıran kendilerine mahsus bir güzellikle güzel eserler mahiyetinde" (s. 52) kabul ettiğini söyleyerek çevirilerdeki aksaklığa işaret eder. Diğer bir taraftan manzum eserlerin çevirisinde karşılaşılabilecek aksaklıkların yanında mensur eserlerin çevirisinde de birtakım sakıncaların olabileceğine eser örneklerinden hareketle değinir. Halit Ziya, mensur eserlerin çevirisinde süsleme, yorumlama ve açıklama yoluyla çevrilen eserin aslına sadık kalınmadığı tespitinde bulunur. Bu bağlamda Yusuf Kâmil Paşa'nın *Şefikname*'nin üslubunu taklit ederek kaleme aldığı *Telemak* tercümesinin, tercüme usulleri içinde reddedilen bir örnek olarak yer aldığını; Ahmet Vefik Paşa'nın *Telemak* tercümesinin ise metnin aslında olmayan fakat çeviride açıklama yapmak üzere yazılan ilavelerin de çeviriye gereksiz bir külfet olduğunu söyleyerek mensur çevirilerde karşılaşılabilecek kusurlara örnek vermiş olur.

"Ahmet Vefik Paşa'nın gene o eserden yaptığı aynen tercümede bile bu tefsir ve tavzih kastıyla yapılmış ilavelere tesadüf olunuyor. Mesela: "Adaya vusulümde havayı latif hissettim ki, vücudu gevşek ve tembel etmesiyle beraber, tab'a şenlik ve neşat-ı mizacı ilka eylerdi. Sahra bittabi mümbit ve ferahfeza olduğu halde, halk çalışmanın ziyade düşmanı olduğundan nâsi, hemen serbeser hâli ve metruk kaldığını ânide müşahede ettim.

Aslına tamamen sadık olmakla beraber mütercim bu cümlede "vücudu gevşek ve tembel etmesiyle beraber", "serbeser", "ziyade", "ânide" ilvelerini manaya bir fayda zammettiğinden değil, belki sadece Türkçe

ibarede bir ahenk temini maksadıyla sokuşturmaya lüzum görmüştür. Hemen bütün eserde böylece devam eden bu ilaveler elbette metne karşı bir hıyanet değil, fakat bilüzum bir külfettir.” (s. 53)

Türkçeye çok sayıda çevirisiyle büyük katkı sağlayan isimlerden Haydar Rifat Bey'in de çevirdiği Turgenyev'in romanı *Duman*'ı da bu bakımdan değerlendirir. Çeviriyi aslı ile karşılaştırdığında bazı ifadelerin fazla görülerek çıkarıldığını tespit eder. Karşılaştığı örnek dolayısıyla vardığı yargı "yapılan tercümelerde harfiyen olmasına dikkat edilmekle beraber ekseriyet üzere tercümeyle anlaşılabilir vuzuha çıkarmak için bu neviden küçük ilavelere ihtiyaç vardır, yetişir ki bu ilavelerin ehemmiyet ve vüs'ati bize metnin manasından ziyade mütercimmin indî anlayışlarını ilave etmesin" (s. 53) olur.

Özellikle edebi çevirilerin niteliği üzerinde daha ayrıntılı düşünen Halit Ziya, Ali Kemali Bey'in eserine aldığı çeviri parçaların içinde *Manon Lescaut* çevirisi hakkında da fikirlerini belirtir. Çevirisinin başka eserlere nispeten daha kolay gördüğü bu eserin çevirisinde de aslını tam manasıyla yansıtmadığına dair sorunlar tespit eder ve edebi tercüme için "tercümenin bu tarzı edebi kıymeti haiz olmayan eserler için tecviz edilse bile, kıymet ve ehemmiyeti, nevi ve mahiyeti ancak edebiyat nokta-i nazarından dikkati câlib olan eserlerin tercümesinde mütercimmin bu çeşit değişikliklere müsaade etmemesini beklemek doğrudur" (s. 54) hükmünü verir.

Türkçeye çevrilmiş eserler hakkında zaman zaman değerlendirmelerde bulunan Halit Ziya, Fransızcada çok titizlenerek eserlerini kaleme alan Flaubert'den Türkçeye yapılacak eser çevirilerine -çeviri esnasında kaynak dildeki esere sadık kalınıp kalınmadığı konusunda- kuşkuyla yaklaşır. İsmail Hakkı Alişan gibi tecrübeli ve başarılı bir tercüman tarafından çevrilen *Salammbo* romanının çevirisi üzerinde ayrıntılı olarak durur. Fransız edebiyatının en yüce örneklerinden biri olarak nitelediği bu eseri, İsmail Hakkı Alişan'ın çok başarılı bir şekilde Türkçeye çevirmiş olduğuna ve İsmail Hakkı'nın

“mümkün olabilen her şeyi yapmış ve bugün ölmez eseri daha güzeline, daha iyisine intizar etmek hakkına hiç kimsenin mâlik olamayacağı bir şekilde Türklere armağan ettiğine” karar verir. Halit Ziya'nın bu yargıya nasıl vardığını gösteren tercümeleri değerlendirme biçimine dair kurduğu cümleleri de ayrıca değerlidir. “Eserin şu Türkçesini baştan başa süzdüm; birçok yerlerini, dalarak, sırasıyla okudum; bir aralık da yalnız Türkçe şeklinde memnun kalmakla iktifa etmeyerek bir de aslına karşı sadakat denemesine giriştim. Kütüphanemden eserin aslını alarak gelişigüzel bir tarafını açtım.” (s. 69) cümlelerinin ardından karşılaştırma yaptığı kısmı yazısına da alır. Başarılı bulduğu Türkçe çeviriden paylaştığı örnek parçada unutulmuş bir sıfat olduğunu tespit etse de bunu önemsiz bir ayrıntı olarak görür.

“Bir çevirmenin tam bir uygunluktan ayrılmamak üzere bir yandan da çevrilen dilin her türlü icaplarına uygunluğunu istemek, artık bizde en ziyade ihtiyaç olan bir işten vazgeçilsin, çevirme işine girişilmesin demek yahut Telemak tercümesi gibi süslü püslü şeyler, bu da olmazsa örnekleri pek çok görülen, belki Türkçe fakat aslından pek uzak başıboş çevirmeler istemek olur.” (s. 70)

Çoğu kez olduğu gibi üzerinde durduğu manzum eserlerin çevirisinde izlenecek yol meselesine de örnek bir eser aracılığıyla açıklık getirme yolunu seçer. J. Racine'in manzum trajedilerini Türkçeye mensur olarak çeviren H. Nazım'ın çevirisi odağında manzum eser tercümesi üzerine fikir yürütür. Bu çeviriye değerlendirirken H. Nazım'ın çevirinin başına Racine'in hayatı ve sanatı hakkında tanıtıcı bir yazıyı yerleştirmiş ve trajedileri Türkçeye mensur olarak çevirmiş olmasını çok başarılı bulur. Elbette çevirinin niteliğine dair hüküm vermeden önce asılları ile çeviriye karşılaştırmış olan Halit Ziya, örnek olarak verdiği bir parça ile çevirinin Türkçesinin güzelliğine dikkati çekmek istemiştir. “Bu nesir, inşad hususunda nazma ait müsaadeyi bulmamakla beraber, ki bu zaruridir, bir Türkçe nesir olmak itibarıyla en güzel bir örnektir. Onun cevherinde mevcut ahengi verecek olan da yüksek sesle okuyanın inşad sanatındaki kudretidir” (s. 75).

Tercümenin tercümesi de sanatçının üzerinde durduğu konulardan biridir. Tercüme edilecek eserin yazıldığı dilden değil de tercüme edildiği bir dilden çevirisinin yapılmasını tehlikeli olarak nitelese de bunun mecburi olarak seçildiği durumları da anlayışla karşıladığı görülür. İbrahim Hoyi'nin *Dünya Edebiyatından Hikâyeler* başlıklı serisi bu bağlamda adını andığı örnektir. Serinin ilki *Yarasa*'da Çekoslavakya'dan (Jean Nerud), Almanya'dan (Herrmann Sudermann), Amerika'dan (Edgar Allan Poe), Rusya'dan (Maksim Gorki), Brezilya'dan (Machado de Assis) ve Macaristan'dan (Karoly Kisfaludi, Frenc Molnar) yazarların hikâyeleri yer almaktadır. Halit Ziya, çeşitli dillerde yazılmış eserlerin asıllarından tercümesini bir kişiden beklemez ve Hoyi'nin de hikâyelerin hepsini İngilizce *Great Short Stories of the World* seçkisinden aldığını belirtir. Tercümenin tercümesine başvurmak durumunda kalan mütercimmin bir eserin aslına bağlı kalmak sorumluluğunun ise İngilizce seçkide olması gerektiğini düşünür (s. 143).

Halit Ziya öncelikle çevirisi yapılacak eserin türü ya da biçimi fark etmeksizin tespit ettiği çeviri sorunlarını açıklamak ve doğru bildiklerini paylaşmak üzere Türkçeye tercüme edilmiş eserler üzerinde durmuştur. Diğer yandan bunu yaparken de kaynak dilden erek dile geçişte yaşanan sorunları tespit edebilmek için eserin aslını ve tercümesini karşılaştırır. Tespit ettiği sorunları ise sadece açıklamakla kalmamış, açıklamaları örneklerle desteklemeyi tercih etmiştir.

Sonuç

Halit Ziya sanat hayatının olgunluk devresine denk gelen yıllarda kaleme aldığı *-Sanata Dair'*de toplanmış- yazılarında, çocukluğundan itibaren içli dışlı olduğu tercüme etkinliği ile ilgili fikirlerini, kabullerini, deneyimini, tespitlerini paylaşmıştır. Sanatçının tercümelerle ilgili fikirleri kendi üretim sahası içinde de belirgin olarak kendini göstermektedir. Batı edebiyatlarından okuduğu metinler kadar

kaleme aldığı tercüme ve tercüme etkinliğini ayrıntılı olarak irdelemesi, üzerine düşünmesi onun sanat yaşamında yakaladığı başarıya katkı sağlamıştır. On dokuzuncu yüzyıldan itibaren Türk edebiyatında tercüme ve uyarlama etkinliğinin konumuna Halit Ziya'nın tecrübeleri ve fikirleri doğrultusunda bakıldığında Türkçenin Batı ile tercüme aracılığıyla kurduğu bağın zaman içindeki değişimini izlemenin mümkün olduğu düşünülmektedir. Halit Ziya her ne kadar Cumhuriyet devrinde bu yazıları yazmış ve yayımlamış olsa da geniş bir zaman diliminde gelişen tercüme faaliyetlerini değerlendirmektedir. Üstelik bu yazılar sadece yapılan tercüme değil sanatçının, tercümenin kendisine dair de fikirlerinin nasıl bir değişim ve gelişim gösterdiğini de okumanın mümkün olduğu kaynaklardır.

Halit Ziya, tercüme meselesine yer verdiği yazılarında soruları, tespitleri, eleştirileri, takdirleri, önerileriyle eleştirel bir yaklaşıma sahip olduğu görülür. Onun eleştirel bakışının ve yazılarının çıkış noktasını ise Servet-i Fünun neslinin tenkit anlayışı oluşturmaktadır. Sanatçının tercümelemlerle ilgili eleştirel yaklaşımı tek bir noktada toplanmış değildir, peşinden gittiği sorular ve sorunlar çeşitlilik göstermektedir. Halit Ziya'nın ömrü boyunca süren çeviri faaliyetleri ile ilgisi sanatını beslediği gibi bu alandaki tecrübesinden hareketle paylaştığı fikirleriyle Türkçedeki çeviri faaliyetleri için bir kazançtır. Aynı zamanda verdiği bilgilerle de Türkiye'deki çeviri tarihine de önemli katkılar sunmaktadır.

Bilgi Notu

Makale araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Yapılan bu çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir. Yazarlar çalışmaya ortak katkı sağlamış ve yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Bay, Ö. (2013). *Fransız edebiyatından yapılan ilk edebi çeviriler üzerine analitik bir uygulama (1860-1900)*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bulut, S. (2107). *Türk tiyatrosunda uyarılama (1860-1923)*. Gece Kitaplığı Yayınları.
- Ercilasun, B. (1998). *Servet-i Fünun'da edebi tenkit*. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Ercilasun, B. (2013a). Servet-i Fünun dergisi etrafında Halit Ziya'da tenkit. *İkinci Meşrutiyet Devrinde Tenkit* içinde (269-282. ss.), Dergâh Yayınları.
- Ercilasun, B. (2013b). Servet-i Fünun, "Diyorlar ki" ve Halit Ziya. *İkinci Meşrutiyet Devrinde Tenkit* içinde (283-294. ss.), Dergâh Yayınları.
- Gariper, C. (2006). Halit Ziya'nın Rus edebiyatı hakkındaki değerlendirmeleri ve Rus edebiyatından yaptığı tercüme. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, (34), 59-70.
- Uşaklıgil, H. Z. (2014). *Sanata dair*. (Haz. S. Ayhan, L. A. Çanaklı), Özgür Yayınları.
- Uşaklıgil, H. Z. (2008). *Kırk yıl*. (Haz. N. Ö. Akın), Özgür Yayınları.
- Huyugüzel, Ö. F. (2010). *Halit Ziya Uşaklıgil*. Akçağ Yayınları.
- Kaplan, M. (1950). Halit Ziya. *İslâm Ansiklopedisi* içinde (143-147. ss.), V/I, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Kerman, Z. (1985). Halit Ziya Uşaklıgil ve Türk dili. *Türk Dili*, XLIX(399), 125-133.

Kerman, Z. (2012). Uşaklıgil, Halit Ziya. *İslam Ansiklopedisi* içinde (227-229. ss.), 42, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Ülken, H. Z. (2011). *Uyanış devirlerinde tercümenin rolü*. Türkiye İş Bankası Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

The Turkish literature developed under the influence of the West, and it features ideas, discussions, and comments about the translation activity itself, in addition to translations of specific works. In the era of Servet-i Fünun, when the genre of literary criticism took hold, and certainly in its aftermath, writers, poets, and translators penned articles discussing what translation is, criticism of translation, and how translations should be undertaken.

Halit Ziya's ideas on translation have been very influential in the period when he lived and published his works because he both had an intimate knowledge of Western literature and was an experienced writer who translated both literary and scientific works into Turkish. Halit Ziya's interest in translation began in his teenage years and continued throughout his life. He has also penned a large number of articles about translation. Developing an interest in translation early in his career as a writer and continuing this interest throughout his life, Halit Ziya did not refrain from sharing his ideas about translation, translation activities, and his own translation efforts, either, particularly after he gained recognition with his art. Of the essays collected in Sanata Dair, those about translation are mostly featured in the first two volumes. In addition, some of the articles he has written about Western writers and poets, featured in the fourth volume of Sanata Dair, occasionally discuss translation issues. The ideas he expresses in these articles parallel those he defends in articles specifically focusing on translation. Based on his articles in Sanata Dair, what Halit Ziya's had to say about translation can be divided into three categories: general information about translation, his views on translation activities in Turkey, and comments about translations of specific works.

Being a practicing translator as well as a renowned artist who cares about issues of literature, language, and art, Halit Ziya pays close attention to main issues such as what path to follow when translating and the importance and benefits of translation, among others. He emphasizes and shares with readers basic facts concerning translation, which is born out of an effort to examine and draw conclusions about the meaning, functions, and methods of translation. In different articles, he shares general information about translation and his own assumptions as a translator.

In addition to focusing on what to pay attention to when translating from one language to another, Halit Ziya frequently discusses the state of translation activities in Turkey. He offers insights and criticism regarding translation activities in the country, and occasionally makes recommendations. Adopting a holistic approach to

translation, he makes observations regarding a rather large period of time, and comments on translations in different fields instead of focusing on a single field.

As a writer/translator who has translated a large number of books into Turkish, Halit Ziya comments on specific translations on the basis of his own approach to translation. This attitude, which is at least as valuable as the act of translation itself, encourages translation activities and discusses pluses and minuses of existing translations, sharing them with the readers. These evaluations can serve as a guide for practitioners, and contain useful information for later studies on translation. Halit Ziya adopts a critical approach in his articles on the issue of translation, offering questions, insights, criticism, praise, and recommendations. His critical perspective and articles, in turn, are informed by the Servet-i Fünun generation's overall position on criticism. The artist's critical approach to translation is not focused on a single point, and he pursues a variety of issues and questions. Halit Ziya's lifelong interest in translation nourished his art, and his ideas based on personal experience in the field constitute an important contribution to translations into Turkish. Moreover, he makes an important contribution to the history of translation in Turkey with the information he reports.

Yetkin, G. B. (2022). İç savaşın çemberinde Serafimoviç'in mücadeleci kadınları: Demir Tufanı. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(42), 257-279.

DOI: 10.21550/sosbilder.1041388
Araştırma Makalesi / Research Article

İÇ SAVAŞIN ÇEMBERİNDE SERAFİMOVIÇ'İN MÜCADELECİ KADINLARI: *DEMİR TUFANI*

Gülhanım Bihter YETKİN*

Gönderim Tarihi / Sending Date: 24 Aralık / December 2021

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 16 Ocak / January 2022

ÖZET

Kazak kökenli Rus-Sovyet yazar Aleksandr Serafimoviç (1863-1949), ülkesinin toplumsal-edebi yaşamında son derece aktif rol oynayan önemli yazarlardan biridir. İç savaşı oldukça çarpıcı bir şekilde yansıtan, yayımlandıktan kısa süre sonra kitlelerin baş ucu kitabı haline gelen Demir Tufanı eseri, Serafimoviç'i sanatsal yaşamında büyük üne kavuşturur. Yazar, bu eserinde büyük yoksulluk içinde kıvransa da ülkeyi bölmeye çalışan karşı güçlere sarsılmaz bir irade gösteren halkın hayatta kalma mücadelesini gözler önüne sererken, bu topluluğun içerisindeki isimsiz kahramanlar olan kadınları, bir hayli çarpıcı sahnelerle ön plana çıkarır. Romanda her biri birer anne, eş ve sevgili olan, gencinden yaşlısına tüm kadınlar, önceleri ailelerini korumakla görevli muhafız misyonunu yüklenirler. Ancak zamanla savaş koşullarının ağırlaşmasıyla evlerini, evlatlarını ve eşlerini yitiren bu kadınlar, kaybedecekleri bir şeyleri olmadığında tam anlamıyla birer savaşçıya dönüşerek büyük bir mücadele örneği gösterirler. Çalışmamızda Serafimoviç'in Demir Tufanı'nda okuyucuyu kısa sürede etkilemeyi başaran kadın kahramanların hedefe ulaşma konusundaki dirayetleri ve bu uğurda benliklerinde yaşanan büyük dönüşüm, eserden alınan çarpıcı alıntılarla desteklenerek sunulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Serafimoviç, kadın, aile, iç savaş, Demir Tufanı*

* Arş. Gör. Dr., Ordu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yabancı Diller Bölümü
Rus Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, yetkinbihter@hotmail.com

Serafimovich's Warrior Women in The Circle of the Civil War: *The Iron Flood*

ABSTRACT

Russian-Soviet writer of Kazakh origin, Aleksandr Serafimovich (1863-1949), is one of the important writers who played an extremely active role in the social-literary life of his country. The work of Iron Flood, which reflects the civil war quite strikingly and became the bedside book of the masses shortly after its publication, brought Serafimovich a great reputation in his artistic life. In this work, the author reveals the struggle for the survival of the people, who show an unwavering will to the opposing forces that try to divide the country, even though they suffer in great poverty, and highlights the women, who are the unsung heroes of this community, with very striking scenes. In the novel, all women, from young to old, each of whom is a mother, wife and lover, take on the duty of guards, who were tasked with protecting their families at first. However, these women, who lost their homes, children and spouses as the war conditions worsened over time, show a great example of struggle by turning into warriors when they have nothing to lose. In our study, the acumen of the heroines who managed to impress the reader in a short time in Serafimovich's Iron Flood, and the great transformation in their selves for this purpose, will be presented by supporting with striking quotations from the work.

Key Words: *Serafimovich, woman, family, civil war, Iron Flood*

Giriş

İnsanoğlunun bir arada yaşama başlamasıyla beliren toplumsal yaşam, zamanla kendi bünyesinde de çeşitli mikro yapılara ayrılır. Bu yapılardan başlıcası olan aile, ait olduğu toplumun geleneklerini ve sosyal yaşamını belirgin bir şekilde ön plana çıkaran, bu toplumun fizyolojik, psikolojik ve manevi yönlerini aynı anda yansıtan en etkili unsurdur. Nitekim toplumların bünyesinde yer alan uluslara büyük ölçüde yön veren tüm değişimler, dönüşümler, başkalaşımalar, gündelik ve tarihsel aksaklıklar ailede ön plana çıkar. Çünkü aile, toplumların organik dokusunu oluşturan değerlerin yürütücüsü, koruyucusu ve aynı zamanda gelecek nesillere taşınmasında kilit rol oynayan önemli bir

araçtır (Gürsoy, 2019: 93). Toplumun en küçük birimi olan aile, ait olduğu toplumsal yaşamın koşullarına göre şekillendiğinden her dönem içerisindeki varoluşunda da çeşitlilik gösterir. Bu nedenle her çağın ve her dönemin kendine özgü ideal aile ve kadın yapısı vardır. İlk dönemlerin toplumlarında kadın, her şeyden önce soyun yürütücüsüdür. Bu nedenle en eski insanlık dönemi olan Paleolitik Çağ'ın sanatında ilk insan tasviri, soyun devamını simgelemesi açısından büyük göğüsleri olan kadın timsalindeki heykelciklerdir. Bu heykellerin yüzü çalışmalarda tasvir edilmez. Çünkü ilk insanlar için güzellik, tapınmanın ölçütü değildir. Eski Yunan'da ise aksine güzellik, Tanrı'nın bir hediyesi olarak algılanırken, Orta Çağ'da ideal kadın, zarafet, nezaket, asalet ve akıl gibi önemli özelliklere sahip olmalıdır (Волкова & Пуляева, 2015: 86-87). Kadın, her daim sanatçılar, şairler ve müzisyenler için ana ilham kaynağı olmuştur. Öyle ki geçmişten günümüze kadınlara ithafen ortaya çıkan çok sayıda ünlü sanat eseri, dünyanın kültürel mirası arasında yerini alır. Homeros'a göre, uzun yıllar süren Truva Savaşı'nın temel sebebi bir kadinken, Orta Çağ döneminde çok sayıda şövalye, zaferini belirli kadınlara adamıştır¹.

Kadın teması, her daim edebiyatın da temel konularından biri olmuştur. Nitekim birçok Rus yazar, eserinde ele aldığı kadın imgeleriyle dünya edebiyatının klasikleri arasında yerini almayı başarır. Özellikle XIX. yüzyıl Rus edebiyatında ön plana çıkan bazı kadın karakterler, bir yandan kendi çağında büyük bir okuyucu kitlesini etkilemeyi başarırken, diğer yandan kendinden sonraki dönemlerdeki pek çok roman kahramanının prototipi olur. Aristokrasinin ön planda olduğu bu dönemde temel edebiyat akımının romantizm olması, önemli Rus yazarların eserlerinde toplumun üst kesiminin doğal, asil, akıllı ve duruluğuyla ön plana çıkan kadınları oluşturmalarına neden olur. A. S.

¹ <http://iessay.ru/ru/writers/other/literatura/sochineniya/russkaya-literatura/obraz-zhenshhiny-v-russkoj-literature> (2020, Nisan 2)

Puşkin, *Yevgeni Onegin*'de (*Евгений Онегин*, 1832) iyi huylarını, karakterini ve yetiştiriliş tarzını betimlediği Tatyana Larina'dan içten bir şefkatle bahseder. Kahramanın saflığı ve asaleti, en güçlü manevi duygularının üstünde tuttuğu görev sevgisi, hayalperestliği, tabiat aşkı ve Rus doğasına olan derinden bağlılığı onu romanın diğer kahramanlarından ayrı bir yere koyar. L. N. Tolstoy için güzellik, ahlaki duyguların saflığının göstergesidir. Bu nedenle önemli eseri *Savaş ve Barış*'ta (*Война и мир*, 1865) betimlediği kadın kahramanı Nataşa Rostova, son derece alımlı ve güzel oluşuyla ön plana çıkar. Oldukça doğal, yaşam dolu bu genç kız, eserde iyiliği, doğruyu, bir insanın içindeki güzelliği, sanatı ve doğayı içtenlikle hisseder (Волкова & Пуляева, 2015: 86-87). Turgenyev'in kadın kahramanları bir yandan diğer yazarlarda olduğu gibi klasik Rus kadınlarıyla benzer özelliklere sahipken, diğer yandan duygusal açıdan tam anlamıyla bir savaşçı, her türlü engele karşı direnç gösterebilecek güçte kadınlardır. Genel anlamda sağlam bir duruş sergileyen yazarın eserlerindeki kadınlar için insanın ruhunun güzelliği tüm ölçütlerin önündedir (Öksüz, 2009: 317-321). Lermontov'un ünlü eseri *Zamanımızın Kahramanı*'ndaki (*Герой нашего времени*, 1840) kadın kahramanlar, eserin başkahramanı Peçorin'in ruh dünyasını betimlemede kullanılan temel araçlar olarak ele alınır. Rus edebiyatında bu dönemde yoğunlukla ele alınan "gereksiz insan" temasının ana konu olduğu *Zamanımızın Kahramanı*'ndan sonra ortaya çıkan bu kadın karakterler, Turgenyev'in kadınları gibi son derece güçlü duruşlarıyla ön plana çıkarlar (Öksüz, 2012: 9-17). XX. yüzyıla gelindiğinde ideolojik çatışmalar, iç savaşlar, devrim ve büyük dünya muharebeleri nedeniyle dönem edebiyatında yoğunlukla savaşçı kadın tiplerini ön plana çıkar. Klasik dönem yazarlarının eserlerindeki duygusal, tutkulu, âşık ve ahlaki sorunsallar arasında gidip gelen kadın kahramanlar, yerini büyük ideolojiler kışkacında yaşama tutunmaya çalışan mücadeleci kadınlara bırakır. Bu türden kadın kahramanları çalışmasında konu edinen yazarlardan biri de *Demir Tufanı* (*Железный поток*, 1924) eseriyle Aleksandr Serafimoviç'tir.

1. Yüzyıl Dönemecinde Aktivist Bir Yazar

Günümüzde Tsimlyansky olarak bilinen Rostov bölgesinin yakınlarında 1863 yılında dört çocuklu bir ailede dünyaya gelen ve asıl adı Aleksandr Serafimoviç Popov olan Serafimoviç'in babası, Kazak ordusunda asker olarak görev yapar. Annesinin okuma yazması fazla olmasa da belirgin ve basit üslubuyla Serafimoviç'in ileriki dönem yazarlık kariyerine etkisi büyük olur. Küçük yaşta babasını kaybetmesi üzerine yazar, büyük maddi sıkıntı içerisine giren ailesine destek olmak için özel dersler vermeye başlar. 1883 yılında girdiği üniversite yıllarında kendini geliştirme fırsatı bulur (Просняков, 2009). Burada ilk olarak devrimci gençlerle, ardından V. Lenin'in ağabeyi Aleksandr Ulyanov ile tanışır. Çok geçmeden çara suikast düzenleme suçundan yargılanan Ulyanov'un idam edilmesiyle derinden sarsılır ve halkı devrimci bir isyana teşvik eden bildiriler kaleme alır. Bu nedenle tutuklanarak Arhangel'sk'e sürgüne gönderilir (Волков & Смирнова, 1977: 90). Edebiyat yaşamına adım atmasını sağlayan ilk öyküsü *Buz Üstünde*'yi (*На льдине*, 1889) burada yazar. Aynı zamanda sürgündeyken edebi çalışmalarınıyla ilgilenmeye başlar. Yerel gazetelerde yayımlanan makaleler, öyküler, hiciv içerikli fıkralar kaleme alır (Соколов, 2006: 163). Sürgün cezası sona erse de polis gözetiminden kurtulamayan yazar, sınır dışına çıkmama şartıyla çocukluğunu geçirdiği Ust Medveditski'ye gönderilir. Devrim yıllarına kadar çeşitli bölgelere seyahat eden Serafimoviç, madencilerin, fabrika işçilerinin, balıkçıların, liman işçilerinin ve demiryolu çalışanlarının yaşam tarzlarına yakından şahit olur. Bu dönemde edebi yeteneğini de açıkça belli ettiği eserler vermesi sonucu *Fabrika'da* (*На заводе*, 1924), *Sakat* (*Инвалид*, 1924) isimli çalışmaları büyük Rus yazarları tarafından övgüyle karşılanır (Кондратович, 1977). Kaleme aldığı *Makasçı* (*Стрелочник*, 1891) ve *Semişkura* (*Семешкура*, 1924) hikâyelerinde kendisinin de içinden geldiği köylülerin oldukça zor geçen yaşam mücadelesini ve fakirlik içinde kıvranan işçileri konu edinir (Елmacıoğlu, 2019: 83). Çok

geçmeden Gorki, Bunin, Kuprin, Andreyev'in aralarında olduğu “Sreda” edebiyat topluluğuna katılır (Волков & Смирнова, 1977: 94). Gorki'nin yazarın edebiyat yaşamına etkisi büyük olur. 1901 yılında ilk eleştiri-inceleme tarzındaki kitabı olan *İnceleme Yazıları ve Öyküler (Очерки и рассказы, 1901)* eseri, çağdaş yazarlardan V. Korolenko'nun büyük beğenisini kazanır: “*Olağanüstü bir dil, güçlü, yerinde ve son derece açık gözlemler, özgürce ve çok canlı eskizlerle yazılmış ve hepsinden önemlisi son derece canlı figürlerle dolu...*” (İdil, 1963: 21).

1905 yılında gerçekleşen ilk Rus devrim girişiminin başarısızlıkla sonuçlanması, dönemin birçok entelektüelinin ideolojik fikirlerinden vazgeçmesine neden olurken, Serafimoviç'in düşüncelerinde hiçbir değişiklik olmaz (<http://dic.academic.ru/>). Bu dönemde yazdığı *Geceyarısında (Среди ночи, 1905)* ve *Kıyım (Погром, 1905)* eserlerinde karşıt güçlere başkaldırır ve haksızlıklara, adaletsizliklere itiraz eder (İdil, 1963: 21). 1914 yılında I. Dünya Savaşı patlak verir. Bir yıl sonra yazar, hastabakıcı olarak Galiciya'ya gider. Burada Lenin'in kız kardeşi Mariya İlyiniçna Ulyanova ile tanışır. Birlikte çalışmaları sonucu Serafimoviç, Bolşevik partisiyle yakınlaşır. Elbette ki yazarın yaşadığı bu dönem, sanatında kendini gösterir. Gazete ve dergilerde yayınlanan öykü ve denemelerinde halkın içinde bulunduğu zor koşulları gözler önüne serer. Tüm ruhu ve sanatıyla Bolşeviklere kendini adayan Serafimoviç, 1917 Ekim Devrimi'ni büyük bir tutkuyla destekler (<http://dic.academic.ru/>). Devrim ve iç savaş yıllarında yazdığı eserleriyle edebiyat yaşamının zirvesine çıkar ve Rus edebiyatına önemli yapıtlar kazandırır. Eserlerinde eski burjuva düzenine olan tepkisini belirgin bir şekilde ortaya koyarak yeni kurulan Sovyet iktidarının karşısında olanları kesin bir dille eleştirir (Elmacıoğlu, 2019: 87). Lenin, yazarın sanatını büyük bir ilgiyle yakından takip eder. Bu sıralarda Serafimoviç'in açlıkla mücadeleyi konu aldığı *Açlar, Üşüyenler (Голодные, холодные, 1921)* isimli denemesini Lenin büyük bir hayranlıkla takdir eder. Öyle ki Serafimoviç'e, “*Şunu içten söylemek*

isterim ki çalışmalarınız bizler ve tüm emekçiler için çok önemli” (<http://dic.academic.ru/>) diyerek beğenisini açıkça dile getirir. Aynı zamanda seyahat etmeyi çok seven Serafimoviç, gezdiği her yerden devrim ve iç savaşla ilgili edindiği izlenimlerini eserlerinde yansıtır. Bu eserlerinden biri, kendisini büyük üne kavuşturan *Demir Tufanı*'dir. Yazar, bu büyük eseri üzerinde 1921'den 1924'e kadar çalışır. Roman, ilk olarak 1924 Mart ayında *Nedra*'nın dördüncü almanağının içinde çıksa da ayrı kitap halinde aynı yılın Temmuz ayında basılır. Eserin konusu, gerçek tarihsel olaylara dayanır. Kitap, gerçekçi üslubuyla Sovyet edebiyatı klasikleri arasında anlamını yitirmeyen bir yere sahip olur. Serafimoviç'in *Demir Tufanı*'ndan sonra yazdığı çok sayıdaki hikâyeye, deneme ve edebi çalışmaları tek bir kitabın birbirinden bağımsız parçaları olur ve bunlarda Sovyet halkının toplumsal yaşamı yeniden düzenlemeye yönelik mücadelesi anlatılır (Чалмаев, 1986: 316). Yaşamının sonuna kadar Serafimoviç, ülkede olanlarla yakından ilgilenir ve edebi çalışmalarına hiç ara vermez. 1949 yılında doğum günü olan 19 Ocak'ta 86 yaşında ölen yazar, Moskova'daki Novodeviç mezarlığında toprağa verilir. Hükümetin kararıyla Serafimoviç şehrinde yazarın bir anıtı dikilir ve onun adına müze açılır (Кондратович, 1977).

2. İç Savaşın Tablosu: *Demir Tufanı*

Serafimoviç, devrim konulu çalışmalarını birleştirip *Savaş Serisinden* (*Из цикла “Борьба”*) adını vereceği bir seri oluşturma niyetiyle romanı üzerinde çalışmaya 1921 yılında başlar. Ancak *Demir Tufanı*, serinin içinde ayrı ve tamamlanmış tek bir çalışma olarak kalır (Ершов, 2016). Yazarın en büyük romanı olarak anılan eser, toplumcu gerçekçilik türünde yazılmış klasik yapıtlardandır. Ünlü yazar Mihail Şolohov, Serafimoviç'in eseri için şu sözleri sarf eder: “*Demir Tufanı, iç savaşı konu alan zamanının ilk büyük eseridir. O yıllarda bu konuda yazılmış başka hiçbir çalışma yoktu. Bu nedenle Demir Tufanı, Sovyet edebiyatının en iyi eserleri arasında yerini aldı*” (Ефимов, 1978: 55-72). Roman, devrimin hemen ertesinde ülkenin içinde bulunduğu iç savaş

sırasındaki gerçek olaylar üzerine kuruludur. 1918 yılında Taman ordusu, Kuzey Kafkasya'daki Kızıl Ordu'nun ana güçlerine katılmak için büyük bir sefer gerçekleştirir. Ancak Kuban'da karşı-devrimci bir ayaklanmanın patlak verdiği ve Beyazların Yekaterinodar'ı ele geçirdiği Ağustos ayında Tamanların Kızıl birliklerle bağlantısı kesilir. Komutanlık, orduyu bu kuşatmadan çıkartmaya karar verir. Savaşçılarla birlikte aileleri de söz konusu bölgeden ayrılır, halkın en fakir bölümü de Taman ordusuyla birlikte mücadeleden kaçmak için köyden ayrılır. Tamanlılar, yürüyerek uzun yol kat ederler ve yolda Beyaz Kazak orduları ile Gürcü Menşeviklerle çetin savaşırlar girerler. Ordu, oldukça zor koşullarda yoluna devam eder ve Tamanlılar, düşmanın kurduğu setlerden kurtulup Kızıl Ordu'nun güney cephesine ulaşmayı başarır (Ершов, 2016).

Serafimoviç, Taman ordusunun tarihini çok iyi bilir. Bu sefere karşı ilgisi, özellikle 1921 yılında Tamanlı komutan Yepifan İoviç Kovtyuh ile tanışmasından sonra artar. Yazarın özellikle Kovtyuh'a odaklanmasının nedeni, Tamanlıların mücadelesinde önemli yere sahip olmasıdır. Kovtyuh, 1890 yılında Visunsk'ta Kazaklara rençberlik yapan bir ailede dünyaya gelir. Bu dönemlerde Rus topraklarında yaşayan Kazaklara karşı nefret beslemeye başlar. I. Dünya Savaşı esnasında orduya çağrılır. İran ve Türk topraklarındaki askeri mücadelelere katılır. Gösterdiği cesaret ve kahramanlık sonucu iki kez Georgi haç ödülüne layık görülür ve subay okuluna gönderilir. Yüzbaşı unvanını aldıktan sonra görevine başlar ve Ekim Devrimi'ni albay rütbesinde karşılar. Gün geçtikçe saygınlığı daha da artan komutan, Serafimoviç'in büyük ilgisini çeker. Bu nedenle romanın başkahramanı olan Kojuh, Serafimoviç'in tarihini ayrıntılarıyla araştırıp öğrendiği Taman ordusunun birinci alayının komutanının prototipidir (Выходцева, 1986: 195). Ancak romandaki konuyu başarılı bir şekilde cisimleştirebilmek için büyük bir araştırma gereklidir. Serafimoviç, Kuban'daki iç savaş dönemini, savaşta yer alanların anılarını, söylemlerini ve hikâyelerini bütün ayrıntılarıyla

araştırıp inceler. Gerçekleri bir kenara ayırıştırarak bulduklarını kurguyla zenginleştirmeye çalışır. Ancak yine de yazar, gerçeklerden tam anlamıyla kopmadığını ve eserinde kurmaca olayların çok az olduğunu kendisi de kabul eder. Konu, olayların temel zeminini korur. Tamanlıların gerçek karakterlerini bütünüyle yansıtır ve savaş sahneleri romanda neredeyse fotoğrafı çekilmiş gibi tasvir edilir. Yazarın kolaylıkla şekil verebileceği sahneler dahi gerçeklerden temelini alır.

Romanda olaylar, 1917 Ekim Devrimi'nden sonraki iç savaş yıllarında geçmektedir. Eserin kahramanları, Kazakların yok etmek için kovaladığı, bu nedenle Kızıl Ordu'yla bağlantı kurabilmek için yurtlarını terk etmek zorunda kalan büyük bir insan topluluğudur. Savaş yıllarının halk üzerindeki hezimetini tüm gerçekçi yönüyle yansıtan bu insanların mücadelesi eserin ana motifini oluşturur. Halk, her ne kadar bulunduğu kötü koşullardan kurtulabilmek için yollara düşse de umduğunu tam anlamıyla bulamaz. Pişmanlık yaşasa da artık geriye dönemeyeceklerinin de bilincindedir. Enselerinde hissettikleri Kazaklar, acınası durumdaki bu insan güruhunu daima ileriye doğru iter. Bu topluluğun içerisindeki kadınlar, yaşanan trajik tabloyu gözler önüne seren en önemli imgelerdir.

3. Sistematik Duyarsızlaşma

Yaşama tutkusu ve insanların ailelerini yok olmaktan koruma isteği, Serafimoviç'te öylesine kendine özgü bir nitelikte can bulur ki bu duygular, romanın sayfalarına dökülürverir adeta. Eserin olay örgüsü komutan üzerinden verildiği için romanın başkahramanı Kojuh gibi görünse de asıl eylemi gerçekleştiren, halktır. Sovyet yazar Boris Suçkov, *Tarih ve Gerçekçilik (История и реализм, 1962)* kitabında Serafimoviç'in bu "kitle kahramanlarına" "kolektif kahraman" adını verir. Bu düşüncesini şu sözlerle ifade eder: "*Demir Tufanı'nun gerçek kahramanı, Kojuh tarafından komuta edilen Taman Ordusu'nun bir koludur; yani, başında dağınık, karmakarışık, disiplinsiz bir insan kalabalığı olup, kıyasıyla mücadele seyri içinde, ortak bir irade ve*

idealden esinlenen, birbirine kenetlenmiş bir kendilik haline yavaş yavaş dönüşen bir topluluk” (Yeke, 2010: 40-41). Bu sıra dışı orduyu olağanüstü yapan, başıbozuk ve düzenli olmalarının yanı sıra savaşçıların önde genci, aksakallı ihtiyarı arkada ise bitkin yaşlı kadınları ve henüz emziren anneleriyle ailelerinden oluşmasıdır. Bu nedenle roman, yaşanan heyecanlardaki içtenliğiyle, taslağı özenle çizilen ayrıntılarıyla ve insanların karakterlerini oldukça geniş çapta ve derinden çizen simgeleriyle okuyucuyu kısa sürede fethetmeyi başarır (Котовчихина, 2009: 6-23).

Serafimoviç'in eserinde ele aldığı kadın kahramanları davranışları, eylemleri ve duygu değişimindeki büyük dönüşümle diğer karakterlerinden ayrı bir yere sahiptir. Eserde bir yandan geçmişten günümüze tüm ülkelerin kültürel yapısında ortak “anne ve eş” olmak üzere geleneksel yönleriyle ön plana çıkan kadınlar, diğer yandan içinde buldukları koşullar çerçevesinde şekillenerek kimi durumlarda alışlagelmiş yapılarından farklı boyutlarıyla bir tablo çizerler. Eserin başlangıcında tüm kadınlar, idealist Alman filozof Georg Wilhelm Friedrich Hegel'in (1770-1831) felsefesinde savunduğu kadın formülüne birebir örnek teşkil eder. Hegel'in felsefesinde aile kavramı son derece önemli bir yer tutar. Geleneksel kültürün yapı taşı olarak ele aldığı ailede Hegel, kadını ve onun toplum içerisindeki konumunu açıklar. Hegel, çağdaşı birçok düşünür gibi kadını aile içinde sınırlandırarak formüle eder. Kadını erkeğin arka planında tutan Hegel, devlet yönetiminin sorumluluğunu erkeğe yüklerken kadının böylesine önemli işler için yeterli olmadığını savunur. Bu nedenle onu aile içinde konumlandırırken aynı zamanda aklın da sınırları dışında tutar. Kadın ile erkek arasında keskin bir çizgi koyan Hegel, cinsiyetçi yaklaşımla sürdürdüğü felsefesinde kadını duygu, erkeği ise akıl çerçevesinde alımlar (Üste, 2015: 112-113). Diğer yandan filozof, kadını aile içinde merkeze oturtur. Bu nedenle evlenme çağına gelmiş bir genç kadın Hegel'e göre evlenerek aile yaşamını başlatmalı ve kendisi de bu yaşamın içinde kalmalıdır.

Hegel'in felsefesinde kadını ev çerçevesinde ele almasının temelinde şu düşüncesi yatmaktadır: “Kadın doğası, yakınlığı, doğallığı, özveriye, şefkat ve sevgiyi barındırırken; erkek doğası, evrenselliği, uzaklığı, özgürlüğü, bencilliği ve ayrışmayı içerir” (Özcan & Kaya, 2017: 228). Ancak bilindiği üzere, fiziksel sonuçlarıyla insanlık tarihi boyunca her daim yıkıcı etkiler doğuran savaş, psikolojik yönleriyle de bireylerin hafızalarında silinmez izler bırakır. Nitekim tamamı gerçek olaylara dayanan *Demir Tufanı*'nda Serafimoviç'in başvurduğu anılarla kaleme aldığı olayların çerçevesinde ortaya özellikle kadınların tecrübelediği son derece trajik bir tablo çıkar. Bu nedenle kadın kahramanların karakterleri ve kaderlerinde sistematik bir şekilde yaşanan büyük manevi başkalaşım, eserde adım adım işlenir. Başlangıçta kalabalık insan topluluğunun kendilerine, ailelerine ve hatta çocuklarına daha iyi bir gelecek sağlamak için peşlerindeki Kazaklardan kurtulmak amacıyla çıktıkları mücadelede gidişat yolundadır: “Arabalar gacırdıyor, aynalar güneşte parlıyor, yastıklar arasında görünen bebelerin tombul yüzleri bir o yana bir bu yana sallanıyor, askerler karışık bir kalabalık halinde karpuz, kabak ve ayçiçeği ürünlerinin tümüyle mahvalduğu tarla içlerinde yürüyorlar, yürüyorlardı” (Serafimoviç, 1991: 58). Öyle ki gece olduğunda yaktıkları ateşin yük arabalarını aydınlattığı esnada Stefan, genç eşi ve göğsündeki bebeğiyle son derece mutludur. Hava soğuktur, yoğun bir mücadelenin eşliğindedirler ancak burada insana özgü sade bir mutluluk vardır (Котовчихина, 2009: 19). Kaçışın tam ortasındaki genç kadın, her şeyden önce annedir. Yavrusuna gösterdiği şefkati, grubun diğer kadınları gibi onu aile yapan eşine olan sevgisiyle bütünleşerek çevrede aralıksız duyulan ve hissedilen mermi seslerini bir an olsun susturmak için yeterli olur:

“Ne o benim küçük çiçeğim? Al biraz daha bakalım. Neden çeviriyarsun başımı öyle? Öğrendin artık. Kaldır başımı biraz, hadi şöyle, koy annenin memesinin altına... Doydun mu yavrum? Ne kadar da kızgınsın böyle. Anasının memesini minnacık eliyle nasıl da sıkıyor. Tırnakları kâğıt gibi yavrumun. Ver şu gül parmaklarını öpeyim birer birer. Benim oğlum,

büyük adam olacak büyüyünce. Anası ihtiyarlayıp dişleri dökülünce oğlu, 'Gel ana, otur masaya da sana bir tas çorba vereyim,' diyecek." (Serafimoviç, 1991: 37)

Yolculuk ilerledikçe yazarın aynı ifadelerle kurduğu cümleleri, yaşanan çetin mücadelelere gönderme yaparak değiştirmesi, halkın içerisinde bulunduğu durumu gözler önüne sermesi açısından oldukça önemlidir: *"Arabalar gacırdıyor, kenarlarına tutunarak yürüyen yaralılar sürükleniyor, çocuk başları cansızca sağa sola düşüyor, bir deri bir kemik kalmış topçu atları ellerindeki tek topu çekebilmek için bütün güçlerini harcıyorlardı"* (Serafimoviç, 1991: 121). İçerisinde derinden sevginin, mutluluğunun ve sevecenliğin hissedildiği kadınların cümleleri, ilerleyen günlerde yerini tüyler ürperten bir panoramaya bırakır: *"Çaresiz analar: Akşam çökerken bir ağlama bastırdı arabaların gacırtısını. 'Ana... yemek istiyorum... yemek... yemek, ana...' Yüzleri asık analar, boyunlarını kuşlar gibi sağa sola çeviriyorlar, çıplak ayakla da yürüdükleri yola kanlı gözlerle bakıyorlardı. Çocuklarına verecek cevapları yoktu"* (Serafimoviç, 1991: 163-164). Büyük bir çaresizliğin hissedildiği bu günlerde yavruları için ellerinden gelen tüm çabayı sarf eden anneler, bulabildikleriyle onları beslemeye uğraşırlar:

"Taze darı başaklarını diş etleri cılık yara haline gelene, ağızlarından kanlar akana kadar uzun uzun çiğneyip yumuşattılar gene. Sonra küçük aç ağızlara eğilerek ılık dilleriyle bu bulamacı yavrularının ağızlarına ittiler. Aç çocuklar bunu ağızlarına alıyorlar, yutmaya çalışıyorlardı, fakat saman parçaları boğazlarına takılıyor, öksürüyorlar, boğulacak gibi oluyorlar, tükürüp yeniden ağlamaya başlıyorlardı." (Serafimoviç, 1991: 134)

Şartlar gün geçtikçe daha ağır ve dayanılmaz bir hal almaya başlar. Önde giden askerlerin ve erkeklerin büyük mücadelesinin gerisindeki kadınların durumu son derece içler acısı bir hal alır: *"Kadınların ayakları çıplak, etekleri parça parçaydı. Kaçan tavuklarını, ineklerini, domuzlarını kovalama dertleri sona ermişti, artık bir tek hayvanı bile kalmamıştı kimsenin. Açlık, köpekleri bile ortadan silmişti"*

(Serafimoviç, 1991: 163). Yaşanan korkunç mücadelelerin yanı sıra açlık ve kıtlık gibi fiziksel koşullarla da mücadele etmek zorunda kalan kadınlar, zamanla benliklerine, yaradılışlarına, onları hayatta var eden yönlerine yüz çevirmeye başlarlar. Çünkü içerisinde buldukları savaş koşulları, kadın kahramanları sistematik bir şekilde duyarsızlaştırarak büyük bir mücadeleye güdüler.

Eserde görülen bazı öğeler, olayların çarpıcılığını artırarak gidişat yönünde önemli ipuçları vermektedir. Metaforik kehanette bulunan bu sembeler, kadınların kaderini daha belirgin bir şekilde yansıtır. Örneğin, sıklıkla vurgulanan beyaz bulut, ölümün simgesidir. Alman kumandan yürüyüş kolunu fark edince, halkı durdurup itaat etmelerini sağlamak amacıyla üzerlerine ateş yağdırır. Topların ve mermilerin düştüğü ve insanların can verdiği yerlerde öncelikle beyaz bulutlar görünür. Ardından saldırı olur ve insanlar oldukları yere yığılır kalır: “*Savaş gemisinden koskocaman, gözleri kör eden bir dil fırladı bir kez daha, bir patlama şehri yerinden oynattı, dağlar arasında yuvarlanarak dümdüz denizde yankılandı, pırl pırl mavi gökte yeniden bir beyaz bulut görüldü ve beş on kişi inleyerek yere yığıldı*” (Serafimoviç, 1991: 72). Sahnenin devamında oldukça trajik bir olay yaşanır. Yolunu kaybetmiş bir mermi, eserin başında sözleriyle okuyucunun içini ısıtan, ev ve aile olmanın her ne koşulda olursa olsun tartışmasız güçlü bir bağ olduğunu simgeleyen Stefan'ın bebeğine isabet eder. Ancak genç karısı, bebeğinin ölümüne inanmak istemediği gibi kendisini buna inandırmaya çalışanlara karşı da yırtıcı bir karaktere bürünür:

“Kara kaşlı, uzun küpeli genç bir kadının arabanın birinin içinde emzirdiği bebek birden gevşedi, minnacık elleri anasının memesini bıraktı, dudakları açıldı, başı yana düştü. Ana vahşi bir çığlık attı. Çevresindekiler kadının yanına koştular, fakat o onları şiddetle geri itiyor ve inatla memesini sıkıyordu. Sıcak beyaz damlalar halinde sütü memesinden bebeğin minnacık ağzına akıyordu. Hayat kıvılcımı sönmüş olan donuk gözülü küçük yüz sararmaya başlamıştı bile.” (Serafimoviç, 1991: 72)

Genç kadına yaklaşarak ölmüş ve taş kesilmiş bebeğini elinden alıp gömmek isteyenlere karşı annenin sözleri ise savaş koşullarındaki bütün kadınların yaşadığı sinir harbine örnek teşkil eder: “*Sus, yavaşı konuş, Anka, dedi. Uyuyor bak. Uyandırma sakın. Bütün gece uyudu, birazdan uyanır. Stefan'ı beklemeye başladı. Babasını görünce ne oyunlar yapıyor, nasıl tekmeler atıyor küçük ayaklarıyla bir görersen... Öyle akıllı, öyle uslu, öyle iyi bir bebek ki*” (Serafimoviç, 1991: 82). Artık gidişat felakete sürüklenmektedir. Öyle ki durumlarının oldukça kötü olması nedeniyle onları derinden sarsan çocukları da artık savaş koşullarına alışmış, gün geçtikçe sesleri duyulmaz olmuştur:

“Küçük çocuklar bile artık ağlamıyorlar, ekmek istemiyorlardı. Küçük başları cansız cansız sallanıyordu iki yana. Anaların çocuklarını susturmalarına ihtiyaçları yoktu artık. Ne evlatlarına bakıyorlar, ne de dönüp okşuyorlardı onları. Arabaların yanında sessiz sessiz yürüyorlar, gözlerini bulutlara doğru yükselen yolun dönemeçlerinden ayırmıyorlardı. Kupkuruydu gözleri.” (Serafimoviç, 1991: 167)

Kadınların aileleriyle birlikte verdiği bu zorlu yaşam mücadelesinin en yakın şahidi, eserde neredeyse her tabloda ön plana çıkan bozkırdır. Rus edebiyatında birçok eserde iç karartıcı, kasvetli ve hüznü olay ile olguları pekiştirmek için başvurulan en temel unsur olan büyük uzamsal boşluk bozkır, kimi zaman bebeklerini kaybeden annelerin hıçkırıklarıyla, aklıtan bitkin düşen çocukların zar zor aldıkları nefeslerinin son ezgileriyle ve büyük bir çaresizliğe mecburen teslim olan annelerin sessizlikleri içindeki çılgınlıklarıyla yankılanır. Bu çaresiz insan topluluğuna uzun süren yolculukları boyunca eşlik eden bozkır, bir bilinmezin içindeki bilgeliğe sürükler anneleri. Onların ruhlarındaki dönüşümün en yakın gözlemcisi olan bozkır, bunu ara ara ortaya çıkararak gösterir. Bu nedenle eserde bozkır, her tasvirin içinde dolaylı ya da doğrudan ayrıntılı veya yüzeysel bir şekilde yazar tarafından verilir.

4. Mücadeleci Kadınlar

Demir Tufanı, gerçek bir dönüşümün hikâyesidir. Önceleri sıradan ve tüm kültürlerde benzer niteliklerle donatılan kadınlar, bu hikâyenin başkahramanlarıdır. Nitekim eserde günler geçtikçe ölen çocuğunu toprağa vermek istemeyen annelerin yerini, hedefe ilerlerken onlara engel olacağını düşündükleri çocuklarını geride bırakarak yolculuğuna duygularını yitirmiş bir halde devam eden, büyük bir ölüm-kalım mücadelesine başlayan anneler alır:

“Çocuklar arabadan çıkartılıyor, anaları biraz büyücek olanları yürümeleri için dövüyorlardı. Çocuklar fazla ise anaları en küçüklerinden bir ya da ikisini terk edilen arabada bırakıyordu. Sonra kupkuru gözlerle arkasına bakmadan yürümeye devam ediyordu. Arkasından gelenler de o yana bakmadan yürüyorlar, canlı atlar ölü hayvandan ürkiyorlar, canlı çocuklar terkedilmiş canlı çocukların yanından geçiyorlar ve o sürekli ve gittikçe büyüyen gacırıtı olup biten her şeyi yutmuş görünüyor.” (Serafimoviç, 1991: 168)

Eserde evlatları, eşleri ve hayata tutunma çabalarıyla sınav veren kadınlardan yalnızca biri hariç hiçbirinin ismi yoktur: Gorpina Nine. Serafimoviç'in sanat anlayışının simgesi olan bu kahraman, aynı zamanda eserin de felsefi çözümlemesinin yapıldığı son derece önemli bir araçtır. Roman kadınlarının sesi olan Gorpina Nine, eserde ara ara ortaya çıkarak yaşanan trajik sahnelerin arka yüzünü ortaya serer. Hegel'in geleneksel kadın timsali olan Gorpina Nine, kadınları büyük bir dönüşümün eşiğine getiren geçmiş yaşantılarının aynasıdır. Gorpina Nine, kadınların gelecek savaşındaki isyanının sesi ve aynı zamanda geçmişle olan en güçlü bağıdır. Bu nedenle sürekli olarak eserin en kritik noktalarında belirerek sarf ettiği sözler, bir yandan Serafimoviç'in iç savaşa yönelik felsefi çözümlemesini yansıtırken diğer yandan geçmişle geleceği sistemsel bir şekilde kıyaslar:

“Ah Tanrım, ah Meryem anamız, ne hayat bu bizim yaşadığımız. Durmadan dinlenmeden, tükene tükene yürüdüük de yollarda ne geçti elimize? Bir çöpümüz yok ağzımıza koyacak. Güya yeni yöneticiler var

başımızda, ekmek bile vermiyorlar bize. Ne biçim yönetici bunlar? Anka ortadan yok oldu gitti, yatmış ağzını açıp bir söz bile söylemiyor, ne olacak sonumuz.” (Serafimoviç, 1991: 157)

Kadınların savaşın ortasında ne derece büyük bir mücadele verdikleri, onları var eden yaşantılarından kopuşları yine Gorpina Nine vasıtasıyla eserde yankılanır:

“Gorpina Nine, arkada bıraktığı arabasından kurtardığı birkaç eşyadan biri olan tencereyi koyduğu ateşin yanına çömelmişti... Ateşe bakarak yakınıyordu: Ne kaşığım kaldı, ne çatalım. Fıçımı da yolun ortasında bıraktım geldim buraya. Kimin eline geçti acaba? O giden at gibi bir at daha geçecek mi elimize?” (Serafimoviç, 1991: 80)

Eserde kadınların geçmişlerinden, yaşantılarından ve anılarından ayrılışının en temel sembolü, Gorpina Nine'nin yakarışlarında sıklıkla ön plana çıkan semaver imgesi ile verilir:

“Hayatımız kötü, kaderimiz acı, yüreğimde hep kötü şeyler var. Yola ilk çıktığımızda önümüze bir kedi çıkmıştı. Hem kocaman, gebe bir kedi. Arkasından da bir tavşan gördük. Tanrı bize acısın! Bolşevikler sonunda ne bekliyorlar sanki? Bütün malımız mülkümüz kayboldu gitti. Anam beni kocaya verdiği zaman 'al sana bir semaver. Buna gözünün bebeği gibi bak. Senden sonra çocuklarına, torunlarına bırakırsın,' demişti. Ben de onu evlenirken Anka'ya vermeye niyetliydim, ama şimdi elde avuçta bir şey kalmadı ki. Hayvanlarımızı bile geride bırakıp düştük yollara. Bunun sonu ne olacak sanıyor bu Bolşevikler? Sovyet iktidarı ne yapacak? Semaverim gibi o da yok olsun gitsin artık.” (Serafimoviç, 1991: 34-35)

XIX. yüzyılda semaver, Rus toplumunun her tabakasinda gündelik yaşamının ayrılmaz bir parçasıdır. Pahalı gümüşten semaverin çevresinde asilzadeler çay içmek için bir araya gelirken, Rus tüccarının masasında fukurdayan semaverin önünde aileler toplanarak sohbet etme imkânı bulur. Çeşit çeşit ve fiyata göre değişiklik gösteren semaver, uzun yıllar boyunca köylülerin de bayramlarda ve uzun çalışma günleri sonunda akşam olunca kalabalık aile üyeleriyle etrafında toplandığı en temel kültürel unsurdur. Rus insanı için semaver her daim huzur ve aile mutluluğunun simgesi olmuştur (Соколов, 2015: 28-32). Çok eski

geleneklerde ise genç kızların evlenirken yanlarında götürdükleri semaver, onlara baba evlerinin en önemli hatırası ve çocukluk ile gençlik yıllarının temel yadigarı olur. Bu nedenle Gorpina Nine için evinden ve yurdundan ayrılmasının verdiği acıdan daha büyüğü, semaverini geride bırakması sonucu oluşur. Nitekim eserin birçok yerinde geçen diyaloglarında semaverini yitirişine duyduğu hüznün, belirgin bir şekilde kendisini hissettirir.

Yaşanan tüm bu sıkıntılara rağmen eserde kadınlar içlerine kapanmak yerine mücadeleci bir ruha bürünerek ulaşılmak istenen hedefe varmada kilit kahramanlar olurlar. Bu zamandan sonra *Demir Tufanı*, Serafimoviç'in kadın kahramanlarının tam anlamıyla büyük bir direniş öyküsüne dönüşür. Bilinen savaş edebiyatı eserlerinin aksine *Demir Tufanı*'ndaki kadınlar ön hatlarda çarpışan savaşçı asker kadınlar değildir. Önde düşmanla mücadele eden askerlerin gerisinde çocukları, eşleri ve onları aile yapan evlerinden yüklenebildikleriyle hayatta kalmaya çalışan, esere de ismini verdiği gibi demirden iradeli mücadeleci kadınların resmidir *Demir Tufanı*. Tüm yaşananlara rağmen ısrarla hayatta kalmaya çalışan bu kadınlar, evlerinde bekleyip savaşın bitmesi için dualar eden geleneksel kabuklarından çıkarlar. Ailelerini birlik içinde tutabilmek için yurtlarını terk edip bir bilinmeze gönüllü bir şekilde katılan güçlü kahramanlar olurlar. Sessiz ancak dirençlidirler. Aile olgusunun temel taşı ve koruyucusu olan kadınlar, burada da aynı misyonu bu sefer çok daha ağır bedellerle yüklenirler. En çetin günlerde dahi üzerlerine düşeni yaparak aile birliğini muhafaza etmeye çalışırlar. Bu uğurda kendilerinden dahi vazgeçebilirler. Bu nedenle kimi zaman onların da birer asker gibi direnişçi sesleri işitilir: “*Korku yaygınlaştı. Kadınlar, ihtiyarlar, genç kızlar, çocuklar ağlamaya, bağırmaya başladılar. Ne yapacağız şimdi? Nereye kaçabiliriz? Niçin engel oluyorsunuz bize? Biz sizinle beraber değil miyiz? Ölürssek birlikte ölelim*” (Serafimoviç, 1991: 125). Geride durmak yerine ilerleyişin öncüsü olmak isteyen kadınların sesi, kaybedecek bir şeyleri

olmadığında daha hırçın bir şekilde işitilmeye başlanır. Ve en nihayetinde insan topluluğu büyük bir mücadelenin ardından hedefine ulaştığında eserin önemli noktalarında sıklıkla görünen Gorpina Nine yeniden ortaya çıkar ve romanın nihai odak noktası onun sözleriyle ifade edilir: “*Dinleyin beni, ey iyi yürekli insanlar, dinleyin beni. Evimizde bıraktık semaverimizi. Evleneceğimiz zaman anam vermişti onu bana. Gözünün bebeği gibi bak buna, demişti. Fakat kaybettik işte... zarar yok. Yaşasın iktidarımız ve ülkemiz...*” (Serafimoviç, 1991: 231).

Sonuç

Demir Tufanı, Sovyet döneminde iç savaşı konu alan ilk eserlerden biridir. Yazarın realist yönünün belirgin bir şekilde ön plana çıktığı romanın en dikkat çekici yanı, birbiriyle herhangi bir akrabalık ilişkisi olmayan ve etrafında olup bitenleri anlamada yetersiz kalan binlerce insandan oluşan topluluğun tüm imkânsızlık ve yokluğa rağmen saldırı anlarında tek bir güç haline dönüşerek önüne çıkını ezmede gösterdiği dirençtir. Bu kalabalık insan grubunun içerisinde kadınlar ayrı bir yere sahiptir. Savaş dönemlerinde sıklıkla rastlandığı gibi eşlerini mücadeleye göndererek cephe gerisinde kalıp onların dönmesini beklemek yerine, yaşamlarının büyük bir çoğunluğunu geçirdikleri yurtlarını terk ederek onlarla birlikte çarpışmaların tam ortasındaki kişilerdir kadınlar. Eşleri, çocukları ve onları aile yapan evlerinden yüklenebildikleriyle peşlerindeki düşmandan kaçarak yola koyulan kadınlar, önceleri çetin ölüm kalım savaşının ortasında geleneksel vazifelerini yerine getirmekten geri durmazlar. Alman filozof Hegel'in geleneksel kadın tipine teoride itaat, pratikte itiraz eden bu kadınlar, zamanla açlık, kıtlık ve doğa koşullarının elverişsizliğiyle başlangıçta ölüsünü dahi toprağa vermek istemedikleri evlatlarını, sonraları canlı bir şekilde geride bırakarak yola devam edip hedeflenen amaca ulaşmakta gösterdikleri dirayetle son derece büyük bir mücadele örneği gösterirler. Bu mücadele ve davranış şekli, sosyalist gerçekçiliğin yeni Sovyet insanından beklediği tutuma bir örnek teşkil eder. Eserde özellikle

kadınların içinde buldukları koşulları betimleyen lirizm ve dramatizm dolu sahneler, yayımlandığı dönemde okuyucuyu büyük ölçüde etkilemeyi başarır. Romanın sayfalarında insan karakterleri canlanırken, her bir satır ayrıntılı doğa motifiyle doludur. Okuyucunun karşısında XX. yüzyıl tarihinin dramatik panoraması ve yazarın bizzat derinden hissettiği trajik öz çözümlenir (Котовчихина, 2009: 20). Eser, 1967 yılında yönetmen Dzigan Yefim tarafından Mosfilm prodüktörlüğünde sinemaya aktarılır. Sosyalist realizm edebiyatının klasikleri arasında sayılan, kitapları birçok yabancı ve SSCB halklarının dillerine çevrilen Serafimoviç'in *Demir Tufanı* eseri, yazıldığı tarihten itibaren okuyucunun dikkatini üzerine toplamada başarılı olan ve bu yönüyle kitlelerin baş ucu kitabı halini alan önemli bir eserdir.

Bilgi Notu

Makale, araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Yapılan bu çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir.

Kaynakça

- Elmacıoğlu, E. (2019). Sovyet-Rus Edebiyatının şekillenme sürecine genel bir bakış. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 6(1), 79-91.
- Gürsoy, Y. (2019). Maksim Gorki'nin Artamonovlar örneğiyle bir tür olarak aile romanı. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (20), 91-108.
- İdil, A. M. (1963). *Sovyet romanı*. Yarın Yayınları.
- Öksüz, G. (2009). Turgenyev'in üç romanında üç güçlü kadın. F. Çoban Döşkaya (Ed.), *21. Yüzyılın Eşiğinde Kadınlar, Değişim ve Güçlenme, Uluslararası Multidisipliner Kadın Kongresi içinde* (317-321. ss.), Dokuz Eylül Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını.

- Öksüz, G. (2012). Lermontov'un Zamanımızın Kahramanı adlı romanında gereksiz insan ve kadın karakterlerin önemi. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 9-17.
- Özcan, M. S. & Kaya, E. E. (2017). Batı tarihi içerisinde kadının toplumsal ve iktisadi rolü. *Düşünen Siyaset*, (31), 223-240.
- Serafimoviç, A. (1991). *Demir Tufanı*. (Çev. M. Harmancı). Yar.
- Üste, B. (2015). Hegel - Rousseau, Mill ve Hayek'in değerlendirmelerinde toplumda ötekileştirilen "kadın"ın konumu. *Denizli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (4), 103-126.
- Yeke, E. (2010). *Türk Dili ve Edebiyatı derslerinde metin çözümlemesinde Hüseyin Nihal Atsız'ın tarihi romanlarına üslup bilim açısından yaklaşım*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Çanakkale: Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Волков, А. А. & Смирнова Л. А. (1977). *История русской литературы XX века*. Москва: Просвещение.
- Волкова, Е. А. & Пуляева, А. Д. (2015). Образ женщины в культуре. *Евразийский Союз Ученых (ЕСУ)*, 11(20), 86-87.
- Выходцева, П. С. (1986). *История русской советской литературы*. Москва: Высшая школа.
- Ершов, Г. *Железный поток. Город в степи. Пески. (Серафимович)*. http://www.russofile.ru/articles/article_14.php (2016, Mart 11).
- Ефимов, Н.А. (1978). *Историческая основа «Железного потока» А.С. Серафимовича // История СССР*. 55-72.
- Кондратович, А. (1977). *Александр Серафимович Серафимович (1863-1949)*. Беллерист библиотека.

Котовчихина, Н. Д. (2009). А. С. Серафимович. Страницы жизни и творчества. *Вестник Московского государственного гуманитарного университета им. М. А. Шолохова*. Москва, 6-23.

Образ женщины в русской литературе. (2020, Nisan 2).

<http://iessay.ru/ru/writers/other/literatura/sochineniya/russkaya-literatura/obraz-zhenshhiny-v-russkoj-literature>

Просняков, А. (2009). Александр Серафимович. <http://www.proza.ru>, (2016, Mart 15).

Серафимович Александр Серафимович, Большая советская энциклопедия. (2016, Mart 9). <http://dic.academic.ru/>

Соколов, А. Г. (2006). *История русской литературы конца XIX начала XX века*. Москва: Высшая школа.

Соколов, И. А. (2015). Самовар кипит, уходить не велит!: всё, что Вы хотели знать о русском чаепитии с самоваром. *Кофе & Чай в России: деловой журнал*, 3(121), 28-32.

Чалмаев, В. А. (1986). *Александр Серафимович*. Волгоград.

EXTENDED ABSTRACT

Aleksandr Serafimovich (1863-1949), who reached the pinnacle of literary life with his works during the 1917 October Revolution and the civil war, and contributed important works to Russian literature, is one of the important writers who played an extremely active role in the social-literary life of his country. The failure of the first revolutionary attempt caused many intellectuals of the period to give up their ideological ideas, while Serafimovich's thoughts did not change. After the execution of Alexander Ulyanov, the elder brother of Vladimir Lenin, whom Serafimovich met during his university education, for the crime of assassinating the tsar, the author, who wrote statements encouraging the people to revolt, was soon arrested and exiled. However, he also closely involved in his literary work while in exile. He published articles, stories and satirical jokes in local newspapers. Serafimovich, who described the exile as "the second Marxist university", had the opportunity to see the lifestyles of miners, factory workers, fishermen, port workers and railway workers closely as a result of his travels to various regions. The impressions he had during this time formed the basis of the author's art until the years of the revolution. His deep knowledge of folk life and his undoubted literary talent make Serafimovich highly praised by the great Russian writers.

The subject of the Iron Flood (Железный поток), which made him very famous, is based on real historical events. With its realistic aspect, the book has a place that does not lose its meaning among the classics of Soviet literature. The novel is based on real events during the civil war that the country was in right after the revolution. The protagonists of the work are a large group of people who were chased by the Cossacks to destroy, and therefore had to leave their homeland in order to connect with the Red Army. The women in this community are the most important images that reveal the tragic picture. The heroines that Serafimovich deals with in his work have a different place from his other characters with the great transformation in their behaviors, actions and emotional changes. In the work, women, who come to the forefront with their traditional aspects as "mother and wife" in the cultural structure of all countries from past to present, on the other hand, are shaped within the framework of the conditions they are in, and sometimes draw a picture with different dimensions from their usual structures. For this reason, the great spiritual metamorphosis, which is experienced systematically in the characters and destinies of the heroines, is handled step by step in the work. In the work, the words of the women in whom love, happiness and tenderness were deeply felt in the past, leave their place to a chilling panorama in the coming days.

Women, who have to struggle with physical conditions such as hunger and famine as well as the terrible struggles experienced, begin to turn their backs on their

selves, their nature and the aspects that make them exist in life. As the day's pass, mothers who do not want to bury their dead children are replaced by mothers who leave behind their children, whom they think will hinder them, and who continue their journey in a state of disillusionment, and who start a great life-and-death struggle. After this time, the Iron Flood turns into a great resistance story of Serafimovich's heroines. These women, who persistently try to survive despite all that has happened, come out of their traditional shells, waiting at home and praying for the war to end. Women, who are the cornerstone and protector of the family phenomenon, undertake the same mission, this time with a much heavier price. For this reason, they may even give up on themselves. The voices of women who want to be the pioneers of progress instead of standing behind are heard more fiercely when they have nothing to lose. Women, who set out to escape from the enemy in pursuit of their spouses, children and what they can carry from their family home, do not hesitate to fulfill their traditional duties in the midst of a tough life-or-death struggle. Considered among the classics of socialist realism literature, the work of Serafimovich's Iron Flood, whose books were translated into many foreign and USSR's languages, is an important work that has been successful in attracting the attention of the reader since the date it was written and has become the bedside book of the masses in this respect.

Şahin, H., Baştürk, Ş., Durmaz, G. (2022). İki dilli halklardan Bursa Pomaklarının kullandığı Türkçe üzerine. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(42), 281-307.

DOI: 10.21550/sosbilder.1004479
Araştırma Makalesi / Research Article

İKİ DİLLİ HALKLARDAN BURSA POMAKLARININ KULLANDIĞI TÜRKÇE ÜZERİNE

Hatice ŞAHİN*
Şükrü BAŞTÜRK**
Gülay DURMAZ***

Gönderim Tarihi / Sending Date: 4 Ekim / October 2021
Kabul Tarihi / Acceptance Date: 22 Kasım / November 2021

ÖZET

Balkan toprakları, farklı etnik unsurların bir arada yaşadığı bir bölgedir. 19. yüzyıldan sonra buralarda siyasi, kültürel çalkantılar yaşanmış ve yeni devletler kurulmaya çalışılmıştır. Karışıklıklara bağlı olarak da buralarda yaşayan Türk ve Müslüman halklar güvenli bölgelere doğru göç etmek zorunda kalmıştır. Bu göç eden halklardan biri de Pomaklar olup Pomakların Balkanların değişik bölgelerinden Türkiye'ye göçleri 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'yla başlamıştır. Bursa'da Pomakların yaşadıkları yerleşim yerleri, Osmangazi Demirtaş, Nilüfer Görükle'nin bir bölümü, Kestel Şevketiye köyü, Gürsu merkezi, Mudanya Dereköy, Gemlik merkezi ve Şahinyurdu köyü, İnegöl Kıranköy, Cerrah beldesi, Orhaniye Yenisolöz, Karacabey merkez Balabanlar Mahallesi'dir. Yaşanan göçlerle birlikte Bursa; yerli halkların, göçmenlerin bir arada yaşadığı zengin bir kültür ve ağız çeşitliliğine sahip şehir olmuştur. Anadolu topraklarına ve Bursa'ya gelen Pomaklar hem Pomakça hem de Türkçe konuşan iki dilli halklardandır. Bu çalışmada Bursa Pomak ağzının genel şekil bilgisi ve ses bilgisi ortaya konulacaktır.

* Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Bursa / TÜRKİYE, hatices@uludag.edu.tr

** Doç. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, Bursa / TÜRKİYE, basturk@uludag.edu.tr

*** Doç. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Bursa / TÜRKİYE, cavdurel@uludag.edu.tr

Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi
Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences
Cilt: 23 Sayı: 42 / Volume: 23 Issue: 42

Anahtar Kelimeler: *Türkiye Türkçesi ağızları, Bursa göçmen ağızı, Pomaklar*

A Study on the Turkish Used by Bursa Pomaks, One of The Bi-Language People

ABSTRACT

The Balkans are the region where different ethnic elements live together. In the wake of the 19th century, there were political and cultural turbulences and new states were attempted to be established. Due to the turmoil, the Turkish and Muslim peoples living here had to migrate to safer regions. One of these migrating peoples were the Pomaks, and they migrated to Turkey from different regions starting with the 1877-1878 Ottoman-Russian War. The settlement sites where Pomaks live in Bursa are Osmangazi Demirtaş, a part of Nilüfer Görükle, Kestel Şevketiye Village, Gürsu center, Mudanya Dereköy, Gemlik center and Şahinyurdu Village, İnegöl Kıranköy, Town of Cerrah, Orhaniye Yenisölöz, and Balabanlar, the central District of Karacabey. Together with the ongoing immigrations, Bursa became a city with a rich cultural and dialect diversity where local people and immigrants lived together. The Pomaks who have come to Anatolia and Bursa are bilingual peoples who speak both Pomak and Turkish. This study will attempt to reveal general morphology and phonetic knowledge of the Bursa Pomak dialect.

Key Words: *Turkey Turkish dialects, Bursa immigrant dialect, Pomaks*

Giriş

Balkan toprakları, farklı etnik unsurların iç içe olduğu bir bölgedir. Bu topraklarda özellikle 19. yüzyıldan sonra önemli siyasi ve kültürel çalkantılar yaşanmış, yeni sınırlar çizilmeye ve yeni devletler kurulmaya çalışılmıştır. Bu karışıklığa bağlı olarak ortaya çıkan göçler ve diğer gelişmeler Balkanlarda yaşamaya devam eden veya göç eden topluluklar ile ilgili ihtiyatlı konuşmayı, en azından bu konuda ileri sürülen farklı görüşlerin varlığını dikkate almayı gerektirir.

Napolyon Bonapart'ın "*Milletlerin kaderini üzerinde yaşadığı coğrafya belirler.*" sözü bir millet için coğrafyanın ne anlama geldiğini çok güzel anlatmaktadır. Pomakların yaşadığı Balkanlar da dünyanın en

güzel ama bir o kadar da sorun yumağı hâline gelmiş ve millet/milliyetlerin kaderini belirlemiş bir coğrafyadır. Bu coğrafyada Ortadoğu, Kafkasya'daki gibi dil, din ve kültürler karıştığı için bu coğrafyanın millet(ler)i için de hiç olumlu çağrışımlar yapmamaktadır. Bu nedenle en basitinden belirtilen bu coğrafyalarda millî kimlikleri tespit ve tasnif etmek bile çok güçtür. Ayrıca bu coğrafyalarda siyasi istikrar ve barışın yerini millet/milliyetlerin birbirlerine üstünlük kurma mücadelesi aldığından farklılıkların yarattığı güzelliklerin yerini; farklılıkların sebep olduğu baskı, kargaşa, belirsizlik ve güvensizlik gibi bir yığın olumsuzluklar almıştır (Günşen, 2015: 5657).

Tarih boyunca Türklerin Balkan bölgesine gerçekleştirdiği göçler, Balkanlarda yaşayan daha önce ve sonra gelmiş etnik unsurlarla ilişkiler, bu bölgede kazandıkları ve sonra kaybettikleri siyasi hâkimiyet sonucu bu farklı milletler içinde eriyip kaybolmaları; bölgedeki Türk kimliğini belirleme açısından çok yönlü ele alınması gereken son derece çetrefilli bir durumu ortaya çıkarmıştır.

Osmanlı Türklerinden önce Balkanlara kuzeyden giden Hun, Avar, Bulgar, Peçenek, Kıpçak, Uz vb. Türk toplulukları, siyasi hâkimiyetlerini yitirince diğer Balkan milletleri içinde ya erimiş ya da kültür değişikliğine uğramışlardır. Ogurlardan gelen Bulgarlar; dil ve kültürlerini kaybederken Hun, Avar, Peçenek, Kıpçak Türkleri ise diğer toplumların etkisinde kalıp dillerini değiştirmişlerdir. Bunlar bugünkü Pomak, Torbeş, Goralı vb. adlarla anılan toplumların ataları olmalıdır (Alp, 2008: 2-3).

Bu sebeple Balkanlardaki Türk varlığının izlerinin takibi, son yüzyıllarda yaşanan siyasi gelişmeler nedeniyle de üzerinde çok durulan konulardan biri olmuştur. Bu konunun bu kadar hassasiyetle ele alınmasının bir diğer nedeni de bölgedeki hâkim unsurların özellikle Türk soylu azınlıklar üzerinde uyguladığı baskı politikalarıdır.

Bugün Makedonya'daki Kumanova, Sofya'daki Kumantsi, Nevrokop'taki Kumanca, Niğbolu'daki Komana gibi yer ve köy adları Kıpçak Türklerinin Balkanlarda bıraktığı yer isimlerinden sadece bir kaçı olup bu Türk topluluklarının buharlaşıp ortadan kaybolmadıklarının da bir göstergesidir (Uzunçarşılı, 1988: 183).

Balkanlara damgasını vuran siyasi, ekonomik, kültürel açılardan değer katan Türk varlığı, şüphesiz Osmanlı döneminde gerçekleşmiştir. Bu sebeple Osmanlının adının geçmediği hiçbir Balkan tarihi/kültürü/edebiyatı çalışması söz konusu olamaz.

Balkanların tarih boyunca en istikrarlı ve huzurlu döneminin Roma İmparatorluğundan sonra 14. yüzyıl ortalarından 20. yüzyıl başlarına kadar bu topraklara hâkim olan Osmanlı dönemi olduğu bilinmektedir. Osmanlı bu dönemde Balkanları imar etmekle kalmamış, maddi-manevi anlamda da Balkanlara mührünü vurmuştur. Bu nedenle Bulgar tarihçi Maria Todorova “Balkanlarda Osmanlı mirasını aramaya çalışmak abestir; çünkü Balkanların kendisi Osmanlı mirasıdır.” demekte çok haklıdır (Todorova, 2006: 46).

Balkanlarda kökeni tam olarak bilinmeyen onlarca etnik unsurdan üzerinde çalışılan ama kökeni, adının kaynağı, yaşadığı yerler, kullandığı dil, inanç sistemi vb. açılardan görüş birliğine varılamamış, tartışması devam eden bir topluluk da Pomaklardır. Farklı kaynaklarda adlarıyla ilgili etimolojik izahlar birbirine yakındır. Balkanlarda yaşadıkları yerler hakkında da birbiriyle çok da çelişmeyen bilgiler verilmekle birlikte özellikle dilleri ve etnik kökenleriyle ilgili birbirinden çok farklı görüşler ileri sürülmüştür.

Pomak, Balkanlarda Pomakça konuşan Müslümanlara verilen addır. Pomak kelimesinin nereden geldiği hakkında kaynaklarda çeşitli açıklamalar mevcuttur. Bu açıklamalardan biri Pomak adının Slavca “pomoçi: yardım etmek” fiilinin “pomagaçi: yardımcılar” şeklinde oluştuğu ve Pomakların Türk ordusunda yardımcı görevlerde

bulunmalarından dolayı bu adı aldıkları öne sürülmektedir. Diğer açıklamada ise Pomak isminin 14. yüzyılda Anadolu'dan Balkanlara gelen soydaşlarına maddi ve manevi yönden destek sağlayan ve Osmanlı ordusunun öncü ve ileri keşif kollarında aktif olarak görev yapan Kumanlara “yardım eden, yardımcı anlamını” ifade etmek üzere Slavlar tarafından verildiği de ifade edilmektedir (Alp, 2008: 27). Başka bir açıklamada ise Pomakların Slav ırkından geldikleri, cebir ve şiddet yoluyla Müslüman oldukları şeklinde iddialar öne sürülmüştür. Bunun sebebi olarak da Pomakların Türkçe, Bulgarca ve Makedonca kelimelerden oluşan bir dil kullanmaları gösterilmiştir. Özellikle Bulgar araştırmacılar, Pomak dilindeki çok sayıda Slavca kelimeye dayanarak, Pomakların Bulgar olduklarını iddia etmişlerdir. Oysa Pomakçanın % 30 oranında Ukrayna, Bulgaristan ve Makedonya Slavcasından, % 25 oranında Kuman-Kıpçak Türkçesinden, % 20 oranında Oğuz Türkçesinden, % 15 oranında Nogay Türkçesinden ve % 10 oranında Arapçadan oluştuğu görülmektedir (Alp, 2008: 24).

Pomaklarla ilgili saha çalışması yapan Sofuoğlu da Pomakça ile ilgili şunları söylemektedir: “Pomakların kullandığı çeşitli kullanımlarla yaşayan Pomakça diye tanımlanan dil, aslında Pomakça değil; Bulgarcanın bozuk varyantlarıdır. Bu vesile ile Pomakçanın Bulgarların, 1091 yılından bu yana bazen uzun süreli bazen kısa süreli fasılalarla egemenlikleri altına aldıkları milletlere dayattıkları Bulgarca'yı kullanmayı zorlamalarından dolayı ortaya çıkmış bir dil olduğunu söylemek büyük bir iddia olmayacaktır. Pomakların yaşadıkları bölgelerdeki Bulgar nüfusu, Pomakların yaşadıkları yerlerin dağlık yöreler olmaları nedeniyle dayatılan Bulgarca etkisinin sınırlı kalma ihtimallerine göre ortaya bozuk Bulgarca diye tanımlanabilecek Pomakça diye bir dil çıkmıştır. Buna göre Pomaklar, Bulgarcaya direnmiş, direndikleri oranda da daha önce kullandıkları dillerden, çevrelerinden öğrendikleri dillerden ve Bulgarcadan müteşekkil bozuk Bulgarca diye tanımlanan Pomakça şekillenmiştir. Bu hâliyle Pomakçaya

başlı başına bir dil olduğu tanımlamasının yapılması için daha fazla delile ihtiyaç vardır.” Ayrıca Sofuoğlu, Pomakçadaki birçok Türkçe kelime ve yapıyı tespit etmiş ve Pomakça hakkında bazı bilgiler vermiştir: “Yunanistan bölgesindeki Pomaklarda da çok olmakla birlikte, Bulgaristan bölgesindeki Pomakçada Türkçe kökenli kelimelerin kullanımı yüksek miktarlardadır. Bulgaristan bölgesindeki Pomakçada Türkçe kelimelerin az olması, Bulgarların baskısı ile açıklanacak bir durumdur. Her iki bölgede kullanılan Türkçe kelimeler içinde arkaik özellik gösteren Türkçe kelimeler azımsanmayacak miktardadır. Bu hâliyle yani Pomakların kullandıkları dil delil gösterilerek Pomakların Bulgar olma ihtimali son derece düşüktür. Çünkü Bulgarlar, Pomakların kullandığı arkaik Türkçe kelimeleri kullanmamaktadırlar. Eğer böyle olsaydı bu arkaik kelimelerin Türkçe baskısı ile unutulmasının sağlandığı düşünülebilirdi. Bulgarların tıpkı Pomaklar kadar arkaik Türkçe kelimeleri bilmemeleri, arkaik kelimelerin zorla öğretildiği ihtimalini, bu da Pomakların bir de bu açıdan Bulgar olma ihtimalini ortadan kaldırmaktadır. Türkçeyi ana dili olarak kullanmayan milletlerin bu denli arkaik kelimeleri yoğun olarak kullanmaları normal karşılanacak bir durum değildir. Bu durum onların Türkçeyi ana dili olarak kullandıklarının göstergesi olarak değerlendirilmelidir (2015: 5648-5656).” demekte ve Pomakların Türk soylu olduğuna bu bilgileri delil olarak göstermektedir.

Pomakların kökeni hakkında fikir veren en önemli bakış açılarından biri de mahalli ağızdaki “Acharyani” yahut “Agaryani” kelimelerinden hareketle yapılan değerlendirmedir. Bu adların, Osmanlıların Rumeli fethinde büyük hizmetleri olan “ahi”lerden gelmiş olması düşünülmektedir. Fetihden sonra Balkanların birçok yerinde ahi tekkelerinin ve Rodoplarda Türk adını taşıyan Batak, Hasköy, Mestanlı, Darı-Dere, Çini gibi şehirlerin bulunması yanında, Pomakların yoğun bir şekilde oturdukları ve Ahi Çelebi adındaki bir şehrin de kurulması Pomakların Slav ırkıdan geldiği iddialarını çürüten örneklerdir.

“Tarih boyunca ırk, dil ve kültürlerin karışıp birbirlerini etkilediği Balkanlarda, millet ve milliyet bağlamında birtakım tespitlerde bulunurken tarih ve ona yardımcı olan etnografya, halk bilimi, dil bilimi, edebiyat, sanat tarihi, arkeoloji vb. bilim dallarını da ‘öteki’ denilen dil, din ve kültürlerin laboratuvarı olarak görmek ve sundukları verilerden yararlanmak gerekir. Yaşadıkları ülkelerde Pomak, Torbeş, Goralı vb. adlarla anılan topluluklar esas itibarıyla Müslümandır ve kendilerini Türk kabul ederler. Bu nedenle kimliklerine dönük her türlü baskı ve işkencelere direnerek kimliklerinden vazgeçmeyen bu toplulukların tarihinde ve kültürel kodlarında Türklük unsurlarını aramak ve bunları bilimsel ölçütlerle ortaya koymak insani ve bilimsel bir zorunluluktur.” diyen Günşen, Pomakların kökenine dair başka bir bakış açısı geliştirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Günşen çalışmasında, etnik köken ve milliyetleri üzerinde fırtınalar koparılan Pomak, Goralı, Torbeş vb. adlarla anılan topluluğun toplumsal ve kolektif hafızası demek olan halk inançları, doğum, ölüm evlilik, yemek kültürü vb. gelenek ve göreneklerinin Türkiye ve Orta Asya Türklüğü ile olan paralelliklerine dikkat çekmiş, onlara atfedilen Müslümanlaştırılmış Bulgar, Yunan, Makedon ve Sırp iddialarının ne kadar havada kaldığını; buna karşılık bu halkların Türklüklerini, Türk tarih ve kültür dairesine ait oldukları görüşünü savunmuştur (Günşen, 2015: 5657-5669).

Ancak bütün bu tespitler de Pomakların hangi kavme mensup olduklarını izah etmeye tam olarak imkân vermemektedir. Diğer yandan, Pomak kelimesine Osmanlı kaynaklarında 19. yüzyıldan önce rastlanmamaktadır. Pomakların kökeni ne olursa olsun, asıl olan şudur ki Pomaklar, Türk-İslam medeniyetini tamamıyla kabul ettikten sonra kendilerini Bulgarlardan ziyade Türklere yakın hissetmişlerdir.

Yılmaz; ileri sürülen Bulgar, Yunan, Makedon ve Sırp tezlerine karşılık “Bu tezler karşısında, tarihî gerçeklere daha uygun olan ‘Türk Tezi’nin de işlenmesi ve gündemde tutulması gerekmektedir.” diyerek hem diğer tezlerin zayıflığını hem de dil verilerinden yararlanarak

Pomakçanın Türkçeye ilgisini ortaya koymaya çalışmıştır (Yılmaz, 2021: 105).

Pomaklar; Bulgaristan'ın kuzeyinde Lofça, Plevne, Rahova; Orta Bulgaristan'da Filibe havalisinde; bugün Yunanistan toprakları içinde kalan Gümülcine, İskeçe, Selanik ve Serez yöresinde; Kosova ve İşkodra'da yaşamışlardır. Uzun yıllar yaşadıkları topraklarda Hıristiyan ahalî ile iç içe yaşamalarına rağmen Türk-İslâm medeniyetini benimseyen Pomaklar, 19. yüzyılda Balkanlardaki millî uyanışın ve millî devletlerin kurulması sonucunda Balkanlardaki Müslüman Türkler gibi ihtilal komitecilerinin şiddetine maruz kalıp çok sayıda insanını kaybetmiş ve yerlerinden edilmişlerdir (İslam Ansiklopedisi, 2007: 572-576). Ayrıca şu da unutulmamalıdır ki farklı ülkelerde farklı farklı adlarla anılan ve farklı milletlere bağlanmaya çalışılan bu topluluklar, kendilerini Bulgar, Yunan, Makedon ve Sırlara değil de Türklere ait hissettiklerini söyleyerek büyük baskı ve zulümlere rağmen Müslüman Türk kimliklerini korumuşlardır. Hatta çoğu zaman ölümü bile göze alarak anavatan gördükleri Türkiye'ye sığınmışlar ve bu şekilde kimliklerini net bir şekilde ortaya koymuşlardır.

Pomakların Balkanların değişik bölgelerinden Türkiye'ye göçleri 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'yla başlamıştır. Osmanlı hükûmeti Tuna boylarındaki şehirlerde bulunan Müslümanların bir kısmını tahliye ederek İstanbul, Edirne ve Selânik civarına nakletmiştir. Bu arada kuzeyde bulunan Pomaklardan bir kısmı da güneye Rodoplara, Makedonya'ya ve diğer bir kısmı da Anadolu'ya geçmiştir (İslam Ansiklopedisi, 2007: 572-576). Ayrıca Pomakların bir kısmı 1923-1929 yılları arasında Yunanistan'dan mübadele göçmeni olarak Bursa'ya gelmiştir. Bursa'da Pomakların yaşadıkları yerleşim yerleri, Osmangazi Demirtaş, Nilüfer Görükle'nin bir bölümü, Kestel Şevketiye köyü, Gürsu merkezi, Mudanya Dereköy, Gemlik merkezi ve Şahinyurdu köyü, İnegöl Kıranköy, Cerrah beldesi, Orhangazi Yenisölöz, Karacabey merkez Balabanlar Mahallesi'dir (Genç, 2020).

Anadolu'da yaklaşık 130 köyün nüfusunun tamamını veya büyük çoğunluğunu sadece Pomaklar oluşturmaktadır. Ancak köy sayısının tahmin edilenden yüksek olması da olasıdır. Ayrıca bazı il ve ilçe merkezlerinde yoğun olarak Pomakların ikamet ettiği mahalleler de vardır (Zelengora, 2017: 3). Anadolu'da yaşayan Pomaklar arasında mesafelerin uzun olması Pomaklar arasında birlik duygusunun yerleşip muhafaza edilmesini son derece güçleştirmektedir. Ama yine de Anadolu'da varlığını sürdüren Pomaklar, sahip oldukları kültürel çeşitlilikle çok büyük ilgi çekmektedir.

Pomaklarla ilgili çalışmaların belli bir düzeye geldiği görülmekle birlikte istenilen düzeye ulaşmadığı da açıktır. Anlayış birliğine kökenlerinden itibaren varılamayan Pomaklar, Balkanlarda yaşadıkları yerler, göçleri, göç sebepleri, göç ettikleri yerler ve göç ettikleri yerlerdeki sosyal ve kültürel ortamları açısından ele alınmalı ve değerlendirilmelidir.

Bu çalışmada Bursa iline bağlı Gemlik-Şahinyurdu, Mudanya-Dereköy, Mudanya-Yalıçiftlik, Orhangazi-Yenisölöz köylerinden derlenen ve çözümlenen metinlerden hareketle günümüzde Bursa'da yaşayan Pomakların konuştuğu Türkçenin durumu ortaya konmaya çalışılacaktır.

Dil İncelemesi

1. Ses bilgisi

1.1. Ünlüler

Bursa'da yaşayan Pomakların Türkiye Türkçesinde kullanılan 8 ünlüden farklı bir ünlüye sahip olmadığı, ancak dillerinde normal süreli ünlülerin yanında uzun ünlülerin varlığı tespit edilmiştir.

1.1.1. Kalınlık-İncelik Uyumu

Bursa Pomak ağzında kalınlık-incecik uyumu genel olarak işlemedir. Buna rağmen ekleşme sırasında uyuma aykırılıklar rahatlıkla görülebilmektedir:

yökti, kaldı, vârdı, olurdi, yapıyolâdi, biliyodi, kârıştırıyolâdi, yapıyolardı, dâdaydik (Gemlik-Şahinyurdu); annaşıldı (Orhangazi-Yenisölöz) çalgı, kışın (Gemlik-Şahinyurdu); dışarı, dışerdan (Mudanya-Dereköy); çinârliya (Orhangazi-Yenisölöz) âynî, ısırması, izgara (Gemlik-Şahinyurdu); dallarını, ububatları (Mudanya-Dereköy); ayrı ayrı, annelerim (Orhangazi-Yenisölöz).

1.1.2. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu

Bursa Pomak ağzında genellikle düzlük-yuvarlaklık uyumu da kalınlık-incecik uyumuna benzer şekilde devam etmektedir:

üstü (Gemlik-Şahinyurdu); öldü, diyü (Orhangazi-Yenisölöz).

1.1.3. Ünlü Uzunlukları

Anadolu ağızlarıyla ilgili derleme, tasnif ve yorumlama çalışmalarından anlaşıldığı kadarıyla varlığı kabul edilen birincil ünlü uzunluklarının Batı Anadolu ağızlarında farklı düzeylerde korunduğu gözlemlenmektedir. Bursa yerli ağızlarında da dikkati çeken en önemli fonetik özellik ünlü uzunluklarıdır. Bu uzunlukların bir bölümü ses olayları sonucu ortaya çıkan uzunluklar olduğu gibi bir bölümü de Eski Türkçeden bu yana takip edilebilen Türk dilinin tarihî devirlerinde kullanıldığı gözlemlenen birincil uzunluklardır (Şahin, 2012: 1-5). Bursa Pomak ağzında büyük çoğunluğu ilk hecede olmak üzere ünlü uzunluklarına rastlanmıştır:

âdı, bizim, yûz, yirmi, kişi, âlmışlar, tōplanıyolar, ütekiler, geçiyolar (Gemlik-Şahinyurdu); örak, çapa, üzüm, uzanıp, oturup (Mudanya-Dereköy); bōbamnar, dēdemner, gēlme (Mudanya-

Yalıçiftlik); k̄üçükken, ç̄ileli, ĩnek, ūnuttum, b̄izim, k̄almıř, ōkuyarak (Orhangazi-Yenisölöz).

Bursa Pomak ağızında ses olayları sonucu ortaya çıkan ikincil uzunluk örneklerine de sık rastlanmaktadır:

nēse<neyse, b̄i<bir, oldū<olduđu, m̄utarı<muhtarı (Gemlik-Şahinyurdu); burē<buraya, s̄öle<söyle, bayā<bayađı (Mudanya-Dereköy); b̄ūdū<büyüdüđü, d̄il<deđil, b̄üdey<buđday (Mudanya-Yalıçiftlik).

Bazı örneklerde ise herhangi bir ses olayına bağlı olmamasına rağmen ūnlü uzunlukları görölmektedir:

bizimk̄iler (Gemlik-Şahinyurdu); geğimimiz (Mudanya-Dereköy).

1.1.4. Alıntı Kelimelerdeki Uzun ūnlülerin Kısılması

Alıntı kelimelerdeki uzun ūnlülerin Bursa yerli ağızında korunduğu tespit edilmiştir. Pomakların kullandığı ağızda ise bu uzunlukların d̄unyā, s̄ülāle, musāfir (Gemlik-Şahinyurdu); akrabā, mevkisi (Mudanya-Dereköy); meseġā (Mudanya-Yalıçiftlik); hāle (Orhangazi-Yenisölöz) örneklerindeki gibi bazılarında korunmakla beraber çoğunlukla kısaldığı gözlemlenmektedir:

vilayetmiş, d̄unyaya, yani, musafir, nadir, rametli, ismayil (Gemlik-Şahinyurdu); akrabayız, dayim<dāim, ġāzım, akrabamız, razı (Mudanya-Dereköy); bazı (Mudanya-Yalıçiftlik); yanē, d̄unyaya, beraber, yani (Orhangazi-Yenisölöz).

1.1.5. ūnlü Türemesi

Bursa'da yařayan Pomakların dilinde metre<metre, kısım̄eti<kısm̄eti (Mudanya-Dereköy) gibi bazı kelimelerde iđ seste ūnlü türemesi görölrken kelime sonunda pekiřtirme iřlevli ūnlü türemesi örneklerinin sayısı da az deđildir:

güdēkene< güderken, ārtīna< artık, yaparkene< yaparken, sevk ederkene< sevk ederken (Gemlik-Şahinyurdu); duyduysena< duyduysan (Orhangazi-Yenisölöz).

1.2. Ünsüzler

Bursa Pomak ağzında kullanılan ünsüzler, Bursa yerli ağzında kullanılan seslerle örtüşmekte ve farklılık gösteren bir ünsüz bulunmamaktadır.

Ünsüz uyumu olarak adlandırılan ötümlülük-ötümsüzlük uyumu bazı uyumsuz örneklerin dışında da bu ağızda mevcuttur:

pomākçayı, ektik, pālılaştı (Mudanya-Dereköy), yōkti (Gemlik-Şahinyurt).

1.2.1. Ünsüz Türemesi

Bursa Pomak ağzında diğer Anadolu ağızlarında olduğu gibi kelime başında, ortasında ve sonunda h, k, m, n, s, t, y, z ünsüzleri türemektedir. t ve z ünsüzlerinin ikizleşme şeklinde türediği gözlemlenmiştir. y ünsüzü türemesinde yetsiz<etsiz örneği dışındaki türemeler ünlü çatışmasını gidermek amacıyla meydana gelmiştir.

1.2.1.1. Kelime Başında Ünsüz Türemesi

Kelime başında /h/ türemesi örnekleri daha dikkat çekerken /y/ türemesi de görülmektedir:

hūrdu<urdu (Gemlik-Şahinyurdu); hōrman<orman (Orhangazi-Yenisölöz).

Öte yandan *āsan üşen* (Hasan Hüseyin) örneklerindeki gibi aynı sesin düştüğü de görülmektedir.

1.2.1.2. Kelime Ortasında Ünsüz Türemesi

Kelime ortasında *bilezzik<bilezik, ottuz<otuz* (Orhangazi-Yenisölöz) gibi örneklerde olduğu gibi ikizleşme yoluyla ünsüz türemesi

görülmektedir. Ayrıca Türkiye Türkçesinin diğer ağızlarında da görülen içte n türemesi Pomakların ağızında da tespit edilmiştir:

bizimkinler<bizimkiler, bizimkinner<bizimkiler (Gemlik-Şahinyurdu).

1.2.1.3. Kelime Sonunda Ünsüz Türemesi

arabeylem< arabayla, yā ilele<yağ ile, yoğurtlen<yoğurtla (Gemlik-Şahinyurdu); bilem<bile, meselem<meselâ (Mudanya-Dereköy); gibin<gibi, görünces<görünce (Mudanya-Yalıçiftlik); sel oldu kin<sel oldu ki, artıkn<artık, velâsılm<velhasıl, şindik<şimdi, oldu mun<oldu mu (Orhangazi-Yenisölöz).

1.2.2. Ünsüz Düşmeleri

Bursa Pomak ağızında en önemli fonetik olaylardan birisi de Türkçe ve alıntı kelimelerin başında, ortasında ve sonunda görülen ses düşmeleridir. Düşme eğilimi gösteren ünsüzler genellikle ğ, h, k, l, n, r ve y'dir. Ünsüz düşmelerinde bazı örnekler hece düşmesi şeklinde gözlemlenmiştir.

1.2.2.1. Erime

Sızıcılaşan g sesinin yazıda ğ işaretiyle gösterildiği ancak telaffuzunun tam olarak gerçekleşip gerçekleşmediğiyle ilgili tespitler mevcuttur. Konuşmada varlığı zaten şüpheli olan bu sesin, Pomakların ağızında yanındaki ünlüyü uzatarak eridiği örneklerin sayısı fazladır:

mislimanlī<müslümanlığı, dōmeye<<döğmeye, inēle<iğneyle (Gemlik-Şahinyurdu); bāları<bağları, aralā<aralığa, kıra mıra<kırağı mırağı, sâ<sağ, aşē<aşağı (Mudanya-Dereköy); tēkirdāna<tekirdağa, mislimanlī<müslümanlığı, inēle<iğneyle (Gemlik-Şahinyurdu).

Yanındaki ünlüyü uzatarak kaybolma durumu, /y/ sesinde de görülmüştür:

ūnan<yunan (Gemlik-Şahinyurdu), bēle<böyle (Mudanya-Dereköy), nēse<neyse, nerē<nereye, burā<buraya, burē<buraya (Gemlik-Şahinyurdu).

Derleme metinlerinde /h/ sesi, kelimenin neresinde olduğu fark etmeksizin düşmüştür. Bu ses olayı, Rumeli ağızlarındaki gibi yaygındır:

ayvanları<hayvanları, ep<hep, āne<hane, er<her, salī<salih, mēmet<mehmet, ıristiyan<hıristiyan (Gemlik-Şahinyurdu); ani<hani, ubūbatları<hububatları, anımını<hanımını, allā<Allah (Mudanya-Dereköy); akāret<hakaret, iç<hiç, ērkez<herkes, muakkak<muhakkak, ārbinde<harbinde, adırlez<hıdrellez (Mudanya-Yalıçiftlik); rāmetli<rahmetli (Orhangazi-Yenisölöz) dā<daha, mācır<muhacir, rāt<rahat, māle<mahalle (Orhangazi-Yenisölöz).

Hemen hemen tüm ağızlarda gözlemlenen ve sıklık oranı yüksek olan bazı düşme örnekleri, Pomakların konuşmasında da gözlemlenmiştir.

1.2.2.2. r Ünsüzünün Düşmesi

/r/ ünsüzü çoğunlukla -(I)yor şimdiki zaman ekinde ve diğer bazı kelimelerde düşmüştür:

kapadıyolar, ayrılıyolar, geliyolar, geçiyolar, annaşıyolar (Gemlik-Şahinyurdu); geliyosun, alıyoz (Mudanya-Dereköy); geliyo (Mudanya-Yalıçiftlik); oluyo, konuşuyolar, ayrılıyo, bakıyom (Orhangazi-Yenisölöz), bī<bir, bizimkilē<bizimkiler, demişlē<demişler, tēkrā<tekrar, senedī<senedir, būda<burada (Gemlik-Şahinyurdu); kadā<kadar, fakilik<fakirlik, kāşıdaki<karşıdaki (Mudanya-Dereköy).

1.2.2.3. y Ünsüzünün Düşmesi

Ek fiilin ve ile edatının ekleşmesi sırasında ortaya çıkan y ünsüzü, bu ağızda genellikle düşmektedir:

şumuş bumuş<şuymuş buymuş, parala<parayla (Mudanya-Dereköy)

Benzer veya eş hecelerin yan yana gelmesi durumunda hecelerden birinin düşmesi olan ses düşmesi (haploloji), örneklerinin sayısı yazı diline göre çok daha fazladır:

s̄ülēm<söyleyeyim, kırkēz<kırkıyoruz (Gemlik-Şahinyurdu),
d̄ümüzü<düğünümüzü (Mudanya-Dereköy), pantollar<pantolonlar
(Mudanya-Yalıçiftlik).

1.2.2.4. n Ünsüzünün Düşmesi

sōra<sonra (Gemlik-Şahinyurdu)

Ayrıca, tuzlān sōrā<tuzladıktan sonra, rāzōsun<allah razı olsun,
sabāle<sabahleyin (Gemlik-Şahinyurdu); dēcen<diyeyeceksin, sō<sonra
gibi birden çok ses olayı yaşayarak önemli değişiklikler yaşayan örnekler
de mevcuttur.

1.2.3. Ünsüz Değişmeleri

Bursa Pomak ağzında kelime başı, ortası ve sonunda olmak üzere bazı ünsüz değişiklikleri görülmektedir.

Balkan kökenli bir topluluk olan Pomakların dilinde diğer Balkan Türk ağzlarında olduğu gibi sızıcılaşma ses olayı, sıklıkla görülmektedir. Sızıcılaşmanın en sık görüldüğü sesler, diş sesleri olmakla beraber az sayıda da olsa dudak ve damak ünsüzlerinde de görülebilmektedir.

c>j

jemalla<cemalle, ānjak<ancak (Gemlik-Şahinyurdu).

ç>j

üj<<üç (Mudanya-Yalıçiftlik, Gemlik-Şahinyurdu); kaj<<kaç
(Gemlik-Şahinyurdu); hīj<<hiç (Mudanya-Dereköy).

ç>ş

genşlimizden (Orhangazi-Yenisölöz, Mudanya-Dereköy);
ilaşları, keşileri<keçileri (Gemlik-Şahinyurdu, Orhangazi-Yenisölöz);
ērķēş<erkeç (Gemlik-Şahinyurdu).

ş>j

oturuyomuj, olmuj (Gemlik-Şahinyurdu); demij, koj, bej
(Mudanya-Dereköy); gelmij (Orhangazi-Yenisölöz).

k>v

āvşamdan<akşamdan (Gemlik-Şahinyurdu).

z>s

kıbrız<kıbrıs (Mudanya-Yalıçiftlik) gibi bir iki aksi yönde örnek bulunmasına rağmen s>z değişimine dair örnekler çoktur. dōkus, çalışamas, dēdemis, kıs<kız, as<az, bīs<biz (Gemlik-Şahinyurdu); biras, yētmes (Mudanya-Dereköy); bis, ēkilmes (Mudanya-Yalıçiftlik); yalnis (Orhangazi-Yenisölöz).

Eski Türkçeden itibaren başında /b/ bulunduğu bilinen kelimeler, çağdaş Türk dillerinde b/p değişimiyle kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesinde /b/ ile başlayan bir kelimenin bir diğer Türkçede /p/ ile başlaması mümkündür. bin-/pin-, bınar/pınar, biş-piş-, biç-/pıç- gibi. Pomak ağzında da bu seslerle başlayan kelimelerde aynı durum görülmektedir. Bunun yanında dudak ünsüzleri arasında p>f değişikliğinin de örnekleri mevcuttur.

b>p

pinmedim<binmedim (Orhangazi-Yenisölöz).

p>b

bide<pide (Gemlik-Şahinyurdu); debremden<depremden
(Mudanya-Yalıçiftlik).

p>f

toffanıyodu<toplınıyordu (Mudanya-Dereköy).

f>v

ef<ev (Gemlik-Şahinyurdu).

Bazı değişiklikler, derleme metinlerine ilk bakıldığında dikkat çeken, bazıları ise tutarlılık göstermeyen, kullanımı ve kullanım sıklığı kişiden kişiye değişiklik gösterebilen ses değişiklikleridir.

İki ünlü arasında kalan /g/ sesinin sızıcılaşarak /ğ/ olması beklenirken Pomak ağzında Azerbaycan Türkçesinde de olduğu gibi çoğunlukla /y/ olmuş, bunun kalın ünlülü kelimelerde de bir iki örneği gözlemlenmiştir:

kalaceyis< kalacağız, gideceyiz< gideceğiz (Orhangazi-Yenisölöz); gēmlıye< gemliğe (Mudanya-Dereköy, Gemlik-Şahinyurdu); eşeyini< eşeğini, deyişim< değişim, çayını< çağını (Mudanya-Dereköy); yāyla< yağ ile (Gemlik-Şahinyurdu).

h>y

eyliyetim<ehliyetim (Orhangazi-Yenisölöz);
mayleye<mahalleye (Mudanya-Dereköy); şayinyurdu<şahinyurdu
(Orhangazi-Yenisölöz).

2. Vurgu

Türkçe, hafif vurgulu bir dil olduğu için vurgulu ve vurgusuz heceler arasında fazla bir fark yoktur. Kelime kök ve gövdelerinde orta heceler vurgusuzdur ve vurgu genellikle ilk ve son hecede bulunur (Özkan, 2001: 119).

Bursa Pomak ağzında kelime vurgusu, genel olarak Türkçenin vurgu sistemine uymakla birlikte vurgu, Türkçedeki vurgudan çok daha belirgindir. Ayrıca bazı kelimelerde vurgu, Türkçe kelimelerin vurgusundan farklı heceye kaymaktadır:

ben mī (Mudanya-Dereköy); bakışıyoladı, ēvlendim (Mudanya-Dereköy); götürdü, evlendi, kâtırlara, çıleli, mōora, dıramadan (Orhangazi-Yenisölöz).

Vurgu konusundaki bu farklılığın, Pomakça veya diğer Slav dillerinin vurgu sistemiyle ilgisi olduğu düşünülebilir.

Morfolojik açıdan Bursa Pomak ağzında kullanılan ekler ve eklerin sıralanışı açısından önemli bir ayrılık görülmemektedir. İsim ve fiil işletmede kullanılan eklerde fonetik ayrılıklar dışında dikkat çeken bir nokta bulunmamaktadır.

3. Şekil Bilgisi

3.1. İsim İşletme Ekleri

3.1.1. Çokluk eki: Bunnar, sīvri sinekler, bizimkiler, isimler, onnar, pomaklar, adamnā.

3.1.2. İyelik ekleri: Bobam, ābiyimden, kēndimis, birisi, burası, yaralari.

3.1.3. Durum ekleri: karacabeyin içi, bunnarı, onnarı, órē, yana, bursaya, verme, verme, birbirine, pomā, kölerde, burda, misir unundan, ordan, demirlen, yoğurtlen, yā ilenle (yağ ile), gemile (gemiyile).

Araç durumunu gösteren eklerde farklı kullanımlar görülmektedir. Bu durum için *ile* edatından ekleşmiş, (iç yāyla/iç yağla)+IA'nın yanında +IA ekinin ardına +(I)n araç durum ekinin getirildiği biçim, bazen benzeşmeye de uğramış hâliyle kullanılmıştır:

yoğurtlen<yoğurtla, arabaylem<arabayla. Ancak pek sık rastlanmayacak bir ek yığılması örneği olarak (yā ilenle/yağ ile) kullanımı bu metinlerde tespit edilmiştir.

Eşitlik ekinin çok işlek kullanılmadığı fark edilmiş, derleme metinlerinde sadece Türkçe ve Pomakça dil isimlerinde ekin türetme eki olarak örneklendiği görülmüştür.

Aitlik eki, ünlü uyumlarına uygun olarak kullanım sahasına çıkmıştır. Bizimkilē, yukārki.

3.2. Fiil İşletme Ekleri

3.2.1. Bildirme kipleri: kēsiyosun, pīşiyō, boğuluyō, duyuyoz, kırkıyos, kırkēz, diyo, geliyolā, araştıryolar, uruyolar, uracam, kaçıcaz, gidecez, olacak, gidicekler, būdū, bitirdik, olmuş, gelmişler, almışlar, çekmişledir, vārmışık, yōkmüşük.

3.2.2. Tasarlama kipleri: Gēl, ileşsinler, olmasın, olsun, ne yapalım, farzedelim, gītsem.

3.2.3. Fiillerde soru: yapılmaz olū mu.

3.2.4. Birleşik Fiil Çekimi

Hikāye: Ölurdi, doyurulardi, yemezlerdi, kalmayodu, biliyodi, kalmıyodık.

Rivayet: İstiyolāmış, tanışıyolarmış.

Şart: Yaparsa, koyarsān.

3.3. Ek-fiil

i- fiilinin isimlerle kullanımında tüm çekimler için örneklerin sayısı çoktur:

akrabayız, vardı, dādaydik, kōymüş, yaşıdaymış, yokmuş, vardı, varsa, yoksa, kalabalıkça.

i- fiilinin ulaç eki almış biçimlerinde sonda ünlü türemesi de son derece yaygındır:

yaparkene, kırkārkene.

Ek fiilin olumsuzu, Pomak ağzında değil kelimesinin büzülmeye uğramış biçimiyle kurulmaktadır: akrabā dīl.

Yeterlik fiili olarak olumsuz çekimde u- fiili kullanılmaktadır: olamas, konuşamuyoz, olamas, gidemiyolar.

4. Söz Varlığı

Söz varlığı açısından bakıldığında Pomakçanın kökeniyle ilgili tartışmalarda farklı görüşler ileri sürülse de Bulgaristan ve Yunanistan'da kullanılan Pomakçada Türkçe unsurların bolluğu dikkat çekmektedir (Poyraz, 2019: 167-183). Pomakçadaki kelimelerin hepsi Türk dili kaynaklı olmasa da Türkçede kullanılan, Türkçeleşmiş, Balkan dillerine ve Pomakçaya Türkçeden geçen bu kelimelerin sayısının dilin söz varlığının yarısından fazla olduğu söylenmektedir. Pomakçada Türkçe olup Türkçe ekler getirilen kelimelerin yanında Türkçe olup Slav dillerindeki eklerin getirildiği kelimeler bulunmaktadır:

arabajii, ahçi, balıkçi, çivici /halvacijski, hancijski vs.

Poyraz'a göre Bulgarcada yer alan Türkçe sözcüklerle ile Pomakçadaki Türkçe sözcükler arasında da benzerlik vardır. Bu sözcükler -belki de- Pomaklar aracılığıyla Bulgarcaya geçmiştir. (2019: 167). Ancak Yılmaz, bu benzer unsurların dışında Bulgarcada bulunmayıp Pomakçada kullanılan arkaik ve diğer Türkçe unsurların varlığını ortaya koymuştur (2021: 101-104).

Öte yandan Bursa'ya gelen ve Pomakça yanında Türkçeyi öğrenen ilk kuşaktan sonra Türkçeyi ana dili olarak öğrenen Pomaklardan derlenen metinler söz varlığı açısından bölge ağızlarından farklı bir durum ortaya koymamaktadır:

“yāni farzedelim şindi o hayvanı ālıyo kuruduyo bōle ēvde kuruduyo oñu pārça pārça tabi oñu tuzluyor tuzlān sōrā (sonra) kuruduyo oñu yāni çōk as kuruduyolar niçin sīk (çok)? āyvan vārdi āyvancılık vardi o zāman sōra bu farzedelim ēskīden burda doum olacak ūj gün sōna

bütün köyü doyurulardı yâni fâsulye ėt ondan sōra bütün köün çoluk çocūnu karı kızanı doyuruyolardı çocū oldu diye” (Gemlik-Şahinyurdu).

“yök bizim burdan hij giden ölmadı tekrār oraya ani milletin olmadı için adamnā özeniyo gitsinnē mitsinnē ama şimdi orē gelib gitmek bayā bi masraf oluyo herāde ondan gidemiyolar yāv ėrkez ister memneketini görsün.” (Mudanya-Dereköy).

Sonuç

Pomaklarla ilgili birçok konuda devam eden tartışmalar; belli bir düzeye gelmiş olmakla beraber, gerek farklı ve karışık bölgelerden gelmeleri gerek Türkiye’de farklı zamanlarda farklı bölgelerde yerleşmeleri, buna bağlı olarak farklı bölge ağızlarıyla karşılaşmaları gibi sebeplerle henüz görüş birliğine varılacak düzeyde değildir. Bu konuda aşılın mesafe, henüz yolun sonunu gösterememektedir.

Türkiye’de yaşayan Pomak toplulukları, ana dillerini farklı düzeyde bilmekte ve kullanmaktadır. Muhafazakâr köy ortamında yetişmiş Pomakların çoğu okula gidene kadar Pomakça öğrenmiş ve kullanmış, Türkçeyi okula gittikten sonra öğrenmeye başlamışlardır. Bazıları tek tük kelime bilgisine sahipken bazıları Pomakçayı tamamen unutmuştur. Diğerleri ise iki dilli olup Pomakçaya ve Türkçeye hâkimdir. Bunlar, ana dillerini bildikleri için Pomaklarla Pomakça, Türklerle Türkçe konuşmaktadırlar (Zelengora, 2017: 168-170). Ancak yine de Türkiye’ye geliş zamanlarındaki değişiklik ve dillerine karşı takındıkları tavır, Türkiye’deki Pomakların ana dillerine hâkim olma noktasında farklılık yaratmıştır.

Yukarıda da belirtildiği gibi bu yazıda Bursa’ya yerleşen Pomakların kullandıkları Türkçenin özellikleri tasnif edilmeye çalışılmıştır. Bulgaristan ve Yunanistan’da bulunan Pomakların dilleri üzerine yapılan çalışmalar da bulunmakla (Yılmaz, 2021: 95-106) ve bazı tezler üretilmekle beraber bu tarz çalışmaların diğer bölgelerde yaşayan Pomaklar üzerinde de yapılması gerektiği, elde edilen bulguların

karşılaştırmaya malzeme olacak şekilde Pomaklarla ilgili ileride yapılacak çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bilgi Notu

Makale araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Yapılan bu çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir. Yazarlar çalışmaya ortak katkı sağlamış ve yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır. Makalenin birinci yazarı aynı zamanda derginin editörlerinden olduğu için hakem değerlendirme süreci, Prof. Dr. Özlem Ercan tarafından yürütülmüştür.

Kaynakça

Alp, İ. (2008). *Pomak Türkleri (Kumanlar-Kıpçaklar)*. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları.

Genç, H. (2020, Kasım 26). Mavi gözlü sarışın Türkler: Pomaklar. <http://timeoutbursa.blogspot.com/2012/04/mavi-gozlu-sarsn-turkler-pomaklar.html>

Günşen, A. (2015). Türk kültür coğrafyası olarak Balkanlar ve bir Balkan topluluğu olarak Pomakların kimlik algılamalarında Türklük izleri. *Yeni Türkiye Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı*, V(70), 5657-5669.

İslâm Ansiklopedisi (1997). Pomaklar. 9, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Memişoğlu, H. (1999). *Balkanlarda Pomak Türkleri*. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.

Özkan, M. (2001). *Türkçenin ses ve yazım özellikleri*. Filiz Kitabevi.

Poyraz, E. (2019). Pomakçadaki Türkçe unsurlar. *Tehlikedeki Diller Dergisi / Journal of Endangered Languages*, (15), 167-183.

Sağır, M. (2002). *Anadolu ağızlarında ses olayları*. Atatürk Üniversitesi Yayınları.

- Sofuoğlu, E. (2015). Kuman Peçenek bakiyesi: Pomaklar. *Yeni Türkiye Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı*, V(70), 5648-5656.
- Şahin, H. (2012). Bursa yerli ağızlarında birincil uzun ünlüler üzerine. *Diyalektolog Ağız Araştırmaları Dergisi*, (5), 1-5.
- Todorova, M. (2006). *Balkanları tahayyül etmek*. (Çev: D. Şendil), İletişim Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı tarihi 1*, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yılmaz, E. (2021). Pomakların dili üzerine bir inceleme. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 7(14), 95-106.
- Zelengora, G. (2017). *Türkiye'deki Pomaklar*. (Çev: Z. Zafer), Türk Tarih Kurumu Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

Vowels

Vowel harmony (thickness and thinness of a sound)

Even though vowel harmony (thickness and thinness of a sound) works well in general, discrepancies can be seen during attachment:

yökti (Not present); annaşildi (understood).

Flatness-roundness harmony

As a general rule, the flatness-roundness harmony also proceeds similar to the thickness-thinness harmony:

ũsti (S/he hanged it); õldi (S/he took it).

Vowel length

In this dialect, vowel lengths were detected, mostly in the first syllable:

õtekiler (others), gẽçiyolar (they are passing through).

Shortening of long vowels in loanwords

It is clearly observed that even though the long vowels in loanword are preserved in the dialect used by the Pomaks dünyā (the World) (Gemlik-Şahinyurdu), they are mostly shortened: bazı (some).

Epenthesis (Vowel Derivation)

While some words in the language of Pomaks have epenthesis in the small voice metre<metre (meter), epenthesis with reinforcement function is also seen at the end of the word: ārtīna<artık (no longer).

Consonants

The consonants used in the Pomak dialect overlap with the sounds used in the local dialect of Bursa.

Voice-unvoiced harmony, which is called consonant harmony, is, apart from some dissonant examples, also present in this dialect:

pomākçayı (Pomak Tea), yökti (Not present).

Excrescence (Consonant Derivation)

In this dialect, the consonants h, k, m, n, s, t, y, z are derived at the beginning, middle and end of the word.

Excrescence at the beginning of the word

While examples of derivation of /h/ at the beginning of the word are common, derivation of /y/ also occurs:

hūrdu<urdu.

Excrescence in the middle of the word

As it is the case in the examples of bilezzik<bilezik (bracelet), ottuz<otuz (thirty) regarding excrescence in the middle of the word, consonant derivation occurs through duplication: bizimkinner<bizimkiler (ours).

Excrescence at the end of the Word

yā ilenle<yağ ile (with oil) (Gemlik-Şahinyurdu); bilem<bile (even).

Consonant deletion

The consonants that tend to be deleted are usually ğ, h, k, l, n, r, and y. Some examples of consonant deletion have been observed as syllable deletion.

Elision

There are exemplary evidence that the africation of the g sound is indicated by the ğ sign in the text, but whether its pronunciation is fully realized or not is not clear. There are many examples where this sound, whose existence is already doubtful in speech, is elided in the dialect of Pomaks by extending the vowel next to it:

bāları<bağları (Vineyards); tēkirdāna<tekirdağa (to the Tekirdağ province).

The elision by extending the next vowel is seen in the /y/ sound as well:

ūnan<yunan (The Greek); bēle<böyle (Like this).

In compilation texts, the /h/ sound is elided, regardless of where it is in the word. This sound phenomenon is common as it is the case in the Rumelian dialects:

salī<salih, (Salih, a male name), rāmetli<rahmetli (deceased).

Elision of the consonant r

geliyosun (you are coming); geliyor (S/he is coming).

Elision of the consonant y

şumuş bumuş <şuyumuş buymuş (This, that).

Elision of the consonant n

sōra < sonra (Later).

Consonant variations

c>j: *jemalla < cemalle.*

ç>j: *hij < hiç.*

ç>ş: *genşlimizden.*

ş>j: *demij.*

k>>v: *āvşamdan < akşamdan.*

z>s: *kıbrız < kıbrıs.*

b>p: *pinmedim < binmedim.*

p>b: *bide < pide.*

p>f: *toffanıyodu < toplanıyordu.*

f>v: *ef < ev.*

h>y: *eyliyetim < ehliyetim.*

Noun Inflections

Plural suffix: *Bunnar, sīvri sinekler.*

Possessive suffix: *Bobam, kēndimis, birisi, yaralari.*

Case suffixes: *karacabeyin içi, bunnarı, órē, bursaya, birbirine, kōlerde, ordan, demirlen.*

Verb inflections

Indicative mood: *kēsiyosun, uracam, kaçıcaz, būdū, olmuş, ālmışlar, yōkmuşūk.*

Subjunctive mood: *Gël, ileşsinler, õlsun, ne yapalım, gitsem.*

Interrogative in verbs: *yapılmaz õlũ mu.*

Compound verb inflection

Narrative: *kalmıyodık.*

Report: *tanışıyolarmış.*

Condition: *koyarsan.*

Complementary verb

i- There are many examples for all inflections in the use of the verb with nouns: akrabayız (We are related), vardı (It existed), kalabalıkta (If it is crowded).

Conclusion

Even though the ongoing debates on many issues related to Pomaks have come to a certain level, they have not reached at a level to achieve a consensus yet due to the fact that they both came from different and mixed regions, and settled in different regions of Turkey at different times, and therefore encountered different regional dialects. The distance covered in this regard cannot yet point at the end of the road.

As was stated above, in this article we attempted to classify the features of the Turkish language used by the Pomaks who settled in Bursa. It is thought that these types of studies should be carried out on the Pomak communities living in other regions, and that these types of studies will contribute to the studies on Pomaks in the future.

Polat, M. (2022). Karesi gazetesinde Bandırma (1886-1888). *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(42), 309-372.

DOI: 10.21550/sosbilder.997869
Araştırma Makalesi / Research Article

KARESİ GAZETESİNDE BANDIRMA (1886-1888)*

Mustafa POLAT**

Gönderim Tarihi / Sending Date: 20 Eylül / September 2021

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 26 Ekim / October 2021

ÖZET

Bu çalışmada Balıkesir’de yayımlanan ilk gazete olması münasebetiyle kentin matbuat hayatında önemli bir yer kaplayan Karesi gazetesinde yer alan Bandırma hakkındaki haberler incelenmiştir. 17 Mart 1886 tarihinde yayın hayatına başlayan gazete, 11 Nisan 1888 tarihinde 105’inci sayıyı çıkararak sona ermiştir. Makale kapsamında, konu irdelenirken bu sayılar esas alınmıştır. Gazetede farklı başlıklar olmakla birlikte özellikle “havâdis-i vilayet” başlığı altında merkez ve kazaların yer aldığı pek çok haber bulunmaktadır. Gazetede 209 haber içeriğinde Bandırma ile alakalı bilgiler bulunmaktadır. Bunlar sınıflandırılarak imar faaliyetleri, asayiş, ziraat ve hayvancılık, tayinler, afetler, teftiş, askerlik, edebiyat ve diğer başlıklarında incelenmiştir. İmar faaliyetlerinin büyük kısmını Balıkesir - Bandırma şose yolu ile yol üzerinde Hamidiye isimli köprüünün yapımı, liman ve iskele inşasının oluşturduğu tespit edilmiştir. Yaşanan doğal afetlerden yangın ve depremin yanı sıra şiddetli rüzgâr, aşırı yağmur gibi mevsim normallerinin üzerindeki hava durumları da okuyucuya aktarılmıştır. Ayrıca Bandırma’dan bazı şairlerin Karesi’de şiirlerinin yayımlandığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Balıkesir, Bandırma, Karesi gazetesi, haber, 19. yüzyıl

Bandırma in Karesi Newspaper (1886-1888)

ABSTRACT

In this study, the news about Bandırma in the Karesi newspaper, which occupies an important place in the printed life of the city due to being the first newspaper published in Balıkesir, was examined. The newspaper, which started its publication life on March

* Bu makale 17-18 Eylül 2021 tarihleri arasında gerçekleştirilen Bandırma ve Çevresi Sempozyumu’nda sunulan “Karesi Gazetesinde Bandırma” adlı tebliğin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş hâlidir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Balıkesir / TÜRKİYE, mustafa.polat@balikesir.edu.tr

17, 1886, ended on April 11, 1888 with the 105th issue. Within the scope of the article, these numbers were taken as a basis while examining the subject. Although there are different titles in the newspaper, there are many news, especially under the title of “havâdis-i vilayet”, where the center and the districts are located. There is information about Bandırma in 209 news items in the newspaper. These were classified and examined under the headings of zoning activities, public order, agriculture and animal husbandry, appointments, disasters, inspection, military service, literature and other titles. It has been determined that most of the zoning activities consist of the construction of the Balıkesir - Bandırma highway and the construction of the bridge named Hamidiye, the construction of the port and the pier. The natural disasters such as fire, earthquake, strong wind, heavy rain, snowfall and their effects are conveyed to the reader. It has been seen that the poems of some poets from Bandırma were published in Karesi.

Key Words: Balıkesir, Bandırma, Karesi newspaper, news, 19th century

Giriş

Osmanlı aydınının Batı karşısında gerileyişin muhasebesini yaptığı ve çözümler aradığı en önemli mecra gazeteydi. Büyük anlamlar yüklenen gazeteden toplumu dönüştürmesi, demokratikleştirmesi ve çağdaşlaştırması bekleniyordu. İlk vilayet gazetesi Tuna'nın yayın hayatına başlaması 1865 yılına tesadüf eder. Daha sonra birçok vilayette matbaalar kurulmuş ve gazeteler çıkarılmaya başlanmıştır. Kurulan bu matbaalar vilayetin resmi yazışmalarından sorumlu memur olan mektupçuların idaresine tevdi edilmiş, merkezin uygun gördüğü şeyler gazeteler vasıtasıyla taşraya iletilmiştir. Bu sayede gazeteler aracılığıyla kamuoyu oluşturulması ve yöneticilerle ahali arasında bir etkileşim kanalı açılması sağlanmıştır (Kocabaşoğlu & Birinci, 1995: 101-103).

Balıkesir’de “haftada bir defa olmak üzere Karesi namı altında neşrine ibtidâr” kılınan Karesi Gazetesi’nin amacı, ilk sayısında, gündemdeki haberleri, ilmi ve fenni gelişmeleri aktarmak ve bunların yanı sıra daha ziyade “memleketimizce en ziyade kabil-i istifade bulunan ziraat ve hırâset ve ticaret ve sınaate dair” haberleri paylaşmak şeklinde

okuyucuya iletilmiştir (Karesi Gazetesi, Numara 1, 17 Mart 1886: 1).¹ Böylece 17 Mart 1886 tarihinde yayın hayatına başlayan gazete, 11 Nisan 1888 tarihinde 105'inci sayıyı çıkararak sona ermiştir.

420 sayfa ve yaklaşık 2300 haberden oluşan Karesi Gazetesi taranmış Bandırma Kazası ile ilgili 209 haber tespit edilerek değerlendirilmiştir. Bu haberlerin listesi ekler kısmında araştırmacıların istifadesine sunulmuştur. Yorumlanan bu haberler Bandırma tarihine katkı sağlayacak malzemeler ihtiva etmektedir.² Bu malzemeyi imar faaliyetleri, asayiş, ziraat ve hayvancılık, tayinler, teftiş, afetler, askerlik, edebiyat ve diğer bazı başlıklar şeklinde sınıflandırmak mümkündür.

İmar Faaliyetleri

İmar faaliyetlerinin büyük kısmını Bandırma şose yolunun yapımı, yol güzergâhında Karadere nehri üzerinde Hamidiye isimli köprünün yapımı oluşturmuş ve köprünün resmi açılış töreni haberlere yansımıştır. Diğer bir önemli faaliyet de liman ve iskele inşasıdır. Bununla ilgili merkezi hükümetin verdiği kararlar, ihaleler gazete vasıtasıyla okuyucuya duyurulmuştur.

Bandırma Şose Yolu

Sosyal, ekonomik ve kültürel kalkınmadaki rolünden dolayı yol yapımına eskiden beri önem verildiği söylenebilir. Yollar refah seviyesinin ölçüsü olarak kabul edilmiştir. Gazetede konuya dair ilk haber 1886 Martının sonuna denk gelir. Bununla birlikte arşiv kayıtlarından Balıkesir - Bandırma yolunun şose olarak düzeltilmesi çalışmalarının daha erken tarihlerde başlatıldığı anlaşılmaktadır (BOA,

¹ Sonraki kayıtlarda Karesi Gazetesi "KG", Numara "Nr." olarak gösterilecektir.

² Karesi gazetesinden istifade edilerek benzer bir çalışma Gönen kazası için yapılmıştır (Yazıcı, 2004: 131-165). Yine bu gazete koleksiyonu üzerine bir tez çalışması mevcuttur (İskender, 2005).

A.{DVNSNMH.d. 13/21, 29 Zilkade 1283; A.}DVN.NMH. 17/10, 29 Zilhicce 1283).

Bandırma şose yolu haberlerin bulunduğu sayı ve sayfalar şunlardır: Sayı 3, sayfa³ 1, 6/1, 6/1, 9/1, 12/1, 24/1, 57/1, 59/1, 61/1, 63/1, 63/1, 75/2, 88/1 ve 98/1. Hamidiye köprüsü haber nüshaları ise 25/4, 29/4, 56/4, 86/2 ve 86/2'dir.

Konuya dair ilk habere göre Balıkesir - Bandırma yolunun nihayetinde yer alan mezbaha çevresinin temizlenerek belediye tarafından senede yetmiş beş lira irat getiren 30 adet dükkân yapılmıştır. Bu faaliyetiyle belediye herkesin takdirini kazanmıştır. Bu mahallin şose yoluyla Bandırma yoluna birleştirilmesi için çalışmalara başlandığı kaydedilmiştir (KG, Nr. 3, 31 Mart 1886: 1). 6 numaralı nüshada valinin yolu bizzat teftiş ve kontrolünden bahsedilmektedir. Yolda Balıkesir mahalleleri ve köylerinden mükellefler çalışmaktadır. Aynı sayılı gazetede yolun tamiri ve eksiklerinin tamamlanması için gerekli işçiyi göndermeleri emriyle vali Bandırma, Gönen kaymakamlarıyla Balya, İvrindi, Kepsut ve Fırt (Susurluk) müdürlerine yazı yazmıştır (KG, Nr. 6, 20 Nisan 1886: 1).

12 Mayıs 1886 tarihli gazetede (KG, Nr. 9, 12 Mayıs 1886: 1) bildirildiğine göre bir önceki yıl yapılan şose yolun kışın bozulan kısımlarının tamirine başlanmıştır. Mühendis Salim Efendi, müdür Hasan Bey ve zabıta memuru Süleyman Ağa'nın gayretleri takdir toplamıştır. Vali yapılan yol tamirine kayıtsız kalmamış ve hızlıca ikmal için Bandırma'ya gitmiştir (KG, Nr. 12, 2 Haziran 1886: 1).

Bir diğer haberde (KG, Nr. 24, 25 Ağustos 1886: 1) Biga Sancağınca inşası gerekli olan Karabiğa İskelesi'nden Çan cihetine giden

³ Diğer haberlerin gösteriminde sayı ve sayfa yazılmadan önce sayı/sonra sayfası yazılacaktır.

yol gündeme getirilmiş ve Bandırma şose yolunun Çan şosesine birleştirilmesinin büyük fayda sağlayacağı vurgulanmıştır.

Ceridetü'l Hakayık gazetesinin 55 numaralı nüshasında maden sahibi bir İtalyalının işletme süresi bittiği hâlde hafriyata devam ettiği, çıkarılan madenlerin durmaksızın nakli sebebiyle Bandırma şosesinin bozulduğuna dair bir haber yer alır. Daha çok madencilik boyutu ve işletme hakkı yönüyle gündeme gelen konu çerçevesinde yola da değinilmektedir. Haber üzerine yapılan araştırmada nakliyede yolun bazı kısımlarının bozulduğu tespit edilir. Bununla beraber verilen zarardan daha fazlasının tazmin edildiği, bir önceki yol tamirinde bin metreden fazla bir kısmın maden sahiplerine yaptırıldığı belirtilmiştir (KG, Nr. 32, 27 Ekim 1886: 1).

57 numaralı gazetede (KG, Nr. 57, 20 Nisan 1887: 1) bir olumsuzluktan bahsedilmektedir. Yol tamiri için istihdam edilen mükelleflerden bazıları kendilerine düşen bölümleri tamamlamamışlar, bunun üzerine Bandırma, Gönen, Sındırgı ve Bigadiç'ten amele sevk edilmiştir. Çalışanların sevk ve idaresi için vilayet idare meclisi azası Basri Bey görevlendirilmiştir. Gazete, Basri Bey'in yeterliliği ve becerikliliği nedeniyle ümitli olduğunu ifade ederek "Cenâb-ı Hak tevfikini refik eyleye." duasıyla haberi bitirir. İki sayı sonra şosenin kontrolüne memur edilen Basri Bey'in yanında Sındırgı ve Bigadiç kaymakamlarının da yol boyunda çalışmaları takip ettikleri aktarılır ki bu durum, yöneticilerce işe verilen önemi göstermektedir (KG, Nr. 59, 4 Mayıs 1887: 1).

13 Mayıs 1887 tarihli "Susurluk'tan Mektup" adıyla çıkan yazıda Bandırma şose yolunun Balıkesir - Susurluk arasının bir haftaya kadar ulaşımına açılacağı, Sındırgı ve Bigadiç kaymakamlarının görev yerlerine döndükleri belirtilir. Yol çalışmalarını kontrolle görevli Basri Bey ise Susurluk - Bandırma kısmına geçmiştir. Burada Gönen kaymakamı Tevfik Bey'le Çerkez ileri gelenlerinden Keçidereli Süleyman Bey ve

Kepsut müdürü İzzet Bey gayret göstermişlerdir (KG, Nr. 61, 18 Mayıs 1887: 1). 1 Haziran 1887 tarihli gazetede Basri Bey'in geçici olarak vilayet merkezine döndüğü haber olmuştur. Aynı gazetede "Susurluk'tan Mektup" adıyla çıkan, biraz da sitem hissedilen diğer yazıda "hizmet gören mükâfat bekler" fehvası hatırlatılarak yolda emeği olanlara teşekkür edilmesi gerektiği belirtilir. Sındırgı ve Bigadiç kazaları kaymakamları ile Gönen kaymakamı Tevfik Bey'in gayret gösterdiği, Basri Beyefendi'nin yirmi günden beri vilâyet merkezinden ta Bandırma'ya kadar dolaşmakta ve yağmur sularından harap olmuş menfezlerin tamiri ve yenilerinin yapımıyla gece gündüz uğraştığı dikkate sunulmuştur (KG, Nr. 63, 1 Haziran 1887: 1).

Yolun noksanlarını tamamlamak için Basri Bey'in tekrar görev mahalline gittiği 75 numaralı gazetede yer almıştır (KG, Nr. 75, 7 Eylül 1887: 2). 7 Aralık 1887 tarihli gazetede (KG, Nr. 88, 7 Aralık 1887: 1) idare meclisi azasından Basri Bey'in memuriyetini tamamladığı kaydedilmiştir. Basri Bey'in görevlendirildiğine dair ilk haberin 57 numaralı gazetede (KG, Nr. 57, 20 Nisan 1887: 1) çıktığı göz önüne alındığında görevlendirmenin yaklaşık sekiz ay sürdüğü söylenebilir.

Şubat 1888'de, sekiz seneden sonra, yoğun kar yağışı nedeniyle yollar kapanmış ve Dersaadet telgraf direkleri dahi kırılarak iletişim kopmuştur. Sonrasında karların erimesi ve sürekli yağın yağmur nedeniyle köprüler yıkılmıştır. Bandırma şose yolunda birkaç menfez su almış ve ovadaki tarlalardan çoğunu dahi su bastığı kayda girmiştir (KG, Nr. 98, 22 Şubat 1888: 1).

Şose yolunun korunması ve tamiri maksadıyla istihdam edilecek bekçilere verilmek üzere yolu kullanan araba ve hayvanlardan vergi alınması bir çözüm olarak gündeme gelmiştir (BOA, ŞD. 1191/28, 23 Cemaziyelahir 1308; MV. 62/76, 9 Receb 1308; İ. MMS. 119/5104, 14 Receb 1308).

Hamidiye Köprüsünün Yapımı ve Açılış Töreni

Gazetede, yol güzergâhındaki Karadere nehri üzerinde inşa olunacak köprü birçok habere konu olmuştur (25/4, 29/4, 56/4 ve 86/2). Yapımı tamamlanarak 15 Kasım 1887 tarihinde resmi açılışı gerçekleştirilen köprüye Hamidiye adı verilmiştir.

Konuya yönelik ilk haber gazetenin 25'inci sayısında (KG, Nr. 25, 1 Eylül 1886: 4) yer almaktadır. Burada inşa olunacak köprünün büyüklüğünden bahsedilerek kaidesi ve lambalarıyla beraber keşif bedeli 40.091 kuruş olarak tespit edilir. İhaleye girecek olanların vilayet idare meclisine yahut yerelde Bandırma idare meclisine müracaat eylemeleri ilan olunmuştur.

29'uncu sayıda (KG, Nr. 29, 6 Ekim 1886: 4) köprünün baş taraflarındaki iki lambanın 16.900 kuruşa ihale edildiği, köprünün üst örtüsü ve diğer noksanları için keşif bedelinin 83 bin küsur kuruş olduğu belirtilir. İhalenin Eylülün sonunda gerçekleşeceği hatırlatılarak katılmak isteyenler vilayet idare meclisine yönlendirilir.

Diğer bir haber (KG, Nr. 56, 13 Nisan 1887: 4) ise köprünün ahşap kısımlarının ihaleye çıkılacağı hakkındadır. Haberde lambaların takıldığı ifade edilir. Yeni ihale şartlarına göre ödeme üç taksitte gerçekleşecek ve köprünün yapımı altmış bir günde tamamlanacaktır. İşe talip olanların vilayet idare meclisine müracaat etmeleri istenmiştir.

Hamidiye köprüsünün resmi açılışına binlerce kişi iştirak etmiştir. Günde bine yakın insanın geçiş yaptığı köprünün yakınında bir karakol yapımı gündeme gelmiş ve konuyla ilgilenmesi için Basri Bey'e talimat verilmiştir. Konuyu değerlendiren Basri Bey valiye gönderdiği yazıda, kış şartlarından dolayı arzu edilen tarzda bir karakol inşasının mümkün olamayacağını, ancak bütün masrafları kendisi tarafından karşılanmak üzere üstü sazla örtülü büyük bir oda ve yanında on atın barınacağı bir ahır hazırlanabileceğini ifade eder. Gazete, Basri Bey'in bu gayretini ve

yardım isteğini vatan sevgisine bağlar ve vali tarafından da taltif buyurulduğunu ifade eder (KG, Nr. 86, 23 Kasım 1887: 2).

Sonraki yıllarda köprünün güçlendirildiği anlaşılmaktadır. Gerekli olan malzemenin Fransa'dan ithal edileceği ve getirilecek malzemelerin gümrük vergisinden muafiyeti kararlaştırılmıştır (BOA, ŞD. 1198/18, 16 Şevval 1310; İ.TNF. 2/19, 4 Zilkade 1310; BEO. 206/15410, 7 Zilkade 1310).

Bandırma Limanının İnşası

İmar faaliyetlerinin bir bölümünü liman inşaatı oluşturmaktadır ve gazetede konuya dair sekiz haber yayımlanmıştır (19/1, 23/1, 24/2, 41/1, 59/2, 68/4, 90/4 ve 95/2 numaralı nüshalarda). 21 Temmuz 1886 tarihli gazetede yer alan haber bir zamandan beri henüz bir karara bağlanmamış olan Bandırma Limanı'nın inşası imtiyazına dairdir. Konu Babıali'den sorulduğunda iş izninin Bandırma Belediyesi'ne verildiği ve ilerde bir de rıhtım inşa edilebileceği belirtilmiştir. Vali, ihalede belediyenin tercih edilmesinin ve inşa izninin belediyeye verilmesinin bir lütuf olduğunu söyleyerek Bandırma ahalisinden el birliğiyle gayret göstermelerini istemiştir. Keşif yapılarak inşaata başlanılabilmesi için Nafia Nezaretinden (Bayındırlık Bakanlığı) bir mühendis istenmiştir (KG, Nr. 19, 21 Temmuz 1886: 1). Sonraki sayılarda istenen mühendis ile bir de kondüktörün gelerek görevlerine başladıkları haberleştirilmiştir (KG, Nr. 41, 29 Aralık 1886: 2).

Konuya ilişkin ikinci haber *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinden çıkan bir haberin tashihine yöneliktir. Haberden liman ve rıhtım inşa izninin birkaç sene önce Bandırma Belediyesi'ne verilmişse de sonra meclis kararıyla İstanbul'dan bir kişiye devredildiği anlaşılmaktadır. Ancak durumu kabullenmeyen ahalinin müracaatı ve valinin de bu yöndeki isteği üzerine yetki tekrar belediyeye verilmiştir (KG, Nr. 23, 18 Ağustos 1886: 1).

Liman seddinin altmış beş metrelik eski molozlarının harita ve keşif defterleri gereğince, tamir ve seksen beş metre yeni set ilavesiyle toplam yüz elli metrelik yerin tamir ve inşasının dört senede ikmal olunması şartıyla Mayıs'ın yirmi birinci gününe kadar ihaleye çıkarıldığı duyurulmuştur (KG, Nr. 59, 4 Mayıs 1887: 2). Ancak sonraki bir haberde kısalığından dolayı sürenin Temmuz'un on birinci gününe kadar uzatıldığı duyurulmuştur (KG, Nr. 68, 14 Temmuz 1887: 4). Yıl sonuna doğru yayımlanan 90'ıncı sayıda (KG, Nr. 90, 21 Aralık 1887: 4) liman seddi ihalesi için talip olanların Bandırma idare meclisine müracaatları ilanı tekrarlanmıştır. Daha sonra ihale bedelinin on iki bin lirada kararlaştırıldığı ve daha aşağı fiyat veren olmazsa Peremeli dalyancı Panako ile kontrat imzalanacağı kaymakamlık canibinden bildirilmiştir (KG, Nr. 95, 25 Ocak 1888: 2).

Liman ve rıhtımın uzun yıllar tamamlanamadığı arşiv kayıtlarına yansımıştır. Bir belgede Bandırma'da iskele ve limanın olmaması cihetiyle askerlerin Erdek limanına çıkarılacağı ifade edilmiştir. Henüz yarısı tamamlanmış olan Erdek – Bandırma şose yolu çalışmalarının hızlandırılmasına dair Harbiye Nezaretinden gelen istek üzerine durumun Ticaret ve Nafia Nezaretine iletildiği kayıtlıdır (BOA, BEO. 1007/75463, 15 Rebiülahir 1315).

Bu konudan bahseden arşiv vesikaları liman ve rıhtım yapımının neden bir türlü sonuçlandırılmadığının ipuçlarını barındırmaktadır. Örneğin limana rıhtım seddi ve iskele yapılması için azadan Nuri ile eşraftan Meleki efendilere verilen para ketmedilmiştir. Karesi valisi dilekçesinde yargılanmaları için merci tayini istemiştir (BOA, ŞD. 1545/55, 29 Zilkade 1304). Karabet Kefciyan'ın şikâyeti ise liman inşaatı ihalesini kazandığı hâlde Bandırma Belediye Meclisi'nce kontratının iptal edilerek yeniden ihale yapıldığı hususuna dairdir (BOA, DH. MKT. 1452/30, 13 Muharrem 1305). Konuyla alakalı gereğinin Ticaret ve Nafia Nezareti'nce yapılması istenmiştir (BOA, DH. MKT. 1465/52, 6 Rebiülevvel 1305). Nafia Komisyonu'nca inşaatı dair krokiler ve on iki

maddeden oluşan şartname hazırlanmış keşif bedelleri ve hesaplar çıkarılmıştır (BOA, ŞD. 1187/4, 6 Şevval 1305).

Eğitim

Konuya dair haberlerin bulunduğu sayılar 2/4, 5/1 ve 48/1'dir. Gazetenin 2'inci sayısında açılışı kararlaştırılan iptidai mektebe yeni usûl eğitim metoduna hâkim bir öğretmene ihtiyaç duyulduğu belirtilerek isteyenlerin vilâyet maarif meclisine müracaat etmeleri ilan olunmuştur (KG, Nr. 2, 24 Mart 1886: 4). 13 Nisan 1886 tarihli gazetede mektebin resmi açılışının memurlar, eşraf ve rüşdî mekteb öğrencilerinin de katılımıyla gerçekleştiği yer alır (KG, Nr. 5, 13 Nisan 1886: 1). Okul yapımının ihtiyaca bağlı olarak devam ettiği görülmektedir. Daha önce inşaatına başlanan, 350 öğrencinin ihtiyaçlarına cevap verebilecek kapasitede iki katlı bir iptidai mektebin yapımının tamamlanarak resmi açılışın büyük bir katılımı ile gerçekleştirildiği kaydedilmiştir (BOA, MF. MKT. 352/13, 26 Kânunusani 1312).

Eğitime dair son haber ise 16 Şubat 1887 tarihli gazetede bir şikâyet mektubunda dile getirilenlerin aktarılmasından ibarettir. Buna göre muallim-i evvel Ahmed Efendi'nin yeni usûl ve metoda vakıf olmadığı, muallim-i sâninin yetersizliği yanında çocukları da sürekli aşağıladığı, kapıcı Hafız Mehmed'in de çocukları dövdüğü ve bunlara ek olarak kitapların yüksek fiyatla satıldığı iddia edilir. Gazete idaresi şikâyetleri sıralayarak yerel yöneticilerin dikkatini çekmek istemiştir. Konuya dair başka bir habere tesadüf edilmediğinden iddiaların gerçekliğini öğrenmek başka kaynaklara müracaatı zorunlu kılmaktadır (KG, Nr. 48, 16 Şubat 1887: 1).⁴

⁴ Benzer bir durum iptidai mektepte yaşanmıştır. İkinci muallim Mustafa Efendi'nin "yazı talim ve tedrisine muktedir olmadığı gibi yedinde ehliyetnamesi dahi olmadığı" gerekçesiyle azli ve yerine Çırpanlı Ahmed Efendi'nin tayininin münasip görüldüğü Bandırma maarif komisyonunca bildirilmiştir (BOA, MF. İBT. 24/80, 22 Kânunusani 1305)

Tayinler

Gazetenin yarı resmi niteliğinden dolayı hemen her sayıda memur tayinlerine ve tevcih edilen rütbelere rastlanmaktadır. Genelde bu tür haberler “Tevcihât” başlığı altında okuyucuya duyurulmaktadır. Bandırma kasabası mal müdürlüğüne Ayvalık mal müdürü Fehmi Efendi’nin, Bandırma mal müdürü Avni Efendi’nin ise Erdek kasabası mal müdürlüğüne atanması (KG, Nr. 3, 31 Mart 1886: 1); mal müdürü Fehmi Efendi’nin değiştirilmesi gereği üzerine Erdek Mal Müdürü Mehmed Asım Efendi Bandırma’ya tayini (KG, Nr. 7, 27 Nisan 1886: 1); Bandırma Kazası naibi Abdurrahman Fazlı Efendi’nin memuriyet süresinin üç ay uzatılması (KG, Nr. 11, 26 Mayıs 1886: 2) ve naibe İzmir pâyesi tevcihi (KG, Nr. 17, 7 Temmuz 1886: 1); Sandık Eminliği’ne Süleyman Efendi’nin tayini (KG, Nr. 23, 18 Ağustos 1886: 2); tahrirat kâtip yardımcılığına mukayyid Ahmed Efendi’nin, mukayyitliğe de mülazım Mehmed Efendi’nin tayini (KG, Nr. 25, 1 Eylül 1886: 2); kaza naipliğine Cemil Efendi’nin⁵ tayini (KG, Nr. 31, 20 Ekim 1886: 1); Bandırma acente kâtibi Hüseyin Vehbi Efendi’nin Gönen kazası tahrirat kâtipliğine tayini (KG, Nr. 38, 8 Aralık 1886: 1); İdare Meclisi azalığına Hacı Haşim Bey’in, Bidâyet Mahkemesi ikinci kâtipliğine Hafız Hulusi Efendi’nin tayini (KG, Nr. 40, 22 Aralık 1886: 1); Bidayet Mahkemesi aza mülazımlığına Matyos Efendi’nin tayini (KG, Nr. 60, 11 Mayıs 1887: 1); idare meclisi azalığına Said Bey, Edincikli İbrahim ve Yordan efendilerin; bidayet mahkemesi azalığına Hacı Hafız Mehmed Efendi’nin tayin kılınması (KG, Nr. 71, 3 Ağustos 1887: 1); Bandırma kaymakamlığına Sapanca müdürü Ömer Efendi’nin tayini (KG, Nr. 72, 10 Ağustos 1887: 1); a’şar memuru Yusuf Rahmi Efendi’nin Edremit mal müdürlüğüne tayini (KG, Nr. 75, 7 Eylül 1887: 2); kaza tahrirat kâtipliğine Gönen tahrirat kâtibi Hüseyin Vehbi Efendi’nin tayini (KG,

⁵ Bandırma kaymakamlığına da vekâleten bakacak olan Mehmed Cemil Efendi’ye bir maaş daha verileceğine dair bkz. BOA, DH. MKT. 1455/39, 29 Muharrem 1305.

Nr. 85, 16 Kasım 1887: 1); Bandırma Kazası'na bağlı Manyas müdürlüğüne Balat (Dursunbey) müdürü Mehmed Efendi'nin tayini (KG, Nr. 97, 8 Şubat 1888: 1) gazeteye yansıyan tevcihât haberlerini oluşturmaktadır.

Doğal Afetler

Sazların yangınlara yol açması, depremler, yıllar sonra gelen yoğun kar yağışı ve etkileri gibi kentin sosyal yaşamında yer kaplayan ancak günümüzde unutulmuş bazı hadiseler bu tür haberlerin ayrıntısında gizlenmiştir. Bu kategoride dokuz adet haber mevcuttur (21/1, 23/3, 44/1, 58/1, 61/1, 98/1 -2 adet-, 100/1 -2 adet-).

23 numaralı gazetede Bandırma'da birkaç sene önce vukua gelen büyük yangından bahisle sebebi ve çıkan yangınların önüne nasıl geçilebileceği üzerinde durulur. Yazıya göre yangınların temel sebebini sazlar oluşturmaktadır. Kazanın başlıca mamulâtı olan kaba hasırları imal etmek üzere Manyas Gölü'nden fazla miktarda biçilip getirilmiş olan sazlar, ara sıra çıkan ufak tefek yangınların dahi sebebini oluşturmaktadır. Bandırma'nın yangın tehlikesinden kurtarılması sazların umumunu alacak bir depo inşasıyla mümkün olacaktır. Her ne kadar belediye heyeti bir sene evvel konuyla ilgili bir tedbir alacağını söylemişse de bir gelişme yaşanmamıştır. Gazete idaresi hasır sazının barut benzeri bir özellik taşıdığından söz ederek emniyetsiz bir hâlde bulundurulmasının uygun olmayacağını kaymakam Tahir Efendi'nin nazarı dikkatine sunmuştur (KG, Nr. 23, 18 Ağustos 1886: 3).

Bunun dışında küçük çaplı bazı yangınlara da haberlerde yer verilmiştir. Örneğin kasaba civarında meyhaneci Yordan'ın rakı yapımına mahsus olan baraka şeklindeki binasında yangın meydana gelmiş, çabalar neticesinde başka yerlere sıçramadan kontrol altına alınmıştır (KG, Nr. 58, 27 Nisan 1887: 1). Yine Hristoridi'nin kiracı olarak ikamet eylediği hanede yangın zuhur etmiş ise de yayılmadan kontrol altına alınmıştır (KG, Nr. 61, 18 Mayıs 1887: 1).

Balıkesir bölgesi bilindiği üzere deprem tehlikesi ve aktivitesi oldukça yüksek bir bölge olduğundan geçmişte de depremler olmaktadır. 23'üncü nüshada dört beş gecedен beri bazen şiddetli bazen de hafifçe depremler meydana geldiği ve depremlerde kimsenin zarar görmediği kaydedilmiştir (KG, Nr. 23, 18 Ağustos 1886: 3). Diğer bir haberde de biri hafif diğeri şiddetli iki depremin vukua geldiği haber verilmiştir (KG, Nr. 100, 7 Mart 1888: 1).

Hayatın akışını etkileyen şiddetli rüzgârların konu olduğu bir haberde posta vapurunun Bandırma'ya gelememiş olduğu yazılmıştır (KG, Nr. 21, 4 Ağustos 1886: 1). Aynı içerikte bir diğer yazıda şiddetli poyraz nedeniyle vapurların Bandırma'ya gelememesiyle cuma ve pazartesi postasının gecikmeyle ulaşacağı haber verilmiştir (KG, Nr. 44, 19 Ocak 1887: 1). Diğer bir habere göre Kânunusaninin 26'ıncı günü şiddetle esen poyraz nedeniyle limanda bulunan Yunan tebaasından kaptan Yani'nin bindiği Gulaş adlı geminin karaya vurduğu, tayfaları kurtulmasına rağmen taşıdığı bin kile buğdayın çoğunun ziyan olduğu Bandırma kaymakamlığından bildirilmiştir (KG, Nr. 98, 22 Şubat 1888: 1).

22 Şubat 1888 tarihli gazetede aktarıldığına göre sekiz yıl aradan sonra yoğun kar yağışı ile yollar kapanmış ve Dersaadet telgraf direkleri dahi kırılarak iletişim kesilmiştir. Sonrasında karların erimesiyle hâsil olan sulardan ve durmadan yağan yağmurlardan hasar vukua gelmiştir. Bigadiç'te Simav nehri üzerinde bulunan büyük köprü ile Kepsut'taki Kele köprüsünün yarısı zarar görmüştür. Bu felaketten Bandırma'da etkilenmiş, şose yolunda birkaç menfez su almış ve ovadaki tarlaların çoğunu dahi su kaplamıştır. Gazete yönetimi kasabada kar ve yağmur dolayısıyla bazı duvarların yıkılmaya yüz tuttuğu hatta bazılarının çöktüğüne dikkat çekerek belediyenin tedbir almasını salık vermiştir (KG, Nr. 98, 22 Şubat 1888: 1). Konuya ilişkin bir diğer haberde aşırı yağmur nedeniyle Bandırma'ya bağlı Manyas nahiyesinden doğan Karadere nehrinin taşıdığı bazı köylerin ekinleri ile hayvanlarının zarar

gördüğüne dair Bolcağaç Köyü'nden Mustafa Efendi imzasıyla matbaaya bir varaka geldiğinden bahsedilmiştir (KG, Nr. 100, 7 Mart 1888: 1).

Edebiyat

Karesi 'de bandırmalı üç şairin şiirlerine yer verilmiştir. Mehmed Nuri, Ahmed Enis ve “Bandırma'dan Birisi” gazeteye gönderdikleri şiirlerle Bandırma edebi hayatına kayıt düşmüşlerdir.

İçinde Bandırma'nın da olduğu edebiyata ait ilk haber ilginç bir ayrıntıyı barındırmaktadır. Bu nüshada “Bandırma'dan Birisi” imzasıyla yazılan bir nazire vardır ki bu şiir, “Şerif” imzasıyla matbaaya gönderilen ve basıldıktan sonra Kırşehir sancağı evkaf müdürü Hüseyin Eşref Efendi tarafından yazılan ve Mecmua-i Ulûm'da yayımlanan terci-i bendden intihal olduğu anlaşılan şiire bir naziredir (KG, Nr. 66, 30 Haziran 1887: 3).

İlk ve son beyitleri şöyledir:

*Dikkat ediniz dehrde evvel ne olurdu
Erbâb-ı kemâlât ile âfak dolardı*

...

*Bir sârik-ı şi'r oldu hüveyda Karesi'de
Evveller eğerçi orada şair olurdu.*

Diğer bir şiir nüshada “Bandırma'dan Mehmed Nuri” imzasıyla çıkmıştır. Meramını anlattığı kısa yazıda şair bir önceki nüshada gördüğü bir şiire nazire olarak kaleme aldığını ifade etmektedir (KG, Nr. 71, 3 Ağustos 1887: 3). Şiir,

*Meclis-i rindâna (Nuri) girme aklın var ise
Kat' olur zira sonunda sabr u sâ mânın senin”*

mısralarıyla son bulmaktadır.

“Bandırma'dan Mehmed Nuri”nin 73 numaralı nüshada iki gazeli yayımlanmıştır (KG, Nr. 73, 17 Ağustos 1887: 2). Gazel,

*Reh-i aşka girip oldum revane her çi bâd âbâd
Bu rehden dönmem ay geçer ve zamane her çi bâd âbâd*

şeklinde başlar.

Bir diğer şair “Bandırma’dan Ahmed Enis” imzasıyla 78 (KG, Nr. 78, 28 Eylül 1887: 2) ve 83’üncü (KG, Nr. 83, 2 Kasım 1887: 2) nüshalarda gazeller yayımlar. Gazel,

*Sabûr ol cevr-i bî-dâde eğer dermânın istersen
Marîz-i gadre tedbiri budur Lokmân’ın istersen*

diye başlar. Bu gazele 85 numaralı sayıda

*Deme bî-dâde bî-dâd ey gönül iz’ânın istersen
Marîzî gadre teşbih eyleme irfânın istersen*

şeklinde başlayan Mehmed Nuri’nin bir naziresi yer alır (KG, Nr. 85, 16 Kasım 1887: 3).

Konuya dair son örnek 104’üncü sayıdaki yine Mehmed Nuri’ye ait bir gazeldir (KG, Nr. 104, 4 Nisan 1888: 2).

Ziraat

Tarım ve ziraatla ilgili, gazetede pek çok yazı mevcuttur. Bunların bir kısmında Bandırma ismi de geçmektedir. İlk belge gazetenin 4’üncü sayısında yer almaktadır. Bu sayıdan sonra ismi sıkça geçecek olan vilayetin genç ziraat müfettişi Ervant Agaton Efendi ipek böcekleri tohumlarına ait olan fennî tedbirleri bizzat icra etmek üzere Bandırma ve Erdek kasabalarına gitmiştir (KG, Nr. 4, 6 Nisan 1886: 1).

Gazetede yayım hedefleri doğrultusunda zaman zaman çiftçileri bilgilendirici, yeni usûlleri tanıtıcı veya uyarılar ihtiva eden yazılar çıkmıştır. Bunlardan biri de “Çiftçilik” adıyla yayımlanmıştır. Yazarı “505” rumuzuyla farklı konularda gazeteye makale gönderen entelektüel

ve bilgili bir zat olup Gönen'in Kavak Köyü'nde⁶ bir çiftlik işletmektedir. “Fenn-i ziraat nazariyatına tatbikan amelîyat ve tecrübe bahsinden” adlı bir yazı dizisinin ikincisi olan makalede çiftçi ve mevrûat kelimeleri irdelendikten sonra asıl konuya geçilmiştir. Yağmurların Edincik ve Bandırma çevresine yağmur çoğu sene Eylül ve Ekim'de düştüğünden kışlık ekim faaliyetine Eylül sonu ve Ekim başında başlanılır. Ekim işlemleri sonrasında çiftçilerin “aktarma” dedikleri nadas işlemleri başlar. Tarlalar hâline göre en azı üç seneden nihayet altı seneye kadar dinlendirilir. Toprağın iyi mahsul yapması için dört defaya kadar tekrar tekrar sürülmesi önerilmiştir. Yaz ekimi hububatın cinsine ve yağmurun yağışına göre Nisan başından Mayıs başına kadar devam ettiği ifade edilmiştir (KG, Nr. 7, 27 Nisan 1886: 2). Yazarın Bandırma civarında yağmur ve karın hangi ayda yağdığını ve yıllara göre seyrettiği değişimi günlüklerinden yola çıkarak aktarması bölgeyi iyi tanıdığının kanıtıdır.

Yukarıda bahsedilen yazı dizisinin bir başka makalesinde (KG, Nr. 15, 23 Haziran 1886: 3) ekinin biçilme mevsimi konu edilerek tarlada bırakılan başağı hatırlatılır ve orakçı taifesinin çiftçiye verdiği zarardan bahsedilir. Yazarın “kurtuluşun tek çaresi” olarak önerdiği çözüm “Özburun” orak makinesidir. Fiyatı kırk lira olan makine Bandırma'da Yazıcıyan Agop Efendi tarafından satılmaktadır. Bahsi geçen diğer bir konu da maarif ve sanayide terakkinin ve bu sayede servet ve refaha malik olmanın şirketler kurmakla mümkün olacağıdır. Yazar kendi durumundan bahsederken Bandırma'ya dair bir ayrıntı da karşımıza çıkar. Edincik ve Bandırma havalisi içinde her birinin yedi çiftten on sekiz, yirmi çifte kadar öküz koştüğünü ve birbirine yürüyerek bir saatten nihayet üç saate kadar mesafede bulunan sekiz dokuz adet çiftlik işlettiklerinden bahseder. Şirketleşme, alet edevat kullanımından söz

⁶ Günümüzde bu isimde bir köy mevcut değildir. Arşiv belgelerinden Paşaçiftliği Köyü ile komşu olduğu (BOA, DH. MUİ. 16/39; ve diğer bir belgeden de Alamadin, Kötelyi, Munamak, Yortan köyleriyle aynı koruya sınırlı oldukları kaydedilmiştir (BOA, A. {DVNSMHHM.d. 91/67}).

ettikten sonra eski usulleri terk etmedikçe ziraatta ilerlemek bir yana geriye gidileceğini hatırlatır.

Gazetenin bir sonraki sayısında Balıkesir eşrafından Halid Bey ile Sakizâde Hacı İsmail Efendi'nin Özburun fabrikası orak makinelerinden alarak Tepecik ve Paşa köylerinde bulunan çiftliklerinde, civar köylerden haylice kimseler hazır olduğu hâlde makineyi tecrübe ettikleri müfettiş Agaton tarafından aktarılmıştır (KG, Nr. 16, 30 Haziran 1886: 1).

Gazetenin başka bir bölümünde ziraat müfettişi, demir pulluk ve tırmık gibi ziraatın terakkisine hizmet eden makinelerin Avrupa'dan alındığını ancak bozulduğunda usta olmamasından dolayı atıl kaldığını söyler. Ancak şimdi bu durumun çözüme kavuştuğu, Bandırma'dan Mısıryan Serkis ve Yazıcıyan Agop efendilerin sermaye koyarak Avrupa'da fen tahsili görmüş Polad Efendi'nin kontrolü altında bir demirhane açtıkları ifade edilmiştir. Demirhanede ithal makinaların tamiri yanında en az onlar kadar sağlam yerli ziraat aletleri de üretilmektedir (KG, Nr. 34, 10 Kasım 1886: 1).

Agaton gazetenin 39'uncu sayısında demirhane ürünlerinden bir adet demir tırmık satın aldığını, vilâyet muhasebe kâtiplerinden Hacı Mustafa Efendi'nin şehir kenarındaki tarlasında tecrübe ederek faydasını izleyiciler huzurunda ispatladığını ifade eder. Matbaa idaresi çiftçileri ziraata teşvik uğrunda himmet ve gayret gösteren müfettişten takdirle bahseder (KG, Nr. 39, 15 Aralık 1886: 1).

Müfettiş vilâyet ziraat odasına sunduğu lâyihada tecrübe ettiği tırmığın köylülere ulaştırılması için çözüm teklifi önermiştir. Buna göre köyler menâfi sandığından borç aldıkları takdirde beş altı takım tırmık ve pulluk edinebileceklerdir (KG, Nr. 41, 29 Aralık 1886: 2).

Vilâyet müftüsü Hacı Süleyman Efendi Fazlı Kuyusu adlı yerin karşısında mutasarrıf olduğu yedi dönüm tarlasını Ziraat Odası ile ziraat müfettişi Agaton Efendi'nin marifet ve nezaretleriyle yeni tarım usullerinin uygulanması için iki seneliğine bedelsiz Ziraat Odasına

bırakmıştır. 53'üncü sayıda müfettişin Bandırma'da kurulan fabrikanın ürettiği tırmık ve pulluğu tecrübe ettiği ve valinin de izlemeye geldiği anlatılır. Matbaadan birinin de katıldığı tören verimli geçmiştir (KG, Nr. 53, 23 Mart 1887: 1).

Gerekli tanıtımlardan sonra orak makinesinin köylüler tarafından satın alınmaya başlandığı söylenebilir. Günde otuz dönüm yeri biçip orakçı yevmiyesinden ve zamanında mahsulün ortadan kaldırılmasından dolayı büyük faydası görülmüştür. Müfettiş, makinelerin beher takımının otuz liraya alınabileceğini belirtmiş, daha fazla bilgi edinmek isteyenlerin müfettişliğe müracaat eylemelerini istemiştir (KG, Nr. 62, 25 Mayıs 1887: 1).

Farklı bir haber de bağları mahveden ve o günlerde etkili olan filoksera hastalığı ve ona karşı alınacak tedbirlere ilişkindir. Filokseranın yayılmasının önlenmesi için yurt dışından her nevi meyve vesair fidanların ithali yasaklanmıştır. Bazı kişiler Dersaadet'ten Bandırma iskelesine oldukça fazla fidan getirip ısrarla vilayete sokmak istemişler, hatta bazı saygın ve itibarlı kimselerin de onları destekleyici ifadeleri olmuştur. Fakat Bandırma Rüşumat Müdürü Hacı Hakkı Bey görevi gereği hepsini imha etmiştir (KG, Nr. 56, 13 Nisan 1887: 1).

61'inci nüshada hayvanlardaki bir hastalıktan bahsedilir. Bandırma'da tavuklarda hastalık zuhur ettiği duyulunca ziraat müfettişi Ervant Agaton Efendi olay mahalline gitmiştir. Hastalık sebebiyle 5 bin tavuk telef olmuştur. Müfettiş gerekli korunma tedbirlerini sağlamış ve dönünce tavuklara arız olan, teşhiste bulunduğu kolera hastalığının tedavi yollarına dair bir varaka kaleme almıştır (KG, Nr. 61, 18 Mayıs 1887: 2).

8 Haziran 1887 tarihli gazetede ifade edildiği üzere ziraat müfettişi Agaton Efendi ipek böcekleri tohumlarına ait fennî tedbirleri icra etmek üzere birkaç gün önce Bandırma ve Erdek'e gitmiştir. Aynı sebeple bir önceki gelişi 6 Nisan 1886 tarihine rastlamaktadır. Aynı gazetenin ilk sayfasında kazaların ekin durumunun konu edinildiği

haberde geçen seneye kıyasla sancağın genelinde yüzde on nispetinde bereket olduğu ama Bandırma'da üretimin değişmediği, bununla birlikte zahire fiyatının yüzde on kadar düştüğü ifade edilmiştir (KG, Nr. 64, 8 Haziran 1887: 1).

Mahkeme, Yargılama, Davalar

Yaşadığımız iyilikler kadar gördüğümüz, duyduğumuz suçlar da hayatın bir diğer yönünü yansıtmaktadır. Haberlere bakıldığında cinayet, yaralama, hırsızlık, fiil-i şeni, alacak gibi pek çok davanın yargıya intikal ettiği görülür. Örneğin Bandırma'ya bağlı Manyas'ın Balıklidere Köyü'nden Çerkes Hacı'ı öldürmekten dolayı zanlı olan uzun boylu, sivri burunlu, buğday rengi yüzlü, sarı bıyıklı Çerkes Şarok'un yargılanması (KG, Nr. 11, 26 Mayıs 1886: 4), Bandırma Kazası'ndan Rum milletinden Yorgaki ile Dimitri'yi para talebiyle yaralayan zanlı İsmail b. Tavi'ın yakalanması (KG, Nr. 21, 4 Ağustos 1886: 4), Bandırma'ya tabi Edincik nahiyesinin Hıdır Köyü'nden çoban Tatar Abdullah'ı yaralamasından dolayı Halim'in yargılanması (KG, Nr. 29, 6 Ekim 1886: 4 ve Nr. 62, 25 Mayıs 1887: 4), yakalanarak Bandırma yönetimine teslim edilen iki eşkıyanın çaldıkları iki atın sahiplerinin araştırılması (KG, Nr. 35, 17 Kasım 1886: 4), Bandırma kaymakamı Tahir Efendi'nin Manyas'ta hayvan hırsızlığı yapan yirmi kişiyi yakalaması (KG, Nr. 40, 22 Aralık 1886: 1), Bandırmalı Ali Osman'ı katil ve Kadri'yi yaralamasından dolayı zanlı Mahan oğlu Agop'un hizmetkârı Dimitri'nin yargılanması (KG, Nr. 73, 17 Ağustos 1887: 4 ve KG, Nr. 82, 26 Ekim 1887: 4), Bandırma kasabasında oturan Rum milletinden Hristakyani oğlu Yorgaki ile Ananosti oğlu Dimitri'nin yolunu keserek para talebiyle kendilerini yaralayan İsmail'in mahkemeye sevki (KG, Nr. 97, 8 Şubat 1888: 4), Bandırma Kazası'na bağlı Edincik nahiyesinde Sakarlı köylü çoban Tatar Abdullah'ı darp ve yaralayan zanlı Halim b. Mehmed'in cürmü sabit olup yedi sene müddetle küreğe konulması (KG, Nr. 104, 4 Nisan 1888: 4), Osman Pazarı muhacirlerinden Mehmed Pehlivan Bandırma'da misafir kaldığı

Raif Bey Hanı'nda han hizmetçisi bulunan Rumeli muhacirlerinden Köstenceli İsmail'i yaralayıp firar ettiği ancak daha sonra yakalandığı, yine aynı sayıda Bandırma kasabası ahalisinden Şükrü Efendi'nin Martın 6'ncı günü Manyas'ın Kazak Köyü'nden iki erkek ile bir hatunu yaraladığından dolayı yargılanması (KG, Nr. 105, 11 Nisan 1888: 1) bu kapsamdaki maddeleri oluşturmaktadır.

Mahkemeye intikal eden diğer bir husus alacak davalarıdır. Gazetede konuya dair birçok haber (11/4, 14/4, 23/4, 31/4, 34/4 -iki adet-, 35/4, 44/4, 47/4, 48/4 -iki adet-, 70/4, 92/4, 93/4, 104/4) mevcuttur. Alınan borçların vadesi geldiği hâlde ödenmemesi durumunda rehin gösterilen gayrimenkullere mahkemece el konularak satışa çıkarıldığı görülmektedir. Örneğin Bandırma Bidayet Mahkemesi icra memuriyetinden verilen ilana göre Ermeni kilisesi cemiyet reisi Hacı Manok Ağa'nın kilise akçesinden Edincik Kasabası'ndan Panosi Oğlu Abik'e vermiş olduğu akçenin tahsili için borçlunun Edincik'te Topçu Burnu adlı mahalde bulunan iki dönüm zeytinliği, Akçeşme'de bir adet bahçesi satılacağından talip olanların on beş güne kadar Bandırma Bidayet Mahkemesi İcra Dairesi'ne müracaat eylemeleri istenmiştir (KG, Nr. 23, 18 Ağustos 1886: 4). Yine Bandırma İcra Memurluğundan gazeteye verilen ilana göre Göcen Ahmet zevcesi Ümmühan Hatunun Edincikli Ahmet Çavuş'ta bulunan alacağını tahsil için borçlunun Tavukçu mevkiindeki üç dönüm zeytin bahçesi bin beş yüz kuruşa satışa sunulmuştur (KG, Nr. 34, 10 Kasım 1886: 4).

Germiyan Vakası

Rumeli muhacirleriyle Çerkezler arasında Germiyan adlı mevkide, temelinde arazi anlaşmazlığı olan tartışmaların büyüyerek çatışma boyutuna vardığı anlaşılmaktadır. Konuya dair dört haber (3/1, 19/4, 32/2, 34/2) bulunmaktadır.

Bandırma Kazası'na bağlı Manyas nahiyesinde Kızılkilise, Bolcağaç, Eskiçatal ve Eşen köyleri arasındaki Germiyan bölgesinde

yaşananlar uzun süre mahkemeleri meşgul etmiştir. 1883 yılının Aralık ayında Rumeli muhacirleriyle Çerkezler arasında belirtilen bölgede bir münazaa çıkmıştır. Olay mahkeme zabıtlarına Germiyan vakası olarak geçmiştir. Yaşanan arbedede birkaç kişi yaralanmış ve ölenler olmuştur. Vilâyet savcı yardımcısı Ali Haydar Bey olayın soruşturulmasıyla görevlendirilmiştir. Dosyada iki kişinin cinayetle otuz kişinin de yaralamadan dolayı yargılanması istenmiştir (KG, Nr. 3, 31 Mart 1886: 1). 21 Temmuz 1887 tarihli nüshada muhacirlerden Hüseyin b. Mustafa ile Çolakoğlu Abdullah'ı öldüren zanlı Haydar Köyü'nden Zekeriya b. Osman ve Hacı Mehmed Bey'in yargıya teslim olması için on gün mehil verildiğinden bahisle teslim olmazlarsa gıyaben yargılanacakları duyurulmuştur (KG, Nr. 19, 21 Temmuz 1886: 4).

Haberin geçtiği son iki nüshada olay okuyucuya detaylı şekilde aktarılmıştır. Olayın kaynağını birkaç köyün ortasına yerleştirilmiş olan Tırnova muhacirlerinin buldukları mahalden kaldırılmaları yolunda muhacirlerle civar köylerdeki Çerkezlerin tartışması oluşturur. Çıkan olayların ilk aşamasını on üç kişinin yaralanması ve Hacı Mehmed oğlu Hasan ile damadı Mustafa'nın içinde eşya bulunan kulübelerinin yakılması oluşturur. İkinci aşamasını Çerkez muhacirlerin zaptiye mülazımını Ali Ağa'yı tehdidi ve son aşamasını da muhacirlerin naklini konuşmak için memurların geldiği esnada silahların ateşlenerek iki kişinin yaralanması ve sonrasında vefatı oluşturur. İfadesine başvurulmuş Hamamlı Köyü'nden Laz Osman Ağa otuz beş kadar süvari Çerkezin silah atarak köyün kenarından gelip geçtiklerini ancak olaya vakıf olmadığını söylemiştir. Ölen iki kişinin katilleri tam olarak tespit edilememiştir. Tehditte bulunan on beş şahsın isimleri dosyaya girmiştir. Katil olayından zanlı olan Uzun Zekeriya ile Hacı Mehmed Bey hakkında ifadeler dinlenmiş, Hacı Mehmed Bey'in olayın dışında olduğu tespit

edilerek beraatına⁷, tehdit olayına karışanların ise suçlu olduklarına karar verilmiştir (KG, Nr. 32, 27 Ekim 1886: 2). Vakanın geçtiği son nüshaya göre savcı muavini Ali Haydar; Uzun Zekeriya ve diğer mücrimlerin cezalandırılmasını istemiştir. Neticede Uzun Zekeriya'nın yedi sene müddetle küreğe konulmasına, olaya karışan on dört kişiye para cezası kesilmesine, yetkisi olmadan köye vararak olayların patlak vermesine sebep olan Manyas nahiyesi müdürü Raşid Bey'in dört ay, zaptiye tabur kâtibi Ali Efendi'nin altı ay hapse konulmalarına 4 Ekim 1886 tarihinde karar verilmiştir (KG, Nr. 34, 10 Kasım 1886: 2).

Eşkıyalık Faaliyetleri

Bu başlık altına dâhil edilebilecek köy basma, manastır yağmalama ve hayvan hırsızlığı 35/4, 69/1, 78/4, 90/4 numaralı nüshaların haberlerine konu olmuştur.

Yakalanarak Bandırma resmi makamlarına teslim edilen Manyaslı Çerkes Ali Bey ile arkadaşı Tal'ın işlediği suç o günlerde yaygın olan hayvan hırsızlığıydı (KG, Nr. 35, 17 Kasım 1886: 4). Bir seferinde kaymakam Tahir Efendi'nin Manyas'ta yirmi hayvan sârikini

⁷ Sonraki yıllarda Çerkez Hacı Mehmed'in Germiyan mevkiindeki mukatelenin müsebbibi olmakla suçlandığı ifadeler için bkz (BOA, DH. MKT. 1597/106, 22 Cemaziyelahir 1306). Diğer bir belgeye göre Ahmed Paşa'nın Germiyan karyesinde mutasarrıfı olduğu çiftlik arazisinde birkaç yüz koyununu otlatması nedeniyle Eşin karyesi Çerkez muhacirlerinden Hacı Mehmed Bey'den zarara uğradığı şeklinde şikâyetçi olmuştur (BOA, DH. MKT. 1481/26, 15 Cemaziyelevvel 1305). Yapılan tahkikat sonucunda mera ve çayırlar yüzünden çıkan çatışma ve kavgada Çerkez ahalisinin haksız olduğu anlaşıldığı ve ihtilafli yerlerden men edilmelerine karar verildiği bununla birlikte Çerkez Hacı Mehmed'in bu işte ilişiğinin görülmediği ifade edilmiştir (BOA, DH. MKT. 1626/107, 7 Şevval 1306). İhtilafli meralara girilmemesi noktasında tedbirler alındığı emirler yayımlandığı dikkat çekmektedir. Bunlardan biri de Dağıstan ümerasından Ahmed Paşa'nın sahibi olduğu çiftlik arazisine muhacirlerin müdahalelerinin önlenmesine yöneliktir (BOA, DH. MKT. 1738/75, 14 Zilkade 1307. Aynı konuyla ilgili diğer belgeler için bkz. BOA, DH. MKT. 1842/110, 10 Zilkade 1308; ZB. 703/45, 27 Rebiülahir 1307; DH. MKT. 95/2, 11 Muharrem 1311).

yakalayıp mahkemeye teslim etmesi bu tür hırsızlığın yaygınlığı hakkında bir fikir verebilir. Ali Bey ile arkadaşının çaldıkları atların sahiplerine teslim edilmek üzere Gönen'e getirildiği anlaşılmaktadır (KG, Nr. 40, 22 Aralık 1886: 1).

21 Temmuz 1887 tarihli gazetede yaklaşık üç hafta önce meydana gelen bir olay haberleştirilmiştir. Kalabalık bir haydut grubu Kirmasti kasabasının Karaköy Köyü'nü basmıştır. Ahalî ile aralarında çıkan çatışmada bir köylü yaralanırken Bandırma'da mukim muhacirlerden İbrahim Pehlivan adlı haydut ölmüştür. Eşkıyanın takibi için vilayet merkezi, Bandırma ve Gönen'den askeri müfreze çıkarılmıştır. Hatta Bandırma Kaymakamı Tahir Efendi bizzat takibe katılmıştır. Kimlikleri ayrıntılı olarak zikredilen şahısların çoğunun yakalandığı kaydedilmiştir (KG, Nr. 69, 21 Temmuz 1887: 1).

Bandırma Kazası'na bağlı Dutlıman Köyü'ndeki manastırı gündüz vakti basan Babur Osman nakit para ve eşyaları çalmıştır. Hırsızlığın ardından firar eden Mihaliç'in Dedeobası Köylü bu şakinin eşkâli gazetede ayrıntılı olarak betimlenmiştir. Zanlının Karesi sancağı Bidayet mahkemesi ceza dairesinde yargılanacağı belirtilerek yakalanması için memurlara gerekli emir verilmiştir (KG, Nr. 78, 28 Eylül 1887: 4). Gazetede üç ay sonra, 21 Aralık 1887 tarihinde çıkan bir haber Babur Osman'ın yalnız olmadığı anlaşılmaktadır. Arkadaşları Mihaliç Kazası'nın Kadı Köyü'nden Emrah oğlu Mustafa Çavuş ve aynı köyde oturan kahveci Arnavut Necib'in tutuklandığı yazılmıştır. Teslim olması için yeniden on gün mehil verilen Osman'ın adli makamlara teslim olmadığı takdirde gıyaben yargılanacağı, mallarının haciz edileceği ifade edilmiştir. Yerini bilenler haber vermeye ve adliye zabıtalara da yakalamaya memur edilmişlerdir (KG, Nr. 90, 21 Aralık 1887: 4).

Teftiş, Memurların Kazaya Gelişi

Merkezi teşkilat memurlarının teftiş maksatlı kazayı ziyaret ettiği görülmektedir. Vergilerin tahsili, nüfus işlemleri, mali işlerin denetlenmesi, vergilerin tahsili ziyaret sebeplerinden bazılarıdır. Haberlere yansayan diğer önemli mesele belediyenin geçirdiği büyük teftiştir. Maliyenin müfettişinin yürüttüğü soruşturmada komisyonun tespit ettiği usulsüzlükler gazete sütunlarından okuyucuya aktarılmıştır. Başlık altında 19 belge (18/1, 25/2 -iki adet-, 27/1, 31/1, 32/1 -iki adet-, 43/1, 44/1, 45/1, 54/1, 61/1, 63/1, 71/1, 72/1, 83/1, 84/1, 89/1, 90/1) bulunmaktadır.

18 numaralı gazetede çıkan bir habere göre a'şar müzayedesini için vilayet defterdarı Baha Beyefendi Bandırma'ya gitmiştir (KG, Nr. 18, 14 Temmuz 1886: 4). İstanbul'dan vilayete dönen vilayet nüfus memuru İsmail Efendi Bandırma'nın nüfus işlerini teftiş etmiştir (KG, Nr. 25, 1 Eylül 1886: 2). 25 Nisan 1888 tarihli bir belgeye göre bazı nüfus vukuatının defterlere kaydedilmediği ve memur Osman Efendi'nin 3940 kuruşu zimmetine geçirdiği tespit edilmiş ki bu durum teftişlerin gerekliliğini gözler önüne sermektedir (BOA, DH. MKT. 1503/83, 13 şaban 1305). Valinin teftişte bulunmak için 18 Eylül 1886 tarihinde kazaya gittiği haberi paylaşılmıştır (KG, Nr. 27, 22 Eylül 1886: 1). Valinin bir diğer ziyareti 2 Kasım 1887 tarihli gazetede paylaşılmıştır (KG, Nr. 83, 2 Kasım 1887: 1).

Vilâyet defterdarı Bahaeddin Beyefendi a'şar taksitlerinin tahsilinin hızlandırılması için Bandırma ve Gönen kazalarına gittiği (KG, Nr. 43, 12 Ocak 1887: 1), defterdarın iki buçuk ay sonra tahsilat konusuyla ilgili olarak tekrar Bandırma'ya gittiği (KG, Nr. 54, 30 Mart 1887: 1), 1887 Temmuzunun sonunda yeni defterdar Ferid Beyefendi'nin mali işlerin kontrolü için kazada bulunduğu (KG, Nr. 71, 3 Ağustos 1887: 1) ve Karahisar redif miralayı İsmail Bey Balıkesir ve Bandırma

taburlarının askere alım işlemlerinin tahkik ve teftişine baktığı (KG, Nr. 44, 19 Ocak 1887: 1) konuya dair diğer haberleri oluşturmaktadır.

Önemli bir konu da Bandırma Belediyesi'nin harcamaları ile ilgili tahkikattır. 1 Eylül 1886 tarihli gazetede yer alan konuya dair ilk habere göre maliye müfettişi Nuri Beyefendi resmi dairelerin hesaplarını incelemiş, vilayet merkezindeki işlerini tamamlayıp Bandırma'ya hareket etmiştir (KG, Nr. 25, 1 Eylül 1886: 2). 20 Ekim 1886 tarihli gazeteğe göre müfettiş Bandırma'da yaptığı incelemede yapılan işlere harcanan paranın fazla olduğunu ve komisyon kurularak konunun iyice araştırılmasını istemiştir (KG, Nr. 31, 20 Ekim 1886: 1). Yapılan hizmetlerden kaldırım, yollar, iskele ve belediye dairesine 1.149.000 kuruş harcanmıştır. Bunların yanı sıra müfettiş 90.500 kuruş harcanan yer altı yollarının da noksan bırakıldığını, bu konunun da komisyona havalesini istemiştir. Bir usulsüz uygulama olarak oldukça fazla senet ve poliçenin pulsuz olduğunu görerek buna binaen belediyeden 31.500 kuruşun ödenmesini istemiştir. Aynı gazetede belediye hesabındaki üç bin kuruşluk açığın sandık eminden tazmin edilmiş ve memurun görev yerinin değiştirilmesi gereği yerel yöneticilere iletilmiştir (KG, Nr. 32, 27 Ekim 1886: 1)⁸. 90'ıncı sayıda da maliye müfettişinin mali işlerin kontrolü için Bandırma'da olduğu bilgisine yer verilmiştir (KG, Nr. 90, 21 Aralık 1887: 1).

Asker

Askerliğe alım, askere gidenlere ve askerden dönenlere yollarda ve iskelelerde kolaylık sağlanması hususlarına 2/2, 23/1, 24/1, 84/1, 90/1 numaralı nüshalarda değinilmiştir.

⁸ Yapılan tahkikat neticesinde 638 adet masraf senedinden alınması gereken 31.224 kuruş nakit cezasının tahsil edilmediğine dair bkz. BOA, DH. MKT. 1503/83, 13 Şaban 1305.

Haberlerden ikisi (KG, Nr. 23, 18 Ağustos 1886: 1 ve Nr. 24, 25 Ağustos 1886: 1) Balıkesir redif-i tâlî taburunun Bandırma iskelesine çıkması ve yakında memleketlerine ulaşacaklarına dairdir. Balıkesir-Bandırma mukaddem taburları Bandırma iskelesine çıkarılmak üzere Dedağaç'tan Canpek adlı vapura bindirilmiştir (BOA, Y..MTV. 22/101, 23 Zilkade 1303). Bandırma tali taburu 2 Eylül 1886 tarihinde Kamil Paşa vapuru ile Bandırma'ya varmıştır (BOA, Y..MTV. 23/20, 03 Zilhicce 1303). Balıkesir tali taburları Bilecik ve Simav taburlarıyla birlikte Mudanya ve Bandırma iskelelerine çıkmak üzere Şerefresan vapuruyla 15 Ağustos 1886 tarihinde Leftekarye'den hareket etmiştir (BOA, Y..MTV. 22/45, 15 Zilkade 1303).

21 Aralık 1887 tarihli gazetede yer alan habere göre terhis olan 140 nefer askerin Necid ve Ticaret-i Bahrî vapurlarıyla Bandırma iskelesine vardıkları, memleketlerine dönerken her türlü kolaylığın kendilerine gösterildiği Bandırma'dan bildirilmiştir (KG, Nr. 90, 21 Aralık 1887: 1). Terhis olarak Dersaadet'ten vatanlarına gitmekte olan 140 nefer askerin Bandırma iskelesine ulaştıkları haberleştirilmiştir (BOA, Y.PRK.ASK. 43/73, 07 Rebiülahir 1305).

Diğer bir haberde (KG, Nr. 84, 9 Kasım 1887: 1) idaresi Bandırma Kazası taburuna tâbi bulunan Kepsud nahiyesinde askere alım kur'ası icra edildiği ve 63 nefere birinci tertip, 56 nefere ikinci tertip numaraları isabet eylediği mahallinden bildirilmiştir.

Bir gazete haberinin tashihi 2 numaralı nüshada okuyucuya duyurulmuştur. Tercüman-ı Hakikat gazetesinin 2284 numaralı nüshasında Kepsud nahiyesi ileri gelenlerinden Hacı Tosun Ağa'nın askeriyeye 472'şer hırka ve çarık, meşhur Yağcı Bedir aşiretinin imalatından 470 çift çorap ve diğer bazı eşyalar ile 32 Osmanlı lirası verdiği görülmüştür. Haberin aslı araştırıldığında şahıs tarafından üç adet hırka, iki çift çorap, dört çift çarık, iki çift dolak hediye ettiği anlaşılıp

nakden yardımını vuku bulmadığı haber alınarak haber tashih edilmiştir (KG, Nr. 2, 24 Mart 1886: 2).

Manyas Nahiyesi

İdari olarak Bandırma'ya bağlı olan Manyas nahiyesinin bazı haberlere konu olduğu görülmektedir. Bunlar 44/1 -2 adet-, 52/1, 60/4, 64/1, 66/1, 78/2, 79/4, 80/1, 80/4, 100/1, 102/4 numaralı gazetelerde yer almıştır.

Nahiye ileri gelenlerinin yazdığı bir varakada Maltepe Köyü'nde zenginlerin ve hamiyet sahibi insanların yardımlarıyla hükümet konağı yapıldığı belirtilmiştir. Ayrıca Manyas'ta bir belediye meclisi teşkilinin gerekliliği dile getirilmiştir. Meclis teşkili hakkında henüz vilayetlere bir yazı ulaşmadığı, geldiğinde icabının icra olunacağı değerlendirilmesi habere eklenmiştir (KG, Nr. 44, 19 Ocak 1887: 1). Aynı nüshada yer alan bir diğer haber Işıklar Köyü önündeki değirmen yerinin ihale duyurusu hakkındadır.

Mander ve Garfe köyleri arasındaki anlaşmazlık haberine 52'inci nüshada yer verilmiştir. Köyler arasındaki arazi anlaşmazlığına yirmiyi aşkın kişinin karışması olayın ulaştığı boyutu göstermesi açısından önemlidir. Çıkan arbedede ölen ve yararlananlar olmuş, zanlılar mahkemeye sevk edilmişlerdir (KG, Nr. 52, 16 Mart 1887: 1). Karesi vilayetinden merkeze gönderilen yazıda birkaç kişinin öldüğü ve olaydan sorumlu kişilerin sorguya alındıkları bildirilmiştir (BOA, DH. MKT. 1405/13, 21 Cemaziyelahir 1304).⁹

21 Mart 1888 tarihli nüshada bir cinayet haberi konu olmuştur. Nahiyeye bağlı Balıklıdere Köyü'nde sakin Çerkez muhacirlerden

⁹ Aynı tarihlerde Mander köyünün yaşadığı diğer bir sıkıntı mera ile ilgilidir. Civar köylerde iskân olunan muhacirler tarafından köy merasının izinsiz kullanıldığı şikâyeti ve konunun araştırılması gereği belgelere yansımıştır (BOA, DH. MKT. 1728/119, 15 Şevval 1307).

Hacof'un katlinden zanlı olan kardeşi Şarok firar etmiştir. Mahkemece teslim olması, aksi takdirde gıyaben yargılanacağı ve mallarının haczedileceği ilan edilmiştir (KG, Nr. 102, 21 Mart 1888: 4). Verilen bir ilanda Manyas nahiyesi Koşupınarı vergisinin ihalesinin yapılacağı, taliplerin Bandırma kaymakamlığına müracaat etmeleri istenmiştir (KG, Nr. 60, 11 Mayıs 1887: 4).

Gazetenin 78'inci sayısına güzel bir dayanışma haberi konu olmuştur. Hacı Osman Köyü'nde yapılmakta olan cami-i şerifin masraflarını ahali üstlenmiş, nakdi yardımda bulunan kişilerin isimlerine ve bağışladığı miktara gazetedeki yer verilmiştir (KG, Nr. 78, 28 Eylül 1887: 2). İkinci defa yapılan bağış kampanyası haberinde yine teberruda bulunanların isimleri gazete sütunlarından okuyucuya aktarılmıştır (KG, Nr. 80, 12 Ekim 1887: 1). Manyas'ta Dumba çiftliği arazisi mahsulatından alınan aynî ücretten buğday, arpa ve alefin müzayedeye çıkarıldığı, katılmak isteyenlerin kaymakamlığı başvuru yapması (KG, Nr. 79, 5 Ekim 1887: 4), aynı çiftliğin mer'a öşrünün müzayedeye çıkarıldığı Bandırma kaymakamlığından talip olanlara ilan edilmiştir (KG, Nr. 80, 12 Ekim 1887: 4).

Yağmurların yoğunluğu nedeniyle Manyas'taki Karadere taşarak civardaki bazı köylerin ekin ve hayvanlarına zarar vermiştir. Gazetede yer alan haberin kaynağı Bolcağaç Köyü'nden Mustafa Efendi'dir (KG, Nr. 100, 7 Mart 1888: 1). Gazetede "Susurluk'tan Mektup" başlığıyla gönderilen 16 Mayıs 1887 tarihli bir mektuba yer verilen haberde Bandırma şose yolu gündeme taşınmıştır. Mektubu gönderen kişi Bandırma yolunda güzel çalışmalar yapıldığını, bunların gazetedeki yayımlanmasının "Marifet iltifata tabidir" fehvasınca orada emek veren kaymakam, memur ve işçilere manevi bir ödül olacağını belirtmiştir (KG, Nr. 63, 1 Haziran 1887: 1).

Âşar İhaleleri

Gazetenin 7/1, 9/4, 12/1, 16/1, 18/1, 20/2, 59/1, 66/1, 69/1, 76/4, 80/4, 83/1 nüshalarında âşar müzayede ve ihale haberleri bulunmaktadır. Âşar müzayede tarihleriyle ilgili bir haberde Bandırma Kazası'nın Mayıs'ın on beşinci gününden itibaren başlayacağı ve talimat gereği bir ay devam edeceği duyurulmuştur (KG, Nr. 7, 27 Temmuz 1887: 1). 12'inci nüshada müzayede başlandığı haberi paylaşılmıştır (KG, Nr. 12, 02 Haziran 1886: 4). Vilayet defterdarı müzayede ve ihaleye nezaret etmek üzere 30 Haziranda Bandırma'ya gitmiştir (KG, Nr. 16, 30 Haziran 1886: 1). Kesin ihale sonucuna göre Bandırma ve ona bağlı Manyas, Edincik ve Emirali nahiyelerinin âşarı iki yük, on iki bin yüz kırk altı kuruş fazlasıyla bir milyon elli bin kuruşa talibine bırakılmıştır (KG, Nr. 18, 14 Temmuz 1886: 1). Müzayedelerin yürütüldüğü esnada merkezle devamlı irtibatta kalınmıştır. Haberleşmeyi sağlayan Bandırma telgraf merkezi müdürü Mahmud, muhabere memuru Hüseyin ve mülazım Nâhid ve Şevket efendilerin üstün gayretleri takdir edilmiştir (KG, Nr. 20, 28 Temmuz 1886: 2).

12 Mayıs 1886 tarihli gazetede Bandırma ambarında mevcut bulunan mısır, alef, keten tohumu, fasulye, börtülce, susam, mercimek, kaplıca, buğday ve arpanın satışa çıkarılacağı talip olanların liva ve kaza a'şar müzayede komisyonlarına müracaat eylemeleri ilan olunmuştur (KG, Nr. 9, 12 Mayıs 1886: 4). 1887 yılı âşar ihalesinin de Mayıs'ın 5'inci gününden Haziran'ın 5'inci gününe kadar yapılması kararlaştırılmıştır (KG, Nr. 59, 4 Mayıs 1887: 1). İhalenin yürütülmesine Balıkesir Belediye Başkanı Necib Bey memur edilmiş (KG, Nr. 66, 30 Haziran 1887: 1) ve görevini tamamlayarak 21 Temmuz 1887 tarihinde Balıkesir'e dönmüştür (KG, Nr. 69, 21 Temmuz 1887: 1).

Bandırma ve Edincik'in iki senelik zeytin âşar ihalesi Ağustos'un yirmi üçünden itibaren bir ay müddetle müzayedeye çıkarıldığı Bandırma kaymakamlığından bildirilmiştir. Talip olanların vilâyet idare meclisine

müracaat etmeleri ilan edilmiştir (KG, Nr. 76, 14 Eylül 1887: 4). 83'üncü nüshada ise (KG, Nr. 83, 2 Kasım 1887: 1) ihale müddetinin uzatıldığı haberi yer almaktadır.

Müteferrik

Bu başlık altında dikkat çeken birkaç habere (3/3, 4/2, 11/4, 24/4, 26/2, 29/1, 52/1, 61/1, 73/1) değinilecektir. Bunların ilki vilayette çıkarılan madenlerden bahsetmektedir. Bandırma, Erdek, Marmara Adası arazisinde en güzel somaki mermer, Manyas taraflarında linyit madeni varsa da aktif olarak yalnız Balya ve Avunya Nahiyeleri civarında simli kurşun, Susurluk Nahiyesinde borasit ve İvrindi Nahiyesinde antimon madenlerinin işletildiği ifade edilmiştir (KG, Nr. 3, 31 Mart 1886: 3). Aynı konuyla ilgili diğer bir haberde Manyas'ın Evran Köyü'nde yaklaşık yirmi bin dönümde simli kurşun, krom ve antimon madenleri çıkarmak için Balıkesirli Kuyumcuzade Hacı Süleyman Efendi ile Batum muhacirlerinden Meded Beyzade Ali Haydar Bey'e gerekli ruhsatnamelerin verildiği yazılmıştır (KG, Nr. 29, 6 Ekim 1886: 1).

Maarif müdürü Hikmet Bey hazırladığı yazı dizisinde vilâyetin idari taksimatı hakkında bilgi vermiştir. Buna göre Karesi vilâyeti Balıkesir ve Biga namlarıyla iki sancak, 13 kaza, 16 nahiye ile 1271 köyden oluşmaktadır. Balıkesir sancağı Bandırma, Erdek, Edremit, Ayvalık, Kemer, Sındırgı, Bigadiç, Kemer-i Edremit (Burhaniye), Gönen kazalarını içerir (KG, Nr. 3, 31 Mart 1886: 3). 4'üncü nüshada Bandırma, Marmara Denizi sahilinde, Balıkesir'e on sekiz saat mesafede, sekiz bin nüfuslu ve gayet işlek bir iskeleye sahip kent olarak tarif edilmiştir (KG, Nr. 4, 6 Nisan 1886: 3).

26 Mayıs 1886 tarihli haber Padişahın veladeti münasebetiyle Bandırma ve Kepsut'ta yapılan kutlamaları duyurmaktadır. Bu anlamda resmi daireler kandillerle, limandaki vapurlar da rengârenk fenerlerle donatılmış olduğu gibi dükkânlar defneyaprakları ve fenerlerle süslenmiş

ve ahali de gece yarısına kadar eğlenmiştir (KG, Nr. 11, 26 Mayıs 1886: 4). Ertesi yıl, gazetede haberden, kutlamaların daha coşkulu geçtiği anlaşılıyor. Öğleden sonra toplar atılmış, mülki ve askeri memurlar ile belde ileri gelenleri hükûmet konağına gelerek tebrik merasimini ifa etmişlerdir. İslam, Rum ve Ermeni mekteplerinin çocukları da hükûmet konağı önüne gelerek padişahı övücü şiirler okumuş hocaları da nutuklar irat etmiştir. Gece dahi hükûmet konağı, askeri depo, telgrafhane, belediye, düyun-ı umumiye, gümrük, reji idareleri, eczane, Yıldız Kıraathanesi ve Halil Paşa'nın konağı mükemmel surette defne yapıkları ve pek çok fenerler ile donatılmıştır. Havai fişekler atılmış ve çalgılar çalınmış, mağaza ve dükkânlar kandillerle süslenmiştir (KG, Nr. 61, 18 Mayıs 1887: 1).

İstanbul - Bandırma ulaşımına dair habere göre Gürcü Kumpanyası'na ait Bandırma adlı vapurun haftada üç defa, Cumartesi, Salı, Perşembe günleri, Dersaadet'ten Bandırma'ya ve Bandırma'dan dahi Pazartesi, Çarşamba, Cuma günleri Dersaadet'e hareket edecektir. Yük, yolcu ve emaneti olanların Bandırma'da Hacı Anaştâş oğlu Yordan Efendi'ye müracaat eylemeleri gazetede ilan olunmuştur (KG, Nr. 24, 25 Ağustos 1886: 4).

26'ncı nüshada kaymakam Tahir Efendi'nin¹⁰ icraatlarına yer verilir. Edincik'e varan kaymakam hükûmet konağının harap halde

¹⁰ Tahir Efendi, Mustafa Ağa oğlu. Hicri 1250 yılında Balya'nın Müstecab köyünde dünyaya geldi. Çeşitli yerlerde kaymakamlık yaptı. Bandırma kaymakamı Tahsin Efendinin azliyle yerine Bigadiç'te kaymakam olan Tahir Efendi görevlendirildi (BOA, İ.DH. 976/77087/2-3, 11 Rebiülahir 1303)

Görevindeki iyi hizmetlerden dolayı Tahir Efendi rütbe-i sâniye sınıf-ı mütemayizi ile taltif edilmiştir (BOA, İ.DH.. 1033/81404, 14 Ramazan 1304; DH.MKT. 1361/155, 26 Zilkade 1303; DH.MKT. 1428/83, 9 Şevval 1304). İnşa ettirdiği değirmen nedeniyle ahali ile arasında yaşanan tartışmaların büyümemesi adına görevden azledilen Tahir Efendi'nin teşkil olunan Debreniçe kazası kaymakamlığına tayininin uygun

bulmuş, nahiyenin alt yapısının yetersizliğini haber almış ve eşrafla yaptığı görüşmeler neticesinde alt yapının belediye, hükümet konağının dahi ahali tarafından inşası karar altına alınmıştır (KG, Nr. 26, 15 Eylül 1886: 2).

İlginç bir haber örneği de suistimal nedeniyle memuriyetinden azledilmiş vergi kâtibi Hüsnü Efendi'nin telgrafına yer verilmesidir. Kâtip on beş seneye yakın hizmette bulunduğunu, vilâyet idare meclisince muhakeme edilerek suçu sabit olmadıkça azlini kabul edemeyeceğini söylemiştir (KG, Nr. 29, 6 Ekim 1886: 1).

Gazeteye emeği geçenlere teşekkür sadedinde 52'inci sayıda bir haber yer almıştır. Başka memurlar yanında Bandırma kaymakamı ve tahrirat kâtibine de ortaya koydukları gayret ve çabalardan dolayı memnuniyet dile getirilmiştir (KG, Nr. 52, 16 Mart 1887: 1).

73'üncü nüshada sağlık ve aşıyla ilgili bir haber yer almıştır. Kazaları gezen vilâyet baytarı İbrahim Efendi'nin matbaaya gönderdiği mektupta Bandırma'da çiçek illetinin zuhur ettiğini ancak memleket

bulunmuştur (BOA, DH.MKT. 1739/119, 23 Zilhicce 1307; DH.MKT. 1749/59, 20 Zilkade 1307; DH.MKT. 1730/76, 22 Şevval 1307).

Kaymakam hakkında birçok şikâyetle de bulunulmuştur. Örneğin; Çerkez ileri gelenlerinden Edik Bey'in hanesine tecavüz ettiğine dair şikâyet üzerine olayın tahkikatı (BOA, DH.MKT. 1412/56, 19 Receb 1304); Kaymakamın leh ve aleyhinde mabeyn-i hümayun baş kitabetine gönderilen dört telgrafta ileri sürülen maddelerin incelenmesi hususunun Karesi Vilayeti'ne yazıldığı (BOA, DH.MKT. 1419/100, 19 Şaban 1304); Bandırma eski kaymakamı Tahir ve Mal Müdürü Asım Beyler tarafından Işıklar köyü merasından bir kısmının usulsüz satışına karşı çıktığı için tutuklanan İbrahim Efendi'yi kanunsuz tutuklayanlar hakkında Karesi Valiliği'nce ne tür muamele yapıldığının bildirilmesi (BOA, DH.MKT. 1481/82, 17 Cemaziyevvel 1305), Hükümet tarafından üç sene önce kendilerine verilen arazinin bahaneyle Bandırma kaymakamınca geri alınmaya çalışıldığından bahseden Çinge köyü muhtarı İbrahim'in arzuhali (BOA, DH.MKT. 1413/58, 23 Receb 1304) bunların bir kısmıdır.

tabibine aşı için müracaat edenlerin sayısının az olduğunu bildirmiştir (KG, Nr. 73, 17 Ağustos 1887: 1).

Sonuç

Karesi gazetesi Balıkesir’de yayımlanan ilk gazete olması açısından kentin yayın hayatında önemli bir konum işgal etmektedir. XIX. yüzyılın sonlarına doğru çıkan gazetede 200’ü aşkın haberin Bandırma’ya ait izler barındırması vilayet gazetelerinin taşıdığı önem hakkında fikir verebilir. Buradaki bilgilerin değerlendirilmesinin kentin tarih ve kültürüne katkı sağlayacağı gerçeği yadsınamaz. Çalışmada, eldeki verilerden yola çıkılarak imar faaliyetleri, eğitim, ziraat ve hayvancılık, asayiş, askerlik, vergilerin tahsili, afetler, şiir ve edebiyat, teftiş, resmi ziyaretler ve muhtelif adlı başlıklar tespit edilmiş ve haberler yorumlanmıştır. Varılan sonuçları şu şekilde sıralamak mümkündür:

İmar faaliyetlerinin büyük kısmını Balıkesir - Bandırma şose yolu ile yol üzerinde Hamidiye isimli köprüünün yapımı ve liman inşası oluşturmaktadır. Arşiv belgelerinden yolun şose hâline getirilmesi çalışmalarının daha önceden başlatıldığı anlaşılmaktadır. Bandırma, Gönen, Balya, İvrindi, Kepsut ve Susurluk’tan mükelleflerin çalıştığı yol bizzat vali tarafından teftiş edilmiştir. Yol işlemlerinin takibi, çalışanların sevk ve idaresi için vilayet idare meclisi azası Basri Bey görevlendirilmiştir. Sonraki yıllarda şose yolunun korunması ve tamiri maksadıyla istihdam edilecek bekçilere verilmek üzere yolu kullanan araba ve hayvanlardan vergi alınması bir çözüm olarak gazetede gündeme gelmiştir. Karadere nehri üzerinde yapımı tamamlanarak 15 Kasım 1887 tarihinde resmi açılışı gerçekleştirilen köprüünün adı padişahın ismine izafeten Hamidiye olarak belirlenmiştir. Liman ve rıhtım yapma izni Bandırma Belediyesi’ne verilse de arşiv kayıtlarından liman ve rıhtımın uzun yıllar tamamlanamadığı tespit edilmiştir.

Yeni bir okul açıldığından burada yeni tarz eğitimi bilen bir öğretmene ihtiyaç duyulduğu ilan edilmiştir. Açılışa memurlar, eşraf ve

öğrenciler de katılmıştır. Diğer taraftan yarı resmi niteliğinden dolayı gazetenin hemen her sayısında memur tayinleri “tevcihât” başlığı altında okuyucuya aktarmıştır.

Doğal afetler başlığı altında yangın, deprem, şiddetli rüzgâr, aşırı yağmur, yıllar sonra gelen yoğun kar yağışı ve etkileri gibi konular gündeme gelmiştir. Bandırma’da meydana gelen büyük yangının sebebi irdelenerek çözüm önerisinde bulunulmuştur. Şiddetli rüzgâr posta vapurunun Bandırma’ya gelişini dahi etkilemiştir. Yine şiddetli poyraz nedeniyle vapurlar Bandırma’ya gelemediğinde postada gecikmeler yaşandığı anlaşılmıştır.

Mehmed Nuri, Ahmed Enis ve “Bandırma’dan Birisi” gazetede yayımladıkları şiirlerle Bandırma edebi hayatında varlıklarını göstermişlerdir.

Bazı sayılarda çiftçileri bilgilendirici, yeni ziraat usullerini tanıttıcı yazılar yayımlanmıştır. Ziraat müfettişi Ervant Agaton Efendi ipek böcekleri tohumlarına ait olan fennî tedbirleri bizzat uygulamak üzere Bandırma ve Erdek kasabalarına gitmiş, demir pulluk ve tırmık gibi tarımın gelişmesine yardımcı olan makineleri tanıtarak Bandırma’da Polad Efendi’nin kontrolü altında bir demirhane açıldığını duyurmuştur. Bir haber de bağları mahveden ve etkili olan filoksera hastalığı ve ona karşı alınacak tedbirlere ilişkindir.

Cinayet, yaralama, hırsızlık, tecavüz, alacak gibi pek çok davanın yargıya taşındığı ve bunların gazetedeki haberlere yansdığı görülmüştür. Bazen muhacirler ve civar köyler arasında anlaşmazlık yaşanmıştır. Bu başlık altına dâhil edilebilecek köy basma, yağmalama ve hayvan hırsızlığı da haberlere konu olmuştur. Merkezi teşkilat memurlarının teftiş maksatlı kazayı ziyaret ettiği görülmektedir. Vergilerin tahsili, nüfus işlemleri, mali işlerin denetlenmesi, vergilerin tahsili ziyaret sebeplerinden bazılarıdır. Haberlere yansıyan önemli bir mesele de

belediyenin geçirdiği teftiştir. Yürütülen soruşturmada komisyonun tespit ettiği usulsüzlükler okuyucuya gazete sütunlarından aktarılmıştır.

İdari olarak Bandırma'ya bağlı olan Manyas nahiyesinin Maltepe Köyü'nde hükümet konağı yapılması, Mander ve Garfe köyleri arasındaki anlaşmazlık, Hacı Osman Köyü'nde yapılmakta olan caminin masraflarını ahalinin üstlenmesi haberlerin bir kısmını oluşturmuştur.

Âşar müzayede haberleri, askere alma işlemleri, orduya katılanlara ve terhis olanlara kolaylık sağlanması gibi hususlar “diğer haberler” başlıklarını oluşturmaktadır. Diğer başlığı altında vilayette çıkarılan madenlerden de bahsedilmektedir. Padişahın doğumu münasebetiyle Bandırma ve Kepsut'ta kutlamalar yapıldığı, Bandırma'da çiçek illetinin zuhur ettiği ancak aşı için müracaat edenlerin az olduğu bilgisi de paylaşılmıştır.

Sonuç olarak 19. yüzyılın sonunda çıkan *Karesi Gazetesi*'ndeki 200'ü aşkın haberde Bandırma'ya ait izlerin bulunması önemlidir. Bunlar incelenerek Bandırma'nın 19. yüzyıl sonlarındaki durumuna dair yorumlar yapılabileceği gibi elde edilen bazı ipuçları takip edilerek yeni bilgilerin izini sürmek de mümkün olabilecektir.

Bilgi Notu

Makale, araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Yapılan bu çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Karesi Gazetesi 1-105. sayılar (11 Cumadelahir 1303/ 5 Mart 1302/ 17 Mart 1886 - 29 Receb 1305/ 30 Mart 1304/ 11 Nisan 1888).

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA).

Bab-ı Asafl Mühimme Defterleri (A.{DVNSNMH.d.) 13/21, 29 Zilkade 1283; 91/67, 20 Safer 1056.

Sadaret Name-i Hümayun Evrakı (A.}DVN.NMH.) 17/10, 29 Zilhicce 1283.

Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO.) 1007/75463, 15 Rebiülahir 1315; 206/15410, 7 Zilkade 1310.

Dahiliye Mektubi Kalemi (DH.MKT.) 1361/155, 26 Zilkade 1303; 1405/13, 21 Cemaziyelahir 1304; 1412/56, 19 Receb 1304; 1413/58, 23 Receb 1304; 1419/100, 19 Şaban 1304; 1428/83, 9 Şevval 1304; 1452/30, 13 Muharrem 1305; 1455/39, 29 Muharrem 1305; 1465/52, 6 Rebiülevvel 1305; 1481/26, 15 Cemaziyelevvel 1305; 1481/82, 17 Cemaziyelevvel 1305; 1503/83, 13 Şaban 1305; 1503/83, 13 Şaban 1305; 1597/106, 22 Cemaziyelahir 1306; 1626/107, 7 Şevval 1306; 1728/119, 15 Şevval 1307; 1730/76, 22 Şevval 1307; 1738/75, 14 Zilkade 1307; 1739/119, 23 Zilhicce 1307; 1749/59, 20 Zilkade 1307; 1842/110, 10 Zilkade 1308; 95/2, 11 Muharrem 1311.

Dahiliye Muhaberat-ı Umumiye İdaresi (DH.MUİ.) 16/39.

İrade Meclis-i Mahsus (İ. MMS.) 119/5104, 14 Receb 1308.

İrade Dahiliye (İ..DH..) 1033/81404, 14 Ramazan 1304; 976/77087/2-3, 11 Rebiülahir 1303.

İrade Ticaret ve Nafia (İ.TNF.) 2/19, 4 Zilkade 1310.

Maarif Nezareti Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemi (MF. İBT.) 24/80, 22 Kânunusani 1305.

Maarif Nezareti Mektubi Kalemi (MF. MKT.) 352/13, 26 Kânunusani 1312.

Meclis-i Vükela Mazbataları (MV.) 62/76, 9 Receb 1308.

Şura-yı Devlet (ŞD.) 1187/4, 6 Şevval 1305; 1191/28, 23 Cemaziyelahir 1308; 1198/18, 16 Şevval 1310.

Yıldız Mütenevvi Maruzat (Y..MTV.) 22/101, 23 Zilkade 1303; 22/45, 15 Zilkade 1303; 23/20, 03 Zilhicce 1303.

Yıldız Askeri Maruzat (Y..PRK.ASK.) 43/73, 07 Rebiülahir 1305.

Zabtiye (ZB.) 703/45, 27 Rebiülahir 1307.

Kitap ve Makaleler

İskender, S. (2005). *Karesi gazetesindeki edebî ve kültürel muhteva üzerine bir inceleme (1886-1888)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

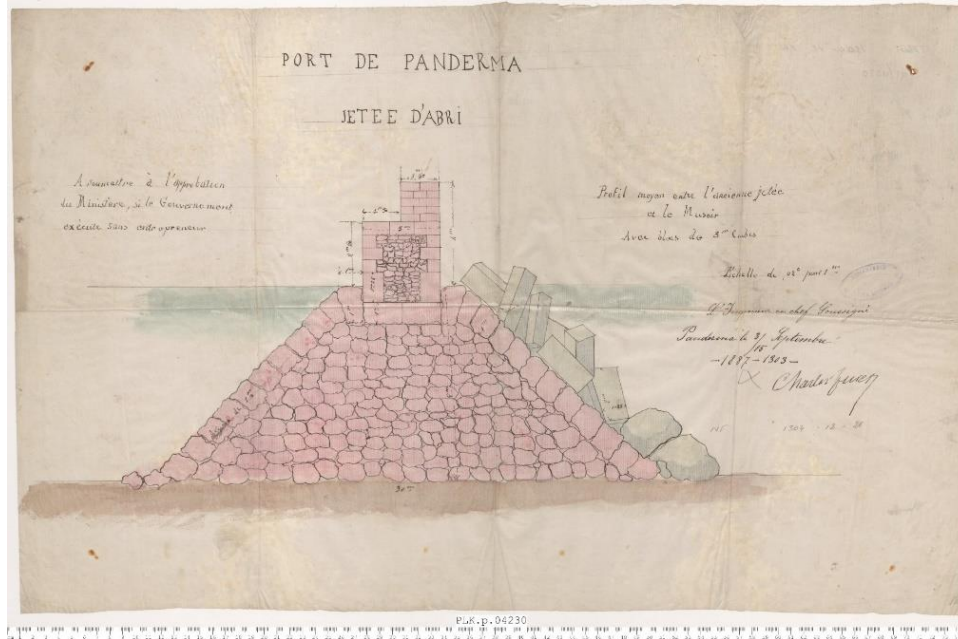
Kocabaşoğlu, U. & Birinci, A. (1995). Osmanlı vilâyet gazete ve matbaaları üzerine gözlemler. *Kebikeç*, (2), 101-122.

Yazıcı, N. (2004). Karesi gazetesinde Gönen. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (33), 131-165.

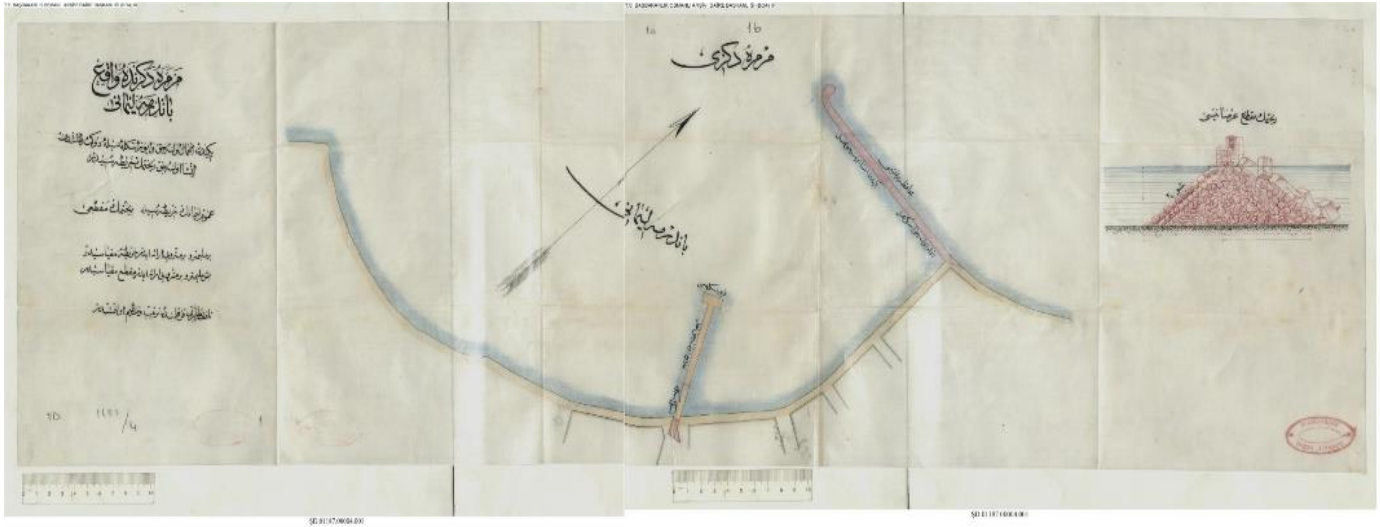
Ek 1: Hüdavendigâr Vilayeti-Kuzeybatı, Balıkesir'den Bandırma'ya kadar olan şoseye ait elle yapılan nafia haritası. Yol civarındaki kasaba ve nahiyeler gösterilmiştir. (Ölçek 1/100000) BOA. HRT.h., 559, H-29-12-1341.

Ek 2: Bandırma Limanı mendirek planı. (Fr.), BOA. PLK.p., 4230.

Ek 3: Bandırma Limanı hakkında mülga Nafia Komisyonu'ndan müdevver evrak. (Ticaret 1), BOA. ŞD. 1187/4, H. 6.10.1305.

Ek 4: Gazetede Çıkan Haberler

Gazete Sayı	Sayfa	Belge Özeti
2	2	İane-i askeriye komisyonundan tebliğ kılınmıştır, Kepsut nahiyesinden Hacı Tosun Ağanın Bandırma kaymakamlığına teslim ettiği yardıma dair <i>Tercüman-ı Hakikat</i> gazetesi haberinin araştırılması
2	4	Bandırma’da açılan iptidai mektep için bir muallim tayini lüzumuna dair
3	1	Selhhâne (mezba) civarının Bandırma yoluna birleştirilmek üzere şose yolu inşasına başlanıldığı hakkında
3	1	Bandırma mal müdürlüğüne Ayvalık mal müdürü Fehmi Efendi’nin tayinine dair
3	1	Bandırma’ya bağlı Manyas’ta bulunan Germiyan adlı mevkide Rumeli muhacirleriyle Çerkezler arasında bir tartışma ve kavga yaşandığına dair “Karesi vilâyeti mülhakatından Bandırma kazası dâhilinde Manyas nahiyesinde Kızılkilise karyesi ile Bolcaağaç ve Eskiçatal ve Eşen karyelerinin vasatında vâki Germiyan nam mevkide doksan dokuz senesi kânunuevveli içinde Rumeli muhacirleriyle Çerkesler meyânında bir münâzaa tahaddüs etmiş ve işbu münâzaada çend nefer mecruh ve maktul olup vak’ayı müteakiben lâzım gelenlerin icrâ-yı istintakı zımında merkez-i vilâyet müddei-i umumi muavini Ali Haydar Bey mahall-i vak’aya azimetle tahkikat-ı lâzimeyi bi’l-icrâ avdet etmiş ve tanzim olunan evrak-ı istintakiyesi bundan evveli hey’et-i ittihâmiyeye gönderilmiş idüğü işitilmiş idi. Bu kerre hey’et-i mezkûrece Çerkeslerden iki neferi cinâyettele ittiham edilerek otuz iki kadar kimsenin dahî cunha derecesinde lüzûm-ı muhâkemelerine karar verilerek evrâkın vürüd eylediği ve müttehemlerin berâ-yı muhâkeme dâvet olunduğu istihbâr kılınmış olduğundan şu muhâkemenin sûret-i cereyânıyla netîce-i muhâkemedden kariîn-i kirâmı haberdâr ederiz.”
3	3	Vilayetin idari taksimatına dair makale, Maarif Müdürü Hikmet Bey
4	1	Vilayet ziraat müfettişi Ervant Agaton’un Bandırma ve Erdek’e gidişi hakkında
4	2	Vilayetin ahvâl-i coğrafiye ve tarihiyesinden, Bandırma’ya dair, Maarif Müdürü Hikmet Bey

5	1	Havadis-i Vilâyet, Bandırma kasabasında iptidai mektebin resmi açılışına dair “Mehâsin-i asriyye-i hazret-i padişahi âsâr-ı celîlesinden olarak Bandırma kasabasında bu kere müceddeden bina ve inşa olunan bir bâb mekteb-i ibtidâinin memûrîn ve eşrâf-ı mahalliye ve mekteb-i rüşdî şâkirdânı hazır oldukları hâlde umum tarafından ed’iye-i mefrûza-i hazret-i hilâfetpenâhî mükerreren yâd ve tezkâr olunarak resm-i küşadı icra olunduğu Bandırma Kaymakamlığından makâm-ı âlî-i vilâyete varid olup matbaaya tebliğ olunan telgrafnamede maa’l-memnûniyye görülmüş olmakla ilân-ı keyfiyete ibtidâr olunur.”
6	1	Havâdis-i Vilâyet, Yapılmakta olan Bandırma şosesinin vali tarafından muayenesi
6	1	Bandırma şose yolunun tamiri dolayısıyla ihtiyaç duyulan amele için kazalara yazı yazıldığına dair
7	1	Bandırma kazasının a’şar müzayedesine ve zamanının yaklaşması cihetiyle gerekli evrakın memurlara gönderildiği hakkında
7	1	Bandırma mal müdürü Fehmi Efendi’nin değiştirilmesi lüzumu üzerine Erdek Mal Müdürü Mehmed Asım Efendinin buraya tayin kılındığına dair
7	1	Bandırma ziraatına dair, Yazar 505 “Çiftçilik, Bu tarafta dağlardan uzak mahaller ki Edincik ve Bandırma havalisinin bazı yö[n]lerinde yağmur ekseri senelerde Eylül ve Teşrinievvel içlerinde düştüğünden bu civarda ekseriyetle kış zer’ ameliyatına Eylül nihayeti ve Teşrinievvel evâilinde bed’ ve mübaşeret olunur. Havanın müsaadesine ve toprağın tavına göre bazı sene nihayet erbainden on gün, yirmi gün sonraya kadarki yani Kasımın 55’ine kadar zer’ ameliyatı hitam bulur. Zer’ ameliyatı hitam bulduktan sonra yani herkes zer’ işini müddet-i mezkûre zarfında ne vakit tekmil eder ise bu taraf çiftçileri “aktarma” tabir ettikleri aktarmaya başlarlar ki bu aktarma denilen nadas ameliyatı olacak. Bu civarların kır yerlerinde tarlalar münavebeye konularak münavebeten toprağın hâline göre en azı üç seneden nihayet altı seneye kadar terk edilerek dinlendirilmek üzere tatil edilir. İşte metruk tarlalardan hangilerine nöbet gelmiş ise o tarlayı nadasa yani aktarmaya başlarlar. Bu aktarma işi de herkesin çiftçe olan varyet ve kuvvetine göredir. Tarla bir defa aktarıldıktan sonra toprağı iyi hâsıla getirmek için işbu aktarılan tarlalar bu taraf kır

		<p>yerlerinde ta ruz-i Hızıra kadar havaların müsaadesine ve toprağın tavına göre eğer yetiştirilebilir ise dört defaya kadar tekrar-be-tekrar sürülür. Hele üç defa sürülmedikçe toprak mahsulü iyi yapmaz ve burada bu mükerrer ameliyata ikileme, üçleme, dörtleme tabir ederler.</p> <p>Ve yaz mevrûatının emr-i zer'ine dahi mart iptidasından bed' olunarak zer' olunacak hububatın cinsine ve yağmurun nüzulüne göre nihayet mayıs evâiline kadar imtidad eder.</p> <p>Sâlifü'z-zikr mükerrer ameliyat dahi ruz-i Hızıra kadardır. Ondan sonra yerler gereği gibi kurur ne aktarma ve ne de tekrar ameliyatı icra olunabilir. Çünkü Bandırma ve Edincik havalisinde ise nisan içinde yağmur düşmek ancak iki senede ve yahut üç senede bir kere vuku bulduğu tuttuğum jurnallerden müstebandır. Hatta 1301 senesi martının yirmi yedinci gününden itibaren mütemadiyen üç gün yağmur düştü. Otuz birinci gününden mayısın dördüncü gününe değin otuz beş gün yağmur düşmedi. Bu civarda kar da öyledir.</p> <p>95 senesinden beri buralarda kar hamsin içinde birkaç gün serpiştirir. Lakin toprak üzerinde hiç durmaz. Ve ekseri seneler ruz-i Kasımdan mart nihayetine kadar nüzul eden hep yağmurdur. Hatta 99 senesi gerek mevsim-i zer'de ve gerek ondan sonra marta kadar sık sık ve şiddetli yağmur nüzul etti. Kesret-i matar hem nadasları hasta etti ve hem de feyz ve berekete mâni oldu.”</p>
7	2	Bandırma kazası ağnam vergisi miktarına dair
9	1	<p>Havadis-i Vilayet, Bandırma şose yolunun tamiri</p> <p>“Balıkesir'den Bandırma'ya değin geçen sene yapılmış olan şose tarikin bu sene kışta bozulan mahallerinin tamirine teşebbüs olduğu mukaddem yazılmıştı. Bandırma ve Gönen kaymakamlıklarından iş'ar olduğuna göre oraların amelesi sevkiyatına mübaşeret kılınmış olduğu misillü Giresun ve İvrindi nevâhisi hisselerinin hemen termimâtı rehin-i hitam olmuş ve mühendis Salim Efendi ve müdür Hasan Bey ve zabıta memuru Süleyman Ağa'nın bu bâbda görülen mesaisi doğrusu takdire şayan görülmüştür.</p> <p>Daha nerelerden amele geldiği ve ne gibi inşaat vuku bulunduğu dahi ba'dehu tahkik ve neşr olunur. Şu hâle göre bu tarafca ba'dezin bir iş kalmayarak sâye-i umrân-vâye-i hazret-i şahanede ba'de'l-hasâd Edremit cihet-i tarikinin dahi ameliyatına mübaşeretle hüsn-i</p>

		ihitâma isali mukarrer ve bu bâbda dahi husûl-i muvaffakiyet eltâf-ı subhâniyeden muntazardır.”
9	4	A’şar müzayedesini, Talib olanların liva ve Bandırma kaza a’şar müzayede komisyonuna müracaat etmelerine dair
11	2	Bandırma kazası naibi Abdurrahman Fazlı Efendi’nin memuriyetinin üç ay uzatıldığı
11	4	Padişahın veladeti münasebetiyle Bandırma ve Kepsut’ta yapılan kutlamalara dair “Ahîren Bandırma’dan matbaaya gelen mektupta bütün devâir-i resmiye mükemmelen kandillerle limandaki vapurlar da rengârenk fenerlerle donatılmış olduğu gibi umûmen çarşı dahi açılıp dükkânlar defne yaprakları ve fenerler ile tezyin edilerek her sınıf ahalinin sâye-i şahanede nısfu’l-leyle kadar zevk ve ahenk eylediği ve Bandırma’da âramsız olan seryaver-i hazret-i şehriyârî sabık saadetli Halil Paşa Hazretleri’nin konakları da mükemmel surette donatıldığı beyan olunmuştur.”
11	4	İlanât, Merkez-i vilayet müddei-i umûmi muavinliğinden, Bandırma’ya bağlı Manyas’ın Balıklıdere köyünden Çerkes Hacı’u öldüren zanlının yakalanmasına dair
11	4	Bandırma kazasının Edincik nahiyesinde Güllük köyünde bir bahçenin borca karşılık müzayede edileceğine dair
12	1	Havâdis-i Vilayet, Bandırma ve Gönen şose yolunun ikmal için valinin nezaret ettiği
12	1	Bandırma kasabası a’şar müzayedesine dair
12	4	İlanât, Zahir müzayedesine dair, Bandırma ambarından arpa müzayedesine dair
13	1	Bandırma ve Gönen kasabasını ziyaret eden valinin vilayet merkezine döndüğüne dair
14	4	İlanât, Erdek’in Ermeni karyesinden Hacı Artin’in Bandırmalı Agopcan Efendi’ye borcuna karşılık sahip olduğu mağaza ve arsanın müzayedesine dair
15	3	Fenn-i ziraat nazariyatına tatbikan amelîyat ve tecrübe bahsinden, Bandırma’da ziraat, Gönen’e tâbi Kavak karyesi çiftliğinin zârîi 505
16	1	Bandırma kazası a’şarının müzayedesini için defterdarın gittiğine dair
16	1	Vilâyet ziraat müfettişi tarafından gönderilmiştir, Bandırma’da Yazıcıyan Agop Efendi marifetiyle “Özburun” fabrikasının orak makinesinin satışına dair

		“Erbab-ı ziraat muvacehesinde icra kılınan işbu tecrübelerden anlaşıldığı ve bâlâda beyan ve tezkâr olduğu üzere mezkûr makinelerin beheri öküzle kırk ve hayvanla elli dönüm mahalli güzelce biçiyor. Bu makinelerin fiyatı kırk liradan ibaret olup iştirası arzu olduğu takdirde Bandırma’da Yazıcıyan Agop Efendi marifetiyle sür’atle celb olunabilecektir.”
17	1	Bandırma naibi Abdurrahman Fazlı Efendi’ye İzmir pâyesı tevcihine dair
18	1	Bandırma’ya gitmiş olan defterdar Baha Beyefendinin vilayete döndüğüne dair
18	1	Bazı konuları arz etmek üzere Bandırma Kaymakamı Tahir Efendinin merkeze geleceğine dair
18	1	Bandırma, Gönen ve Erdek kazalarının a’şarının müzayedede bedellerine dair
19	1	Bandırma Limanı’nın inşasına dair “Bir zamandan beri muallakta kalmış olan Bandırma Limanı’nın inşası imtiyazı makam-ı âli-i vilayet-penâhîden Babıali’ye vuku bulan arz ve iş’ar üzerine bu kere katiyen mahalli daire-i belediyesine verilmiş ve mevcut olan iskele icabı kadar temdid edilmiş ve memleketin önüne ileride iktidar-ı mâlî nispetinde bir de rıhtım inşa kılınmak cümle-i imtiyazdan bulunmuştur. Zikrolunan limanın inşası zımında bundan evveli pek çok tarikler zuhur etmişken hükûmet-i seniyyece daire-i belediyeye ihale-i maslahat olunmasının tercih ve ihtiyar olunması sâye-i terakki-vâye-i hazret-i padişâhîde memleketin bir sür’at-i mümkinine ile imârı maksad-ı aslîsine müstenit olarak bu bâbda cânîb-i âli-i vilayet-penâhîden Bandırma Kaymakamlığı’na tebşir-i lutf-ı âlî kılındığından Bandırma ahalsininin dahi bu nimet ve âtufet-i seniyyenin kadir ve kıymetini bilerek el birliğiyle bu madde-i mühimmenin saha-i husûle vusulüne teşmîr-i sak-ı ihtimam etmeleri lazım gelir. Ahiren Bandırma’dan vuku bulan iş’ar üzerine limanın inşasına mübaşeret olunmak üzere fenne tatbikan keşfiyatı yapmak ve edevât-ı defterini i’tâ eylemek üzere Nezaret-i Celîle-i Nâfia’dan bir de mühendis istenilmiştir.
19	4	İlânat, Merkez-i Vilayet Bidayet Mahkemesi Ceza Dairesi’nden, Bandırma’ya bağlı Manyas Nahiyesinde Germiyan mevkiinde

		meydana gelen tartışmada iki kişiyi öldüren zanlının yakalanmasına dair
20	2	Kaza a'şar müzayedesinde haberleşmede Bandırma telgraf merkezi müdürü Mahmud, muhabere memuru Hüseyin, mülazım Nâhid ve Şevket Efendilerin gayretlerine ve güzel hizmetlerine dair
21	1	Şiddetli rüzgârdan dolayı posta vapurunun Bandırma'ya gidememesine dair
21	1	Varaka, Servet-i umumiyemizi tezyid için şirketler teşkil etmeliyiz, Bandırma iskelesinin vilayetin mühim ithalat ve ihracat merkezlerinden olduğu, taşımacılığın küçük vapurlarla yapıldığı, taşımacılıkta kumpanyalara bağımlılıktan kurtulmak için ileri gelen kişilerin fikir teatisinde bulunmalarına ihtiyaç duyulduğuna dair S. N.
21	4	Müddei-i umumi muavinliğinden, Bandırma kazasından Rum milletinden Yorgaki ile Dimitri'yi yaralayan zanlı İsmail b. Tavi'l'in yakalanmasına dair
23	1	Havadis-i Vilayet, Balıkesir redif-i tâlî taburunun yakında Bandırma iskelesine çıkıp merkeze ulaşacağına dair
23	1	Dersaadet Ticaret Odası gazetesinin Bandırma limanı hakkındaki haberin kaynağı olarak Karesi gazetesini göstermesine dair
23	2	Bandırma sandık emniğine Süleyman Efendinin tayinine dair
23	3	Bandırma'da vukua gelen yangına Manyas göllerinden getirilen sazların sebep olduğu ve tedbir olarak depo yapılması gerektiğine dair “Bandırma'dan 28 Temmuz tarihiyle bervech-i âti yazılıyor. Bandırma'nın başlıca ma'mulâtı kaba hasırdır. 90 tarihinde Bandırma'da vukua gelen harik-i kebir bu hasırları imal etmek üzere Manyas Göllerinden külliyetli olarak biçilip Bandırma'ya getirilmiş olan sazlardan ileri gelmiştir. Ara sıra dahi zuhur eden ufak tefek yangınlar yine bu sazlardan neş'et ediyor. Bandırma'nın harik tehlike ve muhâtarasından masuniyetini temin için sazların umumunu istiâba kâfi bir bâb depo inşası zımında beledî heyeti bir sene evveli bir tedbir ittihaz ve icrasını vaad etmiş olduğu hâlde henüz semere-i fiiliyesi görülemedi. Bu depo bir suret-i mümkinine ile inşa edilirse ahali-i memleketçe husûl-i emniyet ve memnuniyet olacaktır. Dört beş geceden beri Bandırma'da bazı şiddetlice ve bazı da hafifçe olarak ara sıra

		hareket-i arz vuku bulmakta ise de lehü'l-hamd nüfusça ve ebniyece telefat ve hasârât vuku bulmamıştır. (İzahtan müstağni olduğu üzere bu hasır sazi barut manendi bir şey olup öyle emniyetsiz bir hâlde bulundurulması rehin-i cevaz olamayacağından bu bâbda Bandırma Kaymakamı izzetlü Tahir Efendi'nin nazar-ı dikkati celb olunur.)”
23	4	Bandırma bidayet mahkemesi icra memuriyetinden, Bandırma'ya tâbi Edincik Kasabası'ndan Panosi Oğlu Abık'in kiliseye olan borcuna karşılık sahip olduğu zeytinliğin satışına dair
24	1	Balıkesir ve Bandırma mukaddem taburlarının Bandırma'ya çıkmış olduğuna dair
24	1	Karabiga İskelesi'nden Biga kazasına kadar ki şose yolunun yapımına dair
24	2	Bandırma ve Erdek ve Karabiga'da olduğu gibi Ayvacık kazasına bağlı Behram limanında da bir iskele yapılmasına dair
24	4	Gürcü Kumpanyası'na ait Bandırma adlı vapurun Bandırma-Dersaadet arasında geliş gidiş gün ve saatlerine dair “Gürcü Kumpanyası'nın Bandırma nâm vapuru haftada üç defa olarak Cumartesi, Salı, Perşembe günleri akşam saat on bir raddelerinde Dersaadet'ten Bandırma'ya ve Bandırma'dan dahi Pazartesi, Çarşamba, Cuma günleri akşam saat on birde Dersaadet'e hareket edeceklerinden yük ve yolcu ve emaneti olanların Bandırma'da Hacı Anaştaş oğlu Yordan Efendi'nin mağazasına müracaat eylemeleri ilan olunur.”
25	2	Maliye müfettişi Nuri Beyefendinin hesapların teftişi için merkezden Bandırma'ya hareket ettiğine dair
25	2	Nüfus memuru İsmail Efendi'nin Bandırma ve Gönen'in nüfus işlerini tahkikten sonra vilayete döndüğüne dair
25	2	Bandırma tahrirat kâtip yardımcılığına mukayyid Ahmed Efendi, mukayyitliğe de mülazım Mehmed Efendinin tayinine dair
25	4	İlânat, Bandırma şose yolu üzerindeki Karadere'de inşa olunacak köprüye dair
26	2	Bandırma kaymakamının icraatlarına dair “Bandırma'dan ber-vech-i âti yazılıyor: Kaymakamımız izzetlü Tahir Efendi bazı hususât-ı mühimmenin rü'yeti zımmında bu kere Edincik nahiyesine azimet etti. Oradan da Manyas nahiyesine gidecektir. Efendi-i mûmâileyh Edincik'e vardığında Edincik'in hükümet konağını harap bulmuş ve

		memleketin lağımları bulunmadığını dahi haber almış olmasıyla derhâl memleketin eşrafını celb ile icrâ edilmiş olan müzâkerât neticesinde lağımların belediye vâridâtından ve hükûmet konağının dahi ahali iânesinden inşası karar altına alındığı ve hatta Bandırma'dan ustalar dahi celb ettirildiği cihetle kaymamakam efendinin hıfz-ı sıhhat-i ahali ve raiyyet ve vikâye-yi şân-ı devlet emrinde bu suretle vâki olan himmet ve gayreti takdir u tahsine sezadır. Manyas'taki icraatlarını dahi ba'dehu yazarım.”
27	1	Havadis-i Vilayet, Valinin teftiş için Bandırma'ya gittiğine dair
28	1	Havadis-i Vilâyet, Valinin Bandırma ve Erdek kazalarından sonra Lâpseki ve Kal'a-i Sultaniye ziyaretine dair
29	1	Memuriyetten azledilmiş Bandırma vergi kâtibi Hüsnü imzasıyla matbaaya gelen bir telgrafnâmeye dair
29	1	Manyas nahiyesi ile Kemer Edremit (Burhaniye) kazasında maden çıkarana ruhsatname tanzim edildiğine dair
29	4	İlanat, Vilâyet Evkaf Muhasebeciliğinden, Bandırma'ya kadar inşa olunan şose yol üzerindeki Karadere nehri üzerinde inşa olunacak köprünün iki baş lambaları ile üstünün örtü ve diğer ihtiyaçları için ihaleye çıkılacağına dair
29	4	Bandırma'ya tabi Edincik nahiyesinin Hıdır köyünden çoban Tatar Abdullah'ı yaralamasından dolayı Halim'in yargılanmasına dair
30	1	Bandırma vergi kâtibi Hüsnü Efendi'nin vazifesini güzelce ifa ettiğine dair
31	1	Bandırma Belediyesi'nin harcamalarının incelenmesi için komisyon teşkiline dair “Maliye müfettişi saadetli Nuri Beyefendi marifetiyle hesâbâtına bakılmış olan Bandırma Beledisinde gayr-i ez maâşât kaldırım ve tesviye-i turuk ve iskele ve daire-i belediye inşaatı gibi masarıfata sarf edilmiş olan bir milyon yüz kırk dokuz bin bu kadar kuruşun memleketin imârâtına nazaran fâhiş görünmesinden dolayı masârifât-ı mezkûrenin tahkik ve keşfinin mukaddemâ belediyede bulunmamış bi-taraf ehl-i vukuf zevâta tevdiî zımnında bir komisyon teşkili ve doksan bin beş yüz kûsur kuruş masrafı görünen lağamların pek çok noksan yapılmış olmasından dolayı masarîfin sülûsünden fazlası yed-i kitmânda kaldığı cihetle bunun da teşkil olunacak komisyona havalesi zımnında müfettiş-i mümaileyh tarafından icab-ı hâlin icrasına teşebbüs olunduğu mevsukan istihbar kılınmıştır.”
31	1	Bandırma kazası naipliğine Cemil Efendinin tayinine dair

31	4	Bandırma bidâyet mahkemesi riyaset ve icra memuriyetinden, Emirali ceziresinden Konstanti oğlu İlyâ'nın alacak davasına dair
32	1	Bandırma Belediyesi'ne kesilen para cezasına dair
32	1	Bandırma belediye sandık emininin değiştirilmesinin gerekliliğine dair
32	1	Ceridetü'l Hakâyık gazetesinde yer alan, bir İtalya'nın sahibi bulunduğu maden işletmesinin arabalarının Bandırma şosesini bozduğu haberinin aslına dair
32	2	Fıkra-yı Hükmiye, Bandırma kazasına bağlı Manyas nahiyesinde "Germiyan vakasından" dolayı bidayet mahkemesinin verdiği cezaya dair
34	1	<p>Vilayet ziraat müfettişliğinden tebliğ olunmuştur, Ziraat aletlerinin tamiri için Bandırma'da bir demirhane kurulduğuna dair</p> <p>“Vilayet Ziraat Müfettişliğinden Tebliğ Olunmuştur</p> <p>Ziraatin terakkisine hizmet eden makinelerle Avrupa-kâri demir pulluk ve tırmık ve sair müteferriatının lüzum-ı isti'mali emrinde icra kılınan bunca vesâyâyâ karşı ahalice dermeyan edilecek bir söz var ise o da edevat-ı mezkûre tamirâtı için dâhil-i vilâyette müracaat edecek bir demirhane bulunmamasıdır. Vakıa li-ecli'l-isti'mal celb olunacak demir âlât ve edevattan biri sakatlandığı hâlde tamirine muktedir ustalar olmamasından dolayı muattal kalarak ondan istifade şöyle dursun bir de beyhude masraf edilmiş olur ki ahalinin bu babdaki hakkı inkâr olunamaz.</p> <p>Şu hâle göre ziraat hususunda matlub olan tarik-i terakki mesdud demek olup her şeyden evvel onun küşadına sa'y ve ikdam bedihidir. İşte bu madde çoktan beri nazar-ı itinadan dûr tutulmamış demektir ki bu defa Bandırma'da Mısıryan Serkis ve Yazıcıyan Agop Efendilerin sermaye-yi nakdiyesi ve Avrupa'da tahsil-i fen etmiş olan Polad Efendi'nin nezâreti tahtında bir demirhane küşad edilerek Avrupa makinelerinden sakatlanıp muhtac-ı tamir olanları muntazam surette tecdid edilmekle beraber Avrupa mamulâtının aynı ve onlardan daha sağlam ve ehven surette müceddeden demir pulluk ve sair edevât-ı ziraiye dahi i'mal olduğu kemâl-i memnuniyetle görülmüştür.</p> <p>Bandırma'nın vilâyetin her cihetine kurbiyet ve münasebeti hasebiyle tamirat ve sair siparişât için müracaatta suabet görülemediğinden saye-i terakkiyât-vâye-i hazret-i padişâhîde ahâlimizin bu babdaki ihtiyacının dahi teshil edilmiş olduğunu tebşir</p>

		ile artık nev-icad ziraat makineleriyle müteferriatının isti'maline mana verecek bir cihet kalmadığını beyan ve demirhanenin müessislerinin şu hizmetlerinden dolayı kendilerine vecibe-i teşekkürü ifaya ibtidar eyleriz.”
34	2	Bandırma kazasına bağlı Manyas nahiyesinde "Germiyan Vakası" hakkındaki i'lâmdan
34	4	Bandırma icra memurluğundan, Manyas'ın Eski Çatal karyesinden Arnavut Selim Ağa'nın alacak davasına dair
34	4	Bandırmalı Göcen Ahmet zevcesi Ümmühan Hatunun Edincikli Ahmet Çavuş'tan alacağına dair
35	4	Müddei-i umumiye muavinliğinden, Yakalanarak Bandırma yönetimine teslim edilen iki eşkıyanın çaldıkları iki ata dair
35	4	Bandırma Mahkeme-i Bidâyet riyasetinden, Bandırma'da oturan Hacı Bayramoğlu Bakkal İbrahim'in Karslı Abdullah'a olan borcuna dair
36	1	İvrindi'nin Ergama köyü civarındaki simli kurşun madeninin işletme imtiyazının Balıkesir'de oturan Bandırmalı Saatçi Edhem Efendi ile Muhacir Mustafa Efendi'ye verildiği ve hafriyata başlandığına dair
37	2	Bandırma merkezine 29 Teşrinievvel 1302'den itibaren Fransızca muhaberata başlandığına dair
38	1	Gönen kazası tahrirat kâtipliğine Bandırma acente kâtibi Hüseyin Vehbi Efendinin tayini hakkında
39	1	Bandırma kasabasında açılan demirhanede her çeşit tarım aleti imal edildiği, vilâyet ziraat müfettişi Ervant Agaton'un buradan bir adet demir tirmik aldığı ve tecrübe ettiğine dair
39	4	Telgraf hattı tamirâtı için ihaleye talip olanların Bandırma ve Bigadiç idare meclislerine başvurmalarına dair
40	1	Bandırma kaymakamı Tahir Efendi'nin Manyas'ta hayvan hırsızlığı yapan yirmi kişiyi yakalamasına dair
40	1	Bandırma idare meclisi azalığına Hacı Haşim Beyin, Bandırma Bidâyet Mahkemesi ikinci kâtipliğine Hafız Hulusi Efendinin tayinine dair
40	4	Gönen'de oturan Tuti Papazyan Ohannes Efendi'nin alacaklı olduğu Moralı Abbasi ve Celali aleyhlerine Bandırma Bidâyet Mahkemesi'nden aldığı resmi belgeye dair
41	1	Liman inşaatı için bir mühendis ile kondüktörün Bandırma'ya gittiğine dair

41	1	Ziraat müfettişi Ervant Agaton'un tırmığın faydası hakkında Vilâyet Ziraat Odası'na verdiği lâyiha, Bandırma'da kurulan fabrikadan tırmık ve pulluk satın alınmasına dair
43	1	Havadis-i Vilâyet, Vilâyet defterdarı Bahaeddin Beyefendinin Bandırma ve Gönen'e gidişine dair
44	1	Havadis-i Vilâyet, Karahisar redif miralay İsmail Bey'in Balıkesir ve Bandırma taburlarının 1302 senesi kur'a muamelâtının tahkik ve teftişi için geldiğine dair
44	1	Poyraz nedeniyle vapurların Bandırma'ya gelememesi ve postanın gecikmesine dair
44	1	Bandırma'ya bağlı Manyas nahiyesinin Maltepe köyünde inşa olunan hükûmet konağına dair
44	1	Bandırma'ya bağlı Manyas nahiyesinin Işıklar köyü önündeki değirmen mahallinin ihalesine dair
44	4	İlânat, Bandırma Bidayet Mahkemesi Riyasetinden, Drandonyan Mardiros ve Emin Çavuşzade Mustafa Efendilerin hazineye olan borçlarının tesviyesi maksadıyla icra kılınan müzayedeye dair
45	1	Vilâyet defterdarı Bahaeddin Beyefendinin merkeze döndüğüne dair
47	4	Bandırma Bidayet Mahkemesi Riyasetinden, Bandırmalı Mihailoğlu Kozma Efendi'nin Manyas'ın Bolcağaç karyesinden Memişzade Mehmed Ağa zimmetindeki alacağına dair
48	1	Bandırma'daki iptidâî mekteple ilgili şikâyet mektubu, Bandırma'dan matbaaya gelen bir mektupta iptidai mektebin muallim-i evveli Ahmed Efendi'nin yeni usul öğretime vâkıf olmadığı, muallim-i sâninin çocukları daima tahkir ettiği ve kapıcı Hafız Mehmed'in de çocukları dövdüğünden bahsedildiğine dair
48	4	Bandırma İcra Dairesinden, Dersaadetli Boyacıoğlu Aleksandır Efendi'nin Edincik'e tâbi Sazlıdere köyünden Paşazade Mehmed Ağa zimmetindeki alacağına dair
48	4	Dersaadetli Boyacıoğlu Aleksandır Efendi'nin Edincik'e tâbi Sazlıdere köyünden Paşazade Ali Ağa zimmetindeki alacağına dair
49	1	Evkaf muhasebecisi Halid Bey'in Bandırma'ya gittiğine dair
49	4	Meclis-i İdare-i Vilâyetten, Bandırma'dan Balıkesir'e getirilip götürülmekte olan Dersaadet postasıyla Balıkesir'den Bigadiç'e işletilmesi kararlaştırılan posta ihalesine dair “Meclis-i İdare-i Vilâyetten, Bandırma'dan Balıkesir'e getirilip götürülmekte olan Dersaadet postasıyla Balıkesir'den Bigadiç'e işletilmesi mukarrer olan posta üç

		yüz üç senesine mahsuben münakasaya çıkarıldığından talib olanların Meclis- İdare-i Vilâyete müracaat eylemeleri ilan olunur.”
50	1	Evkaf muhasebecisi Halit Bey’in Bandırma’dan döndüğüne dair
52	1	Gazeteye emeği geçenlere teşekkür, Bandırma kaymakamı ve tahrirat kâtibine gazeteye destek yolunda ortaya koydukları gayret ve çabalardan dolayı teşekkürde bulunulmasına dair “Merkez-i vilayet dâhilinde dahi fevkalâde cehd ve ikdamları meşhud olan vilayet sandık emini sabık Hacı Nuri Efendi ve zabtiye mülazımı Ali Ağa ile Erdek, Ayvalık, Edremit, Kemer, Bigadiç, Bandırma kaymakamları ve Bandırma ve Ayvalık ve Kemer tahrirat kâtipleri ve Edincik ve İvrindi ve Balya ve Kepsüt ve Paşalimanı ve Marmara müdürleri ve Armutabat ve Giresun zabita memurları bulunmakla onlara da beyan-ı memnuniyet olunur. Bunlardan maada diğer mahallerden para gönderen memurlar dahi var ise de onların esamisi ba’dehu başkaca ilan olunacaktır.”
52	1	Bandırma kazasına bağlı Manyas nahiyesinde iki köy ahalisinin kavgasına dair
52	4	Bandırma belediyesine ait iskele, kile ve kantar rüsumatı ihalesine talip olanların idare meclisine müracaat etmelerine dair
53	1	Vilâyet müftüsü Hacı Süleyman Efendi’nin Fazlı Kuyusu karşısında mutasarrıf olduğu yedi dönüm tarlasını Ziraat Odası ile ziraat müfettişi Agaton Efendi’nin marifet ve nezaretleriyle yeni tarım usullerinin uygulanması için iki seneliğine bedelsiz Ziraat Odasına verdiği, müfettişin yeni aletler tecrübe ettiğine dair “Merkez-i vilâyet müftüsü ve nakibü’l-eşraf kaymakamı faziletli Hacı Süleyman Efendi’nin Balıkesir kasabası civarında Fazlı Kuyusu karşısında mutasarrıf olduğu yedi dönüm miktarı tarlası Ziraat Odası hey’eti ile ziraat müfettişi izzetli Agaton Efendi’nin marifet ve nezaretleriyle usul-i fenniyeye tatbikan ziraat edilmek üzere iki seneliğini meccânen Ziraat Odasına terk eylediği bundan evvel bâ-kemâl-i memnuniyet istihbar kılınmış idi. Bandırma’da küşâd edilen fabrika mamulâtından olarak müfettiş-i mumaileyh marifetiyle celb edilen demir pulluk ve tırmık vasıtasıyla mezkûr tarlanın sürülüp hazırlanmakta olduğu geçen cuma günü haber alındığından âlât ve edevât-ı cedîde-i mezkûre ile atikleri beynindeki farkın mukayesesi için yevm-i mezkûrda zat-ı âli-i vilâyet-penâhî maiyet-i devletlerinde bazı zevat olduğu hâlde mahall-i mezkûru teşrif etmiş oldukları gibi hey’et-i matbaamızdan dahi birisi

		gönderildikte bizim bildiğimiz eski karasabanlar tarlaları nısıf derecede çiy bıraktığı ve üç dört parmaktan ziyade derin gitmediği hâlde zikr olunan tarlada müfettiş efendi tarafından bizzat kullanılan işbu demir pulluk tarlanın hiçbir tarafında bir karış çiy yer bırakma[k]sızın toprağı birbiri üzerine devirerek sekiz on parmak derinliğinde sürdükten sonra tarla bir de tırmıktan geçirilmiş ve işbu tırmık dahi pulluğun çıkardığı tezekleri parçalamakla beraber tarla derûnunda çör çöp bırakmayıp toplamış olduğunun görüldüğü memurumuzun ifadesinden anlaşılmaqla keyfiyet çiftçilerimizin nazar-ı dikkatlerine arz olunur.”
54	1	Vilâyet defterdarı Bahaeddin Beyefendinin birkaç gün önce Bandırma’ya gittiği ve yakında döneceğine dair
56	1	Filokseranın yayılmasının önlenmesi için yurt dışından her nevi meyve vesair fidanların ithalinin yasaklandığı ve bu bağlamda Bandırma iskelesine getirilen fidanların imha edildiğine dair “Flokseranın men’-i sirayeti için hariçten her nevi meyve ve saire fidanlarının ithali taht-i memnuiyete alındığı malumdur. Bu kere Bandırma kasabasından gelen bir zat, bazı kesanın Dersaadet’ten Bandırma iskelesine haylice fidanlar getirip bunları dâhil-i vilayete ithal için ilhah ve ibramda buldukları ve muteberandan bazıları da tervic-i ifadata tavassut ve delalet eylediği hâlde Bandırma Rusumat Müdürü izzetlü Hacı Hakkı Bey ifa-yı vazifeden, yani mezkûr fidanları zapttan geri durmayıp emri mucibince bunları kâmilan ihrak eylediğini beyan etmiş ve ikinci kâtip Mehmed Zeki Efendi’nin dahi ifa-yı vazifedeki gayret ve dikkatini söylemiştir. Hacı Hakkı Bey’in haber verilen hareketi pek yolunda olduğundan bundan sonra dahi o suretle ifa-yı vazifeye itina ve himmet olunmasını kendisine tavsiye ile beraber memurin-i rüsumiye-i sairenin de bu yolda icra-yı vazife eylemesi lüzumunu beyan ederiz.”
56	4	Meclis-i İdare-i Vilayetten, Bandırma şose yolunda bulunan Karadere köprüsünün ahşap kısımlarının inşa ihalesi için talip olanların vilayet idare meclisine müracaat etmelerine dair
57	1	Bandırma şose yolunun tamiri için istihdam edilen mükellef çalışanlardan bazılarının kendilerine isabet eden hisselerini yarım bıraktıklarına dair “Bandırma şose tarikinin tamiri için geçen 302 senesinde istihdam edilen amele-i mükellefeden bazılarının hisse-i musibelerini

		nâtamam bıraktıkları cihetle bunların ikmali için de Balıkesir, Bandırma, Gönen, Sındırgı, Bigadiç kazalarıyla Balya, Kepsüt nahiyelerinden amele-i mükellefe ifraz olunarak Bandırma, Gönen, Sındırgı, Bigadiç amelesi hat boyuna sevk olunmuş ve diğerlerinin nisanın on beşinci günü i'zâmı mukarrer bulunmuş olduğundan bunlara nezaretle beraber ameliyatın tesrî'i için dahi meclis-i idare-i vilayet azasından izzetlü Basri Bey memur tayin buyurulup müteheyyi-i azîmet bulunmuştur. Mîr-i mumaileyhin malum ve musaddak bulunan ehliyet ve dirayeti icabınca bu emr-i mühimmi ber-vefk-ı dilhâh-ı âlî sür'at hüsn-i tesviyeye muvaffak olacağı hakkında ümitler berkemâldir. Cenab-ı Hak tevfikini refik eyleye.”
57	1	Vilayet evrak odası kaydına göre gelen giden yazı ve telgraf sayılarına dair cetvel
58	1	Bandırma'da çıkan yangının yayılmadan kontrol altına alındığına dair
58	1	Bandırma ve diğer kazalar ağnam rüsumu miktarına dair
59	1	Bandırma a'şar müzayedede ve ihale tarihlerine dair
59	1	Bandırma şose yolunun yapımında teftişle görevli Basri Beyin göreve yerine gittiğine dair
59	1	Bandırma kaymakamı Tahir Efendinin vilâyet merkezine geldiğine dair
59	2	Bandırma kazası belediye reis ve azalarının seçimine dair
59	2	Bandırma meclis-i beledîsinden, Liman seddi yapımına dair
60	1	Bandırma bidayet mahkemesi aza mülazımlığına Matyos Efendinin tayin kılındığına dair
60	4	Bandırma'ya bağlı Manyas nahiyesinde Koşupınarı rüsumunun ihalesi icra kılınacağından talip olanların vilayet muhasebesine veya Bandırma hükümet konağına müracaat etmelerine dair
61	1	Defterdar Bahaeddin Beyefendinin tahsilat için Bandırma'ya gittiğine dair
61	1	Bandırma ve Ayvalık'ta meydana gelen küçük çaplı yangınlara dair “Nisanın yirmi altıncı pazar günü Bandırma'da Hristoridi'nin müste'ciran ikamet eylediği haneden ateş zuhur etmiş ise de lehü'l-hamd bir tarafa sirayet etmeksizin bastırıldığı Bandırma'dan ve şehri mezkûrun yirmi sekizinci salı günü Ayvalık'ta Kostanti Absan'ın hanesinden harik zuhur etmiş ise de kezalik mahâll-i saireye iras-ı

		mazarrat etmeksizin söndürüldüğü Ayvalık kazalarından bildirilmiştir.”
61	1	Padişahın doğum günü münasebetiyle Ayvalık, Bandırma, Gönen ve Kepsut'ta kutlamalar yapıldığına dair
61	1	Susurluk'tan Mektup, Bandırma şose yolunun Balıkesir - Susurluk arasındaki bölümüne dair
61	2	<p>Bandırma'da tavuklarda hastalık zuhur ettiği duyulunca olay mahalline giden ziraat müfettişi Ervant Agaton Efendinin tavuklara arız olan kolera hastalığı ve tedavi yollarına dair bir varaka kaleme aldığına dair</p> <p>“Bandırma'da tavuklarda hastalık zuhur ettiği istihbar kılınması üzerine ziraat müfettişi izzetlü Agaton Efendi Bandırma'ya i'zam kılınmıştı. Mumaileyh bu kere avdetle oralarca beş bin kadar tavuk telef olmuş olduğunu ve ol bapta lüzum görünen tedâbir-i tahaffuziyeyi icra eylediğini bilbeyan bu hastalığın nev'ini ve suret-i tedavisini mübeyyin tanzim ettiği varakayı ita etmekle ber-vech-i âfi derc olunur.</p> <p>Tavuklara Arız Olan Kolera Hastalığı Ve Suret-i Tedavisi</p> <p>Bu hastalık sârî olmasıyla zuhuru hâlinde az bir müddet zarfından yüzlerce tavuk birden telef olur. Bu hastalığa tutulan tavukların ibikleri morarıp siyahlaşmağa ve kanatları kuvvetten düşüp yere sürünmeğe ve tüyleri sertleşip dikilmeğe ve kendileri ishal olup pislikleri gayet fena kokmağa başlar ve bu sırada uyuşuk bir hâlde kalarak artık insandan kaçmazlar ve üzerlerinde alâim-i mebhusenin zuhurundan bir iki saat sonra düşüp telef olurlar. Bu hastalıktan henüz telef olmuş olan bir tavuğun kanı hurdebîn ile muayene edilirse içinde gayet ufak böceklergörmür ki telefata sebep olan bunlardır. Hastalığın zuhurunu müteakip sühûletle indifai için lazımu'l-icra bazı tertibat olup bunlara riayet olunursa hastalığın hemen önü alınır.</p> <p>Birinci – Sağlam tavuklar hastalıklı tavuklardan ayrılıp başka bir kümese veya diğer bir mahalle konulmalıdır.</p> <p>İkinci – Hastalıktan telef olan tavuklar ötede eride bırakılmayıp memleket haricinde derince çukurlar kazılarak gömülüp üzerleri kireç ile setr edilmelidir.</p> <p>Üçüncü – Hastalık zamanında kümeslerin duvarlarıyla tüneler âdeti odalar gibi badana edilircesine kireçli sularla yıkanılıp bu kireçli sulardan kümeslerin tabanındaki topraklara dahi dökülmelidir.</p>

		Veyahut on kıyye suya kırk dirhem miktarı zaç yağı ilave ile bununla yıkanılmalıdır ve hastalık kâmilen mündefi olmadıkça tavuklar harice salıverilmemelidir. Dördüncü – Tavukların içeceği sular derununa paslı demir parçaları konulduktan başka eczahanelerde bulunup (asidfenik) tabir edilen eczadan dahi bir kıyye suya iki dirhem kadar ilave edilmelidir. İşbu tavuk hastalığı bu defa Bandırma’da zuhur etmiş ve ara sıra sair mahallerde de zuhura gelmekte bulunmuş olduğundan def’i emrinde edilecek tedbir ve tertib ise masrafsız ve pek kolay bir şey bulunduğundan bu bapta köylülerimiz ile ashab-ı çiftlikâtın nazar-ı dikkatleri celb edilir.”
62	1	Vilayet merkezinde bulunan Bandırma kaymakamı Tahir Efendinin döndüğüne dair
62	1	Bandırma’da imal edilen orak makinesi hakkında bilgi almak isteyenlerin ziraat müfettişliğine müracaatına dair
62	4	Ceza dairesi riyasetinden, Bandırma’ya tabi Edincik nahiyesinin Hıdır köyünden çoban Tatar Abdullah’ı yaralamasından dolayı Halim’in yargılanmasına dair
63	1	Havâdis-i Vilayet, Vilayet defterdarı Bahaeddin Beyefendinin Bandırma’dan döndüğüne dair
63	1	Bandırma şose tarikinin tamirine memur olan Basri Beyin merkeze döndüğüne dair
63	1	Bandırma’da yabancı paraların kullanımının yaygın olduğunu ancak bunun yasak olduğu, kadınların mahallelerde haneleri önlerindeki yaya kaldırımları üzerinde çoluk çocuklarıyla oturduğu ve bu durumun çirkin bir görüntüye sebep olduğuna dair
63	1	Bandırma’da denize düşmüş çocuğun polis tarafından kurtarıldığına dair
63	1	Bandırma’da dava vekâletinde bulunan İzzet Bey’in üç ay vekâletten men’ine dair
63	1	Susığırılık’tan Mektup Aynen, Bandırma yolunda yapılan çalışmalara dair
64	1	Ziraat müfettişi Ervant Agaton Efendinin Bandırma ve Erdek’e gidişine dair
64	1	Bandırma’da ekinlerin geçen yılki verimde olduğu fiyatların da yüzde on kadar düştüğüne dair
64	1	Bandırma’ya tabi Manyas’ta kurulan Koşu panayırına dair

65	1	Havâdis-i Vilayet, Bandırma kaymakamı Tahir Efendi'ye rütbe tevcihine dair
66	1	Bandırma, Erdek, Gönen a'şârının ihalesine belediye reisi Necib Beyin görevlendirildiği
66	1	Çan, Bandırma ve Gönen panayurlarının huzurlu bir şekilde gerçekleştirildiğine dair
66	1	Adliye memurlarını tehdit etmiş olmak töhmetinden dolayı üç aydan ziyade avukatlıktan men'ine hükmolunan Bandırma'da mukîm dava vekillerinden İzzet'in cevabına dair
66	2	“Şerif” imzasıyla matbaaya gönderilen ve basıldıktan sonra çalıntı olduğu anlaşılan şiire “Bandırma'dan Birisi” imzasıyla yazılan nazireye dair
68	4	Nafia Nezareti tarafından Bandırma limanı hakkında gelen 17 Haziran 1303 tarihli cevabi telgrafnamede müddetin kifayetsizliği nedeniyle sürenin uzatıldığına dair
69	1	Kirmasti'nin Karaköy köyünde dokuz eşkıya ile ahali arasında çıkan kavgada ölen eşkıyanın Bandırma'da oturan İbrahim Pehlivan olduğu ve Bandırma Kaymakamı Tahir Efendinin olayı tahkik ve takip ettiğine dair
69	1	Bandırma, Erdek ve Gönen kazaları a'şarı ihalelerinin tamamlandığına dair
70	4	Bandırma'da oturan avukat Kirilos Efendi'nin müvekkili Midillili Mihaylo, Kirkor ve Zakarya Dadoryan'dan alacaklarına dair
71	1	Vilâyet defterdarı Ferid Beyefendinin Bandırma'ya gidişine dair
71	1	Bandırma idare meclisi azalığına Said Bey, Edincikli İbrahim Efendi ve Yordan Efendi; bidayet mahkemesi azalığına Hacı Hafız Mehmed Efendinin tayin kılındığına dair
71	1	İthalat ve ihracatı içeren istatistik cetvellerinin Bandırma rüsumât idaresinden düzenli bir şekilde tertip edilmesinin müdür ve başkâtibin himmetiyle olduğuna dair
71	3	Nazire, Bandırma'dan Mehmed Nuri
72	1	Defterdarın Bandırma'dan vilâyete döndüğüne dair
72	1	Bandırma kaymakamlığına yapılan atamaya dair
73	1	Bandırma kaymakamı Ömer Efendinin vilâyet merkezine geldiğine dair “Bandırma kaymakamı Ömer Efendi cumartesi günü merkez-i vilâyete gelerek memuriyetini mutazammın buyuruldu-i ali-i vilâyet-

		penahiye ahz ile pazar günü mahall-i memuriyetine azimet eylemiştir.”
73	1	Kazaları gezen vilâyet baytarı İbrahim Efendi matbaaya gönderdiği mektupta Bandırma’da çiçek illetinin zuhur ettiğini, memleket tabibine aşî için müracaat edenlerin de sayısının az olduğuna dair
73	2	Kısm-ı Edebî, Muharrir Efendi, Gazel Bandırmadan Mehmed Nuri
73	2	Mehmed Nuri’nin diğer bir gazeli
73	4	Bandırmalı Ali Osman’ı katil ve Kadri’yi yaralamasından dolayı zanlı hizmetkâr Dimitri’nin yargılanmasına dair
74	1	Bandırma’da oturan emekli Halil Ziyaeddin’in adının işlenmiş olduğu mührü kaybettiğine dair
75	2	Bandırma şose yolunun noksan kalan kısmının ikmaline dair
75	2	Bandırma a’şar memuru Yusuf Rahmi Efendinin Edremit mal müdürlüğüne tayinine dair
75	2	Bartın iskelesine gönderilmek üzere Bandırma’dan, Posta ücretlerine dair
76	4	Bandırma ve Edincik’in iki yıllık zeytin a’şarı ihalesine talip olanların idare meclisine müracaatına dair
77	1	Cülûs günü münasebetiyle Bandırma’da hükümet konağında tören düzenlendiğine dair
78	2	Bandırma’ya tabi Manyas’ın Hacı Osman köyünde yapılan camiye destek veren ahalinin isim ve yardım miktarlarına dair
78	2	Gazel, Bandırma’dan Ahmed Enis
78	4	Bandırma Kazasına bağlı Dutlıman köyü manastırını basarak para ve eşya çalan eşkıyanın yakalanmasına dair
79	4	Manyas’ta Dumba çiftliği mahsulatından olan zahirenin ihaleye çıkarıldığı ve talip olanların vilâyet muhasebesine müracaat etmelerine dair
80	1	Bandırma kazası idare meclisi azalığına yapılan seçime dair
80	1	Bandırma’ya bağlı Manyas’ın Hacı Osman köyünde yapılan camiye destek veren ahaliye dair
80	4	Bandırma ve Edincik’in zeytin a’şarı ihalesine talip olanların idare meclisine müracaatına dair
80	4	Bandırma’ya bağlı Edincik ve Manyas a’şarı ve Dumba Çiftliği mer’ası ihaleye çıkarıldığından talip olanların kaymakamlığa müracaat etmelerine dair
81	1	Bandırma’da mera ihalesi icra olunacağına dair

82	4	Bandırmalı Ali Osman'ı katil ve Kadri'yi yaralamasından dolayı tutuklu bulunan Mahan oğlu Agop'un hizmetkârı zanlı Dimitri'nin yargılanmasına dair
83	1	Havâdis-i Vilâyet, Valinin incelemeler için Biga, Edincik, Erdek ve Bandırma'ya gidişine dair
83	1	Edremid, Bandırma ve Erdek kazaları zeytin a'sârı müzayedede müddetlerinin uzatıldığına dair
83	2	Gazel, Bandırma'dan Ahmed Enîs
84	1	Havâdis-i Vilâyet, Valinin Bandırma'dan vilâyet merkezine döndüğüne dair
84	1	Askerî idaresi Bandırma kazası taburuna tâbi bulunan Kepsut nahiyesinde askere alım kur'a işlemlerinin gerçekleştirildiğine dair
85	1	Bandırma kazası tahrirat kâtipliğine Gönen tahrirat kâtibi Hüseyin Vehbi Efendinin tayinine dair
85	3	Bandırma'dan Ahmed Enîs Efendi'nin gazeline nazîre, Bandırma'dan Mehmed Nûrî
86	2	Havadis-i Vilayet, Cısr-i Hamîdiye'nin resm-i küşadı, Bandırma şose yolu üzerinde Karadere nehri üzerinde yapılan Hamidiye köprüsüne dair "Cısr-i Hamîdiye'nin resm-i küşadı Nam-ı nami-i cihan-baniye mensub olarak Bandırma şose tarihinin güzergâhında vaki' Karadere nehr-i kebirine inşa ettirilmekte bulunan Hamidiye cısr-i cesîmi saye-i umran-vaye-i hazreti zıllullahide pezira-yı hüsn-i hitam olduğu cihetle teşrin-i saninin üçüncü salı günü resm-i küşadı icra olunarak oraya toplanmış olan binlerce halk tarafından da'avat-ı mefruze-i hazret-i padişahinin bu vesile-i hasene ile de tekrar ve tezkâr kılındığı bu işe me'muren ol taraflarda bulunan Meclis-i İdare-i Vilayet azasından izzetlü Basri Bey canibinden makam-ı vala-yı vilayet-penahiye vürud eden tahriratda bildirilmekle tezyin-i sahife-i şükran olundu."
86	2	Bandırma şose yolunda inşa edilerek resmi açılışı icra olunan Hamidiye köprüsünün başında bir de karakol hane inşasına dair
88	1	Bandırma şose yoluna memur edilen Basri Beyin görevini tamamladığına dair
89	1	Maliye müfettişinin Bandırma, Erdek, Gönen kazalarını teftiş gittiğine dair

90	1	Terhis olan askerlerin Necid ve Ticaret-i Bahrî adlı vapurlarla Bandırma iskelesine ulaştıkları ve her türlü kolaylık ve yardımın gösterildiğine dair
90	1	Maliye müfettişinin Bandırma'da maliyenin tetkikatiyle meşgul bulunduğuna dair
90	4	Bandırma liman seddi ihalesi için talip olanların Bandırma idare meclisine müracaatına dair
90	4	Bandırma Kazasına bağlı Dutliman köyü manastırını basarak para ve eşya çalan eşkıyanın teslimi aksi halde gıyaben yargılanacaklarına dair
91	1	Bandırma iskelesinde muhacirler ile askerlerden vergi alındığına dair Tercüman-ı Hakikat gazetesinin haberinin yanlış olduğu hakkında
92	1	Bandırma rüsumat memuru Hacı Hakkı Bey'e rütbe-i saniye tevcihine dair
92	4	Midilli'de oturan Mihailo Kompa Efendi'nin Bandırma'lı Zakarya Dadoryan ve Arzumaniyan Kirkor zimmetlerinde bulunan alacağını tahsiline dair
93	4	Bandırma Bidayet Mahkemesinin i'lâmıyla Miranidiyan Karabet Efendi'nin Mıgırdıç ve Karabet Parmaksızyanlar ile Ohannes Ananyan'dan alacağının tahsiline dair
95	2	Bandırma liman seddi için sekiz gün içinde daha aşağı fiyatla talip olunmazsa ihalenin Peremeli dalyancı Panako üzerinde kalacağına dair
97	1	Bandırma kazası dâhilinde Manyas müdürlüğüne Balat (Dursunbey) müdürü Mehmed Efendinin tayinine dair
97	4	Bandırma kasabasında oturan Rum milletinden Hıristakyani oğlu Yorgaki ile Ananosti oğlu Dimitri'nin yolunu keserek para talebiyle kendilerini yaralayan İsmail'in yargılanmasına dair
98	1	Sekiz yıl aradan sonra yoğun kar yağışı ve sonrasında karların erimesiyle hâsil olan sulardan ve durmadan yağın yağmurlardan hasar vukua gelmiştir. Bu bağlamda Bandırma şose yolunda birkaç menfezin su aldığına ve ovadaki tarlaların çoğunu dahi su kapladığına dair “Kânunusâninin yirmi altıncı salı gecesi ile yirmi dokuzuncu cuma günü şehrimize yarım arşın irtifaında kar yağarak yollar kapanmış ve Dersaadet telgraf direkleri dahi kırılarak emr-i muhaberat munkatı olmuş olduğu hâlde bir hafta sonra yani yine geçen salı gününden

		<p>beri karlar eriyerek mürur ve ubur kolaylaşmış telgraf direkleri dahi diktirilerek devam-ı muhaberata başlanılmıştır.</p> <p>Eyyam-ı mezkûrede buraya nüzul eden berf, mülhakatın her tarafına dahi kesretli düşüp karların erimesini müteâkip hâsıl olan sulardan ve lâ-yenkati yağın yağmurlardan az çok hasar vukua gelmiş şöyle ki Bigadiç'te Simav nehr-i kebiri üzerinde vâki cısr-i cesim ile Kepsut'taki Kele köprüsünün nısfını ve Bandırma şose yolunda birkaç menfezi su almış ve ovadaki tarlalardan ekserini dahi su istiâb etmiş olduğu haber alınmıştır.</p> <p>Sekiz seneden beri buralara bu kadar çok kar ve yağmur yağmamış idi. Karın nüzülüyle mâil-i inhidam olan duvarların gereği gibi yumuşamış olmasından dolayı derûn-ı kasabada birkaç duvar yıkılmış ve lehû'l-hamd nüfusça telefât işitilmemiş ise de o makule duvarların her zaman bâ-husus böyle yaşlık zamanlarda göçmek tehlikesi derkâr idüğünden daire-i belediyenin bu cihete itina etmesi lazım gelir.”</p>
98	1	Kânunusaninin 26'ncı günü Bandırma'da şiddetle esen poyraz nedeniyle limandaki Yunan tebaasından kaptan Yani'ye ait Gulaş adlı gemi karaya vurduğu ve taşıdığı buğdayın çoğunun ziyan olduğuna dair
98	4	Karesi postası taşımacılık ihalesine katılmak isteyenlerin Bandırma kazası idaresine meclisine müracaat eylemelerine dair
99	1	Kepsut nahiyesinde oturan Bandırmalı Ligor'un at arabası ile Kelle deresinden geçerken arabanın devrildiğine, atların telef olurken sürücüsünün kurtarıldığına dair
100	1	Aşırı yağmur yağışı nedeniyle Bandırma'ya bağlı Manyas nahiyesindeki Karadere nehrinin taşıdığı bazı köylerin ekinleri ile hayvanlarının zarar gördüğüne dair
100	1	Şubat'ın 15'inci salı gecesi hafifçe olarak Bandırma'da iki defa deprem olduğuna dair
100	4	Bandırma kazasında bulunan Dumba mer'asının ihalesine dair
101	1	Tarık gazetesinin 1409 numaralı nüshasında çıkan Bandırma'da alınan vergilere ilişkin haberin doğrusunun Bandırma Kaymakamlığından öğrenildiğine dair
101	4	Bandırma İskelesi rüsumu ve kile kantar rüsumu ihalesinin Martın 5'inci günü icra kılınacağına Bandırma Kaymakamlığından bildirildiğine dair

102	4	Bandırma İskelesi rüsümü ve kile kantar rüsümü kesin ihalesinin Martın 14'üncü günü icra kılınacağına dair
102	4	Bandırma kazasına tâbi Manyas nahiyesinde Balıklıdere köylü Çerkes muhacirlerden Hacof'un katlinden dolayı cinayetle itham edilen Şarok'un yargılanmasına dair
103	4	1304 senesi Martı başından Şubatı sonuna kadar Dersaadet'e gönderilmesi gereken hazine denklelerinin Bandırma İskelesine kadar nakli ihalesine dair
103	4	1304 senesi Martı başından Şubatı sonuna kadar Balıkesir'den Bandırma'ya ve Bandırma'dan Balıkesir'e haftada iki defa getirilip götürülecek Dersaadet postasıyla haftada bir defa hayvan ile Balıkesir'den Bigadiç'e ve Bigadiç'ten Balıkesir'e götürülüp getirilecek Bigadiç postası ihalesine dair
104	2	Gazel, Bandırma'dan Mehmed Nuri
104	4	Bandırma kazasına bağlı Aydıncık nahiyesinde Sakarlı köylü çoban Tatar Abdullah'ı darp ve yaralayan zanlı Halim bin Mehmed'in cürmü sabit olup yedi sene müddetle küreğe konulmasına dair
104	4	A'şâr borcunun tahsili maksadıyla Bandırma'da oturan Tahiroğlu Hüseyin Ağa'nın hacizdeki mallarının satışına dair
105	1	Osman Pazarı muhacirlerinden Mehmed Pehlivan Bandırma'da misafir kaldığı Raif Bey Hanı'nda han hizmetçisi bulunan Rumeli muhacirlerinden Köstenceli İsmail'i yaralayıp firar ettiği ancak daha sonra yakalandığına dair
105	1	Bandırma kasabası ahalisinden Şükrü Efendi'nin Martın 6'ncı günü Manyas'ın Kazak köyünden iki erkek ile bir hatunu yaraladığına dair
105	1	1303 senesi martından şubat sonuna değin bir sene zarfında vilâyetçe 385 giden ve 310 gelen evrak kaydedildiğine dair

EXTENDED ABSTRACT

Karesi newspaper has an important place in the press life of the city as it is the first newspaper published in Balıkesir. There is information about Bandırma in 209 news items in the newspaper. These are classified and grouped under the following headings: zoning activities, public order, agriculture and animal husbandry, appointments, disasters, inspection, military service, literature and other.

Most of the zoning activities consist of the construction of the bridge named Hamidiye on the Balıkesir - Bandırma stabilized road. Another important activity is the construction of ports and piers. The zoning works have been the subject of many news, the decisions made by the central government and the tenders opened have been announced to the reader. In February 1888, the roads were closed due to heavy snowfall and even telegraph poles were broken and communication was lost. Then the bridges collapsed due to the melting of snow and the continuous rain.

The newspaper mentions a large bridge to be built over the Karadere river on the road route. The bridge, whose construction was completed and officially opened on November 15, 1887, was named Hamidiye. It is understood that the bridge was strengthened in the following years.

Port construction is a part of the development activities. The permission to build ports and piers was given to Bandırma Municipality upon the request of the people. It is reflected in the archive records that the port and the dock could not be completed for many years.

In an article to be evaluated under the title of education, it was stated that a teacher who knew the new style of education was needed for the primary school to be opened, and it was announced that those who aspire should apply to the education council. Due to the semi-official nature of the newspaper, officer appointments and assigned ranks are encountered in almost every issue. In general, such news is conveyed to the reader under the title of appointments.

Under the title of natural disasters, issues such as fire, earthquake, strong wind, excessive rain, heavy snowfall and its effects came to the fore. In one news, reeds are shown as the cause of the great fire that took place in Bandırma. The main manufacture of the district is coarse wicker. Reeds, which were cut and brought from Lake Manyas in large quantities to manufacture these mats, are the cause of even small fires from time to time. Getting rid of this danger will be possible with the construction of a warehouse where the reeds can be placed.

There are many articles about agriculture and agriculture in the newspaper. From time to time, informative articles to farmers and introducing new methods have been published. Agricultural inspector Ervant Agaton Efendi went to the towns of Bandırma and Erdek to personally apply the scientific measures for silkworm seeds. The inspector introduces machines such as iron plows and harrows that help the development of agriculture, and announces that a forge has been opened in Bandırma under the control of Polad Efendi.

When we look at the news, it is seen that many cases such as murder, injury, theft, rape, and receivables are brought to the judiciary. Sometimes there was disagreement between the immigrants and the surrounding villages. Village raiding, looting and animal theft, which can be included under this title, have also been the subject of the news.

It is seen that the officers of the central organization visited the district for inspection purposes. Collection of taxes, population transactions, auditing of financial affairs, collection of taxes are some of the reasons for visiting.

Issues such as tithe auction news, recruitment procedures, facilitating those who joined the army and those who were discharged constitute other news headlines. Under the other heading, it talks about the mines extracted in the province. It was announced that celebrations were held in Bandırma and Kepsut on the occasion of the birth of the Sultan. Provincial veterinarian İbrahim Efendi reported that smallpox had emerged in Bandırma and that few people applied to the hometown doctor for vaccination.

As a result, it is important to find traces of Bandırma in more than 200 news stories in the Karesi newspaper, which was published at the end of the 19th century. It is clear that the evaluation of this information will contribute to the history and culture of the city.

Akbulut, O. & Ekin, Y. (2022). Mountain destination innovativeness model (MDIM) for Babadağ-Turkey. *Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences*, 23(42), 373-400.

DOI: 10.21550/sosbilder.991873

Research Article

MOUNTAIN DESTINATION INNOVATIVENESS MODEL (MDIM) FOR BABADAĞ-TURKEY*

Onur AKBULUT**

Yakın EKİN***

Sending Date / Gönderim Tarihi: 6 September / Eylül 2021

Acceptance Date / Kabul Tarihi: 16 December / Aralık 2021

ABSTRACT

Muğla is an international tourism destination in Turkey. Babadağ Mountain, located in Fethiye, is also one of the renowned paragliding destinations in the world. The objective of this study is to implement MDIM in Babadağ mountain paragliding destination. This model has already been empirically tested in Alpine mountain tourism destinations (Kuscer, 2013); a destination which is located out of Europe is tried to be focused in terms of MDIM. The rationale is to understand links among destination environment, innovativeness, and tourism development. The relations among these concepts might contribute to sustainable tourism development and create a competitive advantage. Data have been collected by gathering the opinion of paragliding pilots who work in Babadağ. Results related to MDIM were tested by using confirmatory factor analyses (CFA) and structural equation modelling (SEM). The results may help Babadağ mountain paragliding destinations and similar destinations adapt their responses regarding mountain tourism development.

Key Words: destination, mountain, paragliding, tourism, MDIM

* An earlier version of this paper has been presented by Onur AKBULUT at the International Mountain Conference 2019 (IMC2019) 08-12 September 2019 in Innsbruck, Austria

** Assoc. Prof., Muğla Sıtkı Koçman University Fethiye Faculty of Business Administration Department of Tourism Management, Muğla / TURKEY, onurakbulut@mu.edu.tr

*** Assoc. Prof., Akdeniz University Faculty of Tourism Department of Recreation Management, Antalya / TURKEY, ekin@akdeniz.edu.tr

Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi
Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences
Cilt: 23 Sayı: 42 / Volume: 23 Issue: 42

Dağ Destinasyonu Yenilikçilik Modeli (DDYM) Babadağ-Türkiye

ÖZET

Muğla Türkiye’de yer alan ünlü turizm destinasyonlarından biridir. Ayrıca Fethiye’de yer alan Babadağ dünyaca ünlü paragliding destinasyonlarından biridir. Bu çalışmanın amacı DDYM Babadağ dağ paragliding destinasyonunda uygulamaktır. Bu model hâlihazırda Alpin dağ turizmi destinasyonlarında test edilmiştir (Kuscer, 2013). Çalışmada DDYM bağlamında Avrupa dışında bir destinasyona odaklanılmıştır. Çalışmanın amacı destinasyon çevreleri, yenilikçilik ve turizm gelişimi arasındaki ilişkilerin anlaşılmasıdır. Bu kavramlar arasındaki ilişkiler sürdürülebilir turizm gelişimine katkıda bulunabilir ve bir rekabetçilik avantajı yaratabilir. Veriler Babadağ’da faaliyet gösteren paragliding pilotlarının görüşlerinden derlenmiştir. DDYM ilişkin veriler doğrulayıcı faktör analizi (DFA) ve yapısal eşitlik modellemesi (YEM) kullanılarak test edilmiştir. Elde edilen sonuçlar Babadağ dağ paragliding destinasyonu ve benzer destinasyonların dağ turizmi gelişimine ilişkin yanıtlarını uyarlamalarına yardımcı olabilecektir.

Anahtar Kelimeler: *destinasyon, dağ, paragliding, turizm, DDYM*

Introduction

Mountains are essential for the global ecosystem (Kuscer, 2012: 1). 25% of the terrene land surface is covered by mountains (United Nations Educational Scientific and Cultural Organization-UNESCO, 2021). Mountains and mountain ranges affect the climate and the lives and activities of living in the world (Core Knowledge History and Geography, 2016: 1).

The growth of tourism thereupon the popularisation of mountain tourism results from mountains that provide recreation sources. As a result, mountains are the runner-up destinations globally after mountains. Mountain tourism hereat mountain destinations are a trying and complicated phenomenon that meets a wide range of tourist’s needs like sports, leisure, relaxation, nature, culture, etc., health, and wellness (Duglio & Beltramo, 2019: 129). Nonetheless, such a quick and sudden development reveals some issues. This is why mountain destinations

require appropriate management strategies for the resources and the socio-economic advancement communities living in the mountain destinations (Kuscer, 2012: 1). In this manner, this research focuses on Babadağ Mountain in Fethiye.

According to the latest United Nations World Tourism Organization (UNWTO) (2020) statistics for 2019, international tourist arrivals reached 1,460 million worldwide. Turkey is sixth among the top ten destinations, with 51 billion international tourist arrivals in 2019 (UNWTO, 2020). The effects of the pandemic have had a critical result for international tourism. However, with the accelerated rate of vaccine application, worldwide international tourism show signs of recovery. Turkey had over 15 million international tourist arrivals in 2020 (Turkish Statistical Institute, 2021). Muğla province received 3.068.796 international and 197.854 domestic total 3.266.650 total tourist arrivals in 2019 (Muğla Provincial Directorate of Culture and Tourism, 2019). When Fethiye district was examined as a popular tourism destination in Muğla province district received 450 thousand international and 700 thousand domestic total 1,1 million tourist arrivals in 2017 (Muğla Provincial Directorate of Culture and Tourism, 2018). These latest statistics certify that Fethiye is a popular tourist destination.

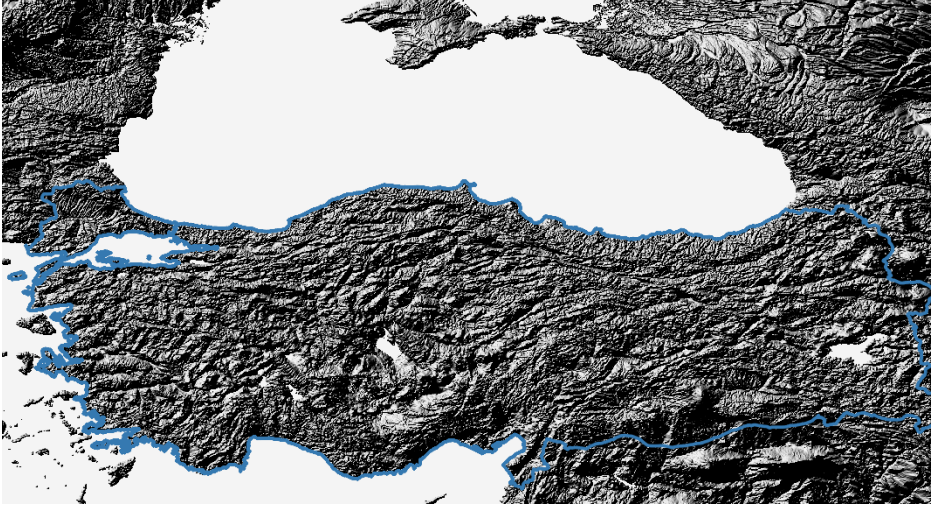

Figure 1. Elevation Map of Turkey

Source: Elevation Map Created by Authors Using Qgis Software

Turkey is a mountainous country. The elevation map of Turkey is presented in Fig. 1. Fethiye is also a mountainous region. The mid and western Taurus mountain ranges' edges lay parallel to the sea, starting from areas north.

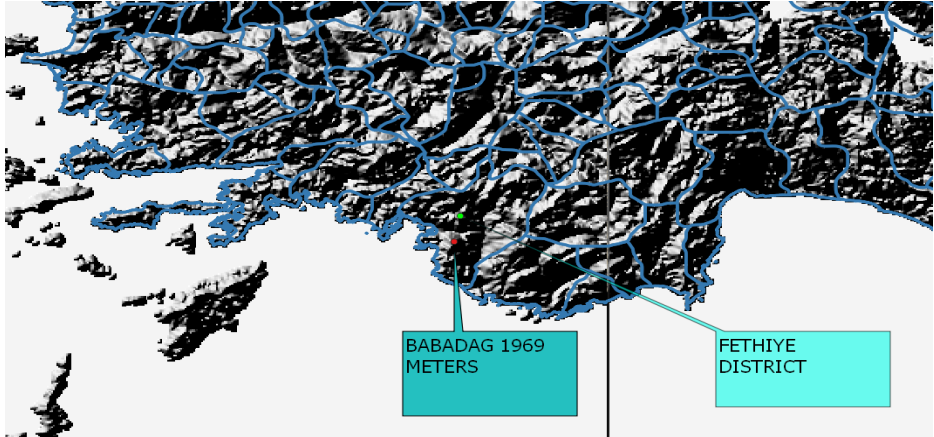

Figure 2. Elevation Map of Fethiye

Source: Elevation Map Created by Authors Using Qgis Software

Babadağ Mountain, which is located in Fethiye near the famous resort Ölüdeniz (Blue Lagoon), is the nearest peak to the sea (5 km) with a height of 1969 meters. Fethiye region also has the Akdağ Mountains (3050 m), Boncuk Mountains (2700 m), and Cal Mountain (2200 m) (Fethiye Chamber of Commerce and Industry, 2017). The elevation map of the Fethiye district and Babadağ Mountain is presented in Fig. 2.

Sports activities in Fethiye with the number of tourists and businesses are presented in Tab. 1. As can be seen from the data in Fethiye, paragliding is an essential sports tourism activity, with 95622 tourists and 13 paragliding travel agencies. In addition, the rich and wide-ranging thermic points, availability of ascending after the jump for flying over the sea, the rich flora around the mountain, and the stunning view of Ölüdeniz make Babadağ mountain a popular paragliding destination (Hazar, 2007: 147).

Table 1. Sports Activities in Fethiye for Tourism Purposes

Activity	Number of Tourists						Number of Businesses					
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Jeep Safari	75000	90000	70000	70000	80000	72800	7	8	7	7	14	15
Bus-Minibus Safari				5000	1000					3	2	
Quad Safari	7500	7500	7500	7500	2500	120000	3	2	3	2	2	3
Paragliding	62000	75000	92494	92494	95622		10	12	11	10	13	12
Surface Water	20000	25000	20000	20000	20000	20000	13	15	16	20	19	21
Under Water	18000	22500	20000	20000	20000	6500	10	10	10	11	12	10
Rafting	20000	30000	30000	30000		31000	3	2	3	3		2
Horse Riding	5000	5000	6000	6000		45000	3	1	2	2		
Boat Tour	360000	375000	375000	375000		9380	143	147	162			
Total	567500	630000	625994	625994			192	197	214	162		184

Source: Fethiye Chamber of Commerce and Industry, 2017: 145

Destination development, marketing, and management are globally coherent with tourism development (Wang, 2011: 1). Today's highly competitive tourism sector requires destinations to adopt well-organized development, marketing, and management activities. However, as stated in the statistics above, high tourist arrivals to the region may put pressure on the Fethiye destination. Therefore, sustainable and innovative development is a crucial issue for the area.

Literature Review

Adventure/recreation, biodiversity, cultural diversity, difficult access, ecosystem fragility, lack of infrastructure/services, natural hazards, poverty, protected areas, scenic beauty, spirituality, and traditional micro-enterprise are mountain tourism features depend on and

formed. These features are pertinent to high altitude and relative isolation (Godde, 1998: 9). These critical features of mountain tourism are essential for the sustainable development of the destinations, especially for mountain destination environments. The environments here contain the culture, the social structure, and the ecology of natural premises (Flagestad & Hope, 2001: 450). The exploitation of the environment is a potential source for a decline in competitiveness (Butler, 1980). Therefore, destinations should be innovation-oriented and fragile environments should be protected (Kuscer, 2012: 20).

Tourism Destination and Mountain Paragliding Destination

Before defining the mountain-paragliding destination, it may be proper to set the destination first. However, the definitions of destination in the literature vary (Buhalis, 2000; Vanhove, 2005; Bornhorst et al. 2010). For example, the definition by UNWTO (2021) is:

“A local tourism destination is a physical space in which a visitor spends at least one overnight. It includes tourism products such as support services and attractions and tourism resources within one day’s return travel time. It has physical and administrative boundaries defining its management, images, and perceptions defining its market competitiveness. Local tourism destinations incorporate various stakeholders, including a host community, and can nest and network to form larger destinations.”

Paragliding is an adventure (extreme) sport that can be performed using specially designed equipment (parachute) either individually or in tandem (accompanied by a pilot) (Imerci, 2015). A mountain paragliding destination can be identified as an asset that involves firms, organizations, activities, areas, and establishments. They produce supply for the paragliding demand (adapted from Flagestad & Hope, 2001).

Destination Competitiveness, Innovation, Environments, and Development

Tourism is becoming internationally competitive. The rapid growth of tourism recently focused on destinations' economic policy to attract tourists while competing with other destinations. Therefore, destinations need to supply sustainable tourism products and appealing technology-oriented investment for a strong economy while competing. Moreover, widely studied topic in tourism literature as tourism destination competitiveness is an essential element for the success of tourism destinations (Cracolici & Nijkamp, 2005).

Porter's (1980) model is a seminal study in competitiveness literature. In the model, he argues that a firm should constantly improve its processes and products to have a competitive advantage. Competitiveness is widely studied at the micro (company) and macro (nation) levels. Here micro-level refers to competitiveness among companies at the country level while the macro-level refers to international competitiveness among countries (Porter, 1980; Crouch & Ritchie, 2000).

Destination competitiveness has long been a studied topic in the tourism literature (Ritchie & Crouch, 2003; Dwyer & Kim, 2003; Milicevic et al. 2017; Novais et al. 2018). Several authors defined destination competitiveness (Enright & Newton, 2005; Dwyer & Kim, 2003). Ritchie and Crouch (2003: 2) define destination competitiveness as:

“What makes a tourism destination truly competitive is its ability to increase tourism expenditure, to increasingly attract visitors while providing them with satisfying, memorable experiences, and to do so in a profitable way, while enhancing the well-being of destination residents and preserving the natural capital of the destination for future generations.”

The term innovation has been a widely studied topic in the academic field. However, as a fledgling concept, it is investigated as process and product innovation in the economic field (Sledzik, 2013; Drucker, 1985).

Innovation is the invention, enactment of novel enhanced goods and services (Cowan & Paal, 2000). In terms of tourism, innovation needs to take into account differently because tourism is not purely a production and consumption phenomenon. It is an economic fact (Sessa, 1984). Moreover, as Burns and Holden argued (1995), tourism is not a physical good. It is a subjective experience.

Innovation in tourism is broadly studied by scholars in tourism (Hjalager, 2010; Approach & Paget, 2010; Novelli et al., 2006). Tourism is a system that receives and sends influences from outside the system. Thus, a system is “subject to many influences and pressures that arise outside the system itself.” (Ritchie & Crouch, 2003). Therefore, the tourism sector continuously develops new products. And innovation here is a crucial element for competitiveness.

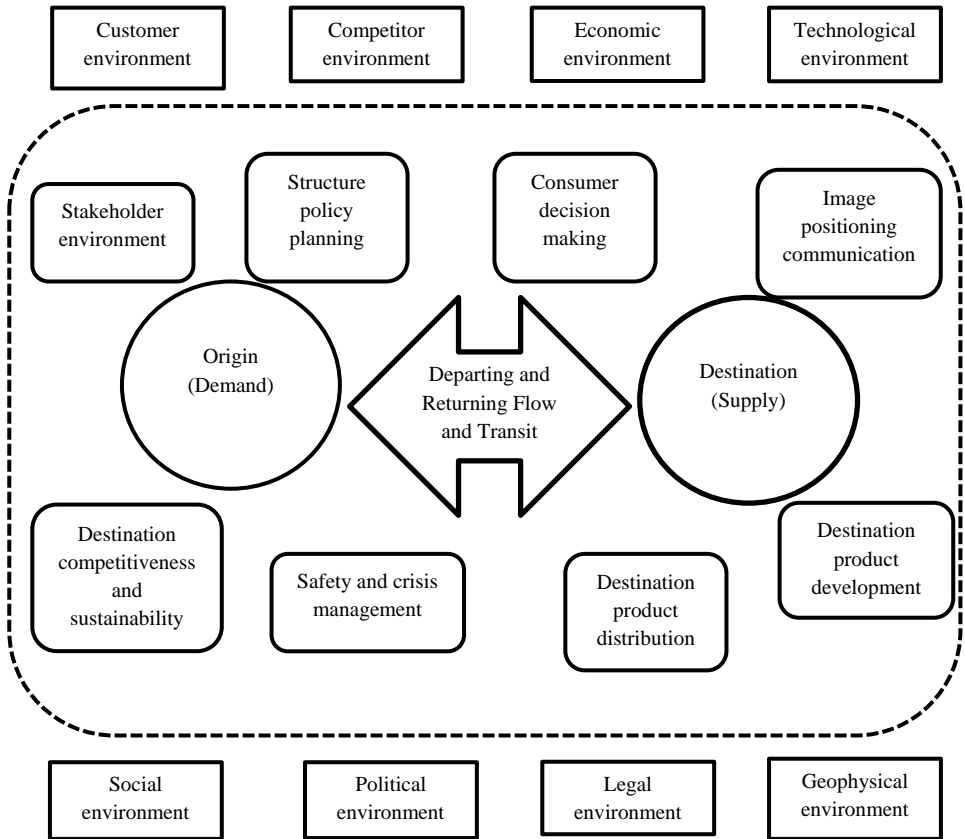

Figure 3. Concept and Scope of Destination Marketing and Management

Source: Adapted from Wang, 2011: 6

Destination environments as natural, political/legal, technological, economic, cultural, and social factors are the base of destination product that a destination can offer (Murphy et al., 2000). These environments are vital for destination development (Ritchie & Crouch, 2003; Dwyer & Kim, 2003). The development of destinations as part of an open tourism system is based on external systems or

environments (Wang, 2011). Therefore, the concept and of destination marketing and management are presented in Fig. 3. Combined destination management and development efforts may help bridge the gap between macro and microsystems for destination competitiveness (Fyall, 2011).

To achieve competitive advantage, destination development is a vital issue. According to Liu (2003), tourism development is a concurrent combination of satisfying the needs of the tourists, businesses, the host community, and environmental protection. Nevertheless, the destination is a complex network involving different actors where many challenges need to be overcome while developing different strategies (Haugland et al., 2011).

Materials and Methods

Confirmatory Factor Analyses (CFA) have been performed for grouping elements of MDIM into factors. CFA is used because MDIM is tested in Alpine mountain tourism destinations before. After CFA was applied (SPSS), structural equation model analysis (SEM) (LISREL) was performed. Previously research model developed by Kuscer (2013) was established by the guidance of mountain destination stakeholders in Alpine destination, and it was applied to destination managers.

The MDIM consists of mountain destination environments, innovation, and development of mountain destinations. Mountain destination environments element has technological, socio-cultural, natural, and political, and legal environment factors. Mountain destination innovativeness has socio-cultural sustainability and stakeholder participation, environmental sustainability, and proactiveness factors. And lastly, the mountain destination development element has visitor satisfaction, preservation of the natural environment, tourist traffic, and socio-economic prosperity factors.

However, considering the limitations of the research resources, Fethiye Babadağ Paragliding pilots were defined as the focus of the survey. After the interviews with the active 13 paragliding travel agency managers, they mention that paragliding touristic activity employs an average of 350 pilots in the Fethiye region. When paragliding activity is considered, pilots are the most critical stakeholders providing paragliding services. Therefore, this study focus on paragliding pilots in Fethiye as the population. According to Gürbüz and Şahin (2016) 183 responses is enough for a 350 population in 95% confidence intervals. In this study, 188 usable responses were obtained from the pilots flying in Babadağ.

Results

Mountain Destination Environments

First, CFA was conducted in mountain destination environments which enhances 19 items. Second, the measure of sampling adequacy is not acceptable (KMO: 0,496). This result reveals that factor analyses need to be analysed again after removing lower factor loading elements. Additionally, Bartlett's Test of Sphericity ($p=0,0000$) shows that correlations are available between some questions. The results were presented in Tab. 2. Tab. 3.

Table 2. Component Correlation Matrix of Mountain Destination Environments

Component	1*	2**	3***	4****
1*	1,000	,574	,661	,566
2**	,574	1,000	,504	,640
3***	,661	,500	1,000	,772
4****	,566	,640	,072	1,000
Ext. Mthd: Principal Component Analysis.				
Rot. Mthd: Promax with Kaiser Normalization.				

*Technological environment

**Socio-cultural environment

***Natural environment

****Political and legal environment

Table 3. CFA Results for Mountain Destination Environments

Item	F1: Technological Environment	Communality
1-Efficient electricity infrastructure	,931	,840
2-Efficient health and medical facilities	,920	,947
3- Availability of Internet connection features	,912	,885
4-Efficient water supply infrastructure	,818	,954
5-Mobile phone signal broadcasting	,790	,893
6-*Acceptance of credit cards and the presence of ATMs	,410	,798
Item	Fac2: Socio-Cultural Environment	Communality
1-Presence of multilingual written instructions and guides (traffic signs, maps, and restaurant menus)	,829	,888
2-Local managerial and staff skills	,753	,875
3-Ease of oral communication (in English and other languages)	,722	,756
4-Hospitality of local population	,721	,875
5-**Support of tourism development by the local population	,437	,808
Item	F3: Natural Environment	Communality
1-Visual appeal	,887	,812
2-Favorable climate conditions	,856	,886
3-Variety and diversity of terrains for different sports	,638	,813
4-Carrying capacity	,544	,857

Item	F4: Political and Legal Environment	Community
1-The efficiency of the regulatory framework	,868	,780
2-The efficiency of decision making	,800	,840
3-Support of government at the municipality level	,747	,847
4-Support of government at the regional level	,666	,943

Firstly “acceptance of credit cards and the presence of ATMs” removed from technological environment items. This seems acceptable because Babadağ has paragliding airfields and paraglider tourists book their flights through travel agencies, verifying the items’ low factor loading score. Secondly, “support of tourism development by the local population” is removed from socio-cultural environment items. After removing the common factor loading items, factor analyses were conducted again. Rotated Component Matrix presented in Tab. 4. KMO measure of sampling adequacy is acceptable (0,632). Additionally, Bartlett’s Test of Sphericity ($p=0,0000$) shows that correlations are available between some questions.

Table 4. Rotated Component Matrix Results for Mountain Destination Environments

Rotated Component Matrix				
	Component			
	1	2	3	4
2-Efficient health and medical facilities	,934		,264	
5- Mobile phone signal broadcasting	,924			
4-Efficient water supply infrastructure	,923			
3- Availability of Internet connection features	,910			
1-Efficient electricity infrastructure	,823		,340	
1-Presence of multilingual written instructions and guides (traffic signs, maps, and restaurant menus)		,807		

3-Ease of oral communication (in English and other languages)		,804		
2-Local managerial and staff skills		,757		
4-Hospitality of the local population	,254	,667		
1-Visual appeal		,209	,858	
4-Carrying capacity	,202		,820	
3-Variety and diversity of terrains for different sports			,773	
2-Favorable climate conditions			,658	
4-Support of government at the regional level				,882
3-Support of government at the municipality level				,849
2-The efficiency of decision making	,308			,632
1-The efficiency of the regulatory framework	,254			,542
Ext. Mthd: Principal Component Analysis. Rot. Mthd: Promax with Kaiser Normalization.				

Mountain Destination Innovativeness

Secondly, CFA was conducted in mountain destination environments, which enhances 25 elements. KMO measure of sampling adequacy is acceptable (0,896). Additionally, Bartlett's Test of Sphericity (p=0,0000) shows that correlations are available between some questions. The results were presented in Tab. 5. Tab. 6.

Table 5. Component Correlation Matrix of Mountain Destination Innovativeness

Component	1*	2**	3***
1*	,1000	,622	,524
2**	,637	,1000	,666
3***	,522	,573	,1000

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Rotation Method: Promax with Kaiser Normalization.

*Socio-cultural sustainability and stakeholder participation

**Environmental sustainability

*** Proactiveness

Table 6. CFA Results for Mountain Destination Innovativeness

Item	F1: Socio-Cultural Sustainability and Stakeholder Participation	Communality
1-Offering local products in combination with experiencing local craftsmanship	,906	,732
2-Cooperation of all stakeholders in the decision-making process	,897	,807
3-Availability of knowledge resources and education	,895	,742
4-Respect for the socio-cultural authenticity of host communities (conservation of cultural heritage and traditional values)	,875	,684
5-Taking into account the interests of the local community	,863	,741
6-The organizational structure that supports the involvement of all stakeholders	,854	,648
7-Participation of all stakeholders in tourism planning	,846	,749
8-The local population's support for change	,844	,360
9-The local population's capacity to change	,814	,546
Item	F2: Environmental Sustainability	Communality
1-Transportation policies that favour alternative transportation modes and public transportation	,898	,812
2-Implementing new practices in environmental management	,876	,788
3- Optimal use of environmental resources	,866	,768
4-Environmental policies that support sustainable development	,793	,714
5-Adapting to changing climate conditions	,781	,761

6-Exploiting opportunities created by changing climate conditions	,696	,685
7-Energy policies that support usage of alternative sources of energy	,621	,857
8-Maintaining ecological processes and helping to conserve natural resources and biodiversity	,563	,543
Item	F3: Proactiveness	Communality
1-Creation of distinctive image of the destination	,896	,833
2-Tourism products adapted to changing demand (last-minute bookings, price sensitivity, etc.)	,848	,844
3-Formation of destination's innovation strategy	,797	,879
4-Logistics adapted to changing demand (last-minute reservations, new reservation systems, etc.)	,795	,780
5-Creation of innovative vision	,775	,783
6-Ease of access information through a highly developed communication system	,746	,834
7-Web portal providing the rich user experience	,701	,650
8-Dynamic content on the web portal	,649	,591

Mountain Destination Development

Thirdly, CFA was conducted to mountain destination development, which enhances 28 elements. KMO measure of sampling adequacy is acceptable (0,773). Additionally, Bartlett's Test of Sphericity ($p=0,0000$) shows that correlations are available between some questions. The results were presented in Tab. 7. Tab. 8.

Table 7. Component Correlation Matrix of Mountain Destination Development

Component	1*	2**	3***	4****
1*	,1000	,514	,520	,532
2**	,553	,1000	,572	,586
3***	,527	,517	,1000	,678
4****	,510	,558	,543	,1000
Ext. Mthd: Principal Component Analysis. Rot. Mthd: Promax with Kaiser Normalization.				

*Visitor satisfaction

**Preservation of natural environment

***Tourist traffic and expenditure

****Socio-economic prosperity

Table 8. CFA Results for Mountain Destination Development

Item	F1: Visitor Satisfaction	Communality
1-Perceived value for money of tourist services	,823	,862
2-Availability of tourism infrastructural services	,795	,716
3-Perceived quality of tourist services	,780	,834
4-Share of returning visitors	,740	,556
5-Visitor satisfaction with environmental issues	,695	,566
6-Share of very satisfied visitors	,683	,787
Item	F2: Preservation of Natural Environment	Communality
1-CO2 emissions in tourism sector	,968	,612
2-Participation of recycled waste in the tourism sector	,915	,759
3- Participation of recycled water in the tourism sector	,837	,605

4-Energy consumption in tourism sector	,786	,834
5-Frequency of environmental accidents related to tourism	,720	,669
6-Water pollution from sewage	,711	,632
7-Water consumption in tourism sector	,698	,612
8-Usage of clean energy in tourism sector	,683	,511
9-Air quality	,653	,550
10-Amount of soil erosion	,537	,545
Item	F3: Tourist Traffic	Communality
1-Growth rate in the average length of stay	,881	,757
2-Market share growth in terms of tourist arrivals	,834	,720
3-Average length of stay	,803	,687
4-Visit to parks, recreation areas	,774	,626
5-Market share growth in terms nights spent	,662	,648
6-Hotel occupancy rate	,640	,715
7-Daily visitor expenditure growth	,588	,647
Item	F4: Socio-economic Prosperity	Communality
1-Lodging revenues	,887	,681
2-The average wage in the tourism sector compared to the other sectors of the economy	,813	,537
3-Contribution of the tourism sector to the economic growth	,755	,913
4-Employment growth in tourism	,728	,834
5-Seasonality of employment in tourism sector	,687	,694

Structural Equation Model Analysis

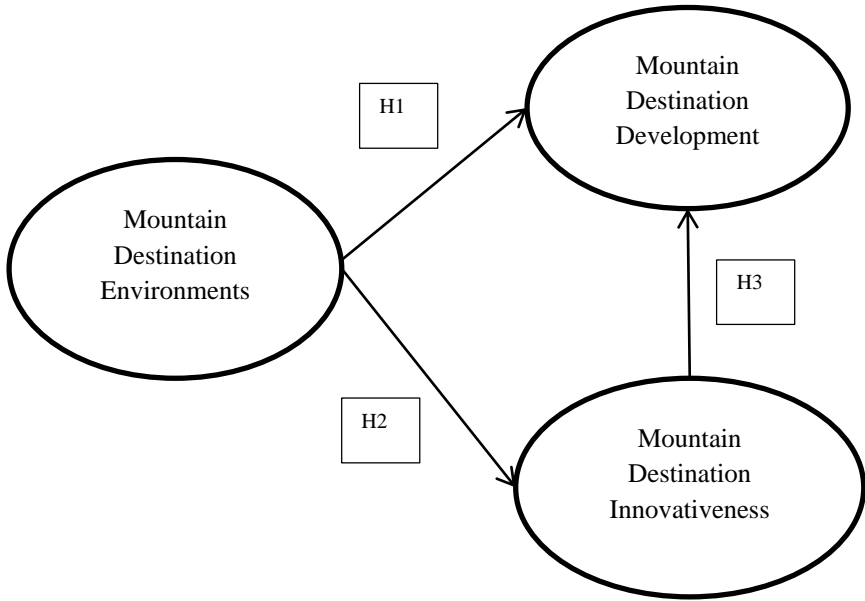

Figure 4. SEM

Source: Adapted from Kuscer, 2013.

The study results reveal that CFA results of the Mountain Destination Innovativeness measurement model provide sufficient statistics before conducting Structural Equation Model analysis to test the model. The model is presented in Fig. 4. Hypotheses for the SEM are:

H1: Mountain destination environments have a positive impact upon mountain destination development.

H2: Mountain destination environments have a positive impact upon mountain destination innovativeness.

H3: Mountain destination innovativeness have a positive impact upon mountain destination development.

According to the SEM, mountain destination environments as technological, socio-cultural, natural, and political and legal environments impact mountain destination development as visitor satisfaction, preservation of the natural environment, tourist traffic, and socio-economic prosperity. Moreover, mountain destination environments impact mountain destination innovativeness as socio-cultural sustainability and stakeholder participation, environmental sustainability, and proactiveness. Finally, mountain destination innovativeness has an impact on mountain destination development.

After the path analysis in LISREL for the SEM, the results verify that the model did not provide sufficient Goodness of Fit Statistics (GFI: 0.62; RMSEA: 0.17; RMR: 0.18; SRMR: 0.15; NFI: 0.53; NNFI: 0.52 CFI: 0.59; AGFI: 0.51; PGFI: 0.48; PNFI: 0.46). Although the t-values for H1 and H2 are over the critic value of 1,96 H3 path has a t-value of 0,87, and SEM did not provide statistically significant results. This is maybe due to a lack of innovativeness activities perceptions by the paragliding pilots. Also, according to Buhalis (2000), destinations encapsulate 6 As: Activities, ancillary services, amenities, attractions, available packages, and accessibility. Each destination has a divergent amalgam of these 6 As; therefore, each destination needs to be evaluated separately.

Conclusion

This study tries to apply MDIM in a different non-European mountain destination. Tourism is an open, dynamic, ever-changing system. As a system, it sends and receives influences from outside the system. Therefore, destinations are a vital component of the system from the supply side. This dynamic, ever-changing system structure made competitiveness and innovation key destination management and development elements.

The results of the CFA for MDIM verify that the measurement scale is a reliable instrument for mountain destinations. Therefore, MDIM in this paper will facilitate a clearer understanding of sustainable mountain destination development. However, the results of the SEM analysis reveal the model did not provide significant statistics. This verifies that each destination needs to be evaluated differently because of distinctive characteristics that influence its innovation.

Each destination comprises a different amalgam of 6 As, which influences innovation and competition. However, MDIM is a good instrument for mountain destination innovativeness. It needs to be adapted for the target destination.

As a limitation of the study, only pilots' responses were surveyed. Although paragliding activity stakeholders vary as travel agencies, transportation, local governance, etc., pilots are the leading service providers for the product offered. Future research surveying more comprehensive stakeholder responses will be helpful for MDIM development.

Information Note

The article has been prepared in accordance with research and publication ethics. This study does not require ethics committee approval. The authors contributed jointly to the study and there is no conflict of interest between the authors.

References

- Approach, A. A. & Paget, E. (2010). A Tourism innovation case an actor-network approach. *Annals of Tourism Research*, 37(3), 828-847.
- Bornhorst, T., Ritchie J. R. B., Sheenan, L. (2010). Determinants of tourism success for DMOs & destinations: An empirical examination of stakeholders' perspectives. *Tourism Management*, 31(5), 572-589.

Buhalis, D. (2000). Marketing the competitive destination of the future. *Tourism Management*, 21(1), 97-116.

Burns, P. M. & Holden, A. (1995). *Tourism: A new perspective*. London: Prentice Hall.

Butler, R. W. (1980). The concept of a tourist area cycle of evolution: Implications for management of resources. *Canadian Geographer*, 24(1), 5-12.

Cracolici, M. F. & Nijkamp, P. (2006), Competition among tourist destination. An application of data envelopment analysis to Italian provinces. In M. Giaoutzi, P. Nijkamp (Eds.), *Tourism and Regional Development: New Pathways* (pp. 133-152). Aldershot.

Core Knowledge History and Geography (2016). World mountains.

https://www.coreknowledge.org/wp-content/uploads/2017/01/CKHG_G4_U2_WorldMountains_TG_DOW_NLOAD.pdf (Access Date: 2021, August 1)

Cowan, R. & Paal, G. V. (2000). Innovation policy in a knowledge-based economy. *A Merit Study Commissioned by the European Commission Enterprise Directorate General*. EUR 17023 of the Commission of the European Communities.

Drucker, P. F. (1985). *Innovation and entrepreneurship*. Harper.

Duglio, S. & Beltramo, R. (2019). Guest editorial: Mountain tourism in Europe. *European Journal of Tourism Research*, (22), 129.

Dwyer, L. & Kim, C. (2003). Destination competitiveness: Determinants and indicators. *Current Issues in Tourism*, (5), 369-414.

Enright, M. J. & Newton, J. (2005). Determinants of tourism destination competitiveness in Asia Pacific: Comprehensiveness and universality. *Journal of Travel Research*, (43), 339-350.

Imerci, A. (2015). Characteristics of Injuries caused by paragliding accidents: a cross-sectional study.

<http://www.wjem.org/upload/admin/201509/fb5508c972f74e2b9994bd3b8812de6d.pdf> (Access Date: 2021, July 23)

Fethiye Chamber of Commerce and Industry (2017). Fethiye and Seydikemer socio-economic report.

<https://www.ftso.org.tr/assets/upload/dosyalar/--2017-yili-fethiye-seydikemer-sosyo-ekonomik-raporu.pdf> (Access Date: 2020, November 12)

Flagestad, A. & Hope, C. A. (2001). Strategic success in winter sports destinations: A sustainable value creation perspective. *Tourism Management*, (22), 445-461.

Fyall, A. (2011). Destination management: Challenges and opportunities. In Y. Wang, A. Pizam (Eds.), *Destination Marketing and Management* (pp. 340-357). CABI.

Godde, P. (1998). Community-based mountain tourism: practices for linking conservation with enterprise. *Synthesis of an Electronic Conference of the Mountain Forum*.

<https://lib.icimod.org/record/10391> (Access Date: 2021, August 21)

Gürbüz, S. & Şahin, F. (2016). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

Haugland, S., Ness, H., Gronseth, B. O., Aarsted, J. (2011). Development of tourism destination an integrated multilevel perspective. *Annals of Tourism Research*, 38(1), 268-290.

Hazar, A. (2007). *Spor ve turizm*. Detay Yayıncılık.

Hjalager, A. M. (2010). A review of innovation research in tourism. *Tourism Management*, 31(1), 1-12.

Kuscer, K. (2012). *Modelling mountain tourism destination development with focus on innovativeness*. (Doctoral dissertation). Ljubljana: University of Ljubljana.

Kuscer, K. (2013). Determining factors of mountain destination innovativeness. *Journal of Vocation Marketing*, 19(1), 41-54.

Liu, Z. (2003). Sustainable tourism development: A critique. *Journal of Sustainable Tourism*, (11), 459-475.

Milicevic, K., Mihalic, T., Sever, I. (2017). An investigation of the relationship between destination branding and destination competitiveness. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 34(2), 209-221.

Muğla Provincial Directorate of Culture and Tourism (2019). Tourism statistics of Muğla.

<https://mugla.ktb.gov.tr/Eklenti/68922,aralikpdf.pdf?0> (Access Date: 2021, August 6)

Muğla Provincial Directorate of Culture and Tourism (2018). Tourism statistics of Muğla.

<https://mugla.ktb.gov.tr/TR-271267/2018.html> (Access Date: 2021, August 3)

Murphy, P., Pritchard, M. P., Smith, B. (2000). The destination product and its impact on traveller perceptions. *Tourism Management*, (21), 43-52.

Novelli, M., Schmitz, B., Spencer, T. (2006). Networks, clusters and innovation in tourism: A UK experience. *Tourism Management*, 27(6), 1141-1152.

Novais, M. A., Ruhanen, L., Arcodia, C. (2018). Destination competitiveness: A phenomenographic study. *Tourism Management*, (64), 324-334.

Porter, M. E. (1980). *Competitive strategy: Techniques for analysing industries and competitors*. Free Press.

Ritchie, J. R. B. & Crouch, G. I. (2003). *The competitive destination a sustainable tourism perspective*. CABI.

Sessa, A. (1984). Comments on Peter Gray's the contributions of economics to tourism. *Annals of Tourism Research*, (11), 283-285.

Sledzik, K. (2013). Schumpeter's view on innovation and entrepreneurship. In S. Hittmar (Ed.), *Management Trends in Theory and Practice* (pp. 89-95), Faculty of Management Science and Informatics, University of Zilina & Institute of Management by University of Zilina.

Turkish Statistical Institute (2021, August 6). Tourism statistics quarter I.

<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Tourism-Statistics-Quarter-I:-January-March,-2021-37440>

United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) (2021, August 25). Mountains as the Water Towers of the World.

http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/SC/pdf/SDGs_and_mountains_water_EN.pdf

UNWTO (2020, July 12). International tourism highlights 2020 edition. <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284422456>

UNWTO (2021, July 17). Tourism definitions.

<https://www.e-unwto.org/doi/epdf/10.18111/9789284420858>

Vanhove, N. (2005). *Economics of tourism destinations*. Elsevier Butterworth-Heinemann.

Wang, Y. (2011). Destination marketing and management: Scope, definition and structures. In Y. Wang, A. Pizzam (Eds.), *Destination Marketing and Management* (pp. 1-20), CABI.

EXTENDED ABSTRACT

In this study, MDIM was applied to the Fethiye Babadağ mountain paragliding destination. MDIM was tested previously in the Alpine region. Therefore, the focus of this study is to test MDIM in a non-European destination. In the introduction part of the study, sustainable development for mountain destinations is defined. With a growing number of domestic and international tourist arrivals, Muğla is among Turkey's top 5 famous destinations. Fethiye district of Muğla is also a reputed destination with a similar trend with Muğla. Babadağ is located in Fethiye, and it is one of the renowned paragliding destinations of the world. An increasing number of arrivals verifies the need for sustainable and innovative development for Babadağ. Sustainable and innovative development is critical for destinations.

In the literature part of the study, firstly, the mountain destination is defined. Subsequently, the importance of destination competitiveness is highlighted. Thus, the internationally competitive characteristics of tourism operations are emphasized. Secondly, the importance of innovation in the tourism sector is tried to be explained. In terms of innovation, tourism is differentiated from the other industries because it is a subjective experience of consuming services instead of tangible goods. Lastly, the environments of the destination are investigated. These environments are very considerable for destination development. Moreover, these environments constitute the fundamental of the destination product which a destination can offer. Destination's environments are like a stage of the theatre. The more quality the destination environment possesses, the more likely is the destination appeal. Without a high-quality destination environment, the destination would solely develop through man-made attractions. In other words, the destination would serve artificially created tourism products rather than nature-based ones.

In the last part of the study, the MDIM model is presented. MDIM consists of Mountain Destination Environments, Mountain Destination Innovativeness, and Mountain Destination Development. The questionnaire of MDIM was conducted to paragliding pilots who are actively in charge in Babadağ. Firstly, Confirmatory Factor Analyses (CFA) were performed to test the previously tested model. After removing lower factor loadings from the model, CFA results verify that MDIM has relevant CFA statistics. After CFA, structural equation model analysis (SEM) was performed in LISREL. The hypotheses for the SEM are: Mountain destination environments have an impact upon mountain destination development (H1).

Furthermore, mountain destination environments affect mountain destination innovativeness (H2). Therefore, mountain destination innovativeness affects mountain destination development (H3). Although the t-values for H1 and H2 are over the critic

values, the H3 path has a t-value of lower critic value, and SEM did not provide statistically significant results.

The results of the study verify that the MDIM measurement scale is a reliable instrument for mountain destinations. But SEM analyses did not provide supportive statistics for the study. The results of the study verify that each destination is different and needs to be evaluated distinctly.

As the limitations, only the perceptions of pilots surveyed in this study. A more comprehensive approach for obtaining stakeholder perceptions must be considered further because paragliding activity stakeholders vary as travel agencies, transportation, local governance, etc.

Bildik, Y. (2022). Mustafa Kutlu'nun "Ya Tahammül Ya Sefer" adlı hikâyesinin Arapçaya çevirisindeki deyimlerin eşdeğerlik bağlamında incelenmesi. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(42), 401-436.

DOI: 10.21550/sosbilder.981617
Araştırma Makalesi / Research Article

MUSTAFA KUTLU'NUN "YA TAHAMMÜL YA SEFER" ADLI HİKÂYESİNİN ARAPÇAYA ÇEVİRİSİNDEKİ DEYİMLERİN EŞDEĞERLİK BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

Yusuf BİLDİK*

Gönderim Tarihi / Sending Date: 11 Ağustos / August 2021

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 19 Eylül / September 2021

ÖZET

Toplumların tarihini oluşturan en önemli unsurlardan birisi dil, dilin vazgeçilmez unsurlarından birisi de deyimdir. Mecaz anlamda kullanımı daha yaygın olan deyimlerin başka dile çevirisi diğer çevirilere kıyasla daha zor olabilmektedir. Bu zorluğu aşmanın en önemli yöntemi, her iki dile de hâkim olmaktır. Böylece çevirmen, kaynak metindeki deyimın hedef metne en uygun şekilde çevirisini yapabilir. Bu çalışmada, Türk hikâyeciliğın son dönem yazarlarından Mustafa Kutlu'nun "Ya Tahammül Ya Sefer" adlı hikâyesinin Muhammed Süleyman tarafından Arapçaya yapılan çevirisindeki deyimler incelenmiştir. Kaynak kitaptaki deyimler tespit edilerek Arapçasında bu deyimlerin çevirileri ile karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırma çeviri teknikleri uzmanı Mona Baker'ın deyim çevirisi stratejileri çerçevesinde yapılmıştır. Deyimler Baker'ın çeviri stratejilerine göre sınıflandırılıp değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *deyim, Mona Baker, Mustafa Kutlu, çeviri teknikleri, eşdeğerlik*

* Dr., Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü, Konya / TÜRKİYE, ysfbildik@gmail.com

An Analysis of the Idioms in The Arabic Translation of Mustafa Kutlu's Story Book "Ya Tahammül Ya Sefer" in the Context of Equivalence

ABSTRACT

One of the most important elements that make up the history of societies is language, and one of the indispensable elements of language is idioms. Translating idioms that are more common in the metaphorical sense into another language can be more difficult compared to other translations. The most important method of overcoming this challenge is to master both languages. In this study, the idioms of the Arabic translation of Mustafa Kutlu's story "Ya Tahammül Ya Sefer" by Muhammad Suleiman, one of the last writers of Turkish storytelling, were examined. Idioms in the source book were identified and compared with translations of these idioms in Arabic. This comparison was made within the framework of the idiom translation strategies of Mona Baker, a specialist in translation techniques. Idioms were classified and evaluated according to Baker's translation strategies.

Key Words: *idiom, Mona Baker, Mustafa Kutlu, translation strategies, equivalence*

Giriş

İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren yakın temas içinde olan Türk ve Arap medeniyetleri zengin bir dil yapısına sahiptir. İki medeniyet arasındaki etkileşimi sağlayan ve bir köprü vazifesi gören unsurlardan biri de tercüme faaliyetleridir. Çeşitli tanımları olmakla birlikte çeviri, bir dilden diğer dile aktarma, tercüme etme olarak tarif edilen bir kavramdır (Akalin vd., 2011: 525). Çeviri yapılırken dikkat edilecek hususlardan birisi, ulusların temelini oluşturan kültürel olguların göz ardı edilmemesi gelmektedir (Üçgül, 2013: 132). Bir dilin kültürüne ait mesajları kısa ve net bir şekilde iletme gücü bulunan atasözü ve deyimlerin tercüme edilmesi, çeviri faaliyetlerinde sıkıntı yaşanan kısımlardandır. Deyim çevirileri çoğu zaman metin çevirisinden daha zor olabilmektedir (Aslan, 2021: 342).

Deyim, sözlükte “genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, kendine öz bir anlam taşıyan kalıplaşmış söz öbeği, tabir” olarak tanımlanmaktadır (Akalın vd., 2011: 651). Çotuksöken ise deyim tanımlarken “En az iki sözcükten kurulan, sözcükleri anlam değişmesine uğrayıp, yeni bir anlam kazanarak kalıplaşmış söz öbekleri” ifadelerini kullanır (Çotuksöken, 2004: 83). Hasan Akdağ deyimleri atasözünden ayıran özelliği “Deyimler bir duyguyu bir düşüncüyü bir kavramı hoş ve çekici bir şekilde ifade eder. Atasözleri ise daha çok ders vermek, yol göstermek için kullanılır. Bundan dolayıdır ki, ‘Çayı görmeden paçaları sıvama’ atasözü olduğu halde ‘Çayı görmeden paçaları sıvamak’ deyimdir. Çünkü birinci söylenişte öğüt, ikincide ise benzetme vardır.” şeklinde ifade etmiştir (Akdağ, 1999: Yazarın Önsözü). Arapçada deyim kavramı atasözünden ayrı bir kavram olmayıp her ikisi de mesel (مثل) terimi ile karşılanmaktadır (Doğru, 2011: 14). Mesel kelimesi sözlükte eşitlemek, aynı ve benzeri olmak anlamlarına gelmektedir (İbn Manzûr, t.y.: 11/612). İstilah olarak ise mesel; ataların yüzyıllar boyunca edindikleri tecrübeleri nasihat ve öğüt içeren kalıplaşmış, benzer durumlarda kullanılmak üzere nesilden nesile aktarılan özdeyişlerdir (Durmuş, 2004: 293). Her toplumun kendi geçmişi ve kültür birikimi farklı olduğundan bununla bağlantılı olarak halkın kullandığı deyimler de farklılık göstermektedir. Bu nedenle deyimlerin başka bir dile çevirisinde zorluklar ortaya çıkmaktadır. Deyimlerin çoğunlukla mecaz anlamda kullanılması da bu zorluğu daha belirgin hale gelmektedir. Çeviri bilimde eşdeğerlik hususunda bazı metotlar geliştirmiş olan Mona Baker bu konuda karşılaşılan zorlukları şu başlıklarda ifade etmiştir:

- a. Bir deyim ya da kalıp ifadenin hedef dilde eşdeğer karşılığının olmaması
- b. Bir deyim ya da kalıp ifadenin hedef dilde benzer bir karşılığı olması, ancak kullanım bağlamının farklı olması
- c. Bir deyim ya da kalıp ifadenin kaynak metinde aynı anda hem gerçek hem de mecaz anlamda kullanılması

d. Deyimleri yazılı anlatımda kullanma geleneği, kullanılabilirlikleri bağlamlar ve kullanım sıklıklarının kaynak ve hedef dilde farklı olması (Baker, 1992: 68-70).

Mehmet Hakkı Suçin, deyim çevirisinde karşılaşılan sorunlar başlığı altına Baker'den farklı olarak metinde geçen deyimden farkında olmak maddesini eklemiştir. Suçin'e göre deyim çevirisinde yapılması gereken ilk şey karşılaştığı şeyin deyim olup olmadığını tespit edebilmektir (Suçin, 2013: 183).

Genel hatlarıyla karşılaşılan sorunlara bakıldığında eşdeğerlik ön plana çıkmaktadır. Eşdeğerlik sözlükte "*değer yönünden birbirine eşit olan, muadil*" şeklinde açıklanmaktadır (Akalin vd., 2011: 822). Bu kavram çeviri istilahi olarak kullanıldığında özgün bir metnin okuyucu üzerinde aynı etkiyi bırakabilmesi olarak açıklanabilir (Göktürk, 1994: 62). Çeviride bu kriterin, özellikle deyim ve atasözü gibi mecaz anlam içeren ve kültürel bir geçmiş barındıran sözlerde kullanılması daha önemlidir. Bu kriter gözetilmeden yapılan çeviri de sadece anlam gözetilmiş olabilir. Fakat hedef dilin okuyucusunda aynı etkiyi sağlayamaz (Dönmez, 2018: 20). Bu tür çevirilerde eşdeğerlik kavramı sadece *aynı-eşit* olarak değil, çevirinin hedef metinde aynı şekilde anlaşılması çabası olarak görülmektedir (Karavin, 2016: 141). Bu konuya örnek olarak الحديد بالحديد يُفكّ (el-Askerî, 1988: 1/345) örnek olarak verebiliriz. İki şey arasında güç dengesinin önemine dikkat çeken bu atasözü Türkçeye doğrudan tercüme edildiğinde "*Demir demirle yararılır*" anlamı elde edilir. Bu çeviri her ne kadar doğru bir çeviri olsa da okuyucuda kaynak metindeki etkiyi oluşturamayabilir. Ama bunun yerine çeviride "*Çivi çiviye söker*" atasözü (Çotuksöken, 2004: 28) kullanılırsa Türkçe metni okuyan kişide de aynı etkiyi bırakır. Aynı şekilde Türkçede iş isten geçti manası taşıyan "Geçti Bor'un pazarı, sür eşeğini Niğde'ye" atasözünü (Akalin vd., 2011: 918) Arapçaya مر سوق بُور ، فاذهب بجمارك إلى şeklinde okuyucuda Türkçedeki etkiyi bırakmaz. Ama Arapçada

pişmanlığı, o iş için artık geç kalındığını ifade eden الصيْفَتِ ضَيَّعْتُ اللِّينِ atasözü (el-Cezâirî, 2012: 39; Nâsîf, 2011: 72-73) kullanılırsa okuyucudaki etkisi de aynı olacaktır. Buradan yola çıkarak çeviri yapacak kişinin ilk olarak kaynak metindeki deyimleri tespit etmesi, ardından da hedef metinde buna en uygun karşılığı bulması gerekir. Çevirmen bunu yapabilmek için her iki dile de hakim olmalıdır.

Bu çalışmada son dönem Türk hikâyeciliğinin önemli isimlerinden Mustafa Kutlu'nun *Ya Tahammül Ya Sefer* adlı hikâye kitabının, Muhammed Süleyman tarafından Arapçaya çevirisinde geçen deyimler eşdeğerlik açısından değerlendirilecektir. Bu değerlendirme, Mona Baker'in deyim çevirisinde tespit ettiği dört strateji üzerinden yapılacaktır. Deyimler Baker'in tespit ettiği stratejileri göre tasnif edilmiş, her bölümdeki deyimler de kendi arasında alfabetik olarak sıralanmıştır.

1. Deyimlerin Çevirisinde İzlenen Stratejiler, Tespit Edilen Deyimler ve Arapçaya Çevirilerinin İncelenmesi

Daha önce de belirtildiği gibi deyim çevirisi normal metinlere göre daha zor olabilir. Çünkü kaynak metinde kullanılan deyim hedef metinde doğrudan karşılığı olabileceği gibi, bulunamayıp harfî çeviri yapmak da gerekebilir. Burada esas olan deyim içerdiği anlamı muhafaza etmektir. Bu nedenle deyim çevirisinde bazen birebir çeviri yapmak gereken yerler, bazen de tamamen farklı anlamda kelimeler kullanmak gereken yerler olabilir (Erkman Akerson, 1997: 82). Mona Baker'in önerdiği çeviri stratejileri ve açıklamaları şu şekildedir:

1.1. Anlamca Birebir Örtüşen Deyimler

Bu stratejide kaynak dildeki deyim, hedef dile aynı sözcükler kullanılarak yaklaşık olarak aynı anlamda çevrilir. Ama bu tür bir eşleşme çok sık gerçekleşen bir durum değildir (Baker, 1992: 72). Mustafa Kutlu'nun *Ya Tahammül Ya Sefer* hikâyesinin Arapçaya

çevirisinde bu stratejiye örnek olarak şu deyimler gösterilebilir: *Ağzını bıçak açmamak* deyimini *فمه والسكين لا تفتح* şeklinde; *Karıncayı incitmez* deyimini ise *لا يؤذي النملة* şeklinde tercüme edilmiştir. Her iki çeviride de kullanılan kelimeler birebir örtüşmektedir.

Deyim 1: Ağzını bıçak açmamak

Kaynak metin: Murat ağabeyin efkârlanması kötü, *ağzını bıçak açmaz* (Kutlu, 2020b: 52).

Hedef metin:.. أخي الكبير تفكيره سيء، والسكين لا تفتح فمه (Kutlu, 2020a: 52)

Değerlendirme: Kaynak metinde kullanılan *ağzını bıçak açmamak* deyimini üzüntüden ya da başka bir nedenden dolayı söz söyleyemeyecek duruma gelmek demektir (Akalin vd., 2011: 47; Çotuksöken, 2004: 96). Çevirmen hedef metinde bu deyim için karşılık olarak *السكين لا تفتح فمه* kalıbını kullanmıştır. *سكين* kelimesi bıçak (el-'Âyid vd., 2003: 632), *فتح* fiili açmak (İbn Manzûr, t.y.: 2/536), *فم* kelimesi ise ağız anlamına (el-'Âyid vd., 2003: 951) gelmektedir. Mübteda-fiil cümlesi haber şeklinde sıralanan kelimeler *ağzını bıçak açmıyor/açmaz* şeklinde tercüme edilir. Bu deyim için karşılık olarak *لا يحرك ساكنا* kalıbı (Haşimoğlu, 2019: 90) da kullanılabilir.

Deyim 2: Araya girmek

Kaynak metin: Kocasıyla oğlunun *arasına girmeyecek*, konuşmanın sonunu bekleyecek (Kutlu, 2020b: 59).

Hedef metin:.. قررت، لن تتدخل بين زوجها وابنها، ستنتظر نهاية الكلام. (Kutlu, 2020a: 59)

Değerlendirme: Kaynak metinde kullanılan *araya girmek* deyimini iki kişinin arasındaki bir işe karışmak, iki kişiyi uzlaştırma çalışmak ve bir iş yapılırken ona engel olacak başka bir şeyin çıkması ve geciktirmesi anlamları taşır (Akalin vd., 2011: 140; Çotuksöken, 2004: 110).

Çevirmen hedef metinde bu deyim karşılık olarak ... تتدخل بين kalıbını kullanmıştır. تدخل fiili müdahale etmek, karışmak anlamlarına (İbn Manzûr, t.y.: 11/239); بين ise arası, arasında anlamına (Fîrûzâbâdî, 2005: 1182) gelmektedir. Birlikte tercüme edildiğinde kaynak metinde kullanılan deyim anlamına mutabık olarak *aralarına girmek, müdahale etmek* anlamı elde edilir.

Deyim 3: Bıyıkları terlemek

Kaynak metin: ... yamalı pantolonunu henüz çıkarmış, *bıyıkları yeni terlemiş*... (Kutlu, 2020b: 54).

Hedef metin: ... ما زال يخرج بنطاله المرقع، من جديد رشح شاربه... (Kutlu, 2020a: 54)

Değerlendirme: Kaynak metinde kullanılan *bıyıkları terlemek* deyimini kimi zaman bıyığı terlemek şeklinde de karşımıza çıkmakta olup bıyıkların yeni çıkmaya başlaması anlamına gelir ve kişide gençlik evresinin başladığına işaret eder (Akalin vd., 2011: 330). Çevirmen hedef metinde bu deyim karşılık olarak من جديد رشح شاربه ifadesini kullanmıştır. جديد kelimesi yeni (el-'Âyid vd., 2003: 232), رشح fiili terlemek (İbn Manzûr, t.y.: 2/449), شاربه ise bıyığı (İbn Manzûr, t.y.: 1/491) anlamına gelmektedir. Motamot çevrilen deyimde eşdeğerlik sağlanmıştır. Fakat bunun yerine *gençliğin baharında* anlamına gelen في ريعان الشباب kalıbı (Karslı, 2017: 212) ve رداء الشباب kalıbı (Şimşek & Uzun, t.y.: 178), ya da doğrudan *delikanlı oldu, yiğitlik çağına erdi* anlamına gelen عض على ناجذه cümlesi (Akdağ, 1999: 287) de kullanılabilirdi.

Deyim 4: Biçilmiş kaftan

Kaynak metin: Yeri güzeldi, ferahtı, hastalar için *biçilmiş kaftandı* (Kutlu, 2020b: 43).

Hedef metin:.. مكانه جميل، منشرح، خلة مفصلة من أجل المرضى... (Kutlu, 2020a: 44)

Değerlendirme: Kaynak metinde kullanılan *biçilmiş kaftan* deyimini bir işe veya bir kimseye bütünü ile uygun, elverişli anlamlarında kullanılır (Akalın vd., 2011: 331; Çotuksöken, 2004: 133). Çevirmen hedef metinde bu deyim karşılık olarak *خلعة مفصلة* kalıbını kullanmıştır. *خلعة* kaftan (Fîrûzâbâdî, 2005: 713-714), *مفصلة* ise *فصل* kökünden biçilmiş anlamına (el-'Âyid vd., 2003: 937) gelmektedir. Sıfat tamlaması formatında çevrilen bu kalıp tercüme edildiğinde kaynak metinde olduğu gibi *biçilmiş kaftan* anlamı elde edilir.

Deyim 5: Bir ayağı çukurda olmak

Kaynak metin: Babasının *bir ayağı çukurdaydı* (Kutlu, 2020b: 43).

Hedef metin:.. كانت إحدى قدمي أبيه في الحفرة. (Kutlu, 2020a: 44)

Değerlendirme: Kaynak metinde kullanılan *bir ayağı çukurda olmak* deyimini çok yaşlanmış, yaşayacak çok az zamanı kalmış kimseler için kullanılan bir deyimdir (Akalın vd., 2011: 348; Çotuksöken, 2004: 134). Çevirmen hedef metinde bu deyim karşılık olarak *إحدى قدمين في الحفرة* kalıbını kullanmıştır. *إحدى* kelimesi *أحد*'nin müennesi olup bir anlamına (el-'Âyid vd., 2003: 74), *قدم* kelimesi ayak (Fîrûzâbâdî, 2005: 1147), *حفرة* ise çukur anlamına (İbn Manzûr, t.y.: 4/204) gelmektedir. Birlikte tercüme edildiğinde *bir ayağı çukurda* anlamı elde edilir.

Deyim 6: Birbirini yemek

Kaynak metin: İnsanların *birbirini yediği*, insanların alınıp satıldığı yerd (Kutlu, 2020b: 86).

Hedef metin:.. المكان الذي يأكل فيه الناس بعضهم، ويشتري فيه الناس ويباعون (Kutlu, 2020a: 83)

Değerlendirme: Kaynak metinde kullanılan *birbirini yemek* deyimini iki veya daha fazla kimsenin birbiri ile sürekli uğraşp kavga etmesi ve anlaşmazlık içinde olması demektir (Akalın vd., 2011: 353;

Çotuksöken, 2004: 135). Çevirmen hedef metinde bu deyim karşılık olarak *يأكل بعضهم بعضا* kalıbını kullanmıştır. *أكل* fiili yemek anlamına (İbn Manzûr, t.y.: 11/19), *بعض* kelimesi ise bazı, bir kısmı anlamına (Fîrûzâbâdî, 2005: 637) gelmektedir. *هم* zamiri ile birlikte tercüme edildiğinde *birbirlerine yemek* anlamı elde edilir. Ancak bu kalıbın *يأكل بعضهم بعضا* şeklinde kullanımı daha uygun olurdu.

Deyim 7: Demir leblebi

Kaynak metin: Neler düşünmüştüm, her biri sekiz okka kelimeler, *demir leblebi* cümleler (Kutlu, 2020b: 114).

Hedef metin: *ما الأشياء التي فكرت فيها، الكلمات التي كل منها 8 أواق، جمل* (Kutlu, 2020a: 108).

Değerlendirme: Kaynak metinde kullanılan *demir leblebi* deyimini başa çıkılması güç, inatçı kimseler ya da başarılması çok güç işler için kullanılan bir deyimdir (Akalin vd., 2011: 621; Çotuksöken, 2004: 163). Çevirmen hedef metinde bu deyim karşılık olarak *القضامة الحديدية* kalıbını kullanmıştır. *قَضَامَةٌ* kelimesi leblebi anlamına (İbn Manzûr, t.y.: 12/488), *حديد* ise demir anlamına (Fîrûzâbâdî, 2005: 276) gelmektedir. Sıfat-mevsuf şeklinde gelen bu kalıp *demir leblebi* şeklinde tercüme edilir.

Deyim 8: Dilinin ucuna gelmek

Kaynak metin: Biz de genciz, diye *gelirdi dilimin ucuna* (Kutlu, 2020b: 13).

Hedef metin: *نحن أيضا كنا شبابا، كان هذا الجواب يأتي لطرف لساني.* (Kutlu, 2020a: 13)

Değerlendirme: Kaynak metinde kullanılan *dilinin ucuna gelmek* deyimini bir şeyi söyleyecek duruma gelmek ve herhangi bir düşünceyle söylemekten vazgeçmek anlamına gelir (Akalin vd., 2011: 664; Çotuksöken, 2004: 168). Çevirmen hedef metinde bu deyim karşılık olarak *يأتي لطرف لساني* kalıbını kullanmıştır. *أتى* fiili gelmek (İbn Manzûr,

t.y.: 14/13), طرف kelimesi taraf, uç (Fîrûzâbâdî, 2005: 831), لسان ise dil anlamına (Fîrûzâbâdî, 2005: 1230) gelmektedir. Dilimin ucuna gelir şeklinde tercüme edilebilecek bu kalıp kaynak metinde kullanıldığı şekliyle motamot uyuşmaktadır.

Deyim 9: Eli ayağı kesilmek

Kaynak metin: Dedim ama *elim ayağım kesilmiş*, zangır zangır titriyorum (Kutlu, 2020b: 17).

Hedef metin: قلت ذلك بينما يدي ورجلي قد انقطعت، كنت أرفف بقوة. (Kutlu, 2020a: 17)

Değerlendirme: Kaynak metinde kullanılan *eli ayağı kesilmek* deyiminin aslı eli ayağı buz kesilmek şeklinde olup güçsüz, dermansız kalmak anlamına gelir (Akalın vd., 2011: 776). Çevirmen hedef metinde bu deyime karşılık olarak *انقطعت يدي ورجلي قد انقطعت* kalıbını kullanmıştır. يد el (el-'Âyid vd., 2003: 1341), رجل ayak (İbn Manzûr, t.y.: 11/267), انقطع fiili ise kesilmek anlamına (Fîrûzâbâdî, 2005: 752-753) gelmektedir. Birlikte tercüme edildiğinde *elim ayağım kesildi* anlamı edilir ki bu kaynak metindeki deyim birebir karşılığıdır.

Deyim 10: Geçmişini kurcalamak

Kaynak metin: *Geçmişini kurcalamak* ziyan (Kutlu, 2020b: 13).

Hedef metin: من الخسارة العيب في الماضي. (Kutlu, 2020a: 14)

Değerlendirme: Kaynak metinde kullanılan *geçmişini kurcalamak* deyimini geçmişini araştırarak kötü amaçlı kullanmak için birisiyle ilgili bilgi edinmek anlamında kullanılır (Akalın vd., 2011: 918). Çevirmen hedef metinde bu deyime karşılık olarak *العيب في الماضي* kalıbını kullanmıştır. عيب fiili kurcalamak, karıştırmak anlamına (Fîrûzâbâdî, 2005: 172); الماضي ise geçmiş anlamına (el-'Âyid vd., 2003: 1140) gelmektedir. Birlikte tercüme edildiğinde *geçmişini kurcalamak* anlamı edilir ki bu deyim birebir karşılığıdır.

Deyim 11: Gizli kapaklı

Kaynak metin: Sonra çayın dört mevsim *gizli kapaklı* bir yerlerde demlenir olması (Kutlu, 2020b: 101).

Hedef metin: بعد ذلك كون الشاي في المواسم الأربعة ينطهي في غطاء سري. (Kutlu, 2020a: 96)

Değerlendirme: Kaynak metinde kullanılan *gizli kapaklı* deyimini başkalarına duyurulmadan, kimseye haber verilmeden yapılan iş ya da konuşma; açık, anlaşılır olmayan konuşma ve sözler içim kullanılan bir deyimdir (Akalın vd., 2011: 951; Çotuksöken, 2004: 201). Çevirmen hedef metinde bu deyime karşılık olarak *في غطاء سري* kalıbını kullanmıştır. *غطاء* kelimesi örtü, kapak anlamına (el-'Âyid vd., 2003: 897); *سري* ise gizlice anlamına (el-'Âyid vd., 2003: 618) gelmektedir. *في* harfi ceriyle birlikte tercüme edildiğinde *gizli kapak içinde* anlamı elde edilir. Motomat çevrilen bu deyimden eşdeğerliği sağlansa bile Arapçada böyle bir kullanım kaynak metindeki kastedilen manada kullanılmamaktadır. Bunun yerine gizlice anlamına gelebilecek *بعيدا عن* deyimini (Karlı, 2017: 129) ya da *تحت ستار\غطاء* kalıplarının (Karlı, 2017: 143) kullanımı daha uygun olurdu.

Deyim 12: Gözden geçirmek

Kaynak metin: Çantasını *gözden geçirdi*, saatine baktı, piposunu aldı, sekreterini çağırdı (Kutlu, 2020b: 106).

Hedef metin: أعاد النظر إلى حقيبته، نظر إلى ساعته، أخذ عودة سجائره، دعا سكريرته. (Kutlu, 2020a: 100)

Değerlendirme: Kaynak metinde kullanılan *gözden geçirmek* deyimini bir şeyin ne olduğunu anlamak için ona iyice bakmak, incelemek; okumak, araç, motor vb.nin çalışıp çalışmadığını denetlemek anlamları taşımaktadır (Akalın vd., 2011: 977; Çotuksöken, 2004: 204). Çevirmen hedef metinde bu deyime karşılık olarak *إلى* kalıbını

kullanmıştır. Bu kalıp *gözden geçirmek* anlamında kullanılan bir deyimdir (Karlı, 2017: 75; Kaykânü, 2002: 25). Bu nedenle eşdeğerlik doğrudan sağlanmıştır.

Deyim 13: Göz göze gelmek

Kaynak metin: ... hele arada bir göz göze geldiklerinde dayanamıyor (Kutlu, 2020b: 32).

Hedef metin: وبالأخص عندما تأتي العين على العين لا تستطيع التحمل. (Kutlu, 2020a: 32)

Değerlendirme: Kaynak metinde kullanılan *göz göze gelmek* deyimini bakışların karşılaşması anlamı taşıyan bir deyimdir (Çotuksöken, 2004: 205). Çevirmen hedef metinde bu deyim için karşılık olarak تأتي العين على العين kalıbını kullanmıştır. أتى fiili gelmek (el-³Âyid vd., 2003: 68), عين kelimesi ise göz anlamına gelmektedir. Birlikte tercüme edildiğinde kaynak metinde kullanılan deyimde olduğu gibi *göz göze gelir* anlamı elde edilir.

Deyim 14: Göz gözü görmemek

Kaynak metin: Sigara dumanından göz gözü görmezdi (Kutlu, 2020b: 7).

Hedef metin: لم تكن العين ترى الأخرى من دخان السجائر. (Kutlu, 2020a: 9)

Değerlendirme: Kaynak metinde kullanılan *göz gözü görmemek* deyimini sis, duman gibi engeller yüzünden hiçbir şey görülmez olduğu durumlarda kullanılır (Akalin vd., 2011: 977; Çotuksöken, 2004: 205). Çevirmen hedef metinde bu deyim için karşılık olarak لم تكن العين ترى الأخرى kalıbını kullanmıştır. عين kelimesi göz, (Fîrûzâbâdî, 2005: 1218), رأى fiili ise görmek anlamına gelmektedir. Kullanılan kalıp tercüme edildiğinde *göz diğerini görmez haldeydi* anlamı elde edilir.

Deyim 15: Göz ucuyla bakmak

Kaynak metin: Fetanet göz ucuyla bakıyor (Kutlu, 2020b: 34).

Hedef metin: فتانت¹تنظر بطرف عينها (Kutlu, 2020a: 34)

Değerlendirme: Kaynak metinde kullanılan *göz ucuyla bakmak* deyimini fark ettirmeden gözlemek, belli etmemeye çalışarak başını çevirmeden yandan bakmak anlamlarına gelir (Akalın vd., 2011: 977; Çotuksöken, 2004: 207). Çevirmen hedef metinde bu deyim karşılık olarak تنظر بطرف عينها kalıbını kullanmıştır. نظر fiili bakmak (Fîrûzâbâdî, 2005: 484), طرف taraf, uç (el-'Âyid vd., 2003: 831); عين ise göz anlamına gelmektedir. ب harf-i ceriyle birlikte tercüme edildiğinde *gözünü ucuyla bakmak* anlamı elde edilir. Bu deyimde yine göz ucuyla anlamına gelen عين بنصف kalıbı (Karşlı, 2017: 133) da kullanılabilirdi.

Deyim 16: İçi sıkılmak

Kaynak metin: O anda neler hissettiğimi size şimdi anlatamam, bilemiyorum, *içim sıkıldı*, çok (Kutlu, 2020b: 45).

Hedef metin: ولا أستطيع الآن أن أشرح لكم الذي شعرت به في ذلك الأثناء، لا أستطيع أن أعرف، انقبض، داخلي كثيرا. (Kutlu, 2020a: 46)

Değerlendirme: Kaynak metinde kullanılan *içi sıkılmak* deyimini bunalmak anlamına gelen bir deyimdir (Akalın vd., 2011: 1141). Çevirmen hedef metinde bu deyim karşılık olarak انقبض داخلي kalıbını kullanmıştır. انقبض fiili قبض kökünden sıkılmak, daralmak anlamına (Fîrûzâbâdî, 2005: 651); داخل ise iç, iç taraf anlamına (el-'Âyid vd., 2003: 442) gelmektedir. Motamot çevrilen bu deyim *içim sıkıldı* şeklinde tercüme edilir. Fakat bunun yerine Arapça'da içi sıkılmak, daralmak anlamında kullanılan ضاق صدْرُه ya da ضاقتْ به السَّبُلُ deyimleri (Karşlı, 2017: 241) de kullanılabilirdi.

¹ Tercüme eserde geçen bu kelimenin doğru yazılışı فَطَانَةٌ şeklinde olmalıdır.

Deyim 17: Karıncayı incitmez

Kaynak metin: Avukat Yunus Bey, Erzurum'un eski ailelerinden, mazbut, Müslüman, *karıncayı incitmez*, idealist, parlak istikbali... (Kutlu, 2020b: 57).

Hedef metin: يونس بيه المحامي، من عائلات أضرورم العريقية، منضبط، مسلم، لا يؤذي النملة، مبدئي، مستقبلة مشرق. (Kutlu, 2020a: 58)

Değerlendirme: Kaynak metinde kullanılan *karıncayı incitmez* deyimini karıncayı bile incitmez şeklinde de kullanılmakta olup çok merhametli ve ince duygulu olmak anlamına gelir (Akalin vd., 2011: 1329; Çotuksöken, 2004: 253). Çevirmen hedef metinde bu deyim karşılık olarak النملة لا يؤذي kalıbını kullanmıştır. أذى fiili incitmek, eziyet etmek anlamına (Fîrûzâbâdî, 2005: 1258); نملة kelimesi ise karınca anlamına (el-'Âyid vd., 2003: 1233) gelmektedir. Yolumsuzluk edatı ile birlikte tercüme edildiğinde *karıncayı incitmez* anlamı elde edilir.

Deyim 18: Küçük dilini yutmak

Kaynak metin: Korkudan *küçük dilimi yutacaktım* (Kutlu, 2020b: 17).

Hedef metin: كنت سأبلع لساني الصغير من الخوف (Kutlu, 2020a: 17)

Değerlendirme: Kaynak metinde kullanılan *küçük dilini yutmak* deyimini çok şaşırarak ve şaşkınlıktan ne yapacağını bilememek anlamlarına gelir (Akalin vd., 2011: 1553; Çotuksöken, 2004: 274). Çevirmen hedef metinde bu deyim karşılık olarak كنت سأبلع لساني الصغير kalıbını kullanmıştır. بَلَعَ filli yutmak (İbn Manzûr, t.y.: 8/20), لسان kelimesi yukarıda da geçtiği üzere dil, صغير ise küçük anlamına (Fîrûzâbâdî, 2005: 424) gelmektedir. Birlikte tercüme edildiğinde *küçük dilimi yutacaktım* anlamı elde edilir.

Deyim 19: Küllenmiş ocağı eşelemek

Kaynak metin: İşte İlhan o *küllenmiş ocağı eşeliyor* (Kutlu, 2020b: 46).

Hedef metin: وهكذا إلهان² ينبش هذا الموقد الذي عليه الرماد. (Kutlu, 2020a: 47)

Değerlendirme: Kaynak metinde kullanılan *küllenmiş ocağı eşelemek* söz öbeği doğrudan bu şekliyle kullanılan bir deyim değildir. Küllenmek deyimini mecazi anlamıyla bir acı, bir sıkıntı ya da bir olayın unutulur gibi olması anlamına gelmektedir (Akalın vd., 2011). Kaynak metinde kullanılan söz öbeğinde ise kahramanın unutulmayı yüz tutmuş bir meseleyi tekrar gündeme getirmeye çalışması kastedilmektedir. Çevirmen hedef metinde bu deyim karşılık olarak ينبش هذا الموقد الذي عليه الرماد kalıbını kullanmıştır. ينبش fiili kazmak, eşelemek, gömülü bir şeyi meydana çıkarmak (İbn Manzûr, t.y.: 6/350), موقد kelimesi وقد kökünden ocak (Fîrûzâbâdî, 2005: 326-327), رماد kelimesi ise kül anlamına (el-Âyid vd., 2003: 549) gelmektedir. Birlikte tercüme edildiğinde *üzerinde kül olan bu ocağı eşeliyor* anlamı elde edilir.

Deyim 20: Postu sermek

Kaynak metin: *Postu sermişlerdi* buraya (Kutlu, 2020b: 13).

Hedef metin: فرشوا الفرو هنا. (Kutlu, 2020a: 13)

Değerlendirme: Kaynak metinde kullanılan *postu sermek* deyimini gittiği yerde uzun süre kalmak anlamına gelir (Akalın vd., 2011: 1940). Çevirmen hedef metinde bu deyim karşılık olarak فرشوا الفرو kalıbını kullanmıştır. فرش fiili sermek, yaymak anlamına (İbn Manzûr, t.y.: 6/326); فَرَّوْ kelimesi ise post anlamına (el-Âyid vd., 2003: 932) gelmektedir. Birlikte tercüme edildiğinde *postu serdiler* anlamı edilir.

² Tercüme eserde geçen bu kelimenin doğru yazılışı إيئخان şeklinde olmalıdır.

Deyim 21: Örümcek bağlamak

Kaynak metin: Çokluk birkaç basamakla inilen, üzeri *örümcek bağlamış* ampullerin aydınlattığı havası alınmış matbaalar (Kutlu, 2020b: 48).

Hedef metin: والطابعات التي سحب هواؤها والتي يخرج صوت من أكثرها بعد .والتي غطاها العنكبوت وتضاء من اللمبات. (Kutlu, 2020a: 49)

Değerlendirme: Kaynak metinde kullanılan *örümcek bağlamak* deyimini genellikle üzeri kelimesiyle birlikte kullanılmakta olup doğrudan bir nesnenin üzerinde ağı oluşmak anlamına geldiği gibi (Akalın vd., 2011: 1861) mecazen bir şeyin uzun süre kullanılmayıp kendi haline bırakılması ve uzun süre temizlenmediği anlamları da taşımaktadır (Akalın vd., 2011: 1861; Çotuksöken, 2004: 299). Çevirmen hedef metinde bu deyim karşılık olarak *غطاها العنكبوت* ifadesini kullanmıştır. *عَطَى* fiili bürümek, kaplamak (Fîrûzâbâdî, 2005: 1318); *العنكبوت* ise örümcek (Fîrûzâbâdî, 2005: 118) anlamına gelmektedir. Kaynak metinde kullanılan deyimde kastedilen anlam ise ampullerin örümcek ağı ile kaplanmış olmasıdır. Çevirmen motamot çeviri yaparak eşdeğerliği sağlamaya çalışmış ama çeviri anlamca eksik kalmıştır

1.2. Anlamca Farklı Kelimelerle Örtüşen Deyimler

Bu stratejide kaynak dildeki deyim, aynı anlama gelen farklı kelimelerle hedef metne aktarılır (Baker, 1992: 74). Örneğin, *derinden derine* deyimini *من بعيد لبعيد* şeklinde tercüme edilmiştir. Arapçaya çevrilen deyim geri çevirisi yapıldığında uzaktan uzağa anlamı elde edilir. Başka bir örnekte ise *can kulağı ile dinlemek* deyimini *أستمع بكلّ حواس* şeklinde tercüme edilmiştir. Kullanılan kalıbın geri çevirisinde bütün duyularıyla dinlemek anlamı elde edilir.

Deyim 1: Alçak gönüllü

Kaynak metin: ...*alçak gönüllü* duruşuma aldanarak... (Kutlu, 2020b: 54).

Hedef metin:...منخدعين بموقفي التطوعي... (Kutlu, 2020a: 54)

Değerlendirme: Kaynak metinde kullanılan *alçak gönüllü* deyiimi kendi değerini olduğundan aşağı gösteren, başkalarını küçük görmeyen, engin gönüllü, mütevazı kimseler için kullanılır (Akalin vd., 2011: 86). Çevirmen hedef metinde bu deyiime karşılık olarak *التطوعي* kelimesini kullanmıştır. Bu kelime طاع fiilinden türetilmiş olmuş gönüllü (Fîrûzâbâdî, 2005: 744-745) anlamına gelmektedir. Önceki kısımla tercüme edildiğinde *gönüllü halime aldanarak* şeklinde tercüme edilir. Fakat bu, kaynak metinde kullanılan alçak gönüllü deyimini tam olarak karşılamaz. Bunun yerine مؤطاً الأكناف kalıbının (Karşlı, 2017: 360) kullanılması daha uygun olabilirdi.

Deyim 2: Allah ne vermişse

Kaynak metin: Eh, *Allah ne vermişse* tıpkı eski günlerdeki olduğu gibi, sofrayı kurarım... (Kutlu, 2020b: 13).

Hedef metin: ...ومثل الأيام السابقة أجهز السفر بما يسره الله... (Kutlu, 2020a: 14)

Değerlendirme: Kaynak metinde kullanılan *Allah ne vermişse* deyiimi yiyecek olarak evde ne varsa anlamına gelmektedir (Akalin vd., 2011: 99). Elimize ne geçerse anlamı da taşımaktadır (Çotuksöken, 2004: 105). Çevirmen hedef metinde bu deyiime karşılık olarak *بما يسره الله* ifadelerini kullanmıştır. بما ... ile, يسر kolaylaştırmak (Fîrûzâbâdî, 2005: 499-500), الله ise Allah (cc.) anlamına gelmektedir. Deyim birebir tercüme edildiğinde *Allah'ın kolaylaştırdığı ile/kadarıyla* anlamı elde edilir. مهما الله يعطي şeklinde tercüme edilmesi daha uygun olabilirdi ancak bu şekilde de kastedilen mana karşılanmıştır.

Deyim 3: Boğazımda bir düğüm

Kaynak metin: *Boğazımda bir düğüm* (Kutlu, 2020b: 13).

Hedef metin: لكن هناك كبسة على فمي. (Kutlu, 2020a: 13)

Değerlendirme: Kaynak metinde kullanılan *boğazımda bir düğüm* deyiminin aslı boğazına düğümlenmek şeklinde olup konuşurken üzüntü, heyecan, korku vb. yüzünden söyleyeceklerini söyleyememek demektir (Akalin vd., 2011: 371; Çotuksöken, 2004: 139). Çevirmen hedef metinde bu deyim karşılık olarak كِبْسَةٌ kelimesi كِبَسَ kökünden baskı, basınç (el-'Âyid vd., 2003: 1025); فم ise ağız anlamına (el-'Âyid vd., 2003: 951) gelmektedir. Kalıp tercüme edildiğinde *ağzımda bir baskı/düğüm* anlamı elde edilir. Çevirmen kaynak metinde geçen deyimdeki boğaz kelimesini ağız olarak tercüme etmiştir. Kaynak metindeki kullanılan deyim anlamı konuşmamak olduğu için, hedef metinde kullanılan bu kalıp eşdeğerliği sağlamaktadır.

Deyim 4: Can kulağı ile dinlemek

Kaynak metin: Konuşulanları *can kulağı ile dinlerdim* (Kutlu, 2020b: 8).

Hedef metin: وكنت أستمع إلى الأحاديث بكل حواسي. (Kutlu, 2020a: 9)

Değerlendirme: Kaynak metinde kullanılan *can kulağı ile dinlemek* deyimini çok büyük bir dikkatle iyice anlama ve kavrama çabasıyla dinlemek anlamına gelmektedir (Çotuksöken, 2004: 150). Çevirmen hedef metinde bu deyim karşılık olarak أستمع بكل حواس ifadelerini kullanmıştır. أستمع fiili dinlemek (el-'Âyid vd., 2003: 642), بكل bütünüyle (el-'Âyid vd., 2003: 1051) ve حاسة kelimesinin çoğulu olan حواس ise duygular (el-'Âyid vd., 2003: 317) anlamına gelmektedir. بكل حواسه kalıbı da bütün gücüyle, duygularıyla anlamında kullanılmaktadır (Kaykânû, 2002: 48). Deyim birebir tercüme edildiğinde *bütün duygularıyla dinlemek* anlamı elde edilir. Çevirmen bu ifadenin yerine

Arapça'da *can kulağı ile dinlemek* anlamına gelen *كله آذان صاغية* ya da *أنا صاغية* *أعاره* deyimlerini (Haşimoğlu, 2019: 86; Karşlı, 2017: 75) de kullanabilirdi.

Deyim 5: Darboğaza girmek

Kaynak metin: Kredi maliyeti yükseltmiş işletmelerin finansman ihtiyacı *darboğaza girmiştir* (Kutlu, 2020b: 80).

Hedef metin: *التمويل المحتاج إليه للتشغيلات التي ارتفعت تكاليف قروضها دخل في ضائقة.* (Kutlu, 2020a: 78)

Değerlendirme: Kaynak metinde kullanılan *darboğaza girmek* deyimini mecazi anlamıyla birisinin ya da bir toplumun çözümlenmesinde güçlüklerle karşılaştığı bunalımlı durum anlamına gelirken, ekonomik bir terim olarak kullanıldığında piyasalarda üretimin ve stokların gereksinim düzeyi altına düştüğü durum anlamı taşımaktadır (Akalin vd., 2011: 596; Çotuksöken, 2004: 161). Çevirmen hedef metinde bu deyim karşılık olarak açıklık, darlık, sefalet gibi anlamları olan (İbn Manzûr, t.y.: 10/208) *ضائقة* kelimesini girmek anlamına gelen *دخل* fiiliyle (Fîrûzâbâdî, 2005: 998) birlikte kullanmıştır. Birlikte tercüme edildiğinde darlığa girmek anlamı elde edilir. Bunun yerine doğrudan *darboğaz* anlamına gelen *عُنُقُ الزجاجة* kalıbı (Karşlı, 2017: 274) da kullanılabilirdi.

Deyim 6: Derinden derine

Kaynak metin: *Derinden derine* gelen, ilk anda pek çıkarılmayan bir müzik (Kutlu, 2020b: 19).

Hedef metin: *موسيقى قادمة من بعيد لبعيد لا يعرف ما هي من الوهلة الأولى.* (Kutlu, 2020a: 21)

Değerlendirme: Kaynak metinde kullanılan *derinden derine* deyimini uzaklardan, en iyi biçimde, en ince ayrıntılarına kadar, (Akalin vd., 2011: 635) anlaşılmayan yerlerden, oldukça gizli ve hiç kimseye duyurmadan anlamları taşımaktadır (Çotuksöken, 2004: 164). Çevirmen

hedef metinde bu deyime karşılık olarak *من بعيد لبعيد* ifadelerini kullanmıştır. *بعيد* uzak anlamına gelen bir kelimedir (İbn Manzûr, t.y.: 3/89-90). Bu şekilde *uzaktan uzağa* anlamı elde edilmektedir. Derinden derine deyimi, kaynak metinde müzik sesinin uzaktan geldiği belirtilmek için kullanıldığından çeviride eş değerlik sağlanmıştır.

Deyim 7: Elinden kaçırmak

Kaynak metin: İnşallah bu oğlanı *elinden kaçırmaz* (Kutlu, 2020b: 35).

Hedef metin: *لعلها لا تخرج من بين يدي هذا الفتى.* (Kutlu, 2020a: 35)

Değerlendirme: Kaynak metinde kullanılan *elinden kaçırmak* elde edilebilecek bir şeyden türlü sebeplerle yararlanamamak, sahip olamamak, değerlendirememek ve elde etme fırsatını yitirmek anlamlarına gelmektedir (Akalin vd., 2011: 775; Çotuksöken, 2004: 181). Çevirmen hedef metinde bu deyime karşılık olarak *تخرج من بين يدي* ifadelerini kullanmıştır. Kelime kelime incelendiğinde *تخرج* çıkmak/çıkarmak (Fîrûzâbâdî, 2005: 185-186), *من بين يدي* ise ellerinden/ellerinin arasından anlamına gelmektedir. Tercüme edildiğinde *ellerinden çıkarmak* anlamı elde edilir. Bu kelime grubu kaynak metinde kullanılan deyim anlamını tam olarak karşılamamaktadır. Bunun yerine elinden kaçırmak, kaybetmek anlamına gelen *فرط منه الشيء* kalıbı (el-’Âyid vd., 2003: 928; Fîrûzâbâdî, 2005: 680-681) daha uygun olabilirdi.

Deyim 8: Görmüş geçirmiş

Kaynak metin: Bu ihtiyar çınarın *görmüş geçirmiş* dalları altından, kubbelerin, revakların... (Kutlu, 2020b: 11).

Hedef metin: *ما رآته هذه الدلب العجوز ومر تحت أغصانها، القباب، الأروقة...* (Kutlu, 2020a: 12)

Değerlendirme: Kaynak metinde kullanılan *görmüş geçirmiş* deyimini görgülü, geçmişte iyi günler yaşamış, güngörmüş ve deneyimli anlamları taşımaktadır (Akalin vd., 2011: 970; Çotuksöken, 2004: 203). Çevirmen hedef metinde bu deyim karşılık olarak العجوز kelimesini kullanmıştır. Bu kelime عجز kökünden ihtiyar, zayıf düşmüş kimse anlamına gelmektedir (İbn Manzûr, t.y.: 5/369). Kaynak metinde tecrübeli anlamında kullanılan deyim bu kelimeyle karşılanmak istenmiştir. İhtiyarlığın tecrübe için tek kriter olamayacağı göz önünde tutulduğunda bu kelime yetersiz gibi gözükebilir. Bunun yerine gün görmüş, tecrübeli anlamına gelen حلب الايام والدهر أضرا deyimini (Karlı, 2017: 177) ya da حلب الدهر أشطره deyimini (Şimşek & Uzun, t.y.: 113) kullanılabilir. Fakat kaynak metindeki deyim bir insan için değil de çınar ağacı için kullanıldığı düşünülünce العجوز daha uygun düşmektedir.

Deyim 9: Göz ardı etmek

Kaynak metin: Gerçekleri *göz ardı ettiği* söylenilemezdi (Kutlu, 2020b: 86).

Hedef metin: لا، لا يمكن قول انعدام مبالاته بالحقيقة. (Kutlu, 2020a: 83)

Değerlendirme: Kaynak metinde kullanılan *göz ardı etmek* deyimini bir şeyi görmezden gelmek, ona gereken önemi göstermemek anlamına gelmektedir (Akalin vd., 2011: 976; Çotuksöken, 2004: 204). Çevirmen hedef metinde bu deyim karşılık olarak انعدام مبالاته kalıbını kullanmıştır. انعدام kelimesi عدم kökünden yokluk, yoksunluk anlamına (Fîrûzâbâdî, 2005: 1136), مبالاة ise بالى kökünden ihtimam, ilgi, dikkat (el-Âyid vd., 2003: 176) anlamlarına gelmektedir. Birlikte tercüme edildiğinde *dikkatini vermeksizin, önemsemeden* anlamına gelir. Bu ifadenin yerine görmezlikten gelmek, bakmamak anlamına gelen غصّ الطرف الطرف النظر البصر عين عنه kalıpları (Akdağ, 1999: 305) da kullanılabilir.

Deyim 10: Gözden çıkarmak

Kaynak metin: Bütün bunlar onu *gözden çıkardığımız* anlamına gelmiyor tabii, anlıyorsunuz değil mi (Kutlu, 2020b: 114)?

Hedef metin: طبعاً كل هذه الأشياء لا تعني أننا رفعنا أعيننا عنها، تفهم أليس كذلك؟ (Kutlu, 2020a: 108)

Değerlendirme: Kaynak metinde kullanılan *gözden çıkarmak* deyimini bir şeyin elden gitmesine isteyerek ya da istemeyerek razı olmak, onu feda etmeye karar vermek demektir (Akalin vd., 2011: 977; Çotuksöken, 2004: 204). Çevirmen hedef metinde bu deyim karşılık olarak *رفعنا أعيننا عنها* kalıbını kullanmıştır. *رفع* fiili *عن* harf-i cerri ile kullanıldığında -dan çıkarmak anlamına (el-'Âyid vd., 2003: 536) gelir. *عين* ise *عين* kelimesinin çoğulu olup gözler anlamına (Fîrûzâbâdî, 2005: 1218) gelmektedir. Birlikte tercüme edildiğinde *gözlerimizi üzerinden kaldırdık/çektik* anlamı elde edilir. Bu kalıp bir şeyle ya da biriyle ilgilenmeye kesmek şeklinde anlaşılmaktadır. Kaynak metinde kullanılan *gözden çıkarmak* deyimini ise feda etmek anlamına gelir. Bu deyim karşılık kurban/feda etmek anlamına gelen *ضحى* fiili (Fîrûzâbâdî, 2005: 1304) daha uygun olabilir.

Deyim 11: Gözünü seveyim

Kaynak metin: Aman *gözünü seveyim*, önce iyice bir sula (Kutlu, 2020b: 7).

Hedef metin: *بودي تقبيل عينيك، أو لا صب الماء جيداً.* (Kutlu, 2020a: 9)

Değerlendirme: Kaynak metinde kullanılan *gözünü seveyim* deyimini "çok rica ederim" anlamında itiraz, sitem ve yalvarma bildirir. Bir şey istenileceğinde kullanılır ve *O şeyi çok seviyorum, o durum benim için büyük mutluluk kaynağıdır* anlamına gelir (Akalin vd., 2011: 982; Çotuksöken, 2004: 211). Çevirmen hedef metinde bu deyim karşılık olarak *بودي تقبيل عينيك* kalıbını kullanmıştır. *بودي* sevecenlikle, dostça

anlamına gelen bir kalıptır (el-'Âyid vd., 2003: 1298). قَبِيلَ ise تقبيل fiilinin masdarı olup öpmek anlamına gelir (el-'Âyid vd., 2003: 964). Kullanılan ifade birlikte tercüme edildiğinde *gözünü öpeyim* ifadesi elde edilir.

Deyim 12: Kol kanat germek

Kaynak metin: Bu asırlar öncesinden kalan taş binaya *kol kanat germiş*... (Kutlu, 2020b: 9-10).

Hedef metin: وقد بسطت أجنحتها على هذا البناء الحجري المتبقى من العصور الأولى... (Kutlu, 2020a: 11)

Değerlendirme: Kaynak metinde kullanılan *kol kanat germek* deyimini (birine) kol kanat olmak şeklinde de karşımıza çıkmakta olup birini korumak, himaye etmek ve ona yardım etmek anlamlarına gelmektedir (Akalin vd., 2011: 1460; Çotuksöken, 2004: 266). Çevirmen hedef metinde bu deyime karşılık olarak بسطت أجنحتها kalıbını kullanmıştır. بسط fiili yaymak, sermek, açmak anlamlarına (Fîrûzâbâdî, 2005: 659); أجنحة ise جناح kelimesinin çoğulu olup kanatlar anlamına (el-'Âyid vd., 2003: 267) gelmektedir. Birlikte tercüme edildiğinde *kanatlarını açtı* anlamı elde edilir. Kol kanat germek anlamına gelen أَلَانَ ya da حفص جناحه له deyimleri (Karşlı, 2017: 89; 2017: 186) de kullanılabilir.

Deyim 13: Pelte gibi

Kaynak metin: Vücutum *pelte gibi* olmuştu (Kutlu, 2020b: 17).

Hedef metin: أصبح جسمي طريا مثل الحلوى. (Kutlu, 2020a: 18)

Değerlendirme: Kaynak metinde kullanılan *pelte gibi* deyimini çok gevşek ve çok yorgun anlamlarına gelmektedir (Akalin vd., 2011: 1908). Çevirmen hedef metinde bu deyime karşılık olarak مثل الحلوى ifadelerini kullanmıştır. Kelime kelime incelendiğinde مثل gibi, benzer (İbn Manzûr, t.y.: 11/610); الحلوى ise tatlı (el-'Âyid vd., 2003: 349) anlamına gelmektedir. Deyim birebir tercüme edildiğinde *tatlı gibi* anlamı elde

edilir. Pelte her ne kadar bir tatlı olsa da الحلو tek başına pelte ifadesini karşılamakta yetersiz kalır. Bunun yerine jelatin, jöle gibi yapışkan tatlıları ifade eden هلام kelimesinin (el-’Âyid vd., 2003: 1270) kullanımı daha uygun olabilirdi.

Deyim 14: Renk katmak

Kaynak metin: Balkona çıkacak, bu müzikten ve “geceye renk katan” sanatçılardan uzaklaşacak (Kutlu, 2020b: 64).

Hedef metin: سيصعد إلى الشرفة، وسيبتعد عن هذه الموسيقى وعن الفنانين الذين يعطون لونا لليل.” (Kutlu, 2020a: 64)

Değerlendirme: Kaynak metinde kullanılan *renk katmak* deyimini bir şeyin tekdüzeliği ortadan kaldırıp ona çeşitlilik, neşeli ve canlı bir özellik kazandırmak anlamına gelen bir deyimdir (Akalın vd., 2011: 1973; Çotuksöken, 2004: 308). Çevirmen hedef metinde bu deyim için karşılık olarak يعطون لونا kalıbını kullanmıştır. أعطى fiili vermek anlamına (el-’Âyid vd., 2003: 849), لون kelimesi ise renk anlamına (İbn Manzûr, t.y.: 13/393) gelmektedir. Birlikte tercüme edildiğinde renk vermek anlamı elde edilir. Kaynak metindeki deyimde geçen katmak fiilinin yerine hedef metinde farklı olarak vermek anlamında bir fiil kullanılmıştır.

Deyim 15: Velveleye vermek

Kaynak metin: ...etrafi *velveleye verecek* bir konuşmayı şimdi başlatmalı mı (Kutlu, 2020b: 22-23)?

Hedef metin: هل يجب عليه الآن أن يبدأ محادثة تنتشر ولولتها من حولها؟ (Kutlu, 2020a: 24)

Değerlendirme: Kaynak metinde kullanılan *velveleye vermek* deyimini gereksiz telaşa ve heyecana düşürmek anlamına gelmektedir (Akalın vd., 2011: 2478). Çevirmen hedef metinde bu deyim için karşılık olarak تنتشر ولولتها ifadelerini kullanmıştır. yayılmak (el-’Âyid vd.,

2003: 1194), لولة ise kargaşa, gürültü (İbn Manzûr, t.y.: 11/736) anlamlarına gelmektedir. Deyim bir önceki kelimeyle birlikte tercüme edildiğinde *velvelisini/gürültüsünü yayan bir konuşma* anlamı elde edilir.

Deyim 16: Yerli yerinde olmak

Kaynak metin: Her şey *yerli yerinde* idi (Kutlu, 2020b: 106).

Hedef metin: كان كل شيء في مكانه. (Kutlu, 2020a: 101)

Değerlendirme: Kaynak metinde kullanılan *yerli yerinde olmak* deyimini eskiden olduğu ya da olması gereken yerde bulunmak, uygun ve yakışır olmak anlamlarına gelmektedir (Akalin vd., 2011: 2581; Çotuksöken, 2004: 353). Çevirmen hedef metinde bu deyim karşılık olarak *كان في مكانه* kalıbını kullanmıştır. *كان* kelimesi *كون* kökünden yer, mekan anlamına (el-'Âyid vd., 2003: 1061) gelmektedir. *في* harf-i ceriyle birlikte *yerinde* anlamı elde edilir. Kaynak metinde kullanılan deyim olmasının gereken yerde anlamına bakarak kullanılan bu kalıp eşdeğerliği sağlamıştır.

Deyim 17: Yüreği yufkalaşmak

Kaynak metin: İşte bir kez daha, bu sefer *yüreklere iyice yufkalaşmış*, gözyaşlarını tutamaz olmuş halde kızlarının, oğullarının başarılarını birlikte yaşayacaklar (Kutlu, 2020b: 118).

Hedef metin: ومرة ثانية على هذا النحو سيعيشون لحظات نجاح فلذات أكبادهم: (Kutlu, 2020a: 110) *مشاعرهم ولا يمسون عبراتهم. بناتهم وأولادهم حيث ترهف*

Değerlendirme: Kaynak metinde kullanılan *yüreği yufkalaşmak* deyiminin aslı yufka yürekli ya da yüreği yufka şeklinde kullanılmakta olup acıklı durumlara katlanamayan, kötü olaylardan çok çabuk etkilenen, üzülen kişiler için söylenmektedir (Akalin vd., 2011: 2613; Çotuksöken, 2004: 356). Kaynak metinde ise yufkalaşmak şeklinde fiil haliyle ve duygusallaşmak anlamında kullanılmıştır. Çevirmen hedef

metinde bu deyim karşılık olarak ترهف مشاعرهم kalıbını kullanmıştır. ترهف incelmek, keskinleşmek anlamına (Fîrûzâbâdî, 2005: 815), مشاعر ise مشعر kelimesinin çoğulu olup duygular anlamına (el-'Âyid vd., 2003: 690) gelmektedir. Arapça yufka yürekli deyiminin karşılığı رقيق القلب ya da رقيق الشعور الإحساس olsa da (Haşimoğlu, 2019: 39; Kaykânû, 2002: 96), kaynak metinde deyim yufkalaşmak şeklinde fiilleştirildiği için, çevirmenin kullanmış olduğu *duyguların incelenmesi* anlamına gelen kalıp eşdeğerliği sağlamaktadır.

1.3. Açıklama Yapılan Deyimler

Bu strateji, hedef dilde uygun bir deyim bulunmaması ya da iki dil arasında üslup farklarının bulunduğu durumlarda kullanılır. Hedef metinde deyim kullanmak yerine kaynak metindeki deyim açıklayan bir ifade tercih edilir (Baker, 1992: 74). *Çiçeği burnunda deyimini طازج (taze)* kelimesiyle tercüme etmek ya da *kuzu kuzu* deyimini بشكل وادع kalıbı ile tercüme etmek bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

Deyim 1: Allak bullak olmak

Kaynak metin: Her şey bir anda *allak-bullak oluverir* (Kutlu, 2020b: 56).

Hedef metin: يكون كل شيء بغير ترتيب في لحظة. (Kutlu, 2020a: 56)

Değerlendirme: Kaynak metinde geçen *allak bullak olmak* deyimini çok karışık duruma gelmek, altı üstüne gelmek, karmakarışık olmak, düzeni bozulmak ve şaşkına dönmek anlamlarına gelmektedir (Akalın vd., 2011: 101). Çevirmen hedef metinde bu deyim karşılık olarak بغير ترتيب kalıbını kullanmıştır. غير istisna edatlarından olup olumsuzluk anlamı da katan bir kelimedir (Fîrûzâbâdî, 2005: 453). رتب ise fiilin masdarı olup düzen anlamına gelmektedir (el-'Âyid vd., 2003: 503). Birlikte tercüme edildiğinde *düzensiz bir şekilde* anlamı çıkar. Çeviride deyim açıklaması yapılmıştır.

Deyim 2: Çiçeği burnunda

Kaynak metin: Genç, tecrübesiz, *çiçeği burnunda* biri miyim (Kutlu, 2020b: 120)?

Hedef metin: هل أنا شاب، بلا تجربة، طازج (Kutlu, 2020a: 112)

Değerlendirme: Kaynak metinde kullanılan *çiçeği burnunda* deyimini taze, henüz çıkmış, yeni oluşmuş, yeni yapılmış şey ve bir konuda yeni olan kimseler için kullanılır (Akalin vd., 2011: 541; Çotuksöken, 2004: 156). Çevirmen hedef metinde bu deyim için karşılık olarak طازج kalıbını kullanmıştır. Bu kelime yeni ve taze anlamına (el-'Âyid vd., 2003: 792) gelir. Kaynak metinde kullanılan *çiçeği burnunda* deyimini yerine onu açıklayan taze kelime kullanılmıştır. Çeviride deyim açılması yapılmıştır.

Deyim 3: Kan ter içinde kalmak

Kaynak metin: Yunus Bey *kan-ter içinde* bir köşeye çöküverir (Kutlu, 2020b: 56).

Hedef metin: يمكن أن ينهار في أحد زوايا البيت من الإنهاك . (Kutlu, 2020a: 56)

Değerlendirme: Kaynak metinde kullanılan *kan ter içinde* deyimini çok terli, yorgun ve perişan bir durumda anlamına gelmekte olup *kalmak* fiiliyle birlikte kullanımı yaygındır (Akalin vd., 2011: 1292; Çotuksöken, 2004: 251). Çevirmen hedef metinde bu deyim için karşılık olarak الإنهاك kelimesini kullanmıştır. Bu kelime yorgunluk, bezginlik anlamına gelmektedir (el-'Âyid vd., 2003: 1237). Çeviride من harf-i ceriyle birlikte kullanılmış ve böylece yorgunluktan dolayı anlamı katılmıştır. Çeviride deyim açılması yapılmıştır.

Deyim 4: Kılı kırk yarmak

Kaynak metin: Neslihan Hanım'ın titizliği *kılı kırk yaran* temizliği ve düzeni boşuna (Kutlu, 2020b: 56).

Hedef metin: دقة نسلية هانم، نظافتها المعاندة وترتيبها سيذهب هباء... (Kutlu, 2020a: 56)

Değerlendirme: Kaynak metinde kullanılan *kılı kırk yarmak* deyimini bir şeyi yaparken büyük bir dikkat ve özen göstermek, titiz ve ayrıntılı bir biçimde incelemek ve önemle üzerinde durmak anlamları taşımaktadır (Akalın vd., 2011: 1406; Çotuksöken, 2004: 261). Çevirmen hedef metinde bu deyim karşılık olarak *المعاندة* ifadesini kullanmıştır. Bu ifade *عند* kökünden türetilmiş olup inatçı anlamına gelmektedir (el-'Âyid vd., 2003: 871). Metindeki bir önceki kelimeyle birlikte tercüme edildiğinde inatçı/ısrarcı temizlik anlamı elde edilir. Kaynak metinde kullanılan *kılı kırk yaran* deyimini ise hassas ve teferruatlı anlamında kullanılmıştır. Çeviride deyimın açıklaması yapılmıştır.

Deyim 5: Kuzu kuzu

Kaynak metin: İşte bu on iki büyük cilt kitabı, fes rengi cilt kapakları ile *kuzu kuzu* yatan uslu kitapları... (Kutlu, 2020b: 98-99).

Hedef metin: هنا الكتاب المكون من اثني عشر مجلدا بغلافه الجلدي بلون وادع. الطربوش مع الكتب المهذبة المستقلية بشكل وادع. (Kutlu, 2020a: 94)

Değerlendirme: Kaynak metinde kullanılan *kuzu kuzu* deyimini uysal bir biçimde, itiraz etmeden anlamına gelmektedir (Çotuksöken, 2004: 274). Çevirmen hedef metinde bu deyim karşılık olarak *بشكل وادع* kalıbını kullanmıştır. *بشكل* şekilde, yöntemiyle anlamına, *وادع* ise *ودع* kökünden yumuşak huylu, sakin anlamlarına (İbn Manzûr, t.y.: 8/380-381) gelmektedir. Birlikte tercüme edildiğinde *yumuşak huylulukla, sakin bir şekilde* anlamları elde edilir. *Kuzu kuzu* deyiminden kastedilen mana bu kalıpla sağlanmıştır. Çeviride deyimın açıklaması yapılmıştır.

Deyim 6: Tıkır tıkır

Kaynak metin: Her şeyin *tıkır tıkır* işlediğine, atılan tohumların mutlaka yeşereceğine, davanın er-geç bu mukaddes topraklar üzerinde muzaffer olacağına duyulan o sarsılmaz iman yoktu artık (Kutlu, 2020b: 51).

Hedef metin: بعد الآن ليس لديه الإحساس الإيماني الذي لا يهتز بقيامة بكل عمل بنشاط، وبأن البذرة التي يخرسها ستورق حتما، وبأن جنود الدعوة سيجعلون هذا التراب المقدس منتصرا. (Kutlu, 2020a: 52)

Değerlendirme: Kaynak metinde kullanılan *tıkır tıkır* deyimini bir şeyin düzenli bir biçimde, ara vermeden ve aksamadan devam etmesi ya da işlemesi anlamlarına gelmektedir (Akalin vd., 2011: 2347; Çotuksöken, 2004: 332). Çevirmen hedef metinde bu deyim karşılık olarak *بنشاط* ifadesini kullanmıştır ve bu ifade *aktif/canlı bir şekilde* anlamına gelmektedir (el-'Âyid vd., 2003: 1196). Kaynak metinde kullanılan deyim işlerin düzenli olduğunu belirtmesine karşın çeviri metinde farklı anlamda bir kelime kullanılmıştır. Eşdeğerlik sağlanmaya çalışılsa da istenilen anlam verilememiştir. Çeviride deyimın açıklaması yapılmıştır. Bunun yerine *بِنِظَامٍ* ifadesi (el-'Âyid vd., 2003: 1207) kullanılması daha uygun olurdu.

Deyim 7: Üzerine düşmek

Kaynak metin: Biliyorsunuz ki çok *üzerime düşerler* (Kutlu, 2020b: 45).

Hedef metin: تعلمون أنهم سينشغلون علي كثيرًا. (Kutlu, 2020a: 35)

Değerlendirme: Kaynak metinde kullanılan *üzerine düşmek* deyimini *üstüne düşmek* şeklinde de kullanılıyor olup bir kimseyle veya bir şeyle çok ilgilenmek (Akalin vd., 2011: 2452), bir çocuğu ya da kimseyi sevmeye ve korumada aşırı davranmak anlamlarına gelmektedir (Çotuksöken, 2004: 342). Çevirmen hedef metinde bu deyim karşılık

olarak إنشغل على كثيرا kalıbını kullanmıştır. إنشغل fiili meşgul olmak, ilgilenmek (el-'Âyid vd., 2003: 692) anlamlarına gelmektedir. Kaynak metinde kullanılan deyim birisi ile normalden fazla ilgilenmek anlamına geldiği için çevirmen إنشغل على fiilinden sonra كثيرا (çok) kelimesini kullanarak anlamı pekiştirmeye çalışmıştır. Böylece çeviride deyimın açıklaması yapılmıştır.

1.4. Çıkarma Yapılan Deyimler

Hedef metinde çevirisi yapılacak olan deyimın bir karşılığının bulunamaması ve açıklama yoluyla da yakın bir anlamın elde edilememesi durumlarında deyimın tamamen çıkarılması durumudur (Baker, 1992: 77). Örneğin *Ya Tahammül Ya Sefer* kitabının çevirisinde, "İlhan babasının hafifçe kamburlaşmış sırtını, tepesi dökülmüş kır saçlı kafasını, kepçe kulaklarını süzüyor" cümlesi ، لقد احدودب ظهر والد إلهان قليلا ، şeklinde tercüme edilmiştir. Bu cümlede kaynak metinde geçen *kepçe kulak* deyimini karşılayacak bir kalıp ya da deyim yoktur.

Deyim 1: Kepçe kulak

Kaynak metin: İlhan babasının hafifçe kamburlaşmış sırtını, tepesi dökülmüş kır saçlı kafasını, *kepçe kulaklarını* süzüyor (Kutlu, 2020b: 22).

Hedef metin: ... لقد احدودب ظهر والد إلهان قليلا ، وتساقط الشعر عن قمة رأسه (Kutlu, 2020a: 24)

Değerlendirme: Kaynak metinde kullanılan *kepçe kulak* deyimini kocaman ve öne doğru kulakları olan kişiler için kullanılan bir ifadedir (Akalin vd., 2011: 1392). Hedef metinde bu deyimı karşılayan bir ibare yoktur. Çeviri deyim çıkarılarak yapılmıştır.

Deyim 2: Nefes nefese

Kaynak metin: *Veysel nefes nefese* yurtları dolaştı, kahveleri (Kutlu, 2020b: 108).

Hedef metin: ويسل ركض إلى السكنات والقهاوي. (Kutlu, 2020a: 102)

Değerlendirme: Kaynak metinde kullanılan *küllenmiş ocağı eşelemek* deyiimi soluk soluğa şeklinde de kullanılmakta olup koşmak vb. eylemlerden sonra yorulduğu için sık sık soluyarak soluğu tıkanacak gibi olmak anlamına gelmektedir (Akalin vd., 2011: 1761; Çotuksöken, 2004: 316). Hedef metinde bu deyiimi karşılayan bir ibare yoktur. Çeviri deyim çıkarılarak yapılmıştır.

Deyim 3: İçini kemirmek

Kaynak metin: *İçimi kemiren* alçalma duygusu (Kutlu, 2020b: 53).

Hedef metin: شعور بانحطاط في داخلي. (Kutlu, 2020a: 53)

Değerlendirme: Kaynak metinde kullanılan *içini kemirmek* deyiimi bir üzüntüden rahatsızlık duymak, tedirgin olmak; bir durumun onu sürekli tedirgin etmesi anlamları taşır (Akalin vd., 2011: 1142; Çotuksöken, 2004: 233). Çevirmen kaynak metindeki deyimden geçtiği cümleyi, deyiimi çıkararak tercüme etmiştir.

Sonuç

Bir dilden başka bir dile çeviri yapılırken gramer kurallarını bilmek ve kelime dağarcığının geniş olması yeterli değildir. Zira edebî eserlerde kültürel unsurlar da bulunduğundan çeviri yapacak kişinin her iki dilin de kültürüne hâkim olması gerekir. Özellikle edebî metinlerde kültür etkisinin yoğun hissedildiği deyim ve atasözlerinin çevirisi, bu anlamda daha zor olabilmektedir. Öyle ki çevirmenin hedef metne uygun çevirisini yapabilmek için öncelikle metinde geçen söz öbeğinin deyim

olup olmadığını tespit edebilmesi gerekir. Daha sonra deyimın hedef metin okuyucusunda aynı ya da yakın etkiyi bırakabilmesi için doğru kalıpları da tercih etmelidir.

Çalışmamızda Mustafa Kutlu'nun *Ya Tahammül Ya Sefer* adlı hikâye kitabında bulunan 48 adet deyimın, Arapça karşılıkları tespit edilmiştir. İlgili deyimler, anlam bozulmasının önüne geçmek adına deyimın içinde geçtiği cümleyle birlikte çalışmamıza alınmış, ardından çevirileri Mona Baker'ın çeviri stratejileri çerçevesinde incelenmiştir.

Bu bağlamda incelemiş olduğumuz 48 deyimın; 21 tanesi (% 43,75) anlamca birebir örtüşen, 17 tanesi (% 35,41) anlamca farklı kelimelerle örtüşen, 7 tanesi (% 14,5) açıklama ve 3 tanesi de (% 0,69) çıkarma yöntemiyle Arapçaya tercüme edildiği görülmüştür. Buradan hareketle çevirmenin kaynak metindeki deyimleri; hedef metinde oluşturacağı etkiyi gözetmeksizin doğrudan kelime anlamıyla tercüme etmeye çalıştığı söylenebilir. Öyle ki deyimlerin neredeyse yarısı birebir örtüşen kelimelerle; ona yakın bir oran ise anlamca farklı kelimelerle çevrilmiştir. Yapılan bu çeviriler incelendiğinde mecaz anlam içermeyen deyimlerin çevirilerinde, hedef metinde uyandıracığı anlamın benzer ya da yakın olacağı düşünülebilir. Örneğin *yerli yerinde* deyimini mecaz anlam içermediği için buna karşılık kullanılan *في مكانه* kalıbı da anlamı karşılamaktadır. Ama biçilmiş kaftan deyimini mecaz içerdiği için buna karşılık kullanılan *خلعة مفصلة* kalıbı anlamca birebir örtüşse de Arapçada doğrudan bu şekilde kullanılan bir deyim olmadığı için kastedilen mana anlaşılacaktır. Geriye kalan deyimlerden 7 tanesine uygun bir karşılık bulunamadığı için içerdiği anlama uygun olarak açıklama yapılmıştır. 3 tanesinin ise çevirisi yapılmadan doğrudan çıkarılmıştır. Arapçada aynı anlamda kullanılan deyim ya da kalıp olmasına rağmen, deyimlerin birçoğunun çevirisinde bunlar kullanılmamıştır. Bunun yerine motamot çeviri tercih edilmiştir. Deyimlerin değerlendirilmesini

yaptığımız bölümde aynı anlama gelen ve kullanımı yaygın olan Arapça deyimler, tespit edebildiğimiz nispette öneri olarak sunulmuştur.

Bilgi Notu

Makale, araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Yapılan bu çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir.

Kaynakça

Akalın, Ş. H., Toparlı, R., Argunşah, M., Demir, N., Gözaydın, N. (2011). *Türkçe sözlük*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Akdağ, H. (1999). *Arap dilinde deyimler ve atasözleri*. Tekin Kitabevi.

el-Askerî, E. H. (1988). *Kitabu cemhereti 'l-emsâl*. Dâru Cîl.

Aslan, F. B. (2021). Yaşar Kemal'in 'Yer Demir Gök Bakır' adlı romanın Türkçeden Arapçaya çevirisindeki deyimlerin eşdeğerlik bağlamında incelenmesi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 341-351.

el-'Âyid, A., Ömer, A. M., Cîylânî, İ.-H. Y., Abduh, D., Taâmeh, S. C., Maraşlı, N. (2003). *el-Mu'cemu 'l-'Arabiyyi 'l-esâsî*. el-Munazzamatu 'l-'Arabiyyetu li't-terbiyeti ve's-sekâfeti ve'l-'ulûm.

Baker, M. (1992). *In other words a coursebook on translation*. Routledge.

el-Cezâirî, T. (2012). *Eşheru 'l-emsâl*. Muessesetu Hindâvî.

Çotuksöken, Y. (2004). *Türkçe atasözleri ve deyimler sözlüğü*. Toroslu Kitaplığı.

Doğru, E. (2011). *Dilin derin devleti deyimler*. Fecr Yayınevi.

Dönmez, M. İ. (2018). Orhan Pamuk'un Sessiz Ev romanındaki atasözü ve deyimlerin Arapça çevirilerinin Mona Baker çeviri stratejilerine göre

incelenmesi. *Uluslararası Disiplinlerarası ve Kültürlerarası Sanat Dergisi*, 3(Özel Sayı), 19-32.

Durmuş, İ. (2004). Mesel. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde, 29, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Erkman Akerson, F. (1997). *Anlam çeviri karşılaştırma*. ABC Kitabevi.

Fîrûzâbâdî, M. b. Y. (2005). *el-Ğâmûsu 'l-muĥîţ*. Muessesetu'r-risâle.

Göktürk, A. (1994). *Çeviri: Dillerin dili*. Yapı Kredi Yayınları.

Haşimoğlu, A. (2019). *Arapça kolay deyimler*. Akdem Yayınları.

İbn Manzûr, M. b. M. (t.y.). *Lisânu 'l-'Arab*. Dâru sâdır.

Karavin, H. (2016). Çeviri kuramları bağlamında eşdeğerlik kavramının izini sürmek. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 6(12), 125-144.

Karşlı, İ. (2017). *Arapça atasözleri ve deyimler kitabı*. Mektep Yayınları.

Kaykânû, A. B. (2002). *Mu'cemu 't-teâbîr*. Mektebetu Lübnan Nâşirûn.

Kutlu, M. (2020a). *et-Tahammül ve 's-sefer*. (Çev: M. Süleyman), el-Mektebetu'l-mısırî li'l-matbûât.

Kutlu, M. (2020b). *Ya tahammül ya sefer*. Dergâh Yayınları.

Nâsîf, V. (2011). *Eşheru 'l-emsâli 'l-Arabiyye*. Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî.

Suçin, M. H. (2013). *Öteki dilde var olmak Arapça çeviride eşdeğerlik*. Say Yayınları.

Şimşek, M. S. & Uzun, T. (t.y.). *Arapça-Türkçe deyimler kalıp ifadeler atasözleri*. Elif Yayınları.

Üçgül, S. (2013). Dilde ve metinde ulusal kültür bileşenleri. *Turkish Studies - International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(9), 125-133.

EXTENDED ABSTRACT

Turkish and Arab civilizations, which have been in close contact since the first periods of Islam, have a rich linguistic structure. Translation activities are one of the elements that provide interaction between two civilizations and serve as a bridge. One of the most important elements that make up the history of societies is language, and one of the indispensable elements of language is idioms. The more idioms that express the past and experiences of a culture in a short and concise way, the richer the language is. Since each society's own history and cultural accumulation is different, the idioms used by the people also differ in connection with this. For this reason, difficulties arise in translating idioms into another language.

The use of idioms mostly in a figurative sense also makes this difficulty more evident. Idioms are phrases that have their own specific meanings. Translating idioms that are more common in the metaphorical sense into another language can be more difficult compared to other translations. The most important method of overcoming this challenge is to master both languages. In our study, the Arabic equivalents of 48 idioms in Mustafa Kutlu's story book "Ya Tahammül Ya Sefer" were determined. Related idioms have been included in our study together with the sentence in which the idiom is used in order to prevent semantic distortion, and then their translations are examined within the framework of Mona Baker's translation strategies. Idioms in the source book were identified and compared with translations of these idioms in Arabic.

This comparison was made within the framework of the idiom translation strategies of Mona Baker, a specialist in translation techniques. The first of these are idioms that overlap in meaning, in which the idiom in the source language is translated into the target language in approximately the same sense using the same words. The second is idioms that overlap with words with different meanings, in which the idiom in the source language is transferred to the target text with different words with the same meaning. The third is the paraphrased idioms that are used in cases where a suitable idiom cannot be found in the target language or there are stylistic differences between the two languages. Finally, if an equivalent of the idiom to be translated in the target text cannot be found and a close meaning cannot be obtained through paraphrasing, it is the idioms in which the idiom is completely omitted.

In order not to spoil the integrity of meaning, the idiom in the source and target text has been transferred to the study together with the sentence it is in. Idioms were classified and evaluated according to Baker's translation strategies. In this way, it was

tried to determine which strategies the translator used more and which method he preferred during translation.

In this context, the forty-eight idioms we have examined; Twenty-one (43.75%) of them overlapped in meaning, seventeen (35.41%) of them were translated into Arabic with different words, seven (14.5%) were translated into Arabic by paraphrasing and three (0.69%) were translated into Arabic. From this point of view, the translator's idioms in the source text; It can be said that he tried to translate it literally, regardless of the effect it would have on the target text. So much so that almost half of the idioms are identical with words; A ratio close to ten is translated with different words in meaning. Since no suitable answer could be found for seven of the remaining idioms, they were explained in accordance with the meaning they contain. and three of them were directly omitted without translation. Although there are idioms or patterns used with the same meaning in Arabic, they were not used in the translation of most of the idioms. Instead, literal translation was preferred. In the section where we evaluated the idioms, Arabic idioms that have the same meaning and are widely used are presented as suggestions to the extent that we can determine.

Kuybu Durmaz, E. & Öztürk, Z. (2022). Müellifi ve telif tarihi bilinmeyen Arapça-Türkçe bir manzum sözlük. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(42), 437-465.

DOI: 10.21550/sosbilder.1034721
Araştırma Makalesi / Research Article

MÜELLİFİ VE TELİF TARİHİ BİLİNMEYEN ARAPÇA-TÜRKÇE BİR MANZUM SÖZLÜK

Ebru KUYBU DURMAZ*

Zehra ÖZTÜRK**

Gönderim Tarihi / Sending Date: 9 Aralık / December 2021

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 15 Ocak / January 2022

ÖZET

Sözlükler, dilin ve kültürün korunmasında ve aktarılmasında önemli rol oynar. Sözlük yazıcılığının belli ölçütleri bulursa da eserin yazılma amacı ve toplumsal koşullar eserin biçimi ve içeriği üzerinde etkilidir. Klasik Türk edebiyatında her türlü konunun manzum olarak işlenebilmesi sözlük türüne de yansımıştır. Şiir yoluyla dil öğretimini amaçlayan manzum sözlüklerin Klasik Türk edebiyatındaki ilk örnekleri XV. yüzyılda görülür. Bu sözlükler; çocuklara ve dil öğrenimine yeni başlayanlara kelimelerin yanında aruz vezni ve edebi sanatları öğretmeyi amaçlar. Edebiyatımızda yazılan manzum sözlüklerin çoğu Arapça-Türkçe ve Farsça-Türkçe iki dilli sözlüklerdir. Arapça-Farsça-Türkçe için yazılmış üç dilli sözlükler de vardır. Az sayıda olsa da Ermenice-Türkçe, Fransızca-Türkçe, Boşnakça-Türkçe manzum sözlükler de yazılmıştır. Çalışmaya konu olan Arapça-Türkçe manzum sözlük, bir manzum sözlük mecmuası içerisinde yer alır. Dil özelliklerinden XVII. yüzyıldan önce, çocuklara yönelik kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Bu çalışmada; eserin biçimi, içeriği ve dil özellikleri hakkında bilgi verildikten sonra eserin transkripsiyonlu metni verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: manzum sözlük, Arapça, Türkçe, Eski Anadolu Türkçesi

* Arş. Gör., Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Bursa / TÜRKİYE, ebrukuybu@uludag.edu.tr

** Arş. Gör., Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Bursa / TÜRKİYE, zehraozturk@uludag.edu.tr

An Arabic-Turkish Verse Dictionary of Unknown Author and Date of Writing

ABSTRACT

Dictionaries play an important role in the preservation and transmission of language and culture. Although there are certain criteria for lexicography, the purpose of writing the work and the social conditions are effective in the form and content of the work. The fact that all kinds of subjects can be handled in verse in classical Turkish literature is also reflected in the dictionary type. The first examples of verse dictionaries aiming at teaching language through poetry in Classical Turkish literature are seen in the 15th century. These dictionaries aim to facilitate language teaching, to teach aruz prosody and literary arts alongside words. Most of the verse dictionaries written in our literature are Arabic-Turkish and Persian-Turkish bilingual dictionaries. There are also trilingual dictionaries written in Arabic-Persian-Turkish. Although few, verse dictionaries in Armenian-Turkish, French-Turkish, Bosnian-Turkish were also written. The Arabic-Turkish verse dictionary that we are working on is included in a verse dictionary magazine. It is understood from the language features that it was written before the 17th century. In this study; After giving information about the form, content, and language features of the work, the text of the work is given.

Key Words: poetic dictionary, Arabic, Turkish, Old Anatolian Turkish

Giriş

Dil, insanlar arasındaki iletişimin en etkili yoludur. İnsan topluluklarının anlaşmasını, bir arada bulunmasını, ortak kültürün oluşmasını sağlayan da dildir. Bu nedenle dillerin söz varlığını kayıt altına alma ve geleceğe aktarma görevini üstlenen sözlükler son derece önemli eserlerdir. Sözlük kelimesi “Bir dilin bütün veya belli bir çağda kullanılmış kelime ve deyimlerini alfabe sırasına göre alarak tanımlarını yapan, açıklayan, başka dillerdeki karşılıklarını veren eser, lügat” (TDK, 2021, Kasım 20) şeklinde tanımlanır. Sözlük türündeki eserler; genel olarak bu tanıma uysa da bu tanımın dışına çıkan, farklı yöntemlerle oluşturulmuş sözlükler de vardır. Eserin yazılma sebebi, biçimi ve içeriği üzerinde etkilidir. Sözlükler; bir ya da birden fazla dilli olmalarına,

alfabetik sıranın esas alınıp alınmamasına, ele alınan söz varlığının niteliğine, işledikleri ürünlerin özelliğine, malzemenin kaydedildiği ortama ve yazılış biçimlerine göre farklı gruplara ayrılır (Aksan, 2007: III, 75-83; İlhan, 2009: 538). Sözlüklerin dil varlığını koruma ve aktarmanın yanında toplumun düşünce ve değerlerini, kültürel özelliklerini de muhafaza ettiği görülür. Bu durum, sözlük yazıcılığının ihtiyaç ve amaç farklılığı sebebiyle toplumlar arasında farklılık göstermesine sebep olur. Manzum eserlerin mensur eserlerden daha ön planda olduğu Klasik Türk Edebiyatında çok sayıda manzum sözlük yazılmıştır. İki ya da üç dilli olan bu sözlükler; özellikle çocuklara, kelime bilgisinin yanında aruz vezni ve gramer bilgisi öğretmeyi amaçlamaktadır.

Manzum Sözlük Geleneği

Manzum sözlüklerin ilk örnekleri XI. yüzyılda Arap edebiyatında verilmiştir. İsmâ‘il bin İbrâhim er Rib‘î'nin (öl. 1087) *Kaydü'l-Evâbid* adlı eseri, bilinen ilk manzum sözlüktür. Kaside nazım biçimiyle yazılan eserde Halil bin Ahmed'in *Kitâbu'l-'Ayn* adlı eserindeki sözcüklere yer verilir. Edîb Natanazzî'nin (öl. 1106) yazdığı *Düstûru'l-Luga* ve *Kitâbu'l-Halâs* Farslara Arapça öğretmek amacıyla yazılmış bir eserdir (Öz, 2016: 51).

XIII. yüzyılda Bedrüddîn Nasr Mes‘ûd el-Ferâhî'nin kaleme aldığı *Nisâbu's-Sıbyân* iki dilli manzum sözlüklerin ilki kabul edilir. İkinci manzum sözlük, aynı yüzyılda Şükrullâh b. Şemsüddîn Ahmed Zekerıyyâ'nın *Zühretü'l-Edeb* adlı eseridir (Öz, 2016: 52).

Anadolu sahasında yazılmış bilinen Arapça-Türkçe ilk manzum sözlük Abdüllatîf İbn Melek'in yazdığı *Lugat-i Ferišteoğlu*'dur. Eser Kur'ân lügati olarak düzenlenmiştir. *Ferišteoğlu Lugati*'ne nazire olarak Şeyh Bedreddin el-Kadı Mahmûd bin eş-Şeyh Mehmed bin Tanrıvermiş'in *Mahmûdiyye*, Şemsî'nin *Cevâhirü'l-Kelîmât*, Fedâî'nin *Tuhfe-i Şâhidî*'ye nazire olarak yazdığı *Tuhfe-i Fedâî*, Bosnalı

Muhammed'in *Sübha-i Sıbyân*, Yahya Efendi'nin *Lugat-i Yûsuf*, Osman Şâkir'in *Şehdü Elfâz* adlı eserleri Arapça-Türkçe manzum sözlüklerdir (Kaya, 2017a: 216-217). Lebîb Mehmed bin Mustafa'nın *Tuhfe-i Lebîb*, 'Ayıntâbî Ahmed Âsım'ın *Tuhfe-i Âsım*, Derviş Mehmedbeyzâde Malatyavî'nin *Lugat-i Manzûm* adlı eserleri de Arapça-Türkçe manzum lügatlerdendir (Yurtseven, 2003: 4-5).

Anadolu sahasında Farsça-Türkçe ilk manzum sözlük ise Hüsâm b. Hasan el-Konevî'nin 1399/1400 yılında kaleme aldığı *Tuhfe-i Hüsâmî*'dir. Lutfullâh Halîmî bin Ebû Yûsuf'un *Bahrü'l-Garâyib*, Mehmed bin Yahyâ-yı Konevî'nin *Şâdiye*, Lâmi'î Çelebi'nin *Lugat-i Manzûme*, 'Îmâdzâde Velî bin Yûsuf-i Îmâdî'nin *İlm-i Lugat*, 'Osman bin Hüseyin el-Bosnavî'nin *Manzûme*, Hasan Rızâyî'nin *Kân-ı Ma'ânî*, Hâfız 'Abdullah bin Halîl bin Alî'nin *Tuhfetü'l-Hâfız*, Şemsî'nin *Tuhfe-i Şemsî*, İlmî Alî Efendi'nin *Nazm-ı Bedî*, Osmân-ı Şiklovîsî'nin *Tuhfetü'l-Ma'nâ*, Şâhidî İbrâhîm Dede'nin *Tuhfe-i Şâhidî*, Sünbülzâde Vehbî'nin *Tuhfe-i Vehbî*, Süleymân Dürrî'nin *Güher-rîz*, Ahmet Remzi Akyürek'in *Tuhfe-i Remzî* adlı eserleri *Tuhfe-i Hüsâmî*'den sonra yazılan Farsça-Türkçe manzum sözlüklerdir (Öz, 2016: 55).

Osmanlı Devleti'nin son döneminde yabancı dil öğrenmenin yaygınlaşması sonucunda; Arapça-Türkçe ve Farsça-Türkçenin yanında Rumca-Türkçe, Ermenice-Türkçe, Bulgarca-Türkçe ve Fransızca-Türkçe manzum sözlükler de yazılmıştır (Kaya, 2017b: 122). Bosnalı Hevâî Üsküfî'nin *Makbûl-i Ârif* adlı eseri Boşnakça-Türkçe, Refî-yi Kâlâyî'nin *Ermenice Lugati* Ermenice-Türkçe, Yusuf Hâlis'in *Miftâh-ı Lisân* adlı eseri Fransızca-Türkçe, Ahmed Fevzî'nin *Tuhfetü'l-'Uşşâk* adlı eseri Rumca-Türkçe manzum sözlüklerdir (Kırbıyık, 2002: 183-184). Dilbikulé Cizîrî tarafından 2014 yılında neşredilen *Nûbihara Mezinan* Kürtçe-Türkçe bir manzum sözlüktür ve bir dili Türkçe olan manzum sözlüklerin sonuncusudur (Doğan Averbek, 2018: 87). Manzum sözlüklerle ilgili yapılan çalışmalar son dönemde artmış, bir dili Türkçe

olan manzum sözlükler çeşitli çalışmalarla günümüz harflerine aktarılmıştır.¹

Manzum Sözlüklerin Yazılış Amacı

“Tuhfe”, “manzume”, “lügat”, “nazm” gibi sözcüklerle adlandırılan manzum sözlükler, küçük yaştaki çocuklar ve dil eğitimine yeni başlayan (mübtedi) kişiler için hazırlanmıştır (Öz, 2016: 53). Kırbıyık, sözlüklerin manzum olarak yazılmasının sebebini “manzum olarak yazılan eserin vezin ve kafiye gibi birtakım ahenk unsurlarını taşımış olma özelliği ile okumayı zevkli bir faaliyet hâline getirmesi ve okunan metnin hafızada daha kolayca kalmasını sağlaması” olarak açıklar (2002: 182). Erdem, manzum sözlükleri niteliklerini ve yazılış amaçlarını göz önüne alarak üç gruba ayırır: Birinci grup sözlükler, sıbyan mekteplerinde okutulmak üzere hazırlanır. Bu sözlüklerin kelime hazinesi bir dilde ilk olarak öğrenilmesi gereken sözcüklerden ibarettir. İkinci grup sözlükler, sıbyan mektebini bitirmiş çocuklar için hazırlanmıştır ve ilk gruba göre biraz daha ayrıntılıdır. Üçüncü grup sözlükler ise bir esere nazire olarak yazılan ya da başka bir sözlükteki anlaşılmayan kavramları açıklamak üzere kaleme alınmıştır (2005: 198). Sıbyan mekteplerinde okutulan derslerin dinî temellere dayanması başlangıç düzeyinde Arapça, Farsça bilmeyi gerekli kılmış, bu da manzum sözlüklerin yazılmasında teşvik edici olmuştur (Akçay, 2010: 47). Erdem, işlevleri açısından bakıldığında manzum sözlüklerin dil öğretiminde, edebiyat teorisi öğretiminde, belagat ve fesahat öğretiminde ve anlaşılmaz kelimelerin öğretiminde kullanıldığını kaydeder (2005: 199). Manzum sözlükler genel olarak çocukların eğitimi için yazılsa da eserlerin her yaştan kişiye faydalı olması temenni edilir (Doğan Averbek, 2019: 76).

¹ Ayrıntılı bilgi için bk. Doğan Averbek, 2018: 85-114.

“İyi konuşma, sözle inandırma yeteneği; söz sanatlarını inceleyen bilgi dalı, retorik; konuyu bütün yönleriyle kavrayarak hiçbir yanlış ve eksik anlayışa yer bırakmayan, yorum gerektirmeyen, yapmacıktan uzak, düzgün anlatma sanatı” (TDK, 2021, Kasım 20) olarak tanımlanan belagat Osmanlı Devleti döneminde sıbyan mekteplerinde ve medreselerde zorunlu ders olarak yer almıştır. Dersin amacı öğrencilere güzel konuşma ve yazma, düzgün cümle kurma, aruz, kafiye, şiir bilgisi ve edebi sanatlar konularında bilgi vermektir (Güler, 2016: 160). Manzum sözlükler belagat dersi için en mühim yardımcı ders kitabı olarak görülür (Akün’den aktaran Güler, 2016: 160).

Manzum sözlüklerin dikkat çekici bir özelliği de şairler tarafından kaleme alınmalarıdır (Kılıç, 2007: 342). Bu eserlerde sözcük anlamlarının yanı sıra vezin, bahir ve edebi sanatlar gibi konularda da bilgi verilir. Böylece şiire ve şairliğe yatkın olanların kabiliyetlerinin geliştirilmesi amaçlanmıştır (Öz, 2016: 53).

Manzum Sözlüklerin Şekil Özellikleri

Manzum sözlükler genellikle mukaddime bölümü ile başlar. Mukaddimeler çoğunlukla mesnevi biçiminde yazılmıştır. Mukaddimedede besmele, hamdele, salveleden sonra sebep-i telif bölümü bulunur. Şair bu bölümde eseri yazma gerekçelerinden, faydalandığı eserlerden ve kendisinden önce yazılmış manzum sözlüklerden söz eder. Bazı şairler burada kendi eserlerinde takip ettikleri yöntem hakkında da bilgi verir. Manzum sözlüklerin ikinci bölümü sözlük kısmıdır. Bu bölüm kıtalar şeklinde düzenlenir. Nazım birimi beyittir. Kıta sayısı ve kıtalarda bulunan beyit sayısı değişkendir. Kıtalarda kullanılan vezinler farklılık gösterebilir. Aynı vezin farklı kıtalarda tekrarlanabilir. Genellikle kıta sonunda kıtanın vezninin bildirildiği bir beyit bulunur. Bu beyitten önce ya da sonra nasihat içeren bir ya da iki beyit vardır. Sözlük kısmından sonra eser hatime bölümüyle tamamlanır. Genellikle mesnevi şeklinde yazılan bu bölümde bazen eserin adı tekrar edilir. Dua ve tarih ile eser

tamamlanır (Doğan Averbek, 2019: 68-72). Manzum sözlüklerin beyit sayısı 100 ile 1300 arasında değişiklik gösterir (Kılıç, 2007: 342).

Eski Anadolu Türkçesi Dönemine Ait Arapça-Türkçe Bir Manzum Sözlük

Çalışmaya konu olan manzum sözlük www.yazmalar.gov.tr'de 52 Hk 890, Ankara Milli Kütüphanede ise 06 Mil Yz A 10862 demirbaş numarasıyla kayıtlı bir mecmuanın içinde yer almaktadır. Kayıtlara göre mecmuada yer alan eserler sırasıyla şöyledir: *Silkü'l-Cevâhir* (1b-55b), *Nisâbü's-Sıbyân* (58b-70a), *Tuhfe-i Şâhidî* (73b-103a), *Risâletü'l-Muâcelât* (103a-112b), *Manzum Lugat* (113a-136a), *Kitâb-ı Hükemâ* (136a-138b), *Risâle-i İnşâ* (146a-148b). *Manzum Lugat* adıyla kaydedilen eser *Ferişteoğlu Lugati*'dir. Çalışmanın konusu olan manzum sözlük 113a-114a sayfaları arasında bulunur. Muhtemelen *Ferişteoğlu Lugati*'nin parçası olarak görülmüş, ayrıca kaydedilmemiştir.

Eserin Şekil Özellikleri

Manzum Sözlük'ün müellifi, adı ve telif sebebi ile ilgili bir bilgi yoktur. Eserde mukaddime ve hatime kısmı bulunmaz. Mecmuanın istinsah tarihi (1097/1685) ve eserin dil özellikleri göz önüne alındığında eserin XVII. yüzyıldan önce yazıldığı anlaşılmaktadır. Eserde iki yerde kullanılan “cân-ı peder” hitabı eserin bir çocuk için babası/dedesi tarafından yazılmış olabileceğini düşündürür. Besmele ile başlayan sözlük kıta olarak adlandırılan 5 bölümden oluşur. Toplam 45 beyittir. Kıtalardaki beyit sayısı farklıdır. 1. kıtada başlık yoktur. Diğer kıtalar “Kıt‘a-i Uhrâ” başlığını taşır. 1. kıtada takti ve nasihat beyti bulunmaz. 2. kıtada son beyit takti beytidir. Bu beyitten önce nasihat içeren bir beyit bulunur. 3, 4 ve 5. kıtalarda son beyit hem takti hem nasihat beytidir.

45 beyitlik eserde 28 beyitte mürdef, 17 beyitte mücerred kafiye kullanılmıştır. Mürdef kafiyelerin hepsi “elif”li mürdef kafiyedir. Eserde redif ile müesses ve mukayyed kafiye kullanılmamıştır. Eserde üç farklı aruz kalıbı kullanılmıştır. Müellif genel olarak vezni kullanmada başarılı

olsa da bazı beyitlerde imâle-i med ve zihafa başvurmuştur. 28 beyitte remel bahrinin *fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün* kalıbı, 8 beyitte recez bahrinin *müstef'ilün müstef'ilün* kalıbı, 8 beyitte de serî bahrinin *müfte'ilün müfte'ilün fâ 'ilün* kalıbı kullanılmıştır. Eserin kıta sayısı, beyit sayısı, kafiye türü, aruz kalıpları ve bahirleri şu şekildedir:

Kıta No	Beyit Sayısı	Aruz Bahri	Kafiye Türü	Aruz Kalıbı
1. Kıta	11	Remel	Mücerred kafiye	<i>fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün</i>
2. Kıta	9	Recez	Mürdef kafiye	<i>müstef'ilün müstef'ilün</i>
3. Kıta	8	Remel	Mücerred kafiye	<i>fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün</i>
4. Kıta	9	Remel	Mürdef kafiye	<i>fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün</i>
5. Kıta	8	Serî	Mücerred kafiye	<i>müfte'ilün müfte'ilün fâ 'ilün</i>

Eserin Muhtevası ve Söz Varlığı

Manzum Sözlük'te eserin tertip yöntemi ile ilgili bilgi bulunmaz. 45 beyitlik eserde 203 Türkçe kelimenin Arapça karşılığı verilir. Eserde konu ve tür tasnifi yapılmaksızın farklı türlerden kelimelerin anlamları bir arada verilmiştir. Eserin ilk beytinde geleneğe uygun olarak “teñri” sözcüğünün Arapça karşılığı verilmiştir:

teñri Allâh bir ehaddur halk enâm
lehce dildür dil lugatdür söz kelâm 1/1

Eserde kelimelerin anlamlarını verilirken sıra gözetilmemiştir. Anlamı verilecek olan Arapça kelime bazen kelimenin Türkçe karşılığından önce, bazen Türkçe karşılığından sonra yazılır:

berk şimşek yıldırımdur sâ'ika
havf korkmak hatf ölüm kaçmak firâr 4/5

Müellif, bazı beyitlerde Arapça sesteş kelimelerin Türkçe karşılıklarına yer verir:

tayr kuş kuşluk duhâ kanat cenâh
tayr uçmak hem zafer bulmak necâh 3/1

Eserde bazı kelimelerin Türkçe karşılıkları yerine Farsça karşılıklarına yer verilmiştir. Müellif, Arapça bahr sözcüğünün karşılığı olarak Farsça deryâ Arapça mizah kelimesinin karşılığı olarak da “lâg” sözcüğünü kullanır:

bahr u deryâ ruhb u vâsi' harb u cenk
beg melik 'asker yarak silâh 3/2

bel' u yutmak ba'l er oyun la'ib
kuble öpmek baz' u koçmak lâg mizâh 3/7

Düşünce, duygu ve isteklerin bir toplumda ses ve anlam yönünden ortak olan öğeler ve kurallardan yararlanılarak başkalarına aktarılmasını sağlayan, çok yönlü, çok gelişmiş bir dizge olarak tanımlanan dil, kişinin düşünce dünyasını okuyucuya aktarmaktadır. Diller, toplumların önemli değerlerinden olan yazılı ve sözlü kültürlerinin gelecek nesillere aktarılmasında büyük rol üstlenmektedir. Aynı zamanda bu şekilde dillerin söz varlığına katkı sağlanmaktadır.

Söz varlığı; bir toplumun kültürünü, tarihini, sahip olduğu değerleri içeren sözcükler topluluğudur. Toplumların bakış açıları, değerlerinin toplamı, ilişkiler ağı hep söz varlığıyla takip edilir. Doğan Aksan; temel söz varlığı başlığı altında terimler, deyimler, atasözleri, kalıp sözler, kalıplaşmış sözler ve ikilemeleri verir (Aksan, 2006: 8). Toplumlar hakkında bilgi edinmenin bir yolu da kullandıkları dilin söz varlığını ortaya koymakla mümkündür.

Manzum Sözlük'te geçen bazı sözcükler kavram alanlarına göre başlıklar altında gruplandırılarak sözlüğün içeriği hakkında da genel bir bilgi verilebilir. Buna göre sözlükte yer alan bazı kelime grupları şöyledir:

Araçlarla İlgili Söz Varlığı: bardak, çakmak, çan, çekiç, ip, küp, makas.

Besinlerle İlgili Söz Varlığı: azık, bal, buğday, etmek, kamış, katık, koruk, mercimek, sirke, şeftâlû, şeker, tuz, un, yemiş, yeygü.

Doğayla İlgili Söz Varlığı: buz, bulut, damla, derya, gice, gündüz, ırmak, kar, kasırğa, katı yil, su, şeb, şimşek, tan, taş, tolu, toprak, yıldırım.

Hayvanlarla İlgili Söz Varlığı: at, deve, kedi, kuş, sıçan.

Hareketlerle İlgili Söz Varlığı: açmak, basmak, bilmek, bulmak, çekmek, dizmek, durmak, kaçmak, koçmak, öpmek, yelmek, yutmak,

Madenlerle İlgili Söz Varlığı: altun, gümüş,

Organlarla İlgili Söz Varlığı: ağız, ayak, boğaz, boy, boyun, deri, dudak, ses, yüz.

Soyut Söz Varlığı: ecel, elem, eylük, eyü, gönül, ölüm, peri, yavuz, yazık.

Vücutla İlgili Söz Varlığı: bıyık, kıl, sakal.

Manzum Sözlük içerdiği 203 sözcükle Eski Anadolu Türkçesi döneminin söz varlığını da sergilemektedir. İçerisinde barındırdığı Denizli ağzında tespit edilen perşembe günü anlamındaki *eyne*, Çanakkale Lapseki ve Sivas Hacılıyas ağzında fenalık anlamındaki *yatluluk* ile bugün Türkiye Türkçesi ağızlarında bulunup *Derleme Sözlüğü*'nde geçen örneklerin *Manzum Sözlük* içerisinde de kaydedildiğini gösterir.

Eserin Dil Özellikleri

XIII. ve XV. yüzyıllar arasında Anadolu'da Oğuzcaya dayalı olarak kurulup gelişen yazı diline Eski Anadolu Türkçesi denmektedir (Şahin, 2011: 13). Bu dönem içerisinde verilen sayısız eserle Oğuz Türkçesinin bir yazı dili haline getirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Oğuzca, XIII. yüzyıla kadar uzanan bütün tarihî dönemlerde genellikle bir konuşma dili olarak varlığını sürdüröğelmışken bu dönemde daha önceki dönemlerin belirsizliğinden ve tarihin sisli perdesi altında eriyip kaybolmaktan kurtularak çok zengin bir yazı dili halinde varlığını ortaya koyabilmiştir (Korkmaz, 2013: 106). *Manzum Sözlük* de bu dönemde yazılmış bir eser olarak hem dil özellikleri hem de söz varlığıyla önem taşımaktadır.

Ses Bilgisi

Damak Uyumu

Eski Türkçeden beri gelişmiş bir şekilde görölen bu uyum, söz içindeki ünlüleri ince (ön) ve kalın (art) sıraya göre ayarlayan uyumdur (Şahin, 1993: 53). Farklı kaynaklarda büyük ünlü uyumu, dil uyumu kalınlık incelik uyumu gibi adlarla da yer almaktadır. Başlangıçtan bugüne kadar Türkçenin her devrinde çok kuvvetli olarak hâkim bulunmuş olan ve günümüzde de devam eden bir kaidedir. Türkçenin en büyük fonetik hususiyetini bu kaide teşkil etmektedir (Ergin, 2004: 75).

Türkçe kelimelerde var olan damak uyumu, *Manzum Sözlük*'te tam olarak görölmektedir:

dildür 1/1, *altundurur* 4/2, *yeygü* 1/3, 5/1.

Alıntı kelimelerde ise durum şu şekildedir:

katre 4/7, *türâb* 1/10.

Dudak Uyumu

Türkçe bir kelimedede düz ünlüden sonra düz ünlünün, yuvarlak bir ünlüden sonra dar yuvarlak veya geniş düz ünlünün gelmesiyle sağlanan ünlü uyumuna dudak uyumu denir. Küçük ünlü uyumu, düzlük-yuvarlaklık uyumu, dudak benzeşmesi adlarla da karşımıza çıkan bu uyum, Eski Türkçede tam olarak sağlanamamış olup Eski Anadolu Türkçesinde çok zayıftır (Gökçe, 2009: 993) ve günümüze kadar da oldukça yavaş bir şekilde ilerlemektedir (Şahin, 1993: 53).

Tabanlarda

Yuvarlaklık ve Yuvarlaklaşma

Bir sebebe bağlı kalmadan Eski Türkçe devresinden beri devam eden yuvarlaklık:

karaşusıdır 1/6, *altun* 2/2, *eyü* 2/4.

Eski Türkçedeki G sesinin erimesi sonucu Eski Anadolu Türkçesinde ortaya çıkan yuvarlaklaşmalar da söz konusudur:

kapıg > *kapu* 1/11, *tatlıg* > *tatlu* 3/4.

Bunun yanında *Manzum Sözlük*'te az sayıda örnekte ünlünün düzlüğünü koruyarak uyuma girdiği de görülür:

tirig > *diri* 5/3.

Düzlük ve Düzleşme

Eski Türkçeden beri devam eden ikinci hece düzlüğünün devam ettiği bazı örnekler de mevcuttur:

gümiş 2/2

Eklerde

Yuvarlak Ünlü Bulunduran Ekler

Eski Türkçeden Beri Yuvarlak Ünlü Bulunduran Ekler

+DUR bildirme eki: Dönemin genel özelliğinden ötürü *Manzum Sözlük*'te de bu ek yuvarlak ünlülü olarak gösterilmiştir:

dıldür 1/1, gezendür 5/4, mürredür 2/6.

-(U)K Fiilden isim yapma eki: *Manzum Sözlük*'te harekeyle (و) sesinin gösterildiği örnekler mevcuttur:

delük 2/5.

Eski Anadolu Türkçesinde Yuvarlak Ünlü Bulunduran Ekler

+IU İsimden isim yapma eki:

tatlu 3/4.

-(y)U Fiilden isim yapma eki: Yuvarlak ünlülü olarak kullanılmıştır:

tolu 1/7.

Düz Ünlü Bulunduran Ekler

Eski Türkçeden Beri Düz Ünlü Bulunduran Ekler

+(s)I İyelik 3. tekil kişi eki: Devamlı düz ünlülüdür:

karaşusıdır 1/6

Eski Anadolu Türkçesi dönemi dudak uyumları bakımından en düzensiz dönemdir. Klasik Osmanlı Türkçesi döneminde ise bu uyumun 18. yüzyılın sonlarında tamamlandığı düşünülmektedir (Develi, 1995: 60). Manzum sözlükler kelimelerin doğru telaffuz edilmesi için genellikle harekeyle yazılırlar (Kaya & Ayciçeği, 2019: 12). *Manzum Sözlük*, harekeli bir metin olarak ünlüleri rahatlıkla tespit etme olanağı

sağlamıştır. Tespit edilen ve *Manzum Sözlük*'te yer alan örnekler, dudak uyumunun tam olarak sağlanamadığını, bu durumun da Eski Anadolu Türkçesinin genel özelliklerine uygun bir görünüm sergilediğini kanıtlamaktadır. *Manzum Sözlük*'ün yazılış döneminin saptanması konusunda bu özellikler belirleyicidir.

Eserde Öne Çıkan Ses Olayları

Sızıcılışma

Patlayıcı ünsüzlerin sızıcı ünsüzlere dönüşmesi olayına denir. Sızıcılışma Eski Anadolu Türkçesi döneminde büyük ölçüde tamamlanmış bir fonetik hadisedir. Günümüzde ağızlarda sıkça karşımıza çıkmaktadır. *Manzum Sözlük*'te de ağız özelliklerini düşündürtecek sızıcılışma örneği bulunmaktadır:

sovuk 1/7

Ötümsüzleşme

Eski Türkçede ötümsüz şekliyle kullanılan sözcüklerin Eski Anadolu Türkçesi döneminde ötümlü şekilde kullanıldığı görülmektedir. Bu nedenle ötümsüzleşme Eski Anadolu Türkçesi dönemi için karakteristik bir özellik olarak sayılmamaktadır. Buna rağmen *Manzum Sözlük*'te ötümsüz şekliyle kullanılan sözcükler bulunmaktadır. Bu örnekleri geçiş döneminin yansıması olarak değerlendirmek mümkündür:

tamla 4/7, *tolu* 1/7.

Yutulma

Kelime içinde ünlüden sonra gelen bir ünsüzün ünlüde herhangi bir değişikliğe yol açmadan kaybolması hadisesidir. Erimedeki farkı düşen ünsüzün, komşu ünlü içerisinde erimeye fırsat bulamadan kaybolmasıdır. Bu nedenle kelimedeki erimedeki gibi uzun ünlü de oluşmamaktadır (Boz, 2001: 859).

edgü > *eyü* 2/4, *tirig* > *diri* 5/3.

İşlek Eklerde Yutulma

-GAn > -An

gezegen > *gezendür* 5/4.

Dudaklılaşma

Yuvarlak ünlüler olarak bilinen dudak ünlüleri ile dudak ünsüzleri yanında bulunan ünlü ve ünsüzlerin yuvarlaklaşması veya dudak ünsüzüne dönüşmesi olayıdır (Karaağaç, 2013: 126). *Manzum Sözlük*'te görülen dudaklılaşma örneği bir adettir:

sovuk 1/7.

Hece Tekleşmesi (Haploloji)

Birbirine benzer hecelerden birinin kaybolması olayıdır. *Manzum Sözlük*'te hece tekleşmesine uğrayan ve uğramayan örnekler bir arada bulunmaktadır. -dur/-dür < durur < turur gelişimi ikili kullanımlara sebep olmuştur. Ancak eğilimin -dur/-dür yönünde olduğu açıktır:

boydur 4/4, *altundurur* 4/2, *şeftâlâdurur* 4/8.

Ünsüz Kaynaşması

Kelime içerisinde yan yana bulunan iki ünsüzün birleşerek tek bir ünsüz haline gelmesi olayıdır. *Manzum Sözlük*'te buna uygun 1 örnek tespit edilmiştir:

tengri > *teñri* 1/1.

Manzum Sözlük Biçim Bilgisi Özellikleri

Biçim bilgisi, bir dilin kök ve kelimelerini, eklerini, köklerle eklerin birleşme yollarını, eklerin anlam ve görevlerini, türetme ve çekim özelliklerini ve şekille ilgili öteki konuları inceleyen gramer dalına denilmektedir (Korkmaz, 2009: 6). Kelime kökleri ve gövdelerine

gelerek yeni kelimeler üretmek için kullanılan yapım ekleri ile kelimelere geçici olarak eklenerek kelimeler arasında çeşitli anlam ilgisi kuran çekim ekleri biçim bilgisinin temel yapı taşlarıdır. Bu makalede *Manzum Sözlük*'ün biçim bilgisi özellikleri verilecek ve sözlüğün Eski Anadolu Türkçesi dönemine uygunluğu tespit edilmeye çalışılacaktır.

Yapım Ekleri

Türkçenin söz hazinesinin en mühim kısmını, kelimenin sonuna bir veya birkaç ekin getirilmesi ile vücuda gelmiş şekiller teşkil etmektedir (Arat, 1995: 398). Türkçede yeni kelimelerin türetilmesini sağlayan bu ekler dört grupta incelenir. *Manzum Sözlük*'te öne çıkan bazı türetme ekleri şu şekilde sıralanmıştır:

İsimden İsim Yapan Ekler

+II/+IÜ:

eylü 1/2, tatlu 3/4.

+IIK/+IUK: Soyut isimlerle zaman, alet ve uğraş isimleri yapar. Damak uyumuna aykırı olarak kullanımları söz konusudur:

eylük 1/9, hısımluk 4/4, kuşluk 3/1.

Fülden İsim Yapan Ekler

-(A)K: Tek veya çok heceli fiil kök ve gövdelerinden sıfat ve ad türeten işlek bir ektir (Korkmaz, 2009: 70):

bezek 5/7.

-Uk:

delük 2/5.

-DI/-DU:

Geçmiş zaman ekinin eksiltimli kullanım yoluyla çekimli fiil olma özelliğini yitirip kalıplaşmış bir yapım eki olarak kullanılması sonucu oluşan kelimeler yapmaktadır (Korkmaz, 2009: 172):

sındı 5/7.

Fiilimsiler

Fiilimsiler, dile anlatım gücü zenginliği ve kıvraklık sağlamanın yanında anlatılmak isteneni kısa yoldan anlatma olanağı sağlayan, yan cümleler kurabilen, bağlaçların yerine geçebilen dilbilgisel unsurlardır (Bayraktar, 2000: 3). *Manzum Sözlük* fiilimsiler açısından zenginlik göstermektedir.

Mastar Ekleri

-mAK: Mastar eki olmasının yanında kalıcı isimler de yapmaktadır.

hubz etmek 1/2, öpmek 1/4, yaşmak 1/4, bilmek 1/11, feth açmak 1/11, nazmu dizmek 1/11, uçmak 3/1, zafer bulmak 3/1, çekmek 3/1, yutmak 3/7, öpmek 3/7, koçmak 3/7, durmak 4/1, görmek 4/3.

Manzum Sözlük'te kalıcı ad yapan mastar eklerine örnek de mevcuttur:

çakmak 1/8.

Sıfat-Fiil Ekleri

-(y)An: Geniş zaman kavramı veren işlek bir sıfat fiil ekidir (Şahin, 2003: 76):

sıçan (Kalıcı ad yapmıştır.) 2/5, gezendür 5/4.

-gU:

yeygü 1/3, 5/1.

-mİş: Duyulan geçmiş zaman sıfat fiil ekidir:

geçmiş 4/2, yemiş 4/8.

İşletim Ekleri

Hâl Ekleri

Hal ekleri, sık sık kullanılan ve cümlelerin anlamına tesir eden çekim ekleridir. Eğer bir cümlede geçen hâl eklerinden biri gerçek fonksiyonu ile anlaşılabilirse o cümleye verilen anlam da yanlış olur (Gülsevin, 2011: 17). Hâl eklerinin *Manzum Sözlük*'te rastlanan bazı işletim eklerinin türleri şunlardır:

Yönelme Hâli

+(y)A: Fiile genellikle yönelme, yaklaşma göreviyle bağlanan hâl ekidir. Ünlü ile biten kelimelere eklendiğinde y ünsüzü ile kullanılır:

sağa 5/8, mıraka 5/6.

Vasıta Hali

Eylemin hangi araçla işlendiğini, kiminle işlendiğini, nasıl ya da hangi şartlar altında işlendiğini ve ne zaman işlendiğini gösteren hâlidir (Tekin, 2003: 116).

+(y)IIA: Araç durumu eki +(I)n, kalıplaşmış örnekler dışında kaybolmuş, yerini ile edatından eklenen +(y)IIA biçimine bırakmıştır (Ercilasun, 2004: 459):

odıla 4/2.

Cevherî Fiil Çekimi

Geniş Zaman Çekimi (Bildirme Çekimi)

Geniş zaman çekiminde ad ve şahıs eki arasında eriyip kaybolan “-i-“ fiili, tam bir ek-fiil durumundadır. Bu nedenle adlara gelen şahıs

ekleri bildirme eki görevindedir (Korkmaz, 1973: 178). Olumsuz çekimi ise degül sözcüğü ile yapılmaktadır.

3. Tekil kişi: + Ø / +dUr / +dUrUr

3. kişide ise Eski Türkçeden beri ermek fiiline paralel bir salt fiil olma istidadı gösteren turmak fiili yer almıştır (Banguoğlu 1990: 474). Bu fiil zamanla ekleşerek fiile kesinlik veya ihtimal anlamı katmıştır. *Manzum Sözlük*'te +dUr kullanımı ağırlıkta olup +dUrUr biçimindeki kullanımına da 3 kez rastlanmıştır.

ehaddur 1/1, *dildür* 1/1, *lugatdür* 1/1, *kızdur* 1/3, *yüzdür* 1/4, *gündür* 1/5, *dündür* 1/6, *asmadur* 2/4, *ipdür* 2/4, *mürredür* 2/6, *bâldur* 2/7, *güzeldürür* 2/8, *bâgdur* 4/1, *altundurur* 4/2, *yükdür* 4/3, *boydur* 4/4, *şeftâlûdurur* 4/8, *remeldür* 4/9, *hebâdur* 5/4, *gezendür* 5/4.

Tasarlama Kipleri

Kesin bir zaman ifadesi bulunmayan, gerçekleşmesi bir şart, istek, gereklilik ve emir gibi durumlara bağlı olan, tasarı halindeki kiplere denir. Bu kip ekleri, herhangi bir zaman belirtmedikleri için anlamlarına göre adlandırılırlar.

Emir Kipi

Tasarlanan hareketin yapılmasını emir şeklinde ifade eden kip ekidir. 2. kişiler için emir çekimi *Manzum Sözlük*'te söz konusudur:

düriş okı 2/8.

Birleşik Fiiller

Birleşik fiil bir kelime grubudur. Kelime gruplarında esas, manaca bir bütünlük teşkil etmek ve cümle içinde tek kelime muamelesi görmektir. Kelime gruplarına iştirak eden asıl manalarından az veya çok farklı, yeni ve ek bir mana ifade etmek üzere bir araya gelirler. Basit fiilin yapısında sadece kök ve ek, birleşik fiilin yapısında iki veya daha fazla

kelime vardır (Ercilasun 1984: 48). *Manzum Sözlük*'te deyimleşmiş birleşik fiille uygun 1 örnek yer almaktadır.

Deyimleşmiş Birleşik Fiiller

Deyimler, Türk toplumunun kültürel değerlerinin bir yansımasıdır. Yalnızca dil bilimi açısından değil tarih, sosyoloji gibi alanlar açısından da son derece önemli dil yadigârlarıdır.

Deyimleşmiş birleşik fiiller, şekilce, bir ad ve bir yardımcı fiille kurulan birleşik fiillere benzerler. Ancak, onlardan ayrılan yanları, fiilden önceki ad ögesinin sabit kalmaması, yalın olarak kullanılabilirdiği gibi bir ad grubu halinde de bulunabilmesi ve çekim ekleri ile genişletilebilmesidir (Korkmaz, 2009: 838). *Manzum Sözlük*'te de sözü uzatmamak, daha fazla konuşulmasını önlemek anlamında söz kes-birleşik fiili tercih edilmiştir:

sözi kes 5/7.

Metnin Oluşturulmasında İzlenen Yöntem

Eserin transkripsiyonlu metni Times Turkish Transcription fontuyla oluşturulmuş, metinde okunamayan yer “...” işareti ile gösterilmiştir. Kıta numaraları [] içerisinde eklenmiştir.

Metin

[1. Kıta] [113a]

bismillâhi'r-raḥmāni'r-raḥîm

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

1. teḡri Allāh bir eḡaddur ḡalk enām
lehce dildür dil luḡatdür söz kelām
2. ḡubz etmek bürr ü buḡday un daḡıḡ

- buğday eklü ādem ü katık idām
3. bint kızdur kız ucuz kaht rahîz
cürm yazık zād azık yeygü ta‘ām
4. veche yüzdür fem ağız dudak şefe
leşm u öpmek ud hayā yaşmak lişām
5. yevm ü gündür günü ğıbtā vaqt çağ
belde şehir ü şehir ü ay u yıl ‘ām
6. emsi dündür şubh u tañdur tañ ‘aceb
leyl ü gice qaranusıdır zulām
7. berd şovuk selc ü qar tolu barak
ğayş u yağmur cemed buz bulut gamām
8. zende çaķmak cümme kav dutruk vaķūd
nefh u şişmek nefh üfürmek od yalılaşmak zırām
9. harr u issi birr ü eylük rabb u is
zîr u dāye ‘abd kul oğlan gulām
10. tîn balçık tob kürre toprak türāb
taş hācer ağaç şecer mermer ruḥām
11. nazm u dizmek şi‘r bilmek beyt ev
feth ü açmak bāb kapu ve’s-selām

Ḳıṭ‘a-i Uḫrā [2. Kıtā]

müstef‘ ilün müstef‘ ilün

1. ağaç ḫaşeb odun ḫataḇ
‘uryān yalıḡ yalıḡ leheb
2. dirhemle hemm ağça vü ğam
fidḍa gümiş altun zeheb [113b]
3. meyyit ölü ḫisse ülü
ağrı elem zaḫmet vaşab
4. şāliḫ eyü ṭāliḫ yavuz
şalb aşmadur ipdür sebeb
5. hirre kedi deyyūs gidi
fāre sıçan delük sereb
6. şahbā süci murrdur acı
ḫısrum ḫoruḡ üzüm ‘ineb
7. bāldur göñül bāldur ‘asel
sükker şeker ḫamış ḫaşab
8. düriş oḫı cān-ı peder
güzeldürür ‘ilm ü edeb
9. müstef‘ ilün müstef‘ ilün
tū cān-ı men şev bā-edeb

Ḳıṭ‘a-i Uḥrā [3. Kıta]

fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilün

1. tayr kuş kuşluk ḍuḥā kanat cenāḥ
tayr uçmaḳ hem zafer bulmaḳ necāḥ
2. baḥr u deryā ruḥb u vāsi‘ ḥarb u cenk
beg melik ‘ asker yaraḳ silāḥ
3. ḥayr u eylük cīn perī ādem beşer
şerr u yatlıluḳdurur yazıḳ cünāḥ
4. ḥulv u tatlu levḥ u taḥta ḥavl u yıl
‘adv u yelmek riḥ yel yeller riyāḥ
5. cerre desti cerr ü çekmek denn ü küp
kūze bardaḳ ḥall u sirke ḥamr u rāḥ
6. gözci ‘ āyni cüvz ü ḳoz ḳarı ‘ acüz
şeyḥ ḳoca vaṭ’i başmaḳ ses şıyāḥ
7. bel‘ u yutmaḳ ba‘l er oyun la‘ib
ḳuble öpmek baż‘ u ḳoçmaḳ lāḡ mizāḥ
8. fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilün
cān-ı men der ‘ ilm geşt ‘ izz ü felāḥ

Ḳıṭ‘a-i Uḥrā [4. Kıta]

fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilün

1. kerm bāḡdur tūr taḡ durmaḳ ḳarār
cum‘a eyne eyne ḳande in ḡār

2. sifl ü alçaq fül̄s pül̄ geçmiş selef
odıla altundurur dinār u nār [114a]
3. laḥm u etdür lemḥ u görmek melḥ tuz
ḥaml yükdür ma' lef āḥūr ḥar ḥimār
4. ḳadd boydur boy ḳabīle ḳarye köy
il iḳlīm il ḥıḣımluḳ ḳonḣı cār
5. berḳ ḣimḣek yıldırımdur sā' iḳa
ḥavf u ḳorḳmaḳ ḥatf ölüm ḳaçmaḳ firār
6. hem ḳaḣırḡa adıdur i' ḣār hem
daḥı ḣarḣar ḳatı yıldür toz ḡubār
7. yemm ü deryā ḳatre ḫamla mā ḣu
nehr ü ırmaḳ cisr köpri curuf ...
8. yan' u yemiş gövünmek yemiş ḣemer
ḥavf u ḣeftālūdudur rummān enār
9. fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün
ḳıḫ' a ... remeldür ey nigār

Ḳıḫ' a-i Uḫrā [5. Kıta]

müfte' ilün müfte' ilün fā' ilün

1. baḡle ḳatır ceḣḣ ü ḳoduḳ at feres
ibil deve yeyḡü ' alef ḳaḡ ceres
2. ricl ayaḳ er recül ü er ' anā
cīd boyun ḥalḳ u boḡaz ḣavt u ses

3. hayy u diri cild deri der arağ
mevt ölüm vağt ecel dem nefes
4. kelb itdür elb hebâdur şeb leyl
şâb yigit gice gezendür ‘ases
5. deste hâb aņıza mağşad dinür
dâneye hab mercimege di ‘ades
6. oldı çekiç mıtrağa kömür fehm
gör ocak gır körük kir denes
7. lihye şağal hilye bezek şa‘r kııl
seble bıyık şındı mağas sözi kes
8. müfte‘ ilün müfte‘ ilün fâ‘ ilün
cân-ı peder uş bu luğat saņa pes

Sonuç

Çalışmaya konu olan eser, www.yazmalar.gov.tr internet adresinde 52 Hk 890, Ankara Milli Kütüphanede ise 06 Mil Yz A 10862 demirbaş numarasıyla kayıtlı bir mecmuanın içinde yer alan ve müellifi bilinmeyen bir manzum sözlüktür. Eserde 203 Türkçe sözcüğün Arapça karşılığına yer verilmiştir. Çocuklara yönelik yazıldığı düşünülen sözlüğün XVII. yüzyıl öncesinde kaleme alındığı dil özellikleri aracılığıyla anlaşılmaktadır. Eski Anadolu Türkçesi karakteristiği gösteren yuvarlaklaşmalar ve bu döneme ait söz varlığı, bu düşünceyi desteklemektedir. *Manzum Sözlük*’te yer alan ağızlara ait sözcükler ve belirli alanlara yönelik sözcük grupları esere önem kazandırmıştır. Bu sözcük grupları dönemin günlük yaşayışı ve faaliyetleri hakkında da ipucu olma özelliği göstermektedir. Bunun yanında dil kullanımında aynı anlama gelen sözcüklerin Türkçe, Arapça ve Farsça haliyle dilde birlikte

yer alması Türk dilinin Eski Anadolu Türkçesi dönemindeki görünümü hakkında da bilgi vermektedir.

Bilgi Notu

Makale araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Yapılan bu çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir. Yazarlar çalışmaya ortak katkı sağlamış ve yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Akçay, Y. (2010). *Osmanlı dönemi sözlükçülüğü ve Karahisarî'nin Şâmilü'l-Luga isimli sözlüğü üzerine bir inceleme*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aksan, D. (2007). *Her yönüyle dil ana çizgileriyle dilbilim*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksan, D. (2006). *Türkçenin sözvarlığı*. Engin Yayınevi.
- Arat, R. R. (1955). Türkçede kelime ve eklerin yapısı. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, IV(43), 396-401.
- Banguoğlu, T. (1990). *Türkçenin grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Bayraktar, N. (2000). *Orta Türkçede fiilimsiler*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Boz, E. (2001). Ünsüz düşme ve kaybolmalarında terim ve tasnif sorunu. *Türk Dili*, (600), 856-864.
- Develi, H. (1995). *XVII. yüzyıl Osmanlı Türkçesinde ses benzeşmeleri ve uyumlar*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Doğan Averbek, G. (2018). Dillerinden biri Türkçe olan manzum sözlükler üzerine yapılan çalışmalar bibliyografyası. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (21), 85-114.

- Doğan Averbek, G. (2019). Anadolu sahasında müstakil bir tür olarak manzum sözlükler (Tuhfeler). *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (23), 62-83.
- Erdem, M. D. (2005). Manzum sözlükler ve Tuhfe-i Âsım. *International Journal of Central Asian Studies*, 10(1), 197-215.
- Ercilasun, A. B. (1984). *Kutadgu Bilig grameri-fiiil*. Akçağ Yayınları.
- Ergin, M. (2004). *Türk dil bilgisi*. Bayrak Yayınları.
- Gökçe, A. (2009). Eski Anadolu Türkçesinden Osmanlı Türkçesine dudak uyumu ve ünsüz uyumu. *Turkish Studies*, 4(3), 991-1012.
- Güler, K. (2016). Dil öğretiminde manzum sözlüklerin rolü ve Tuhfe-i Nushî. *The Journal of Academic Social Science Studies*, (49), 157-174.
- Gülsevin, G. (2011). *Eski Anadolu Türkçesinde ekler*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İlhan, N. (2009). Sözlük hazırlama ilkeleri, çeşitleri ve özellikleri. *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları*, 4(4), 534-554.
- Karaağaç, G. (2013). *Türkçenin dil bilgisi*. Akçağ Yayınları.
- Kaya, H. (2017a). Kerîmî'nin manzum sözlüğü. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (18), 213-252.
- Kaya, H. (2017b). Ahmed Resmî'nin Nazm-ı Giridî adlı manzum sözlüğü. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (51), 119-142.
- Kaya, H. & Ayçiçeği, B. (2019). *Müsellesnâme Osman Şâkir'in manzum sözlüğü (inceleme-metin-tıpkıbasım-dizin)*. İdeal Kültür Yayınları.
- Kılıç, A. (2007). Denizlili Mustafa b. Osman Keskin ve eseri Manzûme-i Keskin. *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları*, 2(3), 340-348.

Kırbıyık, M. (2002). Miftâh-ı Lisân adlı manzum Fransızca-Türkçe sözlük üzerine. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (11), 181-200.

Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi grameri şekil bilgisi*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Milli Kütüphane (2021, Ekim 10). 06 Mil Yz A 10862

<https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/manuscripts/catalog/list>

Öz, Y. (2016). *Tarih boyunca Farsça-Türkçe sözlükler*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Türk Dil Kurumu (2021, Kasım 20). <https://sozluk.gov.tr/>

Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı (2021, Ekim 10). 52 Hk 890. http://www.yazmalar.gov.tr/pbl/katalog_tarama_sonuc?page=1&arsiv_no=52%20Hk%20890

Şahin, H. (2003). *Eski Anadolu Türkçesi*. Akçağ Yayınları.

Yurtseven, N. (2003). *Türk edebiyatında Arapça-Türkçe manzum lugatler ve Sünbülzâde Vehbî'nin Nuhbe'si* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

EXTENDED ABSTRACT

Language is the most effective way of communication between people. Language is what enables human communities to agree, coexist, and create a common culture. For this reason, dictionaries that undertake the task of recording the vocabulary of languages and transferring them to the future are extremely important works. Dictionary type works; Although it fits this definition in general, there are also dictionaries created with different methods that go beyond the definition. The reason for writing the work is effective in its form and content.

The first poetic dictionaries and grammars were written by Arabic linguists in the form of qasida verse. Poetic dictionaries are usually prepared for children and people who are just starting out with language teaching. Poetic dictionaries usually begin with the preface. Mukaddimes are mostly written in the form of masnavi. In the muqaddimah, after the besmele, hamdele, salvele, there is the reason for copyright. The poet in this section; mentions the reasons for writing the work, the works he has benefited from, and the verse dictionaries written before him. Some poets also give information about the method they follow in their own works. The second part of verse dictionaries is the dictionary part. This section is organized into continents. The unit of verse is a couplet. The number of continents and the number of couplets in the continents are variable. Prosody used in continents may differ. The same meter can be repeated in different continents. Usually, at the end of the stanza, there is a couplet in which the verse of the stanza is declared. Before or after this couplet, there are one or two couplets containing advice. After the dictionary part, the work is completed with the hatime part.

There is no information about the author, name, and copyright of Manzum Sozluk, which is the subject of our work. There is no introduction and hatime part in the work. Considering the copy date of the journal (1097/1685) and the language characteristics of the work, it is understood that the work was written before the 17th century. In the work, the Arabic equivalents of 203 Turkish words are included. It is understood through the language features that the dictionary, which is thought to be written for children, was written before the 17th century. The work includes words related to foods, tools, minerals, animals, organs, movements, nature, and the body. Among these words, there are also local words that are not used in the standard language today. The roundings characteristic of Old Anatolian Turkish and the vocabulary belonging to this period support this idea. The words belonging to the dialects in the Manzum Sozluk and the word-groups for certain areas have added importance to the work. These word-groups also show the feature of being a clue about the daily life and activities of the period. In addition, the fact that words with the same meaning in language usage are included in the language in Turkish, Arabic, and Persian form gives information about the appearance of the Turkish language in the Old Anatolian Turkish period.

Ölçücü, H. Ç. & Tınkır, O. (2022). Oruç Aruoba şiirinde dilin merkezinin parçalanması: Dil sapmaları ve epistemolojik temelleri. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(42), 467-493.

DOI: 10.21550/sosbilder.941425
Araştırma Makalesi / Research Article

ORUÇ ARUOBA ŞİİRİNDE DİLİN MERKEZİNİN PARÇALANMASI: DİL SAPMALARI VE EPİSTEMOLOJİK TEMELLERİ

Hasan Çağrı ÖLÇÜCÜ*
Onur TINKİR**

Gönderim Tarihi / Sending Date: 23 Mayıs / May 2021

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 2 Ağustos / August 2021

ÖZET

Dilin olağan kullanımının dışına çıkarak söz diziminde, sözcüklerin ses ve biçim özelliklerinde değişiklikler yapmak, yeni sözcük ve ifade biçimleri oluşturmak “dil sapması” olarak adlandırılır. Bu makalede, yazmış olduğu şiirlerle kendine has bir söyleyiş oluşturan Oruç Aruoba'nın şiirlerindeki dil sapmaları tespit edilmiş ve incelenmiştir. Böylece, şairin söyleyiş özelliklerinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Makale, üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, bazı önemli araştırmacıların dil sapmaları hakkındaki görüşleri ve bunları tasnif şekilleri üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde, Aruoba şiirlerindeki sapmalar; sözcüksel sapmalar, sessel sapmalar, yazımsal sapmalar, anlamsal sapmalar ve dil bilgisel sapmalar olmak üzere beş başlık altında ele alınıp örneklerle açıklanmıştır. Üçüncü bölümde ise şairin şiirlerindeki dil sapmalarının nedenleri ve bu sapmaların felsefî alt yapısı üzerine birtakım değerlendirmeler ve çıkarımlar yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Oruç Aruoba, modern Türk şiiri, dil sapmaları, felsefe, merkez

* Öğr. Gör. Dr., Ege Üniversitesi Rektörlüğe Bağlı Bölümler Türk Dili Bölümü, İzmir / TÜRKİYE, hasan.cagri.olcucu@ege.edu.tr

** Öğr. Gör., Ege Üniversitesi Rektörlüğe Bağlı Bölümler Türk Dili Bölümü, İzmir / TÜRKİYE, onur.tinkir@ege.edu.tr

Partitioning the Centre of the Language in Oruç Aruoba's Poems: Linguistic Deviations and Epistemological Foundations

ABSTRACT

Creating new forms of words beyond the usual use of language, by making changes in the syntax, sound and form properties of words and expressions is called "linguistic deviation". Linguistic deviations in the poems of Oruç Aruoba forming a unique discourse with the poems he has written have been identified and examined in the study. Thus, the aim of the study is to reveal the characteristics of the poet's discourse. The article consists of three main sections. In the first section, the views of some important researchers on deviations and the classification of them are discussed. In the second section, deviations in Aruoba's poems are examined under five titles as lexical, phonetic, orthographic, semantic and grammatical deviations and they are exemplified. In the third section, a number of evaluations and inferences were carried out on the causes of deviations in his poems and the philosophical infrastructure of these deviations.

Key Words: *Oruç Aruoba, modern Turkish poetry, linguistic deviations, philosophy, center*

Giriş

1980 sonrası Türk şiirinde özel bir yeri olan Oruç Aruoba'nın şiir dilinde, deyişbilimin önemli inceleme alanlarından biri olan dil sapmalarının önemli bir yeri vardır. Bir üstdil göstergesi olan dil sapmalarının da katkısıyla kendine özgü bir şiir dili yaratan Aruoba'nın dil özelliklerini inceleyen bilimsel çalışma sayısı ise yok denecek kadar azdır. Ayrıca, dil sapmalarıyla ilgili yapılan çalışmalar genellikle tespit düzeyinde kalmakta, bu sapmaların nedenleri detaylı olarak açıklanmamaktadır. Oysa bu sapmalara neden oluşturan ciddi bir felsefi zemin bulunmaktadır. Bu çalışmada, Aruoba'nın felsefi derinliğinden ötürü Türk şiirine biraz yabancı olan şiirlerindeki dil sapmaları tespit edilip sınıflandırılmış, bu sapmalar -sık olarak başvurulanan anlamsal, dil bilgisel ve özellikle de yazımsal sapmalar başta olmak üzere- felsefi

anlamda çözümlenmiş ve böylece şairin söyleyiş özelliklerinin belirlenmesine katkıda bulunmak amaçlanmıştır.

Çalışma, şairin altı adet şiir kitabından yararlanılarak yapılmıştır: kesik esin/tiler, Doğançay'ın Çınarları, ol/an, Meşe Fısıltıları, sayıklamalar, Geç Gelen Ağıtlar. Kullanılan örneklerin alındığı şiir kitaplarının adları ve sayfa numaraları, örnek sonlarında verilmiştir.

Dil Sapmaları

Standart dilin sınırları dışına çıkan her türlü kullanıma “dil sapması” adı verilmektedir. Özellikle şiirde çokça kullanılan dil sapmaları, şiir diline güç ve etkileycilik kazandırmaktadır. Günlük ve yaygın dille şiir dilini birbirinden ayırmada önemli bir rol üstlenen dil sapmaları, çeşitli araştırmacılar tarafından sınıflandırılmış ve örneklerle açıklanmıştır.

Aristo (2019: 79-81), “Poetika”sında, şair tarafından ilk kez dil hazinesine katılan yeni türetilmiş sözcüklerin, bir hece eklenerek, çıkarılarak veya ünlüsü uzatılarak oluşturulmuş kısaltılmış veya uzatılmış sözcüklerin ve bir parçası aynı bırakılıp diğer parçası yerine yeni bir parça eklenen değiştirilmiş sözcüklerin anlatımı bayağılıktan kurtardığını ve yücelttiğini ifade etmiştir.

Şiir dilinde herhangi bir sapmadan söz edebilmek için belli bir yapının olağan kullanım düzeninin dışına çıkılması gerektiğini ifade eden Samuel R. Levin (1965: 226), sapmaların iç ve dış sapmalar olmak üzere iki tipte ele alınabileceğini belirtmiştir.

Şiir dilinin, dilin genel kabul gören kurallarından sapabileceğini söyleyen Geoffrey N. Leech (1969: 5), sapmaları sözcüksel, dil bilgisel, ses bilimsel, yazımsal, anlamsal, lehçesel, kesimsel ve tarihsel (dönemsel) sapmalar şeklinde bölümlere ayırarak açıklamıştır.

Ünsal Özünü (2001: 141-154), şiir dilindeki yaratıcılığı yansıtan değerlerden biri olarak gördüğü sapmaları, Leech'in çalışması ışığında,

yazımsal, ses bilimsel, sözcüksel, dil bilgisel, anlamsal, lehçesel, kesimsel ve tarihsel (dönemsel) sapmalar olarak sınıflandırıp incelemiştir.

Doğan Aksan (2016: 165-182), sözcüklerin ses ve biçim özellikleri ile dilin söz diziminde bilinçli olarak değişiklikler yapmayı, dilde bulunmayan yeni sözcük ve anlatım biçimlerini kullanmayı sapma konusunun içinde değerlendirmiş ve dil sapmalarını sözcüksel, biçim bilimsel, anlam bilimsel, sessel (bölge ağızlarına özgü kullanımlar) ve öteki sapmalar şeklinde sınıflandırmıştır. Aksan, sanatçıların sapmalarla dile güç kazandırmayı, göstergeleri ses ve anlam açısından daha etkili kılmayı, okuyanın zihninde farklı tasarımlar ve duygu değerleri oluşturmayı amaçladıklarını da belirtmiştir.

Şiir dilinin oluşumunda sapmaların önemli bir yeri olduğunu söyleyen Osman Toklu (2003:19), şiir dili için asıl belirleyici olan sapma türünün anlamsal sapma olduğunu ifade etmiştir.

Nurullah Çetin (2019: 172-191), dil sapmalarının bir kısmının şiire yeni açılımlar getirirken bir kısmının da şiirde zafiyete neden olduğunu söyleyerek dil sapmalarını yazım sapmaları, ses sapmaları, sözcük sapmaları, ifade sapmaları, dil bilgisi sapmaları, ödünç metinlere müdahale ve kişileştirme alt başlıklarıyla incelemiştir.

Dil sapmalarıyla şairin yeni sözcük, anlatım biçimi ve cümleler geliştirdiğini ve böylece dilin yeni kullanımına olanak sağlandığını ifade eden V. Doğan Günay (2017: 302-314), dil sapmalarını sese dayalı sapmalar, söz dizimsel sapmalar, biçim birimsel sapmalar, sözcüksel sapmalar, anlamsal sapmalar, yerel dil kullanımına dayalı sapmalar, tarihsel sapmalar, yazı ile ilgili sapmalar ve zamansal sapmalar şeklinde sınıflandırmıştır.

Oruç Aruoba Şiirlerinde Dil Sapmaları

Aruoba şiirlerindeki dil sapmalarının¹, şairin şiir dili de esas alındığında beş bölümde ele alınıp incelenmesi uygun görülmüştür:

1. Sözcüksel Sapmalar: Şairlerin aslında genel dilde var olan köklere, yine genel dilde var olan biçim birimleri ekleyerek genel dilin söz varlığında bulunmayan yeni sözcükler ya da dilin dil bilgisi ve biçim bilgisi kurallarının dışına çıkan farklı yapılar oluşturarak okuyucuda değişik çağrışım ve tasarımlar yaratmasıyla sözcüksel sapmalar oluşmaktadır (Toklu, 2003: 32). Aruoba şiirlerinde bu tip sapmalara zaman zaman rastlanmaktadır. Örneğin; aşağıdaki dizelerde geçen *boşunay*, örneksime yoluyla *dolunay* sözcüğünden üretilmiş olmalıdır. *Kendi* ve *aldırma* sözcüklerinin *-Iz* biçim birimiyle standart dilde kullanımları yoktur. *Pırlıtlı pırlıtlı* ikilemesinin ise *pırlıl pırlıl* ikilemesinden hareketle oluşturulduğu söylenebilir.

Tek / bir / kuş. / Boşunay. (kesik esin/tiler, s. 101)

Kendini hep koyuveren / salıveremedi kendini hiç — edemedi / kimsesiz: / Kendisiz. (ol/an, s. 205)

Çayıra konmuş martı sürüsü / gibi anlamsız ve boş / duyguların. / Yanından geçer / gibi aldırmasız — (sayıklamalar, s. 147)

Buradasın — / kuruyorum seni / pırlıtlı pırlıtlı / renk renk / özleyerek. (ol/an, s. 77)

2. Sessel Sapmalar: Şairlerin ortak dilde bulunan sözcüklerin yapılarında değişiklikler yapması, sözcükleri halkın konuşma dilindeki veya ağızlardaki kullanım biçimleriyle vermesi bu tür sapmaları doğurmaktadır (Toklu, 2003: 41). Aruoba şiirlerinde geçen sözcükler, bazen ses yönünden ortak dilden ayrılmaktadır.

¹ Standart Türkçede yer almayan sözcüklerin tespitinde *Türkçe Sözlük* (Türk Dil Kurumu, 2011) temel alınmıştır.

“Kör / kuyular / da / mer / (Meer!) / di / ven / siz / bı / rak / tın” (sayıklar, s. 56)

Kavrulduk / biribirimizin / içinde, / pınara ulaşmadan. (kesik esin/tiler, s. 25)

Yukarıdaki sözcüklerin bünyelerinde sessel değişiklikler yapan şair, bazı sözcükleri ise halkın konuşma dilinde yer alan biçimleriyle kullanmaktadır:

Bük ek / sozun / kan / calarını / çık / masın / lastik / halka / lar. (sayıklar, s. 43)

Garajın su kanalında / küçük çocuğun tuttuğu hortumla / koç barsağının bokunu temizleyen / kocakarı. (sayıklar, s. 28)

Bir ayağım yerde / bir ayağım nerde / başım / her yerde. Her / yol / benden geçmesin / artık. (ol/an, s. 180)

3. Yazımsal Sapmalar: Şiirin yazı düzeninde yapılan değişiklikler, bu tür sapmaları ortaya çıkarır (Öznlü, 2001: 142). Yazım kurallarıyla yakından ilişkili olan yazımsal sapmalar, Aruoba şiirlerinde oldukça yaygın ve çeşitlidir.

a) Sözcüklerin dilin hece sistemine aykırı ve ayrı dizeler oluşturacak şekilde un ufak edilmesi, Aruoba şiirlerinin karakteristiğidir:

Kuruyorum.

Kur

ur

um.

Kur

udu

düş

tü —

dök

ül

düm. (Geç Gelen Ağıtlar, s. 73)

Ben

anlam parçalarımı

hep söken

hep takan

öz

ne

öz

lediğim ne

yse

o

yum. (kesik esin/tiler, s. 108)

Gözlerim ya

nı

l

mıyor —

yanı

yor. (sayıklamalar, s. 128)

Aruoba, bazı şiirlerinin başlıklarını da bölerek yazmayı tercih etmektedir:

YOK

UŞTAN

İN

ERKEN (Geç Gelen Ağıtlar, s. 57)

DERİN

DEN (sayıklamalar, s. 64)

b) Sözcükleri parçalayan Aruoba, sözcük parçalarını zaman zaman kendine özgü yollarla eksiltmektedir. Örneğin, bir şiirinde, *kurabil-* ve *anla-* eylemlerinin olumsuz biçimleri için gelecek zaman ekini bir kez yazmaktadır:

şimdi

ku

ra

ma —

an

la

ma —

ya

ca

ğt

m

biçimde

söyleşirler: (Meşe Fısıltıları, s. 46)

c) Dizelerin küçük harfle başlaması, Aruoba şiirlerinin çokça karşılaşılan bir özelliğidir:

Burada

uğultu, gürültü içinde

içim bomboş

kaskatı,

bağırış, haykırış içinde

içim yemyeşil

sapsarı

doluyorum. (ol/an, s. 66)

ç) Şair, dizeleri, sık sık olağan olmayan biçimlerde sıralamaktadır:

Çek.

Kop

ar.

At.

Öl

sün.

Baharda

öteki ikisi de

canlanır

gene. (sayıklamalar, s. 107)

B

ölü

k — —

dök

ük.

K

ırık. (Geç Gelen Ağıtlar, s. 76)

d) Aruoba şiirlerinde, özel ad olmayan sözcüklerin kimi zaman büyük harfle başlatılarak yazıldığı görülmektedir:

Pense ve bahçe makası / dök / ül. / Umarsız Avokado. (sayıklamalar, s. 42)

yaprak da uzatır Dereotu / çiçek de açar Kereviz. (sayıklamalar, s. 112)

Yıl biterken hâlâ çiçek verir Küpe / Güzden beri tomurcuk döker Biber / Oysa damlalar dışarıda öpe öpe / Naneleri ve Isırganları dirilttiler. (sayıklamalar, s. 126)

Bir Ada istedin kendine / Hiddetli Deniz'le çevrili / Dingin Güneş'in ısıttığı / Huzurlu dinlenme yeri. (Geç Gelen Ağıtlar, s. 81)

e) Aruoba, ayrı yazılması gereken bazı sözcük gruplarını düzenli olarak bitişik yazmaktadır:

Ama dolanır heryerimizde / Kıpır kıpır, canlı oluşum / Heryanımız bengi yaşamın / Küçük değişimleriyle yüklü (Doğançay'ın Çınarları, s. 8)

O uyku : / yokolmam ile varolmam arasındaki / köprü, / beni en baştan yaratacak / dürtü, / hiç olmadı. (ol/an, s. 28)

Yiğit olarak yenemezsem, / Devrileceğim gene de kafatutan olarak. (kesik esin/tiler, s. 70)

Yoksa : şimdilik / Dinilmesi yalnızca / İçimizde yanıp duran / —Gözkırpıp duran— (Doğançay'ın Çınarları, s. 28)

Yersiz ve süresiz oysa / birseyler / biryerde / birzaman, biz gidince / aramadan — bir son acıya / bir son sevincin. (ol/an, s. 188)

Sesim / yoğunlaşsa, / ağırlaşır / mı / gözkapağın / senin de? (kesik esin/tiler, s. 28)

tıpatıp iki vapur / yanyana (Geç Gelen Ağıtlar, s. 26)

[Sen bile şaşmalısın, / nasıl da / yerliyerine oturuyor / diye / sözcükler.] (kesik esin/tiler, s. 71)

Ölümün tadı / unutularak / yaşanıyor öylesine herşey / pörsük / güdük / sönük. (sayıklamalar, s. 135)

Tedirgin ağustosböceği / İsteksiz bir cıvıltı çıkardı / Dirilmişti hatminin çiçeği / Dut sanki yeniden açacaktı. (kesik esin/tiler, s. 82)

f) Şair, şiir başlıklarını, kimi zaman şiirin ilk dizesine katmaktadır:

GÜNBATISI kararsız

dumanını nereye savuracağına :

köpekler saldırgan

cırcırböcekleri sebatlı

kelebeğim renksiz. (sayıklamalar, s. 116)

HANGİ

siydi (Meşe Fısıltıları, s. 51)

NE

re

ren

bul

dun

be

ni

? (Meşe Fısıltıları, s. 43)

4. Anlamsal Sapmalar: Şairlerin sözcüklerle ve onların bağdaştırılma biçimleriyle oynayarak dilde daha önce kullanılmamış türetme ve birleştirmelere giderek okuyucuya anlam bakımından daha güçlü bir dil sunmaya, onların zihninde yepyeni, değişik tasarımlar, imgeler oluşturmaya yöneldikleri görülür. Özellikle, göstergelerin bağdaştırılmalarında olağan kullanımların dışına çıkılmasıyla oluşan “alışılmadık bağdaştırmalar” anlamsal sapmaların en belirgin örneklerini sunar (Aksan, 2016: 175). Alışılmadık bağdaştırmalar, gündelik dilden sapmaları, özgünlükleri, dilde ilk kez kullanılmaları ve bireysellikleri ile alışılmış bağdaştırmalardan ayrılır ve şiirlerde kullanılan sapmaların

başında gelir (Toklu, 2003: 20). Şairin şiir dilindeki özgünlüğünü ve yaratıcılığını gösteren, aynı zamanda anlatımı da daha etkili hâle getiren bu sapmalar, Oruç Aruoba şiirlerinde de yaygın olarak kullanılmaktadır.

Gökleri tutuştururken güneş / dinelir bulutların ardında / ak kırık ay (ol/an, s. 195)

Yarın / yünden kan torbaları / kesilecek. (sayıklamalar, s. 22)

Ölüm de / kokar mı / böyle? (Geç Gelen Ağıtlar, s. 71)

kopuk teller / dans ediyorlar. (sayıklamalar, s. 29)

Ne çok / ölü / düşün var senin. (ol/an, s. 174)

Acılı haykırışıyla süzüldü / bembeyaz gölgeli martı. (sayıklamalar, s. 92)

Geri getirecek misin ellerimi? / Kırık sözcüklerim özlüyor seni. (ol/an, s. 136)

Meşeler fısıldaşıyorlardı / onlardan duydum / “O ölecekti” diyorlardı / lanetli mi oldun? (Meşe Fısıltıları, s. 73)

Kavrulduk / birbirimizin / içinde, / pınara ulaşamadan. (kesik esin/tiler, s. 25)

Anılarımız / utandı. (Geç Gelen Ağıtlar, s. 51)

Güneş / böyle / örtünmezdi — / dimdik / dikerdi gözünü / üstümüze. (kesik esin/tiler, s. 31)

5. Dil Bilgisel Sapmalar: Biçim birimlerde ve sözcüklerin cümle içerisindeki sıralanışlarında yani söz diziminde görülen sapmalardır (Boztaş, 1994: 185). Özünlü (2001: 148), Chomsky’yi anarak üretimsel dil bilgisinin gelişmesinden sonra, dil bilgisinin üretim yeteneği dışında bulunan herhangi bir dizinin sapmış bir dizi olduğunun tespit edilebildiğini dolayısıyla söz dizimsel sapmaların açıkça gösterilebildiğini söylemektedir. Sözcükleri parça parça eden Aruoba’nın söz dizimiyle de oynadığı görülmekte ve okuru standart okuma alışkanlığının dışına çekmeye çalıştığı anlaşılmaktadır.

Aruoba, geçişsiz bir eylemi geçişli gibi kullanarak dil bilgisel sapmaya yer verebilmektedir. Örneğin, bir şiirinde, geçişsiz *öl-* eylemine nesne getirerek Türkçe söz dizimine uymayan bir cümle kurmaktadır:

Hep aynıyı ölerек / geçip geldim buraya nerelerden — / hep ayrıyı. / Gelip geçtim burada kimlerden — / bezginim. (ol/an, s. 202)

Şair, sıfat görevindeki sözcükleri, niteledikleri adlardan sonra yazma yoluna birçok kez başvurmuştur. Aşağıdaki dizelerde, *Nuh'un gemisi* ad tamlamasına sıfat olan *kurtaracak* ortacının tamlamadan sonra yazıldığı görülmektedir:

Aldatma kendini : / olmayacak Nuh'un gemisi / kurtaracak seni — / uçacak güvercini / getirecek yaprağı, / olmayacak. (ol/an, s. 21)

Şu dizede ise Aruoba, olumsuzluğu güçlendirmek için *hiç* yerine *hep* zarfını kullanmaktadır:

Hep bilemedim. (Geç Gelen Ağıtlar, s. 69)

Aruoba şiirlerinde görülen dil bilgisel sapma örnekleri çoğaltılabilir:

Hazırlanıyorlar çiçeklere— / tutturabileceklerine / gibi / hep. (sayıklamalar, s. 134)

Sen sarsıntılı durak, / ulaştığım sonunda : / senin de yaşlı gözlerin, / benim özlemim, serin — / ulaşamadığın. (ol/an, s. 210)

Ben / değil / ne / de / sen / o / da / bu / ra / da / da / değil (sayıklamalar, s. 159)

Nasıl — / şimdi, / artık, / biraz, / öyle, / sanki, / gibi, / mi ? (Meşe Fısıltıları, s. 64)

Çetin (2019: 188), dizede parantez içinde verilen cümle ve ifadeleri de dil bilgisel sapma olarak görmekte ve bu tarz kullanımların şiir için bir zaaf oluşturduğunu belirtmektedir. Oruç Aruoba şiirlerinde uzun çizgi, yay ayraç ve köşeli ayraç içinde ara cümlelerin ve sözlerin kullanımına çokça rastlanmaktadır.

*Bu acılı sevgi delecek, / delecek — ölmeyeceksin. / (Duran yürek, kırık kalem.)
/ Bu acılı sevgi ölecek, / ölecek — olmayacaksın. (ol/an, s. 157)*

*Karanfil / —ne rengi?— / sahte / gibi. / Oysa / —yemyeşil, pıriltılı— / yap /
rağı / dipdiri. (sayıklamalar, s. 133)*

*Ağacıma gidemedim : / böğürtlen dikenleri, / bayır — / [küçücük, bembeyaz] /
zamanın artıkları, / çayır. (sayıklamalar, s. 53)*

Ece Ayhan şiirlerinde görülen dil sapmalarını, şairin düşünsel, poetik ve estetik tutumlarının yanı sıra modern edebiyatın evrensel gelişimiyle birlikte değerlendiren Erdoğan Kul (2008: 386), Ece Ayhan’la ilgili şu sonuca varmaktadır:

“Bu bağlamda onun; okuru alışkanlıklarının dışına çıkararak yaratıcı okuma sürecine zorlamak, okur algısını modern insan gerçekliğine uygun bir parçalanmışlık içinde iç içe perspektiflere doğru çekmek ve bilincini sürekli uyanık tutmak, metnin kendi iç hiyerarşisi diyebileceğimiz düzenlenişini parçalamak, yazdıklarının kolayca ‘tüketilmesini’ önlemek gibi birbirini bütünleyen çok sayıda niyetinden/hareket noktasından/edebî kaygısından söz edilebilir.”

Kul’un Ece Ayhan şiirlerinde görülen dil sapmalarıyla ilgili yaptığı bu çıkarımlar; dil bilgisel, anlamsal ve özellikle de yazımsal sapmalarla dolu olan Oruç Aruoba şiirleri için de büyük ölçüde geçerlidir. Aruoba şiirlerinin parçalı yapısı okuyucuyu zorlamakta, onu alışık olmadığı bir şiir dünyasının içine doğru sürüklemektedir. Söz diziminin sınırlarını zorlayan ve birçok şiirinde sözcükleri bölerek sesleri/heceleri ayrı ayrı dizelerde yazan şair, kendine özgü bir söyleyiş oluşturmuştur. Şüphesiz, bu söyleyiş özelliği üzerinde, onun felsefi yönünün de etkisi bulunmaktadır.

Oruç Aruoba Şiirlerindeki Dil Sapmalarının Epistemolojik Temelleri

Modern Türk şiirinin gelişim serüveninde, 1950 ve akabindeki yıllar, kuşkusuz ki tarihsel bir kopuşa şahitlik etmiştir. Bu kopuş, Türk şiirinin tarihsel çizgisinde, bu zamana kadar olan zaman dilimlerinden ve

şiiresel epistemolojiden belli özellikler taşımakla birlikte, Türk şiirinin merkezinde bulunan birtakım özellikleri terk etmesiyle, bir başka ifadeyle şiirin merkezini bulanıklaştırmasıyla özel bir önem arz eder.

İkinci Yeni şiiri, Türk şiirinin tarihsel gelişim çizgisi göz önünde bulundurulduğunda, en önemli kopuşun yaşandığı ekol olarak şiir dünyamız içerisinde özgül bir yer kaplar. Halk şiiri, divan şiiri, Tanzimat şiiri, Millî Edebiyat Dönemi'ndeki şiir algısı ve akabinde Cumhuriyet Dönemi'nin ilk kuşak şairlerinin oluşturduğu şiir dünyası, merkezindeki ilk ciddi sarsıntıyı Garip şiiriyle yaşayacak, fakat bu sarsıntı, şiirin tematik ve yapısal özelliklerinde belli farklılıklar oluşturmasına rağmen modern Türk şiirinin geleneksel kodlarını tam anlamıyla değiştiremeyecektir. İşte bu sarsıntının yaşandığı yer, bir diğer ifadeyle modern Türk şiirindeki merkezin ve tarihsel süreklilikte üretilen geleneksel kodların mikro parçalara ayrıldığı “mekân” İkinci Yeni şiiridir.

Ece Ayhan, İlhan Berk, Cemal Süreya, Turgut Uyar, Edip Cansever gibi İkinci Yeni şiirinin önder kadrosu olarak belirtilebilecek isimler, Türk şiirinin geleneksel kodlarından beslenerek onun modernist bir karakter kazanmasında önemli rol oynamışlardır. İsmi anılan bu şairler, Batı felsefesine ve akımlarına hâkim olmalarından ötürü Türk şiirinde oldukça önemli yeniliklere imza atmışlar ve bu yeniliklerle Türk şiir geleneğindeki “büyük anlatı”yı² mikro parçalara ayırarak şiirin merkezini sorgulamışlardır. Bu sorgulama da Türk şiirinin kültürel bağlamından birtakım farklılıklar göstermesiyle dikkatleri üzerine çekmiştir.

İkinci Yeni şiiriyle birlikte, Türk şiirinin üslubunda ve dil merkezinde de büyük ölçüde farklılıklar baş göstermiştir. Bu farklılıklar,

² “Büyük anlatı” terimi, Jean-François Lyotard'a atfen kullanılmıştır. Büyük anlatı, Lyotard'ın postmodern düşüncüyü anlatmak için başvurduğu önemli kavramlardan birisidir. Ayrıntılı bilgi için bk. Lyotard, 2014.

özellikle İkinci Yeni şiirinin, modernizmle ve modern düşünceyle hesaplaşması noktasında geliştirdiği reaksiyoner bir tavır olarak modern düşüncenin dayattığı formasyonlara karşı bir deformasyon olarak okunabilir. Modern düşüncenin aklı, bilimi önceleyen ve belirli geometrik kalıplarla dilde de yansıma bulan şematik algılayışı, İkinci Yeni şairleriyle birlikte paramparça edilmiş ve modern dönemin ortaya koyduğu birçok kalıp dil vasıtasıyla aşılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, İkinci Yeni şiirinin getirdiği en önemli yenilik, kendinden önceki şiirin algılama biçimini parçalamak, dili yalnızca duyusal evrenin yansıtıcısı olma işlevinden kurtarmaktır (Karaca, 2010: 201).

İkinci Yeni şiirinin Türk şiir dilindeki merkezi bozması, bir anlamda merkezlessiz bir şiir dili yaratması, daha doğrusu farklı merkezlere açık bir şiir dili yaratarak anlamı muğlaklaştırması, Modern Türk şiirindeki tekil ve angaje anlam dünyasına karşı da duyulmuş bir tepkidir. Şiirin dilinde yaratılan çoğul anlam dünyası ve bu bağlamda dilin de tekil formlardan arındırılarak heterojen bir kimlik kazanması, yersiz yurtsuz, parçalara ayrılmış bir forma dönüşmesi, şairlerin sık sık dil sapmalarına müracaat etmelerine neden olmuştur.

İkinci Yeni şiirinin Türk şiir dilinde yaptığı yenilikler, 1950'den sonra herhangi bir ekol oluşturma hususunda beklediği karşılığı bulamamıştır. Özellikle 1980 sonrası Türk şiirinde, herhangi bir merkezin bulunduğunu söylemek oldukça zordur. Şairler arasında belirli ortak paydaları dikkate alarak herhangi bir ekol oluştururken hemen hemen bütün edebiyat araştırmacıları zorlanmaktadır.

1980 sonrası Türk şiiri farklı ideolojik, estetik fraksiyonlar çerçevesinde oldukça parçalı bir görünüm arz etmektedir. Bir anlamda İkinci Yeni şiirinin, Türk şiirine getirdiği merkezlessiz ve parçalı yapı, 1980 sonrasında farklı dünya görüşleriyle birlikte harmanlanmış ve Türk şiir dili de bu parçalı yapıdan nasibini alarak bazı şairlerin eserlerinde mikro parçalara ayrılarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu mikro parçalar,

muhtelif ideolojik görüşlerle ve estetik anlamlandırışla birlikte kâh sağ/sol ideolojinin radarında kâh herhangi bir siyasi ideolojiden bağımsız olarak sadece estetik temelde, birey odaklı ontolojik bir düzlemde temellendirilmiştir.

1980 sonrası Türk şiirinde, gerek İslami gerek Türkçü gerekse de sosyalist şiir geleneğini sürdüren şairler olmakla birlikte yalnızca varlık problemiyle ilgilenen ve bunu genel anlamda felsefi bir problem olarak ele alan şairler de bulunmaktadır. Fakat 1980 sonrası Türk şiirinde, herhangi bir şair değerlendirilirken belirli kalıplar ekseninde şairlerin düşünce yapılarının ve şiirlerinin hangi fikrî-felsefi temele ait olduğu söylenirken zorluk çekilmekte ve bu bağlamda müşterek özellikler dikkate alınarak herhangi bir ekol oluşturulamamaktadır. Burada verilebilecek en güzel örneklerden birisi İsmet Özel'dir. İsmet Özel'in şiirine bakıldığı zaman, şairin bir dönem sosyalist düşünce ekseninde şiirler kaleme aldığı, bir dönem de İslami bir perspektiften dünyayı algılayarak bunu şiir dünyasına yansıttığı, hatta bazı şiirlerinde herhangi bir ideolojiye yaslanmadan sadece bireyin ontolojik problemlerini dillendirdiği görülmektedir. Dolayısıyla 1980 sonrası Türk şiirinde, şairlerin belirli bir merkezî düşüncenin ve değer yargılarının peşinden gittiğini ve bunları mutlak bir temelde kabul ettiklerini söylemek oldukça zordur. 1980 sonrası Türk şiiri, oldukça girift, iç içe geçmiş mikro parçalardan oluşan ve şiirin anlamsal yapısının çoğullaştığı bir kimliğe sahip olmuştur. Murat Belge'nin (2018: 363) deyimiyle şiir, bu dönemde kendi iç dünyasına dönmüş, kendini kolay ele vermeyen bir kimliğe bürünmüştür.

Bu makale kapsamında incelenen Oruç Aruoba, işte, tam olarak, ifade edilen bu bağlamın etkisinde kalarak şiirler kaleme alan bir şairdir. Bir anlamda Türk şiirinin yersiz yurtsuzlaştığı ve Deleuze'un

terminolojisiyle rizomatik³ bir karakter kazandığı bu dönemde⁴, Aruoba, felsefenin ve Türkçenin imkânlarını sonuna kadar zorlayarak alışılmadık bir şiir dili ve kültürü ortaya koymuştur. Şair, bir anlamda herhangi bir köke ve angajmana bağlı olmayan, merkezi yok edilen ve anlamın çoğullaştığı bir şiir dili yaratmıştır. Bu anlam çokluğu ve herhangi bir merkeze bağlı olmama durumu, aslında şairin hayat hikâyesinden de izlenebilir:

“Çok fazla bilinçli olarak amaçlamadan, ama bir ‘yaşam eğilimi’ olarak, galiba, kendimi bütün yerleşikliklerimden kopardım yaşamım boyu: ‘ev kurmak’, ‘aile kurmak’ gibi aşamaları da geçerek; seçtiğim ‘meslek’leri—en başta, bütün yaşamımı vermeyi amaçladığımı—da terk ederek... Bir sayayım: Doğduğum evden—ve anne- babamın evlerinden—sonra, (hiçbiri benim ‘sahibi’ olmadığı) on bir ev değiştirmişim...”
(Özkan, 2010: 72)

Oruç Aruoba’nın sanatı, şiir ve felsefe arasında bir yerde konumlanmaktadır. O, bir anlamda, felsefenin alanına şairane bir dikkat yöneltir (Güzel, 2020: 269). Genellikle felsefi metinlerinde Nietzschevari bir şiirsel eda, edebî metinlerinde ise felsefi bir tarz mevcuttur. Şiir ve felsefenin iç içe geçtiği Aruoba şiiri, Türk şiirinin tarihsel gelişimi içerisinde, örneğine az rastlanan bir edebî-felsefi arka plana sahiptir. Epistemolojik olarak bakıldığında, bireyi ve bireyin kendi merkeziyle doğa arasında kurduğu diyalektik ilişkiyi felsefi bir bakış açısıyla ele alan şair, sadece tematik olarak felsefi şiir söylemine bağlı kalmaz. Aruoba’yı çağdaşlarından ve felsefe ile şiir arasında bağlantı kuran diğer şairlerden ayıran en önemli özellik, onun şiir dilini, bir diğer

³ Gilles Deleuze ve Felix Guattari tarafından icat edilen rizom kavramı, geleneksel düşünceye, bilmenin ve algılamanın ağaca benzeyen, organize olmuş, merkezileşmiş algılayışına karşı geliştirilen karşıt bir düşünce formudur (Barreto vd., 2020: 47).

⁴ 1980 sonrası Türk şiirinin rizomatik bir karakter kazanması, genelleştirilebilir bir yargı değildir. Bu dönemde oldukça merkezi şiirler yazan şairler de vardır. Burada rizomatik kavramı kullanılırken kastedilen, 1980 sonrası Türk şiirindeki parçalı doku, birlik oluşturma ve herhangi bir angajmana bağlanma noktasındaki köksüzlüktür.

ifadeyle Türkçenin imkânlarını/îmkânsızlıklarını kullanarak kurmak istediği felsefi ve mitik şiir dünyasına bir altyapı oluşturmasıdır. Aruoba, felsefi düşünceyi ve şiirin en önemli özelliği olan yaratıcı düşünmeyi ve imgelemi serbest bırakabilmek, onları prangalarından kurtarabilmek adına, şiirin özgürleştirici dünyasının büyüüne kapılmıştır. Şiirin büyüülü dünyasının içerisine nüfuz ederek ve şiir ile felsefenin imgelem formlarını bir arada kullanarak şair, modernitenin en büyük yapı taşı olan ve tahakküm unsurunun cisimleştiği yegâne yer olan dili de kuşkusuz parçalayacaktır.

Dil ve cümle, normalliğin ve aklın egemenliğindedir (Derrida, 2020: 76). Logos olarak ifade edilebilecek bu yapı, şiir diliyle modern Türk şiirinde de belirli dönemlerde -özellikle Millî Edebiyat ve Cumhuriyet Dönemi Edebiyatı-⁵ somutlaşmış ve şiir, belirli bir mesajın egemenliğinde cisimleşmiştir. Aruoba, bu noktada, kurduğu şiir diliyle aslında şiirin merkezindeki logosa, bir diğer ifadeyle rasyonalizme karşı açık bir tavır almaktadır. Rasyonel düşünceye ve modernitenin otoriter tavrına karşı Aruoba, şiir dilini var olan merkezinden çıkartarak onu merkez dışı bir konuma aktarıp felsefi ve mitik bir şiir anlayışı ortaya koymuştur. Aruoba, Türkçenin var olan kalıplarını (sözcüksel, sessel, yazımsal, anlamsal ve dil bilgisel düzlemde) esnetebildiği kadar esneterek Türkçenin temel yapısını parçalamakta ve mikro parçalardan teşekkül etmiş bir şiir dili ortaya koymaktadır.

Aruoba'nın şiirlerinde dil sapmalarına çokça başvurması, bir başka ifadeyle şiir dilinin merkezini bir problem nesnesi hâline getirerek yapısöküme uğratması ve şiirde dilin en küçük birimi olan seslere dahi otonom anlamlar vererek oldukça parçalı bir şiir dili yaratmasının

⁵ 1923-1940 arasındaki Türk şiiri, bir boyutuyla logosa bir boyutuyla da pathosa bağlanır. Özellikle cumhuriyet değerlerinin ve Türk millî kültürünün doğrudan bir mesaj olarak verilmek istendiği şiirler, hem rasyoneldir hem de oldukça retorik/hamasidir.

arkasındaki amaç, sadece moderniteye ve rasyonalizme karşı çıkmak değildir. Bununla bağlantılı olarak özellikle roman alanında görmeye aşına olduğumuz postmodern düşüncenin de Aruoba şiirlerindeki dil sapmalarının önemli nedenlerinden birisi olduğu görülmektedir. Her ne kadar şiir alanında “postmodern şiir” adlandırması tartışmalı bir konu olsa da “modernist şiir” ile kastedilen veya ifade edilmek istenen noktalardan birisi, şiir üzerindeki postmodern etkilerdir.

Postmodernizmin, modernizme tepki olarak ortaya çıkması ve modernizmin ötekileştirdiği bütün unsurları absorbe eden yapısı, özellikle dil alanında ciddi bir heterojenliğe zemin hazırlamıştır. Modern dönemin dil merkezinin ve cümlelerin egemenliğindeki dil birimlerinin postmodernizm ile birlikte bir sorgulama aracı hâline geldiği söylenebilir. Postmodern düşünce, modern dönemin cümle ve anlamları ortaya çıkarttığı dili, tam anlamıyla ters yüz etmiştir. Postmodernizm, dilin merkezini önemli ölçüde bozmuş, anlamı olabildiğince farklı bağlamlarda kullanmış ve farklı anlamlandırma süreçlerine aktarmış, bunlardan da öte, nihai bir anlamın olamayacağını, kullanılacak bütün cümlelerin ve anlamların nihayetinde söylendiğini ve günümüz düşüncesinin anlamsızlığa zemin hazırladığını iddia etmiştir. Postmodern düşünce, anlamı problem hâline getirirken bunun şiir alanına yansımaları “anlamsızlığın anlamı” şeklinde karakterize edilmiş ve şiir dilinde ciddi dil sapmaları meydana gelmiştir. Aruoba şiirlerinde görülen dil sapmalarının ikincil nedeni de kuşkusuz, Aruoba’nın bilinçli/bilinçsiz etkilendiği -net bir veri olarak postmodernizmden şairin etkilendiğini kanıtlayamasak da küreselleşmenin ve postmodernizmin etkisindeki dünya konjonktürüne hâkim olan bir entelektüel hassasiyetle yazarın eserlerinde bu minvalde etkiler olması kaçınılmazdır- postmodern düşüncedir.

Aruoba, şiirlerindeki dil sapmalarının büyük bir bölümünü oluşturan kesmeler/parçalamalarla anlamı dilin en küçük birimine kadar indirgemeye çalışmış, bu da dilin en küçük biriminin dahi şiirde

anlam/anlamsızlık yaratacak bir malzeme olarak konumlanmasına neden olmuştur. Bütün bunlar, aslında, Aruoba'nın felsefi şiir iştihakının ve bu bağlamda aforizma temelli bir şiir dilinin de en önemli nedenidir. Aruoba, şiirlerinde doğrudan epistemolojik bir hassasiyetle felsefi bir mesaj vermekten ziyade, dili deforme ederek, dilin merkezini kaydırarak, “dilini felsefesini” yaparak bir başka ifadeyle dili oyunsu bir bağlamda kullanarak şiirini oluşturmuştur. Bu eylem, şiirin doğrudan felsefi bir obje olarak kullanımına zemin hazırlamıştır. İşte bu zemin ve buna kaynaklık eden dil sapmalarının, dil merkezindeki kaymaların en önemli nedenlerinden biri de postmodern düşüncenin küresel dünyadaki mevcudiyetidir.

Aruoba şiirlerinde meydana gelen dil sapmalarının üçüncü nedeni de kuşkusuz, bu şiirler “oyun” kavramıyla birlikte ele alındığında ortaya çıkacaktır. Varlığını kazandığı ilk günden bu yana, şiir, oyun kavramıyla birlikte değerlendirilmiştir. Johan Huizinga (2018: 165-166), şiirin oyun alanı içerisinde doğduğunu, bütün varlığını bu alanda kazandığını ve bu alanın sınırları dışına hiç çıkmadığını belirtmektedir. Huizinga'nın antropolojik bir bakış açısıyla yorumladığı “şiir-oyun” ilişkisi, şiire ve oyun kavramına felsefi ve mitik bir anlam atfetmektedir. Huizinga'ya (2018: 181) göre şiiri, Paul Valery gibi bir dil oyunu olarak tanımlamak bir metafor değil doğrudan doğruya şiir sözcüğünün en derin anlamını ortaya çıkarmaktır.

Oruç Aruoba, 1980 sonrası Türk şiiri içerisinde yazdığı şiirlerle, şiire dair eski dönemlerde mevcut olan mitik ve felsefi anlama ulaşmak istemektedir. Bir nevi şair, dönemin mevcut kalıplarının ötesine geçerek modern düşüncenin dayattığı zorunluluklardan kurtulmak ve onları aşarak ilkel çocuksuluğa dönebilmek adına, aslında, felsefe ile şiiri iç içe kullanmaktadır. Burada en çok dikkat çeken nokta, Aruoba'nın şiiri âdeta bir oyun malzemesi hâline getirmesidir. Tıpkı bir yapboz gibi harflerin ve sözcüklerin yer değiştirdiği, bulanık ama aynı zamanda oldukça derin bir şiir yapısı ortaya koyarak şair, modern düşüncenin karşısında

antropolojik bir hassasiyet geliştirmekte ve modern düşüncenin ben/öteki diyalektiğine ciddi oranda bir tepki duyarak öznesiz ve neredeyse merkezsiz bir şiir yapısına ulaşmaktadır.

Aruoba'nın şiiri bir oyun malzemesi hâline getirmesi ve özellikle modern dönemin en önemli anlam üretme yetisi olan dil ile yoğun bir biçimde oynaması, aslında şiirin büyüünden yararlanarak şiire, var olan ontolojik hassasiyeti kazandırma çabasıyla paralel düşünülmelidir. Şair; şiir ile felsefenin iç içe olduğu Antik Yunan kültürünün temel izleklerinden yararlanmak istemiş ve o izleği, o döneme dair yaratıcı düşünce formunun ürünü olan şiir-felsefe birlikteliğiyle ortaya koymuştur. Şairin düşünce temelli ve düşüncenin dil üzerinden yapısal olarak aktarılma istendiği bir şiir biçimi tercih etmesi ve dilin kendisinin bir sorgulama nesnesi olarak yaratıcı düşünce formuna bağlanması, onun çok fazla dil sapmasına müracaat etmesine neden olmuştur. Çünkü ancak ve ancak dil üzerinden bir sorgulama yapılarak ve dil bir oyun nesnesi hâline getirilerek mitik ve felsefi bir şiir anlayışına ulaşılabilir. Sadece tematik bir düzlemde, mitik ve felsefi sembollerden ve metaforlardan beslenmek, şairin ulaşmak istediği antropolojik hassasiyete yeterli malzeme sağlamaz.

Oyun kavramıyla birlikte düşünüldüğünde, Aruoba'nın geniş kitlelere ulaşan bir şiir dili geliştiremediği söylenebilir. Aruoba'nın şiiri, ancak onun şiirde oynadığı oyunu bilen okuyucular tarafından anlaşılabilir bir form üretmiştir ve oldukça derin bir yapıya sahip olup dar bir kesime hitap etmektedir. Zira bu şiir anlayışı, modern dönemin söz dizimsel dil merkezinin çok ötesinde, onu aşan, aşmaya çalışan, aştıkça da tekrar bu merkeze dönen, döndükçe de tekrar o merkezi aşmaya çalışan bir yapı ortaya koyar. Linda Hutcheon'ın (2020: 336) postmodern düşünceye yönelik olarak ortaya koyduğu ifadeyle onun şiiri "Ne maruz kalır, ne de tercih yapar, ne uzlaşmacıdır, ne de diyalektik." Aruoba'nın şiirlerinde kullandığı oyun formu, belirli bir edebî-kültürel alan yaratmakta ve bu alan da ancak o alanın kurallarına hâkim olan

okuyucular tarafından bilinebilmektedir. Dolayısıyla Aruoba'nın, 1980 sonrası Türk şiir dünyası içerisinde sıklıkla dil sapmalarına müracaat ederek şiirin temel yapısını tahrif etmesi; parçalı, derin ve aynı zamanda entelektüel bir şiir geleneği ortaya koymaktadır.

Sonuç

Oruç Aruoba, dil sapmalarından yararlanarak kendine özgü bir şiir dili yaratmıştır. Şairin şiirlerinde anlamsal, dil bilgisel ve yazımsal sapmalar yoğun olarak görülür.

Aruoba şiirlerinin en dikkat çekici yönü şairin kullandığı yazımsal sapmalardır. Sözcüklerin bölünerek/parçalanarak sözcük parçalarının ayrı ayrı dizelerde yazılması, onun şiirlerinin en karakteristik özelliğidir. Bu şekilde şair, okuyucuyu alışageldiği okuma süreçlerinin dışına çıkararak onu yaratıcı okumaya zorlamakta ve ona çoklu anlam kapılarını sonuna kadar açmaktadır.

Aruoba şiiri, ortaya koyduğu yapı itibarıyla oldukça derin ve heterojendir. Şair, şiirini, felsefenin put kırıcı yapısıyla karakterize etmiş ve ulaşabilmek istediği derinlikli, kökü olmayan “insan” a dair o büyüsel anlamı, ancak, dil merkezini bozarak, dil sapmalarına müracaat ederek, dili bir oyun nesnesi hâline getirip dilin merkezini felsefi ve mitik bağlama doğru kaydırarak elde edebilmiştir. Onun şiiri, Türk şiirinin pek çok döneminde görülmeyen biçimde mikro parçalarla bezenmiş ve dil sapmalarının yoğun olarak kullanıldığı bir yapıya sahiptir.

Bilgi Notu

Makale araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Yapılan bu çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir. Yazarlar çalışmaya ortak katkı sağlamış ve yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Aksan, D. (2016). *Şiir dili ve Türk şiir dili*. Bilgi Yayınevi.
- Aristoteles. (2019). *Poetika*. (Çev: İ. Tunalı), Remzi Kitabevi.
- Aruoba, O. (2015). *Meşe fisiltıları*. Metis Yayınları.
- Aruoba, O. (2017). *sayıklamalar*. Metis Yayınları.
- Aruoba, O. (2018). *kesik esin/tiler*. Metis Yayınları.
- Aruoba, O. (2020). *Doğançay'ın çınarları*. Metis Yayınları.
- Aruoba, O. (2020). *Geç gelen ağıtlar*. Metis Yayınları.
- Aruoba, O. (2020). *ol/an*. Metis Yayınları.
- Barreto, R. O., Carrieri, A. P., Romagnoli, R. C. (2020). The Deleuze-Guattarian Rizoma in Organizational Studies Research. *Cadernos EBAPE.BR*, 18(1), 47-60.
- Belge, M. (2018). *Şairaneden şiirsele-Türkiye'de modern şiir*. İletişim Yayınları.
- Boztaş, İ. (1994). Metindilbilim açısından şiir. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, (5), 171-194.
- Çetin, N. (2019). *Şiir çözümleme yöntemi*. Akçağ Yayınları.
- Derrida, J. (2020). *Yazı ve fark*. (Çev: P. B. Yalım), Metis Yayınları.
- Günay, V. D. (2017). *Metin bilgisi*. Papatya Yayıncılık Eğitim.
- Güzel, E. (2020), Felsefenin diyarında şairane ikamet: Oruç Aruoba'nın şiir ve felsefe ilişkisi üzerine düşünceleri. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (67), 267-288.
- Huizinga, J. (2018). *Homo ludens-Oyunun toplumsal işlevi üzerine bir deneme*. (Çev: M. A. Kılıçbay), Ayrıntı Yayınları.

- Hutcheon, L. (2020). *Postmodernizmin poetikası*. (Çev: Y. Balcı), Hece Yayınları.
- Karaca, A. (2010). *İkinci Yeni poetikası*. Hece Yayınları.
- Kul, E. (2008). Şiir dilinde sapmalar ve bir uygulama. *e-Journal of New World Sciences Academy*, 3(3), 373-389.
- Leech, G. N. (1991). *A linguistic guide to English poetry*. Longman.
- Levin, S. R. (1965). Internal and external deviation in poetry. *Word*, 21(2), 225-237.
- Lytard, J. F. (2014). *Postmodern durum*. (Çev: İ. Birkan), Bilgesu Yayıncılık.
- Özkan, K. (2010). Gürültü içinde sessiz, kalabalık içinde yalnız - Oruç Aruoba ile söyleşi. *Notos Öykü*, (23), 68-73.
- Özünlü, Ü. (2001). *Edebiyatta dil kullanımları*. Multilingual Yayınları.
- Toklu, O. (2003). *Şiir dili ve çevirisi*. Akçağ Yayınları.
- Türkçe Sözlük (2011). Türk Dil Kurumu Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

Linguistic deviation, one of the important areas of stylistics, involves making changes in syntax, sound and form properties of words, and creating new forms of words and expressions, going beyond the usual use of language.

The linguistic deviations created by the philosopher Oruç Aruoba, one of the special names of our recent poetry has an important place. The number of scientific studies examining the discourse of Aruoba, who created a unique language of poetry through linguistic deviations, is very rare. With this study, it is aimed to contribute to revealing the discourse features of Aruoba.

The study consists of three main sections. In the first section, the views of various researchers on linguistic deviations and the classification of them are briefly described. In the second section, linguistic deviations in the poems of Aruoba were analyzed and classified. Many of the linguistic deviation classifications made by the researchers were taken into account when classifying, but attention was paid to determining the category titles accordingly based on the poetic language of Aruoba. According to this review, in Aruoba's poems; lexical, phonetic, orthographic, semantic and grammatical deviations were identified primarily. First, these types of deviations are briefly explained under the relevant titles, and then these deviations from the poet's poems were exemplified. As orthographic deviations were more common and diverse in the poet's poems, examples of these deviations were also classified. In the third section, the epistemological foundations of linguistic deviations in Aruoba poems are tried to be explained. In the analysis of the linguistic deviations observed in Aruoba's poems, the theories and concepts of many thinkers were applied. Philosophers such as Linda Hutcheon, Jean-François Lyotard, Johan Huizinga, Gilles Deleuze, Felix Guattari, Jacques Derrida, who marked postmodernism and poststructuralism studies and supported them with literature, anthropology, psychoanalysis and mythology; had a particularly functional role in explaining the linguistic deviations in Aruoba's poems. Hutcheon's explanations for the poetics of postmodernism, Lyotard's grand narrative, Huizinga's play, Deleuze and Guattari's rhizome concepts, poststructuralist discussions of Derrida on sentence and writing are the areas used in analyzing the linguistic deviations in Aruoba's poems and revealing their epistemological basis.

Oruc Aruoba has created a unique language of poetry by taking advantage of linguistic deviations. Semantic, grammatical and orthographic deviations are common in the poet's poems.

The most notable aspect of Aruoba's poems is the orthographic deviations he referred. It is the most characteristic feature of his poems that the words are divided

into pieces and are sparged in separate verses. In this way, the poet forces the readers to read creatively, taking them out of the reading processes they are familiar with, and exposing them to multiple meanings.

Aruoba poetry is so profound due to its structure. He constructed his poetry together with philosophy and performed the dialectical logic of philosophy in the field of literature. By eliminating the central structure of the language, he questioned the structural thought developed about the human and paved the way for the understanding, and he tried to reach the “infinite” insight determined by the rootless and mythical thought about the human and the universe. In the world of poetry, which he developed under the influence of ontological determinants, Aruoba wandered along the shores of mythical and philosophical discourse thematically, but did not perform it only on the thematic level. In order to reach such a powerful world of meaning, the poet took the language on his center. By changing the center of language, he attempted to inquire the language of poetry, constructed the language of his poetry on the axis of an ontological questioning aimed at the individual, thus reaching the ontological structure he wanted to reach through language. The poet’s poetic language is quite far from attached to a particular center due to the ontological sensitivities expressed. Because, in Aruoba’s thought, being attached to a center is also an obstacle to poetry and philosophy. He decentralized the language he used in poetry as much as possible, broke it into micro-parts, and moved modern thought beyond mathematical language fiction. The fact that the poet’s language of poetry gets under the way “beyond” caused his world of poetry to be filled with different epistemological premises, bits of information about various fields. These bits of information it bears traces from many scientific disciplines such as anthropology, mythology, philosophy, literature etc. These traces are also indications that Aruoba poetry has a metateoric framework and is determined by serious epistemological premises.

Güçler, A. (2022). Politics of national eulogies: Obama and Dr. King's legacy. *Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences*, 23(42), 495-519.

DOI: 10.21550/sosbilder.991904

Research Article

POLITICS OF NATIONAL EULOGIES: OBAMA AND DR. KING'S LEGACY

Arda GÜÇLER*

Sending Date / Gönderim Tarihi: 6 September / Eylül 2021

Acceptance Date / Kabul Tarihi: 29 November / Kasım 2021

ABSTRACT

Eulogy is a key rhetorical tool for the public to come to terms with national tragedies. While eulogies can bring the nation together during times of hardship, they can also undermine political mobilization by placing excessive emphasis on national unity. This paper will analyze this political aspect of national eulogies by providing a close reading of two pivotal political figures in American politics. These figures are the President Barack Obama and the African-American political activist Dr. Martin Luther King. The paper argues that Obama's eulogy is deeply depoliticizing as he shifts the focus from politics to theological reasoning. King's eulogies, on the other hand, are more political as he underlines the theme of individual responsibility. Yet King's discourse also loses its political salience when he taps into the theme of equalizing power of death. This analysis is important to understand the ambiguous nature of eulogies, which makes these speeches oscillate between being a conservative and transformative rhetorical tool in politics.

Key Words: *eulogy, nation, Barack Obama, Dr. Martin Luther King, Jacques Derrida*

Ulusal Anma Konuşmaları ve Politika: Obama ve Dr. King'in Mirası

ÖZET

Anma konuşmaları halkın ulusal felaketlerin üstesinden gelmelerine yardımcı olan önemli retorik araçlardır. Böyle zor zamanlarda ulusu bir araya getirebilme yetisine sahip olan bu konuşmalar, ulusal birliğe fazla vurgu yaptıkları için politik oluşumların

* Assist. Prof. Dr., Özyeğin University Faculty of Social Sciences Department of International Relations, İstanbul / TURKEY, ardagucler@gmail.com

önünü de tkayabilirler. Bu çalışma ulusal anma konuşmalarının politik yönünü Amerikan siyasetindeki iki önemli şahsın anma konuşmalarını yakından inceleyerek çözümleyecektir. Bu şahıslar Başkan Barack Obama ve Afro-Amerikalı siyasi aktivist Dr. Martin Luther King'dir. Çalışma, Obama tarafından yapılan anma konuşmalarının politikayı dini temalar üzerinden bastırıldığını savunur. Diğer taraftan, King'in yaptığı anma konuşmaları daha politiktir çünkü bireysel sorumluluğun altını çizer. Fakat King'in söylemi de ölümün eşitleyici gücüne vurgu yaptığı anlarda politik gücünü yitirir. Çalışma en son olarak anma konuşmalarını daha politik bir yerden okumak için yüzünü Jacques Derrida'ya çevirir. Bu analiz, politikada muhafazakâr ve dönüştürücü bir retorik araç olmak arasında gidip gelen anma konuşmalarının muğlak yapısını anlamak için önemlidir.

Anahtar Kelimeler: *anma konuşması, ulus, Barack Obama, Dr. Martin Luther King, Jacques Derrida*

Introduction

On June 27, 2015, in the aftermath of the mass shootings in the Emanuel African Methodist Episcopal in Charleston, President Obama gave his eulogy to commemorate and mourn for the death of Rev. Clementa Pinckney and eight other African American church members who lost their lives in this atrocity. The 21-year-old shooter, Dylann Roof, had left no doubt about the racially motivated character of his actions, which galvanized the nation and sparked a new round of debates regarding racism, the Confederate flag, and gun violence in the US. It was in this context that President's eulogy was highly important to demonstrate the way the nation was going to come to terms with these issues. The eulogy was particularly marked by that brief couple of seconds when the President sang 'Amazing Grace' and invited others in the church to join him to demonstrate the strength of America's unity as a nation.

For those people who dug deeper into Obama's speech, however, there was nothing accidental or surprising about his choice to end his speech with this hymn since he had organized the entire eulogy around

the idea of grace. He started it by reminding the audience that “the Bible calls us to hope, to persevere, and to have faith in things not seen” (White House, 2015). This opening remark set the general tone of his speech. Building on this theme of things not seen, he called the shooting “an act that he [Roof] imagined would incite fear, recrimination, violence, and suspicion; an act that he presumed would deepen divisions and trace back our nation’s origin sin. Oh, but God works in mysterious ways, God has different ideas, he did not know he was being used by God” (White House, 2015). Roof had intended to deepen the divisions in the nation and spark hate. What he had not realized was the fact that God’s grace was already conspiring against his intentions by marking the event as a blessing for the nation’s survival in unity. He was touched by God’s grace without even knowing it since this atrocity would eventually be inscribed in history as one of those moments when the nation learnt the importance of sticking together and affirming its unity instead of allowing hateful individuals to divide it.

The President’s decision to frame the event as a testimony to American national unity received harsh criticism by some commentators who found it too self-defeating. In her article titled “Dear White People: Come See How Black People Bury Our Dead,” for example, Stacey Patton called Obama the “Eulogizer-in-Chief” and claimed that “What Obama did last Friday was offer a safe vehicle in the performance of Blackness – as president, as a Christian, as forgiver-in-chief. Why can we celebrate him for singing but not for pointing out racism, even as White America gets outraged... Even Obama participated in portraying Blackness as a cultural performance, as opposed to honoring and continuing its history of civil disobedience, fueled by the community rage at living under the conditions of racist violence” (Patton, 2015a). Patton saw Obama’s speech as repressing the anger that the harmed felt towards their perpetrator. Instead, Patton invites Obama to use eulogy to dwell in the empowering potential in the type of cracks and tensions that this event had allowed the public to witness. In other words, Obama should have

treated this tragic event as a political resource to mobilize the people against an order that is informed by systemic racism.

It is along these lines that Obama's reference in his eulogy to God's mysterious agency underlines an important paradox in his speech, which will constitute the heart of this paper. On the one hand, Obama taps into the mysterious character of God's deeds to testify to the force of a larger, cosmic power that conspires against our human intentions. In other words, he chooses to use mystery in the sense of something remaining unknown to us, but still having a determined direction and aim. On the other hand, however, by using the idea of mystery as such, he misses a more fundamental sense of the concept, which means something that remains truly undetermined and does not have a designated *telos*. This paper will take this paradox as its point of departure to understand the political implications of eulogy as a rhetorical tool in American politics, particularly in relation to the way the nation tries to mourn for its African American citizens in the aftermath of targeted killings that are motivated by racial hatred. I start the paper by studying Obama's eulogy that he delivered for the victims who lost their lives in the tragedy in Charleston. This analysis will particularly be informed by the literature on presidential eulogies in the US. The second section visits another key figure in the history of African American politics, Dr. Martin Luther King Jr., whose eulogies, I claim, set a precedent for the kind of tensions that I observe in Obama's speech. I will particularly focus on King's *Eulogy for the Martyred Children*, which he delivered for four African American girls who lost their lives in a church bombing in Birmingham, Alabama. The last section of the paper briefly develops an alternative politics of mourning and eulogy by tapping into Jacques Derrida's reflections on the topic.

Keeping The Nation Intact

In order to understand the political significance of eulogies, we need to remember Aristotle's tripartite typology in understanding

rhetoric (i.e. deliberative, judicial, and epideictic) (Garver, 2009). In his translation of Aristotle's canonical work titled *Rhetoric*, George A. Kennedy defines epideictic rhetoric, which also include eulogy, as "speeches that do not call for any immediate action by the audience but that characteristically praise or blame some person or thing, often on a ceremonial occasion such as a public funeral or holiday" (Kennedy, 1991:7). In such ceremonial speeches, the audience acts as a spectator, which is different from deliberative or forensic (or judicial) speeches where the audience plays an active role. Eulogies fall under the category of epideictic (or ceremonial) speeches since it is about consoling an audience that suffers from the pain of losing someone important in their lives. Eulogies can be addressed to family members or close friends. Yet if the deceased is a renowned or a symbolic figure, as in the case of fallen soldiers, the addressee of eulogies can be as large as the entire nation. A good example for the latter would be Pericles' Funeral Oration, which commemorates the soldiers who lost their lives during the Peloponnesian War.

Contra to deliberative and judicial rhetoric, which invite contestation and disagreement, the epideictic form "has been seen as a rhetoric of identification and conformity whose function is to confirm and promote adherence to the commonly held values of a community with the goal of sustaining that community" (Sheard, 1996: 766). Yet others read epideictic rhetoric more as a subversive form that can open "a path to alternatives" (Atkins, 1994: 632). This makes epideictic rhetoric "at once revolutionary and conservative" (Atkins, 1994: 629). In this article I will study eulogies in the context of this ambiguity that is attributed to epideictic rhetoric. On the one hand, I will shed light on the more conservative aspect of eulogy as a public speech that reaffirms the commonly held national values at the expense of political agonism. On the other hand, I will also highlight the politically subversive aspects of this epideictic form by focusing on Dr. King's eulogies. I will ultimately

conclude that both Obama and Dr. King privileges the conservative aspect of eulogy over its transformative potential.

Historically, eulogy has been a key outlet for Americans to mourn for those who have lost their lives in national tragedies. These events, of course, can be as diverse as natural disasters such as earthquakes and man-made atrocities such as mass shootings. Regardless of their nature, however, national eulogies have the general characteristic of trying to console the nation and reassure the American public that it can survive such tragedies without losing its unity. Not surprisingly, the president is the main political actor who conventionally takes on this role of addressing the nation in the aftermath of a national tragedy and eulogizing the ones that have lost their lives. As Michael Nelson puts it, during times of emergency and tragedy, everyone turns their eyes to the president as “the chief of state” who can utter “unifying words of resolve and reassurance” to make sure that “the crisis will be met” (Nelson, 2010). That is why scholars such as Brian Amsden designate national eulogies as social and political glues that “help the nation mourn” and ultimately manage to generate “shared understanding, and rearticulate common values” (Amsden, 2014). Michael Dennis and Adrienne Kunkel also make a similar point when they claim that all other aspects of national eulogies that are given by American presidents come after “the main goal and responsibility of consoling audience and self” (Dennis & Kunkel, 2004). In short, the literature shows us that even though presidential eulogies are about loss, pain, and injustice, their aim turns out to be to solace the entire nation and remind it of its unity.

Building on this premise, Campbell and Jamieson (2008) deduce two specific characteristics about presidential national eulogies and juxtapose them to those eulogies that are delivered for individuals. The first key characteristic pertains to the fact that in national eulogies the president focuses not only on the event and the victim, but also on those who survive the event. This is different from an individual eulogy where

the focus tends to be on the event that took place and the people who have lost their lives because of such events. Put in temporal terms, they are focused not only on the past, but more importantly on the future of the nation, which drives them to ask questions pertaining to the survival of the nation as one single, wholesome organism. This leads us to the second point that is underlined by these authors. In individual eulogies, the speaker mostly narrates the event that has happened without trying to understand why such a tragedy took place. This happens because eulogies are deemed as inappropriate places to dig into the reasons behind someone's death. The pain remains too fresh to take such an investigative stance on the matter. In national eulogies, in contrast, the president deems it his responsibility to pose some fundamental questions about why such tragedy took place and what can be done about it: "As the nation turns to the chief executive for leadership, it asks two questions: what does this catastrophe mean, and how is the country to act to ensure that it does not recur?" (Campbell and Jamieson, 2008: 84). Eulogies, in other words, provide an opportunity for the nation to think deeper about its core problems and address them as urgently as possible so that similar atrocities, particularly hate crimes, do not happen again.

The other key element that is underlined by the literature regarding the national eulogies has to do with the overtly religious undertone of these public speeches. National eulogies, Campbell and Jamieson note, frequently borrow from theology because the religious discourse enables the community to believe that religious references are inclined to convince the public that there is a superior force that works behind the scene to bring the nation back on its feet. As Campbell and Jamieson put it, "when presidents invoke God... it is to suggest that they recognize a higher power and seek to place the nation under its protection" (Campbell and Jamieson, 2008: 83). The sense of an omnipotent being hovering over the finite realm of human beings and its invisible upper hand managing the order of things, including the destiny of political community, enables the people to cope with the tragedy

better. It also gives the presidential eulogies a certain sense of authority that the president would otherwise not be able to garner on his own. It is important to note that such references to an interventionist, sovereign God has always been an important aspect of American political thought and leadership as exemplified by James Madison's famous first inaugural address: "... we have all been encouraged to feel in the guardianship and guidance of that Almighty Being whose power regulates the destiny of nations" (Richardson, 1910: 453).

President Obama's eulogy in Charleston in that regard is a good example of these features that I have associated with national eulogies thus far. Even though Obama is addressing a specific African-American church community, which grieves the loss of its beloved members due to a criminal act that is motivated by racial hatred, a closer analysis of the text reveals that the addressee of the speech is much larger and comprehensive than this specific group. Obama addresses not only that specific church community, but the African American community at large who have historically suffered and still suffers from similar forms of racially-motivated violence and injustice that is exemplified by the specific event in Charleston. As he puts it: "Over the course of centuries, black churches served as 'hush harbors' where slaves could worship in safety... bunkers for the foot soldiers of the Civil Rights Movement. They have been, and continue to be, community centers where we organize for jobs and justice... When there were laws banning all-black church gatherings, services happened here anyway, in defiance of unjust laws" (White House, 2015). Also, Obama's eulogy addresses the non-African American population in the nation: "A sacred place, this church. Not just for blacks, not just for Christians, but for every American who cares about the steady expansion of human rights and human dignity in this country; a foundation stone for liberty and justice for all" (White House, 2015). His eulogy includes them as members of a political community who should be bearing witness to this national tragedy.

An even more important point pertains to the fact that Obama not only speaks to the nation, but also speaks on their behalf in the sense of calling them to action and making claims for them that they might agree or disagree. As highlighted by Jamieson and Campbell before, presidential eulogies have a representative function since they focus both on the past and the future of a political community. This is pretty much what Obama does when he draws the attention of his audience to see this event as a symptom of the larger problems that afflict the American nation as he talks about “our children” who “languish in poverty, or attend dilapidated schools, or grow without prospects for a job or for a career” (White House, 2015). He invites the entire community to acknowledge “those lost young men, tens and tens of thousands caught up in the criminal justice system” and calls all American to come to terms with the fact that “racial bias can infect us even when we don’t realize it” (White House, 2015). He holds them accountable for thinking more thoroughly about the persistent patterns of racial injustice in the nation and act on these matters. I consider this aspect of Obama’s eulogy as deeply political as it foregrounds “this tragedy,” in his own words, “to ask some tough questions” (White House, 2015) that grapple with the very fundamental problems in American society and solicit the people to act otherwise. In that regard, the fact that Obama’s eulogy addresses the entire nation and holds each member accountable to change the dominant patterns of behavior in American society constitutes the powerful and politicizing aspect of his eulogy. It demonstrates how he uses a specific tragic event to shed light on other problems that are a part of the nation.

There is, however, also the religious element in his eulogy, which, I claim, underlines this aspect of his speech and places excessive emphasis on forgiveness and national unity and ultimately undermines the empowering role that political conflict and grievances can play in a eulogy. As I mentioned in the beginning of this paper, I relate this to his use of the concept of grace. I would now like to show why I find his use of grace problematic and how my critique is related to eulogies as

rhetorical and political tools. As established earlier, a central paradox constitutes Obama's reflections on God's grace, which represents, for Obama, the mysterious machinations of an omnipotent force that shapes our world beyond the finite power of human intentionality. Further, it means that even an event as atrocious and tragic as the one that happened in Charleston ultimately should ultimately be interpreted as a blessing that reminds us of God's bountiful grace, which harbingers the promise of a much brighter future to come:

"He [Roof] didn't know he was being used by God. Blinded by hatred, the alleged killer could not see the grace surrounding Reverend Pinckney... the light of love that shone as they opened the church doors and invited a stranger to join in their prayer circle. The alleged killer could have never anticipated the way the families of the fallen would respond when they saw him in court – in the midst of unspeakable grief, with words of forgiveness. He couldn't imagine that." (White House, 2015)

Let's unpack this passage and try to understand the kind of discursive performativity that goes into it. At first, Obama refers to that morning before the tragedy took place and talks about the unconditional welcome that the church members had shown to Roof by accepting him as a part of the congregation. This highlights the church members' commitment to universal hospitality. He then relates such hospitality to the events that happened after the tragedy by referring to the forgiving words that the family members uttered to Roof in court and the kind of shock that such gracious behavior must have produced in the criminal's mental and emotional world. By tying these two gestures of grace together (accepting someone to the church to worship together and forgiving a criminal who is responsible for the death of many people), however, Obama not only construes his understanding of grace, but also his thoughts about disgraceful and unworthy behavior, which can have certain disciplinary effects on those who are left with the duty to forgive a criminal who have hurt them very deeply and who symbolizes a larger injustice in society such as racial hatred. For example, the idea of hatred

plays exclusively a negative role in Obama's speech. He depicts this emotion as something that blinds us from seeing reality. He does not consider the fact that hatred can also be encapsulated as a powerful emotion that opens our eyes to realities that we are otherwise accustomed to repress or as a powerful defense mechanism that protects us against those who are resolute to harm us. Therefore, Obama loses a key distinction between the hatred of the perpetrator and the hatred of the harmed because his unconditional faith in God's grace does not allow him to consider such nuances.

Again, this takes us back to the paradoxical function of the idea of mystery plays in his eulogy. As I noted earlier, presidential eulogies have historically used religious tropes because this rhetorical strategy has the function of reassuring the public and giving them the feeling that there is a higher power in charge of things that are beyond human comprehension. This is what he means by God's mystery. Roof was used by God's mysterious powers even though he did not know what was happening to him. This ties nicely to Obama's earlier reflections on grace. Those family members who immediately chose the option of forgiving Roof did so because they had unconditional confidence in God's grace and for that reason they could see in this extremely personal tragedy the bountiful nature of God's grace and the power of forgiveness.

Even though this rendition of what took place in Charleston might at first look quite empowering, it is also easy to see how this determinate meaning that Obama ascribes to the event and its aftermath can be quite debilitating for the African American population who have been a victim of similar atrocities for centuries. For example, Obama's eulogy risks generating a sense of guilt for those who might feel strong resentment and even hate towards the perpetrator. It also places a disproportionate weight on the shoulders of the harmed as it ends up making them the spectacle of judgment, which takes the attention away from its due locus. To quote Obama again, "the alleged killer could not imagine how the city

of Charleston... would respond not merely with revulsion at his evil act, but with big-hearted generosity and, more importantly, with a thoughtful introspection and self-examination that we so rarely see in public life” (White House, 2015). It is ironic that the tragedy happens in consequence of an individual who is unquestionably motivated by racial hatred and Obama’s speech and most of the mainstream media outlets focus on the African American population’s duty to be self-reflective (or introspective). We had also witnessed a similar misplacement of responsibility and public gaze in the case of the riots in Baltimore in 2015. The media turned a mother chastising his son for joining the riots into a spectacle of both positive and negative judgment. By doing that the media not only redirected the attention of the debates from the public and political to the private sphere and framed the issue as a matter of violence/non-violence instead of delving deeper into the questions that pertain to the social, economic, and political reasons behind the Baltimore riots (Patton, 2015b). It is, of course, vocalized in the form of praise, which congratulates the families of the victims for remaining calm and not reciprocating the type of hatred that was demonstrated by Roof. But the praise also works as a burden and a disciplining mechanism because it obliges them to show (unconditional) love towards the very person who is responsible for their grief.

In the remaining parts of the paper I will try to show that Dr. Martin Luther King’s eulogies set a precedent for Obama since the former was caught up in a similar paradox of using eulogies both as a means of political mobilization for African Americans while also having excessive faith in the connection between unmerited suffering and the promise of liberal progress. I will do this by looking at some of King’s eulogies. I will end the paper by offering a more politicized sense of eulogy through Derrida’s reflections on the matter. I will claim that the idea of mystery in eulogies can be utilized in a more political manner if it is used in the sense of something remaining truly undetermined and open to new possibilities.

King and The Burden of Unmerited Suffering

As reminded by President Obama himself in his eulogy in Charleston, African American churches have historically been a target of racial hatred and violence. September 15, 1963 was another episode of these tragic set of events when a bomb was detonated at the Sixteenth Street Baptist Church in Birmingham, Alabama, which results in the death of four African American girls and left many injured. Right after this atrocity, on September 18th, Dr. King delivered his Eulogy during the funeral of three of these girls, which he called the “Eulogy for the Martyred Children” (King, 1986). This tragedy left its mark in history by being highly important in demonstrating the depth of racial hatred towards the African American population in the US. The utterly tragic character of the event gave the Civil Rights Movement a new momentum to garner more supporters against claims of white supremacy. However, it also coincides with the period of King’s life where he was becoming more disillusioned with his own political ideology since it was not garnering the type of mobilization that he was interested in achieving. His trust for the conscience of white population and his faith in the promise of liberal progress had started to be too self-defeating. It is in view of these issues that I would like to show here that Dr. King’s eulogy is also caught up in a similar paradox that I have observed in Obama’s case. We might even claim that King’s eulogy set a precedent for Obama and the kind of issues that I have detected in the latter.

Like Obama, King’s eulogy oscillates between calling the entire nation to question the very fundamentals of society and downplaying the productive role that conflict and hatred can play in politics. On the one hand, his eulogy is deeply politicizing. He reminds his audience that even though the deceased might have suffered a physical death, their memory will remain alive and well in our minds. The tragedy will keep holding the American public responsible to remind each member of the society to tackle the issues that revolved around race. The victims, in other

words, will survive the event in our imaginary because their loss will work as a moral signpost to understand who to hold responsible for racial inequalities and violence in the US. As King puts it:

“These children died nobly. They are the martyred heroines of a holy crusade for freedom and human dignity... They have something to say to a federal government that has compromised with the undemocratic practices of southern Dixiecrats and the blatant hypocrisy of right-wing northern Republicans... They have something to say to every Negro who has passively accepted the evil system of segregation... They say to us that we must be concerned not merely about who murdered them, but about the system, the way of life, the philosophy which produced the murderers.” (King, 1986: 221)

In short, similar to Obama, King uses eulogy as a means to address the entire nation and remind them of their responsibilities. His speech has the representative quality of making claims on behalf of its addressees, which include both the white and black population in the US. It particularly invites the white population to question their convictions so that such atrocities do not happen again. This is what I designate as the more politicizing aspect of King's eulogy, which does not eschew from targeting the responsible actors and pointing to systemic injustices that are prevalent in society in the name of enacting a fundamental change in society and inviting a radically different future to come. Used in this manner, eulogy becomes a politically empowering vehicle that can mobilize the masses and impart a universal message that is able to go beyond the immediacy of its context.

My problem with King's eulogy starts when his discourse attains a more religious character, which I think works against his efforts to produce political mobilization. King develops an argument that resembles Obama's reference to God's grace and its power to produce good where it is least expected. However, he pursues this argument not through the concept of grace, but through the idea of unmerited suffering. As he puts it, “God still has a way of wringing good out of evil. And

history has proven over and over again that unmerited suffering is redemptive... We must not despair. We must not become bitter” (King, 1986: 222). Whereas Obama places the emphasis on the interventionist character of God and its ability to remain mysterious to the finite character of human comprehension, King seeks solace in the equalizing character of death before God’s presence: “I hope you can find a little consolation from the universality of this experience. Death comes to every individual. There is an amazing democracy about death... Death is the irreducible common denominator of all men... let this daring faith, this great invincible surmise, be your sustaining power during these trying days” (King, 1986: 223).

This specific interpretation of death, however, significantly diminishes its political implications. The consoling tone of King’s eulogy risks becoming complicit in repressing the pressing political tensions because it does not see how such anger, and even hatred, can be highly promising in mobilizing the harmed and for holding a hegemonic society responsible for its actions and privileges. A strong emphasis on equality before God in this manner is not strong enough to form a discourse that could exclude those who are not (yet) worthy of equal respect because it tends to presume the conditions of tolerance, respect, and civic agreement where there is none. Also, it puts the emphasis on the wrong places. King tells the family members who lost their lives that “life is hard, at times as hard as crucible steel. It has its bleak and difficult moments... But if one will hold on, he will discover that God walks with him... and that God is able to lift you from the fatigue of despair to the buoyancy of hope and transform dark and desolate valleys into sunlit paths of inner peace” (King, 1986: 222). My point is not to question the faith of those who attended the church. Rather, the point is to show the self-defeating character of putting exclusive emphasis on the hopeful, and graceful, character of this event, which does not allow King to see that his faith in the idea of a progressive history is a quite contingent one. By presuming a natural tie between the experience of unmerited suffering and the

promise of liberal progress, he misses the fact that liberalism's emphasis on individualism, private rights and property have also proven to perpetuate such suffering. That is why death should be interpreted not only as an equalizing force, but also as a differentiating force, particularly in the case of unmerited suffering through criminal actions that can be used politically to mobilize the affected communities and unearth the kind of feelings and resources that the dominant social order teaches us to repress. This is what I see as being promised, but ultimately compromised in King's eulogy. As I will now show, King became more acutely aware of the contingent character of this tie between unmerited suffering and the presumption of liberal progress when he delivered a similar eulogy two years later.

On March 9, 1965, Reverend James Reeb, who was a white religious leader who openly supported the Civil Rights Movement and supported King in pushing for voting rights in Selma, Alabama, was brutally killed in front of a whites-only restaurant. He lost his life two days after the attack. On March 15, King delivered a eulogy for Reeb. Like his earlier eulogy, King reminds the audience that even though Reeb might be dead in person, his legacy will not experience a social death. He also points to the more systemic character of problems that revolve around the question of race in the US and tries to see this event as a manifest symptom of these larger issues: "Reverend James Reeb has something to say to all of us in his death... When we move from the who to the what, the blame is wide and the responsibility grows" (King, 1965). King then designates "every minister of the gospel who has remained silent," "the irresponsibility of every politician who has moved down the path of demagoguery," "brutality of every sheriff and law enforcement" and many other actors including the "federal government" (King, 1965) itself as responsible for the murder of this activist. In short, King uses eulogy to question the very fundamentals of an unjust society and invites his audience, both white and black, to question "the system, the way of life, the philosophy which produced the murder" (King, 1965).

However, right after this political gesture, which I find quite productive in mobilizing the public in the direction of fighting against racially-motivated violence, his eulogy attains a religious tone, which shows strong resemblance to Obama's reference to God's grace: "God still has a way of bringing good out of evil. History has proven over and over that unmerited suffering is redemptive... Indeed, this tragic event may cause the white South to come to terms with its conscience... Somehow we must still believe that the most misguided among them will learn to respect the dignity and worth of all human responsibilities" (King, 1965). Again, we are observing a faith in the connection between unmerited suffering and liberal progress, which speaks to the conscience of the wrong-doer. But it is also important to underline a slight change in King's voice since he seems significantly less sure about the fate of such progress as he starts to use phrases such as 'may cause' and 'somehow we must believe.' It is obvious that he still has commitment to it, but it proves to be much more contingent than before in his discourse. He tells the audience that "this is the second time within the last two weeks I've had to stand in this state, in the black belt of Alabama, to eulogize individuals who have been brutally murdered" (King, 1965). The eulogy gives some signs that during two years, from 1963 to 1965, his faith in the power of unmerited suffering and its blessings has been shaken.

This shift in King's discourse can be observed beyond the immediate context of his eulogies. Starting by early 1960s, King's commitment to American exceptionalism and the liberal fiction was criticized by many actors within the African American population such as the Student Nonviolent Coordinating Committee (SNCC), Malcolm X, and Black Panthers. His critics wanted to see the US not as the harbinger of a lost liberal promise, but as an empire with an unending thirst for oppression and exploitation. African American population was a colonized subject within this empire that had to be countered by a discourse of liberation and communal control instead of integration. These criticisms underline the main paradox that I am trying to draw our

attention to. As George Schulman puts it, “when legitimacy requires piety for a founding legacy, they must redeem its promise to oppose its exclusionary practice; when legitimacy requires speaking to and for everyone in a nation, they must discount the depth of division to redeem it; when legitimacy derives from the moral authority of a redemptive role, actors must disown in themselves the partiality and power that signify corruption in the social body they would purify” (Schulman, 2008: 119). Towards the middle of 1960s, King started to become more aware of the contingency of the connection that he was making between unmerited suffering and the promise of liberal progress. Richard Lischer articulates King’s frustration in these following words: “King’s rage was second to none, neither Stokely Carmichael’s nor Malcolm X’s, but his commitment to Christianity offered him no outlet in the rhetoric of violence” (Lischer, 1995: 108). Over the course of years King saw himself marginalized because he was neither fully embraced by the white America nor by the radical critics of white supremacy.

I am drawing attention to this crisis that King had to go through towards the mid-1960s to make two key points in relation to my analysis of his eulogies. First, it is possible to see the kind of paradox that I am locating in his eulogies as an exemplary manifestation of a tension that is central to the entirety of his political thought. That is why it is quite productive to read King’s eulogies in consideration of the general trajectory of his political journey and the kind of impasses that he hit along the way. Second, when we start reading King’s eulogies from this historical viewpoint, it becomes possible to detect some of the subtle changes that took place in them that might otherwise go unrecognized. This is what I tried to do in my comparison of the two eulogies that King delivered in 1963 and 1965. During the time span of these two years, King has become more hesitant in strongly affirming the promise of an ever-progressing liberalism that educates itself through the pains of unmerited suffering. However, his overall discourse remains bound by this paradox because he is not ready to let go off the type of connection

that he presumes between such suffering and liberal progress. That is why, King's eulogies ultimately remain stuck in a similar tension that I have observed in Obama's decision to use God's grace as a point of reference, which unfruitfully oscillates between calling people to question the fundamentals of American society, including its liberal premises, and seeing such suffering as the automatic sign of a much brighter future to come. The last section of this paper will briefly draw on Jacques Derrida's thought to give us a glimpse of a different politics of mourning and eulogizing, which I will juxtapose to the discursive strategies I have observed in Obama and King.

Derrida and The Work of Mourning

As I shown above, the core problem with both Obama's and King's eulogies is their urgency to give a determinate meaning to the legacy of the mourned. Obama wants to reduce the event to the manifestation of God's grace and King interprets such tragedies as the redemptive force of unmerited suffering. These religiously motivated frameworks rely on a distinct sense of mystery, which means that there is a determinate destiny awaiting the American people that is empowered by the promise of liberal progress. All these atrocities are meant to work as a ladder, either in the form of bountiful grace or redemptive suffering, towards the direction of getting one step closer to this ultimate *telos*. I have tried to show that this reasoning can be politically dangerous and even violent since it takes the attention from away the culprit and channels it towards the sufferer.

Concluding Remarks

I would like to end the paper by offering a more political interpretation of public eulogies. As discussed in the earlier parts of this paper, one of the most politicizing aspect of a public eulogy is its capacity to speak not only about the past (the tragic event) or the present (the intense suffering), but also of the future (new beginnings). When national

eulogies take the representative form of making claims on behalf of different actors that constitute the nation, they posit the mourned as a haunting presence that will keep coming back in the future and keep calling us to political action. Obama and King are both partially able to accomplish this aspect of mourning, but they short-circuit it by ultimately relying on a liberal *telos* that sees moments of divisions, anger, and conflict as something to be domesticated as quickly as possible instead of treating them as productive phenomena that teaches the public to question its fundamental values.

When they use this rhetorical form to call the nation to action in the name of challenging systemic racial violence and injustice, their eulogies become politically engaging. However, as shown in this article, both of these political figures are not very affirmative towards those moments of ambiguity when the identity of the mourned remains open to political interpretation. Given that they are determined to give their speeches a certain *telos*, which is national unity, they choose to repress such indeterminacy and reduce the identity of the mourned either to God's bountiful grace or the merits of unmerited suffering. This goes back to the conservative aspect of epideictic rhetoric that was highlighted in the earlier sections of this article.¹ However, it is important to

¹ Jacques Derrida's work on the concept of mourning can be an interesting point of departure to understand these issues pertaining to teleological reasoning. Derrida does not write about eulogies per se. But his reflections on mourning sheds light on politics of eulogizing. For Derrida, while the act of mourning is valuable in terms of its capacity to commemorate the loss of someone, he also sees a potential danger in any act of mourning. That is, the mourner can morph the memory of the mourned in an image that is comfortable for the former and hence does not respect the singularity of the latter. As Derrida puts it, in works of mourning the mourned risks surviving his death as an "image, idol, or ideal" (Derrida, 1989: 6). That is why the work of mourning should remain open to heterogeneous interruptions so that I do not "interiorize it [the mourned] totally and it is no longer other" (Derrida, 1985: 58). As Penelope Deutscher puts it, "of course, fidelity to the other implies that one must mourn the loss of the other. Failing to mourn suggests infidelity to the other. But perhaps the failed mourning of incorporation

remember that eulogies cannot be reduced to this conservative function because this would do injustice to the ambiguous character of eulogies as an epideictic form. As shown in the article, eulogies do have a transformative function in politics. This transformative aspect of eulogies, however, becomes almost completely eclipsed in Obama's commemoration of Rev. Clementa Pinckney. In Dr. King's case, his eulogies are more open to such political transformation. Yet his insistence to rely on theological tropes ultimately undermines this political aspect of his eulogies as he emphasizes our common vulnerability in the eyes of God at the expense of political agonism.

Information Note

The article has been prepared in accordance with research and publication ethics. This study does not require ethics committee approval.

References

Amsden, B. (2014). Dimensions of temporality in President Obama's Tucson memorial Address. *Rhetoric & Public Affairs*, 17(3), 455-476.

is a greater fidelity to the other? Successful mourning assimilates or digests the other. But in failed mourning, I cannot assimilate the other" (Deutscher, 1998: 166). Hence, Derrida thinks that such acts of incorporation and domestication are inevitable. But he also wants to remain aware of the kind of violence that we commit towards to the singular legacy of the mourned when we perform such domestications. That is why Derrida argues that mourning is, and should be, an open-ended process that keeps bringing back the memory of the mourned anew and sometimes in highly unanticipated ways. In other words, the work of mourning has the aporetic character of only being successful when it fails to become complete. The mourned, Derrida writes, "continues to lodge there like something other and to ventrilocate through the 'living'... the dead person continues to inhabit me, but as a stranger" (Derrida, 1985: 58). There is an ethical duty to respect the singularity and hence the otherness of the mourned because otherwise the person becomes too much of our own memory and imagination, and hence loses their singularity. The mourner should have an affirmative relationship with the interruptive moments in our processes of mourning.

- Atkins, G. D. (1994). Envisioning the stranger's heart. *College English*, 56, 629-641.
- Dennis, M. R., & Kunkel, A. D. (2004). Fallen heroes, lifted hearts: Consolation in contemporary presidential eulogia. *Death Studies*, 28(8), 703-731.
- Derrida, J. (1985). *The ear of the other: Otobiography, transference, translation*. (Trans: P. Kamuf), Schocken Books.
- Derrida, J. (1989) *Mémoires: For Paul de Man*. (Trans: C. Lindsay, J. Culler, E. Cadava, P. Kamuf), Columbia University Press.
- Deutscher, P. (1998). Mourning the other, cultural cannibalism, and the politics of friendship (Jacques Derrida and Luce Irigaray). *Differences: A Journal of Feminist Cultural Studies*, 10(3), 159-184.
- Garver, E. (2009). Aristotle on the kinds of rhetoric. *Rhetorica: A Journal of the History of Rhetoric*, 27(1), 1-18.
- Kennedy, G. (1991). *Aristotle on rhetoric*. Oxford University Press.
- King, M. L. (1986). Eulogy for the martyred children. In J. M. Washington (Ed.), *A Testament of Hope: The Essential Writings of Martin Luther King, Jr.* (pp. 221-223), Harper and Row Publishers.
- King, M. L. (2002, May/June). A Witness to the truth. *UU World*. <http://archive.uuworld.org/2001/02/feature2.pdf>
- Kohrs, K. C. & Jamieson, K. H. (2008). *Presidents creating the presidency: Deeds done in words*. University of Chicago Press.
- Lischer, R. (1995). *The preacher king: Martin Luther King, Jr. and the word that changed America*. Oxford University Press.
- Nelson, M. (2010). Speeches, speechwriters, and the American Presidency. In M. Nelson & R. L. Riley (Eds.), *The President's Words*:

Speeches and Speechwriting in the Modern White House (pp. 1-27), University Press of Kansas.

Patton, S. (2015a, June 29). Dear white people: Come see how Black people bury our dead. *Dame Magazine*.

<http://www.damemagazine.com/2015/06/29/dear-white-america-come-see-how-black-people-bury-our-dead>

Patton, S. (2015b, April 29). Why is America celebrating the beating of a black child?. *The Washington Post*.

<https://www.washingtonpost.com/posteverything/wp/2015/04/29/why-is-america-celebrating-the-beating-of-a-black-child/>

Richardson, J. D. (1910). *A compilation of the messages and papers of the presidents, 1789-1897, Vol. I*. Bureau of National Literature and Art.

Sheard, C. M. (1996). The public value of epideictic rhetoric. *College English*, 58(7), 765-794.

Schulman, G. (2008) *American prophecy: race and redemption in American political culture*. University of Minnesota Press.

White House: Office of the Press Secretary (2015, June 26). *Remarks by the President in eulogy for the honorable reverend Clementa Pinckney*.

<https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2015/06/26/remarks-president-eulogy-honorable-reverend-clementa-pinckney>

EXTENDED ABSTRACT

Eulogy has been a key rhetorical outlet for Americans to mourn for those who have lost their lives in national tragedies. Not surprisingly, the president is the main political actor who conventionally takes on this role of addressing the nation in the aftermath of a national tragedy. Even though presidential eulogies are about loss, pain, and injustice, they try to solace the entire nation and remind it of its unity. In national eulogies, the president focuses not only on the event and the victim, but also on those who survive the event, which is different from an individual eulogy where the focus tends to be on the event that took place and the people who have lost their lives because of such events. Also, in national eulogies the president deems it his responsibility to pose some fundamental questions about why such tragedy took place and what can be done about it. Another key element is the overtly religious undertone of these public speeches. The sense of an omnipotent being hovering over the finite realm of human beings and its invisible upper hand managing the order of things, including the destiny of political community, enables the people to cope with the tragedy better.

It is in view of these distinct qualities pertaining to national eulogies that this paper will study the relationship between politics and this rhetorical form. The paper will show that while eulogies can bring the nation together during times of hardship, they can also undermine political mobilization by placing excessive emphasis on national unity. It will do this by providing a close reading of two pivotal political figures in American politics. These figures are the American President Barack Obama and the African-American political activist Dr. Martin Luther King. The paper argues that Obama's eulogy is deeply depoliticizing as he shifts the focus from politics to theological reasoning. Obama does this by tying two senses of theological grace together (accepting someone to the church to worship together and forgiving a criminal who is responsible for the death of many people). He, therefore, invites the nation to forgive the criminal to hold the national unity intact. This depoliticizes the atrocity being committed and burdens the impacted population disproportionately without addressing the core injustices in society such as racial hatred.

King's eulogies, on the other hand, are more political as he underlines the theme of individual responsibility. These speeches invite the white population to question their convictions so that such atrocities do not happen again. This is what I designate as the more politicizing aspect of King's eulogy, which does not eschew from targeting the responsible actors and pointing to systemic injustices that are prevalent in society to enact a fundamental change in society. My problem with King's eulogy starts when his discourse attains a more religious character, which I think works against his efforts to produce political mobilization. King develops an argument that

resembles Obama's reference to God's grace and its power to produce good where it is least expected. However, he pursues this argument not through the concept of grace, but through the idea of unmerited suffering. Whereas Obama places the emphasis on the interventionist character of God and its ability to remain mysterious to the finite character of human comprehension, King seeks solace in the equalizing character of death before God's presence. This specific interpretation of death significantly diminishes the political implications of his eulogies. Consequently, the consoling tone of King's eulogy risks becoming complicit in repressing the pressing political tensions. This analysis is important to understand the ambiguous nature of eulogies, which makes these speeches oscillate between being a conservative and transformative rhetorical tool in politics.

Ünalđı, E. (2022). Rus Viyola Okulunun kuruluşu ve gelişimi: Vadim Borisovski. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(42), 521-546.

DOI: 10.21550/sosbilder.960797
Araştırma Makalesi / Research Article

RUS VİYOLA OKULUNUN KURULUŞU VE GELİŞİMİ: VADİM BORİSOVSKİ

Elena ÜNALDI*

Gönderim Tarihi / Sending Date: 1 Temmuz / July 2021
Kabul Tarihi / Acceptance Date: 14 Eylül / September 2021

ÖZET

20. yüzyılda solo viyola yorumculuğu hızla gelişmeye başlamış, Alman viyolacı Paul Hindemith, İskoç viyolacı William Primrose, İngiliz viyolacı Lionel Tertis ve Rus viyolacı Vadim Borisovski sayesinde yeni bir seviyeye ulaşmıştır. Moskova Çaykovski Devlet Konservatuvarında profesör olan Vadim Borisovski, öğretmenlikle beraber hayatı boyunca solist ve Beethoven Yaylı Dörtlüsü'nün viyola sanatçısı olarak konserler vermiştir. Pedagog olarak kendine ait çalışma yöntemlerini, disiplinini ve sahne tecrübesini öğrencilerine aktaran Borisovski, 47 yıl öğretmenlik yapmış ve çok sayıda profesyonel viyola sanatçısı yetiştirerek Rus Viyola Okulunu dünya standartlarına ulaştırmıştır. Bu çalışmanın amacı Rus Viyola Okulunun kurulması ve gelişmesi ile çalışma yöntemleri ve önde gelen Rus viyola sanatçılarının önemini anlatmaktır.

Anahtar Kelimeler: viyola, Rus Viyola Okulu, viyola eğitimi, viyola yorumculuğu, Vadim Borisovski

Establishment and Development of Russian Viola School: Vadim Borisovsky

ABSTRACT

In the 20th century, the art of viola interpretation began to progress rapidly, thanks to German violist Paul Hindemith, Scotch violist William Primrose, British violist Lionel Tertis and Russian violist Vadim Borisovski, it reached to a new level. Vadim Borisovsky

* Öğr. Gör., Bursa Uludağ Üniversitesi Devlet Konservatuvarı Müzik Bölümü, Bursa / TÜRKİYE, eunaldi@uludag.edu.tr

Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi
Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences
Cilt: 23 Sayı: 42 / Volume: 23 Issue: 42

was a professor at the Moscow-Tchaikovsky State Conservatory, in addition to his teaching career; he gave concerts throughout his whole life as a soloist and member of the Beethoven Quartet. As a pedagogue, he educated many professional violists throughout his 47 years of teaching career, which he carried over his discipline, experience and own methods to his students, accomplishing the Russian viola school to the world standards. This work aims to explain the progress of the Russian art of viola interpretation, practice methods and importance of leading Russian violists.

Key Words: *viola, Russian viola school, viola education, viola interpretation, Vadim Borisovsky*

Giriş

Viyola yorumculuğu tarih sahnesine senfonik müziğin evrilmesiyle çıkmıştır. Romantik Dönem’den önce viyola, orkestrada ağırlıklı olarak eşlik konumundayken, Romantik Dönem’de eserlerin dramatizmini ortaya çıkartma konusunda önemli bir rol üstlenmiştir. Bu durum viyola partilerinin teknik açıdan zorlaşmasına, çalgının müzikal ve teknik açılardan gelişmesine neden olmuştur. Viyola yorumculuğu Avrupa’da 19. yüzyılda oluşmaya başlamış, Rusya’da ortaya çıkması ise 20. yüzyıla bulmuştur. 20. yüzyıla kadar Rusya’da keman öğrencileri konservatuvarlarda “Yardımcı Viyola” adlı zorunlu bir ders almışlar, dersleri keman öğretmenleri vermiş ve do anahtarı okuma, entonasyon gibi oldukça temel bilgileri öğretmişlerdir.

Rus Viyola Okulu keman ve viyola sanatçısı, öğretmen Vladimir Bakaleynikov ve onun öğrencisi Vadim Borisovski ile başlamıştır. Viyolayı, keman ve viyolonsel gibi, solo çalgı olarak görmek isteyen Borisovski hayatı boyunca viyola yorumculuğu üzerinde çalışmış ve kırk yedi yıl boyunca öğrenciler yetiştirerek viyola okulunun temelini atmıştır. 1930’lu yıllarda Borisovski’nin sayesinde Rusya’daki müzik liselerinde ve Gnesin Enstitüsünde viyola sınıfı açılmıştır. Tüm bu gelişmelerden dolayı Borisovski Rus Viyola Okulunun kurucusu olarak bilinmektedir. Borisovski keman için yazılan önemli eserleri seçip

viyolaya uyarlamış ve bunları viyola için temel başlangıç eserleri olarak kullanmıştır. Bunların dışında Rahmaninov'un piyano için yazdığı op.23 no.4 Prelüd'ü, Skryabin'in op.9 no.1 Prelüd'ü, Mendelssohn'un op.85 no.1 Sözsüz Şarkılar'ı gibi yaklaşık 200 eserin de uyarlamalarını yaparak viyola repertuarını zenginleştirmiştir.

Borisovski'nin kişiliği, kendine özgü ders anlatma tarzı ve disiplini sayesinde öğrenciler üzerinde olumlu etkiler bırakmıştır. Yorumculuğa son derece önem veren Borisovski, öğrencilerinden eserler hakkında düşünmesi, eserleri sorgulaması ve eserin anlamına göre gerekli teknikleri kullanmasını istemiştir.

Günümüzde Borisovski sayesinde önem kazanan Rus Viyola Okulu geçtiğimiz yüzyıla göre çok daha öne çıkmıştır. Rus viyola öğrencileri birçok uluslararası yarışmada ödüller kazanarak Rus viyola yorumculuk sanatına prestij kazandırmıştır. Bu durum, dünyanın hemen her yerinden viyola öğrenmek isteyen öğrencilerin dünyanın önde gelen okullarıyla beraber Rusya'daki viyola eğitimini ve konservatuvarları da tercih etmelerinde önemli bir rol oynamaktadır.

Bu çalışma, Rusya'daki viyola okulunun kuruluşunu, gelişimini, genel çalışma disiplini ve yöntemlerini anlatmayı hedeflemiş, aktif olarak konser yapan viyola sanatçılarının, viyola öğretmenlerinin ve öğrencilerinin faydalanabileceği bir kaynak olmayı amaçlamıştır.

Rusya'da Viyola Yorumculuğunun Gelişimi

Rusya'da müzik kültürü 18. yüzyılda oluşmaya başlamıştır. I. Petro'nun ordu hakkında yapmak istediği yeniliklere ilişkin kararnamesi yayımlandıktan sonra kışlalarda nefesli çalgılar orkestraları kurulmuş, daha sonra bu topluluklara yaylı çalgılar da eklenerek orkestralar oluşmuştur. Bu orkestralar saraydaki balo, şenlikler gibi etkinliklerde görev almıştır. 1731 yılında resmi olarak ilk saray orkestrası oluşmuştur. 1760'larda II. Katerina, biri opera ve senfoni, diğeri balo için iki orkestra, 1790'larda da yaylı dörtlüsü oluşturmuştur (Ponyatovski, 2007: 179-

180). 18. yüzyılın ortalarına gelindiğinde artık Rus şefler ve besteciler yetişmiş ve Rus senfoni müziğinin stili oluşmuştur. İlk Rus besteciler opera alanına önem verip çok sesli müzik tekniklerini kullanarak orkestradaki viyola partilerini yazmış ve bunun sayesinde viyola yorumculuğunun gelişimine vesile olmuşlardır.

Rus Bestecilerin Viyolaya Verdikleri Önem

Rus bestecilerin keman - viyola ikilisi için bilinen ilk eseri İvan Handoşkin'e aittir ve 18. yüzyılda yazılmıştır (Ponyatovski, 2007: 183). Bir Rus halk şarkısı üzerine yazılan eserde viyola partisi genellikle kemana eşlik etmektedir. Arka plandaki rolüne rağmen bestecinin viyolayı oda müziği çalgısı olarak kullanmaya başlamış olması ve viyolanın kendine ait bir partisinin olması Rus viyola yorumculuğunun ilk adımı olarak kabul edilebilir.

Handoşkin'e ait ayrıca bir viyola konçertosu bulunmaktadır. Yaylı çalgılar orkestrası eşliğinde yazılmış olan eserin el yazması ise 1940'lı yılların sonunda tesadüfen ortaya çıkmıştır. Kemancı ve müzikolog İsrail Yampolski'ye göre konçertonun yazıldığı yıl 1801'dir, basımı ise 1947 yılında gerçekleşmiştir. Yampolski'nin redaksiyonunda konçertonun piyano eşliği de bulunmaktadır (Gorbunov, 2004: 232).

Rus bestecilerden senfonilerde viyolaya özel önem veren Mikhail Glinka olmuştur. Glinka'nın orkestrasyonunda tüm yaylı çalgıların partileri iç içedir ve her grubun bestecinin düşündüğü dramatizme göre kendine özgü bir rolü vardır. Glinka'nın orkestra eserlerindeki viyola partisi eşlik konumundan çıkarak zaman zaman eserin temalarının yer aldığı, bas sesler ile soprano sesler arasında bir köprü görevine sahip olan ayrıcalıklı bir konuma gelmiştir. Ayrıca, kendisi de keman ve viyola çalan ve bu çalgıların kapasitesini iyi bilen Glinka, 1825 yılında viyola ve piyano için sonatının ilk bölümünü, 1828 yılında da ikinci bölümünü yazmıştır. 1852 yılında sonatta bazı düzeltmeler yapsa da eseri tamamlamadan bırakmıştır. 1930'larda Leningrad Halk Kütüphanesinde

sonatın notasını keşfeden Borisovski, ikinci bölümünü tamamladığı yeni bir redaksiyon yapıp uzun bir aradan sonra piyanist Bekman-Şerbin ile bir konserde seslendirmiştir (Ponyatovski, 2007: 190).

Glinka'nın oluşturduğu orkestrasyon geleneği Çaykovski ve Rimski-Korsakov'un senfonilerinde ve oda müziği eserlerinde de görülmektedir. Özellikle bu gelenek Çaykovski'nin yaylı dörtlülerindeki viyola partisinde gelişerek devam etmiştir. Çalgıların arasındaki diyaloglar sayesinde viyola partisi müzikal ve teknik açıdan zenginleşmiş ve viyolanın tını kapasitesi açılarak artmıştır.

1855 yılında Anton Rubinstein viyola ve piyano için bir sonat yazmıştır. Eserin motifleri Rus halk şarkıları ve Rus romanslarını hatırlatmaktadır. Rubinstein bu eserinde viyolanın teknik ve tını kapasitesini ustaca kullanmaktadır. İlk defa 1859 yılında seslendirilen sonat 1877, 1898 ve 1902 yılında yapılan konserlerde tekrar yer almıştır. Bu sonat uzun bir aradan sonra, 20. yüzyılın sonlarına doğru viyola yorumcuları tarafından tekrar ilgi görmeye başlamıştır (Ponyatovski, 2007: 206).

Rusya'da viyolaya olan ilgi 18. yüzyılda başlamış olsa da viyola yorumculuğu uzun zaman gelişmemiştir. Ancak 1920'lerden itibaren solist, oda müziği sanatçısı ve eğitimci Vadim Borisovski sayesinde bu durum değişmeye başlamıştır.

Vadim Borisovski

1920 yılında viyolacı Vladimir Bakaleynikov (1885-1953) Moskova Çaykovski Devlet Konservatuvarına Yaylı Dörtlüsü Kürsü Başkanlığı görevine getirilmiştir.¹ Aynı zamanda konservatuvarın yönetim kurulu Bakaleynikov'a viyolayı profesyonel olarak öğrenmek

¹ Yaylı Dörtlü Kürsü Başkanlığı: Rusçada "Руководитель Квартетного Класса" olan akademik pozisyonun Türkiye'de tam karşılığı olmamasına rağmen, Bakaleynikov'a özel olan bu kadroyu tanımlarken direkt çeviri yapılmıştır.

isteyen tek öğrenci olan Vadim Borisovski'ye viyola dersi vermesini teklif etmiş, Bakaleynikov da bu teklifi kabul etmiş ve konservatuvarda ilk defa bir viyola sınıfı açılmıştır.

Konservatuvara lisans düzeyinde keman öğrencisi olarak başlayan Borisovski (1900-1972), eğitiminin son iki yılında viyola eğitimi veren Bakaleynikov'un sınıfına geçiş yapmış ve onun tek viyola öğrencisi olarak eğitimine devam etmiştir. Rusya'da profesyonel viyola eğitimi alan ilk öğrenci olarak tarihe geçmiş, 1922 yılında konservatuvardan mezun olmuştur. Borisovski hayat boyunca viyola yorumculuğu geliştirmiş, viyolanın tanıtımını yapmış, çeşitli salonlarda resitaller ve orkestra ile solist olarak sahne almıştır. Bu konserler sayesinde dinleyicilerin, öğretmenlerin ve bestecilerin viyolaya bakış açısını değiştirmiş ve viyolayı, keman ve viyolonsel gibi, solistik bir çalgı olabileceğini kanıtlamıştır. Rus viyolacı Vadim Borisovski, meslektaşları olan Alman viyolacı Paul Hindemith (1895 - 1963), İskoç viyolacı William Primrose (1904 - 1982) ve İngiliz viyolacı Lionel Tertis (1876-1975), 20. yüzyılda viyola yorumculuğunu yeni bir seviyeye ulaştırmıştır (Yuzefoviç, 2020: 8-9).

Borisovski, Moskova Çaykovski Devlet Konservatuvarındaki ilk viyola profesörü olarak viyola sınıfını oluşturmuştur. Viyola repertuarını zenginleştirmek için başka çalgılar için yazılan önemli Rus ve yabancı klasiklerinden oluşan eserler seçerek yaklaşık 200 eseri viyola için uyarlamıştır. Öğretmenliği kırk yedi yıl sürmüş ve yaklaşık iki yüz öğrenci yetiştirmiştir. Borisovski'nin öğrencileri yurt içi ve yurt dışında önemli orkestra ve oda müziği gruplarında yer almışlar ve Rus viyola yorumculuğunu geliştirmeye devam etmişlerdir.

30 Haziran 1923 tarihinde Beethoven Yaylı Dörtlüsü kurulmuştur ve bu, genel anlamda Rusya'daki yaylı dörtlü yorumculuğu tarihinde dönüm noktası olmakla beraber Şostakoviç'in yaylı dörtlüler yaratıcılığında özel bir yere sahiptir (Balasanyan, 2005: 45). Beethoven

Yaylı Dörtlüsü'nün kurucularından biri olan Borisovski, grupla yurt içi ve yurt dışında başarılı konserler vermiştir. Bu konserler sayesinde Beethoven Yaylı Dörtlüsü birçok Sovyet besteci ile bağ kurmuş ve özellikle Şostakoviç ile yakınlaşmıştır. Besteci için tüm yaylı dörtlülerinin taslak hâlini çalmışlar ve bu sayede bestecinin yaylı dörtlü formunda ustalaşmasına yardımcı olmuşlardır. Şostakoviç Beethoven Yaylı Dörtlüsü'ne minnettarlık duymuş ve her üyesi için birer eser yazmıştır:

Yaylı Dörtlü op. 122 no. 11 Vasiliy Şirinski'ye (ikinci keman) ithafen;

Yaylı Dörtlü op. 133 no. 12 Dmitri Tsiganov'a (birinci keman) ithafen;

Yaylı Dörtlü op. 138 no. 13 Vadim Borisovski'ye (viyola) ithafen;

Yaylı Dörtlü op. 142 no.14 Sergey Şirinski'ye (viyolonsel) ithafen.

Op.138 no.13 Yaylı Dörtlü'de viyola, diğer çalgılara kıyasla daha dominant bir rol üstlenmiştir. Şostakoviç viyola partisinde çok tiz registerlerde ezgiyi yazmış, çalgının tüm kapasitesini kullanmış ve bu şekilde müziğin dramatizmini arttırmıştır. 13 numaralı Yaylı Dörtlü, oda müziği repertuarında viyolanın bu kadar baskın ve önemli bir rol aldığı ilk eserlerdendir ve çalgının tüm zenginliklerini göstermektedir.

Şostakoviç'in oda müziği eserlerinde viyolaya atadığı rol diğer bestecilerin de viyolaya olan bakış açısını revize etmiştir. Şostakoviç viyolanın ton ve teknik kapasitelerini keşfetmiş, bunun sonucunda viyolanın parti yükünü arttırmış, viyolayı oda müziği gurubundaki diğer çalgılarla eşit, hatta zaman zaman lider konuma getirerek potansiyelini ortaya çıkarmıştır (Zaytseva & Suşkova-İrina, 2018: 20).

Borisovski'ye Göre Viyolaya Başlangıç Yaşı ve Çalgı Seçimi

Keman ve viyola eğitimi birbirlerine oldukça benzemektedir fakat viyola yorumculuğunun oluşmasıyla beraber viyola tekniği, çalgının boyut farklılığına da bağlı olarak özellikle ses rengi, ton çıkartma tekniği konularında kendine has bir yol izleyerek gelişme kaydetmiştir. Viyola kemandan daha büyük, daha ağır, telleri daha kalın olduğu için öğrencilerin bazı özel tekniklere alışması gerekmektedir. Borisovski, Rus Viyola Okulu kurucusu olarak, viyola eğitimi başlama yaşı, öğrencinin tavsiye edilen fiziksel özellikleri, viyola repertuarı ve metotları gibi birçok problemi çözüme sorumluluğunu üstüne almıştır (Şevtsova, 2018: 26).

Borisovski'ye göre viyola eğitimine keman eğitiminden sonra başlanmasının birçok yönde avantajları vardır. Öğrencinin viyolayı rahat çalabilmesi için büyük ve yumuşak ellere, geniş parmak uçlarına ve en önemlisi, yeterince esnek sol bilek gibi fiziksel özelliklere sahip olması gerekmektedir. Bu özelliklerin fiziksel gelişime göre tamamlanması 14-16 yaşta bulmaktadır. Bu sebeple belirtilen yaşlara kadar keman çalınması, viyola eğitimi için önemli bir müzikal ve teknik temel sağlamaktadır. Ayrıca viyolaya geçiş yaşına kadar geçen sürede keman için yazılan eserlerin çalınması öğrencinin müzikal vizyonunun gelişmesi ve teknik altyapısının güçlenmesi için de oldukça önemlidir. Ayrıca genç müzisyenlerin müzikal vizyonunu geliştiren, altyapılarını güçlendiren çok sayıda eser keman için yazılmıştır.

Borisovski'ye göre öğrenci için viyola seçilirken çalgının ağırlığı ve uzunluğundan dolayı vücuda ekstra yük olmaması konusunda çok dikkatli olmak gerekmektedir. Öğrencinin sol kolu rahatça salyangozu tutabilmeli, birinci pozisyonda her telde kasılmadan parmaklar yarım ve tam tonlarla basit çift seslere basabilmelidir. Borisovski, kemana do teli takılarak oluşturulan hibrit viyolalar ve 380 mm gibi küçük boyutlu viyolaların ses kapasitesinin yeterli olmadığını belirtmiştir. Kendisi 460

mm, Gasparo da Salo yapımcısının ürettiği viyolayı çalmıştır (Stoklitskaya, 2007: 48).

Günümüzde Viyola Seçimi ve Viyolaya Geçiş Süreci

Günümüzde viyola metotları ve genel viyola repertuarı oldukça zenginleşmiştir ve bu sayede öğrenciler viyola derslerine çok daha küçük yaştan itibaren do teli takılan keman ile başlayabilmektedirler.

1930’larda Lionel Tertis ve Arthur Richardson tarafından son şekli verilen ve Tertis modeli adıyla geliştirilen modern viyolalar 38 cm’den 42,5 cm’ye kadar uzayan bir yapıya sahiptir. Çok yaygın olmasa da bu ölçülerden daha büyük viyolalara da rastlanmaktadır. Viyola ölçüleri, çalgı yapımcısına veya ülke kökenine göre çeşitlilik göstermektedir (Wallece, 1993: 73).

Kemandan viyolaya geçen öğrencilerin karşılaştığı başlıca sorun do anahtarının okunmasıdır. Geçiş sürecinde karşılaşılan bu güçlük öğrencinin zorlanmasına ve motivasyonunu kaybetmesine neden olabilir. Bu süreçle ilgili Çalgan (2017: 3), şunları söylemiştir:

“Do anahtarı akıcı okumak genellikle yeni viyolacıları zorlayan bir konudur. Do anahtarı akıcı şekilde okumayı öğrenmenin ilk adımı yeni bir el-göz koordinasyonu elde etmeye çalışmaktır. Do anahtarı akıcı olarak okuyabilmek için önerilebilecek bir başka yöntem de deşifre çalışmasıdır.”

Borisovski’ye Göre Viyola Tutuşu ve Vücut Duruşu

Borisovski, öğrencilerin kollarının rahatlığının vücutlarının duruşuna bağlı olduğunu düşünmekte, o yüzden bu konudaki bazı önemli noktaları belirtmek gerekmektedir. Viyolayı köprücük kemiğine rahatça yerleştirmek önemlidir. Viyola tutuşunda öğrencilerde en çok rastlanan hata, kafanın öne eğilmesi ve bu şekilde boynun gerginleşmesi ve sıkılmasıdır. Omuzlar rahat ve öğrencinin duruşu dik, hatta biraz arkaya doğru yönelmiş olması tavsiye edilmektedir. Vücudun dengesini sağlamak için bacakların arasındaki mesafe öğrencilerin boyuna ve vücut

yapısına bağlıdır fakat bu mesafe genellikle omuzların hizasındadır. Viyolanın sağ veya sola bakma konumu ise yayın düzgün çekilebilmesine göre ayarlanmaktadır (Stoklitskaya, 2011: 21-22).

Borisovski'ye Göre Sol El Tekniği

Viyola yorumculuğunun gelişimi ile beraber repertuarı da gelişmiş ve zorlaşmıştır. Bazı besteciler müzikal fikirlerini gerçekleştirmek için çalgı uyumluluğunu ikinci plana almışlardır. Borisovski, örnek olarak Reger'in solo sütünleri gösterir. Bu eserler, müzikal açıdan son derece zengin olmasına rağmen teknik olarak onları seslendirmek oldukça karmaşıktır çünkü viyolacının alışması için sütünler, ekstra çaba gerektirmektedir. Bunun tersi bir örnek ise ünlü besteci Paul Hindemith'tir. Besteciliğinin yanında parlak bir viyolacı olan Hindemith'in tüm eserleri hem müzikal hem de çalgı uyumluluğu açısından değerlendirildiğinde viyolanın kapasitesini ustaca kullandığı gözlemlenmektedir. Buna karşın Borisovski'ye göre eserin çalgıyla olan uyumluluğu ne kadar iyi olursa olsun, Hindemith'in müzikal fikrini gerçekleştirmek basit değildir, sol el tekniğinin sağlam olması gerekmektedir.

Repertuarın gelişimi ve zorlaşması nedeniyle Borisovski teknik çalışmalara önem vermiştir. Tekniği geliştirmek için her gün gam, arpej, çift seslerden oluşan çalışma disiplinlerini uygulamak gerekmektedir. Borisovski'nin sınıfında lisans III-IV ve V. sınıf öğrencileri her gün majör ve minör tonaliteleri tek ses ve çift ses olarak rutin olarak çalışmaktadır. Gamları çalışırken her notanın güzel duyulmasına, entonasyona, düzgün ritme ve rahat pozisyon değiştirmeye önem verilmelidir. *Forte* nüansında ses forse olup tizleştiği için entonasyonu piyano nüansında çalışılmak gerekmektedir. Borisovski'ye göre düzgün entonasyon için sadece parmağı doğru yerde basmak yetmez, yanlış notayı hızlı düzeltebilmek gerekmektedir (Stoklitskaya, 2007: 39). Üç ve dört oktavlı gamlarla beraber Borisovski her pozisyonda iki oktavlı

gamları çalışılmasını istemektedir ve böyle gamlar viyolaya yeni geçen öğrenciler için her pozisyona alışmalarına kolaylık sağlamaktadır.

Borisovski'ye göre sol bileğin ön kolla aynı hizada olmasına, dördüncü parmağın tellere rahat ve yuvarlak basmasına, diğer parmakların ise tuşenin üstünde olmasına dikkat etmek gerekmektedir. Birinci parmağın biraz geride olması ve pozisyonunun dördüncü parmağa göre yapılması gerekmektedir. Artikülasyon çalışırken dikkat edilmesi gereken ise parmağın telden aktif bir şekilde kaldırılmasıdır. Çalarken gerekmeyen kasların rahat bırakılması çalgıcılar için en önemli kuraldır. Parmakların sıkılarak tellere baskı uygulanması kolun kasılmasına neden olabilir bu yüzden parmakların ağırlığı kullanarak tuşeye rahatça düşmesi gerekmektedir. Bu sayede kol ağırlığı da tellere uygulanabilecek ve ulaşabilecektir.

Pozisyon değiştirirken Borisovski öğrencilerden pürüzsüzlük istemektedir. Egzersiz olarak her telde iki notayı bağlayarak tek parmakla pozisyon değiştirme çalışmasını tavsiye eder. Egzersiz her parmak için yapılır (Stoklitskaya, 2011: 26).

Şekil 1: Pozisyon Değiştirme Egzersizi

1) 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1
2) 1 2 2 1 1 2 2 1 1 2 2 1

Viyolada vibrato tellerin kalınlığından dolayı kemana göre daha geniş yapılmalıdır. Kemandan viyolaya geçen öğrenciler vibratoyu, özellikle do ve sol tellerinde yeterince geniş yapmadıklarından dolayı viyolanın tınısına ulaşamamaktadırlar. Borisovski, vibrato egzersizi için şekil 2'de görülen kromatik gamların her telde ve farklı tempolarda çalınmasını tavsiye etmektedir. Çalışırken parmağın ilk boğumunun rahat olması, boğumun sıkılmaması gerekmektedir.

Şekil 2: Parmakların İlk Boğumunu Rahatlatma Egzersizi

Borisovski, vibratonun öğrenilme aşamasında çalgının salyangozunun duvara yaslayarak sabitlenmesini tavsiye etmektedir. Sol kol tuşeye rahat asılmalı, gereksiz kasılmalardan kaçınılmalıdır, böylece vibrato genişliği kolayca ayarlanabilir. Ayrıca Borisovski her eserdeki müzikal fikre göre vibratonun şekillenmesini istemektedir.

Sağ Kol Kullanımı ve Egzersizleri

Rus müzik yorumculuğunun en önemli karakteristik özelliklerinden birisi çalgının şarkı söyler şekilde çalınmasıdır. Borisovski derslerinde bu konuya öncelik vermektedir. Öğrenciye cümlenin yapısı ve gelişimini anlatmak için çaldığı eserin pasajlarını solfej (vokal) olarak söyletmektedir. Viyolada serbest ve yoğun ses çıkartabilmek için tellerin titreşimini engellemek gerekir. Bu nedenle sağ kolu sıkmadan, sadece kol ağırlığı kullanılarak çalınması şarttır. Bu konuda Borisovski tüm yayı kullanarak, hızı değiştirmeden boş tel veya dengeli sürekli vibrato ile notaları çalmak suretiyle egzersizler yapılmasını önerir. Egzersizin ilk aşamasında yayın ucuna gelirken sesin doğal olarak sönmesi ve köke gelirken sesin güçlenmesi, ikinci aşamada ise tam tersi, yayın ucuna gelirken sesin güçlendirilmesi ve köke gelirken söndürülmesi amaçlanmaktadır. Egzersizler çalışılırken viyolanın sesi tıpkı bir şancının sesi gibi, her zaman net ve yoğun olmalıdır. Sesin başlangıcı yumuşak, aynı zamanda net olmalıdır. Özellikle *piano* nüansında çalarken notalar artiküle, tane tane duyulmalıdır (Stoklitskaya, 2007: 19-20).

Yay tekniklerinin düzgün çalınabilmesi için sağ kolun sıkılmaması ve tellere kolun doğal ağırlığının uygulanması

gerekmektedir. Kol ağırlığının hissedilebilmesi için Borisovski şöyle bir egzersizi önerir; yayı tutarak sağ kolu telin üzerinde kaldırıp tekrar tellere indirirken yayı bastırmadan, kolun ağırlığı ile omuzdan hissederek çekerek boş tel çalmaktır (Stoklitskaya, 2007: 21).

Yay uca gelince yayı havaya kaldırıp köke getirilmesi ve egzersizin tekrarlanması gerekmektedir.

Sağ dirseği rahat bırakmak, tellerin aralıklarını hissetmek ve onları yumuşak değiştirmek için Borisovski aşağıdaki egzersizleri önermektedir. Bu egzersizler önce üç, sonra dört telde, yayın ortasında çalınmaktadır. Yayı kısa kullanmaya özen göstermek gerekmektedir. Her egzersiz birkaç defa tekrarlanır ve her sonraki tele geçişte dirsek ile hazırlanır. Egzersizler yavaş tempoda başlar ve tempo giderek hızlandırılmaktadır (Stoklitskaya, 2011: 15).

Şekil 3: Viyola Egzersizleri

Borisovski yay tekniklerine büyük önem verdiği için keman için yazılmış ve viyolaya uyarlanmış Kreutzer, Kayser, Sevcik, Sitt'in metotlarını yay tekniğini geliştirmek için önerir.

Borisovski *flageolet* tekniğini viyola için uyarladığı eserlerde sıklıkla kullanmıştır. Örnek olarak “Vals-Müzik kutusu” adlı viyola ve piyano için uyarlanmış bir eser gösterilebilmektedir. *Flageolet* tekniği sol parmaklar için epey zordur fakat net ve ıslık gibi duyulması için sağ kolun çok önemli bir rolü vardır. *Flageolet* çalarken yayın tellerle teması sıkı ve hareket olarak hızlı olmalıdır. Eğer yay yeteri kadar tellerle temas kurmazsa veya hızı doğru ayarlanmazsa *flageolet*'in sesi sönük olur ve ıslık gibi duyulmaz. Doğal *flageolet*'ler parmak kaldırırken bile, yayın hızı ile seslenmeye devam eder. Bu şekilde doğal *flageolet* çaldıktan sonra sonraki nota ile (tel atlayarak çalmak gerekirse bile) kolay ve güzelce bağlanabilir.

Akorları çalarken öğrenciler, yayın hızını kullanmak yerine genellikle yaya fazlasıyla baskı uygularlar ve akorlar çok kaba duyulabilir. Borisovski, baskı yerine hızı kullanmayı tavsiye eder. Bach'ın viyolonsel sütünlerinde akorlar ideal olarak aynı anda duyulmalıdır. Bunun için akoru çalarken sol eldeki tüm parmaklar basılı kalmalı ve akor çaldıktan sonra kaldırılmalıdır. Parmakların basılı kalması sayesinde notaların doğuşkanları duyulmaktadır ve akorun dört sesinin de aynı anda seslenme etkisi yaratılır. Bu etki en belirgin olarak boş telleri içeren akorlarda duyulur. Bach, sütünlerin hızlı bölümlerinde polifoniye bozmamak için akorların aynı anda çalınmasını tavsiye eder (Stoklitskaya, 2007: 27).

Şekil 4: J. S. Bach Viyolonsel Süt No.2, Courante

Borisovski, temel bir teknik olan *detache*'nin uygulanabilmesi için, yayın tellerle iyi bir temas kurması, yayın dengeli ve hızlı kullanılması, ayrıca net ve düzgün ses için de parmakların tellere çok iyi basmasını istemektedir. Öğrenciler genelde *sol* ve *do* tellerinde ve yayın ucunda çalarken, yayın tellere olan baskısını hafifletmektedir fakat viyolanın akustik özelliklerinden dolayı o bölgede tellerle yayın daha sıkı teması ve *sol* eldeki parmakların daha fazla basılması istenmektedir. Borisovski ayrıca *detache*'nin temel bir yay tekniği olduğundan dolayı yayın her kısmında iyi bir düzeyde uygulanmasını tavsiye etmektedir. Eserlere göre *detache*'nin karakteri de değiştiği için *detache*'yi tekdüze değil, karaktere göre uygulamak gerekir. Örneğin Haendel'in viyola konçertosunun 1. bölümünde *detache* yayın ortasında uygulanırsa, bölümün gerektirdiği dolu ve net sesin elde edilebilmesine fayda sağlayabilir. Sekizlikler ise *marcato*, araları kısa ve neredeyse duraksatmadan çalınır.

Şekil 5: G. F. Handel Viyola Konçertosu Si-Minör, 1. Bölüm 7.-13. Ölçüler

Yukarıdaki örnekte ikinci ölçünün sonunda fa diyez notası temanın doruk noktasıdır ve tüm yay ile çalınabilmesi için yayın köküne kadar gelmesi gerekmektedir. Yayı çekerken notanın sönmesi doğaldır fakat cümleyi kesmemek için fa diyezde *diminuendo* yapılmaması ve onun yerine *crescendo* çalınması gerekmektedir. Sahnede çalarken yay disiplini heyecan yüzünden olumsuz etkilenebilir o yüzden Borisovski, öğrencilerle çalışırken yayın doğru kullanılmasına özel bir önem verir. Borisovski, yay disiplini yorumculuğun en önemli parçalarından biri olarak kabul eder, ona göre her gün etüdler ve gamlar üzerinde yay teknikleri çalışmak gerekmektedir.

Her müzik eserinde cümleler, yay teknikleri sayesinde net bir ifadeye sahip olur. Borisovski'ye göre bestecinin yazdığı yay tekniklerini değiştirmeden önce müziğin karakteri ve ifadesini düşünmek gerekmektedir. Şekil 7'de Borisovski, eserin ifadesinin viyolada ortaya çıkması için, şekil 6'daki klarinet partisine kıyasla daha farklı bağları tavsiye etmiştir (Stoklitskaya, 2007: 30).

Şekil 6: J. Brahms Op.120 No.1 Klarinet-Piyano Sonatı, Klarinet Partisi, 2. Bölüm
27.-35. Ölçüler

The image shows a musical score for the Clarinet part of J. Brahms Op.120 No.1 Sonata, 2nd movement, measures 27-35. The score is in 2/4 time, key of B-flat major. The top staff shows the clarinet part with dynamics *p* and *dolce*. The bottom staff shows the piano accompaniment with dynamics *pp*.

Şekil 7: J. Brahms Sonata Op.120 No.1 Viyola-Piyano Sonatı, Viyola Partisi
(Borisovski'nin Redaksiyonu), 2. Bölüm 27.-35. Ölçüler

The image shows a musical score for the Viola part of J. Brahms Op.120 No.1 Sonata, 2nd movement, measures 27-35. The score is in 2/4 time, key of B-flat major. The top staff shows the viola part with dynamics *p* and *dolce*. The bottom staff shows the piano accompaniment with dynamics *pp*.

Öğretmenin Rolü

Profesyonel müzik eğitimi genellikle usta - çırak ilişkisinden oluşmaktadır. Fakat öğrencinin olgun bir müzisyen olabilmesi için pedagogun çalma tarzını taklit etmesi yetmez. Pedagogun en önemli görevi öğrencinin düşünce gelişimi sağlamaktır. Eğitim bittikten sonra pedagogun öğrettiği bilgiyi temel alarak, kendi düşüncelerini de katıp hedefleri gerçekleştirebilmek öğrencilerin amacı olmalıdır. Müzik eğitiminde pedagog ve öğrenci arasındaki iletişim en önemli noktalardan biridir.

Borisovski'nin Sınıfında Genel Atmosfer ve Öğrencilere Yaklaşımı

Borisovski, sanat, genel kültür ve tarih konularında araştırmacı ve bilgili bir kişidir. Öğrencilerle bir kültür otoritesi olarak sohbet eder, onlarda sanat, genel kültür hakkında merak uyandırır, onları bilgi sahibi olmaları için yönlendirir (Drujinin, 2001: 73). Eserlerin fikrini daha güzel anlatabilmek ve seyircilere daha güzel sunabilmek için derslerde benzetmeler ve kıyaslamalar yapar. Örneğin Handel si-minör konçertoyu çalışırken: “Bu müziğe hangi arka plan yakışır?” diye bir soru sorar. Öğrenci ile beraber cevabı tartışırken Yunan klasik mimarisinin en uygun arka plan olabileceğine karar verilir. Bu benzetme sayesinde öğrencinin çalma tarzı gerekli karaktere göre, görsel, kültürel ve sanatsal olarak kendi kendine değişir. Başka bir öğrencisi ile çalışırken Rahmaninov prelüd op.23 no.4'te yoğun ses çıkartabilmek ve gerekli tınıyı yakalayabilmek için geniş bir nehrin akmasını hayal etmeyi tavsiye etmiştir.

Borisovski çalışma disiplinine de çok önem verir ve öğrencilerden derse azami şekilde odaklanmasını ister. Hatalar üzerinde konuşurken dikkat uyandırmak için sivri, ironik, kısa yorumlar yapar. Böylece yorumlar akılda kalır ve öğrenciler aynı hatayı tekrarlamamaya çalışır. Pozisyon değiştirirken duyulmaması gereken bir glissando duyulduğu zaman “*kedi esnemesi*”, kaba, saldırgan çalma tarzı için “*molto çıldirello*”² veya “*su aygırının çiçekler üzerinde dans etmesi*”, esere uyumsuz vibrato için ise “*vibrotta*” gibi kelimeler de uydurmuştur. Bu betimlemeler akılda kalıcı olduğu için öğrenci üzerindeki olumlu etkisi oldukça önemlidir ve örnek alınabilir (Stoklitskaya, 2011: 8).

² “Çıldirello” Türkçedeki “çıldırma” fiilinden, sonu İtalyanca müzik terimleri gibi bitirilerek türetilmiştir. Rusça kaynakta da benzer bir kelime oyunu bulunduğu için bu şekilde orijinaline uygun çevrilmiştir.

Borisovski'ye Göre Evde Çalışma Disiplini

Viyolaya yeni başlayan öğrencilerde en çok rastlanan hata, çalgının büyük boyutu nedeniyle kasların aşırı derecede sıkılmasıdır. Genellikle öğrenci bireysel olarak çalışırken bu hatayı fark etmemektedir, dolayısıyla bu hatadan kaçınmak için ilk zamanlardaki çalışmaların pedagogun kontrolü altında olması tavsiye edilir. Her gün kısa süreli dersler yapılabilir ve öğrenciye hangi noktaların kontrol edileceği anlatılır.

Sıklıkla rastlanan hatalardan birisi de öğrencinin eseri veya eserin bir kısmını amaçsızca tekrarlamasıdır. Pedagogun öğrenciye çalışmaya odaklanmasını öğretmesi son derece önemlidir. Teknik zorlukları aşmaya çalışırken, öğrenci kasılmasını fark etmeyebilir. Bu durumda pedagogun görevi öğrencinin dikkatini başka yöne yönlendirmektir. Örnek olarak *fortissimo* olan bir pasajı *pianissimo* çalmak, zor bir pasajı çalarken sağ kola dikkat etmek, *detache* yerine *legato* çalmaktır. Dikkati farklı yöne yönlendirme yöntemi hem ders hem de bireysel çalışma için etkili ve odaklanmaya yardımcı olmaktadır (Stoklitskaya, 2011: 30).

Yirminci Yüzyılın İkinci Yarısında Rus Viyola Yorumculuğu

Borisovski'nin pedagojik yöntemleri ve yorumculuk geleneği öğrencileri sayesinde günümüzde de devam etmektedir. 1956 yılında Moskova Çaykovski Devlet Konservatuvarında oluşturulan Viyola Kürsüsünün başkanlığı Borisovski'nin öğrencileri tarafından yapılmaktadır. Yurtiçindeki en önemli orkestraların viyola gruplarının büyük bir kısmı Borisovski'nin öğrencilerinden oluşmaktadır. Ayrıca dünyaca tanınmış solist kariyerine sahip olan öğrencileri de mevcuttur.

Fyodor Drujinin (1932-2007), Borisovski'nin yetiştirdiği en parlak öğrencilerden biridir. 1957 yılında Moskova Festivali'ndeki Uluslararası Yarışma'da birincilik ödülü almıştır. Bu yarışma Drujinin'in solo kariyerine başlamasına yardımcı olmuştur. Drujinin, çağdaş müziğe yatkınlık göstererek 1957 yılında Sovyetler Birliği'nde Bartok viyola

konçertosunun ilk seslendirilişini yapmıştır. Piyanist Mariya Yudina ile Moskova ve Leningrad şehirlerinde Honneger, Hindemith sonatları ve birçok diğer çağdaş bestecilerin eserlerini konserlerde seslendirmişlerdir. Vaynberg, Frid ve Ledenyev gibi Sovyet bestecileri Drujinin için sonatlar ve konçertolar yazmışlardır. Şostakoviç'in son eseri olan viyola ve piyano için sonat Drujinin'e ithafen yazılmış ve ilk seslendirilişi Drujinin tarafından yapılmıştır. Rus bestecilerin viyola için eserlerinin Drujinin'in repertuarında özel bir yeri vardır. Rubinstein'in viyola ve piyano için yazılmış sonatı uzun zaman seslendirilmeyen sonatı Drujinin sayesinde yeniden sahnelerde duyulmaya başlamıştır.

Fyodor Drujinin 1964 yılında Beethoven Yaylı Dörtlüsü'nde kendi viyola öğretmeni Borisovski'nin yerine geçmiştir ve grup ile yurt içi ve yurt dışında birçok konser vermiştir. Grubun kariyer zirvesi olarak tüm Beethoven ve Şostakoviç yaylı dörtlülerinin albümleri kabul edilebilir.

Drujinin, sadece yorumcu olarak kalmamış, bestecilik de yapmıştır ve viyola repertuarını kendi yazdığı viyola solo için sonatı ve varyasyonlar ile zenginleştirmiştir. Ayrıca viyola - bas (şan) ikilisi için birkaç romans yazmıştır. Viyolanın kapasitesini mükemmel seviyede bilen Drujinin, kendi eserlerinde viyola tekniği ve ses tonunu kullanma açılarından çalgıya son derece uygun besteler yapmıştır.

Uzun yıllar konservatuvarda viyola ve arp ana sanat dalı başkanı olarak görev alan Profesör Drujinin'in sınıfından birçok solist, oda müziği ve orkestra sanatçıları yetiştirmiştir. Öğrencilerinin arasında ünlü Rus virtüöz, viyola sanatçısı Yuri Başmet de vardır. Drujinin, herkese uygun, tek bir öğretim metoduna inanmamış ve her öğrenci için ustacırlık ilişkisini kullanarak öğrenciye özel yaklaşımlarda bulunmuştur.

1981 yılının Haziran ayında Toronto'da düzenlenen viyola kongresinde Drujinin, kongreye davet edilen ilk Sovyet viyolacı

olmuştur. Toronto’da verdiği viyola resitali büyük başarıyla tarihe geçmiştir.

Konservatuvar eğitimlerine kemancı olarak başlayan ve eğitimleri sırasında viyolaya geçerek Borisovski’nin sınıfından mezun olan öğrencilere Eveny Strahov (1909-1979) ve Rudolf Barşay (1924 - 2010) örnek olarak verilebilir. Strahov ve Barşay solo, oda müziği ve orkestra viyolacılığı alanlarında Rusya’nın önde gelen isimlerinden olmuşlar, ülkeleri başta olmak üzere yurt dışında birçok başarılı konser vererek eleştirmenler tarafından büyük övgü almışlardır.

Strahov, konser hayatının yanı sıra viyola uyarlamaları yapmıştır. Şostakoviç’in eserlerine önem vererek en çok uyarlamaları onun eserlerinden yapmıştır. Ayrıca, hayatı boyunca Moskova Merkez Müzik Okulunda, Moskova Çaykovski Devlet Konservatuvarında, İpolitov-İvanov Müzik Lisesinde öğretmenlik yapıp Rus viyola yorumculuğuna büyük katkıda bulunmuştur. Öğrencileri Strahov’u çok disiplinli ve titiz bir öğretmen olarak tanıtmışlardır (Ponyatovski, 2007: 265).

Barşay, 1949 yılında Budapeşte’de Dünya Gençlik Festivali ve Yarışması’nda ikincilik ödülü alarak solist kariyerine başlamıştır. Rihter, Gilels, Oistrakh, Kogan, Rostropoviç, Menuhin gibi solistlerle başarılı konserler vererek daha da ün kazanmıştır. Kendine özgü çalma tarzı ve ses tonu, artistik özellikleri ve mizacı sayesinde müzik uzmanların tarafından övgüler kazanmış ve önemli bir konuma gelmiştir.

Barşay, Borodin Yaylı Dörtlüsü’nün kurucu üyelerinden biri olup dokuz yıl boyunca grupla konserler vererek grubun parlak geleceğine büyük katkıda bulunmuştur. 1956 yılında Barşay, Moskova Oda Müziği Orkestrası’nı kurup kariyerine şef olarak devam etmiştir. Yurt içi ve yurt dışında büyük başarı ile konserler veren orkestra, dünyanın en iyi oda orkestralarından biri olarak bilinmektedir (Ponyatovski, 2007: 270).

Yuri Başmet (1953) viyolanın yorumculuk gelişimi için yeni bir dönem başlatmıştır. Uluslararası bir şöhret kazanan Başmet, Rus

viyolacılar arasında ilk olarak yurtiçi ve yurtdışında solist olarak uzun yıllardır düzenli konserler vermektedir. Konservatuvarda Vadim Borisovski'nin sınıfında okumaya başlamıştır. Borisovski'nin vefatından sonra Fyodor Drujinin'in sınıfına devam edip mezun olmuştur. Budapeşte'deki bir uluslararası yarışmada ikincilik ödülü ve Münih'te düzenlenen Uluslararası ARD Müzik Yarışmasında "Gran Prix" ödülü almıştır. Bu yarışmalar Başmet'in solistik kariyerine başlamasına destek olmuştur. Münih'teki yarışmadan sonra Başmet solist olarak Almanya turnesine davet edilmiş ve tüm konserleri büyük başarı ile geçmiştir. Kendine özgü ses tonu ve yorumu, teknik özgürlük, artistik özellikleri sayesinde Başmet'in şöhreti gittikçe büyümüş, dünyadaki en ünlü müzisyenlerle konserler, önde gelen plak şirketleriyle kayıtlar gerçekleştirmiştir. Başmet sayesinde Gubaydulina, Denisov, Şnitke, Kancheli ve diğer besteciler viyola için yeniden çok sayıda eserler yazmaya başlamış ve bu eserleri Başmet'e ithaf etmişlerdir. Çok yönlü çalışan sanatçı Moskova Çaykovski Devlet Konservatuarında profesör olarak görev yapmaya devam etmekte, yurtdışında çalıştaylar vermekte, şef, sanat yönetmeni ve kurucusu olduğu kendi orkestrasını yönetmekte ve yarışmalar organize etmektedir. Yuri Başmet, viyolanın keman ve viyolonsel gibi solo bir çalgı olduğunu tüm dünyaya kanıtlayarak Rus viyola yorumculuğunun kurucusu Borisovski'nin hayalini gerçekleştirmiştir.

Sonuç

Vadim Borisovski'nin viyola çalgısı için kurduğu hayali ve üstün çabalarıyla sağlam temeller atılarak inşa edilen Rus Viyola Okulu 20. yüzyıl boyunca hızla gelişmiştir. Borisovski sayesinde müzisyenlerin ve seyircilerin viyolaya bakış açısı değişmiştir; viyola ile çok sayıda konserler vererek viyolanın keman, çello gibi solistik özelliklere sahip olduğunu göstermiş, bu çalgının da bir okulunun, sanat dalının, zengin bir repertuarının olması gerektiği sonucuna varmıştır. Yüzlerce viyola düzenlemesiyle ve Rus bestecilerin kendisine ithaf ettiği eserlerle viyola

repertuarını zenginleştirmiştir. Borisovski'nin eğitim alanındaki programı, öğrencilere yaklaşımı, disiplini de devrimsel özelliklere sahiptir, sınıfındaki öğrenciler mezun olduğunda artık tüm sanat dallarını kapsayan geniş bir bakış açısı geliştirmeyi öğrenmişlerdir. Usta-Çırac ilişkisinin kuşaktan kuşağa aktarıldığı büyük pedagoji birikimini bugün hâlâ devam ettiren bir kuşak, Borisovski'nin öğrencileri olarak bütün dünyaya yayılmıştır. Günümüzde viyola okulunun temellerini ve geleneklerini Moskova Çaykovski Devlet Konservatuarı profesörü Borisovski'den alan Rusya'daki diğer tüm devlet konservatuarları, solo, oda müziği ve orkestra için yüksek standartta viyola sanatçıları yetiştirmektedir. Borisovski'nin yorumcu ve pedagoğ kimliğiyle yarattığı okul zamanımızda da başarıyla uygulanmaktadır. Bu okul artık yalnızca Moskova, Petersburg veya Rusya'daki diğer şehirlerde değil, tüm dünyada kendini kanıtlayarak yarışma, resital, konser ve festival gibi klasik müzik etkinliklerinde viyola çalgısının büyük potansiyelini dinleyicilere göstermektedir.

Bilgi Notu

Makale araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Yapılan bu çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir.

Кайнакча

Balasanян, К. (2005). *Дмитрий Шостакович Исследования и материалы. К Истории Исполнения Камерной Музыки Д.Д. Шостаковича по Дневникам В. Борисовского*. DSCN.

Çalgan, G. (2017). Kemandan viyolaya geçiş süreci. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(28), 1-9.

Дружинин F. (2001). *Воспоминания. Страницы Жизни и Творчества*. Греко-латинский кабинет.

Gorbunov V. (2004). Альтовая Музыка Русских Композиторов XVIII – начала XX века. *Южно-Российский Музыкальный Альманах*. Ростов-на-Дону.

Ponyatovski S. (2007). *История Альтового Искусства*. Музыка.

Stoklitskaya E. (2007). *Альтовая Педагогика В.В.Борисовского*. Музыка.

Stoklitskaya E. (2011). *Начальное Обучение на Альте*. Музыка.

Şevtsova A. (2018). Сольное Исполнительство на Альте в Музыкальном Искусстве XX века. *Евразийский Союз Ученых*, 10(55), 25-27.

Wallece D. (1993). From violin to viola: Effecting a smooth transition. *American String Teacher*, 43, 71-74.

Yuzefoviç V. (2021, Nisan 25). Семь Искусств No. 8-9(124). Рыцарь Альта. Становление Мастера, https://7i.7iskusstv.com/y2020/nomer8_9/juzefovich/

Zaytseva M. & Suşkova-İrina Y. (2018). Альтовое Искусство: Краткая История Становления и Развития. *Евразийский Союз Ученых*, 8(53), 18-20.

EXTENDED ABSTRACT

The art of viola interpretation began to progress at the romantic period in which the instrument parts had technically become more complex thus orchestras and chamber music groups began to lack professional violists. Demand for professional violists grew in the music world. In Russia, viola education was given to violin students as an obligatory course until 1920 and consisted of basic technical aspects only. Vadim Borisovski took a special interest in viola and established a separate class other than the violin class and began to teach students viola, professionally. The viola repertoire needed to thrive so Borisovski made about 180 arrangements from different instruments. Thanks to him, composers changed their views on viola instruments and began to produce original viola works of different forms. Borisovski's artistic characteristics, warmth of tone and brilliant technique revolutionized Schostakowitch's string quartets and viola part reached to such expression, richness, complexity and technical difficulty like never before. He graduated about 200 professional violists throughout his 47 year-pedagogue career. His students contributed to many chamber music groups and orchestras both in Russia and internationally.

Considered as one of his brilliant students, Fyodor Drujinin started his solo career as early as 1957. Drujinin had a great interest in contemporary music which led to the Soviet premier of Bartok's viola concerto. Throughout his career, he performed Honneger, Hindemith and other contemporary composers with pianist Maria Yudina. His contribution to modern composers attracted attentions and Schostakovich devoted his very last work to Drujinin: Sonata for viola and piano which were premiered by Drujinin.

Seeing the viola as an independent, soloistic instrument on stage was Borisovski's dream which came true in our time, thanks to his students. His far-sighted thinking, creativity, adaptation, patience and hardwork made a unique contribution for the art of music. Composers in Russia found a new possibility for their music, expanded their vision and thanks to him, they didn't hesitate to push viola to its limits. This led to many new and beautiful effects and passages both in accompaniment and solo parts.

This work explains Borisovski as a viola player, behavior to his students, practice discipline and his pedagogical methods which was based on the instrument's original warm tone. His methodical discoveries included exercises for left and right hand, which were not limited to daily routine of students, but also became a quite beneficial routine of professional violists. Borisovsky shared his experience of different carriers of soloist and chamber musician with his students.

He was interested in all the genres of fine arts, spoke four foreign languages and wrote Russian poems which led to a creative education of general knowledge in his viola class, going beyond viola technique and music, making the students think and imagine. He always found an independent way to communicate with each student, maximizing the student's capacity. This approach -without a doubt- is crucial in any kind of education, not only viola, but the education of interpretation in general. In our time Borisovski's art of viola interpretation methods became the basic principle of viola education in conservatories in Russia. Viola interpreters and teachers always tribute Borisovski; his devotion, accomplishments, contributions for viola and also for the art of music are always worth mentioning and remembering.

Kıymet, K. (2022). Son Hitit kralı II. Şuppiluliuma için düzenlenen büyü ritüelleri. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(42), 547-582.

DOI: 10.21550/sosbilder.1004403
Araştırma Makalesi / Research Article

SON HITİT KRALI II. ŞUPPİLULİUMA İÇİN DÜZENLENEN BÜYÜ RİTÜELLERİ

Kurtuluş KIYMET*

Gönderim Tarihi / Sending Date: 4 Ekim / October 2021

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 14 Kasım / November 2021

ÖZET

Hitit Devleti'nin son aşamasına tarihlenen Hititçe çivi yazılı belgeler arasında Orta Krallık'tan itibaren bilinen Mukişli Kadın Allaiturahhi'nin büyü ritüelleri de bulunmaktadır. Bu ritüeller Hitit Devleti'nin son kralı II. Şuppiluliuma için kullanılmıştır. Allaiturahhi'ye ait olduğu saptanan metinler üç adet fragmandan oluşmaktadır. Bunların yanı sıra bir adet, ritüel olduğu tahmin edilen bir tablet parçası günümüze ulaşmıştır. Bahsi geçen toplam dört tableten üçünde II. Şuppiluliuma'nın adı okunmaktadır ve Allaiturahhi'nin bir Yaşlı Kadın (MUNUSŞU.GI) olarak görev yaptığı ritüeller sayesinde Hitit kralının arındırılması amaçlanmıştır. Adı geçen ritüel görevlisi, Hititler'de kötülük kovucu büyüleriyle meşhur bir Mukişli kadındır ve anlaşıldığı kadarıyla ona ait büyü ritüelleri Hitit Devleti'nin yıkılışına kadar olan uzun bir zaman boyunca art niyetli büyüğü uzaklaştırmak için fazlasıyla tercih edilmiştir. II. Şuppiluliuma'nın üzerine çöktüğü düşünülen kötülüklerin kovulması ve kralın bunlardan arındırılması gerektiği düşüncesi, Tunç Çağı'nın sonunda karşı karşıya kalınan isyan, sadakatsizlik, kıtlık, kuraklık ve Deniz Kavimleri gibi hadiselerden kaynaklanmış olmalıdır.

Anahtar Kelimeler: *Hititler, II. Şuppiluliuma, çivi yazısı, büyü ritüelleri, Allaiturahhi*

* Dr. Öğr. Üyesi, Kocaeli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Kocaeli / TÜRKİYE, kurtuluskiymet@hotmail.com

Magical Rituals for Šuppiluliuma II the Last King of the Hittites

ABSTRACT

The magic rituals of Allaiturahhi from Mukiš, known from the Middle Kingdom, were used for Šuppiluliuma II, the last king of the Hittites, in this last stage of the Hittite State, according to Hittite cuneiform documents dating to the reign of Šuppiluliuma II. The texts identified as belonging to Allaiturahhi consist of three fragments. Additionally, one fragment of a tablet, thought to be a ritual, has survived to this day. Three of the four tablets include the name of Šuppiluliuma II, and it was intended to purify the Hittite monarch through rites in which Allaiturahhi functioned as an Old Woman (MUNUSŠU.GI). The ritual attendant in question is a woman from Mukiš who was famed among the Hittites for her evil-repelling spells, and it appears that her magic rituals were widely utilized to remove hostile magic for a long time until the collapse of the Hittite State. The idea that the evils that were said to have descended on Šuppiluliuma II should be expelled and the king cleansed of them is thought to originate from occurrences at the end of the Bronze Age, such as revolt, infidelity, starvation, drought, and the arrival of the Sea Peoples.

Key Words: *Hittites, Šuppiluliuma II, cuneiform, magical rituals, Allaiturahhi*

Giriş

MÖ 13. yüzyılın sonu ve 12. yüzyılın başı sadece Anadolu için değil bütün Doğu Akdeniz için bir dönüm noktasını oluşturmaktadır. Tunç Çağı'nın sonunu ifade eden bu süreç Hitit Devleti'nin de aşama aşama yıkılışa sürüklendiği bir dönemdir ve bu dönemi yazılı kaynaklar aracılığı ile aydınlatmak - Hattuša, Ugarit ve Mısır'dan gelen kanıtlara rağmen - belge yetersizliği nedeniyle tam anlamıyla mümkün olmamıştır. Son Hitit kralı II. Šuppiluliuma'nın zamanı için ifade edilen önemli hususlardan biri başkent Hattuša'da çivi yazılı tabletlerin eksikliğidir. Henüz devlet tamamen yıkılmadan, sonun geldiğini gören devlet adamları ve din görevlilerinin başkenti terk ettikleri ve bu terk edişin II. Šuppiluliuma dönemi metinlerinin az sayıda oluşunu açıkladığı ifade

edilmiştir (De Martino, 2006: 75; Ünal, 2018: 891; Bryce, 2020: 275)¹. Tarihlemesi tartışmalı az miktardaki belgeler arasında, bu makalenin konusunu oluşturan büyü ritüelleri de yer almaktadır.

Üç tanesi Mukišli Kadın Allaiturahhi'nin olmak üzere II. Šuppiluliuma dönemine tarihli (Haas & Thiel, 1978: 8, 65; Haas & Wegner, 1988: 11-12. Kimi işaretler, biçimsel açıdan en son dönem özelliklerine sahiptir: Haas & Thiel, 1978: 65) (onun adının geçtiği) ritüel metinleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

- (CTH 780.III.A = ChS I/5 Nr. 25 - Allaiturahhi'nin Ritüelleri): KUB 41.21
- (CTH 780.III.B = ChS I/5 Nr. 26 - Allaiturahhi'nin Ritüelleri): KBo 2.32
- (CTH 780.III.C = ChS I/5 Nr. 27 - Allaiturahhi'nin Ritüelleri): VBoT 132²
- (CTH 126.6 - II. Šuppiluliuma'dan Bahseden Tarih İçerikli³ Bir Metin Parçası): KUB 51.81

Bu makalede öncelikle Hitit dünyasında büyü ritüellerinin uygulayıcıları Yaşlı Kadınlar arasında yer alan Allaiturahhi'nin ritüelleri hakkında bilgi verilmiştir; çünkü bunlar son Hitit kralı II. Šuppiluliuma için de kullanılmıştır. Söz konusu Mukišli Kadın'ın büyü ritüelleri

¹ Öte yandan “Ölmüş krallara sunulan kurban listelerinde onun da adının geçmesi, ölümünden sonra Hattuša'da bir süre tablet yazıldığını ve her şeyin apar topar bir tarafa bırakılmadığı ve taşınılmadığını gösterir.” (Ünal, 2018: 900).

² Bu kırık metinde her ne kadar Hitit kralının adı geçmese de içerik açısından diğer metinlerle olan ilişkisi sebebiyle II. Šuppiluliuma dönemine tarihlenmesi açıktır ve kırık kısımlarda kralın adının bulunduğu varsayılabilir.

³ CTH'de tarih içerikli (historische fragmente) olarak sınıflanan bu belgenin bir ritüel metin ya da yer altı dünyası ile ilgili olabileceği kabul edilmiştir (Özcan, 2016: 393-395).

kötülük kovucu/karşı büyü amacıyla yapıldığından Hititler’de çok tercih edilmiş ve Orta Krallık’tan, yıkılışa kadar olan süreçte kullanılmıştır. Ardından II. Šuppiluliuma dönemine tarihlenen ritüeller tercüme edilmiş ve incelenmiştir. Buna göre (yukarıda verilen dört adet metinden ilk üçüne bakıldığında) bir Hitit kralının büyüsel anlamda bir tehdit altında kaldığı ve onu kurtarıp, kötülüğü uzaklaştırmak amacıyla birtakım eylemlerin yapıldığı anlaşılmaktadır. Değerlendirme ve sonuç bölümünde ise neden özellikle Allaiturahhi’nin ritüellerinin tercih edildiği, kırık kısımlara rağmen ritüelin ana hatlarının saptanması ve asıl önemlisi bu arınma ritüellerine hangi sebeple gerek duyulmuş olabileceği üzerinde durulmuştur.

II. Šuppiluliuma Dönemine Tarihlenen Büyü Ritüelleri (Allaiturahhi’nin Ritüelleri)

Hititler’in başkenti Hattuša’dan günümüze ulaşan pek çok büyü ritüeli, memleketleri bildirilen belli bir erkek ya da kadın “büyücüye” atfedilmektedir. Tabletlerin girişleri ve kolofonlarında verilen bilgilerden anlaşıldığına göre ritüel uygulayıcılarının bir kısmı Güneydoğu Anadolu-Suriye kökenlidirler. Bunlardan biri Mukişli kadın Allaiturahhi’dir (Haas & Thiel, 1978; Haas & Wegner, 1988; Miller, 2005). Hurrice ismi allai: “tanrıça”, ve turahhi: “güçlü” kelimelerinden oluşur ve “güçlü tanrıça” anlamına gelmektedir. Bu isme MÖ 18. yüzyıla ait bir Mari metninde ve MÖ 14. yüzyılın ilk yarısına ait bir Nuzi metninde rastlanır (Haas & Thiel, 1978: 24-25; Haas & Wegner, 1988: 4; Miller, 2005: 134). Hitit büyü ritüellerinde uygulayıcılarının büyük bir kısmı ^{MUNUS}ŠU.GI olarak geçen yaşlı kadınlardır (Marcuson, 2016; Reyhan & Cengiz, 2016: 109; Çilingir Cesur, 2019: 76). Bununla birlikte Allaiturahhi, ona atfedilen metinlerin kolofonunda ve de tablet kataloglarında ^{MUNUS}ŠU.GI unvanı taşımamakta, basitçe “Mukişli Kadın” olarak anılmaktadır (Miller, 2005: 136-137). Öte yandan ritüelin akışında iş gören bir ^{MUNUS}ŠU.GI söz

konusu olduğundan⁴ Allaiturahhi'nin ritüelleri de Hitit-Hurri dünyasının MUNUSŠU.GI ritüelleri arasında değerlendirilmektedir (Haas & Thiel, 1978: 7-9, 22; Haas & Wegner, 1988: 1). Burada en fazla, sözlü büyülerin Mukis'te yaşayan bir Allaiturahhi'ye dayandırılabilceği, ritüelin talimatlar bakımından ve yapı olarak daha çok Anadolu yazıcılarına atfedilebileceği önerilmiştir (Miller, 2005: 137). Kolofonlar ve bazı tablet katalogları onun ritüellerinin gerekçesini vermektedir (Haas & Thiel, 1978: 16-17; Haas & Wegner, 1988: 4-5; Miller, 2005: 133). Bir tabletin girişi şöyledir:

(CTH 780.II.Tf01.A = ChS I/5 Nr. 3): KUB 59.71 + CHDS 2.18
Öy. I 1-3 (Haas & Wegner, 1988: 66):

1 Mukişli kadın [Allaiturahhi şöyle (söyler)]: Eğer bir in[san]

2 [büyülenmiş ve onun] vücut organları “alınmış” ise o zaman onu [iyileştiririm]

3 [ve o zaman şöyle yaparım]: (Bu amaçla önce) şunları alırım:

Büyücü Allaiturahhi ile ilişkili ritüellere (CTH 780-781) ait tablet parçalarını dört ana başlık altında toplamak mümkündür (Haas & Wegner, 1988: 5 vd.; Miller, 2005: 132-134):

I. Orta Hitit Dönemi Hurri Kalıpları

1. KUB 45.21

2. KBo 23.23+KBo 33.118

II. Seri Eser

⁴ Örnek olarak (CTH 780.II.Tf01.G = ChS I/5 Nr. 7): VAT 13019a (VSNF XII 57) Öy. I 11, 17 (Haas & Wegner, 1988: 77). Metin adresi için bk. Parmegiani, 2005: 26.

1. Tablet (pek çok metin)

5. Tablet (pek çok metin)

[6?.] Tablet (KBo 12.85 + VBoT 120 + KUB 27.29 ve duplikatlar)

III. Büyük Krallık Çağının Son Safhasına Ait Ritüeller

Son Hitit kralı II. Šuppiluliuma için ritüeller (KUB 41.21; KBo 2.32; VBoT 132)

Büyük Krallık döneminin sonuna tarihlenen diğer metinler (KUB 17.27; KUB 31.147; KUB 41.4; KUB 51.83)

IV. Kesin Olmayan Düzenlemeyle Pek Çok Ufak Fragman.

I. Bölümde kısmen çok az da olsa Hititçe ritüel talimatları ve uzun, hâlen zor anlaşılabilen Hurrice büyülerden oluşan iki “Hurri Kalıp” söz konudur. Orta Hitit paleografisine sahip bu iki tablet sonraki kompozisyonlar için kaynak olarak iş görmüş olmalıdır; çünkü Hurrice büyülerle, II. Bölümde seri eser olarak tanımlanan tabletlerdeki Hititçe büyüler arasında benzerlikler saptanmıştır. Metnin Hurri dilinde kaleme alınmış olması ve sadece ayinlerin gerçekleştirilmesi ile ilişkili talimatların Hitit dilinde nakledilmesi söz konusu iki tablet parçasını ritüel serisinden (II. Bölüm) farklı kılan bir özelliktir. Hurri Kalıpları için V. Haas & H. J. Thiel (1978: 8), I. Arnuwanda dönemini işaret etmektedirler.

II. Bölüm, uzunluğu bilinmeyen bir serinin birinci, beşinci ve muhtemelen altıncı tabletinin büyük kısımlarını, her birinde birkaç duplikat yahut paralel metinleri içermektedir. Seri eserin metinleri geç bir yazıma sahiptir, bu nedenle muhtemelen ilk olarak Büyük Krallık döneminde ortaya çıkmıştır. V. Haas & H. J. Thiel (1978: 8), seri eser için III. Hattuşili dönemini önermişlerdir. Haas & Wegner de (1988: 7) MÖ 13. yy. tarihini vermektedir. Bir *yazman notu* serinin tamamı veya

en azından bir kısmının eski tabletlerden kopyalandığını ortaya koymaktadır; söz konusu notta (PAP PAP işaretleri) (tahrip olmuş metinler için kullanılan işaret: Rüster & Neu, 1989: 220. Ayr. Haas & Wegner, 1988: 140, dn. 1 (1).) yazman, elindeki Hurrice metni bu yerde okumasının mümkün olmadığını ifade etmektedir (Haas & Wegner, 1988: 7. İşaret, metnin Hurrice kısmında kullanılmıştır): (CTH 780.II.Tf06.A = KBo 12.85+VBoT 120+KUB 27.29 [ChS I/5 Nr. 19] Ay. IV 1: PAP PAP işaretleri).

En yeni metinler (III. Bölüm), II. Şuppiluliuma ve Büyük Krallığın sonu olarak tarihlenmektedir (Haas & Wegner, 1988: VI, 5). II. Şuppiluliuma ile ilgili olanlar bir seriye ait değildir (Haas & Wegner, 1988: 11-12) ve son Hitit kralı, ritüel sahibi/hastası olarak ortaya çıktığından görünüşe göre belirli bir vesile ile hazırlanmıştır.

Allaiturahhi ile ilgili ritüellerin böylece en dikkat çekici yönü Orta Hitit Çağı'ndan Hitit İmparatorluk Dönemi'nin sonuna kadar sürekli kopyalanıyor olmasıdır. İlk örneklerde Hurri dilinin ağırlığı görülürken, seri eser olarak adlandırılan İmparatorluk Dönemi kopyalarında Hititçe ağırlık kazanmış olup sadece bazı Hurrice sözlü büyülere yer verilmiştir. Son döneme tarihli örneklerde ise Hurrice'nin tamamen terk edildiği anlaşılmaktadır; çünkü II. Şuppiluliuma dönemine gelindiğinde Hurri diline olan rağbetin azalması ile bu dile ait bilgiler unutulmaya yüz tutmuş, böylece Hurrice tablet parçalarının Hititçeye tercüme edilmesinin zarureti ortaya çıkmıştır (Haas & Wegner 1988: 5-6)⁵.

⁵ II. Şuppiluliuma döneminde kâtiplerin dil ve yazı bilgisi konusunda şunlar söylenmiştir: “*Politika, asayiş, askerî meseleler, üretim ve ticaretteki çöküş o kadar ileri safhalara ulaşmıştı ki dilde bile dejenerasyon belirtileri baş göstermişti; anlaşılan şimdi artık Hattuša’da sağlam dil eğitimi görmüş eski kâtiplerden kimse kalmamıştı ve metinlerin pek çoğu berbat bir dilde yazılmıştı. Köklü soydan gelen bilge kâtipler Tarhundašša ile Hattuša arasında kimin hizmetinde çalışacaklarına karar vermekte zorlanıyorlardı ve zaten soyları da tükenmişti. Metinlerin üslubu ve kullanılan sözcükler, bize yazan kâtiplerin ‘saraylı’ olmaktan çok, sanki ‘sokaktan’ devşirme, ağır*

Seri eser olarak sınıflandırılan kimi tabletlerden anlaşıldığına göre Allaiturahhi'nin ritüelleri ilk başta, her hangi bir ritüel sahibinin adı verilmeden, gerektiğinde kullanılmak üzere yazılmış olabilir. Çünkü ayinleri gerçekleştiren ve büyülü sözleri okuyan ^{MUNUS}ŠU.GI, ritüel sahibinin adını söylemektir⁶. İmparatorluğun sonuna tarihlenen örneklerde bir Hitit kralı (II. Šuppiluliuma) ritüelin sahibi olarak ortaya çıktığından bu son nüshaların belirli bir *hasta* için yeniden düzenlendiği anlaşılmaktadır (Miller, 2004: 505-506 ve dn. 919)⁷.

Ritüel sahibi olarak II. Šuppiluliuma'nın adının geçtiği metinler şunlardır:

- (CTH 780.III.A = ChS I/5 Nr. 25): KUB 41.21 ve duplikat metinler (aşağıda ChS I/5 Nr. 26 ve 27) Öy. I 1'-16'; Ay. IV 2'-18' (Haas & Thiel, 1978: 276-279; Haas & Wegner, 1988: 161-164):

x+1 []x

2' []x

bir jargon konuşan 'istidacı' oldukları izlenimini veriyor. Kullandıkları dil kaba avam diliydi ve sözcük dağarcığına halk dilinden ve Luvice'den çok sayıda sözcük alınmıştı.” (Ünal, 2018: 890).

⁶ Örnek olarak: KBo 12.85++ III 33': *nu-kán* EN SISKUR ŠUM-ŠU *te-ez-zi*: “ve (büyücü=^{MUNUS}ŠU.GI) ritüel sahibini (yani) onun adını söyler”. Ayrıca, KBo 12.85++ I 25; KUB 41.19 I 10' (Miller, 2004: 505 dn. 919). Metinler için bk. Haas & Wegner, 1988: 103, 126, 139.

⁷ “Reçete” olarak adlandırılan ritüel metinler ihtiyaç duyulduğunda depodan çıkarılarak yüzyıllar boyunca tekrar tekrar kullanıldılar. Allaiturahhi'den çok sonra yaşamış olan II. Šuppiluliuma'nın adını içeren söz konusu ritüel metinler; ya onun (Allaiturahhi'nin) geleneğine göre II. Šuppiluliuma için düzenlenmiştir ya da kralın adı, güya yazarı Allaiturahhi olan mevcut bir metne eklenmiştir (Marcuson & Hout, 2015: 167 ve dn. 52).

3' [*haw*]atanniš [ekmeği]⁸
4' [*š*]arkiiuwar
5' Tanrı [dil]ini
6' Tanrı[lar]

7' Onları temizleyin (arındırın), Šuppiluliuma'nın vü[cut uzuvlarını]:

8' Biri onun kafasından saçı[(nı alır)]sa
9' Biri onun ağızından tükürük [(alır)]sa
10' Biri onun gözlerinin algı[(lamasını alır)]sa
11' Biri onun saçlarının [(kirini al)]ır]sa

12' Biri onun vücut uzuvlarının terini [(alır)]sa
13' Biri onun ellerinin (ve) ayaklarının kirini [alır]sa
14' Biri onun paltosu[(nun)] kıvrımı[nı alır]sa
15' Biri onun masasının kâsesinde kalan yemeğini a[lır]sa
16' Biri onun araba t[eke]rinin çamurunu al[ır]sa

⁸ NINDA*hawatanniš*: “Koyun biçimli ekmeğ”. Luvice *hawi-* “koyun” kelimesinden türetilmiştir. Ritüellerde kullanılan bir ekmeğ türüdür (Karağuz, 2006: 38; Puhvel, 1991: 279-280).

17' Eğer ona [] ve o evde,

18' Ev [] (onları?) yakma []

19' [] değil []

20' []

Ay. IV 2'-18':

2' [] konuşur.

3' [] Šuppiluliuma'[ya]

4' kara b[üyü, kirli]lik (ve) kan, onun bedeninden

5' içeri (girer), sonra [], vekil heykellerin yanında dururlar.

6' kral, [tanrının[huzurun[da arınmı]ş olsun.

7'-8' Bak, malt [] nasıl filizlenmezse,

8' krala büyü (ve)

9' kirlilik, onun bedenine aynı şekilde ulaşmasın.

10' Sonra bir ip []

11' keser ve (şöyle) söyler [x]:

12' "Bu ipi nasıl

13' kestiysem, kralın büyü (ve) ki[liliği de]

14' aynı şekilde kesilmiş (def edilmiş) olsun[.]”

15' ve ayrıca onun bedenine u[laş]masın.

16' Allaiturahhi'nin (büyü yaparken sarf ettiği) sözleri.

17' Gerekli (ritüel) malzemenin hazırlığı

18' ayrı bir tablet(in konusudur).

KUB 41.21 Öy. I 7'-16'. satırlar arasında (aşağıdaki duplikat metinlerle birlikte) ritüel sahibinin (II. Šuppiluliuma) adının görünmesinin ardından bir büyü formülü ortaya çıkmaktadır. Burada Hitit kralının bir şekilde art niyetli bir büyüye maruz kaldığı ifade edilmek istenmiş olabilir. Yukarıda söylendiği gibi Allaiturahhi bu ritüeli büyülenmiş bir insanı (*mān antuhšaš alwanzahhanza*) iyileştirmek için yapmaktadır (KUB 59.71 + CHDS 2.18 Öy. I 1-3). Bu formül (KUB 41.21 Öy. I 7'-16') Mezopotamya-Akad büyü geleneklerinin Hititler'i de etkilemiş olduğunun ve bu etkinin de Hurriler aracılığıyla meydana geldiğinin kanıtı olarak değerlendirilmektedir. Çünkü Maqlu'nun büyü serisinin⁹ aşağıdaki bölümünde neredeyse kelimesi kelimesine görülmektedir (Haas & Thiel, 1978: 48):

⁹ "Maqlu serisi, büyücülükle mücadele ile ilgili Mezopotamya metinlerinin en uzun ve en önemlisidir. Ayin, kötü büyü ve etkilerine karşı koymak ve ortadan kaldırmak, hastayı korumak ve kötülükten sorumlu olanları cezalandırmak ve etkisiz hale getirmek için

Tablet I 131-134 (Tercüme için Haas & Thiel, 1978: 48. Trans. ve terc. için Abusch, 2016: 291):

“Figürler benim figürüme uygun hazırlandığından, şeklimi gösterdiklerinden, tükürüğümü aldılar, saçımı çektiler, elbise kıvrımını kestiler, ayaklarımın (üzerinden geçtiği) yeri çektiler. Tanrı Girra, savaştı, onların büyüsünü çöz.”

Saç, tırnak ve idrar gibi maddeler kişilik özelliklerinin taşıyıcısı olarak kabul edilmektedir. Boğazköy’den bir Akad ritüelinde kilden bir vekil heykelciğin yapımında bu türlü nesnelere kullanılmıştır (Haas & Thiel, 1978: 48):

(CTH 811.A): KUB 29.58+ I 10-13 (Terc. için Haas & Thiel, 1978: 48. Trans. ve terc. için Bácskay, 2018: 165, 171):

“Vekil bir figür (yapmak için): Namtar iblisi tarafından ele geçirilen adamın idrarını, koltuk altından (alınan) kılı, göğsünden (alınan) kılı ve tırnak parçalarını o kil ile karıştırıp bir vekil heykelcik yap.”

Yukarıdaki motif Boğazköy’den gelen Kenan kökenli Elkunirša ve Ašertu mitine ait kırık bir parçada da kısmen görülmektedir. Burada bir kimsenin *kafasının saçının alınmasından, gözlerinin görüşünün alınmasından, kulaklarının işitmesinin alınmasından ve vücudundan* söz edilmektedir¹⁰. Allaiturahhi’nin memleketi Mukış (Kuzey Suriye)

tasarlanmıştır.” Orta Asur Çağı’nın sonuna tarihli bazı ilk örnekleri olmakla birlikte bu büyü serisi aslen MÖ 1. binin erken safhalarında yaratılmış olmalıdır (Abusch, 2016: XIV, XV).

¹⁰ Haas & Thiel, 1978: 48, dn. 128’de bu metin KUB 36.35 IV 14’-19’ ve Duplikat KUB 36.36 olarak verilmiştir. Bununla birlikte CTH’de KUB 36.35 (CTH 342.1.1.A), Elkunirša ve Ašertu mitine ait görülürken, KUB 36.36 (CTH 781.2) ise Allaiturahhi ritüeline ait görülmektedir. Haas & Thiel, 1978: 48, dn. 128’de verilen transkripsiyon şöyledir: KUB 36.35 (Duplikat 36.36) IV:

14’ (SAG.DU-z)[a te-e-da (Dupl. -ta)-na-an [

olduğuna göre bu motifin Hurriler vasıtasıyla Mezopotamya'dan alınıp Kuzey Suriye üzerinden Anadolu'ya ulaştığı iddia edilebilir (Haas & Thiel, 1978: 48). Metnin yine çok kırık kısımları Tanrı Baal'ın ritüel arınmasının yanı sıra, penisi, tendonları ve kasları da dahil olmak üzere vücudunun çeşitli bölümlerinin tedavisini tartışır (Beckman, 2003: 149).

KUB 41.21 Öy. I 17'-21'. satırlar arasında, kralın bedeninden ve eşyalarından parçaları alan şahıs, büyü kullanarak (yakma?) ona zarar vermek için, aldıklarını başka bir yere (bir ev?) götürmüş gibidir (Ünal, 2018: 900). Bu, Hitit kanunlarında yer alan kara büyü'nün cezasıyla ilgili hükmü hatırlatmaktadır (Reyhan, 2003: 111):

(§44B) “Eğer herhangi biri, bir insanı (kutsal manada) temizlerse, kurban maddelerinin arta kalan malzemelerini ölü yakma yerine götürsün. (Böyle yapılmayıp) kimin evine ya da tarlasına götürür[se], bu bir büyüdür. [Kralın mahkemesi](nin çözmesi gereken bir konudur)” (Karağuz, 2018: 76).

KUB 41.21 Ay. IV 7'-15' arasında Hitit ritüellerinde sık sık karşımıza çıkan benzetme yöntemi uygulanmıştır (Bu yöntem için Reyhan, 2003: 118). Bu yöntem zaman zaman sözle zaman zaman da eylemle benzer benzeri yaratır ilkesi gereğince istenileni elde etmek amacıyla kullanılır. Bu metinde hem söz hem de eylem kullanılmıştır. Doğada gözlemlenen olaylar büyü'lü olduğu düşünülen sözler ve hareket yoluyla istenmeyen olayla benzeştirilir ve onun uzaklaştırılması amaçlanır.

15' [IŠ-TU IGI^{HLA}-ŠU]-ši-kán ú-wa-tar da-a-aš [

16' [(IŠ-TU GEŠTU^H)^{LA}-ŠU-ši-kán] iš-ta-ma-aš-šu-wa-ar da-a-[aš]

17']x-ma-al-li da-a-aš IŠ-T[U

18'] mi-iš-ti-in p[u- (Dupl. IV 6')]x mi-eš-te-en p[u-

19' IŠ-T[U NI.TE-ŠU-š[i-kán

Bir arınma ritüeli aslen üç temel gruptan oluşmaktadır (Haas & Thiel, 1978: 7-8):

- a. Ritüel malzemesinin hazırlanması, bir araya getirilmesi: (Hititçe *hand(u)war*) (bazen başka bir tablette verilmiş olabilir),
- b. Temizlenme ayini (çeşitli büyü eylemleri) ve
- c. Sözlü büyüler: (Hititçe *utar/uddar*, *hukmai-*, Hurri dilinde *tiwe/tiwena*).

a maddesi yukarıda tercümesi verilen metinde (KUB 41.21) Öy. I 17'-18'. satırlar arasında ifade edilmiştir (*ŠU-TUM ha-an-da-u-wa-ar ha-an-te-i TUP-PU: Gerekli ritüel malzemenin hazırlığı ayrı bir tabletin konusudur*). Arınma ritüellerinde a ve b hep Hititçe nakledilmiştir. c yani sözlü büyüler ise Hurri dilinde, ara sıra da bir tercümeyle verilmiş ve bazen sadece Hititçe tercümesiyle nakledilmiştir. Allaiturahhi ritüellerinin son döneme tarihlenen örneklerinde sadece Hititçe kullanılmıştır.

- (CTH 780.III.B = ChS I/5 Nr. 26): KBo 2.32 ve duplikat metinler Öy. I 1'-10' (Haas & Thiel, 1978: 284-285; Haas & Wegner, 1988: 166-167):

1' [(Šuppiluliuma'nın v)ücut uzuvlarını] temiz[(leyin)].

2' [(Biri onun kafasından saçı)nı]

3' alırsa. [(Biri onun ağzından tükürük)]

4' alırsa. [(Biri onun gözlerinin algılamasını)]

5' alırsa. [(Biri onun saçlarının kirini alır)]sa

6' [(Biri)] onun vücut uzuv[(larının terini alır)]sa

7' [(Biri)] onun ellerinin (ve) ayakla[(rının kirini) alır]sa

8' Bi[(ri)] onun paltosunun [(kıvrımını) alır]sa

9' [(Biri)] onun masasının ka[(sesinde kalan yemeğini a)lır]sa

10' (Biri) onun arabasının tekerinin [(çamurunu al)ır]sa

11' [(Eğ)e]r ona

Ay. IV 1-9:

1 İyiliği, hayatı, sağlı[ğ] []

2 Uzun yıllar, soyluluk []

3 Kuvvetli silahlar, sevgi []

4 Ana Tanrıça alır []

5 kuvvet []

6 Yıldan yıla büyüsün []

7 Sığır, koyun, []

8 Ülkenin []

9 [Do]st[luk []

KBo 2.32 Öy. I 1'-10', yukarıda tercümesi yapılan KUB 41.21 Öy. I 7'-16'nın bir tekrarıdır ve aşağıdaki VBot 132 Öy. II 9'-15'e çok benzemektedir. Okunabildiği kadarıyla Ay. IV 1-9 ise ritüelin sonu

olmalıdır ve burada ritüel sahibi için esenlikler ve belki de ülkesi için bolluk ve bereket dilenmektedir.

- (CTH 780.III.C = ChS I/5 Nr. 27): VBoT 132, duplikat ve paralel metinler Öy. II 1-16, Ay. III 1'-15' (Haas & Thiel, 1978: 280-283; Haas & Wegner, 1988: 169-170):

1' [odunlaşmış bir adamı] odundan

2' bıraktılar. Bağlanmış (bir adamı) bağından

3' çözdük. Kapıda büyülenmiş (bir adamı büyüünden çözdük).

büyü	4'	ritü]el [sahibinin] suçu/kabahati,
	5'] saçlarını?
	6'	ritüel [sahi]binin suçu/kabahati
	7'] yakaladı
	8']

9-10' [Ritüel sahibinin] vücut uzuvlarını [(temizleyin)]. [(Biri)] onun kafasından [(saçı)nı alırsa)], Biri onun ağzından

11' t[(ükürü)]k alır[(sa)]. Biri [(onun gözlerinin)] algılamasını

12' [(alır)]. [(Biri)] onun [(saçının)] kirini alı[(rsa)].

13' [(Biri onun vücut uzuvlarının terin)]i alırsa. Biri onun elin[(in)]

14' [(ayaklarının kirini) alırsa]. Biri onun kabını,

15' [(masasının kâsesinde kalan yemeğini al)ırsa. (Biri) (onun a)]rabasının tekerinin [(çamurunu)]

16' [(al)ırsa]

Ay. III 1'-15':

1' bu]uns[un]

2']bulunsun

3'] aynı şekilde alır.

4'] Tanrı Undurupa'nın [heyk]eli

5'] ritüel [sah]ibi

6'] ... hepsinin

7'] bira, şarap, tatlı süt

8'] yesinler

9'] üstün/güçlü

10']

11'] tutsun.

12'] meşaleleri

13' [alsınlar] kazmaları alsınlar,

14' al]sınlar,

15'] ve onları

Tercümesi verilen bu son metinde (VBoT 132) korunan kısımlarda her ne kadar II. Šuppiluliuma'nın adı görülme de son Hitit kralı için hazırlanmış olduğu duplikat metinler aracılığıyla anlaşılmaktadır.

Öy. II 1'-3'te bir insanın büyüyle bağlanmış (büyülenmiş) olduğuna dair bir büyü formülü dile getirilmektedir. Burada bağlama kara büyü, çözme ise beyaz (ak) büyü uygulamasını düşündürmektedir:

1' [odunlaşmış bir adamı] odundan

2' bıraktılar. Bağlanmış (bir adamı) bağından

3' çözdük. Kapıda büyülenmiş (bir adamı büyüünden çözdük).

GIŠ-*ruwai*- “odunlaşmak”, Hititçe okunuşu *tar(u)wai*-, *taru*- “ağaç, kereste”den türetilmiştir. *tar(u)wai* ve peşinden gelen (2. satır) *išhiya*- “bağlamak” fiilleri, büyü ritüelleri ile ilişkili olan anlamsal bir alanı, belki de büyü kullanılarak bir insanın etki altına alınmasını ifade ediyordu; ancak “odunlaşmak/ahşaplaşmak” yerine bu anlam alanını açığa vuran daha açık bir tercüme yapmak, başka metinlerde de görülmesine rağmen yapılamamıştır (Haas & Thiel, 1978: 41-43).

Benzer ifadeler Allaiturahhi'nin ritüellerinde (seri eser altıncı tablet) ve başka bir ritüel uygulayıcısı Kizzuwatnalı kadın Šalašu'nun büyü ritüellerinde de görülmektedir:

(CTH 780.II.Tf06.A = ChS I/5 Nr. 19): KBo 12.85+VBoT 120+KUB 27.29 Öy. I 30-32 (Haas & Thiel, 1978: 134-135; Haas & Wegner, 1988: 127. Allaiturahhi'nin ritüeli = seri eser altıncı tablet):

30 Bu günde: O zaman bir “odunlaşmış” odundan bırakırlar,

31 bağlanmış/zincirlenmiş (birini) [bağın]dan çözdük.

32 Kapıda, büyülenmiş [bir insan]ı büyüünden çözdük.

(CTH 780.II.Tf06.A = ChS I/5 Nr. 19): KBo 12.85+VBoT 120+KUB 27.29 Ay. III 21-27 (Haas & Thiel, 1978: 144-145; Haas & Wegner, 1988: 138. Allaiturahhi'nin ritüeli = seri eser altıncı tablet):

21 [odunlaşmış odundan]

22 [b(ıraktılar b)ağlanmış bağından]

23 [(çözdük. Kapıda) çözdüm].

24 odunlaşmış [adamı] odun[(dan)]

25 bıra[ktıl]ar. Bağlanmış bağından

26 çözdük. Kapıda büyüleneni

27 büyüünden çözdük.

Kizzuwatnalı kadın (^{MUNUS}ŠU.GI) Šalašu'nun büyü ritüelinde, Ninive kenti ve tanrıça Ša(w)uşka'nın dahil olduğu Hurrice-Hititçe çift dilli mitolojik bir bölümde şu satırlar okunmaktadır:

(CTH 788.1.A = ChS I/5 Nr. 40): KBo 19.145 Ay. 38'-43' (Haas & Thiel, 1978: 302-305; Haas & Wegner, 1988: 214-215):

38' ... Ritüel sahibinin evinden

39' geldik. Bağlanmış

40' çözdük. Odunlaşmış adamı serbest bıraktık.

41' Kapıda, büyülenmiş bir kadını

42' çözdüm. Kapıda, büyülenmiş

43' bir adamı çözdüm. "Gideceksiniz"

44' o zaman kapıya gidin ve bir sığırın *šuwantiyasını*¹¹

45' alın. Hemen bağlanmış

46' çözün. Odunlaşmış adamı odundan

47' bırakın. Kapıda,

48' büyülenmiş kadını çözün.

49' [kapıda büyü]lenmiş adamı

50' serbest [bırak]ın!"

Allaiturahhi'nin seri eser altıncı tabletinden ve Šalašu'nun büyü ritüelinden yapılan bu tercümelemler VBoT 132 Öy. II 1'-3' ile bağlantısı açıktır: Ritüel uygulayıcısı, büyülenmiş kişinin "çözöldüğünü", kara büyüden bir şekilde kurtarıldığını sözlerle ifade etmektedir. Bu aşamada Šalašu'nun yürüttüğü ayine tekrar bakılacak olursa, yaşlı kadın başka kimseleri de çözümü nihai olarak gerçekleştirmekle görevlendirmektedir. Ritüel sahibinin suçü veya kabahatinden söz edilen kırık bir kısımdan sonra (VBoT 132 4'-8'), ilk iki metinde (yukarıda tercümesi yapılan CTH 780.III.A = ChS I/5 Nr. 25: KUB 41.21 ve CTH 780.III.B = ChS I/5 Nr. 26: KBo 2.32) benzer şekilde görölen muhtemel bir kara büyü hadisesi okunmaktadır (bir şahsa ait beden parçaları ve eşyaların alınması).

VBoT 132 Öy. II 4' ve 6'. satırlarda son derece kırık bir kısımda iki defa "ritüel/kurban sahibinin suçü/kabahati" ifadesi okunmaktadır (EN SISKUR *haratar*). *haratar* kelimesi, "suç, suçluluk, cürüm, kabahat" anlamlarına gelmektedir (Ünal, 2016: 161). Aynı kelime özellikle Hitit kanunlarında ve büyü ritüellerinde görölmektedir (Puhvel, 1991: 140-141). Kanunlarda bir eylem anlatıldıktan sonra "suç değildir" (ÜL *haratar*) ifadesi karşımıza çıkar (§190, 191, 194, 197, 199, 200A)

¹¹ *šuwanti-šuwantiya-*: "sığır veya sığır ahırının bir parçası" (Ünal, 2016: 496).

(Puhvel, 1991: 141. Kanunlar için Karauğuz, 2018: 99-100). Kizzuwatnalı ^{MUNUS}ŠU.GI Maštikka'nın cinayet işleyen bir kimseyi arındırmak için yaptığı bir ritüelinde şöyle kullanılmaktadır:

(CTH 404.3.A₂): KBo 53.29; (CTH 404.3.B₂): KBo 43.319; (CTH 404.3.C₂): KBo 12.107 Öy. I 6'-9' (Tercümede Reyhan, 2002: 149-154 kullanılmıştır. Ayr. Miller, 2004: 133-142. Metin adresleri için bk. Miller, 2004: 133¹²).

6' kurban sahibinin, suçunu (*waštul*), kızgınlığı[nı] (*haratnaš*)¹³

7' gözyaşını vekil, baş[ka tarafa

8' götürsün. Ben onu pu[-] yünü [

9' sonra o temizlenmiş olsun x[

13' kanı, gözyaşını, öfkeyi (*haratnaš*) oraya al[(dım)

14' bundan sonra bu kurban sahibini kan, gözyaşı, [(öfke) (*haratnanza*)

15' hastalık bulmasın

[20' İşte baba tanrılar telafi etti [] öfkenin (*haratnaš*)

¹² Košak, 2021.

¹³ Reyhan, 2002: 149 ve devamında “öfke, kızgınlık” olarak tercüme edilen *haratar* kelimesi Miller, 2004: 136-137'de “suç, rezalet” (offence, scandal) olarak tercüme edilmiştir.

21' böylece onlar kurban sahibini temizlemiş olsunlar. Güneş Tanrısı, fırtına tanrısı onu temi[zlemiş

22' olsunlar. Ay tanrısı, tanrıça İşhara onu temizle[miş olsunlar

23' tanrıça Hepat ve de tanrı Muşuni onu temizlemiş o[lsunlar

24' onlar temiz olsunlar....

Maştikka'nın ritüeli tıpkı Allaturahhi de olduğu gibi ritüel sahibinin suçundan (*haratar*) bahsettikten sonra onun birtakım büyü eylemlerinin ardından *temizlenmiş* olmasını dilmektedir.

VBoT 132 Ay. III 1'-15'te (yine çok kırık) ise ayinde kullanılan malzemeler ve onların nasıl kullanıldığı anlatılmış olmalıdır.

Yukarıdakilere ek olarak son derece kırık bir şekilde günümüze ulaşan başka bir metin de yine II. Šuppiluliuma dönemine tarihlenmektedir:

- (CTH 126.6): KUB 51.81 Öy. 1'-13', Ay. 3'-8' (Özcan, 2016: 393-395):

Öy.[?]

x+1 [] x x [

2' [Šupp[iluliuma

3' [r]ahip [

4' [] tanrı x [] Hatti şehri [

5' [] ve Hatti Şehrinde onları [

6' [] ve onları [

7' [] ve onlar/kendileri [

- 8' [] *paššariyar*
9' [] tanrıça Allani tanrı [x] e [
10' [] lanetlerler [
11' [] ileriye [
12' [] ülkesi halkı [
13' [] olsun! [
14' [
15' [
Ay.[?]:
x+1 []x x[]x x[
2' []x[]xx[]xxx[
3' [] 1 koyun [
4' [] bütün vücut [
5' [] ellerin lanetledi [
6' [] hakir görürler. Tanrılar [
7' [] getirsinler

8' [] Matiel[la] halkı

Son derece kırık olan bu belgede önemli noktalardan biri tanrıça Allani'nin görülmesidir. Allani, Yerin Güneş Tanrıçası ve Yerin Sahibi olarak bilinmektedir. II. Šuppiluliuma, ölü kültürünün öne çıktığı bir dönem olarak bilinmektedir. Yukarıda tercümesi verilen bu metin belki

de ölü kültü ile ilgili bir metindir ya da bir ritüel söz konusudur (Özcan, 2016: 393-395).

Değerlendirme ve Sonuç

Anlaşıldığı kadarıyla Allaiturahhi'nin ritüelleri, kara büyü sebebi ile II. Šuppiluliuma'nın, arındırılması/tedavisi için kullanılmıştır. Kralın beden ve eşyalarından parçaların alınması, hatta onun görme yetisinin dahi alındığının iddiası aslında hastalığın/musibetin olası kaynaklarını üstü örtülü bir biçimde ifade etmektedir. Bütün arındırma işleminin “*Allaiturahhi'nin (büyü yaparken sarf ettiği) sözleri*” olduğu açıkça ifade edilmiş ve ayin için “*gerekli malzemelerin de başka bir tabletin konusu*” olduğu eklenmiştir (KUB 41.21 Ay. IV 16'-18').

Hitit kralının arındırılması için Mukişli Kadın Allaiturahhi'nin ritüellerinin tercih edilmesinin sebebi, Hitit dünyasında, diğer bazılarıyla birlikte onun ritüellerinin bir tür karşı büyü olmasında aranabilir. Bu türlü ritüeller, kara büyü (*alwazantar/UH₇*) yoluyla bir kötülük veya hastalığın etkisi altına sokulan kişinin veya topluluğun mustarip oldukları sıkıntıdan, yine büyü kullanılarak kurtarılmasını amaçlamaktadır; bunlar kraliyet ailesi için de uygulanabilmektedirler (Trémouille, 2004: 162-164; Kıymet, 2017: 403 vd; Çilingir Cesur, 2020: 185). İnsanın ne türlü bir dertten rahatsız olduğu açık açık söylenese de onun iyileştirilmesi gereken bir durumda oluşu, Allaiturahhi'nin örneğinde olduğu gibi daha en başından kabul edilmektedir (Yukarıda: KUB 59.71 + CHDS 2.18 Öy. I 1-3). Bu türlü ritüeller sadece Allaiturahhi'ye ait olmamakla birlikte kişinin üzerindeki büyüün çözülmesi konusunu çok etkileyici bir şekilde ifade edişi (Allaiturahhi ritüellerinin büyü çözme formülleri için Haas & Thiel, 1978: 44-46) açısından onun ritüelinin biraz daha öne çıktığı söylenebilir: Örnek olarak Yaşlı Kadın, “*büyüyü yapan insanın, büyüü bir sütun gibi inşa ettiğini ve bir sicimi ördüğü gibi ördüğünü*” söyledikten sonra, “*ona karşı koyduğunu, büyüü sözlerini bir sütun gibi yıktığını ve bir sicimi çözdüğü gibi çözdüğünü*”, söylemektedir

(Engelhard, 1970: 70; Haas & Wegner, 1988: 192; Haas, 1994: 890; Reyhan, 2002: 5; Kıymet, 2017: 406). Ayrıca çeşitli malzemelerle hastayı “silmek” (*anš-*), “almak/kaldırmak/uzaklaştırmak” (*arha da-*), büyüü çözme formülleri olarak kullanılmaktadır (Haas & Thiel, 1978: 44-46).

Çevirisi yapılan metinlerden hareketle (KUB 51.81 hariç) ve fazlasıyla eksik oluşu nedeniyle belirli bir düzen oluşturmayacak şekilde, Allaiturahhi'nin II. Šuppiluliuma için düzenlenen ritüelinin ana hatlarını şu şekilde düşünmek mümkündür:

- Büyülendiği tespit edilen bir insanın büyüden kurtarılması
- Ritüel/kurban sahibinin (Šuppiluliuma) suçlu/kabahatli oluşu
- II. Šuppiluliuma'nın kara büyüye maruz kalışının ifadesi (bedeninden ve eşyalarından parçalar alınması)
- Bedeninden ve eşyalarından alınan parçaların kara büyü amacıyla başka yere götürülmesi
- Kara büyü, kirlilik ve kanın kralın bedenine girmesi ve onların vekil heykellerin yanında durması (belki de birer taşıyıcı olarak düşünülen heykeller kırılacak ve böylece kötülük yok edilecektir).
- Böylece kralın tanrının huzurunda arınmış olacağı
- Benzetme büyüleri
- Birtakım büyü malzemeleri ile arındırma eylemi
- Kral ve ülkesi için iyi dilekler
- Yapılacak başka ritüeller için gerekli malzemelerin başka bir tablette sıralandığı bilgisi.

II. Šuppiluliuma için neden böyle bir arındırma ayinine gerek duyulduğu, döneminin istikrarsız geçen yıllarında aranmalıdır; bu sebeple Hitit Devleti'nin bu son aşamasında meydana gelen olayları kısaca gözden geçirmek gereklidir:

Son Hitit kralı II. Šuppiluliuma'nın dönemi Hitit Devleti'nin çöküşe sürüklendiği dönem olarak bilinmektedir. III. Arnuwanda'dan devraldığı krallık, geri dönüşü olmayan bir yıkımın eşliğine gelmiştir. Belirtileri belki de daha önce başlamıştır. Her şeyden önce III. Murşili ile amcası III. Hattuşili arasındaki iç savaş, sonuçları sonraki dönemlerde daha fazla hissedilen onarılması zor yaralar açmıştır. IV. Tuthaliya'nın Asur karşısındaki başarısızlığı, vasallar üzerindeki egemenliğin gevşemesi ve kraliyet otoritesinin sarsılmasıyla sonuçlanmış olmalıdır.

II. Šuppiluliuma savunmasında III. Arnuwanda'nın bir çocuğu olmamasını ve Tuthaliya'nın genç yaşta başka oğlunun bulunmayışını, tahta geçişi için gerekçe göstermiştir. Bununla birlikte böyle bir savunmaya ihtiyaç duymuş olması dahi, III. Arnuwanda döneminin istikrarsız geçen bir dönem olduğunu açığa vuruyor gibidir. Kargamış kralı Talmi-Teşup ile yaptığı anlaşmada Hatti halkının sadakatsizliğinden yakınmakta, Kargamış'ın desteğini aramakta, Mısır'la dost olduklarını ifade etmekte ve nesline bağlılık talep etmektedir. Hitit kralı, tahta çıkışını bir şekilde meşru gösterme çabasıdadır (Özcan, 2014: 203-209).

Bu istikrarsız yıllara kuraklığın sebep olduğu kıtlık damga vurmuştur. Ugarit ve Kargamış'ın yanı sıra Hatti'de de yiyecek sıkıntısı vardır. Ugarit ve Boğazköy metinlerinin yanı sıra Mısır kayıtları Hititler'in bol miktarda tahıla ihtiyaç duyduklarını kanıtlamaktadır. Tahıl yüklü gemiler ve Ura liman kentinin önemi belgelerde dikkati çekmektedir. Hitit krallığının sonuna doğru su yapılarının artması bir kuraklığa işaret etmektedir ve Hattuša'da imparatorluğun son evresinde

inşa edilen silolar da belki de Hatti'ye getirilen tahılla ilgilidir (Özcan, 2014: 210-220).

Getirilen tahılın başkentte bir salgına yol açmış olabileceği iddiası da söz konusudur. Hattuša'nın tahıl silolarının incelenmesi, bunların her zaman parazitlerden arındırıldığını göstermektedir. Ancak kıtlık zamanında, gıda eksikliğini acilen gidermek gerektiğinden, tahılın hastalığa sebep olan kemirgen ve pirelerden yeterince arındırılmaması, bunun da bir salgına sebep olduğu düşünülmüştür; bu durum seçkinlerin kentten ayrılması ile sonuçlanmıştır (Bryce, 2020: 276-278).

Bu güçlüklerle karşın II. Šuppiluliuma'nın askeri anlamda bazı başarılar elde ettiği söylenmelidir. Alaşiya (Kıbrıs) seferi buna bir örnektir ve yürütülen deniz savaşları sonucu ve bir antlaşma ile Kıbrıs Hititler'e tabi kılınmıştır. Bu savaş aynı zamanda Tunç Çağı'nın sonunda Doğu Akdeniz'i kasıp kavuran Deniz Kavimleri'ni akla getirmektedir. Buna ek olarak Güneykale Hiyeroglif Yazıtı'ndan anlaşıldığına göre asıl hedefinin Tarhuntaşša olduğu bir Batı Anadolu seferi yapılmıştır. Batı Anadolu seferine IV. Tuthaliya döneminde olduğu gibi Lukka da dâhildir. Güney Anadolu'da aranan Tarhuntaşša, yukarıda sözü edilen ve tahılın getirildiği Ura gibi liman kentlerinin İç Anadolu ile bağlantısını sağlama almak açısından önemli bir konumda olduğundan bu seferin sebebini anlamak zor değildir. Ayrıca Tarhuntaşša ile ilgili olarak geçmişten gelen sorunlar Güneykale yazıtına göre bu dönemde de devam etmektedir (Özcan, 2014: 220 vd).

Sorunların açık bir belirtisi II. Šuppiluliuma'nın hükümdarlığı dönemine ait belgeler arasında yer alan yüksek devlet görevlilerinin sadakati ile ilgili yemin metinleridir. Bunların artması iç güvenlik sorunlarını düşündürmektedir (De Martino, 2006: 73; Özcan, 2014: 17-18, 191-194, 247-251).

İstikrarsız ortamın başka bir kanıtı bu dönemin hiyeroglif yazıtlarının azlığı ve Hattuša ile sınırlı olmasıdır. IV. Tuthaliya

döneminde Luvi hiyeroglifleri içeren anıtların Anadolu'nun çeşitli yerlerinde yer almasına rağmen II. Şuppiluliuma dönemine tarihlenen iki büyük hiyeroglif yazıtın (Güneykale Oda Yapısı ve Nişantaş Hiyeroglif Yazıtı) başkent Hattuşa'da yer alması anlamlıdır. Bu durum II. Şuppiluliuma döneminde Hitit Krallığı'nın Anadolu hâkimiyetinin çok güçlü olmadığı yönünde bir ipucu olarak kabul edilmiştir (Özcan, 2014: 246).

Hitit kralı, “*Hatti Ülkesi'nin üzerindeki kötülükler*”den (CTH 141-Alaşiya Antlaşması: KBo 12.39 Ay. I 15'), “*Hatti'nin sakinlerinin sadakatsiz oluşu*”ndan (CTH 122-Kargamış Kralı Talmi-Teşup İle Antlaşma: KBo 12.41 + KUB 26.33 + KBo 13.225 Ay. III 10'), “*O'na (III. Arnuwanda) karşı Hatti halkının şiddetli şikâyetleri*”nden (CTH 124.A-Bir Kâtibin (Tagi-Şarruma?) Bağlılık Yemini: KUB 26.32 Öy. I 14') söz ederek devletin içinde bulunduğu zor durumu ifade etmiştir (Özcan, 2014: 233).

Ülkesinin üzerinde kara bulutların dolaştığını gören II. Şuppiluliuma bunu gidermek ve ülkesini güvence altına almak adına yeri geldikçe Anadolu içine ve dışına seferler yapıyor (Batı ve Güney Anadolu-Kıbrıs), uluslararası antlaşmalara imza atıyor (Kargamış-Alaşiya), gıda sıkıntısını gidermeye çalışıyor ve devlet adamlarından bağlılık istiyordu. Bununla yetinmeyen Hitit kralı aynı zamanda çok sayıda tanrıya yalvarıp yakararak onların lütfunu kazanmaya çalışmış (ABoT 1 56-II. Şuppiluliuma'nın Talimatları) (Ünal, 2018: 890), Güneş Tanrısı ve Tanrıçası'nı adeta kendi koruyucusu gibi seçmiş ve onlara sığınmıştır (Özcan, 2014: 246-251; Özcan, 2016: 391 vd.).

II. Şuppiluliuma, atalarının ruhunu da yardıma çağırmış gibidir. Bu dönemde ölü kültürünün önem kazandığı arkeolojik bulgular ve çivi yazılı metinlerle anlaşılmaktadır. Güney Kale Oda Yapısı'nın atalar/ölü kültü ile ilişkili olduğu düşünülmektedir. Ölü kültüne adanmış yapıların ihtiyaçlarının karşılanması gerekliliği, II. Şuppiluliuma'nın talimatlarının

yazdırmasının sebebini oluşturmaktadır. Böylece Hitit kralı atalarına (IV. Tuthaliya, III. Hattuşili) ve esasında kendisine bağlılık istemektedir (Özcan, 2014: 238-244; Özcan, 2016).

Hattuša'da Yukarı Şehir'de tapınaklar bölgesindeki yapılaşma artışı da ölü kültürünün öneminin artışı ile açıklanmaktadır. Ölü kültür çerçevesinde yapılacak ritüeller, ritüelleri yapacak kişiler, tapınaklar ve tapınakların ihtiyacı olan ritüel malzemelerinin üretimi için yeni işliklerin inşa edilmesi gerekli olmuştur (Özcan, 2014: 254-255; Özcan, 2016: 400-401). Bununla birlikte arkeolojik açıdan bakıldığında Yukarı Şehir'den, Nişantepe'ye kadar olan kısımdaki yeni yapıların ve tamiratların bitirilememesi ve II. Šuppiluliuma dönemi dini faaliyetlerinin IV. Tuthaliya dönemine göre sönük kalması, krallığın düşmanları karşısında düştüğü zor durum ile açıklanmıştır (Özcan, 2014: 246-247). Öte yandan yapılaşmadaki artışın tamamen propaganda ve külte dönük olduğu ve bunun da tarihte sık görüldüğü üzere imparatorlukların yıkılış çağına özgü ve adeta varlığını kanıtlama için girilmiş bir çaba olduğu yönünde bir yorum da söz konusudur (Ünal, 2018: 898)¹⁴.

II. Šuppiluliuma adeta yıkılışı gören ve devletini içine düştüğü durumdan kurtarmaya çalışan bir kral portresi çizmektedir. Yukarıda sıralanan zorluklara karşı giriştiği sürekli mücadele bir korku ve güvensizlik ortamında yapılmış gibidir. Sonu gelemeyen tehditler ve felaketler her hâlde kralı da büyük bir bunalımın eşiğine getirmiştir. Belli ki atalarının ruhlarına seslenmesi ve başta Güneş Tanrısı olmak üzere tanrılarına sığınması yeterli görülmemiş, üzerine yapılmış kötülüklerden kurtarılması ve ruhsal anlamda arındırılması gerektiği de düşünülmüştür. Şu tespit (Ünal, 2018: 900) önemlidir:

¹⁴ Benzer şekilde II. Šuppiluliuma'nın enerjisinin çoğunu, dini yapıların inşasına yönlendirmesinin, artan çaresizliğinin bir göstergesi olduğu belirtilmiştir (Collins, 2007: 73).

“... Aşırı korku, onu mistik inançların koynuna itmişti. Batıl inançları da çok kuvvetliydi. Saray içi entrikalara karşı korunmak için Hurrili büyücü kadın Allaiturahi'ye bir temizlik ayini yaptırmıştı. Anlaşılabilirdiği kadarıyla kötü niyetli bazı kimseler, pars pro toto esasına göre büyü yapıp onu saf dışı bırakmak istemişlerdir. Karşıtlarının niyetleri hakikaten çok kötüdür ve Hitit büyücülüğünde bu kadar geniş örnek toplanan başkaca bir yöntem yoktur ve kralın paranoyak derecesine gelmesini haklı gösterecek türdendir. Numuneleri toplamak uzun bir çalışma ve ispiyonculuk deneyimi gerektirecek türdendir. Başından bir tutam saç, ağzından tükürük, kulaklarından işitme gücü almışlar ve bunları büyücülük açısından uğursuz sayılan kirli bir yere götürmüşlerdir. Ayrıca bedeninden ter, el ve ayaklarından da numuneler alıp kirli yerlere koymuşlardır. Numuneler parşiya- giysilerinden, eteğinden (SISIKTUM/SISSIKTU), yemek masasından, kâse, yemek kalıntıları, arabasının tekerleğinden de alınmıştır. Daha fazla nesne sayılıyor ama metin burada kırılıyor. Devamında, ‘merasim beyi’ yerine bizzat kralın adını anan yerde kralın bedeni kötü büyü, kan lekesinden korunmakta, onun yerine tarpalli- denen temsili modeller kullanılmakta, kralın arınmış olarak tanrıların karşısına çıkması dileğinde bulunmaktadır. Arkasından malt hâline getirilmiş buğdayın filiz vermeyeceği, koparılmış zincirin işlevini yapamayacağı gibi çok sayıda analogi büyüü gelmektedir. Oldukça kırık bir büyü metni de kralı koruma amaçlı yazdırılmış olabilir.”

Hitit Devleti'nin bu son aşamasına, Hatti halkının sadakatsizliği, Tarhuntaşşa ve Lukka sorunu, Alaşiya ve Deniz Kavimleri hadiseleri, kuraklık ve kıtlık meseleleri damga vurmuştur. Bu sorunlar beraberinde birtakım askeri-siyasi hamleleri, hiyeroglif metinlerinin başkent ile sınırlı oluşunu, yine başkentte yapılaşmanın sayısı ve mahiyetindeki değişimi, devlet adamlarının sadakati ile ilgili yemin metinlerinin artmasını, Hitit kralının nesline ve aslında kendisine bağlılığı ifade eden ölü kültüne önem verilmesini ve onun başta Güneş Tanrısı olmak üzere tanrılara sığınmasını getirmiştir. Devletin ve kralın esenliği için bunlar da yeterli görülmemiş, II. Šuppiluliuma'nın, Orta Krallık'tan beri bir kara büyü kovucu olarak bilinen Mukişli Kadın Allaiturahhi'nin kötülükleri def eden büyük ritüelleri ile arındırılmasına karar verilmiştir. Burada belki de

Hitit Devleti'nin karşı karşıya olduğu zorluk ve tehditler, kralın kara büyüye maruz kalması şeklinde sembolik olarak anlatılmak istenmiştir. Aslında iddia edildiği gibi kral büyülenmemiş, sadece onun ve dolayısıyla ülkenin başına çöken karanlık ifade edilerek (politik-askeri arka plan) bu ayin yoluyla kötülüğün def edilmesi yoluna gidilmiştir. Kralın (ve ülkenin) karşılaştığı musibet, “kara büyü, kirlilik ve kanın kralın bedeninden içeri girmiş” oluşu ile formüle edilmiştir (CTH 780.III.A: KUB 41.21 Ay. IV 3'-5': HUL-lu UH-tar pa-ap-ra-tar i-e-eš-šar NÍ.TE-ši an-da). Tehlike öyle büyüktür ki yapılan art niyetli büyü, eğer kırık kısımların (CTH 780.III.A: KUB 41.21 Öy. I 17'-21') izahı doğru ise kanunlara göre bir Hitit kralının mahkemesinde yargılanmayı dahi gerektirmektedir. II. Šuppiluliuma'nın arındırılması için neden özellikle Allaiturahhi'nin seçildiği konusunda kesin bir yorum yapılamasa da bunda büyü ritüellerinin icrasında sarf ettiği büyü çözme sözleri ve kötülüğü uzaklaştırıcı büyü eylemleri etkili olmuş olabilir.

Bilgi Notu

Makale, araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Yapılan bu çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir.

Kaynakça

- Abusch, T. (2016). *The Magical Ceremony Maqlû: A critical edition*. Boston.
- Bácskay, A. (2018). *Therapeutic prescriptions against fever in ancient Mesopotamia*. Ugarit-Verlag.
- Beckman, G. (2003). Hittite Canonical Compositions - Myths: Elkunirša ve Ašertu. Hallo W. W. (ed.), *The Context of Scripture, Vol. I, Canonical Compositions from the Biblical World*, Leiden – New York – Köln, 149 (Nr. 1.55).
- Bryce, T. (2020). *Hititler - Anadolu savaşçıları*. Kronik Kitap.

- Collins, B. J. (2007). *The Hittites and their world*. SBL Press.
- Çilingir Cesur, S. (2019). Eşyanın cinsiyeti: Hitit ritüellerinde kadın. *TÜBA-AR*, (24), 73-89.
- Çilingir Cesur, S. (2020). *Hititlerde ritüel ve büyü*. Vakıf Bank Kültür Yayınları.
- De Martino, S. (2006). *Hititler*. (Çev: E. Özbayoğlu), Dost Kitabevi.
- Engelhard, D. H. (1970). *Hittite magical practises - An analysis*. (Doktora Tezi). Brandeis University The Faculty of the Graduate School of Arts and Science.
- Haas, V. & Thiel, H. J. (1978). *Die Beschwörungsrituale der Allaiturah(h)i und verwandte Texte*. AOAT 31, Hurritologische Studien 2, Neukirchen.
- Haas, V. & Wegner, I. (1988). *Die Rituale der Beschwörerinnen* *SALŠU.GI*. (ChS 1/5), Multigrafica Ed.
- Haas, V. (1994). *Geschichte der hethitischen Religion*. (HdO), Brill.
- Karauğuz, G. (2006). *Hititler Dönemi'nde Anadolu'da ekmek*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Karauğuz, G. (2018). *Hitit yasaları*. Çizgi Kitabevi.
- Kıymet, K. (2017). Hititler'de karşı büyü. N. Uyanık, U. D. Aşçı, M. Uygun, M. Zenginbaş, M. Aşçı (Ed.), *3rd International Conference On The Changing World And Social Research Icwsr 2017, Rome-ITALY, 08-10 August 2017, Proceedings Book* içinde (400-412. ss.).
- Koşak, S. (2021, Haziran 13). CTH. https://www.hethport.uni-wuerzburg.de/hetkonk/hetkonk_abfrage.php?c=404.
- Marcuson, H. & Hout, Th. van den. (2015). Memorization and Hittite ritual: New perspectives on the transmission of Hittite ritual texts. *JANER* (15), 143-168.

Marcuson, H. (2016). *Word of the old women: Studies in female ritual practice in Hittite Anatolia*. (Yayımlanmamış doktora tezi), Chicago: The University of Chicago.

Miller, J. L. (2004). *Studies in the origins, development and interpretation of the Kizzuwatna rituals*. (StBoT 46), Otto Harrassowitz Verlag.

Miller, J. L. (2005). Von Syrien durch Kizzuwatna nach Hatti: Die Rituale der Allaituraḫḫi und Giziya. Prechel D. (Ed.), *Motivation und Mechanismen des Kulturkontaktes in der späten Bronzezeit*, (Eothen 13) Firenze, 129-144.

Özcan, A. (2014). *IV. Tuthaliya Dönemi ve sonrası Hitit Krallığı'nda siyasal, ekonomik ve sosyal gelişmeler*. (Yayımlanmamış doktora tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özcan, A. (2016). II. Šuppiluliuma'nın dini faaliyetleri hakkında notlar. S. Erkut, Ö. Sir Gavaz (Ed.), *AN.TAH.ŠUM^{SAR} "ÇİĞDEM" – Eski Anadolu Araştırmalarına ve Hititlere Adanmış Bir Hayat / Studies in Honour of Ahmet Ünal = Ahmet Ünal Armağanı* içinde (389-404. ss.), Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Parmegiani, N. (2005). *Konkordanzen*. (ChS I/10), Roma.

Puhvel, J. (1991). *Hittite etymological dictionary - Vol. 3: Words beginning with H*. De Gruyter Mouton.

Reyhan, E. (2002). *Hitit kaynaklarında Kizzuwatna'lı kadın Maštigga'ya ait ritüel metinler*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Reyhan, E. (2003). Hitit büyü ritüellerinin uygulama şekilleri üzerine bir inceleme. *Anadolu Arşivleri/Arhivum Anatolicum*, 6(2), 111-142.

Reyhan, E. & Cengiz, T. B. (2016). Başkent Hattuşa'nın şifacı kadınları: Büyücüler. O. Köse (Ed.), *Geçmişten Günümüze Kadın I* içinde (105-113. ss.), Canik Belediyesi Yayınları.

Rüster, C. & Neu, E. (1989). *Hethitisches Zeichenlexikon. Inventar und Interpretation der Keilschriftzeichen aus den Bogazköy-Texten*. Otto Harrassowitz Verlag.

Trémouille, M. C. (2004). I rituali magici ittiti. *RANT 1*, 157-203.

Ünal, A. (2016). *Hititçe-Türkçe, Türkçe-Hititçe büyük sözlük (Hattice, Hurrice, Hiyeroglif Luvicesi, çivi yazısı Luvicesi ve Palaca sözlük listeleriyle birlikte)*. Bilgin Kültür Sanat.

Ünal, A. (2018). *Eski Anadolu siyasi tarihi (Kitap 1: Eski Taş Devrinden Hitit Devletinin yıkılışına kadar (MÖ 60.000-1180))*. Bilgin Kültür Sanat.

EXTENDED ABSTRACT

The Hittites' last monarch was Šuppiluliuma II, and it is known that the Hittite State was destroyed during his reign as a result of events in both Anatolia and the Eastern Mediterranean region. The inadequacy of cuneiform documents compared to prior periods is one of the most distinguishing traits of Hittite Anatolia during the collapse process. Some of these documents can be used to determine political events in the state's final years, while others can be used to determine religious-ritual practices during this time period. Hieroglyphic inscriptions, in addition to cuneiform tablets, are among the sources that can shed light on the procedure in question. In addition to Hittite texts, evidence from Ugarit and Egypt is extremely helpful in understanding the political dynamics of the time period.

The purpose of the present article is to identify the magic rituals performed during the reign of the last Hittite king, Šuppiluliuma II, and to understand why they were performed. Four ritual texts were identified after examining documents from the time period in question from a variety of secondary sources. Three of these four writings have been identified as belonging to Allaiturahhi from Mukiš. One of them is either a historical text or a ritual text. Many of the magic rituals that have remained from Hattuša, the Hittite capital, are associated with a specific male or female "sorcerer" whose hometown is known. Some of the ritual practitioners are of Southeastern Anatolia-Syria origin, according to the information on the tablets' introductions and colophons. Allaiturahhi from Mukiš is one of them. It is certain that the sorcerer's rites, which date back to the Middle Hittite Age, were utilized for Šuppiluliuma II in the final stages of the Hittite State. First and foremost, these Hittite texts were translated in the present article. Later, these were compared to other Hittite manuscripts of a similar nature, and their contents were attempted to be better understood. Some problematic Hittite words were also discussed during this process.

Despite the missing parts, the essential lines of the ritual were stated in the discussion and conclusion section, and it was highlighted in detail why the Allaiturahhi rituals were utilized, and most significantly, why these purification rituals were required.

It appears that Allaiturahhi's rites were employed to purify/treat Šuppiluliuma II, who was suffering from black magic. The fact that Allaiturahhi's rituals, like those of others in the Hittite civilization, were a sort of counter magic may explain why her rituals were favoured for the purification of the Hittite monarch. These rituals aim to save a person or a community who has been afflicted by an evil or disease by means of

black magic (alwazantar/UH7) from the distress they are experiencing, and they can also be performed on the royal family.

Šuppiluliuma II draws a portrayal of a monarch who sees his kingdom crumble and attempts to save it from its predicament. His persistent struggle against the aforementioned challenges appears to have been waged in a fearful and insecure environment. The monarch was undoubtedly on the verge of a major depression as a result of constant threats and disasters. Obviously, reaching out to the spirits of his ancestors and seeking refuge in his gods, particularly the Sun God, was not enough; he needed to be saved from the evils that had enslaved him and spiritually cleaned.

The Hattians' disloyalty, the dilemma surrounding Tarhuntašša and Lukka, the Alašiya and Sea Peoples events, drought and famine concerns defined the final period of the Hittite State. These issues were accompanied by some military-political moves, such as the limitation of hieroglyphic texts to the capital, a change in the number of buildings in the capital, an increase in the texts of oaths related to statesmen's loyalty, and a newfound emphasis on giving importance to the cult of the dead, which expresses devotion to the Hittite king's generation and, in reality, to himself, and his taking shelter in the Gods, particularly the Sun God. These were deemed insufficient for the state's and king's well-being, so Allaturahhi from Mukiš, who had been recognized as a black magic repellent since the Middle Kingdom, was enlisted to purify Šuppiluliuma II through her evil-repelling magical rites. Perhaps the Hittite State's challenges and threats were symbolically portrayed here in the guise of the king's exposure to black magic. In reality, the monarch was not bewitched as reported, but the darkness that had descended upon him and thus the country was conveyed (political-military background), and this ritual was used to drive away the evil.

Yıldız, N. (2022). The female monsters or the monstrous others: George Eliot and her Hetty Sorrel in *Adam Bede*. *Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences*, 23(42), 583-607.

DOI: 10.21550/sosbilder.960874

Research Article

THE FEMALE MONSTERS OR THE MONSTROUS OTHERS: GEORGE ELIOT AND HER HETTY SORREL IN *ADAM BEDE*

Nazan YILDIZ*

Sending Date / Gönderim Tarihi: 1 July / Temmuz 2021

Acceptance Date / Kabul Tarihi: 10 September / Eylül 2021

ABSTRACT

In the Victorian society, the fallen woman was identified with the monstrous Other as in the case of George Eliot's Hetty Sorrel in Adam Bede as well as the author herself. Both Eliot and her Hetty were monsters of their society as they violated the Victorian norms. Through the tragic story of Hetty Sorrel, Eliot depicts how the victimized female becomes a monstrous Other. This paper asserts that Eliot creates Hetty as her double to reflect her own unrest and anger in the conservative Victorian society. The paper also examines how, as a product of Eliot's complex mind, Hetty takes two polar opposite roles throughout the novel: a monster who contravenes the Victorian rules and a monstrous Other who is the victim of Victorian ethics and principles. Accordingly, Hetty becomes Eliot's madwoman who mirrors her own wrath and dilemma between the traditional role attached to woman and her rebellion against patriarchy.

Key Words: *Adam Bede, George Eliot, Hetty Sorrel, monstrous Other, Victorian woman*

Kadın Canavarlar veya Canavar Ötekiler: George Eliot ve *Adam Bede*'deki Karakteri Hetty Sorrel

ÖZET

Viktorya toplumunda düşmüş kadın George Eliot'ın Adam Bede'deki Hetty Sorrel karakteri ve yazarın kendisi gibi canavar Öteki kavramıyla özdeşleştirilirdi. Viktorya dönemi ilkelerini ihlal ettikleri için hem Eliot hem Hetty toplumlarının canavarlarıydılar. Hetty Sorrel'in trajik hikâyesiyle, Eliot kurban durumundaki kadının

* Assist. Prof. Dr., Karadeniz Technical University Faculty of Letters Department of English Language and Literature, Trabzon / TURKEY, nyildiz@ktu.edu.tr

nasıl canavar Öteki'ne dönüştüğünü gösterir. Bu çalışma Eliot'ın muhafazakâr Viktorya toplumundaki huzursuzluk ve öfkesini yansıtmak için Hetty'yi kendi çifti olarak yarattığını savunur. Çalışma aynı zamanda Eliot'ın karmaşık zihninin bir ürünü olarak, roman boyunca Hetty'nin nasıl iki zıt rolü üstlendiğini inceler: Viktorya kurallarına karşı gelen bir canavar ve Viktorya etik ve ilkelerinin kurbanı olan canavar Öteki. Bu bağlamda, Hetty, Eliot'ın yazarın öfke ve kadına atfedilen geleneksel rol ve ataerkil topluma karşı isyanı arasındaki çıkmazını yansıtan deli kadınına dönüştür.

Anahtar Kelimeler: *Adam Bede, George Eliot, Hetty Sorrel, canavar Öteki, Viktorya dönemi kadını*

Introduction

The Victorian era, along with the industrial revolution, technological improvements, class conflict and the debate between religion and science, was marked by the woman question— the nature and role of woman— a matter dates back to the origin of humankind. The appropriate role of woman has been associated with domestic traits such as raising children, doing the housework and educating herself in a lady manner to represent her husband in the best way. These well-acknowledged womanly attributes, corresponded with the image of the Angel in the house, have designated the private sphere of woman in the Victorian period. In her private sphere, Victorian woman lived under the hegemony of her father or husband. She could not take higher education and there were limited possibilities for her to work like being a governess, a private teacher, a nurse or a fallen woman— the foil of the Angel in the house. When Victorian woman asked for higher education and a full-time job, hence for financial freedom; it was seen as a threat to the entire community. That is why, the Victorians— through newspapers, magazine articles, conduct books, cartoons, novels, poems and plays— went to any extreme to keep this angel in the house since, as Dolin suggests, the image of the Angel in the house was— particularly by the ruling class— recognised as a decisive factor in preserving the social stability and moral prosperity of the whole nation (2015: 71). Thus, in the Victorian frame of mind, the image of woman was moulded by completely different

characteristics from that of man in every respect. Then, like her meek and submissive medieval counterpart whose inferior place, as stated by Power (1975: 9), was specified by the Church since she was believed to be lecherous and irrational; the Victorian woman occupied a secondary place and her merit was in parallel with her acceptance of her subordinate role. More importantly, to become a fallen woman in the eyes of the Victorians did not only cover having sex for money, but any deviation from the codes of the Angel in the house (Dolin, 2015: 143). In other words, any Victorian woman who –one way or another– refused to conform to the rules of the Angel in the house might be labelled as a fallen woman, which was closely identified with the Other, criminal and monstrous. In her “Professions for Women”, Woolf ironically describes the Angel in the house as such:

She was intensely sympathetic. She was immensely charming. She was utterly unselfish. She excelled in the difficult arts of family life. She sacrificed herself daily. If there was chicken, she took the leg; if there was a draught she sat in it--in short she was so constituted that she never had a mind or a wish of her own, but preferred to sympathize always with the minds and wishes of others. Above all--I need not say it--she was pure. Her purity was supposed to be her chief beauty--her blushes, her great grace (2).

For Woolf, moreover, the Angel in the house is a “phantom” (2), is an obstacle on her way of writing and she states that she needs to kill her to be able to go on writing. Woolf continues that “I did my best to kill her. My excuse, if I were to be had up in a court of law, would be that I acted in self-defence. Had I not killed her she would have killed me. She would have plucked the heart out of my writing” (3). That is how Woolf rebels against the secondary role of woman in the Victorian period which also hinders her writing.

In line with Woolf’s argument, the inferior status of Victorian woman was also true for women writers. Writing was uniquely identified with men and, as Gilbert and Gubar put it, “the writer ‘fathers’ his text

just as God fathered the world” which has been a well-accepted patriarchal belief in Western literary civilization (2000: 4). Therefore, to be taken seriously, Victorian women writers disguised their identities and adopted masculine pen names such as Charlotte, Emily and Anne Brontë whose pen names were Currer, Ellis and Acton Bell respectively. That is to say, women writers were the Others of the Victorian literary circle. Expectedly, those Others, like the Brontë sisters, depicted the woman question or the plight of Victorian woman in their works through female protagonists-such as Jane in Charlotte Brontë’s *Jane Eyre*, Helen in Anne Brontë’s *The Tenant of Wildfell Hall* and Lucy in Charlotte Brontë’s *Villette*- locked in the patriarchal system; yet rebelled against the role of angel given to them by the Victorian society. To give an example, in *Villette*, Charlotte Brontë describes the plight of woman through the metaphor of attic:

[...] to the solitary and lofty attic was I borne, put in and locked in, the key being on the door, and that key he took with him, and vanished. The attic was no pleasant place: I believe he did not know how unpleasant it was, or he never would have locked me in with so little ceremony. In this summer weather, it was hot as Africa; as in winter, it was always cold as Greenland. (1993: 123)

As Brontë encapsulates by means of the metaphor of attic, Victorian men lock Victorian women and keep the key in their hands and they are not alive to the predicament of women which they induce mostly. In addition to their independent female protagonists rebelling against the patriarchal society, Victorian women writers de(re)constructed men’s texts; thus the well-accepted image of woman by the existence of a madwoman: a monster, an Other who is the polar opposite of the Angel in the house. Reflecting their rebellious impulses through mad or monstrous women, female writers dramatize their own self-division, their yearning both to accept the structures of patriarchal society and to reject them. Hence, the madwoman of women authors is not merely an antagonist or foil to the protagonist; yet, she is generally “the *author’s*

double”, a reflection of her own unease and wrath; that is to say, her fragmentation between her real and supposed female identity (Gilbert & Gubar, 2000: 76, 78). In other words, the madwoman is a kind of mirror image of the impasse of Victorian women writers, just like George Eliot, who are caught between the traditional roles assigned to them and their rebellion against the patriarchy for the sake of claiming their individual identity.

The Other and Monstrous: A Victorian Woman Writer Called George Eliot

George Eliot herself was one of the madwomen, monsters, thus Others of the Victorian society. George Eliot was the pen name for Mary Ann Evans who was born in 1819, in Victorian England as the gifted daughter of Robert Evans. Evans for a time was an Evangelical; however, later due to her own reading and the effect of her close friends, she became sceptical. The conflict with her father arose when she refused to attend regular Anglican Church worship which marked the beginning of her Otherness in the Victorian society. Later, she called this clash of opinions between her and her father as a “Holy War”. Knowing Greek and Latin, not so usual for a Victorian woman, Eliot’s literary career began in 1850, when she began writing for the well-known *Westminster Review*, and in 1851 she became the assistant editor of the review which made her a member of the London literary circle including Herbert Spencer and George Henry Lewes. Later, she had a relationship with her editor, Henry Lewes, whose wife had left him and their three children for an extra-marital affair. Eliot was rejected by her friends over her common-law marriage with Lewes which is reflected in *The Mill on the Floss*. Actually, Lewes was the first person to encourage her to write fiction and *Scenes from Clerical Life*, serialized in *Blackwood’s Magazine* (1857). In 1859, Eliot became enormously popular by his first-full novel *Adam Bede* which even became one of the favourite novels of Queen Victoria. *Adam Bede* was succeeded by *The Mill on the Floss*

(1860) and *Silas Marner* (1861), both novels pictured the plight of social outsiders. Her other novels *Felix Holt, the Radical* and *The Legend of Jubal* were apparently political like in her masterpiece *Middlemarch* (1871) whose historical context is the Great Reform Bill (1832). Eliot's last novel, *Daniel Deronda*, was published in 1876. Eliot died in 1880 at the age of 61; yet, the burial in Westminster Abbey in the "Poet's Corner" was rejected due to her denial of Christian faith and her illegal relationship with Lewes, so she was buried in Highgate Cemetery in London— a burial place for religious dissenters (Levine, 2001: xiv-xviii). Then, Eliot did not lead a life proper to Victorian womanly codes listed in various conduct books and lived and died as a woman deviated from the image of the Angel in the house. Eliot, that is to say, apart from being one of the Others of the male-dominated Victorian literary circle, was also a fallen woman, a monstrous Other like the madwomen depicted through the pen of female writers like herself.

In fact, in spite of its female monarch, the Victorian era is well known for the concept of the "woman question" referring to the possible positions and roles of women in the Victorian society, a society of the inequality between men and women. Eliot, she herself a victim of this woman question, continuously brooded on the "woman question" in her works: how a woman should behave; should she cross the borders of her private sphere and violate the public sphere of men? If yes, to what extend? In *The Mill on the Floss* (1860), for example, Eliot depicts Maggie Tulliver, a girl who does not fit, like herself, traditional Victorian beauty and gender roles. She dreams of being an intellectual woman and taking education like her brother Tom does. Likewise, Eliot's *Middlemarch* (1871) treats significant issues of the "woman question" such as the status of women, the nature of marriage and education through the story of Dorothea Brooke and underlines that women should guide their own lives.

The struggles of Eliot's heroines, yet, always end up with failure. Thus, although Eliot has a noteworthy voice in the "woman question" through her works, some feminists, such as Lee R. Edwards and Ellen Moers, are furious with Eliot as her female characters have nothing to do with her intellectual background and her own way of life: knowing classical languages, translating, publishing, editing, remaining single until she was middle-aged, and having a relationship with a married man. It was the case for all Victorian women writers since they also suffered from the taboos of the Victorian society and for that reason they delineated female protagonists reaching happiness only through marriage (Austen, 1976: 549-550). As Dolin points out, numerous feminist readers taken with the bravery of her adoring heroines were similarly discouraged by Eliot's "dispiriting endings, and by her failure to offer positive role models for women. For some, it was nothing short of a betrayal" (2005: 140). In like manner, Rignall suggests that "Eliot could not believe in the immediate widening of female vocation. [...] Despite her own great public success, she declined to build her plots around narratives of women making their way in the public sphere, as doctors, as teachers, as nurses, as novelists" (1994: 447). Therefore, it can be supported that there is a dilemma in Eliot which can be traced into her attitude towards her portrayals of woman in her novels. On one side, we have an Eliot who is open-minded, on the side of reform and women's rights; on the other side, there is an Eliot who sticks to the Victorian values. To put it another way, as Pinney argues, Eliot's mind was mixture of conservative and reforming tendencies (1963: 38). About Eliot's paradox, Levine states

George Eliot who wrote the novels we are still reading was an amalgam [...] of the multiple facets of a deeply intelligent and troubled woman. She was at one and the same time the avant-garde intellectual, the learned, ironic, witty, and even caustic reviewer, the translator of heavy but intellectually radical German philosophy and history, the young provincial woman who had nursed her father through a long illness and revered the Midlands countryside, the sophisticate who risked scandal

and suffered the consequences of her desire, and an enormously learned aspirant toward an ideal of intellectual and moral excellence that threatened throughout her career to cripple her emotionally (2001: 25).

Looking at her reforming tendencies, for Gilbert and Gubar, we see an Eliot for whom, the confidential injury of the female lies in their acceptance of patriarchy (2000: 470) which is directly in contrast with their search for finding their identity as women. In other words, rather than just underlying the encroachment of men, Eliot emphasises the subjection of women which has injected into the souls and minds of them. This mentioned acceptance is taken by Eliot as the most wicked type of feminine silliness as reflected in her essay “Silly Novels by Lady Novelists” (1856) which led her to punish her heroines in her novels. In “Silly Novels by Lady Novelists”, Eliot criticizes the works of the women novelists of her time in that they do not reflect reality, but they are just imaginative accounts of their authors which appeal to fictional women readers, who want novels to be just what they like by emphasising the clichéd plots and characters:

The heroine is usually an heiress, probably a peeress in her own right, with perhaps a vicious baronet, an amiable duke, and an irresistible younger son of a marquis as lovers in the foreground, a clergyman and a poet sighing for her in the middle distance, and a crowd of undefined adorers dimly indicated beyond. Her eyes and her wit are both dazzling; her nose and her morals are alike free from any tendency to irregularity she has a superb contralto and a superb intellect; she is perfectly well-dressed and perfectly religious; she dances like a sylph, and reads the Bible in the original tongues. (1896: 442)

However, as some feminists like Edwards (223) and Moers (496) argue, in her novels, Eliot herself, contrary to her rebellious nature, does not seem to exceed the borders of the subjection of women in her society. When we look at Eliot’s conservative tendencies, we see that she almost does the same thing with the female novelists she criticizes since there was no happy ending, no marriage for *Adam Bede* in Eliot’s mind and she was planning to end the novel with the execution of Hetty. However,

Lewes, her lover, suggested Eliot marry Adam and Dinah, and Eliot changed the end of the novel in line with his wishes (Diekhoff, 1936: 222). In other words, although Eliot had a radical career as a woman writer in the conservative Victorian period, her novels does not totally reflect heroines who force the limits of their gender. Therefore, she herself remarks that “[m]y own books scourge me” (Gilbert & Gubar, 2000: 466). With the same token, for Eliot, Virginia Woolf states that “for long she preferred not to think herself at all” which refers to Eliot’s headaches and her refusal to write her own story (qtd. in Gilbert & Gubar, 2000: 466). As I have tried to underline so far, Eliot has an ambivalent attitude towards the subjection of women and gender inequality prevailing her times. It might be argued that this ambivalence in Eliot led her to create heroines as Others. Eliot’s internalization of woman’s role as the Other, suggested by Gilbert and Gubar, can be traced throughout her career “in her continued guilt over societal disapproval, her avowed preference for male friends, and her feminine anti-feminism [...]” (2000: 466). Probably, Gwendolen Harleth, Eliot’s last heroine, in *Daniel Deronda* (1876) clarifies the ambivalence surrounding Eliot’s incapability of depicting heroines totally rejecting traditional Victorian values as she is full of desires without any hope to fulfil them. In a way, Gwendolen stands for the unacceptability of an unexceptional woman or woman writer in the Victorian society, which Eliot plainly illustrates in her *Adam Bede* by means of Hetty Sorrel, a fallen woman and monstrous murderer who grows into a madwoman and a monstrous Other.

George Eliot’s Hetty Sorrel in *Adam Bede*: The Female Monster or the Monstrous

Other

Adam Bede is regarded as a great piece of work with its picture of rural life and the moral enlargement of its characters- Adam, Hetty, Dinah and Arthur. As its name suggests, the protagonist of the novel is Adam and it mainly narrates Adam’s tragic growth. At the end of the

novel, Adam transfers “from proud, unsympathetic censoriousness to sympathy with those weaker than he” (Martin, 1974: 746). Hetty and her tragic story play the most significant part in Adam’s growth. Adam is in love with Hetty, a very beautiful, yet selfish and shallow country girl of seventeen years old. Hetty’s target, however, is someone else, Arthur Donnithorne, an heir to a respectable family. Hetty, deceived and left pregnant by Arthur, becomes a fallen woman from the perspective of the Victorian society. What is more, she abandons her illegitimate baby to death, and turns into a monstrous murderer. Eliot accounts this pathetic story of Hetty by an emphasis on the partial treatment of the society towards the criminal and questions the moral and sexual double standards of her time. More importantly, disclosing the details of Hetty’s story, Eliot presents how Hetty transforms into a female monster and a monstrous Other, a criminal and a victim, at the same time due to the unfair attitude of the society towards an illegitimate relationship and consequent murder. The story of Hetty comes from the real experience of the Methodist aunt of Eliot. Eliot tells that:

We were sitting together one afternoon at Griff, probably 1839 Or 1840, when it occurred to her to tell how she had visited a condemned criminal- a very ignorant girl who had murdered her child and refused to confess; how she had stayed with her, praying through the night, and how the poor creature at last broke out into tears, and confessed her crime. My aunt afterwards went with her in the cart to the place of execution; and she described to me the great respect with which this ministry of hers was regarded by the official people about the jail. The story, told by my aunt with great feeling, affected me deeply, and I never lost the impression of that afternoon and our talk together [...]. (Haldane, 1927: 140)

Apart from her Methodist aunt’s story about a child-murderer, Eliot was also an admirer of Elizabeth Barrett Browning’s works and just six months before beginning to write *Adam Bede*, she remarks that she finished *Aurora Leigh* (1856) for the second time, and most probably she would have known Barrett Browning’s “The Runaway Slave at Pilgrim’s Point” (1848) -abolitionist child-murder poem. Eliot might also be

affected by the tensions of her time about the burial clubs and the infanticidal tendencies of the working class reported in Carlyle's *Past and Present* (1843) and in Tennyson's *Maud* (1855) (McDonagh, 2001: 231). Moreover, it is known that while writing *Adam Bede*, Eliot made use of Robert Southey's *Life of Wesley*. John Wesley has a sister named Hetty whose story is told in *Life of Wesley*. Like Eliot's Hetty, Wesley's Hetty has a tragic story; she is seduced and left pregnant by an untruthful admirer (Carroll, 1989: 218).

Hetty's story, her Otherness as a female and a fallen woman is similar to her creator's life story. Eliot believed that she was less significant than her older brothers and she had to strive against her father's desires which restrained her chances for a better life through education. Eliot was also quite aware of the fact that her father and brother disapproved her way of life which was regarded as unwomanly by the Victorian society. Likewise, according to Gilbert and Gubar, Eliot's words for Hannah More, English religious writer, can be used for herself as well: "[s]he was the most disagreeable of all monsters, a blue-stocking- a monster that can only exist in a miserably false state of society, in which a woman with but a smattering of learning or philosophy is classed along with singing mice and card playing pigs" (2000: 466). As clearly reflected in her life story, Eliot was an outcast, an Other in the conservative Victorian society. As Gilbert and Gubar further suggest, Eliot could exist in the male-dominated society by defining herself as Other and this Other can also be associated with the female monster with a Medusa-face (2000: 477). In relation to all these arguments, it might be claimed that the aforementioned ambivalence in Eliot reveals itself in the double-sided character of her Hetty in *Adam Bede* in that she is presented both as a monster, who does not conform to Victorian conventions and leaves her illegitimate baby to death, and as a monstrous Other, who is the victim of Victorian values and gender inequality.

Analysing Hetty as a female monster, one meets Hetty as a child murderer. In 1624, the Act to Prevent the Destroying and Murdering of Bastard was passed and made child murder a crime linked inexorably with illegitimacy. Accordingly, “if an infant corpse were discovered and its mother identified, and if she had told no one of her pregnancy, then she would be considered guilty of murder, without any necessary proof of live birth” (McDonagh 239-240). At the time of the publication of *Adam Bede*, child murder was prevalent in England. According to the *Dublin Review* in 1858, infanticide was the great societal vice of the time (McDonagh, 2001: 233). In the novel, the innocent farm girl Hetty falls in love with wealthy Arthur Donnithorne, the son of the Squire, and dreams of marrying him: “[H]e would like to see her in nice clothes, and thin shoes and white stockings, perhaps with silk clocks to them; [...] He would want to marry her, and make a lady of her [...] (1994: 151). Indeed, Hetty is introduced as a very beautiful, pure young girl with whom everybody easily might fall in love: “How pretty the little puss looks in that odd dress! It would be the easiest folly in the world to fall in love with her: there is such a sweet babylike roundness about her face and figure; the delicate dark rings of hair lie so charmingly about her ears and neck” (1994: 152-153).

Seduced and left pregnant by Arthur Donnithorne, Hetty sets out on a journey in despair to find her seducer Arthur, at the end of which she leaves her baby to die in the woods and transforms into a monster, Eliot describes the “terrible beauty” on Hetty’s face, as “the sadder for its beauty, like that wondrous Medusa-face, with the passionate, passionless lips” (1994: 366) “with all love and belief in love departed from it” (1994: 367). Therefore, just like her creator, Hetty is associated with Medusa, the female monster in Greek mythology. According to the legend, Medusa was one lovely priestess of Athena, yet she was cursed for violating the vow of chastity and had a relationship with the sea god Poseidon. As a punishment, Athena turned Medusa into an ugly, dreadful woman with her hair in the shape of snakes along with a greenish

skin (de Traci 1). Throughout the novel, Eliot also calls her “a brute”, and associates her with “stone”, and “death” (1994: 431). That is how just like Medusa’s story, from a gorgeous girl, Hetty grows into a beast. An old man sees her in the woods after leaving her baby to death and likens her to a wild animal: “Anybody ‘ud think you was a wild woman, an’ look at yer.” (1994: 370). She is like an injured animal looking for the ways of survival: “What will be the end, the end of her objectless wandering, apart from all love, caring for human beings only through her pride, clinging to life only as the hunted wounded brute clings to it?” (1994: 371). After she is arrested for child murder, Mr. Bartle describes her again like an animal and is shocked by the change in her: “I saw her myself, and she was obstinately silent to me; she shrank up like a frightened animal when she saw me. I was never so shocked in my life as at the change in her” (1994: 398). That is how a young girl changes and turns into a monster in the eyes of the people who once appreciate her as a pretty, innocent girl. Furthermore, as a foreshadowing, Eliot associates Hetty with evil and points out how difficult for one to believe the devilment of a sweet woman: “Before you despise Adam as deficient in penetration, pray ask yourself if you were ever predisposed to believe evil of any pretty woman—if you ever COULD, without hard head-breaking demonstration, believe evil of the ONE supremely pretty woman who has bewitched you” (1994: 153). Eliot herself answers her own question: “No: people who love downy peaches are apt not to think of the stone, and sometimes jar their teeth terribly against it” (1994: 153). Then, for Eliot, it is not always possible for us to see the reality behind the appearance. To put it another way, it is not conceivable to even visualize Hetty, the pretty girl, as a child murder. Indeed, Eliot seems to condemn Hetty so harshly and presents her to the reader as fallen for her luscious and sensual appearance. Hetty becomes a fallen woman because she wants to possess the social glamour and power of Arthur who is the heir of the landlord of the country. Hetty is also likened to the fertility of

nature along with her naivety and immaturity as a foreshadowing to her murder:

Nature has written out his bride's character for him in those exquisite lines of cheek and lip and chin, in those eyelids delicate as petals, in those long lashes curled like the stamen of a flower, in the dark liquid depths of those wonderful eyes. How she will dote on her children! She is almost a child herself, and the little pink round things will hang about her like florets round the central flower; [...]. (1994: 153)

Besides her identification with nature by her physical appearance, Hetty, by character, is a kind of rebel who resists the principles of nature, as argued by Auerbach, by "her revulsion against children, motherhood, and nurturing, culminating in her abandonment of her own child" (1980: 48) since Eliot's nature is, like that of Hetty, an indifferent mother. This clash between nature and the human beings is noticeably highlighted by Eliot in the novel: "There are so many of us, and our lots are so different: what wonder that Nature's mood is often in harsh contrast with the great crisis of our lives? (1994: 282). Thereby, as Manheimer claims, Hetty also "challenges the myth of natural mother love in her honest expression of ambivalence toward her child" (1979: 31): "I don't know how I felt about the baby. I seemed to hate it-it was like a heavy weight hanging round my neck; and yet its crying went through me, and I daren't look at its little hands and face" (1994: 429). These words show Hetty's maternal conflicts as well. Hetty's killing of her child, even unintentionally, can be read as Eliot's rejection of the role allotted to women by patriarchy, being a mother and a wife accordingly which makes Hetty a monster in the eyes of Victorian society.

Furthermore, Eliot's constant comparison of Hetty to her cousin Dinah reflects her ambivalent attitude towards women together with the traditional roles assigned to Victorian women. Hetty is Eliot's fallen woman; she is seductive, selfish and indifferent to what happens around her. On the other hand, Dinah is Eliot's Angel in the house; she is

sympathetic, kind and interested in other people's sufferings. The dissimilarity between the two is like the contrast between day and night:

What a strange contrast the two figures made, visible enough in that mingled twilight and moonlight! Hetty, her cheeks flushed and her eyes glistening from her imaginary drama, her beautiful neck and arms bare, her hair hanging in a curly tangle down her back, and the baubles in her ears. Dinah, covered with her long white dress, her pale face full of subdued emotion, almost like a lovely corpse into which the soul has returned charged with sublimer secrets and a sublimer love. (1994: 159)

Hetty is portrayed as a “pink-and-white hot-house plant” (1994: 200) without roots. As Dinah describes her, she has a “blank in [her] nature”, “an absence of any warm, self-devoting love” (1994: 157) whose most vivid proof is an infant buried alive. Then, rather than a nurturing woman, she is a senseless stone. When she decides to leave home to look for her secuder, she

could have cast all her past life behind her and never cared to be reminded of it again [...] she had no feeling at all towards the old house, [...] how little she seemed to care about waiting on her uncle, who had been a good father for her [...] Hetty would have been glad to hear that she should never see a child again; [...] (116) [...] her heart's as hard as a pebble. (1994: 154-155)

Unlike Hetty who is constantly compared to animals, birds and plants, Dinah is completely human which suggests that Hetty and the society are equally incompatible which also contributes to her monster identity. To put it another way, Hetty is a foil to her cousin Dinah who is a Methodist and, unlike Hetty who is selfish and indifferent to the sufferings of people, she devotes herself to ease the pains of human beings and to reach them to salvation as reflected in the following passage through her preaching: “[...] as she tried to bring home to the people their guilt their willful darkness, their state of disobedience to God—as she dwelt on the hatefulness of sin, the Divine holiness, and the sufferings of the Saviour, by which a way had been opened for their salvation” (1994: 38). Through this comparison, Eliot seems to make her

decision right at the beginning that we should blame Hetty. In the end, Dinah takes the place of poor Hetty and marries Adam in line with the values of Victorian society and novel tradition which takes us to a different Hetty, Hetty the victim and the monstrous Other.

Apart from being a monster, who does not comply with Victorian traditions and forsakes her illegitimate baby causing his/her death, Hetty transforms into a monstrous Other, who is the target of Victorian ethics and gender disparity. Hetty Sorrel is an uneducated country girl of seventeen years old, but she has a perfect beauty and this combination brings her to exile and death. And there comes the important question as Fyfe asks: Must ignorant Hetty be held responsible for her actions? Should she have been seduced and deserted after catching the attention of the young squier's grandson and become an outcast and punished so harshly? (1954: 134). Should she be a victim? The answer is yes in the Victorian society for the fallen woman.

Eliot answers "yes" in her novel as well. Right from the beginning of the novel, as stated, Hetty is associated with nature with the richness of Loamshire and she is likened to adorable animals and plants such as kittens and downy ducks (1994: 90), birds (1994: 84), an opening bud (1994: 134), a peach (1994: 134) and to "a round, soft-coated pet animal" (1994: 361). Here nature does not only stands for "simply an environment of landscapes, plants, and animals, but also a system of biological forces in which every human being is deeply embedded [...]" (Herbert, 1975: 424) and in which nature turns into "a calamity for man" (Herbert, 1975: 426), a calamity for Hetty in relation to her tragic destiny. On her way to find Arthur, she even wants to commit suicide: "Hetty's calculus has to grapple with the temptation of suicide - the self-fulfilling its desire in self-destruction" (1994: 145). According to Auerbach, Hetty "is the most dramatic manifestation of the [...] Victorian vision of the fortunate fall" (1980: 49). She is saved from execution; yet, is turned into a living dead who is dead spiritually. In the following lines, Eliot describes Hetty's

tragic situation after reading Arthurs's letter in which he writes that he must leave her:

There was a feeble datwn in the room when Hetty awoke, a little after four o'clock, with a sense of dull misery, [...] She had no tears this morning. She had wept them all away last night, and now she felt that dry-eyed morning misery, which is worse than the first shock, because it has the future as well as the present. (1994: 320)

After the dead body of her child was found, Hetty is sent to prison. In her prison cell, Hetty's tragic situation gets worse and she is no longer a monster, but a complete victim: "[t]he horror of this cold, and darkness and solitude- out of human reach-became greater every long minute: it was almost as if she were dead already, and knew she was dead" (1994: 368). In her prison cell, on the way of salvation, Dinah persuades Hetty to confess the murder and not the court but the reader learns that she does not kill her baby intentionally:

I came to a place where there was lots of chips and turf, [...] And all of a sudden I saw a hole under the nut-tree like a little grave. And it darted into me like lightning-I'd lay the baby there and cover it with the grass and chips [...] I thought it was alive... I don't know whether I was frightened or glad...I don't know what I felt. [...] And when I'd put it there, I thought I should like somebody to find it and save it from dying; but when I saw it was gone, I was struck like a stone, with fear. (1994: 430)

Although she has no bad intention, because of a man's, Arthur's sin, a woman, Hetty is condemned. Hetty is so severely punished that even after over a lapse of years, she cannot return the country and dies in exile. Then, at the end of the novel, Hetty dies, but Arthur becomes a kind and helpful landlord and Adam is happily married to Dinah. With a single sentence, the reader learns that Hetty is dead and after her death, everything goes on what it was like before since "[b]y dying she has secured Arthur against the unhappiness and the moral necessity of marrying her. Mr. Irwine [her uncle] is proud and happy [...]" (Diekhoff, 1936: 227). In other words, Hetty, in a way, sacrifices herself and

becomes the only victim of the wrong doing in line with a woman's destiny which is also highlighted by Eliot in the novel: "It is too painful to think that [Hetty] is a woman, with a woman's destiny before her," (1994: 243). Thus, Eliot's pitying scorn towards Hetty might be taken for the evidence of George Eliot's newly emerging feminist stance. She scorns Hetty because she accepts the role given to her by patriarchy as a "desirable object of the male gaze, with her earrings and ribbons and endless looking in the mirror" (Mitchell, 1990: 17). For Arthur, Hetty is a pretty toy and he wants to play with it. Eliot's description of Hetty in terms of animals might also be related to Arthur's attitude towards her in that Arthur's tenderness towards Hetty is similar to his love for his animals such as for his horse: "[h]e would amuse himself by seeing Hetty to-day, and get rid of the whole thing from his mind. It was all Irwine's fault. 'If Irwine said nothing, I shouldn't have thought half so much of Hetty as of Meg's lameness'" (1994: 131). Hetty is more or less the same for the protagonist of the novel, Adam as well. Adam is taken in by Hetty's mere appearance and she is also a sexual object for him.

In fact, according to Eliot, women include both the evil (Eve) and angel (Madonna) in themselves as reflected in two main woman characters in *Adam Bede*, Hetty and her cousin Dinah respectively. Eve and Madonna (The Virgin Mary) stand for the two opposite roles in Christian discourse in relation to the approach to women. Eve as the inventor of female sexuality is the opposite of Madonna who symbolizes purity (Tumanov 507). Furthermore, to some critics, Hetty's end is a tragic one since Eliot "was tormented by inner doubts concerning her relationship with Lewes, and so made Hetty and others of her characters atone vicariously for the burden on her own conscience" (Fyfe, 1954: 135). Therefore, we can support that Hetty is a victim and she is not only the victim of Victorian society and accordingly of Victorian novel tradition but of Eliot herself. In George Eliot's novels, accordingly, the heroines who offend against tradition are doomed like Hetty Sorrel in

Adam Bede. Hetty gives birth to an illegitimate child, murders it and die herself.

Hetty becomes the victim of the sexual double standards of the Victorian period, too. In the destiny of a victimized Victorian woman, there inevitably appears sexual double standard which comes to life in the mouth of the protagonist of the novel, Adam. Seeing the helpless situation of Hetty at the court, Adam questions the sexual double standard:

It's his doing, he said; "if there's been any crime, it's at his door, not hers. He thought her to deceive- he deceived me first. Let 'em put him on his trial- let him stand in court beside her, and I'll tell 'em how he got hold of her heart and 'ticed her t'evil, and then lied to me. Is he to go free, while they lay all the punishment on her ... so weak and young? (1994: 389-390)

Adam is quite right in his words since Hetty is a passive character in her own story which is shaped by others. Similarly, according to Martin, Hetty is a mindless victim in that she suffers the worst consequences of Arthur's wrong doings. Martin continues that

Throughout the novel Hetty displays an amoeba-like unconsciousness of the world outside herself. True, she is unsympathetic toward others- consider her indifference to the news of Thias Bede's death-but even this want of sympathy is narrow and in a sense negligible. It involves not the wilful hardness shown by Adam, but a largely pathetic vanity harmful only to herself. Hetty's position as a woman totally without economic means or worldly sophistication is further reason for viewing her weakness and the crisis in her life as pitiable. (1974: 760)

It might be argued that putting the whole blame on Hetty and her severe punishment are not fair and Eliot seems on the side of Victorian society as she punishes Hetty mercilessly for her crime. As a passive character in her own story shaped by others, after her seduction, Hetty takes only two decisions, the first one is to marry Adam and the second is to leave Hayslope and find Arthur both of which, as Herbert points out,

underline her refusal of responsibility in which she dives into new dreams and hopes that she will find Arthur and he will take care of her (1975: 108). Finally, Hetty goes out from her dream world and tells her pitiful story to Dinah and then asks: “Dinah, do you think God will take away that crying and that place in the wood, now I’ve told everything?” (1994: 431). However, Hetty, the dreaming child of nature who brought Adam the ill fruits of experience, must be destroyed so that Adam’s rebirth with his better love Dinah will be fulfilled. Hetty has to bear the real suffering in the novel and she can be a potentially tragic figure in the hands of another writer, but Eliot frequently goes into the scene and warns the reader against her by the words such as “little silly imagination” (1994: 105), “little brain” (1994: 306) and “poor narrow thoughts” (1994: 352). In the end, her “little silly imagination” incurs her obliteration and transforms her into a victim, a monstrous Other died away from her home and family. Similar to Cohen’s monsters, Hetty as an Other “[d]wells at the gates of difference” (1996: 7) and is “an embodiment of difference, a breaker of category” (1996: x). Marking her outsidersness and displacement, she is, parallel to Cohen’s monsters, “an incorporation of the Outside, the Beyond [...]” (1996: 7).

Conclusion

Examining Hetty, it is seen that she possesses two polar opposite roles in the novel: a female monster as she is a child murderer and a victim who suffers from the partial treatment of society growing into a monstrous Other. Hetty’s two paradoxical roles as a monster and a victim are in line with Eliot’s complex mind and her life story. As in the case of the madwoman of women writers, Hetty turns into Eliot’s double which is the mirror image of her own instability, anger and of her caught in between the ancestral position allocated to women and uprising against patriarchy. Hetty’s story of Otherness is similar to her creator’s life story. Whether as a monster or a victim, Hetty, “the prettiest thing God had made” (1994: 321), becomes “the Other” in the Victorian society. As in

Mitchell's claim that a beautiful woman becomes largely a symbol, an Other, a source for manly desire but not discernible distinct human being with her cravings and demands who can be a self (1990: 18); Hetty becomes twice the Other for her gender and her involuntary murder. Leaving her private sphere allotted to her by the Victorian society, Hetty dies in parallel to Citron's argument: the agony and cost always belong to woman since in the Victorian novel woman is to apprehend the world away from heaven (1989: 18). Eliot who was bereft of paradise in the Victorian world exhibits her nonconformity by her madwoman Hetty, a monster, yet still a monstrous Other created by the pen of another monster.

Information Note

The article has been prepared in accordance with research and publication ethics. This study does not require ethics committee approval.

References

- Auerbach, N. (1980). The rise of the fallen woman. *Nineteenth-Century Fiction*, 35(1), 29-52.
- Austen, Z. (1976). Why feminist critics are angry with George Eliot. *College English*, 37(6), 549-561.
- Brontë, C. (1993). *Villette*. Wordsworth.
- Carroll, A. (1989). Tried by earthly fires: Hetty Wesley, Hetty Sorrel, and Adam Bede. *Nineteenth-Century Literature*, 44(2), 218-224.
- Cohen, J. J. (1996). Introduction. In J.J. Cohen (Ed.), *Monster Culture (Seven Theses)*. *Monster Theory: Reading Culture* (pp. 3-25), Minnesota University Press.
- Citron, J. A. (1989). Delusions of gender. *The Women's Review of Books*, 7(2), 18-19.

De Traci, R. (2021, September 9). The Curse of Medusa from Greek Mythology.

<https://www.thoughtco.com/greek-mythology-medusa-1524415>

Diekhoff, J. S. (1936). The happy ending of Adam Bede. *ELH*, 3(3), 221-227.

Dolin, T. (2005). *George Eliot*. Oxford University Press.

Edwards, L. R. (1972). Women, Energy and Middlemarch. *Woman: An Issue*, 13(1), 223-238.

Eliot, G. (1896). Silly novels by lady novelists. *Westminster Review*, 66, 442-461.

Eliot, G. (1994). *Adam Bede*. Penguin Books.

Fyfe, A. J. (1954). The interpretation of Adam Bede. *Nineteenth-Century Fiction*, 9(2), 134-139.

Gilbert S. M. & Gubar, S. (2000). *The madwoman in the attic: The woman writer and the nineteenth-century literary imagination*. Yale University Press.

Haldane, E. S. (1927). *George Eliot and her times*. Appleton and Co.

Herbert, C. (1975). Preachers and the schemes of nature in Adam Bede. *Nineteenth-Century Fiction*, 29(4), 412-427.

Levine, G. (2001). Introduction: George Eliot and the art of realism. In G. Levine (Ed.), *The Cambridge Companion to George Eliot* (pp. 1-20), Cambridge University Press.

Manheimer, J. (1979). Murderous mothers: The problem of parenting in the Victorian novel. *Feminist Studies*, 5(3), 530-546.

Martin, B. K. (1974). Rescue and marriage in Adam Bede. *Studies in English Literature*, 12(4), 745-763.

- McDonagh, J. (2001). Child-murder narratives in George Eliot's *Adam Bede*: Embedded histories and fictional representation. *Nineteenth-Century Literature*, 56(2), 228-259.
- Mitchell, J. (1990). George Eliot and the problematic of female beauty. *Modern Language Studies*, 20(3), 14-28.
- Moers, E. (1977). *Literary women*. Anchor Books.
- Pinney, T. (1963). *Essays of George Eliot*. Routledge and Kegan Paul.
- Power, E. (1975). *Medieval women*. Cambridge University Press.
- Rignall, J. (2000). *Oxford reader's companion to George Eliot*. Oxford University Press.
- Tumanov, V. (2011). Mary versus Eve: Paternal uncertainty and the Christian view of women. *Neophilologus*, 95(4), 507-521.
- Woolf, V. (2021, September 9). Professions for Women. <https://www.wheelersburg.net/Downloads/Woolf.pdf>

EXTENDED ABSTRACT

The purpose of this study is to portray the position of the female monstrous who has to bear all the blame alone in the Victorian society and who accordingly becomes a monstrous Other through the tragic story of Hetty Sorrel, the fallen woman of Adam Bede, similar to her creator's life story. Through examining Eliot's life story, which is in parallel with the tragic life of her character Hetty Sorrel, and reading of selected passages from the novel, this paper examines how Eliot creates her double as a token of her own disquiet and acrimony due to the conservative Victorian society. Both Eliot and her Hetty are monsters of their society; they transform into Medusa, the female monster in Greek mythology in the male-dominated Victorian world. The fruit of Eliot's complex mind, a blend of conservative and reforming attitudes, is Hetty Sorrel, a monster, who violates the Victorian laws and a monstrous Other, who is the target of Victorian ethics and principles. I argue that the multifaceted mind of Eliot along with her life story reverberate in the two puzzling roles of her character Hetty Sorrel. As in the case of Eliot's female contemporaries, Hetty becomes Eliot's madwoman who turns into her double which is the mirror image of her own fluctuation and ire as she straddles the border between the inherited position allotted to women and rebellion against patriarchy.

Living within their private spheres away from the public sphere of men, the two precise roles attributed to women in the Victorian period were between the two extremes, the Angel in the house and the fallen woman. Unlike the former, the latter was generally associated with the Other and even with the criminal and the monstrous as reflected both in George Eliot's own life and her portrait of Hetty Sorrel in Adam Bede. In the novel, the innocent country girl, Hetty Sorrel, seduced and left pregnant, turns into a fallen woman in the eyes of the conservative Victorian society. Through their noncompliant characters rising against the patriarchal society, Victorian women writers de(re)constructed men's texts; therefore, the well-received image of woman by the existence of a madwoman: a monster, an Other who is the polar opposite of the Angel in the house. Mirroring their defiant urges through mad or monstrous women who are befittingly disciplined in the work, female writers enact their own self-division, their desire both for admitting the patriarchal society and for rebuffing it.

Through the portrayal of Hetty's abandonment of her illegitimate baby to death, and the presentation of the crime of this seventeen-year-old child, apart from the partial treatment of the society towards the criminal, Eliot displays her own dilemma as a monstrous Other ostracised by the Victorian society. Taken from real life, the tragic story of Hetty shows how the female becomes the criminal and the monstrous Other while the male is judged mildly. Waiting for the trial with the fear of execution in her

prison cell, she herself a child, the destiny of the child murderer Hetty is left in the hands of her seducer Arthur Donnithorne. Hetty's trial also becomes one of the turning points of the protagonist's (Adam Bede's) tragic growth in the novel. In spite of the rescue of Hetty from execution by Arthur, which signifies a happy ending in line with the traditional Victorian novel, Adam Bede is underlined with its writer's call for the human kind to re-evaluate their perceptions of the criminal and the monstrous, in other words, of the Other.

Analysing two roles of Hetty, the reader meets Hetty as a female monster as she is a child murderer. Child murder was prevalent at that time in Victorian England and Hetty leaves her new born baby to death in the woods and is sent to prison for punishment. Therefore, from the pretty little girl, Hetty transforms into a monster, who mercilessly kills her baby. Apart from becoming a relentless murderer, throughout the text, Hetty can be analysed as a victim, a monstrous Other, too. Her story as an Other is parallel with the Otherness of her creator. Hetty is the victim of the sexual double standards of the Victorian period. The typical fate of a victimized Victorian woman comes to light in the mouth of the protagonist of the novel, Adam. Similar to her Hetty, Eliot could survive in the male-dominated society by characterizing herself as Other and this Other can be also identified with the female monster with a Medusa-face.

Temiz, M. E. & Çakmakçı, M. K. (2022). Türk asıllı şair Emir Hüsrev-i Dihlevî'nin Hint kültürüne ve edebiyatına tesirleri. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(42), 609-624.

DOI: 10.21550/sosbilder.982054
Araştırma Makalesi / Research Article

TÜRK ASILLI ŞAİR EMİR HÜSREV-İ DİHLEVÎ'NİN HİNT KÜLTÜRÜNE VE EDEBİYATINA TESİRLERİ*

Mehmet Enes TEMİZ**
Mehmet Kemal ÇAKMAKÇI***

Gönderim Tarihi / Sending Date: 12 Ağustos / August 2021

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 15 Ekim / October 2021

ÖZET

Emir Hüsrev-i Dihlevî, dedesinin dönemin âlim ve fâzıl şahsiyetlerinden olması hasebiyle kendisini ilmi ve edebî çevrelerde yetiştirmiş önemli bir şahsiyettir. Hüsrev'in yaşadığı dönemde Moğol baskısından kaçan Türkler ile yerli halk arasında ortak bir dil oluşturulması elzem olmuştur. Arapça, Farsça, Hintçe ve Türkçe dillerine hâkim olan Hüsrev, Urdu dilinin doğuşuna zemin hazırlamış ve bu dilin ortaya çıkmasında bir rol oynamıştır. Türk sultanlarının himayesinde bulunan Hüsrev, yer aldığı ilim ve edebiyat meclislerinde söylediği gazeller ve kasidelerle büyük beğeni toplamıştır. Şiirlerinin bazılarını bestelemiş ve haiz olduğu musiki bilgisi sayesinde Hint musikisine önemli katkılar sunmuştur. Çalışmamızın amacı, çok yönlü edebî bir kişilik olan Hüsrev-i Dihlevî'nin Hint kültürü ve edebiyatına yaptığı katkıları gözler önüne sermektir.

* Bu çalışma, 21-23 Ekim 2020 tarihleri arasında çevrimiçi olarak gerçekleştirilen “İslam’ın Altın Çağında İlimlerin Gelişmesine Katkı Yapan Bilim Öncüleri” konulu 4. Uluslararası Avrasya Çalışmaları Sempozyumu’nda sunulan ve farklı bir özet metniyle yayımlanan bildirin genişletilmiş hâlidir.

** Doktora Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı Fars Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, Konya / TÜRKİYE, enestemiz@gmail.com

*** Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı Urdu Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, İstanbul / TÜRKİYE, mehmetkemalcakmakci@gmail.com

Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi
Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences
Cilt: 23 Sayı: 42 / Volume: 23 Issue: 42

Anahtar Kelimeler: *Emir Hüsrev-i Dihlevî, Türk, Hindistan, Hintçe, Farsça*

Turkish Poet Amir Khusrau Dihlavi and His Influences on Indian Culture and Literature

ABSTRACT

Khusrau Dihlavi is an important person who has brought himself up in scientific and literary circles, since his grandfather was one of the scholars and virtuous personalities of the period. During his time, it was essential to establish a common language between the Turks who escaped from the Mongols and the local people. Having a command of Arabic, Persian, Hindi and Turkish languages, Khusrau paved the way for the birth of the Urdu language and played an undeniable role for this language. Khusrau, who was under the auspices of the Turkish sultans, received great acclaim with his ghazals and qasidas in the science and literature assemblies he attended. He composed some of his poems and made important contributions to Indian music thanks to his musical knowledge. The aim of this study is to reveal the contributions of Khusrau, who is a literary personality, to Indian culture and literature.

Key Words: *Amir Khusrau Dihlavi, Turkish, Indian, Hindi, Persian*

Giriş

Emir Hüsrev-i Dihlevî mahlasıyla tanınan Hekim Ebu'l-Hasan Yemînu'd-Din bin Seyfu'd-Din Mahmud Türk asıllı, şair, tarihçi, mutasavvîf ve ilim adamıdır. Delhi'nin kuzeyindeki Müminpûr (Müminâbâd) kasabasında 651/1253 yılında dünyaya gelen Dihlevî'nin ataları, Mâverâünnehir bölgesinde yaşayan Laçın adlı Türk kabilesine mensuptur. Babası Seyfeddin Mahmud, Türkistan'ın Keş şehrinde yaşayanların ve kendi kabilesinin lideriydi. Cengiz Han'ın zulmünden kaçarak Hindistan'a gelen Mahmud, burada Şemseddin İltutmuş'un hizmetine girdi (Numani, 1992: 4). Cengiz Han'ın zulmünden kaçan Türkler, Delhi-Türk Sultanlığının en büyük komutanlarından hükümdar İltutmuş zamanında Delhi'ye göç etmeye başlamışlar ve nihayet Sultan Gıyaseddin Balaban zamanında Delhi artık Türkistan, Horasan, Azerbaycan ve Anadolu'dan gelen göçmenlerin nüfusuyla

kalabalıklaşmıştır (Türkmen, 1983: 22). Böyle bir dönemde dünyaya gelen Hüsrev, babasını küçük yaşta kaybettikten sonra anne tarafından dönemin âlim ve fâzıl şahsiyetlerinden dedesi İmadü'l-mülk'e teslim edildi (Meânî, 1340 hş: 61). İmadülmülk'ün yanında kendisini edebî ve ilmî yönden geliştirme fırsatı yakalayan Dihlevî'nin, musikîye merakı da bu dönemde başlamıştır. Küçük yaşta edebiyata ve musikîye ilgi duymaya başlayan Dihlevî, söylediği şiirlerle dedesinin huzurundaki âlim kişileri de etkilemiştir. O günleri henüz 19 yaşında kaleme aldığı divanı *Tuhfetü's-siğar* da şöyle dile getirir:

“On iki yaşında söylediğim şiirler, âlimler, halk ve belâgat sahibi kişiler tarafından hayretle karşılanmıştı. Onlar kabiliyetimden dolayı beni teşvik etmişlerdi. Ben de hevese kapılarak sabahtan akşama kadar şiir sanatının inceliklerine vâkıf olmaya başladım. İnsanlar beni imtihan etmekten zevk alıyor ve ben de dilimin mahareti ile onların zevklerine canlılık katıyordum.” (*Tuhfetü's-siğar*, str. 15, vr. 16b'den aktaran; Türkmen, 1989: 4)

Türk sultanlarına saray şairliği yapan Dihlevî, onlara gazel ve kasideler sunarak verilen mükâfatlar ve aylıklarla hayatını idame ettirmiştir. Sultanların ve şehzadelerin de edebiyata ilgi duymaları Hüsrev'in zaman ilerledikçe olgunlaşmasını ve saygın bir konuma gelmesini sağlamıştır. “Başta, ticaret, ziraat, zanaat olmak üzere her alanda bir zenginliğe sahip olan Hint Alt Kıtası, geniş coğrafi yapısı ve sahip olduğu doğal zenginlikler ile farklı dönemlerde pek çok devlet gibi Moğolların da iştahını kabartmıştır (İşsever, 2020: 367). O sıralar Multan'da bulunan Emir Hüsrev, Moğolların Hindistan'ın Multan şehrini istila etmesi ve Kaan Malik'i öldürmelerinin ardından Moğollara esir düştü.

“Hüsrev-i Dihlevî, Hindistan'ı istila etmeye başlayan Moğolların Multan'a girip Kaan Malik'i öldürdükleri sırada Hasan-ı Dihlevî ile birlikte esir düştü (1285). İki yıl sonra esareten kurtuldu ve Sultan Balaban Han'ın ölümüne kadar (686/1287) dost ve akrabalarıyla birlikte Müminabad'da oturdu. Daha sonra himayesine girdiği Hatem Han'ın Oudh şehrine vali olarak tayin edilmesi onu bir defa daha Delhi'den

uzaklaşmak zorunda bıraktı. Yakınlarından ayrı kalmaya dayanamayıp bir müddet sonra tekrar Delhi'ye dönünce (687/1288) saraydan gelen teklifi kabul etti ve kendisine saray şairi unvanı verildi.” (Kurtuluş, 1995: 135)

Emir Hüsrev, genç yaşta hizmetine girdiği Çiştîyye tarikatının Nizâmîyye kolunun pîri, Nizâmeddin Evliyâ'nın terbiyesinde yetişti. Müridi olduğu Nizâmeddin Evliyâ'nın ölümünün ardından inzivaya çekildi (Safâ, 1386 hş: 773). Hüsrev 17 Eylül 1325'te vefat etti. Kabri günümüzde Nizâmeddin Evliyâ'nın yakınında Delhi'de bulunmaktadır.

1. Eserleri

Said Nefisî, Emir Hüsrev'in gazellerini, kasidelerini, kıt'alarını ve rubaîlerini *Divan-ı Kâmil-i Emir Hüsrev-i Dihlevî* başlığı altında toplamış ve İntişârât-i Câvidan tarafından 1361 hş. yılında Tahran'da yayımlanmıştır. Bunlara ek olarak, Nizamî-i Gencevî'nin hamsesini takip ederek mesnevîler kaleme almıştır. Emir Hüsrev dokuz sultanın himayesinde bulunmuş ve geçirdiği bu zaman zarfında yaşanan tarihi olayları anlatan, sultanları metheden eserler yazmıştır. Emir Hüsrev, bunların yanı sıra mektup yazma sanatı, musikî, astronomi, hukuk, ahlak, mantık, din âlimlerinin hayat hikâyeleri gibi konularda da mensur eserler kaleme almıştır.

Bu eserlerin dışında yazılış amacı Arapça, Farsça ve Hintçeyi öğretmek olan *Hâlik Bârî* adlı eser de Emir Hüsrev'e atfedilmektedir. Ancak Urdu Dili profesörlerinden merhum Erkan Türkmen'e göre bu eserin Emir Hüsrev'e aidiyeti konusu ihtilafli olsa da (1989: 47) genel olarak bu eserin Emir Hüsrev'e ait olduğu kabul edilmektedir (Chauhan, 1970: 55). Günümüzde dahi Pakistan ve Hindistan'da ağızdan ağıza dolaşan Emir Hüsrev'in söylediği bilmeceler, Şahin Zafer Ulvi'nin derlediği En-Nasr Book Agency tarafından yayımlanan, *Emîr Hüsrev ki Paheliyan* adlı eserde yer almaktadır. Emir Hüsrev'in eserlerinin isimleri aşağıdaki tabloda yer almaktadır. Bunların haricinde Hüsrev'e aidiyeti konusu ihtilafli olan eserleri de mevcuttur. Bunlar; “*Tarih-i Dehli,*

Tacü'l-Fütuh, Mektubat-ı Hüsrev, Menakıb-i Hind, Enisü'l-Kulûb, Makale Tarihu'l-Hulafa'"dan ibarettir (Türkmen, 1989: 51).

Divanlar	Hamse-i Hüsrevî	Tarihi Mesnevîleri	Mensur Eserleri
<i>Divan-ı Tuhfetu's-Siğar</i>	<i>Matla'u'l-Envâr</i>	<i>Kıranu's-Sa'deyn</i>	<i>Hazâ'inu'l-Fütûh</i>
<i>Divan-ı Vasatu'l-Hayat</i>	<i>Şirin u Hüsrev</i>	<i>Miftahü'l-Fütûh</i>	<i>İcâz-i Hüsrevî</i>
<i>Divan-ı Gurretu'l-Kemâl</i>	<i>Mecnun u Leyli</i>	<i>Devalrani Hızr Han (Aşika)</i>	<i>Efzalü'l-Fevaid</i>
<i>Divan-ı Bakiye-i Nakiye</i>	<i>Ayine-i İskenderî</i>	<i>Noh Sipih</i>	<i>Nisab-ı Türki</i>
<i>Divan-ı Nihayetu'l-Kemâl</i>	<i>Heşt Behişt</i>	<i>Tuğlunâme</i>	

Moğolların Türk devletlerine baskı yapmasının ardından Türkler, Lahor ve Delhi gibi kentlere göç etmeye başladılar. Türk-Delhi Sultanlığı'nın (slt. 1206-1555) hükümdarı Sultan Şemseddin İltutmuş (1211-1236) zamanında bu göçlerin giderek artmasıyla Delhi, Türk nüfusuyla daha da kalabalıklaştı. Sultan Şemseddin İltutmuş'un tahta çıkmasının ardından civar bölgelerde bulunan Kutbî emirleri ile Türkler, Delhi'ye doğru akın ettiler (Koç, 2017: 94). Göç eden Türklerin, Türk-Delhi Sultanlığı'nda rütbe sahibi ve devlette önemli mevkilerde yer almasıyla Türkçe itibar kazanmış, saray dilinin Türkçe olmasından dolayı maiyetinde yer alanların da Türkçe öğrenmesi zorunlu bir hâl almıştı. Nihayetinde Orta Asya'dan Hindistan'a göç eden Türkler ile yerli halk arasında ortak bir dil oluşturma ihtiyacı ortaya çıktı.

Ortak bir dille iletişimin kaçınılmaz bir hâl olmasıyla, Emir Hüsrev, bu yönde çalışmalar kaleme almıştır. Emir Hüsrev'in Türkçe, Hintçe, Farsça ve Arapçayı karıştırarak yazdığı eserler Urdu dilinin doğuşu olarak kabul görmektedir. Urdu Edebiyatı tarihçisi Ram Babu

Saksina'ya (öl. 1957) göre Hüsrev, Urdu dilinde şiir yazan ilk kişidir. Kaleme aldığı bilmeceler, tekerlemeler ve muammalar bugün dahi kullanılmaktadır (1990: 10). Emir Hüsrev'den önce konuşulan bu dile “Brac Bhaşa” denilmekteydi (Hasan, 2012: 7). Emir Hüsrev'den sonra diller birbirine karışmaya başlamış ve *karışık dil* anlamına gelen “Zebani Rihta” olarak adlandırılmaya başlanmış, Emir Hüsrev-i Dihlevî'den Mirzâ Gâlib Hân'a (öl. 1869) kadar bu isim kullanılmıştır (Kâdrî, 1938: 42). Hüsrev'in Arapça, Farsça ve Hintçe kaleme aldığı ve tamamı 16 sayfadan meydana gelen *Hâlik Bârî*'nin ilk beyti şu şekilde başlar (Dihlevî, 1870: 2):

Halik, Arapça: Yaratıcı (Allah)	خالق
Bârî, Farsça: Yaratıcı	بارى
Sercanhâr, Hintçe: Yaratıcı	سرجن ہار
Vahid, Arapça: Bir	واحد
Eyk, Hintçe: Bir	ایک
Barâkartâr, Hintçe: Büyük Yaratıcı	بڑا کرتار

Hâlik Bârî Arapça, Farsça kelimelerin Hintçe karşılıkları nazım biçiminde verildiği bir eserdir ve Urdu dilinde ilk çok dilli sözlük olarak nitelendirilmektedir (Durgun, 2016: 370). Emir Hüsrev eserlerinde Farsça, Arapça, Hintçe ve Türkçe kelimeleri bir arada kullanmış ve adeta yeni bir dil çıkmasına zemin hazırlamıştır. Emir Hüsrev, Farsça yazı üslubuna ve şiir diline hâkimiyeti sebebiyle Farsça şiir söyleyen şairler arasında “Tûtî-yi Hind (Hint Papağanı)” olarak meşhur olmuştur. Kendisi de bu takma adı şiirinde kullanmıştır:

چو طوطی ہندم ار راست پرسی ز من ہندوی پرسی تا راست گویم سخن
(Hüsrev, yz. 661, 160^b).

“Doğrusunu sorarsan ben Hint Papağanıyım, bana Hintçe sor da sana doğruyu söyleyeyim.”

Bu tabiri kendisinden sonra XIV. asır şairlerinden Hafız-ı Şirazî (öl. 1390) de bir gazelinde kullanmıştır:

شگر شکن شوند همه طوطیان ہند زین قند پرسی کہ بنگالہ می رود
(Şirâzî, 1392 hş: 305).

“Tüm Hint papağanları şeker çiğner, Bengal’e kadar ulaşan Farsça şekeriyile.”

Emir Hüsrev’in Hint Alt Kıtasında kaleme aldığı eserlerin derinliği, geleceğe ışık tutma özelliği ve tüm edebiyat otoriteleri tarafından kabul görmesi açısından kendisi büyük Fars şairi Sadî-i Şirazî’nin (öl. 1292) makamında görülerek “Sa’dî-yi Hindûstan (Hindistan’ın Sadî’si)” olarak anılmıştır (Nefisî, 1361 hş: 3). Bu şekilde bir niteleme çok az şaire nasip olmuştur.

Emir Hüsrev’in Farsça şiirlerinde akla uzak istiareler, olağanüstü benzetmeler ve yeni mazmunlar kullanması, kendinden sonra gelen birçok şair tarafından taklit edilmesine yol açmış ve daha sonra Sebki-Hindî (Hint Üslûbu) diye adlandırılan üslûbun ortaya çıkmasında büyük rol oynamıştır (Behân, 1385 hş: 47). Bu nedenle Emir Hüsrev-i Dihlevî’yi Sebki-Hindî’nin kurucusu ve ilk temsilcisi olarak tanımak mümkündür. Bu üslûp daha sonra daha geniş coğrafyalara ulaşmış, Türk edebiyatında da bu üslûp kullanılarak eserler verilmiştir. Sebki-Hindî Türk edebiyatında XVII ve XVIII. yüzyıllarda Nefî (öl. 1635), Fehîm-i Kadîm (öl. 1647), İsmetî (öl. 1665), Nâilî (öl. 1666), Nedîm-i Kadîm (öl. 1670), Neşâtî (öl. 1674), Nâbî (öl. 1712) ve Şeyh Galib (öl. 1799) gibi şairler üzerinde etkili olmuştur (Bilkan, 2009: 254).

Emir Hüsrev, *Noh Sipih*r mesnevîsinde dillere olan ilgisini ve öğrenmenin gerekliliğini şöyle ifade eder:

گشت چو در علم مقّر سخنم در سخن هند کنون سکه زنم

من به زبانهای کسان بیشتری کرده‌ام از طبع شناسا گذری

دانم و دریافته و گفته هم جستنه و روشن شده زان بیش و کم
(Dihlevî, 1368 hş: 172-173).

“Sözüm ilimde sabit olunca, şimdi Hintçe hakkında sikke keseyim, bilge mizacımla insanların diline daha çok vâkıf oldum, bilirim, anladım ve söyledim, benim için az çok aydınlandı.”

*Noh Sipih*r'de Türk padişahlarının Hint Alt Kıtasında hüküm sürmeleriyle birlikte Türkçenin halk arasında yayılmaya başlayarak, konuşulduğunu dile getirmektedir:

شهرت ترکی هم از آن شد به یقین کاغلب شه ترک برآمد به زمین

شد سخنش خاصگیان را چو زبر عامه گرفت و به جهان گشت سمر

هند همین قاعده دارد به سخن هندوی بود است در ایام کهن

غوری و ترک آمد و شانرا به دهان فارسی بود پدیدار و نهان
(Dihlevî, 1368 hş: 178).

“Padişahların çoğu Türk olduğu için Türkçe şöhret buldu, Padişah yanındakilere söz söyledikçe, yayıldı ve dünyada meşhur oldu, Hintçe her zaman yer bulmuştur, eskiden hep Hintçe konuşulurdu,

Türkler ve Gurlular dilleriyle gelince, Farsça hem ortada hem de gizli kaldı.”

2. Bilmeceleri

Bilmeceler, tabiat unsurları ile bu unsurlara bağlı hadiseleri; insan, hayvan ve bitki gibi canlıları; eşyayı; akıl, zekâ veya güzellik nev'inden mücerret kavramlarla dini konu ve motifleri vb. kapalı bir şekilde, yakın-uzak münasebetler ve çağrışımlarla düşünce, muhakeme ve dikkatimize aksettirerek bulmayı hedef tutan kalıplaşmış sözlerdir (Elçin, 1983: VII). Emir Hüsrev'in Hintçe kaleme aldığı bilmeceler genellikle dört mısradan oluşur. Emir Hüsrev insanların zihnini canlı tutan ve dikkatlerini çeken, ahenkli bilmeceler söylemiştir:

Bilmecelerinden örnekler:

<i>Mabedime geldiğinde</i>	جب مورے مندر ماں آوے
<i>Uykuma gelip beni uyandırır</i>	سوئے مجکو آن جگادے
<i>Vızıldayarak ağzıma girer</i>	پڑت پھرت وہ برہ کی اچھر
<i>Ey güzel arkadaşım bil bakalım</i> (Sivrisinek)	اے سکھی ساجن نا سکھی (مچھر)
	(Dihlevî, 1956: 54).

<i>Çıplak ayakla dolaştırmaz</i>	ننگے پاؤں پھرن نہیں دست
<i>Ayakla toprağa dokunduramaz</i>	پاؤں سے مٹی لگن نہیں ویت
<i>Toprağın ayağı öpmesi faydasızdır</i>	پاؤں کاجو مالیت نیوتنا
<i>Ey güzel dostum bil bakalım</i> (Ayakkabı)	اے سکھی ساجن نا سکھی (جوتنا)
	(Dihlevî, 1956: 45)

Bilmecelerde ipuçları verilerek karşısındaki muhatabın doğru cevabı bulması istenmektedir. Bilmeceler okunduğunda kafiye barındırması açısından da dikkat çekicidir:

Genç bir kız çocuğu doğdu اک کیتا نے بالکل جایا
O çocuk dünyayı rahatsız etti وا بالک نے جگت ستایا
Ne öldürülebilir ne de kesilebilir مارا مرے نہ کاٹا جائے
Sadece ateş o çocuğu bitirebilir وا بالک کو ناری کھائے
(Kış) (جاڑا)
(Dihlevî, 1956: 22).

Bazı bilmecelerde kendi mahlasına da yer vermektedir. Bu durum bilmecelerin Emir Hüsrev'e aidiyeti hususunda bazı ipuçları vermektedir:

Gençken herkes tarafından sevildi. بالا تھا جب بب کو بہایا
Büyüdüğünde hiçbir işe yaramadı. بڑا ہوا کچھ کام نہ آیا
Hüsrev adını hafifçe söyledi. خسرو کہہ دیا اس کا ناو
Cevabı bulamazsan köyü terk et. ار تھ کرو نہیں چھاڑو گاؤں
(Mum) (دیا)
(Dihlevî, 1956: 6).

Emir Hüsrev, bu bilmecelerle Urdu dilinin halk arasında yaygınlaşması için çaba gösterdiği, Arapça, Farsça ve Hintçe eş anlamlı kelimelerle çocukların ve yetişkinlerin kelime dağarcığını zenginleştirmeye çalıştığı söylenebilir. Aynı zamanda bu bilmeceler Urdu dilinin ortaya çıkmasında önemli bir etken olmuştur. Bu bilmeceler dil açısından saray mensupları ile halk arasında bir köprü vazifesi

görmüştür. Emir Hüsrev'in Hintçe kaleme aldığı bu bilmeceler bugün dahi Hindistan ve Pakistan'da kullanılmaktadır. Emir Hüsrev saray şairi olmasına rağmen halka da hitap eden bilmeceler ve muammalar kaleme alması onun çok yönlü bir edebî şahsiyet olduğunu gösterir niteliktedir.

3. Emir Hüsrev'in Hint Alt Kıtasında Müziğe Katkısı

Küçük yaşta musikîye ilgi duyan Dihlevî, hayatının her aşamasında musikîyle iç içe olmuştur. Türklüğüyle övünen Emir Hüsrev'in bir özelliği de Hint-Müslüman musikî geleneğinin kurucusu olmasıdır (Kurtuluş, 1995: 135). Hüsrev, diğer toplumların musikîlerine de yakından kulak vermiş, dedesinin imtiyaz sahibi bir kişilik olması sayesinde, onun huzuruna gelen edebî şahsiyetlerden küçük yaştan itibaren Türk, Arap ve Fars musikî bilgisini edinmiştir.

Bu musikîleri karşılaştırabilecek kadar musikî bilgisini hâiz olan Hüsrev *Noh Sipihr* mesnevîsinde Hint musikîsini diğer milletlerin musikîsinden üstün sayar (Feridoni, 1366 hş: 31). Bu durum onun Hint musikîsini diğer milletlerin musikîlerinden ayrı bir konumda tuttuğunu göstermektedir. Baranî “Hüsrev'in şarkı icra etme, raga¹ türünü ortaya çıkarma ve buna benzer musikî çalışmalarında belli bir olgunlukta olduğunu” dile getirir (1969: 522). Emir Hüsrev, Hint musikî sistemi ile Fars, Arap ve Türk sistemlerini karıştırıp ezgiler besteleyerek Hint Alt Kıtasına kazandırmıştır. Emir Hüsrev Hint ve İran musikîlerinde üstattı. Delhi sarayında mutriplerin başı anlamına gelen “na'ik” unvanına sahiptir (Feridoni, 1366 hş: 30). Emir Hüsrev'in Alt Kıtaya kattığı bir başka yenilik ise Farsça gazel bahirlerini eski Hint musikîsiyle karıştırarak yeni usûller kazandırması olmuştur (Türkmen, 1989: 71). Hüsrev'in yaptığı yenilikler ve Hint Alt Kıtasına tanıttığı makamlar şöyledir:

¹ Hint müziğinde beş, altı veya yedi sestten oluşan müzikal mod, Hint klasik müziği makamları ve melodi bilgisidir. Detaylı bilgi için bk. Kerimov, 2014: 310.

Makamın Adı:	Yapılan Yenilik:
Muhayyer	Gara ve başka Acem makamın karıştırılması
Sazgâri	Pubri, Gorai Kangil ve Gülbank, Irak
İmam(Yeman)	Hindol ve Mayırız
Muvafık	Tori, Malzi, Dügâh ve Huseynî
Gunm(Ganam)	Purbu'yi az değiştirerek
Zilaf	Khatrag ile Şehnaz karışımı
Fergana	Kangli ve Gora
Serperde	Sarang, Pilaval ve Rast
Baharu	Deskar ile bir başka makam
Farudast	Kanhara, Gori, Purbi ve diğer Acem makamı
Munam (Sonam)	Kaliyan ile bir başka Acem makamı
Uşşâk	Saring, Basant, Nava (Türkmen, 1989: 74).

Hüsrev, yazmış olduğu gazellerini muhtelif makamlarla birleştirerek, sultana ve saray mensuplarına takdim ederdi. Sultanın meclisindeki şarkıcılar her gün Hüsrev'in yeni gazellerini icra ederlerdi. Sultan da Hüsrev'in gazellerine oldukça meraklıydı. Narin ve güzel kızlar eda gösterileri yapıp Hüsrev'in gazellerini söyleyerek izleyenleri büyülerdi (Barani, 1969: 306-308). Hüsrev yukarıda belirtilen ragaları ve makamları sentezleyerek yeni makamlar ortaya çıkarmış ve derin musikî bilgisi sayesinde sitar ve tabla başta olmak üzere birkaç müzik aletinin de mucididir (Keymeniş, 1385 hş: 119). Sitar, kendine has ses özelliği ve zarif tınısıyla hâlen İran, Hint Alt Kıtası ve diğer yakın coğrafyalarda önemli bir müzik aleti olarak kullanılmaktadır.

Sonuç

Cengiz Han'ın zulmünden kaçan Türklerin anayurtlarını terk ederek Hindistan'ı vatan edinmelerinin ardından, yerli halkla göç eden

Türkler arasında iletişimin sağlanması için müşterek bir dilin ortaya çıkması elzem olmuştur. Bunda saray dilinin Türkçe olduğu hâlde yerli halkın Hintçe ve diğer yerel dillerde konuşmasının büyük etkisi vardır. Emir Hüsrev-i Dihlevî, Arapça, Farsça, Hintçe ve Türkçeye hâkim olması ve bu dilleri kullanarak muhatapları tarafından beğenilen ve kabul gören birçok eser vermesiyle ortak dilin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Yaşadığı süre zarfında ilim, tasavvuf, musikî ve edebiyatla iç içe bir ömür geçiren Türk kökenli Emir Hüsrev-i Dihlevî, Türk-Delhi Devleti'nin önemli bir figürüdür. Eserlerinde özgün, karmaşık mazmunlar ve ince hayaller kullanarak kendine has üslûbuyla yeni bir şiir tarzının meydana gelmesine öncülük etmiş ve kendisinden sonra Sebki-Hindi olarak adlandırılan şiir üslûbunun ilk temsilcisi sayılmıştır. Emir Hüsrev'in Hintçe kaleme aldığı bilmeceler bugün dahi edebî bir tür olarak görülmekte ve insanların hayal dünyalarını zenginleştirmektedir. Emir Hüsrev-i Dihlevî çok yönlü bir sanatkâr olmasıyla musikî alanında da eserler vermiş, gazelleri bestelenerek insanların gönlüne hitap etmiştir. Emir Hüsrev Hint musikîsiyle diğer milletlerin musikîlerini harmanlamış ve Hint musikîsinde yeni makamlar ortaya çıkarmıştır. Sitar adlı müzik aletinin mucididir.

Bu çalışmada çok yönlü edebî bir kişilik, şair, ilim adamı, mutasavvıf ve tarihçi olarak asırlar önce yaşamış Emir Hüsrev-i Dihlevî'nin edebiyat ve musikî sahasında öncülük ettiği alanlara dikkat çekilmiştir. Emir Hüsrev'in eserleri yazıldığı zamanlardan bu yana birçok şairi ve müellifi etkilemiş, eserleri taklit edilerek birçok eser kaleme alınmıştır. Günümüzde dahi eserleri okunmakta ve ilham alınmaya devam edilmektedir.

Bilgi Notu

Makale araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Yapılan bu çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir. Yazarlar

çalışmaya ortak katkı sağlamış ve yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Barani, Z. (1969). *Tarih-i Firuzşahî*. (Çev: S. Muinu'l-Hak), Urdu Board.
- Behân, M. R. (1385 hş). Anasar-ı Belâgî Der Ş'ir-i Hüsrev-i Dihlevî. *Mecelle-i Peyk-i Nûr*, (1), 47-57.
- Bilkan, A. F. (2009). Sebk-i Hindi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXXVI, 253-255.
- Chauhan, D. V. (1970). Sanskrit influence on Amir Khusrau. *Annals of the Bhandarkar Oriental Research Institute*, (51), 51-58.
- Dihlevî, E. H. (1368 hş). *Noh Sipîhr*. (Der: M. V. Mirza), Baptist Mission Press.
- Dihlevî, E. H. (1870). *Hâlik Bârî*. Munshi Naval Kishor.
- Dihlevî, E. H. (1956). *Emîr Hüsrev ki Paheliyan*. (Der: Ş. Z. Ulvi), El Nasr Book Agency.
- Dihlevî, E. H. *Noh Sipîhr*. Süleymaniye Yazma Eserler Ktp., No: 661, vr. 160b.
- Durgun, R. (2016). Urdu dilinde sözlük hazırlama geleneği. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (36), 367-382.
- Elçin, Ş. (1983). *Türk bilmeceleri*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Feridoni, M. M. (1366 hş). Emir Hüsrev-i Dihlevî Tutî-i Hind. *Keyhân-i Ferhengî*, (48), 26-31.
- Hasan, N. (2012). Urdu ke Furuğ me Emir Hüsrev ki Hidmat ka Tahkiki ve Tenkidi Câizah. *Hayaban*, 1-11.
- İşsever, M. R. (2019). Hint alt kıtası özgürlük hareketinin öncüleri. O. Sapaşev, T. Gökgöz (Ed.), *III. Uluslararası Avrasya Çalışmaları*

Sempozyumu Avrasya'da Bilim ve Teknoloji Öncüleri - Prof. Dr. Fuat Sezgin'in Anısına içinde (367-377. ss.), Demavend Yayınları.

Kâdrî, H. H. (1938). *Dâstân-i Târîh-i Urdu*. Educational Publishing House.

Kerimov, R. (2014). Geleneksel Hint müziğinin yapısı. *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 2(2) , 305-321.

Keymeniş, A. (1385 hş). Emir Hüsrev-i Dihlevî ve Musikî-i Divan-i Ū. *Pejuhişnâme-i Edebî Hamasî* (3), 115-137.

Koç, B. (2017). Devletin nesepten sebebe geçişine direnen bir unsur olarak Çihilgan / Kırklar Meclisi. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 91-121.

Kurtuluş, R. (1995). Emîr Hüsrev-i Dihlevî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XI, 135-137.

Meânî, A. G. (1340 hş). *Tezkire-i Meyhâne*. Hâc.

Nefîsî, S. (1361 hş). *Divân-i Kâmil-i Emir Hüsrev-i Dihlevî*. İntişârât-i Câvidân.

Numani, Ş. (1992). *Hayat-i Hüsrev*. Edebi Press.

Safâ, Z. (1386 hş). *Târîh-i edebiyât der İrân*. İntişârât-i Firdevs.

Saksina, R. B. (1990). *A history of Urdu literature*. Asian Educational Services.

Şîrâzî, H. (1392 hş). *Dîvân-i gazeliyyât*. (Der: H. H. Rehber), İntişârât-i Safî Alişâh.

Türkmen, E. (1983). Emir Hüsrev-i Dehlevî'nin Urduca'nın doğuşundaki rolü. *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (2), 21-32.

Türkmen, E. (1989). *Emir Hüsrev-i Dehlevî'nin hayatı, eserleri ve edebi şahsiyeti*. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

Abu al-Hasan Yaminu al-Din bin Seyf al-Din Mahmud, known under the pen name Amir Khusrau Dihlavi was one of the great poets and sufists who lived in Indian Sub-continent. Dihlavi was born in the town of Muminpur (Muminabad) in the north of Delhi in 651/1253. In this study, attention was drawn to the contributions of Amir Khusrau Dihlavi, an important figure of the Turkish-Delhi Sultanate, who spent a life involved in science, mysticism, music and literature, to Indian culture and literature. The ancestors of Amir Khusrau belonged to the Turkish tribe Lachin, one of the Turkish tribes who escaped from the persecution of the Mongolian ruler Genghis Khan and settled in India. Turks fleeing from the persecution of Genghis Khan, began to migrate to Delhi during the reign of Sultan Ilutmish, one of the greatest commanders of the Delhi-Turkish Sultanate. Khusrau had the opportunity to meet Nizâmeddin Evliyâ who was one of the Chistiyyah sheikhs, and attended literary and scientific assemblies.

Due to the loss of his father at a young age, Khusrau, who settled with his maternal grandfather Imad al-mulk, had the opportunity to raise himself in scientific and literary circles, since his grandfather was one of the scholars and virtuous personalities of the period. Dihlavi, who improved himself in the cultural atmosphere, created his first divan when he was only nineteen years old. The interest of the sultans and princes in literature enabled Khusrau to mature himself and gain a respectable position as time progressed. In this period, it became necessary to establish a common language between the Turks and the local people who escaped from the Mongol oppression. Therefore, Amir Khusrau, who has proficiency of Arabic, Persian, Hindi and Turkish languages, paved the way for the birth of the Urdu language and played an undeniable role in the emergence of this language. Amir Khusrau who was under the protection of nine Turkish sultans, received great acclaim with his ghazals and qasidas to the rulers of his time. He composed some of his poems and made important contributions to Indian music thanks to his musical knowledge. Amir Khusrau blended Indian music with the music of other nations and created new modes in Indian music. He considers Indian music to be superior to the music of other nations. Dihlavi, is also the inventor of the Sitar which is a stringed instrument. The riddles penned by Amir Khusrau that we tried to present some of examples and Turkish translations in this article, are circulating in the languages of the Indo-Subcontinent even today. These riddles usually consist of four lines. Also, he is the founder of Sabk-e Hindi school. Sabk-e Hindi later reached wider geographies, and works were given using this style even in Turkish literature.

Amir Khusrau's works have influenced many poets and authors since the time they were written, and many works were written by imitating his works. The aim of this study is to reveal the contributions of Amir Khusrau Dihlavi, who is a versatile literary personality, to Indian culture and literature.

Başaran, E. (2022). Türkiye’de suç coğrafyası araştırmaları: Bir literatür değerlendirmesi. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(42), 625-667.

DOI: 10.21550/sosbilder.993725
Araştırma Makalesi / Research Article

TÜRKİYE’DE SUÇ COĞRAFYASI ARAŞTIRMALARI: BİR LİTERATÜR DEğERLENDİRMESİ

Erkin BAŞARAN*

Gönderim Tarihi / Sending Date: 10 Eylül / September 2021

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 2 Ekim / October 2021

ÖZET

Literatür değerlendirmeleri bilimsel araştırmaların temel yapıtaşlarından olup, ele alınacak konuyla ilgili daha önce ortaya konmuş görüşlere bir çerçeve sunmaktadırlar. Bunlar, araştırmalarda genellikle bölüm bazında bulunabildiği gibi başlı başına bir yayın niteliği de taşıyabilmektedirler. Çalışmada, Türkiye’de suç coğrafyası alanında yapılmış yayınlar ayrıntılı şekilde incelenerek coğrafya literatüründe herhangi bir değerlendirmenin mevcut olmadığı alt dallardan bir tanesine yönelik yazımsal boşluğın daha doldurulması amaçlanmıştır. Ayrıca suç coğrafyası alanında yapılmış yayınların hangi konu alanlarına eğildiğinin belirlenmesi ve hangi suç tiplerine daha fazla yoğunlaşıldığının tespiti de hedeflenmiştir. Çalışmalara yönelik belli başlı sayısal ve niteliksel veriler tablo ve grafikler kullanılarak sunulmuş, bilhassa Türkiye’de suçun mekânsal analizine ilişkin araştırmalara konu olan iller harita üzerinde gösterilmiştir. Literatürün incelenmesi sonucunda, dikkat çeken boşluklar ve başta spesifik vakalar olmak üzere üzerinde daha çok çalışılması gereken suç tiplerine ilişkin önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, suç coğrafyası, araştırma, literatür, değerlendirme

* Arş. Gör., Munzur Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, Tunceli / TÜRKİYE, erkinbasaran@munzur.edu.tr

Researches on the Geography of Crime in Turkey: A Literature Review

ABSTRACT

Literature reviews are one of the basic cut stones of scientific researches, and they provide a framework for the previously put forward views on the subject to be discussed. These can generally be found on a departmental basis in research, or they can also be a publication in their own right. In the study, it is aimed to fill the literary gap for one of the sub-branches in which there is no evaluation in the geography literature by examining the publications in the field of crime geography in detail. In addition, it is aimed to determine which subject areas the publications in the field of crime geography focus on and to determine which crime types are more concentrated. The main numerical and qualitative data for the studies are presented using tables and graphics, especially the provinces in Turkey that are the subject of research on the spatial analysis of crime are shown on the map. As a result of the review of the literature, suggestions were made regarding the types of crimes that should be studied more, especially the specific cases.

Key Words: Turkey, crime geography, research, literature, review

Giriş

Suç kavramı, toplumun var olan normlarından sapma olarak tanımlanmaktadır. Sapma davranışı olan suç, toplumun değerlerinden ve normlarından sapan eylemdir (Kızılcıçelik & Erjem, 1996). Suçlar, toplumdaki bireyler üzerinde güvenlik endişesi yaratan ve kamu güvenliği için kontrol altına alınması zorunlu olan sosyal, psikolojik, ekonomik ve hukuki sorunlardır. Suçlu, içinde yaşadığı toplumun normları ile kişisel kuvvetleri arasında bir denge kuramamış kişidir (Aliagaoglu & Çıldam, 2016, Strateji Merkezi Başkanlığı, 2003'ten). Bir toplumdaki diğerine veya kültürden kültüre farklılık gösteren suç olgusu, günlük ve toplumsal yaşam içerisinde her zaman önemli bir problem alanı olarak karşımıza çıkmaktadır (Aksak & Çalışkan, 2010). Suç olgusu, insanların toplu yaşamaya başlamasından beri hep var olmuştur. Bütün insan topluluklarında bazı fiil ve hareketler toplumsal yaşam için

tehlikeli olarak görülmüş ve bu fiil ve hareketler suç olarak kabul edilmiştir (Özçelik, 2006: 14-15). Suçlar, farklı özelliklerinin yanı sıra bireyi suça iten sosyal, ekonomik ve biyolojik sebeplere bağlı olarak, oldukça çeşitlilik göstermektedir. Oluşumunda pek çok faktörün etkili olduğu suç olaylarını, sosyoloji, psikoloji, yönetim, hukuk, kriminoloji, tarih ve coğrafya gibi çeşitli bilimler kendi yöntemleri içerisinde incelemektedir (Yılmaz & Ergün, 2006).

Suçların, sosyal varlıklar olan insanlar tarafından belirli bir mekân üzerinde işlenmesi onların sosyal ve mekânsal niteliklerini ön plana çıkarmaktadır. Yani insan, mekân ve zaman faktörleri suçun coğrafya bilimi içerisinde yer bulmasına sebep olmuş ve coğrafyacılar tarafından ele alınmasını zorunlu kılmıştır (Karakaş, 2005a). Suçun meydana geldiği yerin özellikleri, suçun analiz edilmesi, suçluların yakalanması ve suçların önlenmesine ilişkin önemli ipuçları sunmaktadır (Yılmaz & Ergün, 2006). Çünkü mekân, suça sebep olan bazı olanakları bünyesinde bulundurur. Bu imkânlar da kriminal olaylarda bolluk sağlayabilirler. Yani mekânlar, ya hırsızlar için hedef olabilecek zengin çevre veya uyuşturucu alışverişi gibi kanunsuz faaliyetlerin yapılmasına olanak sağlayan bol ve korumasız yerler ya da suç riskinin yüksek olduğu yerleri oluşturabilirler (Günal & Şahinalp, 2009: 101, Anselin vd., 2000: 216'dan). Bir başka deyişle suç, boşlukta meydana gelmemektedir (Uğur, 2013: 6).

Tüm bunlardan kaynağını alan suç coğrafyası ise suç ve suçluluğun mekâna bağlı açıklamasını yapan, beşeri coğrafyanın geliştirmekte olan bir koludur. Daha basit biçimde tanımlamak gerekirse suç coğrafyası, suçlu davranışlarının mekânsal özelliklerinin araştırılmasıdır (Aliğaoğlu, 2007). Suç coğrafyası alt alanı suçluluğun dünya halkları bazında dağılımını kendine konu edinmektedir. Ek olarak suçluluğun dağılımı için çeşitli seçilmiş çevrelerle ilgilenmekte ve suçluluğun yerleşim birimlerindeki dağılımını incelemektedir. Bundan kasıt, yoksul bölgeler, sınır bölgeleri, liman şehirleri, garnizon şehirleri

ve daha pek çok lokasyonda suçluluğun dağılımının gösterilmesidir. Söz konusu dağılımda coğrafi, politik, kültürel ve lengüistik sınırlar etkendir (Sargın & Temurçin, 2011). Mekânı oluşturan özelliklerin suç olgusu üzerinde etkisi farklı şekillerde ortaya çıkabilmektedir. Doğal coğrafi özellikler mekânı oluşturan elemanlardır. Çok sayıda bileşene sahip olan doğal faktörleri, yeryüzü şekilleri, iklim ve diğer coğrafi özellikler olarak sıralamak mümkündür (Taş & Akça, 2015, Aliğaoğlu, 2007’den). Genel bir ifadeyle, dünyada suç oranları coğrafi şartlardaki dengesizliklerle doğru orantılı görünmektedir. Bu oranların düşürülmesi ise coğrafi şartlardaki problemlerin çözüme kavuşturulmasıyla mümkün olabilecektir (Özey, 2004).

Suç ve coğrafya arasındaki ilişki uluslararası camiada 150 yıllık bir geçmişe sahipken, ülkemizde üzerinde yeni yeni çalışılan bir konu olagelmektedir (Aliğaoğlu & Çildam, 2016). Literatüre göz atıldığında Türkiye’de suç coğrafyasına yönelik araştırmaların tarihçesinin henüz 20 yılı bile doldurmadığı göze çarpmaktadır. Bu anlamda ülkemizde beşeri ve iktisadi coğrafyanın nispeten yeni yeni incelenen bir alt alanı olduğundan bahsedilebilecek suç coğrafyasında, yayın sayısı ve niteliği açısından ise durum bir hayli farklıdır. Coğrafyacılardan tarafından Türkiye’deki birtakım yerleşim birimlerinin suç-mekân ilişkisi bağlamında ayrıntılı bir incelemeye tabii tutulması, detaylı vaka analizlerinin yapılıp bunların haritalandırılması ve hatta tarihi coğrafya alt alanının olanaklarıyla Osmanlı Anadolu’sunda suçun mekânsallığının araştırılması örneklerinden yola çıkarak, suç coğrafyası alanında oldukça nitelikli bir literatür birikiminin mevcut bulunduğunu söylemek mümkündür.

Literatür taramaları genel olarak iki temel unsur üzerine kurulurlar. Bunlardan ilki, çalışılan konuyla alakalı önceki araştırmalarda ulaşılan bulgu ve savların bir künyesinin sunulmasıdır. İkincisi ise söz konusu araştırmalardan elde edilen bu bulgu ve savların doğruluğu hakkında bir sonuca varılması ve mevcut literatürdeki eksikliklerin ve

çalışılması gereken alanların neler olduğunun belirlenmesidir (Knopf, 2006). Literatür taraması, bilimsel araştırmaların temelini oluşturur ve bazı yayınlarda araştırmmanın bir bölümü olarak da yer alır. Türkiye coğrafyası hakkında bibliyografya çalışmaları olmakla beraber literatür incelemesi az sayıdadır (Doğaner, 2019: 441). Şu anda siyasi coğrafya, tarihi coğrafya, turizm coğrafyası, ulaşım coğrafyası, şehir coğrafyası, kırsal yerleşme coğrafyası ve coğrafyada CBS kullanımı gibi alt alanlarda mevcut olan literatür değerlendirmelerinin artırılması, coğrafyanın tüm dallarını kapsayarak yeni araştırmalara göre belirli aralıklarla da güncel değerlendirmelerin hazırlanması gerekmektedir.

Amaç ve Yöntem

Bu çalışmada Türkiye’de suç coğrafyası alanında yapılan araştırmalar ayrıntılı biçimde gözden geçirilerek, ulusal coğrafya literatürüne yönelik literatür değerlendirmeleri kapsamında bir alt alandaki boşluğun daha doldurulması amaçlanmıştır. Nitel yöntemin kullanıldığı çalışmada 2003-2020 dönemi kaleme alınmış 30’u makale, 15’i lisansüstü tez, 5’i bildiri, 3’ü kitap ve 1’i de kitap bölümü olmak üzere toplam 54 araştırma kronolojik biçimde incelenmiştir. Coğrafya çalışmalarına üstün katkı sunacak şekilde suç olaylarının haritalandırılması veya suçun kentleşme ve göç gibi olgular bağlamında ele alınmasına ilişkin farklı disiplinlerde geniş bir literatür mevcut olmasına rağmen, bahse konu araştırmalar bütünüyle coğrafi bakış açısını yansıtmadığından incelemede yalnızca coğrafyacıların yaptıkları ya da suç olgusunu coğrafya biliminin prensipleriyle ele alan araştırmalarla sınırlı kalmıştır.

Kronolojik incelemede, Türkiye’de suç coğrafyasına ilişkin 2003’te yapılmış ilk çalışmalardan 2020 yılındaki son güncel araştırmaya kadar tespit edilebilen tüm literatür içerik analizine tabi tutulmuştur. Farklı yerleşim birimlerini konu alan ancak aynı bağlama oturan araştırmalar için genellikle ayrı ayrı değerlendirme yoluna gidilmemiştir,

bunlar tek referans içinde gösterilerek cümle yoğunluğundan özellikle kaçınılmıştır. Yıllara göre çalışmaların sayısal seyrinin izlenebilmesi adına tablolar kullanılmış, yine çalışmalara konu olan yerleşim merkezlerinin bulunduğu iller de harita üzerinde gösterilmiştir. Araştırmayla asıl olarak suç coğrafyası alanında literatürdeki boşluklar ve eğilimesi gereken yeni alanlar tespit edilmeye çalışılmış, ayrıca konu hakkında bir mihenk taşı olma özelliği gösteren çalışmaların da vurgulanması hedeflenmiştir.

Suç ve Coğrafya

Mekân, içinde yaşayanlar tarafından algılanan ve değerlendirilen düzlemdir, ufuktur. İnsan yalnızca fiziki mekân veya çevreyle değil, diğer insanlarla etkileşim hâlinde olduğu için, toplumsal mekân ya da çevreyle de ekonomik, toplumsal ve siyasal ilişkiler içindedir (Özgen & Bindak, 2017: 1072). Genellikle coğrafya biliminin temel malzemesi olarak kabul edilen mekân olgusu, birçok açıdan bu bilimin ana konusunu oluşturmaktadır. Öyle ki coğrafyaya kimliğini veren, ona birleştirici odağını sunan, coğrafyacıların üzerine en fazla kafa yorup enerji harcadıkları ve yapılan çalışmalarda muhtemelen en çok alıntılanan kavram da mekândır (Thrift, 2003; Elden, 2009; Bilgili, 2020). Günlük hayatta karşılaşılan olay, olgu ve problemler karşılıklı nedensellik ilişkileri içerisinde belirli bir mekân üzerinde meydana geldiğinden doğrudan coğrafyanın inceleme konusu olmaktadır ki, suç da bunlardan bir tanesidir.

Ayhan ve Çubukçu'nun (2007) üzerinde durduğu gibi, suça yönelik farklı zaman dilimlerinde yapılmış farklı tanımlamalar mevcut olup neyin suç kapsamına girip neyin girmediği ve hangi kriterler baz alınarak bunların suç olarak tanımlandığı süregelen bir tartışmadır. Suçu açıklamak için farklı coğrafyalar farklı ölçütler kullanmışlardır. Bundan yola çıkarak suç, farklı mekânlara, mekânlarda bulunan bireylerin çeşitli özellikleri nedeniyle farklı şekillerde yansımış ve farklı izler bırakmıştır.

Özellikle 19. yüzyıl ortalarından bu yana suç olgusunun mekânda sabit bir dağılışı göstermediği kabul edilmiş, coğrafyanın oynadığı önemli rolün suç araştırmalarına dâhil edilmesi bu şekilde gerçekleşmiştir. Böylece temelleri atılan suç coğrafyası çalışmaları, coğrafi konumun ve çevresel etmenlerin oynadığı rolü baz alarak suçun mekânsal dağılımındaki farklılıkları açıklamaya odaklanmaktadır. Suçların oluşmasında insan faktörünün yanı sıra mekânın rolünü de göz önünde bulundurmamak yalnızca suçu oluşturan sebepleri kavramada ileri gitmeye değil, aynı zamanda bunu önlemeye yönelik stratejilerin geliştirilmesine de imkân sağlamaktadır (Wyant, 2015).

Suç coğrafyası alt alanının sürekli bir gelişim ve değişim hâlinde olması nedeniyle, yıllar içinde farklı yönelimlerin ortaya çıktığından bahsedilebilir. Bunlardan ilki resmi kurumlar tarafından üretilen verilerin mekânsal özelliklerinin makro ölçekten mikro ölçeğe doğru evrimselleşmesidir (Temurçin, 2018: 434, Weidong vd., 2017; Weisburd vd., 2009; Xiaojian vd., 2016'dan). Araştırmacılar bu sayede, mahalle gibi coğrafi birimlerden bile daha küçük olan belirli adresleri ve hatta binaları da inceleyebilme olanağına kavuşmuşlardır (Weisburd vd., 2009). İkincisi, yeni suç türlerinin ortaya çıkmasıyla suç olgusunun zamanda farklılaşma yaşaması, yeni tanımlamaların yapılmasıdır. Geçmişte herhangi bir mevcudiyeti olmamasına rağmen günümüzde hemen her gün karşılaşılan terör ve trafik suçları buna örnek verilebilir. Aynı şekilde bazı suçların da yasal anlamını kaybettiğinden bahsetmek mümkündür. Üçüncü husus, mekânda yaşanan dönüşümlerin coğrafyacılara kendine çekmesiyle onların araştırmaya konu lokasyon seçimlerindeki değişimlerdir. Şehirleşmenin artışıyla suçun buralarda yoğunlaşması, coğrafyacıların ilgisinin daha çok şehirlere kanalize olmasına neden olmaktadır. Birtakım suçların mekânsal bağımlılığının ortadan kalkması ve araştırmacıların suç coğrafyasına yönelik algılarında yaşanan değişimler ise diğer önemli hususlar olarak vurgulanabilir. Gelişen teknolojiyle beraber suçun üretildiği mekânlar her geçen gün

belirsizleşmekte, hırsızlık gibi bazı suçların mekânsal bağımlılığı sorgulama konusu olmaktadır. Suçu mekân yönünden ele alan ilk araştırmalarda, genel olarak sosyoekonomik faktörlerle suça yönelim arasındaki bağlantı mekânsal açıdan ilişkilendirilmiştir. Ama günümüzde yeni sosyomekânsal sistemin benzeri olmayan suç tiplerini yaratması ve sosyoekonomik faktörlerin yalnız birinin veya birkaçının suç davranışını belirlemediğinin ortaya konulmasıyla, bu ilişkideki derinliğin kaybolmaya başladığı görülmektedir (Temurçin, 2018).

Andre Michel-Guerry’nin çeşitli verileri temel alarak 1833 yılında Fransa’da mülkiyet ve şiddet suçlarının dağılışını haritalandırdığı suç ve coğrafya ile ilgili ilk çalışmanın üzerinden uzun zaman geçmiştir (Wyant, 2015). Özellikle batı dünyasından başlayarak, bu tarihlerden sonra şehirleşmenin hızlanması ve belli başlı diğer birçok temel bilimin suç olgusunu radarlarına almasıyla coğrafyacıların da suç literatürüne katkı sunma hevesleri giderek artmıştır. Nitekim ellerinde “mekânsallık” gibi suç ile ilişkilendirilebilecek en önemli etmenlerden bir tanesi bulunan coğrafyacılar, bu ilgiyle birlikte vücuda getirdikleri suç coğrafyası literatürünü her geçen zaman daha farklı yaklaşımlara sahip araştırmalarla zenginleştirmişlerdir. Benzer süreçlerden geçmeye devam eden Türkiye’de de henüz 20 yılın bile geride bırakılmamasına karşın suç coğrafyası alt alanı önemli bir perspektif sunmaya çoktan başlamıştır. Konu hakkındaki literatür birikiminin incelenmesi, ülkemizde suç ve coğrafya arasındaki bağlantının daha iyi kavranabilmesi açısından elzemdir.

Türkiye’de Suç Coğrafyası Literatürü

Ulusal literatüre göz atıldığında suç coğrafyası araştırmalarının, genellikle yerleşim merkezlerinde suçun toplanma alanlarını coğrafi bakış açısına uygun biçimde nedenleriyle birlikte haritalama ve analize dönük olarak başladığı gözlemlenmektedir. Emniyet Genel Müdürlüğü Bilgi İşlem Dairesi Başkanlığı tarafından 2003’te düzenlenen 1. Polis

Bilişim Sempozyumu’nda sunulmuş “CBS Ortamında Suç Haritalama Teknikleri” ve “Suç Araştırmalarında CBS Sistemiyle Oluşturulan Haritaların Önemi” başlıklı bildiriler, ülkemizde suç coğrafyasını konu edinen en eski çalışmalar olarak tespit edilmiştir. Türkiye’de Coğrafi Bilgi Sistemleri alanındaki ilk araştırmaların görülmeye başladığı tarihlerde ortaya çıkan bu çalışmalarda, suçların önlenmesi amacıyla oluşturulan haritaların güvenlik birimlerine sağlayacağı faydalar, suç olaylarının haritalanmasının ileriye dönük planlama ve mücadele süreçlerinde oynayacağı roller, suç bilgi sistemlerinde kullanılabilir analiz türleri, suç coğrafyasında haritalama çalışmalarının kısa tarihi ve suç olgusunun mekânsallığı üzerinde durulmuştur. Aynı zamanda suçla mücadelede CBS kullanımını baz alan ilk çalışmalardan olma niteliği de bulunan bu bildiriler, her ne kadar temele suç olaylarında CBS kullanımını oturtsalar da suçun mekânsal yönüne vurgu yapmaları açısından Türkiye’de suç coğrafyası araştırmalarının başlangıcı olma özelliği taşımaktadırlar (Karakaş vd., 2003a; Karakaş vd., 2003b). Aynı yıl içerisinde Emel Göksu tarafından hazırlanan kitapta ise tüm dünyayı sarsmış olan 1929 Ekonomik Buhranı yıllarında İzmir’de suçun mekânsallığı işlenmiştir. Bir şehir ve bölge planlamacı olan Göksu’nun eseri tüm hatlarıyla kapsamlı bir suç coğrafyası araştırmasıdır. Tarihsel coğrafya yönü de bulunan bu eserde, dönemin İzmir gazetelerinde suçla ilgili çıkan tüm haberler vaka türlerine göre sınıflandırıldıktan sonra CBS ile mekânsallaştırılmıştır. Yerleşim sınırları ve suç türlerinin mekânsal dağılımına ilişkin veriler karşılaştırılarak kent bütününe yönelik sorgulamalar yapıp tematik haritalar hazırlanmıştır. Yerleşim merkezlerinin suçu üreten veya çeken alanlar olup olmadığı kentsel arazi kullanım ilişkileri ve gelir gruplarının yer seçimleri temelinde incelenmiştir. Sonuçta İzmir kentinde suçun, o dönem Anadolu’dan kente yönelen göç dalgasının neticesi olarak yoksul kesimlerin yerleştiği mahalle ve mintikalarda yoğunlaştığı saptanmıştır (Göksu, 2003).

Suç coğrafyasıyla ilgili yayınların, yapılan ilk çalışmalardan sonraki süreçte emniyet kurumlarına ait akademik dergilerde daha çok yer bulmaya başladığı görülmektedir. Nitekim Özey (2004) Polis Dergisi'nde yayımlanan makalesinde, suçun mekânsallığına etki eden fiziki ve beşeri faktörleri geniş biçimde incelemiştir. Fiziki coğrafyada iklim, bitki örtüsü ve yer şekillerinin, beşeri coğrafyada da demografik yapı, göç, şehirleşme ve iktisadi durumdaki değişimlerin suçun oluşmasına etki eden başlıca etmenler olduğunu vurgulamış, güvenlik güçlerinin yetişmesinde coğrafya eğitimine daha fazla ağırlık verilmesi için önerilerde bulunmuştur. Güncel verilerle bir il özelinde suçun coğrafyasının ortaya konmasına yönelik ilk araştırmalar ise Elazığ'ı konu alan iki çalışmayla başlamıştır. Bunlarda hırsızlık suçlarının Elazığ kentindeki mahallelere göre dağılışı haritalarla gösterilmiş ve bazı hırsızlık türlerinin özellikle kentin merkezi sahası dışındaki belirli mahallelerinde yoğunlaşma sebepleri açıklanmaya çalışılmıştır. Kentteki hırsızlık olaylarının dağılışı ve yoğunluğunda arazi kullanım özelliklerine göre farklılaşmaların bulunduğu tespit edilmiştir. Ayrıca söz konusu çalışmalarda suçun mekânsallığının belirlenmesinde bilgisayar teknolojilerinin ve CBS kullanımının önemi vurgulanmaya devam edilmektedir (Karakaş, 2004; Karakaş vd., 2004). Suç coğrafyası çalışmalarının iller bazında yaygınlaşıp daha spesifik bir hâl alması ve bu çalışmalarda mekân, şehirleşme ve sosyal teoriler temelinde bakış açılarının geliştirilmesi noktasında 2005'te iki önemli araştırma karşımıza çıkmaktadır. Erzurum'da mala karşı işlenen suçları konu edinen ilk araştırmada, suç ve suçluluk kavramlarına değinildikten sonra suçluluğun açıklamasını yapan çeşitli teorilerden bahsedilmiş, suça ve suç coğrafyasına yönelik ulusal ve uluslararası literatürdeki çalışmalar hakkında ilk kez detaylı biçimde bilgi verilmiş ve ardından Erzurum şehrinde mala karşı işlenen suçların genel bir değerlendirmesi yapılmıştır. Suç noktalarının şehrin belirli alanlarında toplandığı sonucuna varılmış ve buna yol açan nedenler üzerinde durulmuştur. Samsun'da şehir güvenliği, güvenlik algısı ve suç olaylarını işleyen diğer

makalede ise öncelikle dünyada ve Türkiye’de şehir suçlarındaki artış oranlarına dikkat çekilerek birtakım veriler sunulmuş, ardından şehirleşme olgusunun tanımı yapıldıktan sonra Türkiye’de şehirleşmeyle değişen demografik yapıdan bahsedilmiştir. Tüm bunların gerekli teorik altyapıyı oluşturduğu araştırmada, Samsun kentinde cana ve mala karşı işlenen suçlar mahallelere göre harita üzerinde gösterilerek bunlar üzerinden çeşitli değerlendirme ve önerilerde bulunulmuştur (Aliağaoğlu & Alaeddinoğlu, 2005; Yılmaz & Ergün, 2005).

Yine bu alanda önemli çalışmalara imza atan Erdal Karakaş tarafından hazırlanan diğer iki makale, suç coğrafyasında kullanılan haritaların yapımında istifade edilen veri kaynaklarını ve suç haritası tiplerini konu edinmektedir. “Uygulamalı Coğrafyada Suç Haritaları” başlığı altında iki bölüm hâlinde yayımlanmış olan bu çalışmaların birincisinde, suç haritalarının hazırlanmasında yararlanılabilecek veri kaynakları ve bunlardan faydalanma yöntemleri işlenmiştir. Suçun mekânsallığının haritalandırılacağı alanın ülke, il, ilçe veya tek bir kırsal/şehirsal yerleşme ölçeğinde olup olmamasına göre ihtiyaç duyulan veri tipinin ve temin edileceği kurum ve kuruluşların değişiklik göstereceği üzerinde durulmuştur. Suç haritası çeşitlerinin incelendiği ikinci çalışmada da CBS yardımıyla suç haritalarının üretimi ve yapılabilecek analiz türleri hakkında bilgi verilmiş, nokta sembolü, derecelendirilmiş nokta sembolü ve koroplet olmak üzere suç coğrafyası çalışmalarında kullanılabilecek harita tiplerinden örnekler sunularak bunlar kullanım amaçlarına göre ele alınmıştır (Karakaş, 2005a; Karakaş, 2005b). Yazar, Elazığ’da suç olaylarının dağılışını ve karakteristiklerini incelediği çalışmasında ise kentte vakaların merkezi iş ve ticaret sahalarında yoğunlaşmakta olduğunu ortaya koymuştur. İşlenen suçların mahalleler bazında dağılışında arazi kullanımı ve çevresel şartlar etkili olmakla beraber, merkezden çevreye doğru düşüş gösteren suç oranlarında kent merkezinin çeşitli fonksiyonları bünyesinde barındırmasına dikkat çekmiştir (Karakaş, 2006). 2006 yılında Ömer

Özçelik tarafından yazılan ve suç coğrafyasıyla ilgili literatürdeki ilk lisansüstü tez olma özelliğine haiz olan çalışma da suçların haritalanmasını konu edinmektedir. Özçelik (2006) yüksek lisans tezinde, Balıkesir Merkez ilçede Jandarma birimlerinin sorumluluk sahasında mala karşı işlenen suçların coğrafi dağılışını tespit ve analiz edip, neticeye göre suçların önlenmesi ve azaltılması için gerekli tedbirleri ortaya koymayı amaçlamıştır. Ayrıca Merkez ilçede suçun temel sebeplerinin anlaşılması, bölgenin suç coğrafyasının tespit edilmesi ve bulgular ışığında suç oranlarının azaltılması için öneriler sunulmuştur. Balıkesir’de suçların, araştırmaya konu olan diğer birçok yerleşimin aksine merkezden çevreye doğru azaldığının ortaya konması ve konuyla alakalı sonraki lisansüstü tezlere öncülük etmesi açısından bir hayli önemlidir. Literatürde Türkiye genelini baz alan üç çalışmadan ilk olarak okuyucuya sunulan ise aynı yıl Yılmaz ve Ergün’ün (2006) birlikte kaleme aldıklarıdır. Yazarlar araştırmalarında ülkemiz şehirlerinde cana ve mala karşı işlenen suçların dağılışını ve başlıca özelliklerini konu almışlardır. Emniyet Genel Müdürlüğü’nden şehir asayiş suçlarına yönelik veriler temin edilerek şehirlerin toplam suç oranları hesaplanmış ve bunlar dağılış haritalarıyla gösterilmiştir. Türkiye’nin bilhassa batı yarısında bulunan büyükşehirlerde suç oranlarının daha yüksek olduğu, Doğu ve Güneydoğu bölgelerimizde şehir asayiş suç oranlarının daha düşük olduğu, şahsa karşı işlenen suçların Batı ve Orta Karadeniz bölümleriyle İç Anadolu’da yoğunluk gösterdiği, mala karşı işlenen suçların kıyı bölgelerinde bulunan şehirlerimizde yoğunlaştığı ve çok kapsamlı sosyoekonomik faktörlerin etkisiyle ülkemizde suç oranlarının giderek arttığı sonuçlarına ulaşmışlardır.

Gerek kendi çalışmaları gerek de danışmanlığı altında yürüten lisansüstü tezlerle suç coğrafyası alt alanında bir diğer önemli isim olan Alpaslan Aliagaoglu’nun “Balıkesir Şehrinde Suçlar: Coğrafi Bir Yaklaşım (2005) başlıklı eserinde, suç-mekân ilişkisi ve suç coğrafyası

bağlamında geniş bir teorik çerçeve sunulmakta, suç coğrafyasının tarihi gelişimi irdelenmekte ve suçun mekânsallığını ele alan ulusal ve uluslararası yayınlar kapsamlı biçimde incelenmektedir. Bundan başka asıl olarak 2005 yılı verileri ışığında Balıkesir’de suçun mekânsal ve zamansal analizi yapılmaktadır. Araştırmada, alanın lokasyonu ve genel özellikleri verildikten sonra suç türleri mekân ve zaman açısından irdelenmiş, vakalar Balıkesir mahallelerine göre haritalar üzerinde gösterilmiştir. Kentte bazı alanların suç açısından sıcak nokta niteliği taşıyan lokasyonlar olduğu sonucuna varılmıştır (Aliağaoğlu, 2007). Mehmet Gürbüz ve Murat Karabulut’un, Adana şehrinde Beş Ocak ve Fatih olmak üzere iki farklı polis karakolunun sorumluluk bölgelerinde çocuk suçlarını temel alarak yaptıkları çalışmalar ise yine vakaların yoğunlaştığı sıcak noktaların CBS yardımıyla haritalandırılması ve analiziyle ilgilidir. Emniyet yetkililerine suçların takibi ve önlenmesi noktasında önemli yararlar sağlayacağı değerlendirilen bu çalışmalar, suç coğrafyası araştırmalarında giderek daha spesifik alanlara yönelindiğinin de bir göstergesidir (Gürbüz & Karabulut, 2007; Gürbüz & Karabulut, 2008). Gaziantep ile ilgili yüksek lisans tezi de yine buna benzer bir suç haritalama ve analiz çalışmasıdır. Tezde ilin sosyoekonomik yapısını yansıtan haritalarla suçların dağılışını gösteren suç haritaları oluşturulmuştur. Bunlar birbirleriyle karşılaştırılarak suçların dağılışı ve bu dağılışı etkileyen nedenler incelenip suçu önleme yolları üzerinde çıkarımlarda bulunulmuştur. Sonuçta, şehirde suçların ticaret ve iş sahalarının bulunduğu merkezlerde yoğunlaştığı bulgusuna ulaşılmıştır (Belibağlı, 2008).

Suç coğrafyası araştırmalarının ulusal literatürde giderek yaygınlaşmasına paralel biçimde, Anadolu kentlerini ele alan çalışmaların sayısının artmakta olduğu anlaşılmaktadır. Uzun’un (2008) yazdığı lisansüstü tez ve yine Uzun ve Aliağaoğlu’nun (2009) birlikte kaleme aldıkları makale Tokat’ta mala karşı işlenen suçları masaya yatırmaktadır. 2006 yılı verileri kullanılarak yapılan bu yayınlarda suç

olgusunun mekânda sayısal ve niteliksel açıdan farklılıklar gösterdiği net biçimde ortaya çıkmıştır. Tokat şehir merkezinde suçların arazi kullanımına ve sosyoekonomik özelliklere göre dağılım gösterdiği anlaşılmış, iş ve ticaret sahalarıyla fazla nüfuslu ve sağlık fonksiyonuna sahip lokasyonların suçlular için çekim merkezi olduğu neticesine varılmıştır. Ayrıca öğrenim düzeyi, hane halkı niteliği/büyüklüğü ve ekonomik gelişmişlik seviyesi de Tokat’ta mala karşı suçların mekânsallığına etki eden diğer faktörlerdir. Günal ve Şahinalp (2009) de Şanlıurfa’da hırsızlık suçlarının mekânsal analizi üzerine eğilmişlerdir. Çalışmada hırsızlık vakalarının dağılışı ayrı ayrı gruplandırılarak kent merkezindeki mahalleler bazında haritalarla gösterilmiştir. Önceki çalışmalarla aşağı yukarı aynı sonuçlara ulaşılan makalede en dikkat çekici noktaysa, Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) ile birlikte çevre illerden şehre yönelen yoğun göçlerin suç olaylarındaki artışta katalizör bir rol oynadığını ortaya çıkarmasıdır. Karakaş’ın (2009) alanda kullanılabilecek veri kaynaklarını işlediği makalesi, ilk kez suç coğrafyası araştırması yapacak olanlar bir yana konu hakkında çalışan araştırmacılar için de oldukça önemli bir yayındır. Yazar, amacını suç coğrafyası çalışmalarında istifade edilebilecek veri kaynaklarının neler olduğunu ve bunlardan nasıl faydalanılabileceğini belirtmek şeklinde ifade etmiştir. Veri kaynakları kurum ve kuruluşlar tarafından yayımlananlar ve yayımlanmayanlar olarak ikiye ayrılmaktadır. Yayımlananlar Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, Emniyet Genel Müdürlüğü ve Jandarma Genel Komutanlığı verileri, yayımlanmayanlar ise Emniyet ve Jandarma’ya bağlı karakol verileri ve Mahkeme verileri olmak üzere ayrıntılı olarak açıklanıp listelenmiştir. Bunların, araştırmanın niteliğine göre olumlu ve olumsuz yönlerinin değerlendirmesi de yapılmıştır.

Türkiye’de suçların mekânsal dağılışı konu edinen ikinci araştırmada, polis hizmet alanı içerisinde vuku bulan mala ve şahsa karşı işlenen suçlar yıllar ve iller bazında dağılışı haritalarıyla gösterilmiştir.

1995-2006 dönemini kapsayan çalışma, ülkemizde suçların artış seyrine mekânsallığı da katarak belirli bir pencere açmaktadır. 1995 yılında 229.513 olan suç sayısı 3.4 kat artışla 2006’da yaklaşık 800 bin şeklinde gerçekleşmiştir ki, nüfus artışıyla aynı minvalde suç olaylarının da arttığı net olarak gözlemlenebilmektedir. Konuyla alakalı yapılan ilk genel çalışmanın sonuçlarıyla aynı paralelde, Sevil Sargın ve Kadir Temurçin’in bildirimlerinde de suçun mekânsal olarak en çok Akdeniz ve Marmara bölgelerimizin belli başlı büyükşehirlerinde yoğunlaştığı ortaya çıkmıştır. Yine aynı şekilde bu yoğunlaşma Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerimizde en düşük düzeylerde gerçekleşmiştir (Sargın & Temurçin, 2009). Çanakkale’nin suç coğrafyasının işlendiği yüksek lisans tezinde, 2007 yılında kentte işlenen suçlar ve bunların mekânsal dağılışı özellikleri trafik kazaları, hırsızlık, kasten yaralama-öldürme ve aile üyelerine kötü muamele-darp-tehdit-hakaret gibi seçilmiş vakalar aracılığıyla ele alınmaktadır. İl Emniyet Müdürlüğü’nden sağlanan günlük verilerin kullanıldığı çalışmada, diğer illerle karşılaştırmalar yapılması amaçlanmakta ve Çanakkale’de birtakım suçların önlenmesini sağlayacak tavsiyelerde bulunmaktadır. Bir yıl sonra kentteki hırsızlık suçlarının incelendiği ve yine bu yüksek lisans tezinden üretilmiş bir makale de literatürde yerini almıştır (Aksak, 2009; Aksak & Çalışkan, 2010).

Dünya ölçeğinde görüldüğü gibi Türkiye’de de şehirler suçun oluşumunda en önde gelen yerleşmelerdir. Ancak kapalı bir sosyal yapıya sahip kırsal alanların bu anlamda masum olduğunu söyleyebilmek güçtür. Alpaslan Aliagaoglu danışmanlığında Balıkesir kırsalında kişilere ve mala karşı suçları inceleyen lisansüstü tez, ülkemizde kırsal alanlarda suçun coğrafyasına yönelik ilk bilimsel araştırma olarak tespit edilmiştir. Tezde, Balıkesir kırsalındaki suçların analizi yapılarak bunların mekânsal dağılışı sebepleriyle beraber ele alınmıştır. Turizm ve sanayi fonksiyonunun ön plana çıktığı Merkez, Edremit ve Ayvalık ilçeleri, İstanbul, İzmir ve Bursa gibi çevredeki büyük metropollerden

aldıkları dönemsel göçün de etkisiyle suç yoğunluğunda en başta gelmektedirler. İlaveten söz konusu ilçelerin bünyesinde bulunan kır yerleşmelerinde de bu duruma paralel biçimde suç oranlarının artış gösterdiği gözlemlenmektedir. Yine Aliagaoglu’nun danışmanlığını yapmış olduğu diğer yüksek lisans tezinde ise Balıkesir’in Bandırma ilçesinde 2006-2008 döneminde işlenen suçların mekânsallığına odaklanılmıştır (Yılıtrak, 2010; Çıldam, 2011). Ulusal çapta suçun coğrafyasıyla ilgili son ve en kapsamlı yayın ise yine Sargın ve Temurçin (2011) tarafından kaleme alınan “Türkiye’de Suç Coğrafyası” başlıklı kitaptır. Polis Akademisi Yayınları’ndan çıkan eserin, yazarların daha önce sunmuş oldukları ve 1995-2006 dönemi verilerinden istifade ederek ülkemizde suçların mekânsal dağılışını haritalarla ortaya koydukları bildiri çalışmasının kapsamı genişletilmiş hâli olduğu anlaşılmaktadır. Farklı olarak bu eserde, suç kavramı, suç coğrafyası ve suç coğrafyasının tarihi seyri ayrıntılı şekilde literatürden örneklerle ele alınmış, Türk Ceza Kanunu’na göre mala ve şahsa karşı işlenen suçların sınıflandırılmasının yapıldığı ayrı bir bölüme yer verilmiş ve Türkiye’de 1995-2006 yılları arasında işlenen suçların iller bazında mekânsal dağılış özellikleri çok daha kapsamlı biçimde incelenmiştir. Her bir suç türüne ilişkin ayrı ayrı sayısal veriler, bunların oranları ve dağılış özellikleri ortaya konularak, her yüz bin kişiye düşen suç sayısının illere göre dağılımları haritalarla gösterilmiştir. Ayrıntılı karşılaştırmalarda 2004-2006 yıllarına ait verilerin kullanıldığı belirtilmiştir. İzmir’in Ödemiş ilçesi ve Denizli kentinde mala karşı işlenen suçların coğrafi analizini baz alan araştırmalar, önceki benzerlerinde olduğu gibi belirli lokasyonlarda suç yoğunluğunun yüksek oluşunda sosyoekonomik durumun ve arazi kullanımının etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Hatta Ödemiş örneğinde görüldüğü üzere, belirli günlerde semt pazarı gibi ticari faaliyetlerin gerçekleştirildiği lokasyonlar suç olayları açısından özel bir çekim merkezi hâline gelebilmektedir (Akça & Taş, 2012; Uğur, 2013).

Türkiye kırsalında suçun mekânsallığını inceleyen ilk genel araştırma ise 1997 Köy Envanteri verileri temel alınarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmada, şehirlerimizde suçun mekânsallığını konu edinen çalışmalarla paralel sonuçlara ulaşılmıştır. Buna göre ülkemiz kırsalında suç olayları Marmara, Ege ve Akdeniz gibi kıyı bölgelerde ortalamaların üstünde seyretmekteyken, İç Anadolu, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da seyrek olarak görülmektedir. Araştırma, suçların dağılımını ulusal çapta tiplerine göre ayrı ayrı gösteren haritaları da ihtiva etmektedir. Yine Burdur Merkez ilçe kırsalındaki asayiş suçlarının dağılışıyla ilgili bir yüksek lisans tezi de literatürdeki yerini almıştır (Temurçin & Yakar, 2013; Atik, 2014). Daha önce belirtildiği üzere gitgide yaygınlaşmaya başlayan spesifik suç coğrafyası çalışmalarına örnek olarak, Kayseri'de oto hırsızlığının CBS ile haritalandırılması ve analizini işleyen araştırma gösterilebilir. Bu makalede, şehirde işlenen hırsızlık suçlarının mekânsal dağılışına yönelik 2008 ve 2009 yılları verileriyle künyesel bir çerçeve çizilmiş, o yıllarda Melikgazi ve Kocasinan olarak ikiye ayrılan kent merkezindeki oto hırsızlığı suçlarının dağılışı haritalarla gösterilmiştir. Çalışma sonucunda suçların alışveriş alanlarının, kamu kurumlarının ve iş merkezlerinin yoğun olduğu alanlarda sıklığı tespit edilmiştir (Gürbüz vd., 2013). Bir diğer karakol etki alanı çalışmasında da bu kez Malatya şehir merkezinde konuşlu Beydağı Mahallesi ele alınmıştır. Karakolun 2010 yılına ait suç defterleri ve Türkiye İstatistik Kurumu verileri kullanılarak oluşturulan suç haritaları neticesinde, sorumluluk alanında bilhassa mahallenin Merkezi İş Alanı (MİA) çevresinde suçların yoğunlaştığı görülmektedir. Yüksek gelir düzeyi, fazla nüfusu ve yoğun insan sirkülasyonu karakol çevresinin suçlar açısından bu tip bir görünüm vermesi, benzer diğer araştırmaların sonuçlarıyla örtüşen bir durumdur (Boyraz & Güllükan, 2014). Sırasıyla İzmir, Balıkesir ve Burdur'a bağlı Ödemiş, Bandırma ve Bucak ilçelerini kapsayan suç coğrafyası çalışmaları, temelde aynı bağlama oturmaktadırlar. Çalışmalarda öncelikle il ve ilçe emniyet müdürlüklerinden söz konusu yerleşmelerin incelenen zaman dilimlerine

ait suç verileri temin edilmiştir. Bunlar TÜİK ve diğer birçok kamu kurum ve kuruluşlarından alınan verilerle birleştirilerek CBS programları yardımıyla yerleşimler bazında suç dağılışı haritaları hazırlanmıştır. Yapılan analizler sonucunda söz konusu yerleşim merkezlerinde şahsa ve mala karşı işlenen suçların yoğunluk gösterdiği alanlar belirlenmiş ve buralarda suçların yoğunlaşmasına sebep mekânsal ve sosyoekonomik faktörlere yer verilmiştir (Akça, 2014; Taş & Akça, 2015; Hepdeniz vd., 2015; Aliagaoglu & Çildam, 2016).

Genel olarak bakıldığında, suç coğrafyası literatüründe yerleşim merkezlerinde yapılan araştırma sayısı açısından Ege Bölgesi ilk sırada yer almaktadır. Nitekim Ege’de bir yerleşmeyi konu edinen son çalışmalar, Bilecik Merkez ilçe kırsalında suçları konu edinen birer yüksek lisans tezi ve makale olarak tespit edilmiştir. Bunlardan ilki olan Sarıtarla’nın (2017) tezinde, Bilecik İl Jandarma Komutanlığı’ndan temin edilen veriler temel alınarak Merkez ilçe kırsalında suç olaylarının ön planda bulunduğu mekânlar incelenmiştir. Kırsalda suçun altında yatan ana etmenlerden bahsedildikten sonra suçların dağılışı istatistiki veriler ve haritalar ışığında ayrı ayrı bölümler hâlinde işlenmiştir. Araştırmanın sonucunda, Merkez ilçe kırsalında işlenen suçların çoğunluğunu kişilere karşı işlenen suç olaylarının oluşturduğu belirlenmiştir. Suçların, sanayi fonksiyonunun ve yol ağının ön planda olduğu alanlarda yoğunluk gösterdiği anlaşılmış, beldelerin bulunduğu bilhassa sanayi fonksiyonunun önem kazandığı ve yol üzeri konuma hâkim yerlerin nüfusun toplanmasına bağlı olarak suça kolay hedef olabilecek mekânlar hâline geleceği tespit edilmiştir. Merkez ilçe kırsalında Yüksek Hızlı Tren (YHT) inşa sahası gibi arazi kullanımının ani değişimler gösterdiği lokasyonlarda suç toplanmasının görülebileceği şeklinde çıkarımlarda bulunulmuş ve ayrıca yetkililere bu alanlarda suçla mücadeleyle ilgili çeşitli çözüm önerileri sunulmuştur. Karakaş ve Sarıtarla (2017) ise makalelerinde Bilecik Merkez ilçe kırsalında hırsızlık suçunun coğrafi dağılışını ele almışlardır. Burada 2005-2009 ve 2010-

2014 olmak üzere iki ayrı periyoda zamana göre değişim gösteren suç çeşitlerinden bir tanesi olan hırsızlığın kıyaslamalı biçimde dağılışı özellikleri incelenerek, dağılışı etkileyen etmenler ve suçlara ev sahipliği yapan mekânların özellikleri ortaya konulmuştur. 2010-2014 yılları arasında ilçe kırsalında özellikle YHT yapım faaliyetleriyle ani değişikliğe uğrayan arazi kullanım yapısının, 2005-2009 dönemine göre alanı hırsızlık suçları açısından bariz biçimde çekim merkezi hâline getirdiği vurgulanmıştır. Ek olarak ilçe kırsalının komşu büyükşehirlerle bağlantıyı sağlayan geniş yol ağı nedeniyle özellikle bu dönemde hırsızlık için bir cazibe merkezi hâline geldiği belirtilmiştir.

2017 yılı, suç coğrafyası alanında sosyal ve toplumsal niteliği baskın çalışmaların ortaya çıkmaya başlaması açısından önemlidir. Nitekim yerleşim merkezlerinde salt suçun mekânsallığına yönelik araştırmalar yine devam etmekle beraber, bu tarihlerden sonra suç coğrafyası kavramının algısal yönü, kadın suçluluğu ve suç coğrafyasına tarihsel materyallerle bakış gibi konu başlıkları ilgili literatürde yer edinmeye başlamış görünmektedir. Örneğin Emniyet Genel Müdürlüğü personelinin eğitiminde suç coğrafyasının rolünü inceleyen çalışmalar ilginç birer sentez niteliğindedir. Bu araştırmalarda genelde coğrafya disiplininin, özelde ise suç coğrafyası alt alanının polislerin eğitim müfredatında yer alıp yer almadığı incelenmiş, ilgili personelin suçun mekânsallığı kavramına dönük algı ve bakış açıları araştırılmıştır. Çalışmalar sonucunda Emniyet Genel Müdürlüğü'ne bağlı personelin, ne polis okullarında ne de aldıkları hizmet içi eğitim-öğretimlerde daha önceden suç coğrafyasıyla alakalı bir eğitim almadıkları saptanmıştır. Polislerin suç coğrafyası kavramına yönelik perspektiflerinin oldukça dar olduğu ve suç ile coğrafya arasında da sağlıklı bir bağ kuramadıkları tespit edilmiştir. Araştırmalar Emniyet Teşkilatı bünyesinde çalışan personelin eğitim müfredatına suç coğrafyası alt alanının eklenmesi ve gerekli bürokratik engellerin ortadan kaldırılması temelinde çeşitli pedagojik önerilerle sona ermektedir (Büyüköçlü, 2017; Ünlü &

Büyükgüçlü, 2017). Kadın suçluluğunun mekânsal boyutlarını Mardin ve Antalya kapalı cezaevlerinde yatan hükümlülerden hareketle ele alan araştırmalar da suç-mekân ilişkisi bağlamında önemli ipuçları vermektedir. Suç coğrafyasına toplumsal bir perspektif de kazandıran araştırmalarda, bahse konu iki ilin cezaevlerinden seçilen 105 kadın hükümlü çalışma evrenini meydana getirmişlerdir. Yapılan anketlerle bu hükümlülerin demografik ve mekânsal özellikleri belirlenmiş, ayrıca suç profilleri ortaya çıkarılmıştır. Anket verilerinin işaret ettiği üzere, hükümlü kadınlar çoğunlukla Mardin ve Antalya illerinin belirli suç yoğunlaşma alanlarından gelmektedir. Yaşadıkları lokasyonlarda suç bir alt kültür hâline gelmiş ve mekânla adeta özdeşleşmiştir (Haydaroğlu, 2017; Temurçin & Haydaroğlu, 2017). Bir karakol sorumluluk alanı çalışması daha yine aynı yıl gerçekleştirilmiş olup, Gülkıran (2017) hazırladığı yüksek lisans tezinde Malatya Beydağı ve Sanayi karakolları sorumluluk alanında gerçekleşen hırsızlık suçlarını ele almaktadır.

Gana ve Almanya'da suç coğrafyasını inceleyen ülkemizde gerçekleştirilmiş bilimsel çalışmalar ise literatürdeki uluslararasılaşma vizyonunun somut birer göstergesidir. Gana'da suçun zamansal ve mekânsal yönlerinin incelendiği ilk araştırma, ülkenin polis teşkilatından alınan verilerle 2000-2015 yılları arasında suçun türlerine göre analizini temel almaktadır. Araştırmada Gana'nın illerinde suçun mekânsal ve zamansal dağılışı tiplerine göre kısımlandırılarak analiz edilmiş, sosyoekonomik ve demografik göstergeler açısından 2000-2010 dönemi nüfus ve konut sayım verileri de bu analize yardımcı olmuştur. Suç ile sosyoekonomik ve demografik değişkenler arasındaki ilişkiyi ölçmek adına Spearman Korelasyon Katsayısı'ndan yararlanılmış olup, tespitlerimize göre suç coğrafyası literatüründe istatistikî yöntemlerin ilk kullanımı da budur. Kategorilendirilmiş suç dağılımının haritalarla gösterildiği araştırmada, ülkenin güney ve doğu bölgelerinde kayda değer bir suç yoğunluğu tespit edilmiştir. İlginç olarak Gana'nın kuzeyinde suç ve yoksulluk arasında anlamlı bir korelasyon

bulunamamıştır. Ülkenin diğer bölgeleriyle kıyaslandığında daha az gelişmiş olan bu alanda suç olaylarının azlığı, olumsuz sosyoekonomik şartların herhangi bir lokasyonda suç yoğunlaşmasını artırması şeklinde suç coğrafyası çalışmalarında ulaşılan genel bulgulara bir tezat teşkil etmektedir (Dziwornu, 2017). Almanya’da suçun mekânsal boyutlarını göç olgusunu hesaba katarak Almanlar, yabancılar ve Türkler üzerinden inceleyen araştırmalar ise suç-mekân ilişkisine farklı boyutlar kazandırmaktadır. Çalışmalar Almanya’nın 60 senelik suç veri tabanından yararlanılarak gerçekleştirilmiştir. Bulgular, Almanya’da göçmenlerin tarihsel süreçte ülkedeki suç miktarlarını şekillendirmede dönemsel olarak bir hayli etkili olduklarını ortaya koymuştur. Ülkede işlenen suçların mekânsal analizinde öncelikle, nüfusu fazla olan eyaletlerde suç miktarlarının yüksek seyrettiği ve Kuzey Ren-Vestfalya, Baden-Württemberg ve Bremen eyaletlerinde yoğun yabancı nüfusa bağlı olarak suç oranlarının fazla olduğu belirlenmiştir. Yoğunlukların genel anlamda suç coğrafyası araştırmalarının ulaştığı ortak sonuçlara paralel biçimde Almanya’nın ticaret ve sanayi merkezlerinde toplandığı görülmüştür. Yaygın kanının aksine ülkenin Almanlardan sonraki bir numaralı etnik grubu olan Türk nüfusun sayıca az olduğu eyaletlerde 100 bin kişiye oranlandığında suç oranlarının yüksek seyrettiği anlaşılmakla beraber, bu eyaletlerin çoğunluğu mekânsal farklılığı hâlâ dikkat çekmeye devam eden Doğu Almanya’da bulunmaktadır. Çalışmalarda ulaşılan ana netice, suç-mekân ilişkisinde göçmenliğin salt bir yorum hâline getirilemeyeceğidir, zira Almanya’da Almanlar, yabancılar ve Türkler 60 yıllık süre zarfında farklı zamansal ve mekânsal suç örüntülerine sahip olagelmışlerdir (Gürlevik, 2018; Temurçin & Gürlevik, 2018).

Kadir Temurçin’in “Sosyal Coğrafya” kitabı içerisinde kaleme almış olduğu “Suç Coğrafyası: Görelî Kavramsallaştırmadan Mekânsal Yorumlamaya” başlıklı bölümde suç kavramı, tipleri ve mekânla olan etkileşimi kapsamında literatürden örneklerle ayrıntılı bir biçimde

irdelenmektedir. Temurçin’in (2018) teorik yönlü çalışmasında öncelikle suç tanımının çok boyutlu, yani “binary” şekilde ele alınması gerektiğinden bahisle ünlü sosyologlar Emile Durkheim ve Manuel Castells’in konu hakkındaki görüşlerine yer vermiştir. Onların, suçun toplumsal işlevine ve kontrol mekanizmalarıyla birlikte yarattığı ekonominin önemine ilişkin düşüncelerine değinilmiştir. Ardından suç kavramının neyi ifade ettiği, zamansal ve mekânsal anlamda ne tür farklılıklar kazandığı dünya üzerinden örneklerle açıklanmıştır. Nitekim herhangi bir zaman ve mekânda suç unsuru olabilen bir olgu diğeri bu niteliği taşımamakta, görecelik devreye girmektedir. Diğer bölümde suçların sınıflandırılması Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi (UNODC) ve Türk Ceza Kanunu kategorizasyonları temel alınarak örnek karşılaştırmalarla tablolar hâlinde sunulmuştur. Burada da suç olgusunun, ceza ve normlar açısından genel suçlar haricinde toplumdan topluma ne kadar değişkenlik gösterdiği vurgulanmaktadır. Daha sonrasında, literatür taramasının ana konusu olduğu şekilde suç-coğrafya ilişkisi ve suçun mekânsallığı üzerine eğilinmiştir. Suç coğrafyası alt alanında zamanla meydana gelen yaklaşım farklılıkları, ortaya çıkan yeni suç türleriyle beraber gelen yeni sorunsallar, mekânda yaşanan değişim ve dönüşümün suçun mekânsal bağımlılığını etkilemesi ve suç coğrafyasında değişen algılar literatürden örneklerle incelenmektedir. Yazar yaptığı genel değerlendirmede ise suça coğrafi açıdan bakışın, hiçbir zaman salt kavramsallaştırma ve onu açıklama gayesi gütmeyeceğini vurgulamaktadır. Aksine coğrafyanın, kavramsallaştırma tartışmalarından uzak biçimde suçun mekânsal açıklamasını yapma, belirli suç türlerinin neden belirli lokasyonlarda yoğunlaşıyor olduğunu açıklama ve bu lokasyonların suç oranlarında niçin birbirlerine göre artı ve eksilerinin mevcut bulunduğunu saptama amacı taşıdığına altı çizilmektedir.

Literatürde kırsal bir yerleşmeyi baz alan son suç coğrafyası araştırması ise Çankırı’nın Orta ilçesi kırsalının konu edildiği lisansüstü

tezdir. Araştırmada ilçe kırsalında 2012-2016 yılları arasında şahsa karşı işlenen suçların mekânsal analizi yapılmıştır. Veriler, sorumluluk sahasında olması nedeniyle benzer çalışmalardaki gibi ilçe jandarma komutanlığından temin edilmiştir. İlçenin belde ve köylerinde genellikle yaz aylarında artış gösteren suç olaylarının, nüfusu ve dönemsel hareketliliği fazla olan birkaç yerleşmede yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Coğrafi boyuttan yaklaşıldığında bölgenin fiziki ve beşeri şartlarının olumsuzluğu başta asayiş suçları olmak üzere suç olaylarının fazla olmasında başlıca etmenlerdendir. Mekânsal farklılıklar açısından da ülkemizin yıllardır yaşadığı kır-kent ikilemi, ilçenin belirli yerleşimlerinde suçun toplanması noktasında kayda değer ipuçları vermektedir (Uluç, 2019).

Yakın tarihlerde gerçekleştirilmiş en son mekânsal suç analizi çalışmalarında Erzincan ve Siirt kentleriyle Kastamonu’nun Taşköprü ve Araç ilçeleri konu edilmiştir. Siirt’in incelendiği ilk makalede, kentin suç yoğunluğuna haiz “sıcak noktalarının” kalabalık cadde ve sokaklar, düğüm noktaları ve merkezi iş alanlarında toplandığı ortaya çıkmıştır. Vakalar üzerinde kentin arazi kullanımı ve sosyoekonomik faktörler başlıca etkenler olarak belirlenmiştir. Erzincan için 2017 yılı verileri kullanılarak gerçekleştirilen diğer araştırmada, kentin çevredeki kırsal yerleşmelerin odak noktasında bulunması sebebiyle suçlar için bir çekim merkezi olduğuna vurgu yapılmıştır. Kentte suçların dağılışında yine arazi kullanımının etken olduğu görülmekte, vaka dağılımının resmi kurumların ve iş yerlerinin olduğu merkezi sahadan çevreye doğru azalış gösterdiği anlaşılmaktadır. Kastamonu Taşköprü’yü konu edinen çalışmada da CBS ile hazırlanan suç haritalarının analizi neticesinde suçların ilçenin nüfus bakımından en kalabalık mahallelerinde yoğunlaştığı ortaya çıkmıştır. Ayrıca işlenen suçların ezici çoğunluğunu şahsa karşı suçlar teşkil etmiştir. Aynı şekilde Araç ilçesinde vuku bulan suçların coğrafi dağılışını işleyen bir diğer makale ise benzer çalışmalardan oldukça farklı sonuçlar içermektedir. Bu makalede

sahadan elde edilen bulgular ve mekânsal analizlerle nüfusun fazla olduğu alanlarda suç olaylarının da sık yaşandığı şeklindeki genel kabulün tersi bir durum ortaya çıkmıştır. Zira Araç ilçesinde suçlar nüfusun en fazla olduğu mahallelerde değil, kültürel ve etnik farklılaşma gösterip ticaret alanlarının çoğunluğunu bünyesinde barındıran tek bir mahallede yoğunlaşma göstermektedir (Çıldam, 2019; Atış, 2020; Karadeniz, 2020; Atış & Ünsal, 2020).

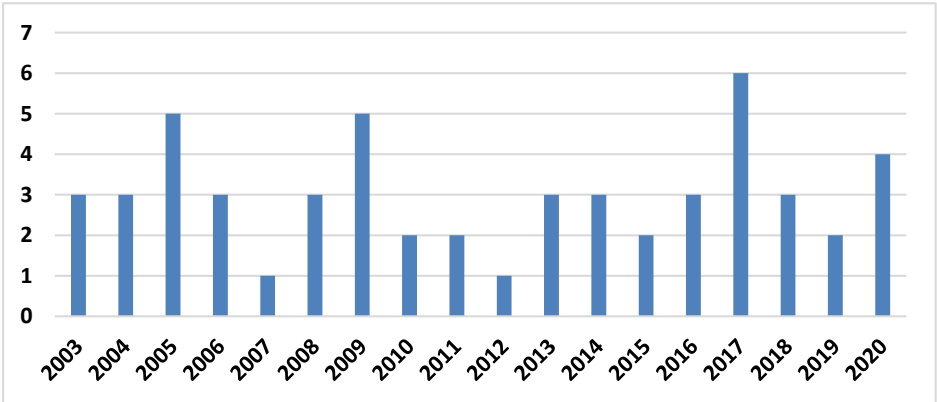
Suç coğrafyası çalışmalarında yakın zamanlarda gözlemlenen yaklaşım farklılıklarının en dikkat çekici ve somut örneklerinden bir tanesi ise Yiğit ve Oruç’un (2020) kaleme aldıkları makalede kendini göstermektedir. Osmanlı döneminde Anadolu’da yaşanan eşkıyalıklar ve bunların mekânla ilişkilerini Divan-ı Hümayun’da ülkede cereyan eden önemli olayların kayıt altına alındığı Mühimme Defterleri üzerinden inceleyen makale, tarihi coğrafya yönü de mevcut olan entegre bir çalışma özelliğine haizdir. Araştırmada, Osmanlı Devleti’nin yeni fetihler ve savaşlar sonucu her anlamda oldukça çalkantılı geçirdiği XVI. yüzyıldan kayıtlar barındıran 5 numaralı Mühimme Defteri’nden yararlanılmıştır. Bu defter bünyesinde bulunan 1565 ve 1566 yıllarına ait eşkıyalık olaylarının kayıtları tablolara aktarılmış, bu suçların vuku bulunduğu ve yoğunlaşma gösterdiği alanlar haritalanarak birtakım değerlendirmeler yapılmıştır. Analizlerde eşkıyalığın çoğunlukla Osmanlı Devleti’nin ticaret yollarının kesişim gösterdiği lokasyonlarda yoğunlaşmış bulunduğu ortaya çıkmaktadır. Zamansal açıdan bakıldığında ise suç faaliyetlerinin en çok ilkbahar ve yaz mevsimlerinde artış gösterdiği görülmektedir. Reaya, suhte ve gurbet taifesi gibi çeşitli kişi ve grupların karıştığı eşkıyalık faaliyetlerinin dağılışı haritalarla gösterildikten sonra bu suçlulara verilen cezalar hakkında yapılan bilgilendirmeyle çalışma sona ermektedir.

Tespitlere göre ülkemizde 2003-2020 yılları arasında suç coğrafyası alanında toplam 54 araştırma yapılmış olup, bunların 30’u hakemli dergilerde yayımlanmış makalelerden, 15’i yüksek lisans

tezlerinden, 5'i ulusal kongre ve sempozyumlarda sunulmuş bildirilerden, 3'ü kitaplardan ve 1 tanesi de kitap bölümünden oluşmaktadır (Tablo-1). Ulusal literatürdeki çalışmaların yıllara göre sayısal seyrine göz atıldığında, herhangi bir genel artış veya azalış eğiliminin mevcut bulunmadığı net biçimde ortaya çıkmaktadır. Yalnızca belirli yıllardaki artış ve azalışlar hariç tutulduğunda, 2003-2019 yılları arasında genel olarak yapılan 2 veya 3 çalışmayla literatür hemen hemen aynı miktarlarda bir dağılım karakterine sahiptir. Bununla birlikte toplam 6 adetle en çok çalışmanın 2017 yılında, 1'er adetle de en az çalışmanın 2007 ve 2012 yıllarında gerçekleştirildiği görülmektedir. Suç coğrafyası alanında 2003-2020 dönemde herhangi bir araştırmanın yapılmadığı hiçbir yıl olmamıştır. 2020 yılı içerisinde yapılan 4 çalışma mevcut bulunmakla beraber, yine tespit edilebildiği kadarıyla bu çalışmanın yayına gönderildiği tarih itibarıyla 2021 içerisinde suç coğrafyası alanında yapılmış herhangi bir yayın yoktur (Grafik-1).

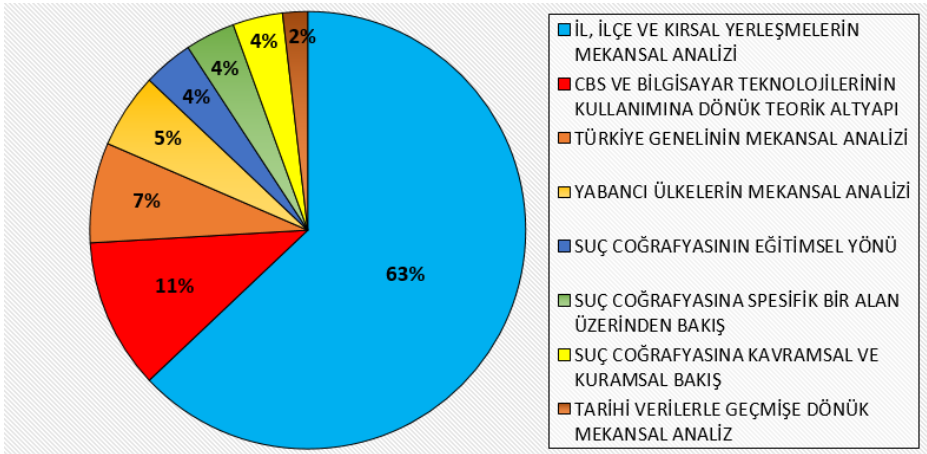
YIL	MAKALE	TEZ	BİLDİRİ	KİTAP	KİTAP BÖLÜMÜ	ÇALIŞMA SAYISI
2003			2	1		3
2004	3					3
2005	3		1	1		5
2006	2	1				3
2007	1					1
2008	1	2				3
2009	3	1	1			5
2010	1	1				2
2011		1		1		2
2012			1			1
2013	3					3
2014	1	2				3
2015	2					2
2016	2	1				3
2017	2	4				6
2018	1	1			1	3
2019	1	1				2
2020	4					4
TOPLAM	30	15	5	3	1	54

Tablo 1. Türlerine Göre Suç Coğrafyası Literatüründeki Çalışma Sayıları

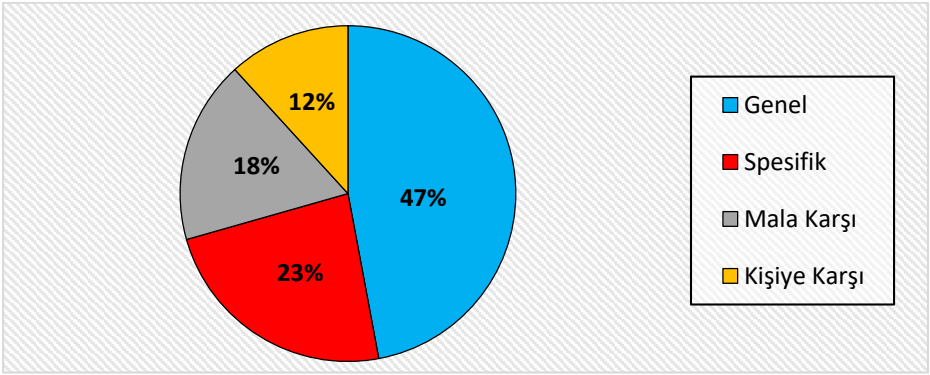
Grafik 1. Suç Coğrafyası Literatüründeki Çalışmaların Yıllara Göre Seyri

Literatürün incelenmesi sonucu yapılan çalışmaların konusal dağılımları çıkarıldığında, 54 yayından 34’ünün tamamıyla il, ilçe ve kırsal yerleşmelerimizde vuku bulan suçların mekânsal analiz ve coğrafi özelliklerini temel aldığı görülmektedir. Bundan başka 6 çalışmada Coğrafi Bilgi Sistemleri’nin (CBS) ve bilgisayar teknolojilerinin suç coğrafyası alanında kullanımına yönelik teorik altyapı, 3 çalışmada yabancı ülkelerde suçun mekânsal analizi, 4 çalışmada Türkiye genelinde işlenen suçların mekânsal analizi, 2 çalışmada suç coğrafyası kavramının güvenlik teşkilatları bazında eğitimsel yönü, 2 çalışmada suç coğrafyasına kadın suçluluğu gibi spesifik bir alan üzerinden bakış, 2 çalışmada suç coğrafyası kavramının çeşitli sosyal teoriler bağlamında detaylı incelenmesi ve 1 çalışmada da tarihsel kaynaklar ışığında Anadolu’da çeşitli suçların mekânsal analizi konu edilmektedir. Yüzdelik dağılımlardan da anlaşılacağı üzere, % 63’lük oranla il, ilçe ve kırsal yerleşmeler bazında suçların mekânsal analizinin ve coğrafi özelliklerinin ortaya konduğu araştırmalar suç coğrafyası literatürünün ana odağını teşkil etmektedir (Grafik-2).

Grafik 2. Suç Coğrafyası Literatüründeki Çalışmaların Konu Alanlarına Göre Yüzdelik Dağılımları

İl, ilçe ve kırsal yerleşmelerimizde suçun mekânsallığına odaklanmış 34 çalışma, ele aldıkları suç tiplerine göre 4 şekilde tasnif edilebilmektedir. Bunlar sırasıyla genel suçlar, mala karşı işlenen suçlar, kişiye karşı işlenen suçlar ve spesifik suçlardır. Çalışmaların 16'sında ele alınan yerleşim merkezlerindeki tüm suç tiplerini kapsayacak biçimde genel suçlar, 8'inde hırsızlık gibi belirli suç tiplerini kapsayacak biçimde spesifik suçlar, 6'sında mala karşı işlenen suçlar ve 4'ünde ise kişiye karşı işlenen suçlar incelenmiştir. Grafik-3'te görülebileceği üzere yüzdeler olarak en büyük pay % 47 ile genel suçlara, en az pay da kişiye karşı işlenen suçlara aittir. Yapılan çalışmalarda genel suçları baz alan yayınların içerisinde incelenen kategorilerden bir tanesi olan mala karşı suçlar ve spesifik suç çalışmalarının neredeyse tamamında hırsızlık olaylarının ele alınıyor olması hesaba katıldığı takdirde, aslında mala karşı işlenen suçların mekânsal analizinin literatürdeki en yaygın yaklaşımı meydana getirdiği anlaşılmaktadır. Kişiye karşı işlenen suçlar noktasında her ne kadar genel suçların ele alındığı çalışmaların içerisinde cinayet ve yaralama gibi vakalar bahis konusu ediliyor olsa da salt kişiye karşı işlenen suçların incelendiği yayın sayısının azlığı dikkate alındığında bunun daha az üzerinde durulan bir yaklaşımı teşkil ettiği söylenebilir. Spesifik suç tiplerinin çalışıldığı yayınlara göz atıldığında ise yukarıda da söz edildiği üzere bunların hemen hemen tümünde hırsızlık suçu ve buna bağlı oto hırsızlığı, açıktan hırsızlık, evden hırsızlık ve yankesicilik gibi alt türlerin mekânsal analizlerinin yapıldığı dikkat çekmektedir. Bahse konu yayınların bu anlamda spesifik suç olayları açısından konusal çeşitliliklerinin mevcut olmadığından söz etmek mümkündür.

Grafik 3. İl, İlçe ve Kırsal Yerleşmelerimizdeki Suç Coğrafyası Çalışmalarında Ele Alınan Suç Tiplerinin Yüzdeleri Dağılımları

Harita-1’e bakıldığında, Türkiye’de yerleşim merkezleri bazında yapılmış toplam 34 araştırmanın 19 ili kapsadığı anlaşılmaktadır. Bu minvalde en çok çalışma sırasıyla 5 adetle Balıkesir’de ve 4 adetle İzmir’de gerçekleştirilmiştir. Elazığ, Adana, Tokat, Çanakkale, Malatya, Burdur, Bilecik ve Kastamonu illeri 2’şer yayına konu olmuş, Erzurum, Samsun, Gaziantep, Şanlıurfa, Denizli, Kayseri, Çankırı, Siirt ve Erzincan’da ise 1’er araştırma yapılmıştır (Tablo-2). Tespitlere göre araştırmalarda ele alınan illerin seçiminde coğrafi açıdan dikkat çekici veya suç/suçluluk oranları bakımından ayırıcı bir özellik göze çarpmamaktadır. Bir kısım araştırmada artan göç yoğunluğu ve nüfus gibi demografik faktörlere ve altyapı/ulaşım yatırımları nedeniyle artan sosyal hareketliliğe dikkat çekilmişse de bu durumun ele alınan yerleşimlerde süregelen seyir içinde anormal denilebilecek bir karakter taşıdığından çalışmalarda söz edilmemektedir. Bu da bahse konu illerin tercihinde, akademisyenlerin o illerde bulunan üniversitelerde görev yapmasının belki de en önemli etken olabileceğini göstermektedir. Bağlantılı olarak bilhassa lisansüstü tezlerde incelenen iller hesaba katıldığında ise akademisyenlerin danışmanlığını yaptığı yüksek lisans

öğrencilerinin geldikleri il faktörünün çalışma alanı tercihinde belirleyici olduğu düşünülmektedir.

Harita 1. Suç Coğrafyası Çalışmalarına Konu Olan İller

İL	ÇALIŞMA SAYISI
BALIKESİR	5
İZMİR	4
ELAZIĞ	2
ADANA	2
TOKAT	2
ÇANAKKALE	2
MALATYA	2
BURDUR	2
BİLECİK	2
KASTAMONU	2
ERZURUM	1
SAMSUN	1
GAZİANTEP	1
ŞANLIURFA	1
DENİZLİ	1
KAYSERİ	1
ÇANKIRI	1
SİİRT	1
ERZİNCAN	1

Tablo 2. Suç Coğrafyası Çalışmalarına Konu Olan İller ve Çalışma Sayıları

İstikrarsızlık unsurlarının hüküm sürdüğü ülkelerin sınır bölgeleri, komşu oldukları devletin sınır bölgelerindeki yerleşim merkezlerini de doğrudan veya dolaylı biçimde etkilemektedir. Bu anlamda Hatay, Kilis, Mardin, Şırnak, Hakkâri ve Van gibi öncelikli biçimde ele alınması gereken sınır illerimizde suçların mekânsal analizinin gerçekleştirildiği herhangi bir yayına rastlanmamış olması da burada belirtilmelidir.

Metropoller, kozmopolit yapıları ve kontrolün sağlanmasındaki güçlükler sebebiyle ortaya çıktıkları ilk dönemlerden bu yana dünya genelinde önemli suç çekim merkezleri hâline gelmişlerdir. Bulgularda görüldüğü üzere, 19 il arasında suç coğrafyası araştırmalarına konu edilmiş olan büyükşehir sayısı 8'dir. Ülkemizde toplam 30 büyükşehirin

mevcut olduğu düşünülürken, üçte birden bile az olan bu rakam dikkat çekicidir. İlaveten incelenen büyükşehirler arasında 2021 yılı itibariyle Ankara veya İstanbul’un bulunmayışı da bilhassa dikkate değer bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Değnilmesi gereken bir başka önemli nokta ise araştırmalarda kullanılan verilerin güncelliği hususudur. Tespitlere göre ulusal literatürümüzdeki suç coğrafyası çalışmalarında istifade edilen veriler çalışmaların gerçekleştirildiği tarihlerin ortalama 2 veya 3 yıl gerisinden gelmekte olup, daha eski verilerin kullanıldığı araştırmalar da mevcuttur. Suçların güncel mekânsal dağılımına ilişkin 2020 yılı itibariyle gerçekleştirilmiş son 3 araştırmaya göz atıldığında, 2015, 2016, 2017 ve 2018 yıllarına ait verilerin kullanıldığı ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla yayınlarda elde edilen bulgular, konu hakkında önemi yadsınamaz çıktılar içermesinin yanında suçların mekânsal özellikleri bakımından geçmişe dönük ve güncel olmayan bir dağılışı ve yoğunlaşmayı yansıtmaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Dünya genelinde nüfusun ve sosyal dinamizmin hızlı bir biçimde artması, tüm alanlarda olduğu gibi suç olgusunda da yansımalar bulmaktadır. Suç olayları artış trendlerine ek olarak çeşitlilik göstermeye de başlamışlardır. Bu anlamda suçu birçok farklı disiplin ele almaya başlamakta ve yeni yaklaşımlar ortaya çıkmaktadır. Doğası gereği suç olaylarının meydana geldiği “mekânları” ve suçların arka planında yatan fiziki ve beşeri etmenleri inceleyen coğrafya bilimi de suç olgusunu masaya yatıran disiplinlerden bir tanesidir. Suç coğrafyası, beşeri ve iktisadi coğrafya içerisinde çok önemli bir konu alanı hâline gelmektedir.

Beşeri ve iktisadi coğrafyanın oldukça önemli bir alt alanı olan suç coğrafyası literatürünün değerlendirildiği bu çalışmada önemli bazı sonuçlara ulaşılmıştır. Öncelikle tek bir yaklaşımla sınırlı kalınmadığı anlaşılan zengin literatürün, gerek Türkiye’de gerek de yurtdışında

suçların mekânsal dağılışı ve yoğunlaşma özelliklerinin haritalarla gösteriminden tarihsel verilerin kullanılarak suçların dağılışının yapılmasına kadar konusal bazda geniş bir yelpazeye sahip olduğu görülmüştür. Söz konusu yelpaze içinde en yaygın yaklaşım, il, ilçe ve kırsal yerleşmelerimizde suçların mekânsal analizinin gerçekleştirilmesidir. Bu noktada yerleşim merkezlerinde hırsızlık, gasp ve dolandırıcılık gibi mala karşı işlenen suçların üzerine en çok yoğunlaşılacak suç tipi olduğu ortaya çıkmaktadır. Mala karşı işlenen suçların çok daha fazla çalışılmasında, veri teminindeki kolaylıklarla beraber cinayet ve yaralama gibi kişiye karşı işlenen suçların adli ve idari kurumlar bazında belki de daha çok resmi prosedür gerektiriyor olmasının etkili olduğu tahmin edilmektedir. Spesifik suçları inceleyen yayınlara gelindiğinde ise bunların çoğunlukla hırsızlık olaylarına eğiliyor olması çeşitlilik bağlamında olumsuz bir durumdur.

Bu noktada özellikle büyükşehirlerimiz başta olmak üzere yerleşim merkezlerimizde suç coğrafyası kapsamında kişiye karşı işlenen suçların daha fazla araştırmaya konu edilmesi ve bulguların haritalandırılması, temelde güvenlik güçlerimize ve ayrıca ilgili kurum ve kuruluşlara suçun karakteristiğine yönelik veri tabanlarını güncel tutmada değerli katkılar sunabilecektir. Spesifik suç tiplerinin çeşitlendirilmesi ve arkalarında yatan mekânsal etmenlerin yine daha fazla çalışmaya konu edilmesi, literatürde çeşitliliğin sağlanması açısından önemli yararlar sağlayabilecektir.

Doktora tezleri, lisansüstü araştırma basamağının kapsamı en geniş bilimsel ürünleridir. Suç coğrafyası literatüründeki mevcut 15 lisansüstü tezin tamamının yüksek lisans tezlerinden oluştuğu düşünüldüğünde, suç coğrafyası alanında daha kapsamlı çıktıların elde edilebileceği doktora tezlerinin üretilmesi elzemdir. Yayınlarda ilgili kurum ve kuruluşlardan temin edilebilen en güncel verilerin kullanılmasının gerekliliği bir başka önemli husustur. Suçların mekânsal

analizinde, literatüre ve kolluk kuvvetlerine temin edilebilen en güncel verilerin en çok yararı sağlayacağı unutulmamalıdır.

Literatürde 81 ilin 19’unun kendi başına ya da ilçeleri veya kırsal yerleşmeleri düzeyinde suç coğrafyası çalışmalarında temsil edildiği görülmektedir ki, bu rakam illerimizin % 25’ine bile tekabül etmemektedir. Suç coğrafyası alanında yayın yapılan il sayısının artırılması ve uzun sayılabilecek bir süredir sanayi, tarım ve turizm sektörlerindeki gelişmeler sebebiyle göçler ve daha birçok başlıca coğrafi faktör açısından önemli cazibe merkezi illeri bünyesinde barındıran ancak sayıca en az yayına konu olan Akdeniz, Güneydoğu Anadolu, Marmara ve İç Anadolu’nun suç coğrafyası alanında daha fazla çalışmaya konu edilmesi önemli zorunluluklardır.

Suç olaylarının incelenmesi, birçok farklı disiplin tarafından gerçekleştirilmektedir. Ancak coğrafya, insan-mekân ilişkileri yönünden bu olguya getirdiği çok yönlü bakış açısıyla diğer birçok disiplininin kategorik yaklaşımlarından ayrılmaktadır. Bu anlamda suç coğrafyası çalışmalarının güncel verilerden yola çıkılarak gerçekleştirilen analizlere ek olarak, coğrafya disiplininin diğer alt dallarıyla koordineli şekilde sürmesi gerekmektedir. CBS’nin de bu süreçte aktif şekilde kullanılmaya devam etmesi, suç olaylarının harita üzerinde görselleştirilmesi bağlamında başta güvenlik güçleri olmak üzere toplumun tüm kesimlerine oldukça önemli faydalar sağlayacaktır.

Bilgi Notu

Makale araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Yapılan bu çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir.

Kaynakça

Akça, F. & Taş, B. (2012). Ödemiş şehrinde mala karşı işlenen suçların coğrafi analizi. *TÜCAUM VII. Coğrafya Sempozyumu Bildirileri* içinde

(ss. 120-123), Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi (TÜCAUM) Yayınları.

Akça, F. (2014). *Ödemiş şehrinde suçların coğrafi analizi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aksak, P. & Çalışkan, V. (2010). Çanakkale kentinde mala karşı işlenen suçların coğrafi dağılışı özelliklerinin incelenmesi (2007). *Marmara Coğrafya Dergisi*, (22), 245-275.

Aksak, P. (2009). *Çanakkale kentinde suçun coğrafyası*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Çanakkale: Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aliağaoğlu A. & Alaeddinoğlu, F. (2005). Erzurum şehrinde mala karşı işlenen suçlar: Coğrafi bir yaklaşım. *Polis Bilimleri Dergisi*, 7(1), 17-42.

Aliağaoğlu, A. & Çildam, S. Y. (2016). Bandırma şehrinde suçlar (2006-2008): Coğrafi bir yaklaşım. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(35), 19-53.

Aliağaoğlu, A. (2007). *Balıkesir şehrinde suçlar: Coğrafi bir yaklaşım (2005)*. Detay Yayıncılık.

Atış, E. & Ünsal, H. (2020). Suç ve mekân ilişkisine coğrafi bir yaklaşım: Taşköprü şehri (Kastamonu) örneği. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 25(43), 49-72.

Atış, E. (2020). Araç ilçe merkezinde işlenen suçların coğrafi dağılışı ve genel özellikleri. *Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, 6(32), 855-868.

Atik, Ç. (2014). *Burdur ili merkez ilçesi kırsalında işlenen asayiş suçları*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ayhan, İ. & Çubukçu, K. M. (2007). Suç ve kent ilişkisine ampirik bakış: Literatür taraması. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(5), 30-55.

Belibağlı, Y. (2008). *Gaziantep şehrinde suçların coğrafi bilgi sistemleri ile haritalanması ve analizi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bilgili, M. (2020). Coğrafyada mekân felsefesi üzerine yaklaşımlar. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, (41), 88-102.

Boyras, Z. & Gülekıran, U. (2014). Suç analizlerine coğrafi bir yaklaşım örneği Beydağı (Malatya) karakolu etki alanı. *Zeitschrift für die Welt der Türken*, 6(1), 61-86.

Büyükgüçlü, A. (2017). *Türkiye'de suç coğrafyası kavramının emniyet teşkilatı eğitimi açısından değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Çıldam, S. Y. (2011). *Bandırma şehrinde işlenen suçlar (2006-2008): Coğrafi bir yaklaşım*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çıldam, S. Y. (2019). Siirt şehrinde kişilere karşı işlenen suçların coğrafi analizi. *Türk Coğrafya Dergisi*, (73), 41-51.

Doğaner, S. (2019). Türkiye turizm coğrafyası literatür incelemesi. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 17(34), 441-476.

Dziwornu, M. G. (2017). *Zamansal ve mekânsal boyutuyla suçun coğrafi bir analizi: Gana örneği*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Elden, S. (2009). Space I. *International Encyclopedia of Human Geography* içinde (262-267. ss.), 10, Elsevier.

Göksu, E. (2003). *1929 dünya ekonomik buhran yıllarında İzmir ve suç coğrafyası*. İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını.

Gülkırın, U. (2017). *Malatya şehrindeki (Beydağı ve Sanayi Karakolu) hırsızlık olaylarının mekânsal analizi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Günel, V. & Şahinalp, M. S. (2009). Şanlıurfa şehrindeki hırsızlık suçlarının mekânsal analizi. *Polis Bilimleri Dergisi*, 11(1), 99-148.

Gürbüz, M. & Karabulut, M. (2007). Adana Beş Ocak Polis Karakolu sorumluluk bölgesinde çocuk suçlarının coğrafi bilgi sistemleri ile haritalandırılması ve analizi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(1), 331-346.

Gürbüz, M. & Karabulut, M. (2008). Fatih polis merkez amirliğinin (Adana) sorumluluk sahasında çocuk suçlarının CBS ile haritalandırılması ve analizi. *Polis Bilimleri Dergisi*, 10(2), 51-78.

Gürbüz, M., Karabulut, M., Temir, Ö. (2013). Kayseri'de oto ve otodan hırsızlık suçlarının CBS ile haritalandırılması ve analizi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 23-47.

Gürlevik, D. (2018). *Almanya'nın suç coğrafyası: Almanlar, Yabancılar-Türkler*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Haydaroğlu, İ. (2017). *Kadın suçluluğunun bölgesel farklılığına yönelik bir alan araştırması: Mardin ve Antalya Kapalı Ceza İnfaz Kurumu örneği*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Hepdeniz, K., Polat, S., Tokdemir, E. (2015). Bucak İlçesi'nde (Burdur) meydana gelen suçların coğrafi bilgi sistemleri ile incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 6(1), 1-5.

Karadeniz, V. (2020). Erzincan kentinde kişiye karşı işlenen suçların mekânsal analizi (2017). *The Journal of Academic Social Science Studies*, 13(80), 447-468.

Karakaş, E. & Sarıtarla, İ. H. (2016). Bilecik kırsalında zamana göre değişen suçlara coğrafi bir bakış: Hırsızlık. *Nature Sciences*, 11(2), 1-13.

Karakaş, E. (2004). Elazığ şehrinde hırsızlık suç dağılışı ve özellikleri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), 19-37.

Karakaş, E. (2005a). Uygulamalı coğrafyada suç haritaları I: Veri kaynakları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(1), 57-69.

Karakaş, E. (2005b). Uygulamalı coğrafyada suç haritaları II: Suç harita tipleri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2), 31-50.

Karakaş, E. (2006). Elazığ şehrinde suçların dağılışı ve özellikleri. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 11(15), 83-112.

Karakaş, E. (2009). Suç coğrafyası çalışmalarında veri kaynakları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(2), 25-41.

Karakaş, E., Arslan, H., Karadoğan, S. (2003a). CBS ortamında Suç haritalama teknikleri. 1. *Polis Bilişim Sempozyumu Bildirileri* içinde (ss. 123-127), Emniyet Genel Müdürlüğü Bilgi İşlem Dairesi Başkanlığı Yayınları.

Karakaş, E., Arslan, H., Karadoğan, S. (2003b). Suç araştırmalarında CBS sistemiyle oluşturulan haritaların önemi. 1. *Polis Bilişim Sempozyumu Bildirileri* içinde (ss. 358-362), Emniyet Genel Müdürlüğü Bilgi İşlem Dairesi Başkanlığı Yayınları.

Karakaş, E., Karadoğan, S., Arslan, H. (2004). Suç haritaları ve bilgisayar teknolojisi. *Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 10(4), 37-42.

Kızılçelik, S. & Erjem, Y. (1996). *Açıklamalı sosyoloji sözlüğü*. Saray Kitabevleri.

Knopf, J. W. (2006). Doing a literature review. *PS: Political Science & Politics*, 39(1), 127-132.

Özçelik, Ö. (2006). *Balıkesir Merkez İlçesi'nin suç haritası*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özey, R. (2004). İnsan davranışları, hukuk, güvenlik, suç ve coğrafya. *Polis Dergisi*, 10(39), 386-393.

Özgen, N. & Bindak, R. (2017). Mekân-cinayet bağıntısına küresel bir bakış: Bir davranışsal coğrafya çalışması. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 1070-1087.

Sargın, S. & Temurçin, K. (2009). Türkiye'de suçlar ve mekânsal dağılışı. *Uluslararası Davraz Kongresi Bildirileri* içinde (ss. 2564-2583), Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları.

Sargın, S. & Temurçin, K. (2011). *Türkiye'nin suç coğrafyası*. Polis Akademisi Yayınları.

Sarıtarla, İ. H. (2016). *Bilecik ili merkez ilçe kırsalında suç (2010-2014) ve suçların dağılımı*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bilecik: Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Taş, B. & Akça, F. (2015). Coğrafi bakış açısıyla ödemiş şehrinde kişiye karşı işlenen suçlar. *Türk Coğrafya Dergisi*, (64), 61-68.

Temurçin, K. & Gürlevik, D. (2018). Almanya'da suçun coğrafi açıklaması: Suçluluk, göçmenlik ve mekânsallık. *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (43), 16-45.

Temurçin, K. & Haydaroğlu, İ. (2017). Kadın suçluluğu üzerine bir araştırma: Mardin ve Antalya kapalı cezaevleri örneği. *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (41), 197-211.

Temurçin, K. & Yakar, M. (2013). Türkiye kırsalında suçlar ve suçların türlerine göre dağılışı (1997). *The Journal of International Social Research*, 6(28), 403-431.

Temurçin, K. (2018). Suç coğrafyası: Görelî kavramsallaştırmadan mekânsal yorumlamaya. N. Özgen (Ed.), *Sosyal Coğrafya içinde* (419-447. ss.), Pegem Akademi Yayıncılık.

Thrift, N. (2003). Space: The fundamental stuff of human geography. S. L. Holloway, S. P. Rice, G. Valentine (Ed.), *Key Concepts of Geography içinde* (95-107. ss.), SAGE Publications.

Uğur, A. (2013). Denizli şehrinde mala karşı işlenen suçların mekânsal analizi. *Polis Bilimleri Dergisi*, 15(2), 1-37.

Uluç, A. (2019). *Orta ilçesi kırsalında kişiye karşı işlenen suçların coğrafi analizi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Çankırı: Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Uzun, A. & Aliğaoglu, A. (2009). Tokat şehrinde mala karşı suçlar. *The Journal of International Social Research*, 2(8), 430-444.

Uzun, A. (2008). *Tokat şehrinde mala karşı işlenen suçlar (2006): Coğrafi bir yaklaşım*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ünlü, M. & Büyükgüçlü, A. (2017). Türkiye’de suç coğrafyası kavramının emniyet teşkilatı eğitimi açısından değerlendirilmesi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (36), 26-32.

Weisburd, D., Bruinsma, G. J. N., Bernasco, W. (2009). Units of analysis in geographic criminology: Historical development, critical issues, and open questions. D. Weisburd, G. J. N. Bruinsma, W. Bernasco (Ed.),

Putting Crime in Its Place içinde (3-31. ss.), Springer Science+Business Media, LLC.

Wyant, B. R. (2015). Geography and crime. W. G. Jennings (Ed.), *The Encyclopedia of Crime and Punishment* içinde (1-5. ss.), Wiley Blackwell.

Yılmaz, A. & Ergün S. G. (2006). Türkiye’de şehir asayiş suçları: Dağılışı ve başlıca özellikleri. *Milli Eğitim Bakanlığı Eğitim ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 35(170), 230-249.

Yılmaz, A. & Ergün, S. G. (2005). Şehir güvenliği, coğrafya ve CBS (Samsun örneği). *Ege Coğrafi Bilgi Sistemleri Sempozyumu Bildirileri* içinde (ss. 323-331), Ege Üniversitesi Yayınevi.

Yıltırak, M. L. (2010). *Balıkesir ili kırsalında kişilere ve mal varlığına karşı işlenen suçlar (2004-2008): Coğrafi bir yaklaşım.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yiğit, İ. & Oruç, E. (2020). Osmanlı Anadolu’sunda eşkıyalık ve mekân (1565-1566): 5 numaralı mühimme defteri üzerinden bir değerlendirme. *Ege Coğrafya Dergisi*, 29(1), 29-43.

EXTENDED ABSTRACT

In this study, the contents of a total of 54 publications, including 30 articles, 15 Msc thesis, 5 papers, 3 books and 1 book chapter, were analyzed in the field of crime geography in Turkey between 2003-2020. When we look at the literature reviews in the field of geography in our country, it is seen that these are available in sub-fields such as political geography, historical geography, tourism geography, transportation geography, urban geography, rural settlement geography and the use of GIS in geography. The main purpose of this study is to provide maximum contribution to the literature by filling the gap in a sub-field where evaluations are not available within the scope of national geography literature.

In the chronological analysis carried out within the scope of the research, studies on different settlements but in the same context were generally not evaluated separately, and sentence density was especially avoided by showing them in a single reference. Tables were used in order to monitor the numerical progress of the studies according to the years, and the provinces where the settlements subject to the studies are located are also shown on the map. In the research, the gaps in the literature in the field of crime geography and new areas that need to be addressed were tried to be determined, and it was also aimed to emphasize the studies that were a touchstone on the subject.

First of all, it has been seen that the rich literature, which is understood not to be limited to a single approach, has a wide range on thematic basis, from mapping the spatial distribution and concentration characteristics of crimes both in our country and abroad, to the distribution of crimes using historical data. The most common approach within this spectrum is the spatial analysis of crimes in our provinces, districts and rural settlements. At this point, it is revealed that crimes against property such as theft, extortion and fraud in settlements are the most concentrated type of crime. It is estimated that the fact that crimes against property require more official procedures on the basis of judicial and administrative institutions, such as murder and injury, along with the convenience of data acquisition, are thought to be effective in the study of crimes against property. When it comes to publications that examine specific crimes, the fact that they mostly focus on theft incidents is a negative situation in terms of diversity. At this point, especially in our metropolitan cities, especially in our settlements, the crimes committed against the person within the scope of the crime geography will be subject to more research and the mapping of the findings will provide valuable contributions to our security forces and also to the relevant institutions and organizations in keeping the databases on the characteristics of the crime updated. The diversification of specific crime types and the spatial factors behind them will be subject

to further studies, which will provide important benefits in terms of ensuring diversity in the literature.

Considering that all of the current 15 postgraduate theses in the crime geography literature consist of Msc theses, it is essential to produce PhD theses in the field of crime geography, where more comprehensive outputs can be obtained. The necessity of using the most up-to-date data available from relevant institutions and organizations in publications is another important issue. In the spatial analysis of crimes, it should not be forgotten that the most up-to-date data available to the literature and law enforcement will provide the most benefit. It is seen in the literature that 19 of 81 provinces are represented on their own or at the level of their districts or rural settlements in crime geography studies, which does not even correspond to 25% of our provinces. Due to the increase in the number of provinces where publications are made in the field of crime geography and the developments in the industry, agriculture and tourism sectors for a long period of time, the Mediterranean, Southeastern Anatolia, Marmara and Central Anatolia, which contain the provinces that are important centers of attraction in terms of migrations and many other main geographical factors, but which are the subject of the least number of publications. It is an important necessity to make Anatolia the subject of more studies in the field of crime geography.